

Jakt och fiske i renbetesland

Delbetänkande av Renmarkskommittén

Stockholm 2023

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2023:46

SOU och Ds finns på [regeringen.se](https://www.regeringen.se) under Rättsliga dokument.

Svara på remiss – hur och varför
Statsrådsberedningen, SB PM 2021:1.

Information för dem som ska svara på remiss finns tillgänglig på [regeringen.se/remisser](https://www.regeringen.se/remisser).

Layout: Kommittéservice, Regeringskansliet

Omslag: Elanders Sverige AB

Omslagsbild: Lennart Holmbom

Tryck och remisshantering: Elanders Sverige AB, Stockholm 2023

ISBN 978-91-525-0687-5 (tryck)

ISBN 978-91-525-0688-2 (pdf)

ISSN 0375-250X

Till statsrådet Peter Kullgren

Regeringen beslutade den 20 maj 2021 att tillkalla en parlamentariskt sammansatt kommitté med uppdrag att bland annat lämna ett förslag till en ny renskötsellag som ska ersätta den nuvarande rennäringslagen (1971:437). I uppdraget ingår att i ett delbetänkande lämna förslag till en reglering av upplåtelsebestämmelserna i rennäringslagen som ska kunna gälla tillfälligt till dess att en ny permanent reglering finns på plats. Genom tilläggsdirektiv till kommittén beslutade regeringen den 16 juni 2022 att utvidga uppdraget till att föreslå en ändamålsenlig beslutsordning för ärenden om försäljning av mark som står under statens omedelbara disposition ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen. Av tilläggsdirektiven följer också bland annat att kommittén under sitt arbete ska ta hänsyn, förutom till samernas rättigheter, även till den övriga lokalbefolkningens, däribland den nationella minoriteten tornedalingars, och övriga invånares kultur, traditioner, intressen och behov av att kunna jaga och fiska samt till annan näringsverksamhet såsom skogsbruk och turism,

Som ordförande för kommittén förordnades den 20 maj 2021 justitierådet Eric M. Runesson. Den 21 juni 2021 förordnades som ledamöter i kommittén riksdagsledamoten Isak From (S), före detta vice talmannen och före detta landshövdingen Liselott Hagberg (L), renskötaren Olof Johansson Rago (MP), riksdagsledamoten Ida Karkiainen (S), riksdagsledamoten Mattias Karlsson (M), riksdagsledamoten Linda Modig (C), riksdagsledamoten och miljöpolitiska talespersonen Kjell-Arne Ottosson (KD), riksdagsledamoten Per Söderlund (SD) och riksdagsledamoten Jessica Wetterling (V).

Den 12 januari 2022 entledigades Ida Karkiainen. Samma dag förordnades som ledamot riksdagsledamoten Emilia Töyrä (S). Den 28 januari 2022 entledigades Per Söderlund. Samma dag förordnades som ledamot riksdagsledamoten Michael Rubbestad (SD). Den 11 november 2022 entledigades Mattias Karlsson. Samma dag för-

ordnades som ledamot riksdagsledamoten John Widegren (M). Den 9 januari 2023 entledigades Liselott Hagberg. Samma dag förordnades som ledamot riksdagsledamoten Jakob Olofsgård (L).

Som sakkunniga i kommittén förordnades den 21 juni 2021 vice ordföranden för SSR Anders Erling Fjällås, sametingsledamoten Ingrid Inga, ordföranden för Sametingets styrelse Håkan Jonsson, försteamanuensen Kristina Labba, samiska samordnaren Sara Larsson, advokaten Inger-Ann Omma, dåvarande partiledaren för Vuovdega Jan Rannerud, vice ordföranden för Landspartiet Svenska Samer Torkel Stångberg, kanslirådet Bilge Tekin Befrits och ämnesrådet Jacob Wichmann. Den 23 mars 2023 förordnades verksamhetsledaren Eva Kvist som sakkunnig.

Som experter i kommittén förordnades den 21 juni 2021 jur.dr. Christina Allard, professorn och före detta justitierådet Bertil Bengtsson, juridiska experten Anders Blomberg, professor emeritus Ove Bring, fastighetsjuristen Kerstin Ejderstedt, sektionschefen Ann-Sofie Eriksson, strategiska planeraren Eva Furmark, jaktvårdskonsulenten Hans Geibrink, rättssakkunniga Lina Gruvhagen, docenten och universitetslektorn Richard Hager, biträdande generalsekretären Anders Karlsson, juristen Tobias Kluge, forskaren Annette Löf, renägaren Anna-Carin Mangi, juristen Matilda Wilhelm, vattenstrategen Ingemar Näslund, renskötselspecialisten Cecilia Persson, dåvarande styrelseledamoten Joakim Påve, före detta justitiekanslern Anna Skarhed, professorn Peter Sköld, chefsjuristen Karin Sparrman, verkställande direktören Maria Sunér, ämnesrådet Göran Ternbo, kanslirådet Caroline Weckfelt, fastighetsdirektören Jan Olov Westerberg och skogsförvaltaren Morgen Yngvesson.

Den 30 augusti 2021 entledigades Joakim Påve. Samma dag förordnades ordföranden för Same Ätnam Marita Granström som expert. Den 24 mars 2022 entledigades Maria Sunér. Samma dag förordnades markstrategen Thomas Lundgren som expert. Den 12 september 2022 entledigades Caroline Weckfeldt. Den 28 november 2022 entledigades Annette Löf. Samma dag förordnades professor Anna Skarin som expert. Den 16 december 2022 entledigades Lina Gruvhagen. Den 20 januari 2023 förordnades rättssakkunniga Erika Forsin som expert. Den 26 januari 2023 entledigades Marita Granström. Samma dag förordnades docenten May-Britt Öhman som expert. Den 21 februari 2023 entledigades Eva Furmark. Samma dag förordnades juristen Gustav Hellsing som expert. Den 11 april 2023 förordnades

beredningschefen Lisa Englund Krafft som expert. Den 17 maj entledigades Thomas Lundgren. Samma dag förordnades markstrategen Simon Bergdahl som expert.

Som huvudsekreterare anställdes den 28 juni 2021 dåvarande kansli-rådet Lisa Englund Krafft och som sekreterare anställdes den 21 maj 2021 rättssakkunniga Maja Martinsson, den 16 augusti 2021 hovrätts-assessorn Magdalena Pucher, den 20 september 2021 rättssakkun-niga Elisabeth Rahlén och den 21 februari 2022 nationalekonomen Sören Höjgård-Olsen.

Den 23 september 2022 entledigades Elisabeth Rahlén. Den 1 okto-ber 2022 anställdes juristen Nanna Holmgren som utredningssekre-terare. Den 10 april 2023 entledigades Lisa Englund Krafft.

Kommittén har antagit namnet Renmarkskommittén.

Härmed överlämnas kommitténs delbetänkande *Jakt och fiske i renbetesland* (SOU 2023:46).

Till delbetänkandet fogas reservationer och särskilda yttranden.

I ett av yttrandena uttrycks en misstro och framförs allvarliga an-klagelser mot kommittén och dess sekretariat.

Sekretariatet består av opolitiska tjänstemän. Anklagelserna sak-nar grund och utgår inte från hur ett utredningsarbete och en lag-stiftningsprocess går till. Sekretariatet har på ett professionellt sätt hanterat och arbetat med ett omfattande historiskt material. Kom-mittén vill uttrycka sitt fulla stöd för sekretariatets arbetsinsats och oberoende. Kommittén anser att delbetänkandet är förenligt med Sveriges grundlag och internationella åtaganden.

Stockholm i juni 2023.

Eric M Runesson

Isak From

Olof Johansson Rago

Linda Modig

Jakob Olofsgård

Kjell-Arne Ottosson

Michael Rubbestad

Emilia Töyrä

Jessica Wetterling

John Widegren

/Maja Martinsson
Magdalena Pucher
Sören Höjgård-Olsen
Nanna Holmgren

Innehåll

Sammanfattning	17
Summary	41
Čoahkkáigeassu	65
Tjoahkkegäsos	87
Yhtheenveto	111
1 Författningsförslag	135
1.1 Förslag till lag om ändring i rennäringslagen (1971:437) ...	135
1.2 Förslag till förordning om ändring i jaktförordningen (1987:905).....	140
1.3 Förslag till förordning om ändring i rennäringsförordningen (1993:384).....	141
2 Kommitténs uppdrag och arbete	145
2.1 Kommitténs uppdrag	145
2.2 Mark som omfattas av uppdraget.....	146
2.3 Kommitténs arbete	147
3 Renskötelsen i svensk rätt – en historisk tillbakablick....	149
3.1 Tiden fram till den första renbeteslagen.....	151
3.2 Utvecklingen efter renbeteslagarna	155

4	Renskötseln i praktiken – en översikt.....	161
4.1	Renskötselrätten och dess gränser	161
4.1.1	Renskötselrättens grunder.....	161
4.1.2	Renskötselområdet	162
4.1.3	Renskötselområdet i Västerbottens och Norrbottens län	162
4.1.4	Renskötselområdet i Jämtlands och Dalarnas län	163
4.1.5	Den statliga marken inom renskötselområdet	163
4.2	Samebyarna	164
4.2.1	Ändamål och organisation.....	164
4.2.2	Olika typer av samebyar	166
4.3	Naturbetesbaserad renskötsel.....	167
4.4	Renskötselåret	168
4.5	Jakt- och fiskerätt som en del av renskötseln.....	170
4.6	Yttre faktorer och kumulativ påverkan.....	170
4.7	Renskötseln som kulturbärare.....	173
4.7.1	Markanvändning och traditionell kunskap.....	173
4.7.2	Närmare om olika typer av kunskap och kulturutövning	174
4.7.3	Rollen som språkbärare	175
4.7.4	Renskötseln som gemenskap.....	175
4.7.5	Samiska normer och värderingar	176
5	Småviltsjakt och fiske i renskötselområdet.....	177
5.1	Upplåtande myndigheter på statlig mark i fjällen	178
5.2	Småviltsjakt	179
5.2.1	Länsstyrelsernas upplåtelser	180
5.2.2	Girjas samebys upplåtelser	184
5.3	Fiske	186
5.3.1	Länsstyrelsernas upplåtelser	186
5.3.2	Girjas samebys upplåtelser	187
5.4	Turism kring småviltsjakt och fiske	188

5.5	Småviltsjaktens och fiskets effekter för renskötseln	190
5.6	Kulturutövning genom jakt och fiske.....	192
5.7	Tåssåsenmodellen.....	193
5.8	Ammarnäsmodellen	195
6	Förvaltning av viltstammar och fiskbestånd	197
6.1	EU-rätt och internationella överenskommelser	199
6.2	Särskilt skyddade områden.....	200
6.2.1	Nationalparker.....	201
6.2.2	Naturreservat.....	201
6.2.3	Natura 2000-områden	202
6.3	Ansvar för viltvård och fiskevård.....	202
6.3.1	Viltvård.....	203
6.3.2	Fiskevård.....	204
6.3.3	Särskilt om vilt- och fiskevård genom upplåtelsevillkor.....	206
6.4	Jaktbart vilt och fiskarter som inte får fiskas	207
6.4.1	Allmän jakt, licensjakt och jakttider.....	207
6.4.2	Fredning av fisk	208
6.4.3	Särskilt om stora rovdjur.....	208
6.5	Uppföljning och inventering.....	209
6.5.1	Uppföljning och inventering av småvilt.....	210
6.5.2	Uppföljning och inventering av fisk.....	211
6.6	Tillsyn över jakt och fiske	211
6.6.1	Tillsyn över jakt	211
6.6.2	Tillsyn över fiske	213
6.7	Särskilda organ och områden för förvaltning av småvilt och fisk.....	214
6.7.1	Viltförvaltningsdelegationer	214
6.7.2	Viltvårdsområden	215
6.7.3	Fiskevårdsområden.....	216
6.8	Särskilt om skyddsjakt.....	217

7	Renskötsel, jakt och fiske i siffror	219
7.1	Rennäring	220
7.1.1	Om underlaget	220
7.1.2	Arealer.....	222
7.1.3	Renantal och slaktintäkter	225
7.1.4	Ägar- och företagsstruktur.....	230
7.1.5	Skadeersättningar och stöd.....	235
7.1.6	Sammanfattning rennäring	244
7.2	Småviltsjakten och fisket i siffror	246
7.2.1	Jägare och jaktdagar	246
7.2.2	Småviltsjaktens tidsmässiga förläggning.....	250
7.2.3	Jaktdagarnas fördelning mellan samebyar	251
7.2.4	Jaktmandagar	252
7.2.5	Priser	254
7.2.6	Intäkter	255
7.2.7	Småviltsjakt och samebyarnas slaktintäkter	255
7.2.8	Sammanfattning småviltsjakt.....	257
7.2.9	Fiske.....	259
7.2.10	Fisket och samebyarnas slaktintäkter	263
7.2.11	Sammanfattning fiske	263
7.3	Jakt- och fisketurism	264
8	Gällande rätt	265
8.1	Rennäringslagen och rennäringsförordningen.....	265
8.1.1	Renskötselrättens beståndsdelar	266
8.1.2	Upplåtelse av mark och vatten	266
8.2	Grundläggande regler om rätt till jakt och fiske.....	268
8.2.1	Jaktlagen med föreskrifter	269
8.2.2	Fiskelagen med föreskrifter.....	269
8.3	Konstitutionell rätt.....	270
8.3.1	Målsättningsstadgande.....	270
8.3.2	Ensamrätt till renskötsel.....	270
8.3.3	Skydd för egendom	271
8.3.4	Skydd mot diskriminering	273
8.3.5	Lagprovning.....	274

8.4	Folkrättslig reglering	275
8.4.1	Samspelet mellan traktatsbaserad rätt, sedvanerätt och nationell rätt.....	275
8.4.2	Principen om icke-diskriminering.....	277
8.4.3	Principen om rätt till självbestämmande.....	279
8.4.4	Artikel 27 i FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter	280
8.4.5	Urfolksdeklarationen	285
8.4.6	Sammanfattning – sedvanerättsliga regler till skydd för samer	287
9	Internationell utblick	293
9.1	Norge.....	293
9.1.1	Allmänt om Norge	293
9.1.2	Kort om det samiska folkets rättigheter i Norge	296
9.1.3	Finnmarksloven	298
9.1.4	Allmänhetens tillgång till jakt och fiske i Norge	300
9.1.5	Renskötande samers rätt till jakt och fiske i renskötseområdet	303
9.2	Finland.....	304
9.2.1	Allmänt om Finland	304
9.2.2	Kort om det samiska folkets rättigheter i Finland	309
9.2.3	Allmänhetens tillgång till jakt och fiske i Finland	311
9.2.4	Särskilda bestämmelser om jakt och fiske för personer bosatta i norra Finland.....	314
9.2.5	Renskötande samers rätt till jakt och fiske i Finland	316
9.3	Kanada.....	317
9.3.1	Allmänt om Kanada.....	317
9.3.2	Kort om urfolkens rättigheter i Kanada.....	325
9.3.3	Allmänt om jakt och fiske i Kanada	335
9.3.4	Urfolkens rätt till jakt och fiske i Kanada.....	337

10	Rätten till jakt och fiske på statlig mark i renskötseområdet	343
10.1	Girjasdomen – relevanta kriterier	345
10.1.1	Högsta domstolens slutsatser i Girjasdomen.....	346
10.1.2	Prövningsschema.....	349
10.1.3	Undersökningsperiod	350
10.1.4	Begränsningar	350
10.2	Metod och tillvägagångssätt.....	351
10.2.1	Forskning och litteratur	353
10.2.2	Undersökt tidsperiod.....	354
10.2.3	Undersökt område	355
10.2.4	Språkanvändning och etnicitet	356
10.3	Vad som har kartlagts.....	361
10.3.1	Olika typer av konkurrens.....	365
10.3.2	Upplåtelse från samer och skattläggningar med samtycke från samer	377
10.3.3	Småvilt och annat vilt.....	377
10.4	Resultat av undersökningen: Lappland	378
10.4.1	Geografisk orientering.....	379
10.4.2	Samisk närvaro	381
10.4.3	Kartläggning av konkurrerande markanvändning.....	389
10.4.4	Slutsatser.....	408
10.4.5	Eftergift eller utsläckande.....	423
10.4.6	Sammanfattning	427
10.5	Resultat av undersökningen: Jämtlands och Dalarnas län.....	428
10.5.1	Geografisk orientering.....	428
10.5.2	Skattefjällsdomens betydelse för prövningen.....	433
10.5.3	Samisk närvaro	443
10.5.4	Konkurrerande markanvändning	461
10.5.5	Skattefjällens rättsliga status	470
10.5.6	Slutsatser i frågan om det finns Girjasrättigheter	485

10.5.7	Om samebyarna i Jämtlands och Dalarnas län inte har en Girjasrätt; vilken rätt kan de då ha? ...	502
10.5.8	Sammanfattning.....	522
11	Vilt som ingår i en jakträtt	525
11.1	Jakträtt enligt lag.....	525
11.1.1	Småvilt och högvilt.....	525
11.1.2	Olika regleringar för olika typer av vilt.....	526
11.2	Förekomsten av älg i renkötselområdet.....	526
11.3	Kommitténs bedömning.....	527
12	Statens avtal på marker med ensamrätt	531
12.1	Löpande avtal	531
12.2	Avtal om nyttjanderätt i konflikt med annans bruksrätt....	532
12.3	Särskilt om Fortifikationsverkets marker.....	533
12.4	Särskilt om Naturvårdsverkets marker.....	534
13	Andra rättighetshavare	535
14	Samefonden	539
14.1	Kommitténs uppdrag	539
14.2	Om Samefonden	539
14.3	Konsekvenser för Samefonden vid ensamrätt hos samebyar till jakt och fiske	541
15	Överväganden och förslag	543
15.1	Kommitténs uppdrag	543
15.2	Rättsliga utgångspunkter.....	543
15.3	Kommitténs överväganden.....	545

15.4	En justering av rennärlingslagens upplåtelseförbud	549
15.4.1	Rennärlingslagens upplåtelseförbud	549
15.4.2	Rättsläget efter Girjasdomen.....	550
15.4.3	Ett förtydligande av upplåtelseförbudets räckvidd.....	550
15.5	Vissa förändringar i den statliga hanteringen av upplåtelser av småviltjakt och fiske	551
15.5.1	En tydligare reglering och en effektivare process	554
15.6	Ett utrymme för lokala föreningar att upplåta	562
15.6.1	Länsstyrelsen får ge uppdrag åt lokala föreningar	563
15.7	Hantering av det delade viltvårdsansvaret och ansvaret för fiskevård	572
15.7.1	Det delade ansvaret	572
15.8	Samefonden.....	578
15.8.1	Tidigare utredningsförslag om Samefonden.....	578
15.8.2	Kommitténs bedömning.....	579
16	Ikraftträdande och övergångsbestämmelser	581
17	Konsekvensanalys	583
17.1	Kostnadmässiga och samhällsekonomiska konsekvenser.....	584
17.1.1	Förslagen till förändringar i rennärlingslagen och rennärlingsförordningen.....	584
17.1.2	Förslaget till förändring i jaktförordningen	588
17.2	Övriga konsekvenser.....	588
18	Författningskommentar	591
18.1	Förslaget till lag om ändring i rennärlingslagen.....	591

Referenser till kapitel 10	601
Reservation	613
Särskilda yttranden	615
Bilagor	
Bilaga 1	Kommittédirektiv 2021:35
Bilaga 2	Kommittédirektiv 2022:58
Bilaga 3	Skiss på reglering för upplåtelse av småviltsjakt och fiske på berörd mark

Sammanfattning

Bakgrund och uppdrag

I 31 § rennäringslagen finns en bestämmelse om att samebyar eller deras medlemmar med vissa undantag inte får upplåta rättigheter som följer med renskötselrätten. Enligt rennäringslagen får en sameby eller dess medlemmar alltså som huvudregel inte upplåta jakt och fiske i renskötselområdet.

Denna bestämmelse kan inte tillämpas för rätten att upplåta småviltsjakt och fiske på den statliga mark som ingår i Girjas samebys byområde. I ett avgörande från Högsta domstolen år 2020, Girjasdomen, har domstolen kommit fram till att Girjas sameby inom sitt område på mark under statens omedelbara disposition ovanför odlingsgränsen har en ensamrätt i förhållande till staten att upplåta småviltsjakt och fiske. Denna ensamrätt grundas på urminnes hävd och gäller trots att rennäringslagen inte ger samebyn någon sådan rätt.

Girjasdomen innehåller uttalanden av betydelse även för andra geografiska områden. Det har därför bedömts finnas ett behov av att utreda om det finns ytterligare samebyar som på motsvarande sätt i förhållande till staten har ensamrätt att upplåta småviltsjakt och fiske på grund av att samer har upparbetat en sådan rätt genom urminnes hävd.

Kommittén har mot denna bakgrund getts i uppdrag att i ett delbetänkande

- bedöma inom vilka delar av statligt ägd mark dels inom åretruntmarkerna, dels ovanför lappmarksgränsen när renskötsel är tillåten där, som samebyar i förhållande till staten genom urminnes hävd har ensamrätt att upplåta småviltsjakt och fiske,

- analysera vilken rätt till upplåtelser av jakt och fiske som tillkommer samebyarna på de delar av deras byområden som ligger inom statligt ägd mark dels inom åretruntmarkerna, dels ovanför lappmarksgränsen när renskötsel är tillåten där, om någon ensamrätt till upplåtelser genom urminnes hävd inte kan konstateras i området,
- ta ställning till om ensamrätten till upplåtelser av jakt enbart gäller småviltsjakt eller om den gäller allt vilt,
- analysera vad ensamrätten till upplåtelser av jakt och fiske får för konsekvenser för statens avtal om nyttjanderättsupplåtelser inom områdena,
- bedöma vad samebyarnas ensamrätt till upplåtelser av jakt och fiske får för betydelse för Samefondens intäkter och arbete, och
- lämna förslag till en reglering av upplåtelsebestämmelserna i rennäringslagen som ska kunna gälla tillfälligt till dess att en ny permanent reglering finns på plats.

Mark som omfattas av uppdraget

Kommitténs uppdrag avser statligt ägd mark (i betänkandet även benämnd statens mark) dels inom åretruntmarkerna, dels ovanför lappmarksgränsen när renskötsel är tillåten där. Med statligt ägd mark avses enligt direktiven mark som står under statens omedelbara disposition. I praktiken handlar det om mark som förvaltas av Statens Fastighetsverk, Naturvårdsverket eller Fortifikationsverket. På renbetesfjällen och ovanför odlingsgränsen hanterar länsstyrelsen en stor del av den praktiska förvaltningen för dessa myndigheters räkning, inklusive upplåtelser av nyttjanderätter.

Mark som ägs av statliga bolag och privatägd mark omfattas inte av uppdraget.

Kommittén är medveten om att äganderätten till den mark som benämns som statlig i vissa fall är ifrågasatt. Det ingår dock inte i kommitténs uppdrag att bedöma frågan om äganderätt. Eftersom det är statens uppfattning att den är ägare till den mark som avses, bildar det utgångspunkt för delbetänkandet.

En bedömning av rättsläget för samebyarna

Kommitténs uppdrag är att bedöma rättsläget på statens mark inom samebyarnas områden. Frågan är om samebyarna i förhållande till staten har en ensam rådighet över småviltsjakt och fiske motsvarande den rätt som har fastställts för Girjas sameby och, om så inte är fallet, vilken rätt samebyarna annars kan ha.

Under kommitténs arbete har Talma sameby väckt talan mot staten med yrkande om ensamrätt gentemot staten att upplåta jakt och fiske. För att inte kommittén ska föregripa domstolens prövning i tvisten, har kommittén valt att inte göra någon bedömning av rättighetssituationen på det område som tvisten avser. Kommittén har dock ansett sig vara fri att göra iakttagelser av sakomständigheter till den del de har ansetts ha betydelse för bedömningarna av Lappland i stort.

Kommitténs slutsatser

Av den rättshistoriska undersökning som kommittén har gjort framgår att de historiska och befolkningsmässiga förhållandena i Lappland har varierat sett till området som helhet. När det specifikt gäller den mark i Lappland som i dag står under statens omedelbara disposition framstår dock förhållandena som snarlika dem som har rått i Girjas område under den relevanta tidsperioden, det vill säga före år 1750. Enligt kommitténs bedömning av de historiska förhållandena talar starka skäl för att även andra samebyar på sådan mark har motsvarande rätt som Girjas sameby.

När det gäller Jämtlands och Dalarnas län är bedömningen en annan. De historiska förhållandena på renbetesfjällen och de så kallade kungabrevsmarkerna i Dalarna skiljer sig från dem som har kunnat konstateras för Girjas sameby, på så sätt att någon ensamrätt till upplåtelser av småviltsjakt och fiske genom urminnes hävd inte bedöms föreligga där.

Bedömningen för Jämtlands län är dock förenad med osäkerhet. Samebyarna kan ha starkare rättigheter i vissa delar av länet. Även om någon rätt till upplåtelser inte har upparbetats genom urminnes hävd bedöms samebyarna i Jämtlands län ha en intrångsskyddad rätt till renskötsel, jakt och fiske på renbetesfjällen. Det innebär att de

har starka egendomsskyddade rättigheter till markanvändning, även om de inte har rätt till upplåtelser.

På kungabrevsmarkerna i Dalarna bedöms i stället att den jakt- och fiskerätt som finns är rätt till rovdjursjakt och husbehovsfiske, samt rätt för medlemmar i Idre sameby att jaga och fiska i områden där jakt och fiske inte sedan tidigare är upplåtet till andra.

Girjasdomen

Domslutet i Girjasdomen gäller specifikt för Girjas byområde. Domen har dock prejudicerande verkan, vilket innebär att tillämpande myndigheter och domstolar ska hämta vägledning i domen vid sina prövningar av liknande fall. Kommitténs bedömning av rättsläget utgår därför från de rättsatser som Högsta domstolen har utvecklat och tillämpat i Girjasdomen. Dessa innebär bland annat följande.

- *Urminnes hävd* förutsätter att någon har besuttit eller brukat mark under en längre tid (cirka nittio år) utan att detta har ifrågasatts av staten eller någon annan.
- *Samers jakt och fiske* på marker där renskötsel har förekommit bör kunna grunda rättigheter genom urminnes hävd även om graden av nyttjandet är förhållandevis extensiv och omfattar ett vidsträckt område. Det förutsätter dock att jakten och fisket har varit återkommande.
- Bedömningen av om en hävdvunnen nyttjanderätt är en *ensamrätt* i förhållande till markägaren bygger på i vilken mån en konkurrerande markanvändning har förekommit under den tid som hävden har upparbetats i området. Av betydelse är också om nyttjandet har varit det helt dominerande under mycket lång tid, och har varit av stor betydelse för markanvändarens försörjning.
- Om *upplåtelser* har varit vanliga och godtagits av omgivningen, talar det för att hävden har medfört en befogenhet att upplåta nyttjanderätten. Finns det däremot andra presumtiva rättighetshavare som också har gjort upplåtelser i någon omfattning av betydelse, så talar det emot att hävden innefattar en befogenhet att upplåta.

- Har en ensamrätt väl uppberättats så kan den *upphöra* på tre sätt: genom att rättighetsinnehavaren efterger sin rätt, genom att rättigheten utsläcks genom lag, eller genom att rättigheten utsläcks genom expropriation. Såväl ett eftergivande som ett utsläckande måste vara tydligt och definitivt.

Girjasdomen ger också generell vägledning i frågor om bevisbörda och beviskrav i ett mål mellan staten och en sameby, samt i frågor om hur folkrättsliga principer om urfolks rättigheter kan påverka principerna för rättsinstitutet urminnes hävd.

Kommitténs utredning

Kommitténs uppdrag att bedöma gällande rättsläge kan inte, såsom i Girjasålet, utföras med utgångspunkt från vad staten och berörda samebyar åberopar, eftersom någon tvist inte är anhängiggjord. Det får i stället utföras med stöd av antaganden kring a) vad som sannolikt skulle komma att åberopas av parterna om saken skulle komma under en domstolsprövning och b) hur en domstol skulle värdera det som åberopas.

De bevisfakta som med all sannolikhet skulle lyftas fram av staten och berörda samebyar i en rättstvist avser huvudsakligen historiska förhållanden, vilket innebär att en rättshistorisk utredningsmetod har använts. Kommittén har utrett historisk markanvändning genom en genomgång av historievetenskaplig litteratur och annat skriftligt material. Utöver hela den skriftliga bevisningen i Girjasålet och Skattefjällsmålet (NJA 1981 s. 1, som gällde en tvist om bättre rätt till skattefjällen i norra Jämtland), har cirka 150 verk använts. Det handlar om avhandlingar, monografier, artiklar, reseskildringar, med mera.

Högsta domstolens prövning i Girjasålet avsåg huvudsakligen tidsperioden 1550–1750. Även kommitténs undersökning har för Lapplands del huvudsakligen inriktat sig på den tidsperioden och för Jämtlands, Härjedalens och Älvdalens del på perioden 1645–1750. Den senare startpunkten i de områdena har att göra med att de innan dess låg under dansk-norskt styre och blev svenska först år 1645.

När det gäller Lappland har tyngdpunkten i arbetet legat på att kartlägga förekomsten av konkurrerande markanvändning. Den samiska

närvaron i Lappland har behandlats mer översiktligt. Kommittén har i likhet med Högsta domstolen i Girjas målet utgått från att Lappland var befolkat av samer redan innan nationalstaten fick sina nuvarande gränser. Det hindrar inte att andra kan ha vistats i Lappland under perioder, till exempel under handelsresor eller fiskefärder. Den samiska markanvändningen får ändå anses ha varit den dominerande.

När det gäller Jämtlands och Dalarnas län ger Girjas domen begränsad vägledning i fråga om de historiska förhållandena där. Det innebär att utredningen som ett första steg har behövt behandla den samiska närvaron och markanvändningen närmare, inklusive hur rättigheterna på de samiska skattefjällen har betraktats historiskt. Därefter har den konkurrerande markanvändningen utretts.

I Girjas domen ges viss vägledning beträffande vad som ska betraktas som konkurrerande markanvändning. Domstolen pekade där på att om kronans skattläggningar eller godkännanden av nybyggen gett upphov till en konkurrerande jakt- eller fiskeutövning av någon omfattning, kan detta förhindra uppkomsten av urminnes hävd.

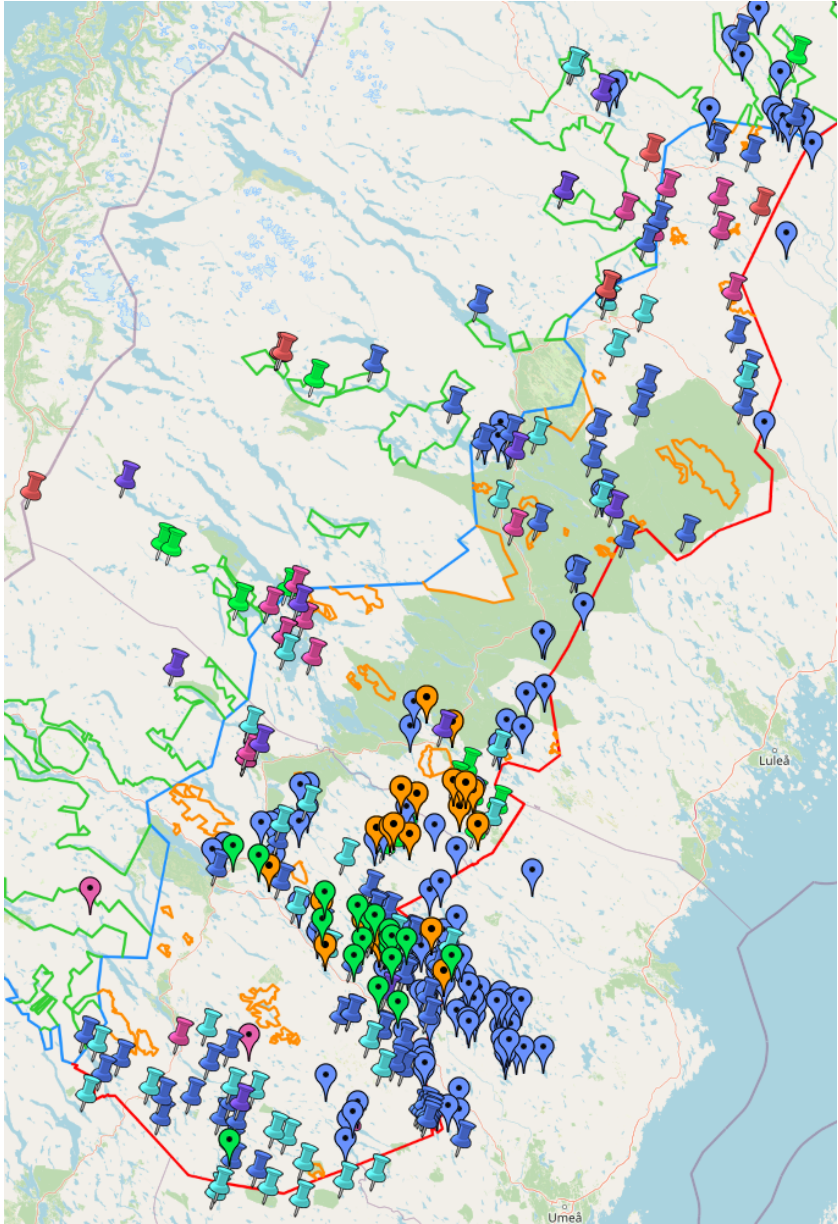
För Girjasområdets del anlades fram till år 1750 två nybyggen. Domstolen uttalade att om det över huvud taget förekom några särskilda skattläggningar till förmån för nybyggare eller kustbönder måste dessa antas ha varit få. Det fanns därför inte anledning att räkna med att vare sig nybyggen eller andra skattläggningar gav upphov till någon beaktansvärd konkurrerande markanvändning på området före mitten av 1700-talet. Tvärtom, bedömde domstolen, fick den samiska jakt- och fiskeutövningen antas ha varit den helt dominerande på området.

Kommittén har tolkat begreppet konkurrerande markanvändning brett. Den konkurrens som har utretts har bestått av nybyggen, annan bebyggelse samt skattlagda fisken. I Jämtlands län har det också varit av betydelse att undersöka historiska avradsland där jakt och fiske kan ha förekommit (avradsland var utmarker som nyttjades mot årlig avgift till kronan).

I det undersökta materialet har det inte gjorts någon skillnad på uppgifter om jakt efter småvilt eller efter annat vilt. Att någon sådan åtskillnad beträffande jakträtt har gjorts tidigare eller bör göras – ur ett civilrättsligt perspektiv – har inte heller framkommit i det historiska materialet. Skillnader har emellertid funnits, och finns fortfarande, ur ett förvaltningsrättsligt perspektiv.

Som underlag för betänkandetexten har två omfångsrika promemior tagits fram, som innehåller detaljerade kartläggningar av historisk markanvändning på lokal nivå. Promemoriorna, *PM 18 – Samebyars rätt grundad på urminnes hävd till jakt och fiske i Lappland* och *PM 41 – Samebyars rätt till jakt och fiske i Jämtlands län och Dalarna* finns tillgängliga i kommitténs diarium. Till promemoriorna hör också två digitala kartor – en för Lappland och en för Jämtland, Härjedalen och Dalarna. I kartan för Lappland har all konkurrerande markanvändning fram till år 1800 markerats med knappnålar. I kartan för Jämtland, Härjedalen och Dalarna har både samiska skattefjäll och konkurrerande markanvändning markerats.

Figur 1 Exempelbild från kartan över Lappland
Markeringarnas betydelse förklaras i kapitel 10

Kartan är gjord i Pinmaps.net, ett verktyg som hämtar kartunderlag från Google.

Grunden för kommitténs slutsatser

Med utgångspunkt i kartläggningen över den konkurrens i Lappland som har förekommit under perioden 1500–1750 gör kommittén bedömningen att inget samebyområde där på mark under statens omedelbara disposition har utsatts för nämnvärt mer konkurrens än Girjas sameby. Ovanför odlingsgränsen finns knappt ett enda skattlagt fiske som inte i dag ligger på privatägd mark. Samma sak gäller nybyggena där; det finns vissa kluster av nybyggen ovanför odlingsgränsen, men de ligger inom vad som i dag är stora privatägda områden. Efter år 1750 har fler nybyggen anlagts, men även dessa ligger i nästan samtliga fall i kluster på mark som i dag är privat, på stort avstånd från den statliga marken.

På mark nedanför odlingsgränsen har konkurrensen i allmänhet varit betydligt större, men inte överallt. Även där finns fläckar på stora avstånd från bygden – till exempel i de nationalparker som i dag är mark under statens omedelbara disposition.

Kommittén bedömer mot den bakgrunden att starka skäl talar för att samebyarna i Lappland har upparbetat en hävdvunnen ensamrätt i förhållande till staten till upplåtelse av småviltsjakt och fiske på den undersökta marken.

I det material som kommittén har haft tillgång till finns inga exempel som antyder att några samiska ensamrätter skulle ha upphört i Lappland vare sig genom lag eller eftergifter. Det finns ett område där renskötselrätten har exproprierats.

Beträffande Jämtlands och Dalarnas län kan kommittén inte, som fallet var i Lappland, göra några generella uttalanden om samernas närvaro historiskt i renbetesfjällen och på kungabrevsmarkerna. I stora delar av renbetesfjällen har renskötande samer levt sedan urminnes tider, men till vissa fjäll har de, enligt vad som har kunnat beläggas, kommit först under 1700-talet eller senare.

Det rättsskydd som samerna har haft på skattefjällen har enligt kommittén inte varit jämförbart med en skattebondes. Det har snarare liknat en avradslandsinnehavares rättsskydd; rättigheterna kan sägas bygga på en relation till kronan som markägare, och det ser ut som att kronan tidigt har haft det avgörande inflytandet över dispositionerna på skattefjällen.

Den jordbrukande befolkningen i Jämtlands och Dalarnas län har levt längs dalgångarna sedan urminnes tider och har tidigt nyttjat

fjällområden för bland annat jakt och fiske genom systemet med avradsland. Avradslanden kunde vara flera mil i storlek. Jakt och fiske kunde vara skäl för att inrymma ett avradsland. De renskötande samernas markanvändning i skattefjällen har därför generellt sett utsatts för betydligt mer konkurrens från den jordbrukande befolkningen än vad som varit fallet på de undersökta områdena i Lappland (det vill säga områden som i dag står under statens omedelbara disposition). Vissa undantag finns dock, till exempel i Frostviken, Hotagen, västra Undersåker och västra Storsjö, där konkurrensen förefaller ha varit mindre.

Samebyarna i Jämtlands och Dalarnas län bedöms inte på samma sätt som i Lappland ha någon på urminnes hävd grundad rätt till upplåtelser av jakt och fiske i de undersökta områdena. Beträffande Jämtlands län bedöms de renskötande samerna dock ha en intrångsskyddad rätt till renskötsel, jakt och fiske på sina skattefjäll (så småningom renbetesfjäll). Det innebär att de har starka, egendoms-skyddade rättigheter till sin markanvändning, även om de inte har rätt till upplåtelser. Rättigheterna har uppstått i vart fall i och med inrymningarna, har skyddats i och med det så kallade Skattefjällsbrevet (som angav renskötande samers rättigheter till vissa skattefjäll) och har kollektiviserats i och med renbeteslagstiftningen. Det gör att det kan ifrågasättas om dagens regelverk med upplåtelser av småviltsjakt och handredskapsfiske på dessa samebyars områden är förenligt med deras rätt till skydd från intrång.

Frågor om etnicitet och andra rättighetshavare

Det har under kommitténs arbete påtalats att andra än samer historiskt har varit renskötare och att beteckningen ”lapp” i historiskt källmaterial inte har avsett enbart samer. Det har också påtalats att andra befolkningsgrupper än samer historiskt har haft jakt och fiske som viktiga näringsfång.

Mot den bakgrunden har det ifrågasatts om dagens samebyar kan vara rättighetshavare grundat på olika individers historiska markanvändning, och i vart fall satts i fråga att de skulle vara ensamma rättighetshavare. Det har påtalats att det kan finnas andra än samebyar och samebymedlemmar som har upparbetat rättigheter till jakt och fiske i de områden som omfattas av utredningen, och att kom-

mitténs förslag här kan komma att förstöra dessa personers möjlighet att hävda sin rätt.

När det först gäller frågan om renskötsel och begreppet ”lapp”, ter det sig av det material som kommittén har tagit del av som klart att de allra flesta nomadiserande renskötare historiskt också tillhörde den befolkningsgrupp som vi i dag kallar samer.

Frågan om etnicitet har dock inte någon avgörande betydelse för den rättsliga bedömningen av en ”Girjasrätt” – det vill säga rättigheter motsvarande dem som har fastställts för Girjas sameby. Enskilda exempel på att även andra har klassificerats som ”lapp” saknar med andra ord betydelse för Girjasrätten som sådan. En Girjasrätt grundas på renskötsel och den markanvändning som hör samman med renskötseln i de områden som så småningom har kommit att utgöra dagens samebyar. Enligt Högsta domstolens synsätt har rätten, genom 1886 års lag och de följande renbeteslagarna, övergått från de enskilda individerna till lappbyarna (samebymedlemmarna samfällt) och senare till samebyarna som associationer (juridiska personer). Det har alltså inte någon avgörande betydelse om det bland de enskilda renskötare som har upparbetat en ensamrätt till småviltsjakt och fiske i ett berört område, har funnits individer som med dagens etnicitetsbegrepp har tillhört en annan befolkningsgrupp.

När det gäller andra rättighetshavare än renskötare kan det inte uteslutas att det kan finnas enskilda jägare eller fiskare, såväl samer utanför samebyarna som andra, vars förfäder har upparbetat en fiske- eller jakträtt genom urminnes hävd. Det är dock i ett sådant fall inte fråga om någon rätt till så vidsträckta områden som i samebyarnas fall; det vill säga till jakt och fiske i hela fjällområdena. I stället handlar det om specifika områden eller sjöar där sådana enskilda individer kan ha använt jaktmarker eller vatten kontinuerligt under en längre tid, utan att mötas av invändningar. Det handlar inte heller om ett öppet kollektiv, som gruppen jägare eller gruppen fiskare, som tillsammans kan hävda rättigheter, utan om enskilda personer vars förfäder i så fall har upparbetat en rätt som sedan övergått till kommande generationer. Att det på den berörda marken skulle vara fråga om ett stort antal sådana personer som kan hävda enskilda rättigheter har kommittén inte funnit belägg för.

Oavsett om det kan finnas enskilda med en upparbetad hävd i det område som kommittén har utrett, bedömer kommittén att de förslag som lämnas och i övrigt skissas inte får betydelse för dessa personers

rätt. Om rådigheten att upplåta småviltsjakt och fiske skulle flyttas från länsstyrelser till samebyar – oberoende av om det skulle ske genom fastställelse i domstol eller genom lag – så upphör inte de eventuella rättigheter som enskilda personer kan ha. Sådana personer – om det så handlar om samer utanför samebyarna, tornedalningar eller någon annan – kan fortfarande vända sig till domstol och hävda sin rätt.

Det finns också andra enskilda som har jakt- och fiskerätt på statlig mark grundat i exempelvis avvittringsbeslut. Sådana rättigheter, som alltså gäller i relation till staten, kan inte upphöra eller förändras genom kommitténs förslag.

Den nu summerade rättsliga bedömningen har gjorts av kommittén med medvetenhet om jaktens och fiskets betydelse för lokalbefolkningen i norra Sverige både historiskt och i nutid. Särskilt hos den tornedalska minoriteten, såväl som hos jakt- och fiskesamer utan medlemskap i samebyar, framhålls jakten och fisket som kulturbärande. Även för annan lokalbefolkning, liksom för lokal turistnäring, är jakt och fiske mycket viktiga inslag. Hänsyn till dessa gruppers behov och intressen har påverkat kommitténs överväganden.

Frågan om annan jakt än småviltsjakt

I kommitténs uppdrag ingår att ta ställning till om en ensamrätt till upplåtelser av jakt enbart gäller småviltsjakt eller om den gäller allt vilt. Närmare bestämt är frågan om hävd till jakträtt som en del i renkötselrätten avser allt jaktbart vilt eller endast jakt på arter som samerna kan visa att de har jagat när hävden upparbetades. Frågan har särskild betydelse för älgjakten.

I Girjasdomen avsåg Högsta domstolens prövning endast frågan om Girjas samebys rätt till upplåtelser av jakt på småvilt och fiske. Att prövningen begränsades till småviltsjakt berodde på att samebys yrkande endast avsåg sådan jakt.

Kommittén bedömer att en generell utgångspunkt bör vara att en jakträtt har ett och samma innehåll oavsett om rätten grundas på äganderätt eller urminnes hävd. Den jakträtt som följer av jaktlagen är inte uppdelad på fauna utan innefattar allt jaktbart vilt. På motsvarande sätt har jaktutövningen i fjällen inte varit selektivt inriktad utan har avsett åtkomst till allt vilt som kunnat bidra till försörj-

ningen. Innehållet i den hävdade rättigheten bör därför, i likhet med vad som gäller enligt jaktlagen, kunna bestämmas med den utgångspunkten. Det har heller inte framkommit något som tyder på att samerna har accepterat konkurrens i jakten i fråga om någon viss art.

Utgångspunkten för en bedömning av jakträttens omfattning i detta sammanhang bör därför vara densamma som för jakträtt som grundas på äganderätt till mark. Det vill säga att allt vilt ingår. Att det kan sättas offentligrättsliga begränsningar av vilket vilt man får jaga, eller att ett visst vilt sätts under en särskild förvaltningsstruktur, är en annan sak.

Kommittén bedömer samtidigt att älgjakten och dess förvaltnings-system har sådana särdrag att älgjakten i nuläget inte bör omfattas av kommitténs förslag. De rättsliga, sakliga och praktiska förhållandena kring älgjakten behöver först utredas vidare.

Konsekvenser för löpande statliga avtal

På mark under statens omedelbara disposition löper i vissa fall fleråriga avtal om upplåtelse av jakt och fiske. Sådana avtal kan ha ingåtts av länsstyrelserna, Fortifikationsverket eller Naturvårdsverket. I kommitténs uppdrag ingår att analysera vad samebyars ensamrätt att upplåta småviltsjakt och fiske får för konsekvenser för sådana avtal.

Om en sameby har en ensamrätt till upplåtelse av småviltsjakt och fiske innebär det att staten inte haft någon befogenhet att göra sådana upplåtelser på samebyns område. Eventuella ingångna avtal som rör upplåtelse av småviltsjakt och fiske saknar därmed rättslig grund och avtalen i relation till samebyn måste betraktas som varande utan verkan.

Konsekvenser för Samefonden

Kommittén ska bedöma vad eventuella ensamrätter hos samebyar till upplåtelse av jakt och fiske får för betydelse för Samefondens intäkter och arbete.

Sedan Girjas sameby konstaterats ha ensamrätt gentemot staten till upplåtelser av småviltsjakt och fiske på sitt byområde får Samefonden inte längre del av intäkter från dessa upplåtelser. Skulle fler samebyar i domstol bedömas ha motsvarande rätt kommer samma

sak att gälla på dessa områden. Ju fler samebyar som själva upplåter, desto större blir intäktsbortfallet.

Även vid ett tillerkännande av ensamrättigheter för samebyarna genom lag skulle Samefondens intäkter sannolikt minska betydligt. Med en upplåtelse rätt hos samebyarna tillfaller rimligen intäkterna av upplåtelseerna i sin helhet den upplåtande samebyn.

Samefonden kan alltså i dessa scenarier få sina intäkter väsentligen minskade. Samtidigt kvarstår behoven av ekonomiskt stöd till samiska organisationer och samiskt kulturliv samt underhåll av renskötsel anläggningar som oförändrade. I en sådan situation krävs politiska åtgärder för att säkerställa finansieringen, antingen genom Samefonden eller på annat sätt.

Förslag till tillfällig reglering och skiss på framtida reglering

Kommittén ska lämna förslag till en reglering av upplåtelsebestämmelserna i rennäringslagen som ska kunna gälla tillfälligt till dess att en ny permanent reglering finns på plats.

Kommittén har som framgått bedömt att starka skäl talar för att alla samebyar i Lappland har motsvarande rätt till upplåtelse av småviltsjakt och fiske som Girjas sameby. Beträffande samebyar i Jämtlands och Dalarnas län är bedömningen en annan, även om de också bedöms ha starka rättigheter.

Kommittén har dock funnit skäl för en viss försiktighet när det gäller möjligheten att låta den rättsliga analysen få fullt genomslag i en tillfällig lagstiftning. Försiktigheten är strukturellt betingad. Rättsområdet är komplext och spänner över ett vitt fält där olika hänsynstaganden gör sig gällande. Även sakligt sett råder stor komplexitet. De praktiska konsekvenserna av ett genomslag för analysen kan bli betydande och berör stora delar av Sveriges yta.

Utöver att beakta samiska rättigheter behöver kommittén ta hänsyn även till den övriga lokalbefolkningens, däribland den nationella minoriteten tornedalings, och övriga invånares kultur, traditioner, intressen och behov av att kunna jaga och fiska samt till annan näringsverksamhet såsom skogsbruk och turism.

Kommittén har mot den bakgrunden bedömt att en tillfällig reglering inte bör innefatta genomgripande förändringar av det nuvarande

systemet för upplåtelser av jakt och fiske på mark under statens omedelbara disposition. Staten bör alltså, i avvaktan på en permanent reglering av upplåtelsebestämmelserna i rennäringslagen, fortsatt upplåta småviltsjakt och fiske på mark under statens omedelbara disposition så länge det inte i en dom som fått laga kraft har fastställts att någon annan har bättre rätt.

Det finns dock vissa mindre förändringar i gällande regelverk som lämpligen bör göras redan nu. Dessutom har kommittén funnit att det redan nu, i en särskild bilaga, bör lämnas en redogörelse för kommitténs nuvarande syn på hur upplåtelser av småviltsjakt och fiske bör hanteras i förlängningen, såvida inte några nya sakliga eller rättsliga förutsättningar framkommer. Detta för att principerna för en genomgripande slutlig reglering ska kunna diskuteras och förankras brett.

Förslag till tillfällig reglering

I några delar föreslår kommittén förändringar redan i den tillfälliga regleringen. Dessa föreslås träda i kraft den 1 juli 2024.

Förtydligande av upplåtelseförbudet

Kommittén föreslår ett tillägg i rennäringslagens upplåtelseförbud, så att det förtydligas att förbudet inte gäller för en sameby som enligt en dom som fått laga kraft (likt Girjas sameby) har bättre rätt än staten till upplåtelse.

Mindre förändringar i statens hantering

Kommittén har under arbetets gång uppfattat att det finns ett missnöje från flera håll med statens nuvarande hantering av upplåtelser av småviltsjakt och fiske i fjällen. Framför allt handlar det om långa handläggningstider och utredningarnas omfattning i avlysningsärenden, och om olika förhållningssätt mellan länsstyrelserna i vissa frågor. Bestämmelserna som reglerar statens upplåtelser uppfattas som oklara och det saknas i flera hänseenden närmare vägledning i förarbeten.

Kommittén har mot denna bakgrund bedömt att vissa mindre förändringar bör göras för att skapa förutsättningar för en större enhetlighet och effektivitet i statens hantering.

I dagsläget är de grundläggande förutsättningarna för länsstyrelsernas upplåtelser av småviltsjakt och handredskapsfiske författningsmässigt uppdelade mellan rennäringslagen och rennäringsförordningen. Kommittén föreslår att reglerna samlas i rennäringslagen. Därigenom kan också viss vägledning ges för tillämpningen genom förarbeten.

När det gäller förutsättningarna för upplåtelse föreslås att det i en ny bestämmelse i rennäringslagen anges att upplåtelser av sådan småviltsjakt och sådant handredskapsfiske som inte bedrivs yrkesmässigt ska göras om det kan ske med *endast ringa olägenhet för renskötseln*. Bestämmelsen ersätter i denna del formuleringen *olägenhet av betydelse för rennäringen* i 3 § första stycket 1 rennäringsförordningen. Den nya formuleringen bedöms bättre överensstämma med uttalanden i tidigare lagmotiv, enligt vilka samerna bör vara ”skyldiga” att tåla ”smärre olägenheter” som en upplåtelse kan innebära.

Utöver en tydligare reglering och vägledning i motivtext bedömer kommittén att det finns behov av vägledande praxis. Enligt kommittén åstadkoms sådan vägledning lämpligast genom att statens upplåtelser av jakt och fiske överprövas i domstol, i stället för som i dag av regeringen. Överprövningen bör ske i allmän förvaltningsdomstol.

Upplåtelser i lokala föreningars regi

Under utredningens gång har det framkommit att det finns initiativ för en mer lokal förvaltning av upplåtelser av småviltsjakt och fiske. En fråga som har lyfts är om lokala föreningar i vissa fall skulle kunna hantera upplåtelseerna, förutsatt att det finns representation i föreningens styrelse från berörda intressenter och att samverkan bygger på frivillighet. Från flera olika håll – både från samebyar och lokala jägare och fiskare – har uppfattningen framförts att det vore bra om det fanns utrymme för ett större lokalt inflytande över upplåtelsefrågorna, och att det generellt sett är bra om de grupper som berörs själva får vara delaktiga i beslutsfattandet och ta ansvar för besluten.

Kommittén är av uppfattningen att lagstiftningen inte bör lägga hinder i vägen för sådana initiativ om det visar sig finnas ett eller flera områden där en lokal förvaltning kan fungera.

Det föreslås därför en ändring som klargör att lagstiftningen ger ett fakultativt utrymme för länsstyrelsen att under vissa förhållanden uppdra åt en lokal förening att upplåta småviltsjakt eller fiske i ett område på mark under statens omedelbara disposition ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen. Uppdraget bör bland annat förutsätta att föreningen uppfyller vissa krav beträffande representation i styrelsen och att länsstyrelsen bedömer föreningen som lämplig för uppdraget, mot bakgrund av bland annat föreningens stadgar, arbetsplan och planerade upplåtelsevillkor. En förening som tar över upplåtelseerna ska, liksom länsstyrelsen, ta ut avgifter för upplåtelseerna, om det inte finns särskilda skäl för avgiftsfrihet.

Delat vilt- och fiskevårdsansvar

I de fall där en sameby har visat sig ha bättre rätt än staten att upplåta småviltsjakt och fiske, innebär det att ansvaret för vilt- och fiskevård är delat mellan staten och samebyn.

Staten har ett övergripande ansvar för Sveriges internationella förpliktelser på miljöområdet, riksdagens miljömål och bevarandet av den biologiska mångfalden. Staten har också det primära markägarsansvaret. Jakt- och fiskerättshavarna har å sin sida det primära ansvaret för att den jakt och det fiske som de utövar eller upplåter är anpassat till de övergripande målen och att exempelvis jakttryck eller jakt- och fiskemetoder inte kommer i konflikt med uthållighetskraven.

Kommittén föreslår vissa bestämmelser för att hantera detta delade ansvar. Det föreslås en samrådsbestämmelse, för att möjliggöra samråd i vilt- och fiskevårdsfrågor mellan den berörda samebyn och den statliga myndighet som förvaltar marken. Vidare föreslås vissa rättsliga verktyg för staten, som bedöms som viktiga för att staten fortsatt ska kunna ta det övergripande vilt- och fiskevårdsansvaret i den känsliga fjällmiljön. Det handlar om att staten ska kunna besluta om inskränkningar i jakten eller fisket i ett område om det är motiverat av vilt- eller fiskevårdsskäl och att det allmänna ges utrymme att meddela generella föreskrifter för att säkerställa vilt- och fiskevården.

Det handlar vidare om att staten fortsatt ska kunna bedriva viss skydds-jakt i viltvårdande syfte.

Skiss på framtida reglering (bilaga 3)

Som framgått har kommittén funnit skäl att lämna en redogörelse för kommitténs nuvarande syn på hur upplåtelser av småviltsjakt och fiske bör hanteras i förlängningen, såvida inte några nya sakliga eller rättsliga förutsättningar framkommer.

Kommittén ser det som nödvändigt att i en slutlig reglering åstadkomma en balans där samebyarnas starka rättigheter respekteras, samtidigt som skälig hänsyn tas till de befogade intressen som finns hos andra; i detta fall intresset av att kunna utöva jakt och fiske på den statligt disponerade marken i fjällområdet.

En grundläggande frågeställning när det gäller en framtida reglering är om en enhetlig reglering bör eftersträvas trots kommitténs bedömning att det råder skilda rättsförhållanden i Lappland jämfört med Jämtlands och Dalarnas län, eller om olika regler bör gälla beroende på styrkan av de rättigheter som har bedömts föreligga lokalt eller regionalt.

Kommittén menar att inriktningen bör vara att åstadkomma en enhetlig reglering. Detta ger enligt kommittén bättre förutsättningar för en fungerande vilt- och fiskevårdsförvaltning och en förutsebarhet för enskilda jägare och fiskare, samtidigt som en rättighetsfragmentering mellan samebyar undviks.

Kommittén har övervägt flera olika modeller som en enhetlig lagstiftning skulle kunna vila på.

En ovillkorad övergång till samebyar

Kommittén har övervägt förutsättningarna för en ovillkorad övergång av rådigheten över upplåtelsemarkerna från statlig till privat regi på statens mark ovanför lappmarksgränsen och på renbetesfjällen. Berörda samebyar skulle då genom en föreskrift i lag ges rådighet över upplåtelser av småviltsjakt och fiske, utan någon närmare reglering av hur upplåtelsemarkerna ska hanteras.

Det kan konstateras att en sådan ordning skulle möta de behov som samebyarna har beskrivit av att kunna styra jakten och fisket på ett sätt som innebär minskade störningar för renskötseln.

Av uppdraget följer dock att hänsyn ska tas även till andra som har starka intressen kring jakt och fiske, till exempel samer utan medlemskap i en sameby, den nationella minoriteten tornedalingar, annan lokalbefolkning och lokal turistnäring. Även om det finns ekonomiska och sociala incitament för samebyarna att ta sådan hänsyn, ser kommittén det som svårt att inom ramen för en ovillkorad övergång av upplåtelsehanteringen säkerställa de intressen som kommittén behöver beakta enligt direktiven.

Upplåtelser i statlig regi

Kommittén har vidare övervägt alternativet att staten fortsatt ska upplåta småviltsjakt och fiske på statens mark. En sådan ordning förutsätter dock särskilda överväganden i förhållande till Girjas sameby och andra samebyar som kan ha motsvarande rätt.

Rätten för Girjas sameby att upplåta småviltsjakt och fiske är civilrättsligt grundad. Det är alltså inte fråga om ett statligt privilegium som kan återkallas. För att staten ska kunna göra anspråk på denna rättighet krävs ett ingrepp av exproprierande karaktär. Sådana ingrepp kan endast göras under vissa särskilt reglerade förhållanden. Ingreppet måste bland annat syfta till att tillgodose angelägna allmänna intressen. Det måste också vara proportionerligt.

Kommittén bedömer att det i och för sig kan vara ett angeläget allmänt intresse att även andra än samebyarnas medlemmar ges tillgång till småviltsjakt och fiske på markerna. Det kan dock ifrågasättas om en exproprierande åtgärd av detta slag är nödvändig för att uppnå ändamålet, vilket är ett krav i proportionalitetshänseende. För att vara nödvändig ska åtgärden inte kunna tillgodoses genom mindre ingripande åtgärder. En rådighetsinskränkning innebärande krav på hänsyn utgör ett sådant mindre ingripande alternativ.

En ytterligare förutsättning för en exproprierande åtgärd är att eventuell ekonomisk skada på grund av inskränkingen ersätts fullt ut. Det innebär dels att man behöver fastställa ett marknadsvärde för upplåtelseättigheten, dels att den skada som ingreppet skulle orsaka på renskötseln måste beräknas. Ersättningen skulle behöva bestämmas

i varje enskilt fall, det vill säga i förhållande till varje enskild sameby som skulle omfattas av ianspråktagandet. Kommittén förutser att ersättningsfrågor skulle bli omtvistade och att kostnaderna för staten vid ett ianspråktagande skulle bli betydande – både i form av ersättningar och kostnader för tvister.

Även Sveriges internationella förpliktelser skulle behöva beaktas vid ett statligt övertagande av en samebys konstaterade upplåtelse-rätt. Folkkrätten ställer långtgående krav på konsultationer med de samebyar som skulle beröras av ett ianspråktagande, där samebyarnas samtycke till ianspråktagandet ska eftersträvas och samebyarna ska ha en reell möjlighet att påverka utfallet i varje enskilt fall; det vill säga för varje berörd sameby. I folkrättsligt hänseende ställs också krav på att åtgärden är att betrakta som proportionerlig, med särskilt avseende på skyddet av urfolksrättigheter, vilket kan inverka vid den proportionalitetsbedömning som ska göras med regeringsformen som utgångspunkt.

Kommittén bedömer sammantaget att exproprierande statliga åtgärder av detta slag skulle – vid sidan av de praktiska problem och höga kostnader som uppkommer – möta sådana konstitutionella och folkrättsliga hinder att sådana åtgärder inte bör övervägas vidare.

En rådighet hos samebyar med krav på hänsynfull utövning

Under kommitténs arbete har det från samebyarnas håll flera gånger uttryckts att samebyarna inte har något intresse av att utestänga folk från jakt eller fiske så länge inte renskötseln påverkas negativt. Från jägar- och fiskarhåll har uttryckts att dessa inte vill störa renskötseln. Det förefaller alltså som att det finns en förståelse för behovet av ett ömsesidigt hänsynstagande. Ett sätt att åstadkomma en sådan balans kan vara att med utgångspunkt i detta formulera riktlinjer för hur samebyarna får utöva sin rådighet.

En sådan ordning skulle innebära att det i lag anges att samebyar på statens mark i sina områden ovanför lappmarksgränsen och på renbetesfjällen får upplåta småviltsjakt och fiske, och att staten inte får göra motsvarande upplåtelse. Samtidigt ges allmänheten tillgång till småviltsjakt och fiske inom ramen för en hänsynsregel. Innebörden av en sådan regel skulle kunna vara att berörda samebyar inte utan

sakliga skäl får utestänga allmänheten från att jaga och fiska genom att vägra upplåtelser.

Ordningen bör, som angetts, gälla lika för alla samebyar med områden på den berörda statliga marken. Det bör därmed inte spela någon roll för regleringens tillämpning om en sameby har bedömts ha en upplåtelse rätt som vilar på urminnes hävd eller inte.

Enligt kommittén kan den redovisade modellen tillgodose de legitima intressen som finns hos både samebyar och andra grupper, samtidigt som regleringen är förenlig med det rättsläge som följer av Girjasdomen.

Kommittén bedömer också att inriktningen är förenlig med såväl konstitutionella krav som med Sveriges internationella förpliktelser. Inskränkningen i samebyars upplåtelsebefogenhet genom hänsynskrav bör kunna ställas inom ramen för egendomsskyddet utan att betraktas som oproportionerliga. I den bedömningen har förutsatts att samebyn skulle ges utrymme att vägra upplåtelser eller att anpassa upplåtelseerna utifrån renskötselns behov, inbegripet samebymedlemmarnas egen jakt och eget fiske. Bedömningen bygger också på att samebyn får intäkterna av upplåtelseerna, vilket ger en ekonomisk avkastning på vilt och fisk som naturresurs i likhet med vad andra enskilda jakt- och fiskerättshavare kan få.

Kommittén bedömer slutligen att det inte kan ses som diskriminerande att ställa sådana hänsynskrav på samebyarna, eftersom de föranleds av karaktären på den mark som berörs. Det handlar om mycket stora arealer sammanhängande statlig fjällmark. Utan några hänsynskrav skulle ett fåtal privata rättssubjekt i praktiken få en monopolliknande ställning i förhållande till den som vill jaga eller fiska i sitt närområde. Det saknas i det hänseendet jämförbara privata markägare som råder över liknande arealer fjällmark. Inskränkningen av samebyarnas rådighet genom ett hänsynskrav skulle alltså ha sin grund i markens karaktär, både sett till ägande och areal, och allmänhetens intresse av marken.

Närmare om den skissade regleringen

När det gäller den tilltänkta regleringens närmare utformning innebär skissen i huvudsak följande.

Hänsynskravet innebär att en sameby får utestänga någon från småviltsjakt eller handredskapsfiske som inte bedrivs yrkesmässigt genom att vägra upplåtelse endast om det finns sakliga skäl för det.

Sakliga skäl kan i huvudsak vara hänförliga till renen (i ett ekosystem) och renskötselrätten. Sakliga skäl bör i dessa fall företrädesvis handla om att skydda renen och renskötselrätten mot störningar och oönskade intrång. En sameby kan inte anses vara skyldig att tåla störningar annat än när de är ringa. Även samebymedlemmarnas egen jakt och eget fiske, inbegripet älgjakten, bör i vissa fall kunna utgöra sakliga skäl mot upplåtelse, framför allt om säkerhetsskäl talar för det. Vidare bör viltvårds- och fiskevårdsskäl innefattas.

I kravet på sakliga skäl ligger ett ansvar för att begränsa inskränkningar i småviltsjakten och fisket i möjligaste mån, såväl i tid som i fråga om jakt- och fiskeområden. En uppskjuten jaktstart för en samebys hela område bör som utgångspunkt inte kunna betraktas som sakligt grundad.

För att vägra upplåtelse bör det för vissa särskilda grupper krävas synnerliga skäl. Detta handlar om fall där jägaren eller fiskaren antingen utför ripinventering på uppdrag av länsstyrelsen eller har jagat eller fiskat i minst fem års tid i egenskap av yrkesfiskare, fjällägenhetsinnehavare, fiskesame eller med stöd av en upplåtelse från Naturvårdsverket.

Villkor för upplåtelser bestäms av samebyn om inte annat följer av lagen. I begreppet saklighet ligger att samma villkor ska ställas oberoende av vem som jagar eller fiskar. Om det finns skäl som motiverar det, bör dock avvikelser kunna göras. Det kan till exempel handla om särskilda villkor med innebörden att traditionella jaktmetoder, som snarning av ripa, begränsas till lokalbor med särskild utbildning i jaktformen. Det kan också handla om en i viss mån differentierad prissättning. Till exempel bör en sameby kunna, för att gynna lokal rekreation och den lokala samexistensen, besluta om lägre priser för personer med lokal anknytning. Sådan differentierad prissättning tillämpas av länsstyrelserna i dag.

Förslagen innebär att en sameby för ett visst område där jakt och fiske redan har upplåtits kan besluta om skärpta villkor när så krävs,

till exempel om delar av renhjorden oplanerat förflyttat sig på ett sätt som påverkar småviltsjakten eller fisket. Om sådana skärpta villkor inte är tillräckliga får omfattningen av en upplåtelse inskränkas genom avlysning.

Om inte annat har överenskommit ska samebyn vid en inskränkning av upplåten småviltsjakt eller fiske genom avlysning, eller vid skärpta villkor som avsevärt påverkar förutsättningarna för jakten eller fisket, erbjuda ett annat område som skäligen kan godtas eller utge ersättning för de utgifter som motparten har haft till följd av upplåtelsen.

I lagstiftningen bör också anges att upplåtelse ska vara förenliga med god vilt- och fiskevård. Ett sådant ansvar följer av jaktlagen och indirekt av fiskelagen. När det gäller det delade vilt- och fiskevårdsansvaret i övrigt föreslås att de författningsändringar som beskrivits i den tillfälliga regleringen inkorporeras i den nya regleringen.

Slutligen föreslås i skissen att en särskild nämnd – Renmarks-nämnden för jakt och fiske – inrättas under Statens jordbruksverk för tillsyn över att upplåtelse av småviltsjakt och fiske sker i enlighet med den nya regleringen. Nämnden består av en ordförande som ska vara eller ha varit ordinarie domare och fem andra ledamöter som utses av representanter för olika berörda intressen. Nämnden ges befogenhet att besluta om de förelägganden som behövs inom ramen för tillsynen av samebyarnas upplåtelse och får förena beslut om föreläggande med vite.

Summary

Background and remit

Section 31 of the Reindeer Husbandry Act stipulates that, with certain exceptions, Sami villages (*a Sami village is a reindeer-herding community as well as the geographical area in which the members are entitled to pursue reindeer husbandry*) or their members may not grant rights associated with reindeer husbandry rights. Consequently, under the Reindeer Husbandry Act, a Sami village or its members may not, as a general rule, grant hunting and fishing licences in the reindeer husbandry area.

This provision cannot be applied to the right to grant licences for small game hunting and fishing on the state-owned land included in the village area of the Girjas Sami village. In a Supreme Court decision in 2020 known as the Girjas judgment, the Court concluded that the Girjas Sami village has an exclusive right in relation to the state to grant licences for small game hunting and fishing within its area on land at the state's immediate disposal above the limit of cultivation. This exclusive right is based on prescription from time immemorial and applies even though the Reindeer Husbandry Act does not grant the Sami village such a right.

The Girjas judgment contains statements that are also relevant to other geographical areas. There was therefore deemed to be a need to investigate whether there are additional Sami villages that, in a similar manner, have an exclusive right in relation to the state to grant small game hunting and fishing licences because the Sami have acquired such a right through prescription from time immemorial.

Against this background, the Committee on Reindeer Lands was tasked with producing an interim report with the following remit:

- to assess the parts of state-owned land, both within the year-round areas and above the Lappmark boundary (*Lappmark was a historical area of Sweden and Finland inhabited by Sami people, larger than what subsequently became the Swedish province of Lappland, known as Lapland in English*), when reindeer husbandry is permitted there, in which Sami villages have an exclusive right in relation to the state to grant small game hunting and fishing licences based on prescription from time immemorial,
- to analyse the rights Sami villages have to grant hunting and fishing licences in the parts of their village areas that lie within state-owned land, both within the year-round areas and above the Lappmark boundary when reindeer husbandry is permitted there, if no exclusive right to grant licences based on prescription from time immemorial can be established in the area,
- to decide whether the exclusive right to grant hunting licences applies only to small game hunting or to all game,
- to analyse the consequences of the exclusive right to grant hunting and fishing licences for the state's agreements on grants of rights of use in these areas,
- to assess the impact of the Sami villages' exclusive right to grant hunting and fishing licences on the income and work of the Sami Foundation, and
- to submit a proposal for regulation of the provisions on granting licences in the Reindeer Husbandry Act that could apply temporarily until new permanent regulation is in place.

Land covered by the remit

The Committee's remit concerns state-owned land (also referred to in the report as state land) both within the year-round areas and above the Lappmark boundary when reindeer husbandry is permitted there. According to its terms of reference, state-owned land refers to land that is at the immediate disposal of the state. In practice, this involves land managed by the Swedish National Property Board, the Swedish Environmental Protection Agency or the Swedish Fortifications Agency. On reindeer mountain pastures (*renbetesfjäll*

– *specific areas in Jämtland county that serve as year-round areas for reindeer herding*) and above the limit of cultivation, the county administrative board handles much of the practical management on behalf of these authorities, including the granting of rights of use.

Land at the disposal of state-owned companies and privately owned land are not covered by the remit.

The Committee on Reindeer Lands recognises that the ownership of land designated as state-owned is disputed. However, it is not part of the Committee's remit to assess the issue of ownership. Since it is the state's view that it is the owner of the land in question, the interim report proceeds on that basis.

An assessment of the legal position of Sami villages

The Committee's remit is to assess the legal position of state land within the Sami village areas. The question is whether the Sami villages, in relation to the state, have an exclusive right of disposal over small game hunting and fishing corresponding to the right established for Girjas Sami village and, if not, what right the Sami villages may otherwise have.

While the Committee was engaged in the inquiry, Talma Sami village brought legal proceedings against the state, claiming an exclusive right, in relation to the state, to grant hunting and fishing licences. In order not to anticipate the Court's examination of the dispute, the Committee on Reindeer Lands decided not to assess the rights situation in the area covered by the dispute. However, the Committee on Reindeer Lands did consider itself free to make observations of factual circumstances insofar as they were considered to be of importance for the assessments of Lapland as a whole.

The Committee's conclusions

The legal-historical investigation carried out by the Committee on Reindeer Lands shows that the historical and demographic conditions in Lapland have varied in the context of the region as a whole. However, with specific regard for the land in Lapland that is today at the immediate disposal of the state, the conditions appear to be similar to those prevailing in the Girjas area during the relevant period,

i.e. before 1750. According to the Committee's assessment of the conditions, it may be assumed that other Sami villages on such land also have equivalent rights to those of Girjas Sami village.

A different conclusion has been reached regarding the counties of Jämtland and Dalarna. The historical conditions in the reindeer mountain pastures and areas known as royal charter lands in Dalarna differ from those found for Girjas Sami village, in that no exclusive right to grant licences for small game hunting and fishing based on prescription from time immemorial are deemed to exist in Jämtland and Dalarna.

The conclusion reached regarding the county of Jämtland is less clear-cut, however. The Sami villages may have stronger rights in some parts of the county. Even if no right to grant licences was established by prescription from time immemorial, the Sami villages in Jämtland County are also deemed to have a protected right to reindeer husbandry, hunting and fishing in the reindeer mountain pastures. This means that they have strong, proprietary rights to land use, even if they do not have the right to grant licences.

In the royal charter lands in Dalarna, the hunting and fishing rights are instead deemed to be the right to hunt predators and subsistence fishing, and the right for members of Idre Sami village to hunt and fish in areas in which hunting and fishing have not already been granted to others.

The Girjas judgment

The Girjas judgment applies specifically to the Girjas village area. However, the judgment sets a precedent, whereby authorities and courts applying the law must take guidance from the judgment when examining similar cases. The Committee on Reindeer Land's assessment of the legal position is therefore based on the legal principles developed and applied by the Supreme Court in the Girjas judgment. These include the following.

- *Prescription from time immemorial* requires that someone has occupied or used the land for a long time (approximately ninety years) without this having been challenged by the state or anyone else.

- *Sami hunting and fishing* on land on which reindeer husbandry has taken place should be able to form the basis of rights via prescription from time immemorial even if the degree of utilisation is relatively extensive and covers a wide area. However, this requires that hunting and fishing have been recurrent.
- The assessment of whether a right of use based on prescription from time immemorial is an *exclusive right* in relation to the landowner is based on the extent to which competing land use existed during the time in which the tradition was established in the area. Another important factor is whether the use was dominant for a very long time and was of great importance for the land user's livelihood.
- If *grants of rights* were common and accepted by the surrounding community, this suggests that the prescription from time immemorial has resulted in authorisation to grant the right of use. If, on the other hand, there are other prospective rights holders who have also granted rights to a significant extent, this argues against the prescription from time immemorial entailing authority to grant rights.
- Once an exclusive right has been established, it may be *terminated* in three ways: by the rights holder surrendering their right, by the extinction of the right by law, or by the extinction of the right by expropriation. Both surrender and extinction must be clear and definitive.

The Girjas judgment also provides general guidance on issues of burden of proof and evidentiary requirements in a case between the state and a Sami village, as well as on issues relating to how principles of international law on indigenous rights may affect the principles of the legal institution of prescription from time immemorial.

The Committee's inquiry

The Committee's remit to assess the current legal position cannot, as in the Girjas case, be carried out on the basis of claims made by the state and the Sami village concerned since no dispute is pending. Instead, it must be carried out on the basis of assumptions about

(a) what would be likely to be claimed by the parties were the matter to come before a court and (b) how a court would evaluate such claims.

The evidence that would in all likelihood be brought by the state and the Sami village concerned in a legal dispute relates mainly to historical conditions, and consequently a legal-historical inquiry method was used. The Committee analysed historical land use by reviewing scholarly historical literature and other written material. In addition to the entire written evidence in the Girjas case and the Skattefjäll case (NJA 1981 p. 1, which concerned a dispute over better rights to the area known as ‘the taxed mountains’ (*skattefjällen*) in northern Jämtland), around 150 works were consulted. These include theses, dissertations, monographs, articles, travelogues, etc.

The Supreme Court hearing in the Girjas case mainly concerned the period 1550–1750. The Committee’s study also focused mainly on this period for Lapland and on the period 1645–1750 for Jämtland, Härjedalen and Älvdalen. The later starting point in these areas is due to the fact that they were previously under Danish-Norwegian rule and did not become Swedish until 1645.

In the case of Lapland, the work focused on mapping incidences of competing land use. Sami presence in Lapland was examined in less detail. Like the Supreme Court in the Girjas case, the Committee on Reindeer Lands proceeded on the assumption that Lapland was populated by Sami people before the nation state gained its current borders. While this does not preclude others from having spent periods in Lapland, for example during trading trips or fishing expeditions, Sami land use must still be considered to have been dominant.

Regarding the counties of Jämtland and Dalarna, the Girjas judgment provides limited guidance on the historical conditions there. This means that, as a first step, the inquiry had to study Sami presence and land use in more detail, including how the rights in the Sami taxed mountains were viewed historically. The competing land use was then analysed.

The Girjas judgment provides some guidance on what should be considered as competing land use. The Court pointed out that if the Crown’s taxation or authorisation of new settlements gave rise to competing hunting or fishing activities of any scale, this may have prevented the emergence of prescription from time immemorial.

In the Girjas area, there were two new settlements in the period prior to 1750. The Court stated that if there were any special taxation

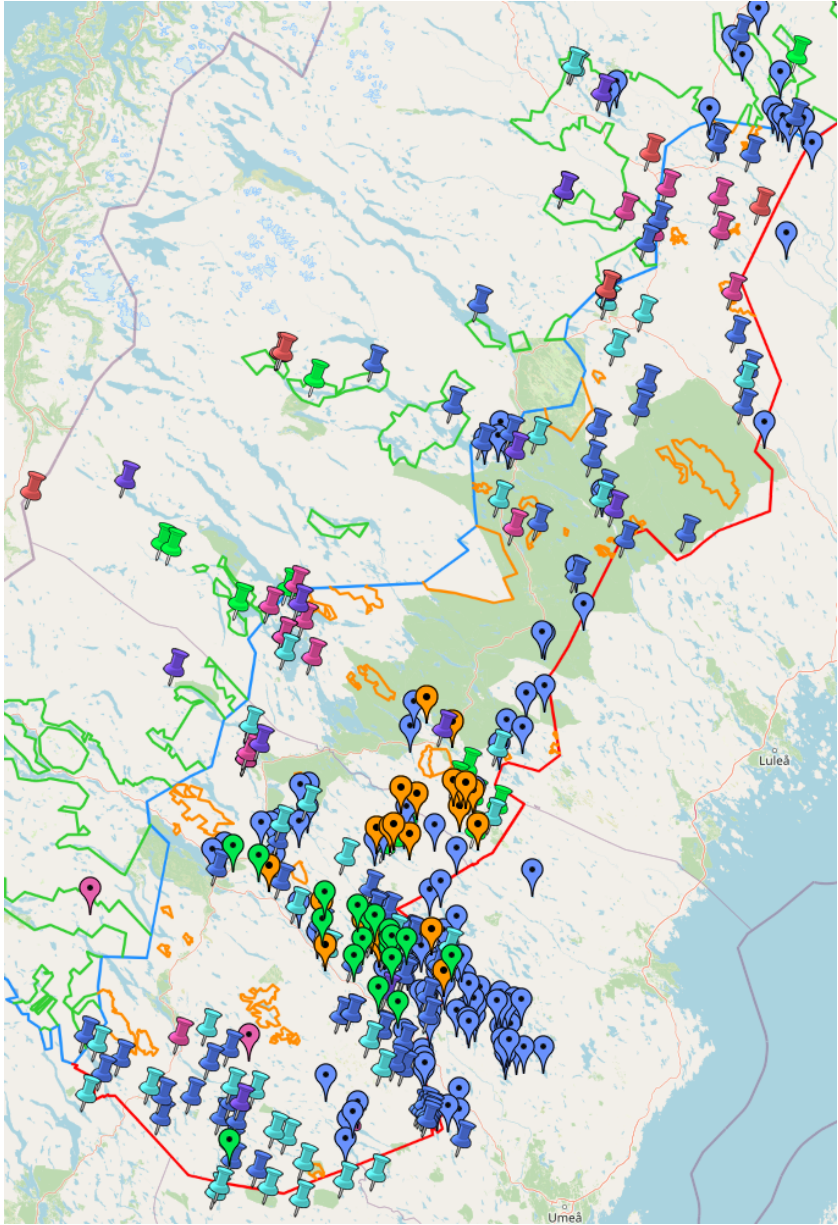
in favour of settlers or coastal farmers at all, they must be assumed to have been few in number. There was therefore no reason to expect that either new settlements or other taxation gave rise to any significant competing land use in the area before the mid-18th century. On the contrary, the Court ruled, the Sami hunting and fishing practices had to be assumed to have been completely dominant in the area.

The Committee on Reindeer Lands interpreted the concept of competing land use broadly. The competition that was investigated consisted of new settlements, other buildings and taxed fisheries. In the county of Jämtland, it was also important to investigate historical leased land (*avradsländ*) where hunting and fishing may have taken place (*historical leased land was outlying land that was utilised for an annual fee to the Crown*).

In the material studied, no distinction was made between data on hunting for small game and for other game. Nor does the historical material show that such a distinction regarding hunting rights was made in the past or should be made – from a civil law perspective. However, there were, and still are, differences from an administrative law perspective.

Two comprehensive memoranda were produced as a basis for the report, containing detailed mapping of historical land use at local level. The memoranda, *PM 18 – Sami villages' rights to hunting and fishing in Lapland based on prescription from time immemorial* and *PM 41 – Sami villages' rights to hunting and fishing in the counties of Jämtland and Dalarna*, are available in the Committee's records. The memoranda also include two digital maps, one for Lapland and one for Jämtland, Härjedalen and Dalarna. On the map for Lapland, all competing land use up to year 1800 has been marked with pins. On the map for Jämtland, Härjedalen and Dalarna, both Sami taxed mountains and competing land use have been marked.

Figure 1 **Example image from the map of Lapland**
The meaning of the markings is explained in chapter 10

The map was created in Pinmaps.net.

Basis for the Committee's conclusions

On the basis of the mapping of competing usage in Lapland in the period 1500–1750, the Committee's assessment is that no Sami village area in Lapland on land at the immediate disposal of the state was subject to significantly more competition than Girjas Sami village. Above the limit of cultivation, there is hardly a single taxed fishery that is not now on private land. The same applies to the new settlements there; there are some clusters of new settlements above the limit of cultivation, but they are located within what are now large privately owned areas. Several new settlements were built after 1750, but these are also almost all located in clusters on land that is now private, at a great distance from the state land.

On land below the limit of cultivation, competition was generally much greater, but not everywhere. There are also spots at great distance from the settled area, for example in the national parks, that are now land at the immediate disposal of the state.

Against this background, the Committee assesses that there are strong grounds supporting the fact that the Sami village in Lapland have established an exclusive right by prescription from time immemorial in relation to the state to grant licences for small game hunting and fishing on the land under investigation.

In the material available to the Committee on Reindeer Lands there are no examples that suggest that any Sami exclusive rights have been terminated in Lapland either by law or by surrender. There is one area in which reindeer husbandry rights have been expropriated.

In the case of the counties of Jämtland and Dalarna, the Committee on Reindeer Lands cannot, as was the case in Lapland, make any general statements about the historical presence of Sami people in reindeer mountain pastures and on royal charter land. Reindeer-herding Sami have lived in large parts of the reindeer mountain pastures since ancient times, but they only arrived in some mountain areas in the 18th century or later, as far as can be ascertained.

According to the Committee, the legal protection enjoyed by the Sami in the taxed mountains was not comparable to that of a 'tax farmer' (*skattebonde, who owned his own land and paid annual tax to the Crown*). Instead it resembled the legal protection of a holder of leased land; the rights may be said to be based on a relationship with the Crown as landowner, and it seems that the Crown had the deci-

sive influence over the arrangements in the taxed mountains at an early stage.

The farming population in the counties of Jämtland and Dalarna have lived along the valleys since ancient times and made early use of the mountain areas for activities such as hunting and fishing through the system of leased land. The leased land could be hundreds of square kilometres in size. Hunting and fishing could be reasons for granting the holding of leased land. The reindeer-herding Sami's land use in the taxed mountains was therefore generally subject to considerably more competition from the agricultural population than was the case in the areas studied in Lapland (i.e. areas that are now at the immediate disposal of the state). There are some exceptions, however, such as in Frostviken, Hotagen, western Undersåker and western Storsjö, where there appears to have been less competition.

The Sami village in the counties of Jämtland and Dalarna are not deemed to have rights based on prescription from time immemorial to grant hunting and fishing licences in the areas studied in the same way that the Sami villages in Lapland do. However, the reindeer-herding Sami people in Jämtland County are deemed to have a protected right to reindeer husbandry, hunting and fishing in their taxed mountains (eventually reindeer mountain pastures). This means that they have strong, proprietary rights to their land use, even if they do not have the right to grant licences. In any case, the rights arose when land holding was first defined by the courts and were protected in the document known as *Skattefjällsbrevet* ('the taxed mountain charter'), which set out the rights of reindeer-herding Sami to certain taxed mountains, and were collectivised with the reindeer grazing legislation. This means that it can be questioned whether the current regulatory framework with grants of licences for small game hunting and fishing with handheld tackle in the areas of these Sami villages is compatible with their right to protection from encroachment.

Issues relating to ethnicity and other rights holders

In the course of the Committee on Reindeer Land's work, it was pointed out that people other than the Sami have historically been reindeer herders and that the term '*lapp*' in historical source material did not solely refer to the Sami. It was also pointed out that popu-

lation groups other than the Sami have historically had hunting and fishing as important sources of income.

Against this background, it has been questioned whether the Sami villages of today can be rights holders based on the historical land use of different individuals, and in any case it has been questioned whether they should have exclusive rights. It was pointed out that there may be people other than Sami villages and members of Sami villages who have established rights to hunting and fishing in the areas covered by the inquiry, and that the Committee's proposal here may ruin the ability of these people to assert their rights.

Turning first to the issue of reindeer husbandry and the concept of '*lapp*', it is clear from the material available to the Committee that the vast majority of nomadic reindeer herders historically also belonged to the population group we now call the Sami.

However, the question of ethnicity does not have a decisive impact on the legal assessment of a Girjas right, i.e. rights corresponding to those established for Girjas Sami village. In other words, individual examples of others being categorised as '*lapp*' are not relevant to the Girjas right as such. A Girjas right is based on reindeer husbandry and the land use associated with reindeer husbandry in the areas that have gradually come to form the Sami villages of today. In the Supreme Court's view, through the 1886 Act and the subsequent reindeer grazing laws, the right passed from the private individuals to the *lapp* villages (the members of the Sami villages jointly) and later to the Sami villages as associations (legal persons). It is thus of no decisive importance whether, among the individual reindeer herders who established an exclusive right to small game hunting and fishing in an area concerned, there were individuals who, using today's concept of ethnicity, belonged to another population group.

In the case of rights holders other than reindeer herders, it cannot be excluded that there may be individual hunters or fishers, both Sami people from outside the Sami villages and others, whose ancestors established a fishing or hunting right based on prescription from time immemorial. In such a case, however, there is no question of a right to such extensive areas as in the case of the Sami villages, i.e. for hunting and fishing in the entire mountain areas. Instead, such examples involve specific areas or lakes where such individuals may have used hunting grounds or waters continuously for a long time, without being challenged. Nor do these examples involve an open collective,

such as hunters or fishers in general, who can assert rights together, but individuals whose ancestors, where this is the case, established a right that has been passed on to future generations. The Committee found no evidence of a large number of such persons who can claim individual rights on the land in question.

Regardless of whether there may be individuals with an established tradition in the area investigated by the Committee on Reindeer Lands, the Committee considers that the proposals submitted and otherwise outlined will not affect the rights of these individuals. If the authority to grant small game hunting and fishing licences were to be transferred from county administrative boards to Sami villages, whether by court order or by law, any rights that individuals may have would not cease. Such individuals, whether they are Sami people outside the Sami villages, Tornedalians or anyone else, can still go to court and assert their rights.

There are also other private individuals who have hunting and fishing rights on state-owned land, for example, based on a decision to divide the land between the Crown and private individuals. Such rights, which thus apply in relation to the state, cannot be cancelled or changed by the Committee's proposal.

The legal assessment summarised here was carried out by the Committee on Reindeer Lands in full awareness of the importance of hunting and fishing to the local population in northern Sweden both historically and in the present day. Hunting and fishing are particularly emphasised as being culturally significant among the Tornedalian minority, as well as among hunting and fishing Sami who are not members of Sami villages. Hunting and fishing are also very important to other local people as well as for local tourism. The needs and interests of these groups influenced the Committees deliberations.

The issue of big game hunting

The Committee's remit includes assessing whether the exclusive right to grant hunting licences applies only to small game hunting or to all game. More specifically, the issue is whether the hunting right based on prescription from time immemorial as part of the reindeer husbandry right relates to all huntable game or only hunting of species

that the Sami can demonstrate that they hunted when the tradition was established. The issue is of particular importance for elk hunting.

In the Girjas judgment, the Supreme Court only examined the issue of the right of the Girjas Sami village to grant licences for hunting small game and fishing. The examination was limited to small game hunting due to the fact that the Sami village's claim only referred to such hunting.

The Committee on Reindeer Lands considers that the general starting point should be that a hunting right has the same content whether or not the right is based on ownership or prescription from time immemorial. The right to hunt under the Hunting Act is not divided by species. It includes all huntable game. Similarly, hunting in the mountains has not been selective, and has involved all game that could contribute to the hunter's livelihood. It should therefore be possible to determine the content of the claimed right on that basis, as is the case under the Hunting Act. Nor has there been any indication that the Sami have accepted competition in hunting for any particular species.

The starting point for assessing the scope of the hunting rights in this context should therefore be the same as for hunting rights based on ownership of land. In other words, all game is included. It is another matter to set public law limits on what game may be hunted, or to put a particular species of game under a specific management structure.

At the same time, the Committee considers that elk hunting and its management system have such special characteristics that elk hunting should not be covered by the Committee's proposal at present. The legal, factual and practical aspects of elk hunting need further investigation.

Impact on ongoing government contracts

In some cases, land at the immediate disposal of the state is subject to multi-annual contracts granting licences for hunting and fishing. Such contracts may have been entered into by the county administrative boards, the Swedish Fortifications Agency or the Swedish Environmental Protection Agency. The Committee's remit includes

analysing the impact of the Sami villages' exclusive right to grant licences for small game hunting and fishing on such contracts.

If a Sami village has an exclusive right to grant licences for small game hunting and fishing, this means that the state has had no authority to grant such licences in the territory of the Sami village. Any contracts entered into concerning the granting of licences for small game hunting and fishing thus have no legal basis and, in relation to the Sami village, the contracts must be regarded as having no effect.

Impact on the Sami Foundation

The remit of the Committee on Reindeer Lands is to assess the impact of any exclusive rights held by Sami villages to grant hunting and fishing licences on the income and work of the Sami Foundation.

Since Girjas Sami village was found to have an exclusive right, in relation to the state, to grant licences for small game hunting and fishing in its village area, the Sami Foundation no longer receives income from these licences. If more Sami villages were to be adjudged in court to have similar rights, the same would apply in these areas. The more Sami villages that grant licences themselves, the greater the loss of revenue.

In addition, if the exclusive rights of the Sami villages were recognised by law, the income of the Sami Foundation would probably decrease significantly. If the Sami villages have the right to grant licences, the income from the licences will presumably accrue in its entirety to the Sami village granting the licence.

Consequently, in these scenarios, the Sami Foundation could have its income substantially reduced. At the same time, the needs for financial support for Sami organisations and cultural life and maintenance of reindeer husbandry facilities remain unchanged. In such a situation, political action would be needed to secure funding, either through the Sami Foundation or by other means.

Proposal for temporary regulation and outline of future regulation

The remit of the Committee on Reindeer Lands is to submit a proposal for regulation of the provisions on granting licences in the Reindeer Husbandry Act that could apply temporarily until a new permanent regulation is in place.

As stated above, the Committee has concluded that there are strong grounds supporting the fact that all Sami villages in Lapland have established the same right to grant licences for small game hunting and fishing as Girjas Sami village. For Sami villages in the counties of Jämtland and Dalarna, the assessment is different, although they are also considered to have strong rights.

However, the Committee has found grounds for some caution regarding the possibility of allowing the legal analysis to be fully reflected in temporary legislation. The caution is structural in nature. The legal area is complex and covers a wide range of considerations. There is also a lot of complexity in terms of substance. The practical consequences of implementing the analysis may be significant and affect large parts of Sweden's land area.

In addition to considering Sami rights, the Committee on Reindeer Lands needs to take into account the culture, traditions, interests and hunting and fishing needs of the rest of the local population, including the Tornedalian national minority, and other inhabitants, as well as other economic activities such as forestry and tourism.

The Committee has therefore considered that temporary regulation should not involve radical changes to the current system of granting hunting and fishing licences on land at the immediate disposal of the state. Consequently, pending permanent regulation of the provisions on the granting of licences in the Reindeer Husbandry Act, the state should continue to grant licences for small game hunting and fishing on land at the immediate disposal of the state as long as it has not been established in a decision that has gained legal force that someone else has a better right.

However, there are some minor changes to the current regulatory framework that should preferably be made now. In addition, the Committee on Reindeer Lands has decided that a separate appendix should already contain the Committee's current views on how licences for small game hunting and fishing should be handled in the

future, unless new factual or legal conditions emerge. This is so that the principles for comprehensive final regulation may be widely discussed and agreed upon.

Proposal for temporary regulation

In some areas, the Committee on Reindeer Lands proposes that changes be introduced as early as in the temporary regulation. It is proposed that these enter into force on 1 July 2024.

Clarification of the prohibition of granting licences

The Committee on Reindeer Lands proposes an addition to the Reindeer Husbandry Act's prohibition on granting licences so as to make it clear that the prohibition does not apply to a Sami village that has a better right than the state to grant licences, according to a decision that has gained legal force (as is the case for Girjas Sami village).

Minor changes to state management

In the course of its work, the Committee on Reindeer Lands understood that there is dissatisfaction with the state's current management of licences for small game hunting and fishing in the mountains from several quarters. This mainly concerns long processing times and the scope of the inquiries in cancellation cases and different approaches to certain issues between county administrative boards. The provisions regulating licences granted by the state are felt to be unclear and in several respects there is no detailed guidance in the preparatory work.

Against this background, the Committee considered that some minor changes should be made to make state management more consistent and more efficient.

At present, the basic conditions under which the county administrative boards grant licences for small game hunting and fishing with handheld tackle are divided in legislative terms between the Reindeer Husbandry Act and the Reindeer Husbandry Ordinance. The Committee on Reindeer Lands proposes that the rules be unified

in a new provision in the Reindeer Husbandry Act. The preparatory work for this new provision will also serve as guidance in its application.

With regard to the conditions for granting a licence, it is proposed that the new provision in the Reindeer Husbandry Act states that licences for small game hunting and fishing with handheld tackle must be granted if this can be done with *only minor inconvenience to reindeer husbandry*. The provision replaces in this part the wording *inconvenience of relevance to reindeer husbandry* in Section 3, first paragraph, point 1, of the Reindeer Husbandry Ordinance. The new wording is deemed to be more consistent with statements in previous legislative grounds, according to which the Sami should be ‘obliged’ to tolerate ‘minor inconvenience’ that a licence may entail.

In addition to clearer regulation and guidance in the text regarding grounds, the Committee on Reindeer Lands considers that there is a need for guiding practice. According to the Committee, such guidance is best achieved by having the state’s grants of hunting and fishing licences reviewed by the courts, rather than by the government as at present. The review should take place before a general administrative court.

Licences granted under the auspices of local associations

In the course of the inquiry, it emerged that there are initiatives for more local management of licences for small game hunting and fishing. One question that has been raised is whether local associations could manage the licences in some cases, provided that there is representation on the board of the association from the relevant stakeholders and that collaboration is voluntary. From several different quarters, both from Sami villages and local hunters, the view has been expressed that it would be good if there was scope for greater local influence over licence issues, and that it is generally good if the groups affected are themselves involved in decision-making and take responsibility for the decisions.

The Committee is of the opinion that legislation should not place obstacles in the way of such initiatives if there are one or more areas in which local administration can work.

An amendment is therefore proposed to clarify that the legislation provides optional scope for the county administrative board to authorise a local association, under certain conditions, to grant small game hunting or fishing licences in an area on land at the immediate disposal of the state above the limit of cultivation and on reindeer mountain pastures. Such authorisation should depend in part on the county administrative board deeming the association to be suitable for the task, based on the association's statutes, work plan, planned licence conditions and representation on its board. An association that takes over the granting of licences must charge fees for the licences, as the county administrative board does currently, unless there are special reasons for exemption from fees.

Shared responsibility for game and fisheries management

In cases in which a Sami village has proved to have a better right than the state to grant licences for small game hunting and fishing, this means that responsibility for game and fisheries management is shared between the state and the Sami village.

The state has overall responsibility for Sweden's international obligations in the environmental field, the Riksdag's (the Swedish Parliament's) environmental objectives and the conservation of biodiversity. The state also has primary landowner responsibility. Holders of hunting and fishing rights, for their part, have the primary responsibility for ensuring that the licence or hunting and fishing they carry out is adapted to the overall goals and that, for example, overhunting or hunting and fishing practices do not conflict with sustainability requirements.

The Committee on Reindeer Lands proposes certain provisions to address this shared responsibility. A consultation provision is proposed to enable consultation on game and fisheries management issues between the Sami village concerned and the state authority managing the land. Furthermore, certain legal tools are proposed for the state which are considered important for the state to be able to continue to take overall responsibility for game and fisheries management in the sensitive mountain environment. This means that the state will continue to have the power to decide that a certain area should be temporarily or permanently excluded from hunting or fish-

ing if this is justified for reasons of game or fisheries management, and that the public authorities will be allowed to issue general regulations to ensure game and fisheries management. It also means that the state will continue to be able to carry out some protective hunting for game management purposes.

Outline of future regulation (Annex 3)

As stated above, the Committee on Reindeer Lands finds it justified to submit an account of the Committee's current views on how licences for small game hunting and fishing should be handled in the future, unless new factual or legal conditions emerge.

The Committee on Reindeer Lands considers it necessary to introduce a final regulatory system that achieves a balance in which the strong rights of the Sami villages are respected, while taking reasonable account of the legitimate interests of others, in this case the interest in being able to hunt and fish on state-owned land in the mountain area.

A fundamental question with regard to a future regulation is whether a consistent regulatory system should be sought despite the Committee's assessment that different legal circumstances exist in Lapland and in the counties of Jämtland and Dalarna, or whether different rules should apply depending on the strength of the rights that have been deemed to exist locally or regionally.

The Committee on Reindeer Lands believes that the aim should be to achieve a consistent regulatory system. In the view of the Committee, this would better foster effective game and fisheries management and predictability for individual hunters and fishers, while avoiding rights becoming fragmented between Sami villages.

The Committee on Reindeer Lands considered several different models on which consistent legislation could be based.

Unconditional transfer to Sami villages

The Committee on Reindeer Lands considered the conditions for an unconditional transfer of control over licences from the state to the private sector on state land above the Lappmark boundary and on reindeer mountain pastures. The Sami villages concerned would then

be granted control over licences for small game hunting and fishing through a statutory provision, without any further regulation of how the licences should be managed.

It can be concluded that such an arrangement would meet the needs described by the Sami villages to be able to control hunting and fishing in a way that minimises disturbance to reindeer husbandry.

However, it follows from the remit that consideration must also be given to others who have strong interests in hunting and fishing, such as Sami people who are not members of a Sami village, the Torne-dalian national minority, other local people and the local tourist industry. Even if there are economic and social incentives for the Sami villages to take such considerations into account, the Committee finds it difficult, in the context of an unconditional transfer of licence management, to safeguard the interests that the Committee needs to take into account under its terms of reference.

Licences granted under the auspices of the state

The Committee on Reindeer Lands also considered the option of the state continuing to grant licences for small game hunting and fishing on state land. However, such an arrangement would require special considerations in relation to Girjas Sami village and other Sami villages that may have similar rights.

The right of Girjas Sami village to grant licences for small game hunting and fishing is based on civil law. It is therefore not a revocable state privilege. For the state to claim this right, an intervention of an expropriatory nature would be required. Such interventions may only be made in certain specifically regulated circumstances. One of the purposes of the intervention must be to safeguard important public interests. It must also be proportional.

The Committee on Reindeer Lands considers that it may in itself be an important public interest that persons other than members of the Sami villages are given access to small game hunting and fishing on the land. However, it is questionable whether an expropriatory measure of this kind is necessary to achieve this objective, which is a requirement if the measure is to be considered proportionate. To be necessary, the measure must not be achievable by less intrusive

measures. A restriction of rights of disposal entailing a requirement for consideration would be one such less intrusive option.

A further condition for an expropriatory measure is that any economic loss caused by the restriction is fully compensated. This means that a market value would need to be established for the licensing right and that the loss that the intervention would cause to reindeer husbandry would have to be calculated. Compensation would have to be determined on a case-by-case basis, i.e. in relation to each Sami village that would be affected by the intervention. The Committee on Reindeer Lands anticipates that compensation issues would be contentious and that the costs to the state of taking over licensing rights would be significant, both in terms of compensation and litigation costs.

Sweden's international obligations would also have to be taken into account in a state takeover of a Sami village's established licensing rights. International law imposes far-reaching requirements for consultation with the Sami villages that would be affected by such an intervention, the aim of which is to obtain the Sami villages' consent to the intervention and in which the Sami villages must have a real opportunity to influence the outcome in each individual case, i.e. for each Sami village concerned. From the point of view of international law, there is also a requirement for the measure to be regarded as proportional, with particular regard to the protection of indigenous rights, which may have an impact on the proportionality assessment to be made on the basis of the Instrument of Government.

On balance, the Committee on Reindeer Lands considers that, in addition to the practical problems and high costs involved, expropriatory state measures of this kind would encounter such obstacles in terms of constitutional and international law that such measures should not be considered further.

Right of disposal for the Sami villages with a requirement to exercise consideration

During the Committee's work, the Sami villages have repeatedly expressed that they have no interest in excluding people from hunting or fishing as long as reindeer husbandry is not adversely affected. Hunters and fishers have stated that they do not want to disturb reindeer husbandry. Consequently, there seems to be an understanding

of the need for mutual consideration. One way to achieve such a balance may be to formulate guidelines for how the Sami villages may exercise their right of disposal on this basis.

Such an arrangement would mean that the law would state that Sami villages on state land in their areas above the Lappmark boundary and in reindeer mountain pastures may grant licences for small game hunting and fishing, and that the state may not grant corresponding licences. At the same time, the public is granted access to small game hunting and fishing subject to consideration being taken. The implication of such a rule could be that the Sami villages concerned may not, without objective reasons, exclude the public from hunting and fishing by refusing licences.

As stated, the arrangement should apply equally to all Sami villages with areas on the state land concerned. It should therefore play no role in the application of the regulation whether or not a Sami village has been deemed to have a right to grant licences based on prescription from time immemorial.

In the Committee's view, the model outlined above can accommodate the legitimate interests of both Sami villages and other groups, while at the same time being compatible with the legal position resulting from the Girjas judgment.

The Committee on Reindeer Lands also believes that this approach is compatible with both constitutional requirements and Sweden's international obligations. It should be possible to view the restriction of the Sami villages' authority to grant licences through consideration requirements within the framework of property protection without this being regarded as disproportionate. This assessment has assumed that the Sami villages would be given scope to refuse licences or to adapt the licences based on the needs of reindeer husbandry, including the Sami village members' own hunting and fishing. The assessment is also based on the fact that the Sami villages receives income from the licences, which provides an economic return on game and fish as a natural resource similar to that received by other individual holders of hunting and fishing rights.

Finally, the Committee on Reindeer Lands concludes that it cannot be seen as discriminatory to impose such consideration requirements on the Sami villages, as they arise from the nature of the land concerned. These are very large areas of contiguous state mountain land. Without any consideration requirements, a few private legal

entities would in practice have a monopoly-like position in relation to those who want to hunt or fish in their local area. In this respect, there are no comparable private landowners who have similar areas of mountain land at their disposal. The restriction of the Sami villages' right of disposal through a consideration requirement would thus be based on the nature of the land, both in terms of ownership and area, and the public interest in the land.

Details of the outlined regulation

Regarding the details of the proposed regulation, the outline essentially means the following.

The consideration requirement means that a Sami village may exclude someone from small game hunting or from fishing that is not carried out professionally by refusing a licence only if there are objective reasons for doing so.

Objective reasons may mainly be related to reindeer (in an ecosystem) and reindeer husbandry rights. Objective reasons in these cases should preferably relate to protecting reindeer and reindeer husbandry rights from disturbance and unwanted intrusion. A Sami village cannot be considered to be obliged to tolerate disturbances other than when these are minor. The Sami village members' own hunting and fishing, including elk hunting, should also, in some cases, be able to constitute objective grounds not to grant a licence, especially for safety reasons. Furthermore, game and fisheries management reasons should be included.

The requirement for objective reasons implies a responsibility to limit restrictions on small game hunting and fishing as much as possible, both in time and in terms of hunting and fishing areas. Postponing the start of hunting for the entire area of a Sami village should not, as a starting point, be regarded as objectively justified.

Refusal to grant a licence should be subject to exceptional reasons for certain specific groups. This refers to cases in which the hunter is a ptarmigan surveyor on the basis of a licence from the Swedish Environmental Protection Agency or the hunter or fisher has hunted or fished for at least five years as a professional fisher, mountain dwelling owner or Sami fisher.

Conditions for licences are determined by the Sami village unless otherwise provided by law. The concept of objectivity means that the same conditions must be applied regardless of who is hunting or fishing. However, if there are justified reasons, derogations should be possible. For example, special conditions may be imposed whereby traditional hunting methods, such as snaring ptarmigan, are restricted to local inhabitants with specialised training in this form of hunting. This may also involve some degree of differential pricing. For example, to promote local recreation and coexistence, a Sami village should be able to decide on lower prices for people with local ties. Such differentiated pricing is currently applied by the county administrative boards.

The proposals mean that a Sami village may decide on stricter conditions when necessary for a certain area where hunting and fishing have already been licensed, for example if parts of the reindeer herd have moved unplanned in a way that affects small game hunting or fishing. If such stricter conditions are not sufficient, the scope of a licence may be limited by cancellation.

Unless otherwise agreed, when restricting a licence for small game hunting or fishing through cancellation or in the event of more stringent conditions that significantly affect the conditions for hunting or fishing, the Sami village must offer another area that is reasonably acceptable or pay compensation for the expenses incurred by the other party as a result of the cancellation.

The legislation should also stipulate that licences should be compatible with good game and fisheries management. Such responsibility follows from the Hunting Act and indirectly from the Fisheries Act. Regarding the shared responsibility for game and fisheries management in general, it is proposed that the legislative amendments described in the temporary regulation be incorporated in the new regulation.

Finally, the outline proposes that a special board, the Reindeer Land Board for Hunting and Fishing, be set up under the Swedish Board of Agriculture to supervise the granting of licences for small game hunting and fishing in accordance with the new regulation. The Board will consist of a chair, who must be or have been a judge, and five other members appointed by representatives of the interests concerned. The Board is authorised to decide on the injunctions needed within the framework of the supervision of the Sami villages' licences and may combine a decision to issue an injunction with a financial penalty.

Čoahkkáigeassu

Duogáš ja doaimma

Boazodoallolága 31:s § lea okta njuolggus mii dadjá ahte čearut dahje daid miellahtut muhtin spiehkastagain eai oaččo geavahanlobi addit rivttiide mat gullet boazodoalloriektái. Boazodoallolága mielde ii oaččo čearru dahje dan miellahtut oaivenjulgosa mielde addit lobi bivdit ja guolástit boazodoalloguovllus.

Dat njuolggus ii leat šat geavahahtti mii guoská lohpeaddimii smávvaeallibivdui ja guolásteapmái stáhta eatnamiin guovlluin mat gullet Girjás čearu eatnamiidda. Alimus duopmostuolu mearrádusas jahki 2020, Girjásduopmu, lea duopmostuollu gávnahan ahte Girjás čearru eatnamiiddis siskkobealde eatnamiin mat leat stáhta njuolggá hálddus bajábealde gilvinráji lea sis oktoriekti stáhta ektui mieđihit lobi bivdit smávvaehcielliid ja guolástit. Dát oktoriekti vuodđuduvvo agibeavegeavahusa ja lea fámus váikko boazodoalloláhka ii atte čerrui diekkár rievtti.

Girjásduopmu siskkilda cealkámušaid main lea mearkkašupmi eará eatnandiedalaš guovlluide maid. Danin lea árvvoštallon dárbbu guorahallat jus seamma láhkai gávdnojit vel eanet čearut main stáhta ektui lea oktoriekti mieđihit lobi smávvaeallibivdui ja guolásteapmái sivas go sámít leat háhkan dakkár rievtti agibeavegeavahusa vuodul.

Komitéa lea dánna vuoduin addon doaimman ahte ovttá oassesmiehttamušas

- árvvoštallat makkár oasis stáhta eananopmodagain
- birra jagi eatnamiin, ja bajábealde lappmárkráji dalle go lea boazodoallohpi doppe, dasgo čearut stáhta ektui agibeavegeavahusa vuodul lea oktoriekti mieđihit lobi smávvaeallibivdui ja guolásteapmái,

- analyseret makkár riekti gullá čearuide mieđihit lobi bivdui ja guollebivdui guovlluin man oasis leat stáhta oamastuvvon eatnamiin ja birrajagi-eatnamiin, sihke bajábealde lappmarkráji dalle go lea boazodoallolohpi doppe, jus
- oktoriekti lohpeaddimii agibeavegeavahusa bokte guovllus ii mana duođaštit,
- veardidit jus oktoriekti mieđihit lobiid bivdui beare gullo
- smávvaellibivdui vai gullá dat buot meahcielliide,
- analyseret makkár váikkuhusaid oktoriekti mieđihit bivdo- ja guolástanlobi buktá stáhta soahpamušaide geavahanriektelobiide dán guovlluin,
- árvvoštallat makkár váikkuhusaid čearuid oktoriekti mieđihit lobi bivdui ja guolásteapmái buktá Samefonde sisabođuide ja bargui, ja
- buktit ráđđehussii muddenevttohusa mii guoská lohpeaddinnjuolggadusaide boazodoallolágas mat sáhttet leat vuommis gaskaboddasáčat dassá go bistevas njuolggadusat leat fámus.

Eatnamat maid bargu gullá

Komitéa bargu guoská eatnamiidda stáhta oamis (guorahallamis máid namuhuvvon stáhta eatnamiin) ja birrajagi-eatnamiidda, ja bajábealde lappmarkráji dalle go lea boazodoallolohpi doppe. Stáhta oamastuvvon eatnamii oaivvilduvvo čujuhusa mielde eatnamat mat leat njuolga stáhta hálddus. Praktikhas guoská dat eatnamiidda maid Statens Fastighetsverk, Naturvårdsverket ja Fortifikationsverket hálddahit. Boazoguohtunduoddariin ja bajábealde gilvinráji giedahallá leanahálddahus eanas praktikkalaš háldaheami osiid dáid eiseválddiid namas, dasa lassin geavahanrivttiid lohpeaddiheapmi. Eatnamat oamastuvvon stáhtalaš fitnodagain ja priváhtta eatnamat eai gula bargui.

Komitéa diehtá oamastanriektejearaldat mii guoská eatnamiidda mat namuhuvvojit leat stáhta lea eahpiduvvon. Dat ii gula komitéa bargui árvvoštallat oamastanriektovuoda. Dan dihte go stáhta oaivvilda ahte sii oamastit eatnama mas lea sáhka, ja dat lea oassesmiehttamáša vuolggachuokkis.

Čearuid riektedili árvvoštallan

Komitéa bargu lea árvvoštallat riektedili stáhta eatnamiin siskkoabealde čearuid eatnamiid. Jearaldat lea jus čearuin stáhta ektui lea oktoráđđejupmi smávvaelliidbivddu ja guolástusa badjel seammá riektevuoduin mii lea mearriduvvon Girjás čerrui ja, jus ii leat nu, makkár riekti čearuin muđui sáhtta leahkit. Komitéa barggadettiin guorahallamiin lea Dálmma čearru stevnden stáhta oktorievtti gáibádusain stáhta vuostá ahte mieđihit lobi bivdit ja guolástit. Vai komitéa ii galgga gieđahallat riidoášši ovdal duopmostuolu árvvoštallama, lea komitéa välljen ahte ii goktege árvvoštallat riektedili guovllus masa riidoášši guoská. Komitéa lea dan dihtege atnán sis lea friddjavuohta observeret osiide guoski áššediliide maid sii leat atnán lea relevánsa Lapplándda ollislaš árvvoštallamiid oktavuodas.

Komitéa loahppabohtosat

Riektehistorjjálaš guorahallamis maid komitéa lea dahkan oaidná ahte historjjálaš ja álbmotlaš dilit Lapplánddas leat leamaš sierralágánat go geahččá olles guvlui. Mii eareliiggánit guoská eatnamiidda Lapplánddas maid stáhta dál njuolga oamasta orru dilli leahkime sullii seammalágan dego Girjás guovllus lea leamaš dás namuhuvvon áigodagas, nu daddjojuvvon ovdal jagi 1750. Komitéa diliid árvvoštallama jalgii de lea doavva ahte iežá čearuin dakkár eatnamiin lea seammalágán riekti go Girjás čearus.

Dat mii guoská Jämtlánda ja Dálara leanaide lea árvvoštallan eará.

Dat historjjálaš dilálašvuodát boazoguohtunduodariin ja nu gohčoduvvon gonagasreiveduodariin Dálaris lea erohus rivttiin mat Girjás čerrui leat dohkkehuvvon, nu ládje ahte oktoriekti mieđihit lobi smávvaelliidbivdui ja guolásteapmái agibeavegeavahusa vuodul ii dáidde gávdnot doppe.

Árvvoštallan mii guoská Jämtlánda leana leat eahpesihkkarvuoda čatnasat. Čearuin sáhttet leahkit nannosit vuoigatvuodát muhtin leanaosiin. Vaikko lohpeaddinriehti ii leat háhkkojuvvon agibeavegeavahusa vuodul árvvoštallo Jämtlánda čearuin viidáseappo leahkit sisabahkkensuodjaluvvon riekti boazodollui, bivdui ja guolásteapmái boazoguohtunduodariin. Dat mearkkaha sis leat nanu, opmodatsuddjejuvvon vuoigatvuodát eanangeavaheapmái, vaikko vel sis ii leat riekti mieđihit lobiid.

Gonagasreiveeatnamiin Dálaris árvoštallo dan sadjái ahte dat bivdo- ja guolleriekti mii gávdno siskkilda riekti boraspirebivdui ja guollebivdui iežas dárbus, ja das lassin riekti Idre čearu miellahtuide bivdit ja guolástit guovlluin gos bivdo- ja guolástanlohpi ii ovdalaččat lea miedihuvvon earáide.

Girjásduopmu

Girjásduomu mearrádus guoská eareliiggánit Girjás čearu eatnamiidda. Duomus lea prejudikáhtta mearkkahus, mii mearkkaha ahte geavaheaddji eiseválddit ja duopmostuolut galget duomu geavahit árvoštallan- bagadussan sullasaš áššiin. Komitéa riekteárvoštallan vuolgá danin dain riektecealkagiin maid Alimus duopmostuollu lea čielggadan ja geavahan Girjásduomus. Dat mearkkahit ovdamearkan čuovvovaččaid.

- *Agibeavegeavahus* eaktuda ahte soamis lea hálldahan dahje geavahan eatnama guhkit áiggi (sullii ovccilogi jagi) eahpitkeahhtá stáhtas dahje soames earás.
- *Sámiid bivdu ja guolásteapmi* eatnamiin gos boazodoallu lea gávdnon sáhtta vuodđudit rivttiid agibeavegeavahusa vuodul vaikko geavaheami dássi ja dilálašvuohta lea ekstensiiva ja guoská viiddes guvlui. Dat eaktuda ahte bivdu ja guolásteapmi lea leamaš jeavddálaš.
- Árvoštallan jus árbevirolaš geavahanriehti lea *oktoriekti* eananoamasteaddji ektui vuolgá das man olu gilvaleaddji eanangeavaheapmi lea leamaš dan áiggis go vierru lea vuodđuduvvon guovllus. Mearkkašahtti lea dasa lassin jus geavaheapmi lea ollát leamaš deháleamos oalle guhkes áiggi, ja lea leamaš oalle stuorra mearkkahus eanangeavaheaddji ealiheapmái.
- Jus *lohpemediheamit* leat leamaš dábalaččat ja dohkkehuvvon birrasis, de dat geažuha ahte vierru lea mielddisbuktán lea lohpi miedihit geavahanrievtti. Jus dat lea nu ahte gávdnojit eará potentiála
- riekteguoddit mat maid leat addán muhtun mearkkašahttin veara miedihanlobiid, de dat geažuha vieru vuostá mii siskkilda lohpeaddin miedihanrievtti.

- Jus *oktoriekti* lea vuodđduvvon de dat sáhtta *heaittihuvvot* golmma ládje: go riekteeaiggát ieš luohpá rievttis, dahje danin go riekti loahpahuvvo lága bokte, dahje danin go riekti loahpahuvvo bággoostimiin. Sihke luohpan ja loahpaheapmi galgá leahkit čielggas ja loahpalaš.

Girjásduopmu addá máid almmolaš láidesteami jearaldagain guoski duodaštusgeatnegasvuhtii ja duodaštusgáibádusaide áššis stáhta ja ovttá čearu gaskkas, ja dasa lassin got álbmotrievttálaš vuodđojurdagat álgoálbmotrivttiid birra sáhttet váikkuhit vuodđojurdagiidda guoski agibeavegeavahus riekteinstituhtii.

Komitéa guorahallan

Komitéa bargu árvoštallat dálá doaibmi riektedili ii sáhte čadahuvvot, dainna vuoduin masa stáhta ja guoski čearut čujuhit ovdamearkan Girjásáššis, sivas go makkárga soahpameahttunvuolta ii leat almmuhuvvon diggái. Dan sadjái ferte čadahuvvot árvalusvuoduin ahte a) masa áššeosálaččat doaivumis sáhtále čujuhit jus ášši šattalii duopmostuolu geahččaleami vuollái ja b) got duopmostuollu árvoštallai čujuhusaid.

Diehtoduodaštusat mat árvideamis boadále loktejuvvui ovdan stáhtas ja guoski čearuin diggeáššis gusket eanemusat historjjálaš dilálašvuodaide, dat mearkkaha ahte riektehistorjjálaš guorahallanvuohki lea geavahuvvon. Komitéa lea historjjálaš eanangeavaheami guorahallan dárkkistemiin historjádiedalaš girjjálašvuoda ja eará čálalaš dieđuid. Girjásášši ja Vearroduottarášši čálalaš duodaštusaid lassin (NJA 1981 s. 1, guoski nággu buoret riektái vearroduoddariidda nuorta Jämtlánddas), leat sulaid 150 barggu bohtosat geavahuvvon. Dás lea sáhka dieđalaš čállosiin, biografijain, artihkkaliin, mátkemuitalusain, earet iežáin.

Alimus duopmostuolo árvoštallan Girjásáššis guoskkahalai eanemustá áigodahkii 1550–1750. Komitéa guorahallamat Lapplándda ektui leat maid eanemustá guoskan dien áigodahkii ja Jämtlándda, Härjedalena Älvdalena bealis guoski áigodahkii 1645–1750. Manjit vuolggauokkis diein guovlluin lea sivas go ovdal dan dat ledje dánska-norgga válddi vuolde ja šadde ruottelažžan easká jagi 1645.

Mii guoská Lapplándii de barggu deaddu lea leamaš kártet gilvaleaddji eanangeavaheaddjiid eksisteanssa. Sámiid orodeapmi

Lapplánddas lea gieđahallojuvvon obba oanehaččat. Komitéa lea seamma ládje go Alimus duopmostuollu Girjásáššis vuolgán das ahte sámít orro Lapplánddas ovdalgo nátionálastáhtat ožžo sin dálá rájiid. Dat ii eastte earát sáhttet maid orron Lapplánddas áigodagas, ovdamearkan gávppahan- dahje guollebivdomátkkiin. Dáidá sámí eananeavahan leamaš dan dihtege ráđđejeaddji.

Mii guoská Jämtlándda ja Dálara leanai Girjásduopmu addá binnoš láidesteami mii guoská historjjálaš diliide doppe. Dat mearkkaha ahte guorahallan álgobáli lea ferten gieđahallat sámiid orodeami ja eanangeavaheami lagabui, dasa lassin vel got rievttit sámiid vearroduoddariin leat árvvoštallon historjjálaččat. Dan maŋgel lea gilvaleaddji eananeavahan guorahallojuvvon.

Girjásduopmu čilge muhtun muddui maid gilvaleaddji eananeavahan sáhtta mearkkahit. Duopmostuollu cuigii dasa ahte jus ruvnna vearrobidjamat dahje látteorohagaid dohkkeheapmi lea vuodđun leamaš muhtun sturrosaš gilvaleaddji bivdo- dahje guolledoaimmaide, de sáhtta dat hehttet agibeavegeavahusa álggu.

Guoski Girjásguvlui de álggahuvvojedje guokte látteorohaga jahki 1750 rádjái. Duopmostuollu celkkii jus dat oabanassiige gávdnojedje sierra vearrobidjamat látteorohagaid dahje mearragádebondoriid buorren de fertejit dat árvideames leamaš unnán. Danin ii lean dárbu váldit vuhtii ahte látteorohagat dahje eará vearrobidjamat ledje vuodđun namuhan veara gilvaleaddji eanangeavaheapmái guovllus ovdal 1700 – logu gaskamuttus. Jur nuppe ládje, árvvoštalai duopmostuollu, sámí bivdo- ja guolástandoaimmat leat árvvu mielde leamaš ollát ráđđejeaddjit guovllus.

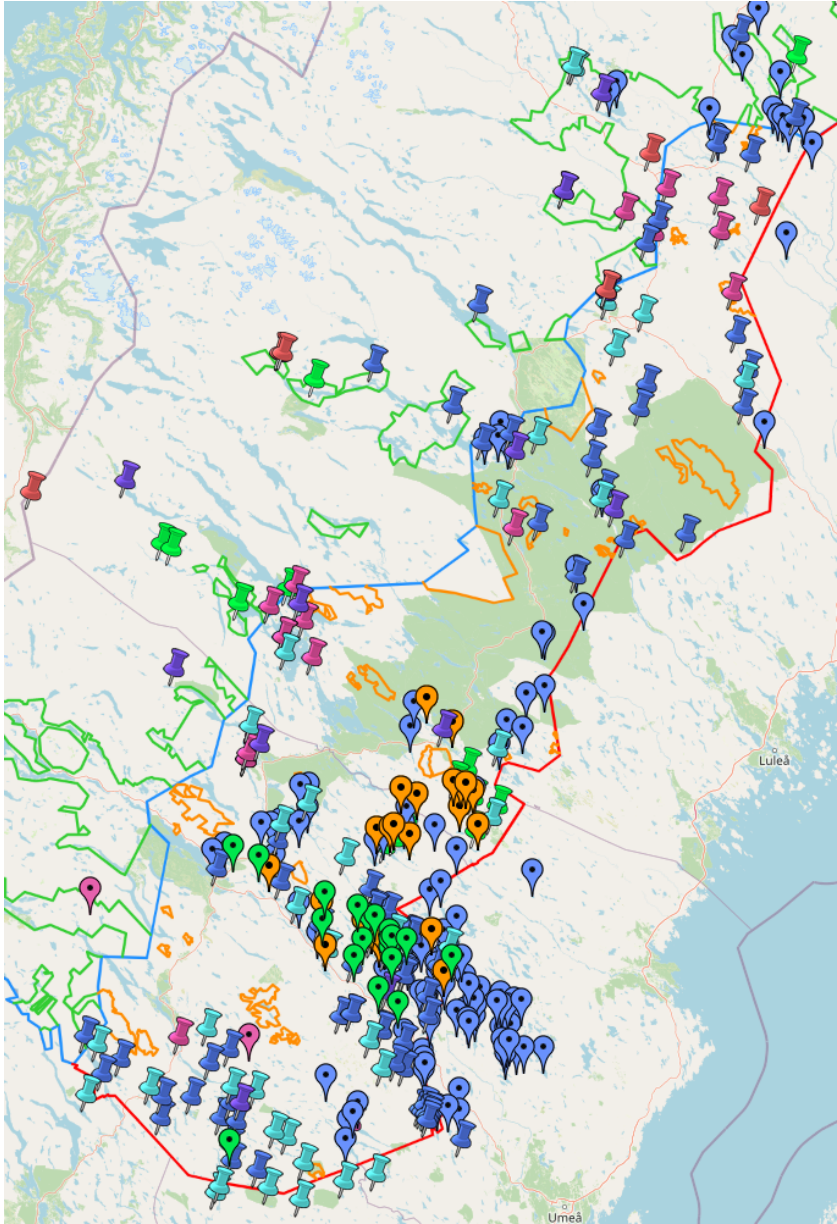
Komitéa lea dulkon gilvaleaddji eanangeavaheami doahpaga viidát. Guorahallojuvvon gilvaleapmi lea siskkildan látteorohagaid, iežá orohatráhkadusaid ja vearuiduhtton guolit. Jämtlánddas lea maid leamaš dehálaš guorahallat historjjálaš avradsland gos bivdu ja guolástan sáhtta čadahuvvon. (avradsland ledje eatnamat olgolis main jahkásaččat mákse ruvdnui geavaheami ovddas).

Guorahallojuvvon ávdnasiin ii leat earuhuvvon dieđuin mat gusket smávvaecallibivdui dahje eará meahciealliide. Jus diekkár earuhus guoski bivdoriektái lea dahkkojuvvon ovdal dahje berrelli dahkkot – siviilari-ekteperspektiivvas – ii leat boahtán ovdan historjjálaš ávdnasiin ge. Earuhusat leat gal gávdnon, ja gávdnojit ain, hálldahusriekteperspektiivvas.

Smiehttamušá vuodđun leat guokte stuorra promemoria váldon ovdan, mas lea vuđolaš historjjálaš eanangeavaheami kártemat báikkálaččat.

Promemoriat, *PM 18 – Čearuid riekti bivdui ja guolásteapmái Lapplándaas vuodđuduvvon agibeavegeavahas* ja *PM 14 – Čearuid guolástan- ja bivdoriekti Jämtlánda leanas ja Dálaris* lea gávdnamis komitéa diaries. Promemoria gullet guokte digitála kárta – okta Lapplándii ja okta Jämtlándii, Härjedalenii ja Dálarii. Lapplánda kárta leat visot gilvaleaddji eanangeavaheaddjit gitta 1800 rádjái merkejuvvon rievnnuiguin. Jämtlánda, Härjedalena ja Dálara kárta lea sihke sámi vearroduoddarat ja gilvaleaddji eanangeavaheaddjit merkejuvvon.

Govus 1 Ovdamearkagovva lea váldjuvvon Lapplándda kárttás
Mearkkaid mearkkahus šilgejuvo 10 kapihttalis

Kártá lea dahkkon Pinmaps.net vugiin, veahkkeneavvu mii váldá kártávuodu Googles.

Komitéa loahppabohtosiid vuodđu

Gilvaleami kártema vuodul Lappláanddas mii lea gávdnon áigodagas 1500–1750 de komitéa árvoštallá ahte ii oktat čearuovuolu doppe stáhta hálddu eatnamiin leat dađi eanet gilvaleaddjiid deattu vuollái šaddan go Girjás čearru. Badjelis gilvinráji ii leat báljo oktat vearuiduhtton guollebivdu mat otná beaivvi eai leat priváhtta eatnamiin. Seamma ládje lea látteorohagaiguin; dat gávdnojit muhtun látteorohagat čoahkis badjelis gilvinráji, muhto dat leat sajiin mat dálá áiggi leat stuorra priváhtta guovllut. Maŋgel 1750 leat eanet látteorohagat vuodđuduvvon, muhto vel dat nai leat measta visot čoahkis dálá áiggi priváhtta eatnamiin, guhkkinn eret stáhta eatnamiin. Eatnamiin vuollelis gilvinráji lea gilvaleapmi leamaš mihá stuorit, muhto ii juohke sajis. Vel doppe nai leat dielkkut mat leat guhkkinn eret giliin – ovdamearkan nátionálapárrkkain mat leat dálá áiggi stáhta hálddus.

Komitéa árvoštallan lea danin ahte dat leat nanu ákkat čearut Lappláanddas leat háhkan árbevirolaš oktorievtti stáhta ektui mii guoská geavahanlobi mieđiheapmái smávvaealli bivdui ja guolásteapmái guorahallojuvvon eatnamiin.

Ávdnasiin mat leat leamaš komitéa giedain eai gávdno ovdamearkkat mat muitalivčče ahte muhtun sámi oktorievttit galgale nohkan Lappláandda lága dahje eará mieđihemiid bokte. Dat gávdno okta guovlu gos boazodoalloriekti lea bákkuin loahpahuvvon.

Guoski Jämtlánda ja Dálara leanai komitéa ii máhte, nu got lei Lappláanddas, oppalaččat dadjat maidege sámiid orodeami birra historjjálaččat boazoguohtunduoddariin ja gonagasreiveeatnamiin. Eanas osiin boazoguohtunduoddariin leat boazosápmelaččat eallán agibeaivválaččat, muhto vissis duoddariidda leat sii, maid lea mannan duodaštit, boahtán easka 1700-logu dahje maŋgel.

Dat riektesuodji mii sámiin lea leamaš vearroduoddariin eai leat komitéa oaivila mielde leamaš buohtastahttit vearrobondoriin. Dat leat eanet muittuhan geavahanriekteeaiggáda riektesuoji: ožžo dadjat oktavuoda vuodđu lea ráhkaduvvon ruvnnain nu got eananeaiggádin, ja dat orro leahkime nu ahte ruvnnas lea árrat leamaš vuđolaš disponeren váldi vearroduoddari badjel. Eanandoalli álbmot Jämtláanddas ja Dálaris leat agibeaiivvi eallán vákkiin ja leat juo áigá geavahan earet eará duottarguovlluid bivdui ja guolásteapmái geavahanriektevuoágadaga vuodul. Geavahanriekteeatnamat sáhtte leahkit miilaviidosáččat. Bivdu ja guolásteapmi sáhtii leahkit ágga sajáiduhttit geavahanriekteeatnama. Boazodoalli sámiid eanangeavaheapmi vearroduoddariin leat danin

oppalaččat šaddan gierdat garrasit gilvodeattu eanandoalli álbmogis go guorahallojuvvon guovllut Lapplánda (dás daddjon guovllut mat leat dál stáhta hálddus). Vaikko gal dat gávdnojit earuhusat, ovdamearkka dihte Frostviken, Hotagen, davit Undersåker ja davit Storsjö, doppe orro leamaš gilvaleapmi unnit.

Čearut Jämtlánda ja Dálaris eai árvvoštallo seammá vugiin go Lapplánda atnime agibeavegeavahusa vuodul nannejuvvon rievtti mieđihit lobiid bivdit ja guolástit guorahallojuvvon guovlluin. Mii guoská Jämtlánda leanai árvvoštallo boazodoalli sámiin dan dihtege leahkit sisabahkkemiid vuostá suodjaluvvon riekti boazodollui, bivdit ja guolástit sin vearroduoddariin (áiggi nala boazoguohtunduoddarat). Dat mearkkaha sis leat nanu, opmodatsuodjaluvvon rievttit eatnamiidmis geavaheapmái, vaikko sis ii leat riekti mieđihit geavahanlobiid. Rievttit leat vuodđuduvvon juobehan sisa gárdumiid áiggige (*inrymning*), ja leat suodjaluvvon dan nu gohčoduvvon Vearroduottarrevves, mii čilgii boazosápmelaččaid rivttiid muhtun vearroduoddariidda, ja mat leat kollektiviserejuvvon boazodoallolágain. Dát buktá mielde ahte sáhtá eahpidit jus dálá mieđihanlobi njuolggadusat guoski smávvaelliid bivdui ja stággooaggun guolásteapmái dáid čearuid guovlluin stemme sin suodjerivttiiguin sisabahkkemiid vuostá.

Etnihkalaš gažaldagat ja iežá riekteeaiggádat

Dat leat komitéa bargoáiggi almmuhuvvon ahte historjjálaččat eat leat beare sámit mat leat leamaš boazodoallit ja namahus ”lapp” historjjálaš gáldoávdnasiin eai leat beare dárkkuhan sámiid. Dat lea maid cuiggoduvvon ahte eará álbmoťjoavkkuin earret sámiin historjjálaččat lea bivdu ja guolásteapmi leamaš dehálaš ealáhussan. Dainna duogážiin lea eahpiduvvon jus dálá sámečearut sáhttet leahkit riekteeaiggádat vuodđuduvvon eaŋkilolbmuid historjjálaš eanangeavahemiin, goitge lea eahpiduvvon jus sii okto leat riekteguoddit. Dat leat bukton ovdan dat sáhttet leahkit earát go sámečearut ja sámečearuid miellahtut mat leat háhkan rivttiid bivdui ja guolásteapmái guovlluin maidda guorahallan guoská, ja ahte komitéa evttohus sáhtá billistit dáid olbmuid mátolášvuodaid ovddidit rivttiidis.

Álggus jearaldahkii mii guoská boazodollui ja dajaldat ”lapp”, ávdnasiin main komitéa lea váldán oasi de orru čielggas ahte eanas johtti boazodoallit historjjálaččat leat maid gullon dan álbmogii maid mii dálá

áiggi gohčodit sápmiin. Etnihkalaš jearaldagas ii leat stuorit mearkkahus ”Girjásrievtti” riektearvostállamis – dás daddjon rivttiide buohtastahti daidda mat leat dohkkehuvvon Girjás čerrui. Ovttaskas ovdamearkkat das mat iežát maid leat klassifiserejuvvon dego ”lapp” dain ii leat mihkkege mearkkahusaid Girjásriektái obanassii. Ovtta Girjásrievtti vuoddu vuolgá boazodoalus ja dan eanangeavaheamis mii gullá boazodollui guovlluin mat áiggi nala šadde otná čearut. Alimus duopmostuolu oainnu mielde lea riekti, 1886 lága bokte ja čuovvovaš boazoguohtunlágat, sirdásan ovttaskas olbmui lappbyariidda (ovttas sámečearuid miellahtuide) ja maŋŋel sámečearuide nu got assosiašuvdnan (juridihkalaš persovdna) Dat ii mearkkat nu olu jus dál ledjes ge ovttaskas boazodoalliid gaskkas muhtumat mat leat háhkan oktorievtti guoskevaš guovllus, ja lea gávndon soames heagga dálá etnisietahtta čilgehusa mielde ja lea gullon eará álbmotjovkui.

Mii guoská iežá riekteeaiggádiidda earet boazodoallit de sáhtta diedus leahkit nu ahte dat gávndojit ovttaskas bivdit dahje guolásteaddjit, sihke sámit olggobealde sámečearuid ja earát, maid váhnemat leat háhkan guolle- dahje bivdorievtti agibeavegeavahusa vuodul. Dakkár oktavuodas ii leat sáhka čearuid viidodagas; dás dádjon njuolggus bivdit ja guolástit olles duottarguovllus. Dan sadjái lea sáhka diehtelas guovlluin dahje jávriin gos dakkár eaŋkilolbmot sáhttet geavahan bivdoeatnamiid dahje čáziid heaittekahtta guhkit áiggi, vuosttildemiid haga. Dás ii leat sáhka rabas kollektiivvas, dego joavkkus mas leat bivdit ja guolásteaddjit, mat ovttasrádiid sáhttet ovddidit rivttiidis, dan sadjái ovttaskas olbmuid birra maid máddarat sáhttet háhkan rievtti mii dan maŋŋel lea sirdásan maŋŋit buolvvaide. Komitéa ii leat gávndan duođastusaid dasa ahte guoskevaš eatnamiin galggale leahkit olu dakkár olbmot mat sáhttet čuočuhit ovttaskas rivttiid. Jus dál ledjes ge ovttaskasat main lea háhkon vierru guovllus maid komitéa lea guorahallan, komitéa árvoštallá ahte evttohusat maid ovddidit dahje muđuige govvidit eai boade mearkkahit maidege dáid olbmuid rivttiide. Jus ráđđejupmi miedihit bivdolobi smávvaelliidbivdui ja guolásteapmái sirdojuvvolii leanahálddahasas čearuide – beroskahtta jus dahkkolii duopmostuolu mearridemiin dahje lága bokte – de ovttaskas olbmuid vejolaš rievttit eai noga dainna. Dakkár olbmot – jus de ledjes sámit olggobealde čearuid, duortnosleagilaččat dahje soames iežá – sáhttet ain duopmostuolu bokte ovddidit rivttiidis.

Dasa lassin leat maid eará ovttaskasat main lea bivdo- ja guolástanriekti stáhta eatnamiin vuodđuduvvon ovdamearkan eananjuohkin mearrádusaiguin. Dakkár rievttit, mat maid leat vuoimmis

stáhta ektui, eai boađe loahpahuvvot dahje rievdaluvvot komitéa árvalusaid geažil. Dat dál čoahkkáigesson rievttálaš árvoštallan lea dahkkojuvvon komitéas diehtomielain man dehálaš bivdu ja guolásteapmi lea báikegottiide Davvi-Ruotas dálá áiggi ja historjjálaččat. Earelliiggánit unnitlogu duortnosleagilaččain, ja nu maid guolásteaddji ja bivdi sámiiin olggobealde čearuid, ovddiduvvo guollebivdu dego kulturguoddin. Nu maid eará báikegotti olbmuide ja turismaeláhušsii lea bivdu ja guolásteapmi dehálaš oassi. Vuhtii váldin dáidda joavkkuid dárbbuide ja beroštumiide lea váikkohan komitéa árvoštallamiidda.

Jearaldat eará bivddus earretgo smávvaelliidbivddus

Komitéa bargui gullá veardidit jus okta oktoriekti miedihit bivdolobiid gullá beare smávvaelliidbivdui vái guoskágo buot meahcielliide. Jearaldat lea jus bivdoriektevierru nugo boazodoallorievtti oassin guoská visot bivdinveara meahcielliide vai beare dakkáriidda maid sámít bastet vuosehit ahte sii leat bivdán dálle go háhke vieru. Áššis lea erelliiggán mearkkahus sarvvabivdui.

Girjásduomus Alimus duopmostuolu geahččalus guoská beare Girjása riektái miedihit bivdolobi smávvaelliid bivdui ja guolásteapmái. Mannes geahččaleapmi guoská beare smávvaelliid bivdui lei go čearu gáibáduš guoskkai beare dakkár bivdui.

Komitéa oppalaš árvoštallama álgu berre leahkit ahte ovttá bivdorievttis lea okta ja seammá siskkáldus vulgos de rievtti vuodđu oamastanrievttis dahje agibeavegeavahusas. Bivdoriekti mii čuvvo bivdolága ii leat juhkkojuvvon fauna mielde go dat siskkilda visot bivdinveare elliid. Duottarbivdima oktavuodas ii leat leamaš válljenmunni ja danin lea bivddu ulbmil leamaš goddit buot elliid main lea áhpu ealiheapmái. Siskkáldus čuoččuhuvvon rievttis berre danin, seamma láhkai go bivdolágas, sáhttit mearriduvvot dainna vuolggachuoggáin. Dat ii leat boahtán ovdan mihkkege mii geažuha ahte sámít leat dohkkehan gilvaleami bivddus mii guoská muhtun vissis ealibii.

Vuolggachuokkis árvoštallámis bivdorievtti viidodagas dán oktavuodas berre danin leahkit seammá dego bivdorievttis mii vuodđiduvvo oamastanrievttis eatnamii. Dat mearkkaha ahte buot meahcieallit gullet dasa. Ahte sáhttet bidjat almmolašrievttálaš rájiid

makkár eelliid ožžo bivdit, dahje ahte vissis eallit biddjojuvvojit sierra hálddahasstruktuvrra vuollái, lea ollát eará ášši.

Komitéa árvoštallá seammá áiggi ahte sarvvabivddus ja dasa gullevaš hálddahasvuogádagat leat nu sierralágánat ahte sarvvabivdu dál ii berre guoskkahuvvot komitéa evttohusas. Sarvvabivddu rievttálaš, áššálaš ja praktihkalaš dilálašvuodaid lea dárbu álggus guorahallat eanet.

Váikkuhusat jeavddálaš stáhta soahpamušaide

Eatnamiin mat leat stáhta hálddus sáhttet gávdnot májggajahkásaš jeavddálaš bivdo- ja guolástanlobi soahpamušat. Dakkár soahpamušaid sáhttet leanahálddahasat, Fortifikationsverket dahje Luonddugáhtten-doaimmahat dahkan. Komitéa bargui gullá árvoštallat makkár váikkuhusaid sámečearuid oktoriekti addit lobi smávvaeallibivdui ja guolásteapmái sáhtta buktit diekkár soahpamušaide.

Jus čearus lea oktoriekti addit lobi smávvaeallibivdui ja guolásteapmái lobi de dat mearkaša stáhtas ii leat leamaš riekti addit dakkár lobiid čearu eatnamiin. Jus ledjes dakkár soahpamušat mat gusket lobi addimii smávvaeallibivdui dahje guolásteapmái de dain ii leat rievttálaš vuodđu ja soahpamušat čearu ektui ferte oaidnit leahkime váikkuhusaid haga.

Váikkuhusat Sámefondii

Komitéa galgá árvoštallat maid vejolaš oktorievttit čearuin addit lobiid bivdui ja guolásteapmái mearkašit Sámefoandda sisabođuide ja bargui.

Dan maŋŋel go lea gávnnavuvvon Girjás čearus lea oktoriekti stáhta ektui addit lobi meahcieallibivdui ja guolásteapmái čearu eatnamiin Sámefoanda ii oaččo šat oasi dáid lobiid sisabođuin. Jus eanet čearut duopmostuolu árvoštallama bokte oččole seammá rievtti boadálíi seammá dilli leahkit dain guovlluin. Mađi eanet čearut mat ieža gieđahalale lohpeaddima, dađi stuořit šaddá sisabođumassin. Maiddái lága bokte čearuid oktorievtti dohkkeheapmi unnidivččii árvideamis Sámefoandda sisabođuid ollu. Čearuid loahpiaddinriehti dáiddálíi buktit mielde ahte lobiid sisabođuđut manale ollát lohpeaddi čerrui.

Sámefoanda sáhtta dainna vuogiin massit stuoorra oasi sisabođuin. Seammás lea ekonomalaš doarjjadárbu sámi organisašuvnnaide, sámi kultuvrii ja boazodoallorusttegiid bajásdoalahussii bistevaš. Dakkár dilis

lea dárbu politihkalaš daguide mat sihkarastet ruhtadeami, Sámefoandda bokte dahje iežá ládje.

Evttohus gaskaboddasaš reguleremii ja álgoevttohus boahhte áiggi reguleremii

Komitéa galgá evttohit got galggalii reguleret gaskaboddasaš lohpeaddinnjuolggadusaid boazodoallolágas dassos bissovaš reguleren lea sajis.

Komitéa lea juo ovdalaš árvoštallan ahte leat nanu ákkat mat muitalit buot čearuin Lapplánddas lea seammá riekti go Girjás čearus addit lobi smávvaeallibivdui ja guolásteapmái. Mii guoská čearuide Jämtlánddas ja Dálaris lea árvoštallan eará, vaikko dain maid árvoštallo leahkit nana rievttit.

Komitéa lea oaidnán lea dárbu leahkit várrogas mii guoská mátolašvuodaide diktít rievttálaš analysa oažžut dievas vuoiimmii gaskaboddasaš láhkaásaheamis. Várrogasvuodas lea struktuvrralaš vuodđu. Riektesuorgi lea bodnjá ja guoská olu surggiide ja das bohtet sierra vuhtiiváldimat ovdan. Vel áššálaččat nai lea oalle bodnjá. Analysa duođaštusa praktihkalaš bohtosiid váikkuhusat dáidešaddat stuorrát ja guoskat eanaš guovlluide Ruotas.

Earet vuhtii váldit sámi rivttiid de komitéa ferte maid vuhtii váldit iežá báikegotti orruid, ovdamearkan duortnosleagilaččaid našuvnnalaš minoriteahta, ja iežá orruid kultuvrra, árbevieruid, beroštumiid ja dárbbuid sáhttit bivdit ja guolástit ja dasa lassin eará ealáhusdoaimmaid nu got meahcedoallu ja turisma.

Komitéa lea danin árvoštallan ahte gaskaboddasaš reguleren ii berre siskkildit dievaslaš rievdadusaid dálá lohpeaddin vuogádagas bivdui ja guolásteapmái eatnamiin mat leat ollát stáhta hálddus. Stáhta berre nu ládje, dassái go lohpeaddinnjuolggadusat boazodoallolágas leat ollát regulerejuvvon, ain ovddosguvlui hálldahit smávvaelliid bivddu ja guolásteami lohpeaddima eatnamiin mat leat ollát stáhta hálddus nu guhká go áššis ii leat lága vuoiimmii bokte nannejuvvon ja duođaštuvvon soames earáš lea nannosit riekti.

Dattege gávnojit vissis unnit rievdadusat doaimbi njuolggadusain maid sáhtálii dál juo dahkat. Dasa lassin lea komitéa gávnahan ahte dál juo, sierra mildosis, berre čilgejuvvot komitéa dálá oainnu got smávvaeallibivddu ja guolásteami lohpeaddimat berrele giedahallojuvvot

ovddosguvlui, jus eai odđa áššálaš dahje rievttálaš eavttut boade ovdan. Dát lea danin vai galgá leat vejolaš ságastit ja ruohtastahttit loahpalaš regulerema prinsihpaid.

Evttohus gaskaboddasaš reguleremii

Muhtun osiin evttoha komitéa rievdadusaid juo dan gaskaboddasaš reguleremis. Doaibmaálgun evttohuvvo 1 b. suoidnemánu 2024.

Lohpeaddingielddu čielggasmahttin

Komitéa evttoha lasáhusa boazodoallolága lohpeaddingildui vai čielggasmahttojuvvo ahte gieldu ii guoská čerrui mii lea mearrádusa bokte mii leat ožžon lága vuoimmi (dego Girjás čearru) lea buoret riekti lohpeaddimii go stáhtas.

Unnit rievdadusat stáhta meannudeamis

Komitéa lea ipmirdan bargama áiggi ahte mángasat leat duhtameahttumat stáhta dálá lohpeaddin gieđahallamiin mii guoská smávvaellibivdui ja guolásteapmái duoddariin. Dat guoská erenoamážit guhkes gieđahallanáiggiide ja guorahallamiid viidodahkii guoski gielddusáššiide ja sierralágan oainnuide muhtun áššiin leanahálddahasaid gaskkas. Njuolggadusain mat regulerejit stáhta lohpeaddimiid lea ipmirduvvon eahpečielggasin ja ovdabargguin lea váilevaš láidesteapmi.

Komitéa lea dainna duogážiin árvoštallan dárbbu dahkat unnit rievdadusaid vai šaddet buoret eavttut ja šaddá eanet ovttalágan ja doaibmi stáhta gieđahallan.

Dálá áiggi vuđolaš eavttut leanahálddahasaid meannudit lohpeaddimiid smávvaellibivdui ja stággoaggumii leat juhkkojuvvon hálddahaslasát boazodoallolága ja boazodoallonjuolggadusaid gaskkas. Komitéa evttoha njuolggadusat čohkkejuvvojit boazodoalloláhkii. Dan bokte sáhtta ovdabarggus oazžut muhtun geavahanláidesteami.

Mii guoská lohpeaddima eavttuide evttohuvvo boazodoallolága odđa njuolggadusas galgá čilgejuvvo ahte lohpeaddimat dakkár smávvaellibivdui ja dakkár stággoaggumii mii ii leat ámmátlaš sáhtta dahkkot jus dat buktá *beare veahás goarádusa boazodollui*. Dán

oktavuođa njuolggadus molsu saji dajaldagain *mearkašahtti goarádus boazodollui* 3 § 1 oasis boazodoallonjuolggadusain. Ođđa dajaldat árvvoštallo buorebut stemmet ovdalaš láhkaduogáža cealkámušaiguin, ahte sámiiin berre leat “geatnegasvuohta” gierdat ”veaháš goarádusaid” maid lohpeaddin sáhtta mielddisbuktit.

Čielgasit regulerema ja láidesteapmi motiivateavstta lassin árvvoštallá komitéa lea dárbu oaččuhit áigái láidestahtti práksisa. Komitéa oaivvilda lea buoremus vuohki oaččuhit áigái dakkár láidesteami jus stáhta bivdo- ja guolástan lohpeaddin dárkkistuvvo duopmostuolus, ráđđehusa sadjái nu got lea dál. Dárkkisteapmi berre dahkkojuvvot almmolaš hálddahuosduopmostuolus.

Lohpeaddimat báikkálaš servviid bokte

Guorahallama bargoaiggi lea bohtán ovdan ahte gávdnojit báikkálaš vuolggahusat eanet báikkálaš hálddahuossii guoski smávvaeallibivddu ja guolásteami lohpeaddimii. Okta jearaldat mii lea ovddiduvvon lea jus searvvit muhtin áiggi sáhtále gieđahallan lohpeaddimiid, eaktun ahte searvvi stivrras leat gullelaš berošteaddjiid ovddasteaddjit ja ahte oktasašbargu lea eaktodáhtolaš. Mángasat – sihke čearuid ja bivdiid bealde – leat buktán ovdan dat livččii buorre jus gávdnolii vejolašvuohta lohpeaddin jearaldagaid oktavuođas báikkálaččat eanet váikkuhit, ja dat lea oppalaččat buorre jus joavkkut maidda ášši gullá ieža bessetleahkit oasálaččat mearrideamis ja váldit ovddasvástádusa mearrádusaid ovddas.

Komitéa oaivil lea ahte lánkaásaheaddjit eai galgga eastit dakkár viggamušaid jus lea nu ahte lea doppe gávdnojit eanet guovllut gos báikkálaš hálddaheapmi sáhtta doaibmat.

Danin evttohuvvo ovttá rievdadus mii čilge ahte lánkaásaheapmi addá vejolašvuođa leanahálddahuossii ahte muhtun oktavuođas addit báikkálaš searvá doaimman mieđihit lobi smávvaeallibivdui dahje guolásteapmái eatnamiin mat leat ollát stáhta hálddus badjelis gilvinráji ja boazoguhtunduoddariin. Eavttut doibmii berre earet iežá leahkit ahte searvi deavdá muhtun gáibádusaid guoski ovddasvástádussii ja ahte leanahálddahuos árvvoštallá searvvi leahkime dohkálažžan doibmii, earet eará searvvi njuolggadusaid bokte, bargoplána ja planerejuvvon lohpeaddin mielaevttut. Searvi mii váldá badjelasas gálgá, seammá go leanahálddahuos, váldit mávssu lohpeaddimii ovddas, jus eai ledjes ereliigán ákkat nuvttávuhtii.

Juhkkojuvvon meahciealli- ja guollegáhttenovddasvástádus

Dalle go lea duodaštuvvon čearus lea eanetriekti go stáhtas lobi addit smávvaecallibivdui ja guolásteapmái, mielddisbukta dat ahte meahciealli- ja guollegáhtten ovddasvástádus lea juhkkojuvvon stáhta ja čearu gaskkas.

Stáhtas lea oppalaš ovddasvástádus Ruota gaskariikkalaččat geatnegahtton bargguid ovddas birasgažaldagaid oktavuodas, riikkabeaivvi birasulbmila ja biologalaš valljivuoda gáhttemis. Stáhtas lea máid váldo eananeaiggátovddasvástádus. Bivdo- ja guolleriekteeaiggádiin lea sin bealde primára ovddasvástádus ahte bivdo ja guolásteami doaimmat dahje lohpeaddin lea heivehuvvon oppalaš ulbmiliidda ja ahte ovdamearkan bivdodeaddu dahje bivdo- guolástanvuogit eai leat sávrivuoda gáibádusaid vuostá.

Komitéa evttoha muhtun njuolggadusaid guoski ovddasvástádusjuohkimii. Evttohuvo ráđđádallannjuolggadusa, addit mátolášvuoda ráđđádallat meahciealli- ja gollebivdogáhttema birra guoski čearu ja stáhta eiseváldi gaskkas mii hálddaha eatnama. Viidáseappo evttohuvojit muhtun rievttálaš veahkkeneavvuid vai stáhta, máid árvvoštallo dehálažžan vai stáhta sáhtta ain ovddos váldit oppalaš meahciealli- ja guollegáhttenovddasvástádusa hearkkes duottarbirrasis. Dás lea ságas stáhta galgá sáhttit mearridit bivdo- ja guolástan gáržžidemiid ovttá guovllus jus lea meahciealli- ja guollegáhtten siva dihte motiiva ja ahte almmolašvuolta oažžu vejolašvuoda almmuhit oppalaš njuolggadusaid meahciealli- ja guollegáhttema sihkkarastima dihte. Dása gullá maid ahte stáhta ain ovddos galgá bastit čadahit muhtun suodjebivddu meahciealligáhttema dihte.

Álgoevttohus boahhte áiggi reguleremii (mielddus 3)

Nu got lea daddjon de komitéa lea gávnahan ákkaid buktit komitéa dálá oainnu čilgehusa ovdan got smávvaecallibiddu ja guolásteami lohpeaddimat galggale gieđahallojuvvon boahhte áiggi, jus eai ođđa áššálaš ja rievttálaš eavttut boađe ovdan.

Komitéa oaidná lea vealtameahtton loahpalaš reguleremis oáčuhit áigái dássetvuoda mas čearuid nana rievttit váldojit vuhtii, seammás go earáid vuoiggalaš beroštumit nuogis váldojit vuhtii; dán oktavuodas beroštupmi beassat bivdit ja guolástit duottarguovlluin mat leat stáhta hálddus.

Vuoddojearaldat guoská boahhte áiggi reguleremii jus ovttalaš reguleren berrelii čađahuvvot vaikko komitéa árvvoštallan lea ahte leat sierra riektedilit Lapplánddas buohtastahtton Jämtlánda ja Dálara leanas, vai galget go leahkit sierra njuolggadusat mat leat gitta das man nana rievttit leat árvvoštallon leat báikkálaččat dahje regiovnnalaččat.

Komitéa oaivil lea ahte dat berrelii dahkkot ovttalaš reguleren. Dát addá komitéa mielas buoret eavttuid doaibmi meahciealli- ja guollegáhttenhálddahusa ja diehttevašvuoda earkil bivdii ja guolásteaddjái, seammás sáhtá garvit riektehádjoseami čearuid gaskkas.

Komitéa lea ákkastallan mánga sierra mállet ovttalaš vuogi man vuodul lánkaásaheapmi sáhtálii dahkkot.

Eavttuhis sirdašupmi čearuide

Komitéa lea vihkkeshallan eavttuhis sirdima eavttuid ráđđejumis badjel lohpeaddimiid stáhtas priváhtta jođiheapmái eatnamiin badjelis lappmárkráji ja boazoguohtunduoddariin. Namuhuvvon čearut oččole njuolggadusčállosa bokte lágas ráđđejumi badjel smávvaeallibivddu ja guolásteami lohpeaddimiid, almmá dárkilit regulerema got lohpeaddin galgá giedáhallot.

Lea gávnnavuvvon dákkár ortnet boadálii deavdit gáibádusaid maid čearut leat ovddidan got sáhtálii stivret bivddu ja guolásteami nu ahte unnidivččii goarádusaid boazodoalli.

Barggu mielde čuovvu maid gáibádus ahte gálgá vuhtii váldot maid earáid nanu bivdo ja guolástusberoštumiid, ovdamearkan sámít mat eai leat čearu miellahtut, našuvnnalaš minoriteahtta duortnosleagilaččat, eará báikegoddelaččat ja báikkálaš turismaealáhus. Vaikko vel leat ge čearuid bealis ekonomalaš ja sosiálalaš movttiidahttimat vuhtii váldit dakkáriid, oaidná komitéa váttisvuodaid eavttuhis sirdašumi oktavuodas lohpeaddingieđahallamis sihkkarastit beroštumiid maid komitéa dárbbaha váldit vuhtii direktiivva jelgii.

Lohpeaddimat stáhtalaš jodihemiin

Komitéa lea viidáseappot árvvoštallan ahte stáhta ain ovddosguvlui galgá leat lohpeaddi smávvaeallibivdui ja guolástussii stáhta eatnamiin. Dakkár ortnet gáibida sierra vihkkehallama guoski Girjás čerrui ja iežá čearuide main sáhtá leat seammalágan riekti.

Girjás čearu smávvaeallibivdu ja guolástusa lohpeaddinriehti lea siviilarievttálaččat vuodđuduvvon. Dás ii leat sáhka stáhtalaš ovdamunis maid sáhtá loahpahit. Vai stáhta galgá sáhttit oamastallat dán rievtti de gáibiduvvo eksproprieren hámat dahku.

Dakkár dahku lea beare dagahahtti vassis sierra regulerejuvvon oktavuodas. Dagu oaivil galgá earet iežá leahkit deavdit dehálaš almmolaš beroštumiid. Dahku ferte maid proporšonerejuvvon.

Komitéa árvvoštallá ahte gal dat dieđus sáhtá leahkit dehálaš almmolaš beroštupmi ahte iežát earret čearu miellahtut maid ožžot mátolašvuodaid bivdit smávvaelliid ja guolástit eatnamiin. Sáhtá eahpidit jus dákkár ekspropriašuvdnii lea dárbu ulbmila ollen dihte, dat lea gáibáduš proporšunáliteahtta prinsihpa oktavuodas. Jus dasa galgá leahkit dárbu de čađahahttin ii galgga lea leat mátolaš unnit daguin. Ráđđengáržžáduš mii mielddisbuktá vuhtiiváldima lea dakkár molssaeaktu mii buktá unnit váikkuhusaid.

Nubbe eaktu eksproprierendahkui lea ahte vejolaš ekonomalaš vaháat gáržžideami dihte buhttejuvvojit ollát. Dat mearkkaša ahte ferte sihke mearridit márkánárvvu lohpeaddinrievtti ovddas, ja vel rehkenastit dan vahága maid dahku dagalii boazodollui. Buhtadusa fertelii mearridit juohke eaŋkilášši ovddas, dás daddjon juohke čearu dili ektui masa gulalii ávkkástallama badjelváldin. Komitéa vuordá ahte buhtadusjearaldagat boadále digaštallot ja ávkkástallama badjelváldima golut šattale stáhtii oalle stuorrát – sihke buhtadushámis ja digegegolut.

Livččii maid dárbu váldit vuhtii Ruota gaskariikkalaš geatnegasvuodaid stáhtalaš badjelváldimis ovttá čearu duođaštuvvon lohpeaddinrievtti. Álbmotvuoigatvuodas leat alla gáibádušat mii guoská konsultašuvnnaide čearuiguin maidda ávkkástallama badjelváldin sáhtá goaskát, mas čearuid ávkkástallamiid badjelváldima dohkkeheapmi galgá leahkit mihttomearrin ja čearuin galgá leahkit duohta mátolašvuohta váikkuhit juohke eaŋkilášši bohtosiidda, dás daddjon juohke čerrui masa ášši gullá. Álbmotvuoigatvuodalaš oktavuodas leat maiddái gáibáduš ahte dahku galgá veardiduvvot leahkime proporšuneallán, masa gullá eareliiggán vuhtiiváldin álgoálbmotvuoigatvuodaid suodjaleamis, mii

sáhtta váikkuhit proporšunealaárvoštallamii mii galgá dahkkot ráddehusvuodđolága vuolggasajis.

Komitéa árvoštallá loahpalaččat ahte dakkár stáhtalaš eksproprierendagut boadále – earet praktihkalaš váttisvuodát ja alla golut mat šattale – boadále dakkár konstitušuvnnalaš ja álbmotvuoigatvuodalaš hehttehusat ahte dakkár daguid ii berre viidáseappo ovddidit.

Ráddejummi čearuin gáibádusain vuhtiiváldin doaimmahemiin

Komitéa bargadettiin leat čearuid bealde mángii čilgejuvvon ahte čearuin eai leat mangelágan áigumušat gielddit olbmuid bivdimis elliid ja guliid nu guhká go eai ráfehuhte boazodoalu. Bivdiid ja guolásteaddjiid bealde lea čilgejuvvon ahte sii eai dáhto ráfehuhttit boazodoalu. Dat orro nu leahkime ipmárdus dárbbui ahte guđet guoibmi vuhtiiváldá nuppi. Okta vuohki oáččuhit áigái dakkár dássetvuoda sáhtta leahkit dainna vuoduin sátnádit njuolggadusaid got čearut ožžot ráddejumis geavahit.

Dakkár ortnet sáhtálii mearkkahit ahte lágas čállojuvvo ahte čearut stáhta eatnamiin guovlluinis badjelis lappmárkráji ja boazoguhtunduodariin ožžot lobi addit smávvaeallibivdui ja guolásteapmái, ja stáhta ii oáččo seammá lágan lobiid addit. Seammá áiggi addo álbmogii mátoláshvuoda smávvaeallibivdui ja guolásteapmái vuhtiiváldinnjuolggadusa vuodul. Dakkár njuolggadusa siskkoš sáhtálii leahkit ahte guoski čearut eai áššálaš vuodu dihte oáččo caggat álbmoga bivdimis ja guolásteamis vugiin ahte gildet lohpeaddimiid.

Ornet berre, nu got daddjon lea, doaibmat seamma ládje buot čearuin main leat eatnamat guoski stáhta eatnamis. Danin ii berre leat earru njuolggadusaid geavaheami oktavuodas jus ovtta čearus lea árvoštallon leahkit lohpeaddinriekti vuodđuduvvon agibeavegeavahusas vai ii.

Komitéa mielas sáhtta ovdanbukton málle deavdit čearuid ja eará joavkkuid legitiibma beroštumiid, seammás go dat harmonisere Girjásduomu riektediliin. Komitéa árvoštallá maid ahte mihttomearri harmonisere sihke konstitutionálalaš gáibádusaiguin ja Ruota gaskariikkalaš geatnegasvuodaiguin. Gáržžideapmi čearuid lohpeaddin-vuoigatvuodain vuhtiiváldingáibádusa bokte berre leat vejolaš opmodatsuoji siskkobealde iige árvoštallot badjelmearálázžan. Dán árvoštallamis lea eaktuduvvon ahte čearru galgá sáhttit lobi gielddit dahje heivehit lohpeaddima boazodoalu dárbbuid jelgii, siskkilduvvon čearromielláhttuid iežas bivddu ja guolásteami. Árvoštallon vuolgá maid das ahte čearru oážžu lohpeaddimiin sisabođuid, mii addá ekonomalaš

vuoittu meahcielliin ja guliin dego luondduresursan seammá vuogi mielde dego iežá ovttaskas bivdo- ja guolleriekteeaiggádat sáhttet oazžut.

Komitéa árvoštallá loahpalaččat ahte go dákkár vuhtiiváldin gáibáduš biddjolii čearuid nala ii galggale veardiduvvot vealahahttin, danin go dat vuolgá das go makkár eatnamiidda dát guoská. Lea ságas oalle viiddes jotkkolaš stáhtalaš duottararenan areálaide. Jus eai livčče vuhtiiváldingáibádušat oččole praktihkas moadde priváhtta riektesubjeakta monopola sullasaš dilálašvuoda dan ektui gii háliida bivdit dahje guolástit lahka guovllus. Dákkár oktavuodaš váilot buohtastahtti priváhtta eanaeaiggádat mat ráđđejit seammá sullasaš duottareananareálaid. Gáržžideapmi čearuid ráđđejumis mii guoská vuhtiiváldingáibádusaide vuolgá nu ládje das man luonddut eatnamat leat, sihke oamastussii ja areálii, ja almenneha beroštumis eatnamiidda.

Eanet álgoevttohusa regulerema birra

Dat mii guoská jurddahuvvon regulerema dárkilit hábmemei lea álgoevttohusas ná.

Vuhtiiváldingáibáduš mearkkaha ahte okta čearru oazžu eastit soapmása bivdit smávameahciealliid jos ii leat ámmátlaš dahje stággo-guollebivddu lohpeaddin gieldimiin beare jus leat áššálaš vuodđu dasa.

Áššálašvuodta sáhtta leat čadnojuvvon bohccui (ekovuogádagas) ja boazodoalloriektái. Áššálašvuodta berre dákkár oktavuodain álggus leat gitta boazodoallorievttis ja bohcco suodjaleamis ráfehuhttima ja ii-háliiduvvon sisabahkkema vuostá. Čearus ii galgga leat geatnegasvuodta gierdat ráfehuhttimiid earet dalle go leat mearálaččat. Čearu miellahtuid iežas bivdu ja guolásteapmi, sarvvabivdu maid, berre muhtun oktavuodain leahkit nuogis áššálaš vuodđun lohpegieldimii, erenomážit jus sihkarvuodaáššit bohtet ovdan. Viidáseappo berre bivdogáhtten- ja guollegáhtten leat dasa gullelaš.

Áššálašvuoda gáibádussii gullá ovdavástáduš unnidit smávmeahcielliidbivddu ja guolásteami gáržžidemiid jus ledjes vejolaš, sihke áigemeari ja dasa lassin bivdo- ja guolástusguovlluid. Manjduvvon bivdoálgu olles čearu eatnamiin ii berre álgovuorus dohkkehuvvot áššálaš vuodđun.

Bivdogieldimii mii guoská muhtun sierra joavkkuide berre gáibiduvvot erenomáš garra ákkaid. Dát gullá áššiide mas bivdi dahje guolásteaddji lea bivdán dahje guolástan unnimustá vihtta jagi ámmátguollebivdin, duottarorohateaiggát, guolásteaddji sápmi dahje

Luonddugáhttendoaimmahaga lobiin, dahje doaimmaha rievssatinventerema Leanahálddahusa virggiin.

Lohpeaddineavttuid mearrida čearru jus láhka ii daja eará. Áššálašvuoda dajaldat siskkilda ahte seammá eavttut galget leahkit earutkeahtá gii bivdá dahje guolásta. Jus leat nuogis ákkat, berre leat vejolaš rievdadusa dahkat. Ovdamearkan sáhtá leahkit ságas sierra eavttuin mat siskkildit árbevirolaš bivdinvuogiid, dego rievssatgárdun, ráddjejuvvot báikkálaš orruide main leat sierra gullelaš bivdinoahppa. Sáhtá maid muhtun muddui leahkit jearaldahkan haddebidjan earuhusas. Čearru berre sáhttit, vuoruhan dihte báikkálaš astoáigedoaimmaid ja ovttaseallima, mearridit vuolit hattiid báikegoddái gullelaš olbmuid. Dakkár haddeearuhusvuohki geavahuvvo leanahálddahusas dálá áiggi.

Evttohusat mearkkahit ahte čearru sáhtá vassis eatnamiin main bivdo- ja guolástanlohpi lea juo addon mearridit čavget eavttuid dalle go lea dárbu, ovdamearkan jus ealloravda ruvgala nu ládje ahte váikkuha smávvaeallibivdui ja guolásteapmái. Jus dakkár čavgen ii leat nuogis galgá leat vejolaš viiddidit gáržudeami bivddu šluhttemiin.

Jus iežá ii leat sohppojuvvon galgá čearru smávvaeallibivddu ja guolásteami lohpeaddima gáržžidemiin dahje eavttuid čavgemiin mat sakka váikkuhit bivddu dahje guolásteami eavttuide dárjut eará govttoláččat dohkálaš guovllu dahje addit buhtadusa nuppi oassálasti lohpeaddinoktavuoda goluid ovddas.

Láhkaásaheamis berre maid čallojuvvot ahte lohpeaddin galgá harmoniseret buriin bivdo- ja guollegáhttemiin. Dakkár ovddasvástádusgáibáduš lea bivdolágas ja muhtin muddui guollegágas. Mii gullo muđuige juhkkujuvvon bivdo- ja guollegáhttenovddasvástádussii evttohuvvo njuolggadusrievdadusaid mat čilgejuvvot dan gaskaboddasaš reguleremis biddjojít ovttas dainna ođđa reguleremiin.

Loahpalaččat bukto ovdan álgoevttohusas ahte sierra lávdegoddi – Boazoláidunlávdegoddi bivdui ja guolásteapmái – áshuvvo Stáhta eanandoalloaimmahaga vuollai smávvaeallibivddu ja guolásteami ođđa regulerenortnega lohpeaddima bearráigeahččín. Lávdegottis galgá leat okta sátnedoalli guhte galgá leat dahje lea leamaš fásta duopmárin ja vihtta iežá láhttu nammaduvvon berošteaddjiid ovddasteaddjiiguin. Lávdegoddái addojuvvo váldi mearridit dárbbášlaš gohččumiid bearráigeahču oktavuodas mii guoská čearuid lohpeaddimii ja mearrideapmi oazžu ovttastuvvot sáhkuiguin.

Tjoahkkegäsos

Duogásj ja doajmma

Boatsojäláduslágan 31 § gávnnu márrádus vaj tjielde/tjäro jali sijá sebrulattja muhtem mudduj e oattjo fállat sijá riektájt ma tjuovvu boatsojbarggoriektán. Boatsojäláduslága milta de ij tjielde/tjäro jali sijá sebrulattja degu oajvvenjuolgadusá milta, e oattjo fállat jali vuobddet bivdov jali guollimav boatsojäládusguovlojn.

Dat márrádus ij das máhte dájmdahteduvvat riektán vaj fállat unnaielliibivdov ja guollimav mij gullu Girjes tjäroguovlluj. Márrádusán Alemus duobbmostávlán 2020, Girjes-duomon, la duobbmostávllá gávnnam dav vaj Girjes tjäro sijá guovlo ednamijn njuolgga stáhta ano vuolen badjelin sádjoráje adni ájnnariektáv stáhta vuossti fállamijn bivddo ja guolleriektáv. Dat ájnnariektá vuododuvvá iemedálutja riektás ja doajmmá vajku boatsojäláduslága ij dakkir riektáv vatte.

Girjes-duobbmo sisadná moalggemijt ja diedoijt ma li dájmalattja ietjá guovloj dáfojda. Dat la danen gávnnum dárbbu guoradallat ietjá tjieldijt/tjärojt ma stáhta hárráj adni ájnnariektáv fállat unnaiellebivdov ja guollimav danen gá sámijn li vuododum dakkir iemedálutja riektá.

Juogos la dajna duogátjiijn vatteduvvam ámmádin váldet oassetjállagin

- merustallat makkir ásijn stáhta ednamijn degu dal jahkebirásednamijn, ja badjelin sámeednamráje ja gá la loahpe állobarggij dajin, majt tjielde/tjäro stáhta vuossti adni iemedálutja riektáv ja ájnnariektáv fállat unnaielliibivdov ja guollimav.

- guoradallat makkir riektá fállamij bivdos ja guollimis tjielde/tjäro adni dajs ednamijs ma li stáhta äjgon degu dal jahkebirásednamijn, degu dal badjelin sámeednamráje gá la loahpe ällobarggij dajn, jus aktak ájnnariektá fállamij iemedálusj riektáj ij máhte duodastuvvat dajn guovlojn.
- váldet mærrádusáv jus ájnnariektá bivdofállamij la dássjá unnaieilijbivddo jali jus dat sisádná gájkka bivddoloahpe iellijt.
- guoradallat makkir vájkudimijt ájnnariektá bivddo ja guollim fáldaldahka buktá stáhta sjehtadussaj adnoriektáfáldaldahkaj dajn guovlojn.
- merustallat tjieldij/tjäroj ájnnariektáj fállamijda bivdov ja guollimav ja makkir vájkudimijt dat oadtju Sámeáfándá sisbáhtuj ja barggij, ja
- biedjat sisi oajvvadásájt rievddadibmáj fáldaldaknjuolgasúsájdá boatsojäládušlágan ma galggi doajmmat dallutjij gá ádá bisselis njuolgasus gávnnu sadjihin.

Ednam mij gullu ja mij la sissŋel dájma

Juohkusa ámmát sisádná stáhta äjggum ednamij (oassetjállagin aj namádum stáhta ednamin) degu dal jahkebirásednamijn, degu dal badjelin sámeednamráje gá la loahpe boatsojbarggij dajn. Stáhta äjggudum ednamijs miejnniduvvá njuolgasúsájt milta ednam mij la njuolgga stáhta vuolen, dat sisádná vaj stáhta äjggu ednmav. Dájmalattjat dat sisádná ednamav mij háldaduvvá Stáhta Fastighetsverket. Naturvårdsverket jali Fortifikationsverket. Boatsoj-guohptomvárijn ja badjelin sádjoráje háldat lenastivrra dav stuoremus oasev dájmalasj háldadusás ja daj fábmudagáj ávdás, ja aj fáldaldagájt áddnoriektáj.

Ednam mij äjgguduvvá stáhta vidnudagájs ja priváhta äjgádijs e gullu dan ámmádij.

Juogos la tjielgas vaj gatjálvis ábmudakriektáj mij gáhtjoduvvá stáhtaednamin la gatjálvisá vuolen. Dat ij gullu juohkusa jali komiteija ámmádij merustallat gatjálvisáv ábmudakriektás. Danen gá dat la stáhta miella vaj sij li äjgáda dan ednamij massta l gatjálvis, ja mij le álgo oassetjállagin.

Merustallam riektádáses tjieldijda/tjärojda

Juohkusa ámmát la merustallat riektádásev stáhta ednamis sissñel tjieldij/tjäroj bájkijis. Gatjálvis la jus tjielde/tjäro stáhta vuossti adni ájnna mierredimev unnaiellijbivdos ja guollimis ja buohta dajna mij dárkestuváj Girjes tjerruj, jus ij la náv, makkir riektá ietján li tjieldijs/tjärojn.

Juohkusa bargo mannobále guoradallambargojn la Talma tjäro báktám ássjev stáhta vuossti gájbbádusájn ájnnariektáj ávddál stáhta vaj ietja vaddet fáladagáv bivdduj ja guollimij. Náv vaj ij juogos galga ávddágiehtaj dájmadit ássjev ávddál gá duobbmostávlá la mierredam ássjev, la juogos válljim vaj ij dahkat ávták merustallamav riektádáses dan guovlos massta l gatjálvis. Juogos la dan diehti válljim árrót friddja dahkat oahpesdahttemijt ássjevidjurijs dan oassáj manna l vájkudibme merustallamijda álles Lapplándas.

Komitieja báhtusa

Juogos merustallá vaj da histávvrálasj ja árrójdáse vidjura Lapplándan ma li mannam vuolus bajás jus álles guovlov gáhttjá. Gá dat la sierra gatjálvis dan ednamis Lapplándan mij dálla la stáhta vuolen ja danna álvvuji vidjura ma li lágátja dajda ma lidjin Girjes guovlon dan ájgemiere, ájgge mij lij ávddál 1750. Juohkusa merustallama milta dajs vidjurijs máhtta dat árrót náv vaj aj ietjá tjiellde/tjäro dakkir ednamijn adni lágásj riektáv degu Girjes tjäro.

Gá la gatjálvis Jämtlánda ja Dálára lenajs la merustallam ietjá. Da histávvrálasj vidjura boatsojguohtomvárijs ja da gáhtjodum gånågisábrevvaednama. Dálárijn li ietjá vidjura gá dajs majt la vuojnnám Girjes tjäron, náv vaj ájnnariektá unnaiellijbivdduj ja guollimij iemedálusj riektá milta e dájma dajn guovlojn.

Merustallam Jämtlánda lenan la iehpetjielgas vidjura. Tjielde máhtti adnet nannusup riektájt muhtem oasen lenan. Dasi nali merustaláduvvi tjielde Jämtlánda lenan suoddjidum riektá állobarggij, bivdduj ja guollimij boatsojguohtomvárijn. Dat sisadná vaj sij adni nanos, ábmudaksuoddjidum riektájt ednamadnuj, juska sij e ane riektáv bivddo ja guollim fállisijda.

Gånågisábrevvaednamijn Dálárijn merustaláduvvá farra vaj dat bivddo- ja guollimriektá mij gávnnu la riektá miehtseiellebivdduj ja bárråmdárbboguollimij, ja aj riektá sebrulattjajda Idre tjielden

bivddet ja guollit guovlojn gánná bivddo ja guollim ij la ávdebut árrum rievtes ja fálon iehtjádijda.

Girjes-duobbmo

Duobbmo Girjes-duomon doajmmá sierra dássjå Girjes tjäro-guovlon. Duobbmo adná njunjosdájma ja mierredimev, mij sisadná vaj dájmalasj fábmudagá, ja duobbmostávlå galggi viedtjat viehkeve duobmos sijå merustallamijda lágåsj vidjurijda ja duobmojda. Juohkusa merustallam riektåvidjurijds ålgadi dan diehti dajs riektånjuolgasusåjs majt Alemus duobbmoståvllå la åvddånahttåm ja adnåm Girjes-duomon.

Da tjuovvo sisadni dåjt.

- *Iemedålusj riektå* ådnu ja doajmmå jus vaj soames la årrum jali adnåm ednamav guhkepe åjgeve (90 jage båjken) ja vaj dat ij la biejaduvvam gatjålviså vuollåj juogu dal ståhtas jali soames iehtjådis.
- *Såmij bivddo ja guollim* ednamijs gånnå boatsoj barggo la årrum beras måhtti vuododit riektåjt iemedålusj riektås juska dåsse anos la gåbdddågit ja sisadná vijddabåjkeve. Valla dat våhtå vaj bivddo ja guollim la gårddådum åjge milta.
- Merustallam jus la iemeanedum adnoriektå ja la *åjnnariekta* dan hårråj ednamåjgådij la gatjålvis jus la buohtastahhte ednamadno årrum ja dan åjge gå ednamadno la dåhpåduvvam dan guovlon. Åjnas la aj jus adno la årrum ållåsj stuoremus ihkeve guhka åjgeve, ja la årrum ihkeven åjnas ednamaddne viessomij.
- Jus *fållamuså* li årrum dåbålattja ja buorren våldedum birrusis, dat vuoset vaj iemeadno ja dat riektå la buktåm riektåv fållat addneriektåv. Jus de farra gåvnnuji ietjå jåhkedahtte riektåaddne gudi aj li dahkam fållamusåjt muhtem mudduj, de dat la oaren vaj riektå fållamusåj måhtå dåssjåt.
- Jus åjnnariekta la åledum de dat måhttå *låhpåduvvat* gålmåjn vuogijn: dajna vaj riektåaddne vaddå ierijt suv riektåv, dajna vaj riektå nåhkå låga baktu, jali dajna vaj riektå sihkoduvvá lågalasj bagguma baktu. Juogu dal vaddema ja sihkodime baktu de håhttu årrot tjielgas ja duodalsj giehtje.

Girjes-duobbmo badjeloajvve aj vaddá bagádusájt gatjálvisájn duodastussaj ja duodastusgájbádusájt digguhimen stáhta ja tjäro gaskan, ja aj gatjálvisájn gáak álmukriektá vuoge iemeálmukriektáj máhtti vájkudit ja vuogijt riektáinstituhta iemedálsj riektáj.

Juohkusa guoradallam

Komitieja ámmát vaj merustallat doajmme riektádásev ij máhte tjadájduvvat dajna álgojn mav stáhta ja guoskadum tjielde/tjäro gájbbedi degu dal Girjes-duomon, danen gá ij aktak diggum la sisi biejadum. Dat farra oadtju tjadájduvvat jáhkkema jali árvvadásáj baktu a) mij la jáhkedahte vaj vuosstálasste báhti tsieggit gájbádussan jus ássje boahtá duobbmotávllägähttjalibmáj ja b) gáak duobbmotávllá galggá árvustallat dav majt gájbbedi.

Da duodastusdiedo ma jáhkedahte báhti buvteduvvat ávddáj stáhtas ja guoskadum tjielidsj/tjärojs riektádigguhimen ienemusát gábtjá histávrrálsj vidjuriijt, mij dahká dav vaj riektáhistávrrálsj guoradallamvuohke la addnum. Komitieja la guoradallam histávrrálsj ja ávdusj ednamanov dajna vaj tjadájdut tjadájdimev diedahistávrrálsj tjállusijjt ja ietjá tjáledum ábnnasijjt. Lassen dan tjáledum duodastussaj Girjes-duomon ja skáhtteednamduomon li birrusij 150 tjálostjoahkke addnum. Da li átsádallambáhtusa, monografidjajs, artihkkalijs, mannulaktjállusijs, ja lassen muhtem iehtjáda.

Gá Alemus duobbmotávllá gähttjalij Girjes-duomov lij ienemusát 1550–1750 ájgebáttás. Juska juohkusa guoradallam Lapplándas ienemusát la gähttjam dav ájgebáttáv ja Jämtlánda, Härjedála ja Älvdála oasse ájgebáttás la árrum 1645–1750. Dat manjep álgoájge dajs guovlojs la dan diehti vaj da ávddál dan ájggemiere lidjin dánska ja vuona vuolen ja iesski sjaddin svieriga oassen 1645.

Gá la gatjálvis Lapplándas la dáddo bargon árrum kárttit gávnumav biddnustalle ednamaadnem. Sámij árrum Lapplándan la giehtadaládum ienebut badjeloajvve. Juogos la Alemus duobbmotávllá láhkáj Girjes-duomon álgojn vaj Lapplánnda árru lidjin sáme juo ávddál gá nasjonalstáhta oattjoj dálásj rájijjt. Dat ij javlla vaj álla iehtjáda árrum Lapplándan ájgebáttájt, degu dal

oasesiddijjmano jali guollimmano. Valla dat sámeednamadno oadtju vuojeduvvat degu dat la välldeaddne.

Gå la gatjálvis Jämtlánda ja Dálára lenajs vaddá Girjes-duobbmo gártjes lájddimav gå la gatjálvis histávralesj vidjuriijt dáppe. Dat sisadná vaj guoradallam vuostatjin la guoskam dav sámeárrumav ja ednamanov lagábut, ja aj gåk riektá dajn sámij skáhttevárijn la dábđástum histávralattjan. Dan maññel la biddnustalle ednamadno guoradaláduvvam.

Girjes-duobbmo vaddá muhtem mudduj lájddimav mav galggá vuojnnet degu biddnustalle ednamaddnen. Duobbmostávllá vuosedij dan hárráj jus krávná skáhte, várobiedjama jali loabedime áđátsieggimijda ma li vaddám oarev biddnustallen bivddo- jali guollimđajmajda muhtem mudduj, de dat máhtá duostudit vuogev iemedálusj riektás.

Girjes-guovlo hárráj de tsieggiduvvin 1750 rádáj guokta áđátsieggima. Duobbmostávllá moalgedij vaj dat ij ávvá gávnum aktak sierra skáhttebiedjama ávkken áđátsieggijiddijda jali merragáttebánnurijda ja de la jáhkedahte álla árrum moadda. Dat dan diehti ij gávnu miella lågodit juogu dal áđátsieggimijt jali ietjá skáhttebiedjamijt ma vaddin biddnustallijt ednamadnemijda ávddál 1700-lågo dan guovllon. Dat lij farra náv, merustaláj duobbmostávllá, vaj dat lij sámij bivddo- ja guollimdoajmma mij jáhkedahttet lij dat mij ienemusát gábtjáj álles dav guovlov.

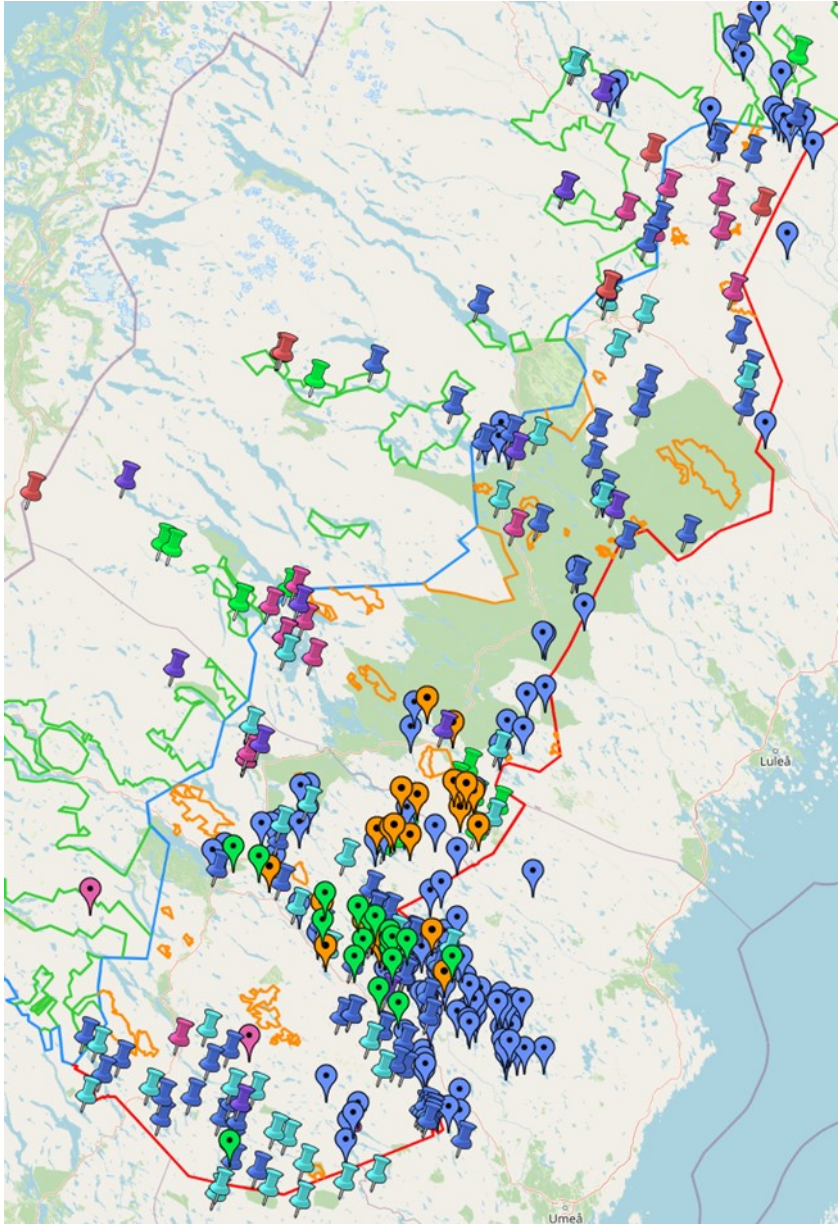
Juogos la dálkkum moallánagáv biddnustalle ednamaddne gábdđágit. Dat bidnustallam mij la guoradaláduvvam la árrum áđátsieggima, ietjá árru ja da skáhtevuole guole. Jämtlánda lenan la aj árrum dárbon vaj guoradallat histávralesj ednamav mij la dan ájges gå dat oasse lij vuonarijka vuolen gánná bivddo ja guollim soajtá dájmaduvvam (Da ednama lidjin ålgoednama ma gievteduvvin jáhkásasj máksusijn krávnáj).

Dajn guoradaládum diedojs dat ij la dagádum tjuolldemus diedojs bivdos, unneillebivdos jali ietjá iellij bivdos. Vaj dakkir juohkemus la jus bivddoriektás ávdebut ja beras dagáduvvat – vuojedum sivijlariektá vuojnojn – álla ge boahám sadjihij dajn histávralesj diehtotjoahkkijn. Tjuolldema li diedon gávnum, ja gávnuuji vilá, háldadusriektá vuojnojs.

Dequ vuodon árvvedimtevstan li guokta gábtjijis promemávrrá våldeuvvam sadjihij, ma sisadni snivva kárttimijt histávralesj ednamadnuj bájkalasj dássáj. Promemávrrá, *PM 18 – Tjieldij/tjäroj*

riektá vuododum iemedálusj riektáj bivdduj ja guollimij Lapplándan ja PM 38 – Tjieldij/tjäroj riektá bivdduj ja guollimij Jämtlánda lenan ja Dálárin gávnnuji sadjihin komiteija diariuman,. Promemávrráida gulluji aj guokta digitála kárta – akta Lapplándas ja akta Jämtlánda, Härjedála ja Dáláris. Kártan Lapplándas li gájkka biddnustalle gitta 1800 rádjáj mierkkiduvvam boallonáloj. Kártan Jämtlánda, Härjedálas ja Dálárijs li juogu dal sámeskáhttevárij biddnustalle ja ednamaddne mierkkidum.

Figur 1 Buojkulvisgávvá kártaš Lapplándas
Mierkkidusáj sisadno tjielggiduvvá 10:ät kapihtalin

Kárta la dagáduš Pınmaps.net:ajn, vädtsak mij viedtjá kártaábnnasijt Googleis.

Vuodo juohkusa báhhtusijda

Dajna álgojn vaj kárttit dav bidnustallamav Lapplándan mij la gávnumm ájgebáttán 1500–1750 dahká komítieja merustallamav vaj ij aktak tjielde/tjäroguovlo ednam mij la njuolgga stáhta vuolen ja mij la anon e vargga ávvá la árrum guoskadum biddnustallijs degu Girjes-tjäron. Badjelin sádjoráje ij vargga gávnumm aktak skáhtevuoleguollim mij dálla la priváhta ednamijn. Sámme láhkáj le dáppe ádátsieggimij; da gávnumm muhtem tjoahkke ádátsieggimij badjelin sádjoráje, valla da li dálla stuor priváhta guovlojn . Maññel 1750 jage li moadda ádátsieggima tsieggidum, valla da li aj tjoahkkij ednamijs ma dálla li priváhta, guhkket dan stáhta ednamijs.

Ednamijs sádjoráje vuollelin la bidnustallam almullattjat árrum ávvunagi stuorep, valla ij juohkka sajen. Valla dáppe aj gávnumm dáfo gánná li guhka jieho árruhijda – degu dal dajs nasjonalpárkajs ma dálla li ednamijs ma li njuolgga stáhta vuolen.

Juogos merustallá dajna duogátijn vaj tjielde/tjäro Lapplándan gudi li áledam vuodoriektáv ájnnariektáj jus buohtastahtá stáhtajn fállamij unnaiellebivdov ja guollimav dajn guoradaládum ednamijn.

Dajn tjoahkke diedojn majt juogos la adnám sadjihin e gávnumm buojkulvisá ma vuosedi ávták sáme ájnnariektáv mij la hiejtadum Lapplándan juogu dal lága jali ietjá vidjurij baktu. Dat gávnumm akta guovllo gánná boatsojsujttoriektá la váldedum ierijt.

Jus la gatjálvis Jämtlánda ja Dálára lenajs máhtá komítieja, degu lij vijor Lapplándan, dahkat badjeloajvve moalggemijt sámij árrumijs histávralattjat boatsojguohtomvárijn ja gánágisá-brevvaednamijn. Stuor ásiijn boatsojguohtomvárijn li boatsojsáme viessum agijdis, valla muhtem várijda li sij, dan milta majt máhtá duodastit, bohtám iesski 1700-jagijn jali mañebut.

Dat riektásuodje majt sáme li adnám skáhttevárijn komítieja milta ij la árrum buohtastahte skáhttebánnurijn. Dat la ferra árrum lágásj avradsednamaddne riektásuojijn; riektájt máhtá javllat li aktavuodajn krávnájn degu ednamiset, dat árru degu krávná ja ájggá la adnám mierredimfámov ano badjel skáhttevárijn.

Da ednamäládusbargge áro Jämtlánda ja Dálára lenan li árrum vákkij milta agijdis ja li ájggá álggám addnuj váldet várreguovlojt degu dal bivdduj ja guollimij avradsednamij vuoge milta. Avradsednama máhttin árruot moadda mijlla stuorruahkan. Bivddo ja

guollim máhtij árrat oaren vaj adnet ja oadtjot avredsednamijt. Da boatsoj bargge sámij ednamanon skáhttevárijn la dan diehti sjaddam álov ienebut biddnustallijs dajs ednamáládus bargge árrajs gá mij la árrum dajs guoradaládum guovlojs Lapplándan (dat mij merkas guovlo ma dálá li stáhta vuolen). Muhtem sieradusá gávnnuji, degu dal Frostvikenin, Hotagenin, alep undersákerin ja alle Storsjönán, gánná biddnustalle árru degu binnebut árrum.

Tjielde Jämtlánda ja Dálára lenan e merustaláduvá degu siján la árrum iemedálsj riektá vuododum riektájn fállat bivdov ja guollimav dajn guoradaládum guovlojn. Gá la gatjálvis Jämtlánda lenan merustaláduvvi boatsojsáme adnám sisnággimsuodje riektáv boatsoj barggij, bivdduj ja guollimij sijá skáhttevárijn (manjenagi degu boatsojguohtomváre). Dat dahká dav vaj siján li nanos, ábmudaksuoddjidum riektá sijá ednamadnemij, juska sij e ane dajt fállamij. Riektá majt li sjaddam ja oadtjum le sajijdahttema diehti, da li suoddjidum skáhttebrevajs ja li tjaddnum tjoahkkáj boatsojguohtomlágas. Dat dahká dav vaj dav máhttá gatjálvisá vuolláj biedjat dálásj njuolgadusájt fálladagájs unnaiellebivdduj ja giehtavádsakguollimij daj tjieldiv guovlojn ma li buohta sijá riektáj suodjáj sisnággimij.

Gatjálvisá etnisitiehtaj ja ietjá riektá addnijda

Dat la juohkusa barggonálluj javladum vaj aj ietjá sáme histávrá-lattjat li árrum állobargge ja vaj mij la mierkkidum ”lapp” histávrálasj gáldojs álla dássjá árrum sáme. Dat la aj javladum vaj ietjá árrujuohkusa gá sáme histávrálettjat li adnám bivdov ja guollimav degu ájnnaamos iellembierggasin.

Dajna duogátjijn la dat biejadum gatjálvisá vuolláj jus dálásj tjielde/tjáro máhtti árrat riektáaddne vuododum fert ulmutjij histávrálasj ednamadnuj, ja jus dan diehti la gatjálvis vaj sij li ájnna riektáguodde. Dat la javladum vaj da máhtti gávnnut iehtjása gá tjielde/tjáro ja daj sebrulattja gudi li áledam riektájt bivdduj ja guollimij dajn guovlojn majt la guoradallam ja ma gulluji dasi, ja vaj komiteija oajvvadusá dajn máhtti billat daj ulmutjij máhttelisvuodav gájbbedit sijá riektáv.

Gá la gatjálvis boatsoj bargos ja moallánagás ”lapp” vuosedi da diedo massta komiteija la válldám oasev vaj dat le tjielgas vaj

ienemus oasse dajs jáhtteällosámijs histávrálatjtat aj gulluji da juohkusij ulmutjijs majt mij dálla gáhttjop sábmén.

Gatjálvis etnicitehtas dan diehti ij ane sierralágásj dättov riektá merustallamij Girjes-riektáj. Sierra buojkulvisá dasi vaj iehtjáda aj li gáhtjodum “lapp” ij dagá mierredimev juohkemav degu Girjes riektán. Girjes-riektá vuododuvvá állobarggugj ja dan ednamadnuj mij gullu boatsojsujttuj dajda guovlojda ma mañenagi li sjaddam mijá dálásj tjielden/tjärron. Alemus duobbmöstávlá vuojno milta la riektá, 1886 jahkásasj lága ja daj tjuovvo boatsojguohtomlágaj, mannam sierra ulmutjijs tjielden/tjärron (tjielde/tjäro sebrulattja aktisattjat) ja mañebut tjieldij/tjäroj degu majs la ássje (juridihkalasj ulmutja). Dat la dan diehti dat ij ane ávták sierra mierredimev jussta dajs sierra állobarggijs gudi li áledam ájnnariektáv unnaiellijbivdduj ja guollimij dan gullevasj guovlluj, gá li gávnum ulmutja mij dálásj etnicitehtajavllamij li gullum ietjá ulmusjjuohkusij.

Gá la gatjálvis ietjá riektáaddnijs gá állósámijs dav ij duodajn máhte javllat vaj álla gávnum soames bivddár jali guollár, degu dal sáme álggolin tjieldij/tjäroj ja degu iehtjádijs, gánna li máddara gudi li áledam guolle ja bivddo riektáv iemedálutja riektás. Dat ij la dakkir ássijn dat la gatjálvis riektás vijdes ednamijda degu tjieldij/tjäroj hárráj; náv vaj dat ij sisane bivdov ja guollimav álles várreguovlojn. Dat farra sisadná sierra dáfojt jali jávrijt gánná sierra ulmutja li adnám bivddoednamijt ja tjátjijt gárddádibmáj guhkep ájgev, vuornodime dagi. Dat ij ga sisane rabás juohkusav, degu bivddij juogos jali guollárij juogos, gudi aktan máhtti gájbbedit riektájt, jus e sierra ulmutja gejn máddara li adnám riektáv mij mañenagi la joarkkasam degu árben. Vaj dat galggá gávnum dan ednamij massta l gatjálvis állo dakkir ulmutja gejn la dat sierra riektá, dajt ij la komitieja duodajn gávnum.

Juska gávnumu sierra ulmutja gejn la ájge milta dat riektá dan guovlon majt juogos la guoradallam, merustallá komitieja vaj da oajvvadásá e oattjo oarev ja berustimev daj ulmutjij riektájda. Jus ámmát vaj fállat unnaiellebivdov ja guollimav sirddeduvvá lenastivras tjieldijda/tjärojda – berustahtek jus dat mierreduvvá duobbmöstávlás jali lága baktu – de e nágá riektá sierra ulmutjijs jus siján li da riektá. Dakkir ulmutja – jus la gatjálvis sámijs álggolin tjieldij/tjäroj, duornosvákkega jali soames ietjás – máhtti vilá járgijdit duobbmöstávláj ja gájbbedit sijá riektáv.

Dálásj tjoahkkáj giesedum duobbmima mierredibme la dagádum juohkuis dieđojn bivdo ja guollima dárbos bájkkeárrojda nuortta Svierigin juogu dal dálla ja histávralattjat. Sierra láhkáj duornosvákkek unneláhkuj, juogu dal bivddo – ja guollársámijs gudi e gullu tjielidja/tjärojda, ávddáj buvteđuvvá bivddo ja guollim degu kultuvrraguodden. Ja aj ietjá bájkkeáro ja bájke turistaáládusá la bivddo ja guollim ájnas oase. Bárrájgáhtsem dajda juohkuis dárbojda ja geldulasjuodajda la vájkudam komiteja árvustallamijt.

Gatjálvis ietjá bivdos gá unnaiellebivos

Komiteja ámmát la válldet márrádusáv jus ájnnaievtes fállamijda bivdduj la dássjá unnaiellebivos jali jus dat sisadná gájkka lágásj bivdov. Jus guovlat lagábu de la gatjálvis vuodoriektá bivddoriektáj degu oassen boatsoj barggoriektás jus dat sisadná gájkka bivddomáhttelis iellijt jali dássjá dajt nálijt majt sáme diehttelis máhtti duodastit vaj sij li bivddám gá vuodoriektá li oadtjum ja áledam. Gatjálvis la sierraláhkáj ájnas sarvvabivdo diehti.

Girjes-duomon sisaniš Alemus duobbmostávllá mierredibme dássjá gatjálvisáv Girjes tjäro riektáv fállat bivdov unnaiellijda ja guollimij. Vaj mierredibme dássjá anij ássjev unnaiellijbivdduj lij dan diehti vaj Girjes lij gájbbadam dajt bivddovuogijt.

Dat bivddoriektá mij tjuovvu bivddolágav ij la juogedum iellijda dat sisadná gájklágásj nálij bivdov. Ietjá ássje la vaj da gávnnuji sierra háldadimvuoge muhtem sierra nálijda, degu dal sarvvaj.

Komiteja merustallá vaj dábálasj álgo beras árrat vaj bivddoriektá adná sámmi sisanov berustahtek jus riektá vuododuvvá ábmudakriehtáj jali iemedálusriehtáj. Danen gá bivddodoajmma ij la árrum sierra nálijda dat la sisadnám gájkka nálijt ma li árrum ávkken viessomij, de beras sisadno dan áledum riektán luluj máhttet mierređuvvat dajna álgojn. Duodden álla bihkusij bohtám juoga mij dábdás vaj sáme li dáhkkidam ávták biddnustallev bivdon gá la gatjálvis soames náles. Merustallam sjaddá dan diehti vaj sarvvabivddo galggá gullut dan bivddoriehtáj mij la vuododum iemedálusj riektás dajn ednamijn.

Juogos merustallá aj vaj sarvvabivddo ja dan háldadimvuohke adná dakkir sierra njuolgasusájt vaj sarvvabivddo dálla ij beras

gullut komiteija oajvvadussaj, riektá, ássje ja dájmalasj vidjura sarvvabivdon beras guoradaláduvvat vijddábut.

Báhtusa jáhto stáhta sjehtadusájs

Ednamijs njuolgga stáhta vuolen jáhti muhtem sjehtadusá máttijt jagijt bivdojs ja guollimijs. Dakkir sjehtadusá máhtti dagádum lenastivraj, Fortifikationsverkajn jali Naturvårdsverketijn. Komiteija ámmádin la vaj átsádallat majt tjieldivj/tjäroj ájnnariektá fállat unnaiellebivdov ja guollimav, ja makkir báhtusijt oadtju dakkár sjehtadusájs

Jus tjiellde/tjärro adná ájnnariektáv fállat unnaiellijbivdo ja guollimav dat dahká dav vaj stáhta ij ane ávták riektáv dahkat sámmi bivddo- ja guollim fállamusájt tjieldivj/tjäroj dáfojn. Jáhkedahte tjanádum sjehtadusá ma gulluji unnaiellijbivdduj ja guollimij dan diehti vájlladi lágalsj vuodov ja sjehtadusá aktavuodajn tjieldivj/tjäroj háhttuji vuojneduvvat degu dájmadahtes sjehtadusá ja máhtti biedjam mannuj vielgeádnomusáv dan tjielde/tjäro vuossti jali dajda ulmutjijda maj stáhta la tjállám sjehtadusájt. Várro boahhteájge värrodagosprosessajda máhttá buktet oarev láhkatjálláj vaj dájmadit rievddadusájt.

Báhtusa Sámefánndáj

Komiteija galggá merustallat soajte ájnnariektájt tjieldivj/tjärojn dajna vaj fállat bivdov ja guollimav ja makkir báhtusijt dat dahká Sámefándá ruhtadilláj ja bargguj.

Mañnel gå Girjes tjärro gávnaduváj vaj adná ájnnariektáv stáhta vuossti fállat sijá tjäro guovlon unnaiellebivdov ja guollimav de Sámefánndá ij dasste oattjo oasev dajs ruhtaásijs ja fállamijs. Jus ienep tjielde/tjäro duobbmduvvat duobbmstávlás lului lágásj rievtes doajmmat sámmiláhkáj aj dajn tjieldivj/tjärojn ja sijá guovlojn. Madi ienep tjielde/tjäro ma ietjá adni fállamav, dadi unnep sjaddá ruhtasisboahito.

Ja aj dábđástimijn ájnnariektájt tjieldivjda/tjärojda lága baktu lului Sámefándá sisboahito jáhkedahte ávvunagi binnot. Fállamriektájn tjieldivj/tjärojs beras sisboado bivddo/guollim fállamijs állásij mannat dan tjálláj/tjerruj gut fállá dav máhttelisvuodav.

Sáme fánn dá máhtta dajna vuogijn ávvunagi gártjedid sija sisboadov. Ávtbáale gá la vilá dárbo juollodit ruhtadárjav sáme organisasjávna ja sáme kultuvrraielemij ja aj boatsojäládusá-sadimijda ma álla rievddam. Dakkir vidjurin la dárbbu politihkalasj dájmadusáj vaj dárkestid ruhtajuollodimev, juogu dal Sáme fánda baktu jali soames ietjá láhkáj.

Oajvvadus báddásasj njuolgadussaj ja hábbmim boahhteájge njuolgadusájda

Komitieja galggá buktet oajvvadusájt njuolgadus mierredibmáj bivddo/guollim fállamnjuolgadusájda boatsojäláduslágan ma galggi doajmmat dallutij gá áda nanostuhtedum ja bisselis njuolgadusá li sadjihin.

Juohkusa ávddáj ja diehtuj la boahám merustallama baktu vaj ienemus oase diedojs li buorren tjielidijda/tjárojda Lapplándan ja sij adni lágásj riektájt fállat unnaieiljibidov ja guollimav degu Girjes tjárro. Gá la gatjálvis tjielidij Jämtlánda ja Dálára lenajn la merustallam ietjá, juska sij aj merustaláduvvi vaj adni nanos riektájt.

Komitieja la farra gávnnam áriht muhtem várodibmáj gá la gatjálvis máhttelisvuodas vaj dibdet riektá átsádallamav oadtjot dievas fámov báddásasj láhkatjállusin. Várodibme la struktuvralasj hámen. Dat riektáoaasse la gássjel ja gábtjá biedjis báldov gánná muhtem várrogisvuoda gávnnu. Ja ja ássij hárráj dat la gássjel. Da praktihkalasj báhtusa átsádallama tjadájdbmáj máhtti sjaddat dájmalattja ja guoski stuor oasev Svieriga rijkas.

Lassen bárrájgáhtsemin sáme riektájt háhttu komitieja bárrájgáhtset ietjá bájkkeárrojt, gánná li nasjonalunnepláhko duornosvákkega, ietjá bájkkeulmutij kultuvra, tradisjávna, geldulasjvuoda ja dárbo oadtjot bivddet ja guollit ja aj ietjá áládusdájma degu miehtseäládus ja turisma.

Juogos la dan diehti merustallam vaj báddásasj njuolgadusá e beras sisadnet badjeloajvve rievddadusájt dálásj vuogijs ja fállat bivdov ja guollimav ednamijs ma li njuolgga stáhta vuolen. Stáhta beras dan diehti, vuorddemijn bisselis ja nanostuhtedum njuolgadusájt bivddofállamnjuolgadusájs boatsojäláduslágan, joarkket fállamav unnaieiljibidov ja guollimav ednamijn ma li

stáhta vuolen nâv guhkev gâ lágafábmo ij la dárkestam vaj soames iehtjásin la stuorep riektá ednamij.

Da gávnnuji muhtem unna rievddadusá dálásj njuolgasusájn ma lulun rievddaduvvat juo dálla.

Dasi nali la komiteija gávnnam vaj juo dálla, sierra tjállagin, beras guodeduvvat sisi tjielggidus komiteija dálásj vuojnos gâk fállamusá unnaiellebivdos ja guollimis beras giehtadaláduvvat ávdđálijuovlluj, jus e áđá riektá jali ássje vidjura li ilmmam. Dan diehti vaj vuoge oadtju tjadájdum lâhpalasj njuolgasusájt ja vaj máhtti sjaddat sâga vuolláj ja nanostuhteduvvat gâbđđágit.

Oajvadás bádđásasj njuolgasusájda

Moatten oasen oajvvat komiteija rievddadusájt juo dan bádđásasj njuolgasusán. Da oajvvaduvvi doajmmagoahtet juo dan bádđásasj njuolgasusán. Da oajvvaduvvi dâjmdahtjat snjilltjamáno 1 bieje 2024.

Tjielggidus bivddofállamvuornos

Juogos oajvvat duottev boatsojäládušlâga fállamvuornnuj nâv vaj dat tjielggi vaj vuornno jali gielldo ij dâjma tjielden/tjâron mij la lâgan vuojttâm (degu Girjes tjârro) mij vuoset vaj siján la inep riektá gâ stáhtan fállat bivdojt.

Unnep rievddadusá stáhta giehtadallamin

Komiteija la barggo nalluj álvvám vaj dat gávnnu hájosmiella moattet guovlos dálásj stáhta vuogijs giehtadallamis fállamijt unnaiellebivdos ja guollimis várijn, ávdđágiehtaj dajs ássijis majs bâhtusa li guhka háldadimájge ja gâbđdis guoradallama lâhpadimássijs. Njuolgasusá ma mierredi stáhta bivddofállamijt merustaláduvvi li muhtem mudduj iehpetjielggasa ja vâjlludi bagádušájt ja gârvedim bargov. Muhtem unnep rievddadusá beras dan diehti dagáduvvat vaj gârvedit máhttelisvuodav gâbdep aktisasjuodaj ja ruvâdit stáhta giehtadallamav.

Dálla li vuododum vidjura lenastivraj bivddofállamijda unnaiellebivdduj ja gehtavádtasagij guollimij juogedum boatsojäláduslága ja boatsojäládusás. Komiteija oajvvat vaj njuolgasadá tjoahkkiduvvin ádá njuolgasadásn boatsojäláduslágan. Dan baktu máhttá aj muhtem bagádus vatteduvvat dájmadibmáj gárvedimmoalgemij baktu.

Gá la gatjálvis vidjurijs vaj fállat oajvvaduvvá vaj dat ádá njuolgasadás boatsojäláduslágan tjáleduvvá vaj fállat unnaiellebivdov ja giehtavádtjaguollimav galggá dagáduvvat dássjá unnán vájvástuhttemav boatsojbarggij. Njuolgasadás málssu dan oasen tjielggidusáv moajttelis vájkudibme boatsojäládussaj 3 § vuostasj oasen 1 boatsojäládusbiejadusán. Dat ádá tjielggidus ij vuoseda rievddadusáv ássjen buohta ájggomusájn dálásj 3 § boatsojäládusbiejadusán, valla merustaláduvvá buorebut hiehpat moalggemijt ávdusj láhkatjállusijn, man milta lenastivrra galggá dárkestit vaj bivddofállam dássjá oadtju ”unnes vájkudibme”.

Dan gatjálvisán lenastivra giehtadallamis bohtá ávddáj komiteija degu dát. Merustallam vájvástuhttemvuoges hiejtedimássjes beras álu dagáduvvat aktisattjat vájvástuhttema hárráj állobarggij vuossti ja ma máhtti sjaddat jus vaddá bivdov ja guollimav biddnustalle ednamadnuj. Tjielgas álgo la vaj dat tjielde/tjáro mij guoskadallá galggá oadtjot máhttelisvuodav vaddet suv vuojnov ássjáj. Jus tjielde/tjáro tjielggidus la tjielgas ja tjárggá dagádum de dat beras váldeduvvat vuodon lenastivra márrádussaj. Da li tjielde/tjáro gudi adni máhtov vaj merustallat ja ávddájbuktet állobargo vidjurijt. Dáddon la aj háldadimájgge sierra hiejtedimássjies beras gártjeduvvat. Vaj guloskuddat tjieldijn/tjárojn jali daj tjieldij/tjárojn gudi guoskadalli beras danen árrot dábálasj ja sisadnet vaj lenastivrra la dájmadam dáhkálasj átsádallam- jali bárrájgáhtsem-dagojt. Oare tjiegnalup guoradallamij soajtá ilmmat sierra bálij, degu dal jus diedo vájllu nievres átsálvisájs ja ma gájbbedi gábbdis hiejtedimev vaj bivddo ja guollárvehka állásij vuornoduvvi unnaielijbivdos ja giehtavádtasaguollimis.

Vájvedim máhttá muhttijn gádoduvvat jali unneduvvat dasi mij máhttá dáhkkiduvvat binnep dájmaj farra gá álles guovlo sjaddá gielledum. Degu buojkulvissan vaj dássjá muhtem oasse dáfos hiejteduvvá, jali vaj láhko bivddijs dan guovlon binneduvvá jali oadtju bagádusájt vaj oadtju dássjá labudit muhtten oasen dan guovlon.

Lassen tjielgadup njuolgasusájda ja bagádibmáj ássjetevstajs merustallá komiteija vaj dat gávnnu dárbbu bagáduvuogijda. Juohkusa milta dav oadtju dakkir bagádušájt buoremusát jus stáhta fállama bivdos ja guollimis mierreduvvi háldadimduobbmostávlás, farra degu dálla ráddidusás. Danen gá la dárbbu ávtálágásj mierredibmáj ja mij galggá sjaddat gájka bivdojs ja guollimijs, de rievddadus ij galga gártjeduvvat dássjå unnaiellijbivdduj ja giehtavádtasakuollimij.

Bivddofállama bájkálasj siebrij háldon

Guoradallama manon la boahám bihkusij vaj da gávnnuji bájkálasj miela bájkálasj háldadussaj fállamijda unnaiellijbivdov ja guollimav. Gatjálvis mij la lábdddiduvvam la vaj bájkálasj siebre muhtem bálij lidjin máhttet háldadit fállamijt, jus gávnnu ulmusj siebrij stivran ma guoskaduvvi ja aktavuohta la ietjas mielajn. Moattet guovlos – juogu dal tjieldijs/tjárojs ja bájkálasj bivddijs – la miella juogedum vaj dat luluj buorre jus gávnnuj saddje ienep bájkálasj mierredibmáj fállamgatjálvisájda, ja vaj dat la badjeloajvve buorre jus da juohkusa gudi guoskaduvvi ietja oadtju árrot oasen mærrádušájs ja válldet ávdásvásstádušáv mierredimijs.

Komiteija miella la vaj láhkatjállos ij beras biedjat vuosstáj dakkir mielajt jus la náv vaj gávnnu akta jali moadda guovlo gånna bájkálasj háldadus máhtta doajmmat. Farra biedjat máhttelisvuodajt dakkir bájkálasj hállduj.

Danen dat oajvvaduvvá vaj lenastivrra muhtem ássjijs galggá vaddet ámmádav bájkálasj säbrráj vaj fállat unnaiellijbivdov jali giehtavádtasakuollimav dakkir bájken ja ednamin mij la njuolgga stáhta vuolen badjelin sádjoráje ja boatsojguohtomvárijn. Ámmát beras diehttelis adnet dáhkkidimev ja vaj lenastivrra merustallá siebre la dáhkanis doajmmaj, vuodojn vaj siebre njuolgasusá, barggoájggomus, ájgodum fállamádnomusá ja ájras stivran. Siebre mij válldá háldadusáv fállamijda beras, degu lenastivrra, oadtjot oasev sisboadojs fállamijs.

Juogedum iellij- ja guollehuksoâvdâsvásstádus

Dajn ássijjn gännå tjielde/tjäro adni ienep riektáv gå stáhta vaj fállat unnaieellijbivdov ja guollimav, de dat sisadná âvdâsvásstádusáv iellij- ja guollehuvsov ja vaj dat la muhtem mudduj juogedum tjielde/tjäro ja stáhta gaskan.

Juohkusa merustallam la vaj stáhta juohkka ássjen adná badjeloajvve âvdâsvásstádusáv rijkkabiejve birásulmijs ja bisodimev biolâvgålasj valljudagáv ja dav vâllde ednamälgátâvdâsvásstádusáv. Bivddo- ja guolleriektáaddne la sijá bielen vâllde âvdâsvásstádus vaj dat bivddo ja dat guollim majt dâjmedi jali fálli la hiebadum dajda badjeloajvve ulmmelijda ja vaj bivddodäddo ja bivddo- ja guollimvuoge älla bisselis ádnomusáj ja gâjbbádusáj vuossti.

Komitieja oajvvat muhtem njuolgadásájt vaj giehtadallat dav juogedum âvdâsvásstádusáv. Dat oajvvaduvvá rádedimnjuolgadás, vaj oadtjot máhttelisvuodav rádedimev ielle- ja guollehukso- gatjálvisájs guoskadim tjielde/tjäro ja stáhtafábmudagá ja ássudagá gaskan mij háldat ednamav. Vijddábut oajvvaduvvi riektá vâdtsaga stáhtaj, ma merustalâduvvi degu ájnnašin stáhtaj vaj sij vilá galggi adnet oajvveâvdâsvásstádusáv ielle- ja guollehuksoâvdâsvásstádus dan moajttis várrebirrusijn. Dat sisadná dav vaj stáhta vilá galggá mierredimriektáv mierredit vaj soames guovllo galggá ierijt váldeduvvat ja hiejteduvvat bivdduj ja guollimij jus la dárbbu ielle- ja guollehuvso diehti ja vaj álmuk vatteduvvá sajev diededit badjeloajvve njuolgadásájt vaj bisodit bivddo ja guollimhuvsov. Dat aj vijddábut sisadná dav vaj stáhta vilá galggá máhttet dahkat muhtem suodjebivdov iellijhuvso diehti.

Hábbmim boahhteájge njuolgadásájt (bilaga 3)

Komitieja vuojnna dav degu dárbulattjan vaj oadtjot njuolgadásaj gietjev vaj oadtjot dásev gännå tjieldij/tjäroj riektá vároduvvi, ávtbále gå lágásj berustibme váldeduvvá dajs geldulasjvuodajs ma gávnnuji iehtjádijs; dán hárráj miella vaj máhttet bivddet ja guollit ednamijs stáhta vuolen várreguovlon.

Vuodo gatjálvis gå la gatjálvis boahhteájge njuolgadásájs la jus galggá aktisasj njuolgadásáv áttjudit vajku komitieja merustallá vaj li sierra riektávidjura Lapplándan jus buohtastahtá Jämtlánda ja

Dálára lenaj, jali jus galggi árrrot sierra riektá gatjálvis nannudagáv dajs riektájs ma li bájkalattjat jali álles guovlojn.

Juogos miejnni vaj áttjut dav dan guovlluj vaj gáhttjalit oadtjot aktisasj njuolgasusáv. Dat juohkusa mielas vaddá buorep máhttelisvuodajt dájmalasj ielle- ja guollimhuksoháldadussaj ja tjielgga vuogev sierra bivddijda ja guollárijda, ávtbáale vaj riektádigguma tjieldij/tjäroj gaskan garveduvvi.

Komitieja la merustallam máttijt vuogijt majt lágásj láchkatjállos máhttá duvddan adnet.

Gájbbedahtes sirddem tjieldijda/tjärojda

Komitieja la merustallam máhttelisvuodajt gájbbedahtes sirddemij háldadiddjev bivddofállamijda stáhtas priváhta hállduj stáhta ednamijn sámeednamráje ja boatsojguohtomvárijn. Guoskadum tjielde/tjäro galggin njuolgadustjállaga baktu lágan vatteduvvat háldov fállamijda unnaiellebivdov ja guollimav, manna älla ienep njuolgasusá gák bivddofállama galggi giehtadaláduvvat.

Dav máhttá vuojnet vaj dakkir árdnik luluj váldet vuostáj dajt dárbojt majt tjielde/tjäro li tjielggim vaj máhtte stivrrit bivdov ja guollimav dajna vuogijn vaj binnedit vájvástuhttemijt boatsojbargon

Dajna ámmádijn tjuovvu muhtem berustime ja várrima ma galggi váldeduvvat iehtjádijda gudi adni nanos geldulasjvuodav bivdduj ja guollimij, degu dal sámijda gudi älla sebrulattja tjielden/tjäron, nasjonalunnepláhko duornosvákkega, ietjá bájke ulmutja ja bájke turisstaäláduusá. Gájbbedahtes sirddem fállangiehtadallamij la gássjel hábbmit direktijvvaj ma degu adnet bukti sidov soames lágásj mekanismaj mij dárkes dakkir berustimvuogijt, ja vaj da dagáduvvi háldadimaddnes, vajku gávnnuji ekonomalásj ja sosiála ávke tjieldijda/tjärojda adnet dakkir berustimev.

Bivddofállama stáhta háldon

Komitieja la aj merustallam vuogijt vaj stáhta joarkká fállamijt unnaiellijbivdov ja guollimav stáhta ednamijs. Dakkir vuohke adná dárbov sierra merustallamijda degu dal aktavuodan Girjes-tjerruj ja ietjá tjielidijda/tjärojda ma soajtti adnet lágásj riektáv.

Riektá Girjes-tjerruj vaj fállat unnaiellijbivdov ja guollimav la sivjlariektán vuododum. Dat ij la dan diehti gatjálvis stáhta fámon vaj ruopptot váldet. Jus stáhta galggá gájbbedit dav riektáv la dárbbbo bággudime vuogijn rievddadit. Dakkir vidjura rievddadusájs ájnna máhtti dagáduvvat sierra njuolgasusáj vuogijn. Rievddadus háhttu degu dal ájggot vaj gárvedibmáj biedjat dárbulasj almulasj mielajt. Dat aj háhttu árron hiebadusdásen.

Komitieja merustallá vaj dat máhtta árron dárbulasj almulasj miella nâv vaj aj ietjá tjielidij/tjäroj sebrulattja oadtju máhttelisvuodav unnaiellijbivdduj ja guollimij dajn ednamijn. Valla dav máhtta biedjat gatjálvisá vuolláj jus bággim vuohke dan láhkáj luluj árron dárbulasj, mij la gájbbádus stuorrudakmerustallamin. Vaj árron dárbulasj ij vuohke galga máhttet gárveduvvat unnep dájmalasj vuogij. Juogos merustallá vaj háldadimvuornno mij sisadná gájbbádusáj berustallamij la dakkir unnep vuoge lágásj.

Lasse vijor vaj máhttet dahkat dakkir sierralágásj vuogev le vaj jáhkedahtte ekonomalásj sivva gártjedime diehti ruhttaduvvá dievvasit. Dat sisadná muhtemin vaj dav háhttu dárkestit márnánárvov bivddofállamriehtáj, la vaj dav oasev majt dat billá boatsoj bargos háhttu merustaláduvvut árvo diehti. Ruhtadárja luluj dárbahit mierreduvvut juohkka sierra bále, nâv vaj juohkka sierra tjállidáj/tjerruj mij galgaj gullut dan ierijt válldemis. Komitieja adni diehtemin vaj jus máksemgatjálvisá lulun sjaddat digguhime vuolláj ja dav vaj gálo stáhtaj dakkir dagojn lulun sjaddat ávvá stuorrá – juogu dal rudáj ja gáloj bieles dakkir digguhimij.

Aj Svieriga internasjonála ádnomusá aj lulun dárbahit váldeduvvat berustibmáj stáhta rievvomis tjielde/tjäro diehttelisá bivddofállamriehtáv. Dakkir bále la professávrrå emeritusan álmukriehtán Ove Bring diededam komitiejaj vaj iemedabálás-riehtá álmukriehtá oasen sisadná njuolgga vuornov expropriásjávnnâj iemeálmuga vuodoriehtás jus la 1) sierra la miejnnidum iemeálmuga sebrulattjajda, 2) sierra la miejnnidum

iemeálmugij vuodoriektájda ja 3) jus dagáduvvá dárkkelis aktavuoda dagi.

Komitieja merustallá aktisattjat vaj exproprierik stáhta vuogij dan láhkáj lulun – buohta daj praktihkalasj vájvij ja alla gáloj ma sjaddi – duosstot dakkir vuohke konstitutionalat ja álmuk- vuosteldimij ja vaj vuogijt e beras adnet ussolime vuolen vijddábut.

Háldadibme tjieldivs/tjärejs gájbbádušájn várrogis dájmadibmáj

Juohkusa barggo nalluj la tjieldiv/tjärej guovlos vaj tjielde/tjäre e ane mielav vuosteldit ulmuttijt bivdos ja guollimis náv guhkev gá ij boatsoj bargov nievret vájkuda. Bivddij ja guollárij guovlos la diededum vaj sij e sidá vájvedit állobargov. Dat árru náv vaj gávnnu guovtebelak várro vájvástuhttemij. Vuohke tjadájdít dakkir dásev máhtá árrót vaj dajna álgojn hábbmit njuolgasájt gáak tjielde/tjäre oadtju dájmadit sijá mierredimfámov.

Dakkir árdnik luluj sisadnet vaj dat lága milta diededuvvá vaj tjielde/tjäre stáhta ednamij sijá guolojn badjelin sámeednamráje ja boatsojguohtomednamij oadtju fállat unnaiellijbivdov ja guollimav, ja vaj stáhta ij oattjo dahkat lágásj bivddofállamijt. Ávtbále vatteduvvá álmuk almullattjat máhttelisvuodav bivdduj ja dakkir guollimij mij la ramo sissŋelin várrogisnjuolgasá. Sisadno dakkir njuolgasán luluj máhttet árrót vaj guoskadum tjielde/tjäre e dáhkálasj vidjurij dagu oadtju vuornnot álmugav bivddemis ja guollimis dajna vaj vuornnot bivddofállamijt.

Árdnik beras, degu diededum, merrat ávtáláhkáj gájkka tjieldivda/tjärejda guovlloj stáhta ednamij massta la ássje. Dat ij beras dan diehti dahkat rievddamusájt njuolgasá dájmadimes jus tjielde/tjäre la mierreduvvam vaj adná bivddofállamriektáv mij la iemedálsj riektán duvddan jali ij.

Komitieja milta máhtá dat tjielggidum vuohke fállat dajt dáhkkidum mielajt ma gávnnuji degu dal tjieldiv/tjärej ja ietjá juohkusij, ávtbále gá njuolgasá li lága milta mij tjuovvu Girjes-duomov.

Komitieja merustallá aj vaj dat gájnnu la dáhkális juogu dal konstitutionála gájbbádušájt milta degu Svieriga internasjonála ádnomusájda. Gártjedime tjieldiv/tjärej bivddofállamloahpáj várrogisgájbbádušájt baktu beras máhttet biejaduvvat ramo sissŋelij

åbmudaksuoddjáj ja dan diehti e dábddut degu gietjedahttása. Dan merustallamin la saddje vaj tjiellde/tjárro máhttá vuornnot jali hiebadit fállamiht boatsojbargo dárbbuj, Dádjadusájn tjielde/tjäro sebrulattjaj ietjas bivdduj ja guollimij. Merustallam aj la náv vaj tjiellde/tjárro oadtju sisboadojt dajs fállamijs, mij vaddá mávsov iellijs ja guolijs degu luondovaddása, buohta majt ietjá sierra bivddo- ja guollimriektáaddne máhtti oadtjot.

Komitieja merustallá mañemusát vaj dat máhttá árrrot degu nuppástibme vaj tsieggit dakkir várrogisgájbádusájt tjieldijda/tjärojda, danen gá dat diedet karakterav dan ednamis mav dat guosská. Dat sisadná ihkeven stuor vijddudagájt aktisasj stáhta várreednam. Jus älla várrogisgájbádusá lulun moadda priváhta riektáaddne oadtjot monopávlálágásj sajev buohta sunji gut sihtá bivddet ja guollit suv ietjas lagámus bájken. Dat vájllu dan hárráj buohtastahte priváhta ednamaddne gudi adni lágásj vijddudagájt degu várreednama ja dat ij la visses vaj bájkeárrro, ja ietjá sáme ja aj ietjá unneplågoulmutja, geldulasjvuohta várrebivdos ja várreguollimis lulun máhttet oadtjot bivdojt ietjá vuogijn gá bivddofállamijs tjieldijs/tjärojs Gártjedibme tjieldij/tjäroj háldadimriektáj várrogisgájbádusá baktu luluj máhttet adnet vuodov ednama hábmáj, juogu dal äjggumij ja vijddudahkaj, ja aj almulasj geldulasjvuohtaj ednamis.

Lagábut hábbmimijn njuolgadusájt

Gá la gatjálvis dan jáhkedahte njuolgadusá hábmáj sisadná äjggomus oajvveássjen dájt.

Várrogisvuodagájbádus beras sisadnet dav vaj tjiellde/tjárro ij oattjo gielldet ávták unnaiellijbivdos mij ij dájmaduvá virgálettjat, jali giehtavädsakguollimav dajna vaj vuornnot bivddofállamav jus ij gávnnu tjielgga ássje dasi.

Tjielgga oare máhttá oajvveássjen árrrot mij gullu boahttsujda (ekosysteman) ja boatsojbarggoriektán. Tjielgga oare beras dajn ássijn ávdemusát sisadnet vaj suoddjit boahttsuv ja boatsojbarggoriektáv ráfeduhttemis jali sávadahtes vávástuhttemijs. Tjiellde/tjárro ij galga dárbahit vuojneduvvat náv vaj galggá gierddat ráfeduhttemiht ietján gá jus li binnátja. Ja aj tjieldij/tjäroj sebrulattjaj ietjas bivddo ja ietjas guollim, aj sarvvabivddo, beras

muhtem bálij dahkat tjielgas oarev bivddofállamij, ávdemusát jus dasi gávnnuji várrogisvuodaoare. Vijddábut beras iellijhukso-guollehuksooare sisadnut gullut dasi.

Gájbádusán tjielgas dajn árijn la ávdásvásstádus vaj gártjedit vuornnomijt bivdon ja guollimin náv guhkás gå la máhttelis, degu dal bivdoárgijn degu bivddo- ja guollim guovlojn. Sjátjadum bivdoálggo tjielde/tjáro álles guovlov beras adnet álgov vaj ij la vuododum oare.

Dajna vaj vuornnot bivddofállamav beras muhtem juohkusijda gájbeduvvat sierra ja tjiegnaalis oare. Dat la dakkár ássjijs gánná bivdde jali guollár la bivddám jali guollim binnemus vihtta jage juogu dal virggeguollárin, várreárudakednamaddnen, guollársábmen, rievsaklâgodiddjen jali dárjajn bivddofállamis Naturvårdsverketis.

Ádnomusá bivddofállamij mierreduvvi tjieldes/tjáros jus ij ietjas tjuovo lágajn. Moallánagán ássjes la vaj sámmi vidjura ma galggi tsieggiduvvat berustahtek gut bivddá jali guolli. Jus gávnnuji oare ma duodasti dav, beras rievddama máhttet dagáduvvat. Dat degu dal árrót sierra vidjura degu árbbedábálasj bivddovuoge, gielat rievsaigijt, ja da máhtti gártjeduvvat bájkeárrója sierra áhpajn dan bivddovuohkáj. Dat aj máhttá árrót muhtem hiebadum bivddohaddáj. Degu dal de beras tjielde/tjáro máhttet, vaj viehkedit bájkálasj dájnav ja bájkálasj aktavuodav, mierredit hálbep bivddohattijt bájkke ulmuttijda. Dakkir hiebadum hatte addnuji lenastivras dálla.

Tjielde/tjáro galggá muhtem dáfos gánná bivddo ja guollim juo la fáladum máhttet mierredit gártjep vidjurijt gå la dárbbó várrogisvuodajn biddnustalle geldulasjuodas. Jus dakkir gártjedum vidjura álla galle oadtju álles bivddofállam gártjeduvvat hiejtedime baktu.

Jus ij ietjas la hiebadum de galggá tjielde/tjáro dakkir gártjedime bále fáladum unnaiellijbivdos jali guollimis hiejtedime baktu jali gártjedum vidjurij ma ednagit vájkudi máhttelisvuodav unnaiellijbivduj jali guollimij de fállat ietjá guovlov mij duodajn máhttá buorren váldeduvvat jali mákset ruopptot dajt gálojt majt bivdde la adnám bivddofállama diehti.

Láhkattjállusin beras aj diededuvvat vaj bivddofállama galggi árrót buorij iellij- ja guollehuvso lágátja. Dakkir ávdásvásstádus tjuovvu bivddolágajn ja aj guollimlágan. Gå la gatjálvis dan

juogedum iellij- ja guollimåvdåsvåsståduås vijddåbut oajvvaduvvá tjålosrievddadime ma tjielggiduvvi dajn båddåsasj njuolgådusåjn ja vaj da sisi tjåleduvvi dan ådå njuolgådussaj.

Mañemusåt oajvvaduvvá sierra nammadus – Boatsojed-nammadus bivdduj ja guollimij – mij sajjiduvvá Ståhta ednambarggoverkaj mij galggå båråjgåhtset vaj unnaieliijbivddo ja guollim dåjmaduvvá dan ådå njuolgåduså milta. Nammadusån galggå årrot båkkojådediddje gut hættu årrot jali l årrum tjåhkko duobbmår ja vihtta ietjå åjråsa gudi nammaduvvi åjråsijs dajs sierra guoskadum juohkusijs gejn la geldulasjvuohta åssjåj. Nammadus beras mierredit dajs åsådimijs sissñelin båråjgåhtsema tjieldij/tjåroj bivddofållamijs ja beras biedjat aktij mierredimijt åsådibmåj máksusij jali sáhkkuj.

Yhtheenveto

Tausta ja tehtävä

31 § poronhoitolaissa on määräys ette saamekylät elikkä niitten jäsenet vissilä poikeuksilla ei saa luovuttaa oikeuksia jotka seuraavat poronhoito-oikeuen matkassa. Poronhoitolain mukhaan yks saamekylä elikkä sen jäsenet ei siis pääsääntönä saa luovuttaa jahtia ja kalastusta poronhoitoaluheela.

Tätä määräystä ei mene käyttää oikeuelle ette luovuttaa pienriistajahtia ja kalastusta sillä valtiolisella maala joka kuuluu Girjas saamekylän kyläaluheesheen. Korkeiman tuomioistuimen ratkasussa vuela 2020, Girjastuomio, tuomioistuin on tullu siiheen tuloksheen ette Girjas saamekylä heän aluheela maala valtion välittömällä tisisuunila, viljelyrajan päälipuolela, on valtion suhteessa yksinoikeus ette luovuttaa pienriistajahtia ja kalastusta. Tämä yksinoikeus perustuu ikivanhaasheen perintheesheen ja jälälä vaikka poronhoitolaki ei anna saamekyläle yhtään semmosta oikeutta.

Girjastuomio sisältää tärkeitä lausuntoja muilekki jeukraaffisille aluheile. Sen takia on tutkittu ette on tarve selvittää jos on useampia saamekyliä joilako vastaavalla laila suhteessa valtihoon on yksinoikeus ette luovuttaa pienriistajahtia ja kalastusta sillä perustalla ette saamelaiset on kehittänheet semmosen oikeuen ikivanhaan perintheen kautta.

Tällä taustalla komitealle on annettu tehtävä ette osamietinössä

- tutkia missä osissa valtion omistamasta maasta niin ympärivuenmaista, ko lappimaanrajan päälipuolela silloin ko poronhoito on lualista sielä, ko saamekyliä suhteessa valtihoon ikivanhaan perintheen kautta on yksinoikeus luovuttaa pienriistajahtia ja kalastusta,

- analyseerata mikä luovuttamisoikeus jahista ja kalastuksesta joka kuuluu saamekylile niissä osissa heän kyläaluheila jotka oon valtion omistetulla maala niin ympärivuenmaila ko lappi-maanrajan päälipuolela silloin ko poronhoito oon lualista sielä, jos yksinoikeutettua luovuttamista ikivanhaan perintheen kautta ei mene toeta aluheela,
- ottaa kantaa jos yksinoikeus jahin luovuttamiselle jällaa vain pienriistajahitia elikkä jos se jällaa kaikkia riistaa,
- analyseerata mitä seurauksia yksinoikeus jahin ja kalastuksen luovuttaminen antaa valtion sopimukselle käyttöoikeus-luovuttamiselle aluheila,
- tutkia saamekylitten jahti- ja kalastusyksinoikeuen luovuttamisen merkitystä Saamefontin sisäletuloile ja työle, ja
- jättää ehotuksia luovuttamismääräyksitten säätämislle poronhoitolaissa joka pittää saattaa jällata tilapäisestl siiheen asti ette uusi vakituinen säätäntö oon paikan päälä.

Maa joka kuuluu tehtävhhän

Komiteean tehtävä koskee valtion omistettua maata (mietinössa kansa kuttuttu valtion maa) niin ympärivuenmaila, ko lappi-maanrajan päälipuolela ko poronhoito oon luvalista sielä. Valtion omistettu maa tarkottaa tirektiivitten mukhaan maa joka oon valtion välittömällä tisperisuunila. Praktiikassa se oon kyse maasta jotako Valtion Fastiheettilaitos, Luononsuojelulaitos elikkä Fortifikasuunilaitos huolehtivat. Poronlaituntunturilla ja viljelyrajan päälipuolela lääninhallitus hantteeraa suuren osan praktisesta hallituksesta näitten virastoitten eestä, matkhaan räknätty käyttöoikeuksitten luovuttamiset.

Maa jotako valtioliset puulaakit omistavat ja privattiomistetut maat ei kuulu tehtävhhän.

Komitea oon tiolinen siitä ette kysymys omistusoikeuesta siiheen maahaan jotako nimitethään valtioliseksi oon kysheenalaista. Se ei kuitenkhaan kuulu komitean tehtävhhän ette tutkia kysymystä omistusoikeuesta. Koska se oon valtion ymmäryy

ette se oon omistaja sille maale jostako oon kyse, tämä muotostaa lähtökohan osamietinölle.

Tutkimus oikeustilantheesta saamekylile

Komitean tehtävä oon ette tutkia oikeustilanetta valtion maila saamekylitten aluheila. Kysymys oon jos saamekylilä suhteessa valtihoon yksin oon hallinta pienriistajahthiin ja kalastuksheen joka vastaa sitä oikeutta joka oon toettu Girjas saamekyläle ja, jos niin ei ole, mikä oikeus saamekylilä muuten saattaa olla.

Komitean työn aikana Talma saamekylä oon nostanu puhevallan valtiota vasten, yksinoikeuen vaatimuksella valtiota vasten ette luovuttaa jahtia ja kalastusta. Ette komitea ei etukätheen puutu tuomioistuimen koetukseheen riassa, komitea oon valikoinu ette ei tehä yhthään tutkimusta oikeustilantheesta sillä aluheela mitä riita koskee. Komitea oon kuitenkin pitäny itteä vaphaana tekheen havantoja asiaolosuhtheista sille osale jotako net oon uskottu tärkeiksi Lapin ylheisitten tukimuksitten kannalta.

Komitean lopputulokset

Oikeushistuurisesta tarkastuksesta jotako komitea oon tehny tullee esile ette net histuuriset ja väestökantaset olosuhtheet Lapissa oon vaihtelheen kattottu aluetta kokohnaisuessa. Ko se erityisesti jällaa sitä maata Lapissa joka tänä päivänä oon valtion välittömällä tisisuunila, olosuhtheet tunnuttavat kuitenkin samankaltaselta ko net jotka oon olheet vallassa Girjas aluheela relevantin aikaperiuutin aikana, niin sanottu ennen vuotta 1750. Komitean tutkimuksen mukhaan olosuhtheista niitä oon painavia syitä ette muilaki saamekylilä semmosella maala oon vastaava oikeus ko Girjas saamekylälä.

Tutkimus oon erilainen mitä koskee Jämtlantin ja Taalan lääniä. Histuuriset olosuhtheet poronlaituntunturilla ja niin sanotuila kuninkaspreivimaila Taalassa eroavat niistä joitako oon saatettu toeta Girjas saamekyläle, sillä laila ette ei yhthään yksinoikeutta ette luovuttaa pienriistajahthia ja kalastusta ikivanhaan perintheen mukhaan tutkita olevan sielä.

Tutkimus Jämtlantin läänile on kuitenkin liittynyt epävarmuuteen. Saamekylilä saattavat olla vahvemmat oikeudet vississä lääninosissa. Vaikka mithään luovuttamisoikeutta ei ole kehitetty ikivanhaan perinteen kautta saamekylilä Jämtlantin läänissä tutkithaan olevan luottomuussuojattu oikeus poronhoitoon, jahthiin ja kalastukseen poronlaituntunturilla. Se tarkoittaa ette niilä oon vahvat omasuussuojatut oikeudet maankäythöön, vaikka niilä ei ole oikeus luovuttamisheen.

Kuninkaspreivimaila Taalassa tutkithaan sen siihaan ette se jahti ja kalastusoikeus joka oon olemassa oon oikeus petoellänjahthiin ja kotitarvekalastukseen, ja oikeus Idre saamekylän jäsenille ette jahata ja kalastaa aluheila joissako jahti ja kalastus ei entisthään ole luovutettu muile.

Girjastuomio

Tuomiopäätös Girjastuomiossa jäljaa erityisesti Girjas kyläluheele. Tuomiolla oon kuitenkin prejtiseeraava vaikutus, joka tarkoittaa ette soveltavat virastot ja tuomioistuimet pitävät noutaa opastusta tuomiossa ko net tutkivat saman sortisia asioita. Komitean tutkimuksella oikeustilantheesta oon sen takia lähtökohta niistä oikeussäänöistä joitako Korkein Tuomioistuin oon kehittäny ja käyttäny Girjastuomiossa. Nämät tarkottavat muun muassa seuraavaa.

- *Ikivanhaa perintö* etelyttää ette joku, pitämän aijan (suunile yheksänkymmentä vuotta) oon omistannu elikkä pruukanu maata ilman ette valtio elikkä joku muu oon pitäny sitä kysheenalaisenna.
- *Saamelaisitten jahti ja kalastus* maila joissako oon ollu poronhoitoa pittää saattaa perustaa oikeuksia ihivanhaan perinteen kautta vaikka käyttämismäärä oon suhteelisen ekstensiivi ja oon laajala aluheela. Se etelyttää kuitenkin ette jahti ja kalastus oon olheet hyvin säänölisia.
- Tutkimus jos perintheinen käyttöoikeus oon *yksinoikeus* maanomistajan suhteessa perustuu siiheen missä määrissä konkkyreeraavaa maankäyttöä oon essiintynny sinä aikana ko perinettä oon kehitetty aluheela. Merkityksestä oon kansa jos

käyttäminen on ollut kokonanaan valtava kauhean pitkänä aikana, ja on ollut suuresta merkityksestä maankäyttäjän elatukselle.

- Jos *luovuttamiset* on olleet tavallisia ja hyväksytyt ympäristöltä, se viittaa siihen ette perine on tuottanut valtuuden ette luovuttaa käyttämisoikeuden. Jos niitä toiselta on muita presumptiivisiä oikeusomistajia jotka kansa on tehneet luovutuksia jossakin merkitsevissä määrissä, se puhuu vastaan ette perine sisältää valtuuden ette luovuttaa.
- Jos yksinoikeutta on jo kehitetty se saattaa *loppua* kolmella lailla: ette oikeusomistaja luopuu hänen oikeudesta, ette oikeus sammutetaan lain kautta, eli ette oikeus sammutetaan ekspropriasuunin kautta. Niin luopuminen ko sammuttaminen häätty olla selvä ja lopullinen.

Girjastuomio antaa yleisistä opastustakin kysymyksissä jotka koskevat toistustaakkaa ja toistusvaatimusta valtion ja saamekylän välisessä asiassa, ja kysymyksissä kunkin kansanoikeudellisia periaatteita peruskansan oikeuksista saattavat vaikuttaa periaatteita oikeusinstityytille ikivanhaa perine.

Komitean selvitys

Komitean tehtävä ette tutkia jälleavaa oikeustilannetta ei pystytäkään tekemään, niinku Girjasasiassa, siitä lähtökohdasta mitä valtio ja koskevat saamekylät väittävät, koska kiistaa ei ole otettu ylös. Sen pitää sen siihen tehdä oletuksen tuella siitä a) mitä paartit uskottavasti tulisit väittämään jos asia joutuu tuomioistuin-inkoetukseseen ja b) kunkin tuomioistuin tulis värtteeraamaan sitä mitä väitethään.

Net toistusfaktat jotka uskottavasti nostettas esile valtiolta ja koskevilta saamekyliltä oikeuskiistassa koskevat päänänsä historiallisia olosuhteita, mikä tarkoittaa ette oikeushistoriallisen selvitysmenetelmää on käytetty. Komitea on selvittänyt historiallisen maankäyttöä käymälä läpi historiallisen kirjallisuutta ja muuta kirjoitettua materiaalia. Koko kirjoitetun toistuksen lisäksi Girjasasiassa ja Verotunturiasiassa (NJA 1981 s. 1, joka jälleasi kiistaa paremasta oikeudesta verotunturisiin pohjiossa

Jämtlantissa), on käytetty suunnilleen 150 teosta. Se on kyse väitöksistä, monokrafiasta, artikkelista, reiskukirjotuksista, ym.

Korkeiman tuomioistuimen koetus Girjasasiassa koski päänänsä aikaperiuutia 1550–1750. Komitean tutkimuski on Lapin osalta päänänsä suuntautunnu sille aikaperiuutile ja Jämtlantin, Härjetaalin ja Väylätaalin osale periuutina 1645–1750. Hiljemällä alkupistheelä niilä aluheila on tekemistä sen kansa ette net ennen sitä olit tanska-norjan alamaisia ja tulit ruottalaisiksi vasta vuona 1645.

Mitä koskee Lappia niin työn painopiste on ollu ette kartottaa konkyreeraavan maankäytön essiintymistä. Saamelaista läsnäoloa Lapissa on käsitelty enämpi ylheiskatshaukselisesti. Komiteala on, samhaan laihiin ko Korkeimalla Tuomioistuimella Girjasasiassa, ollu lähtökohtana ette saamelaiset on asuhneet Lapissa jo ennen ko kansalisvaltio sai nykyset rajat. Tämä ei estä ette muita on saattanu olla Lapissa periuutina, esimerkiksi kauppareisuila elikkä kalastusretkilä. Saamelaista maankäyttöä saapii kuitenkin pittää olevan ollu hallitseva.

Mitä jäljaa Jämtlantin ja Taalan lääniä Girjastuomio antaa rajotetun opastamisen ko on kyse histuurisista olosuhtheista sielä. Se tarkoittaa ette selvitys ensi askelheessa on tarvinu käsitellä saamelaista läsnäoloa ja maankäyttöä paremin, siiheen räknätty kunka saamelaisia verotunturia on kattottu histuurisesti. Sen jälkhiin konkyreeraavaa maankäyttöä on selvitetty.

Girjastuomiossa annethaan vissiä opastusta mitä häätyy pittää konkyreeraavanna maankäyttönä. Tuomioistuin viittasi sielä ette jos kruunun verotus elikkä uusrakentamisitten hyväksyminen jossaki määrin oli tuottanu konkyreeraavaa jahti- elikkä kalastusharrastusta, se saattaa estää ikivanhaan perintheen alkua.

Girjasaluheen puolesta vuothien 1750 saakka perustethiin kaks uusrakenusta. Tuomioistuin julisti ette jos niitä ees essiinty erityisiä verottamisia uusrakentajitten elikkä rannikkopuntitten etuksi niitä on uskottavasti ollu harvassa. Sen takia ei ole ollu aihetta oottaa ette niin uusrakentamiset elikkä muut verottamiset aiheutit mithään huomattavvaa konkyreeraavaa maankäyttöä aluheela ennen 1700-luvun keskivaihetta. Tuomioistuin tutki päinvastoin ette saamelainen jahti- ja kalastusharrastus uskothaan olevan kokohnaans hallitseva aluheela.

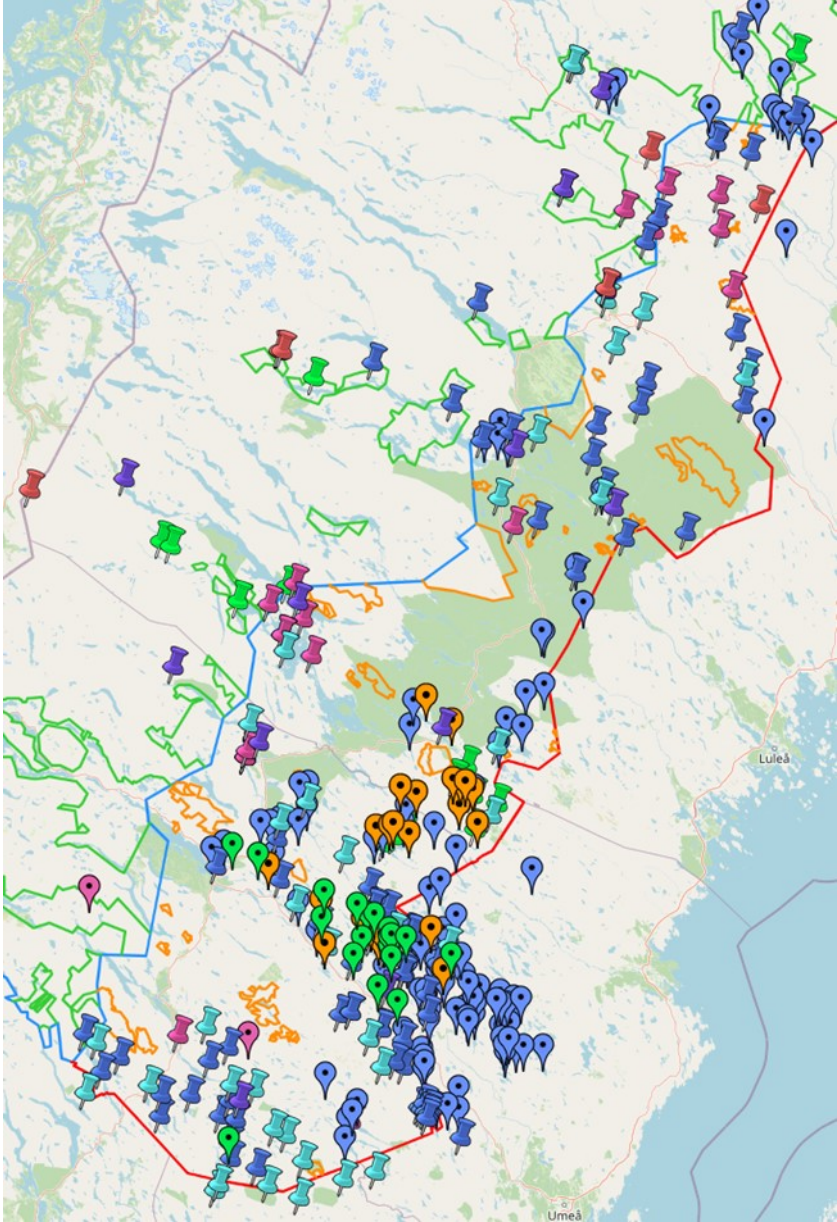
Komitea on tulkinu termiä konkyreeraavaa maankäyttöä laajasti. Konkyransia jotako on tutkittu on ollu uusrakentamista, muuta asutusta ja verotettua kallaa. Jämtlantín länissä on kansa ollu merkityksestä ette tutkia histuurisia aavraatimaita joissako jahtia ja kalastusta on saattanu essiintyä (aavraatimaat olit ulkomaat joitako käytethiin ja jostako maksethiin vuosittaisin kruunule).

Tutkitussa materiaalissa ei ole tehty eroa pienriistajain elikkä muun villielukan jain tioista. Ette semmosta erottelua koskevan jahtioikeutta on tehty ennen elikkä pittää tehä – sivilioikeulisesta perspektiivistä – ei ole sitäkhään tullu esile histuurisessa materiaalissa. Eroja on kuitenkin ollu, ja on vieläki, hallintaoikeulisesta perspektiivistä.

Mietintötekstin perustanna on otettu esile kaks laajaa promemuuriata, jotka sisältävät tetaljeerattuja kartottamisia histuurisesta maankäytöstä paikalisella tasola. Promemuuriat, *PM 18 – Samebyars rätt grundad på urminnes hävd till jakt och fiske i Lappland* och *PM 41 – Samebyars rätt till jakt och fiske i Jämtlands län och Dalarna* on saatavia komitean tiariymmissä. Promemuurihoin kuuluu kansa kaks tikitaalia karttaa – yks Lapile ja yks Jämtlantille, Härjetaalile ja Taalale. Lapin kartassa on kaikki konkyreeraavat maankäytöt vuotehen 1800 merkattu knuppineuloila. Kartassa Jämtlantille, Härjetaalile ja Taalale on merkattu niin saamelaiset verotunturit ko konkyreeraavat maankäytöt.

Fikyri 1 Esimerkkikuva kartasta Lapin yli

Merkitten tarkoitus selvitetään kapitelissä 10

Kartta on tehty Pinmaps.net:ssä, työkalu joka noutaa karttatietoja Googlesta.

Komitean lopputuloksitten perusta

Lähtökohtana kartottamisessa siitä konkyrensistä Lapissa jotako oon essiintynny periuutina 1500–1750 komitea tutkii ette ei yhthään saamekyläaluetta maala joka oon ollu valtion välittömällä tisperisuunila, ole joutunu merkittevä enämän konkyrens kohtheeksi ko Girjas saamekylä. Viljelyrajan päälipuolela ei ole paljon yhtäkhään verotettua kalastusta joka tänä päivänä ei ole privattiomistetulla maala. Sama jäljaa uusrakentamisia sielä; niitä oon vissiä uusrakentamisklysteriä viljelyrajan päälipuolela, mutta net oon semmosilla paikoila mitä tänä päivänä oon suurila privattiomistetuilu aluheila. Jälkhiin vuen 1750 oon usseita uusrakenuksia laitettu, mutta netki oon kohta kaikki klysterissä maala joka tänä päivänä oon privatti, kaukana valtiolisesta maasta.

Konkyrensi oon ylheensä ollu huomattavasti suurempi maala joka oon alempanna viljelyraijaa, mutta ei joka paikassa. Sieläki oon paikkoja kaukana seuvusta – esimerkiksi niissä kansalisparkissa jotka tänä päivänä oon valtion välittömällä tisperisuunila.

Sillä taustalla komitea tutkii ette voimakhaat syyt puhuvat sen eestä ette saamekylät Lapissa suhteessa valtihoon oon kehittänheet perinevoitetun yksinoikeuen ette luovuttaa pienriistajhtia ja kalastusta tutkitulla maala.

Materiaalissa jotako komitealla oon ollu saatavanna ei ole yhthään esimerkkiä jotka viittaavat siiheen ette yhthään saamelaisista yksinoikeutta olis loppunu Lapissa joko lain elikkä luopumisen kautta. Yks alue oon olemassa jossako poronhoito-oikeus oon eksproprieerattu.

Mitä koskee Jämtlantin ja Taalan lääniä komitea ei saata, niinku oli kyse Lapissa, tehä yhthään ylheisiä lausuntoja saamelaisitten läsnäolosta histuurisesti porolaituntunturilla ja kuninkaspreivimaila. Suurissa osissa porolaituntunturista poronhoitavat saamelaiset oon elähneet ikivanhoista aijoista lähtien, mutta vishiin tunturhiin net oon, mitä oon saatettu toistaa, tulheet vasta 1700-luvula elikkä jälemin.

Sitä oikeussuojaa jotako saamelaisila oon ollu verotunturilla ei mene, komitean mukhaan verrata veropuntin kansa. Se oon pareminki ollu saman sorttinen ko aavraatimaaomistajan oikeussuoja; oikeuksia saattaa sanoa olevan perustunheet kruunun ja maanomistajan välisheen suhteeseen, ja se näyttää siltä ette

kruunula varhain on ollu ratkaseva vaikutusvalta verotunturitten tisposisuunista.

Maapruukaava väestö Jämtlantin ja Taalan läänissä on eläny pitkin laaksoja ikivanoilta aijoilta ja on varhain käyttäny tunturialuheita muun muassa jahthiin ja kalastuksheen aavraatimaasysteemin kautta. Aavraatimaat saatoit olla monen pelikuorman kokosia. Jahti ja kalastus saatoit olla syitä ette sisälyttää aavraatimaata. Poronhoitosaamelaisitten maankäyttö verotunturilla on sen vuoksi ylheisesti ollu paljon suureman konkyrensin kohtheena maapruukaavalta väestöltä ko mitä tarkastetuila aluheila Lapissa on ollu (niin sanottu aluheila jokka tänä päivänä on valtion välittömällä tisposisuunila). Vissää poikkeuksia on kuitenkin, esimerkiksi seuraavissa: Frostviken, Hotagen, länsi Undersåker ja länsi Storsjö, jossako konkyrensi näyttää olevan ollu pienempi.

Saamekylilä Jämtlantin ja Taalan läänissä ei tutkita olevan samhaan laihiin ko Lapissa ythhään ikivanhaan perintheen perustettua oikeutta ette luovuttaa jahtia ja kalastusta tarkastetuila aluheila. Mitä koskee Jämtlantin lääniä, poronhoitajilla saamelaisila on kuitenkin tutkittu olevan tunkeutumissuojattu oikeus poronhoitohon, jahthiin ja kalastuksheen heän verotunturilla (aijanolhoon poronlaituntunturi). Se tarkottaa ette niilä on voimakhaat, omasuussuojatut oikeuet heän maankäythöön vaikka niilä ei ole luovuttamisoikeuksia. Oikeuet on jokka taphauksessa syntynheet sisälytyksitten myötä, suojatut niin sanotulla Verotunturipreivilä (jokka määräsi poronhoitajitten saamelaisitten oikeuet vishiin verotunturhiin) ja on kolektiviseeratut poronlaitunlakisätänön mukhaan. Tämä tekkee ette se on kysheenalaista jos tämän päivän sääöstö pienriistajahin ja käsineuvokalastuksen luovuttamiset näitten saamekylitten aluheila on sopivat ythteen niitten tunkeutumissuojaoikeuen kansa.

Kysymyksiä etnisiteetistä ja muista valtuutetuista

Komitean työn aikana on huomautettu ette muut ko saamelaiset histuurisesti on olheet poronhoitajia ja ette termilä ”lappi” histuurisessa lähemateriaalissa ei ole meinattu aivan saamelaisia.

Oon kansa huomautettu ette muila väestöryhmillä ko saamelaisila histuurisesti oon ollu jahti ja kalastus tärkeinä elinkeinoina.

Sillä taustalla oon kysytty jos tämän päivän saamekylät saattavat olla oikeusomistajat perustettu eri intiviititten histuurisheen maankäythöön, ja kuitenkin panttu kysheenalaiseksi ette net olisit yksin oikeusomistajat. Oon huomautettu ette niitä saattaa olla muita ko saamekyläjä ja saamekyläjäseniä jotka oon kehittänheet oikeuet jahthiin ja kalastuksheen niilä aluheila jotka kuuluvat selvityksheen, ja ette komitean ehotukset täälä saattavat tulla tuhoaahmaan niitten henkilöitten maholisuuat ette vaatia heän oikeuksia.

Mitä ensinä jällaa kysymystä poronhoijosta ja termistä ”lappalainen”, niin materiaalista jostako komitea oon ottanu ossaa tunnuttaa siltä ette kaikkiin usseimat numatiseeratut poronhoitajat histuurisestikki kuuluit siiheen väestöryhmään jotako met tänä päivänä kuttuma saamelaiset.

Etnisiteettikysymyksellä ei kuitenkaan ole mithään ratkasevva merkitystä oikeusomistajille tutkimukselle ”Girjasoikeusta” – niin sanottu oikeuksille jotka vastaavat niitä joitako oon toettu Girjas saamekyläle. Yksityisilä esimerkilä ette muitaki oon luokiteltu ”lappalaisiksi” ei ole merkitystä Girjasoikeuelle sinänsä. Girjasoikeus perustuu poronhoitoon ja siiheen maankäythöön joka kuuluu yhtheen poronhoijon kansa niilä aluheila jotka vähän kertaa oon tulheet muutostamhaan tämän päivän saamekylät. Korkeiman tuomioistuimen näkökulman mukhaan, 1886 vuen lain ja seuraavitten porolaitunlaitten kautta, oikeus oon menny yksityisiltä intiviitiltä lappikylile (saamekyläjäsenille yhtheisesti) ja jälemin saamekylile asosiasuunina (jyritisinnä henkilöinä). Sillä ei siis ole ratkasevva merkitystä jos niitä yksityisitten poronhoitajitten kesken, jotka oon kehittänheet yksinoikeuen pienriistajahthiin ja kalastuksheen koskevalla aluheela, oon ollu intiviitiä jotka tämän päivän etnisiteettitermillä oon kuulunheet muuhun väestöryhmään.

Mitä jällaa muita oikeusomistajia ko poronhoitajia niitä ei mene estää ette niitä saattaa olla yksityisiä jääkaria elikkä kalastajia, niin saamelaisia saamekylitten ulkopuolela ko muita, joitten esi-isät oon kehittänheet kalastus- elikkä jahtioikeuen ikivanhaan perintheen kautta. Se ei kuitenkaan semmosessa taphauksessa ole kyse oikeudesta niin laahjiin aluheishiin niinku saamekylitten

taphauksessa; niin sanottu jahtiin ja kalastuksheen kaikila tunturialuheila. Sen siihaan se oon kyse erityisistä aluheista elikkä järivistä joissako semmoset yksityiset intiviitit pitemmän aijan oon saattanheet käyttää jahtimaita elikkä vesiä säänlisest, ilman vastustamista. Se ei ole kyse aukeasta kolektiivistäkhään, niinku jääkari- elikkä kalastajaryhmistä, jotka yhdessä saattavat väittää oikeuksia, mutta yksityisistä henkilöistä joitten esi-isät siinä taphauksessa oon kehittänheet oikeuen joka sitten oon menny tuleville sukupolvile. Komisuuni ei ole löytäny toistuksia ette asihaan kuuluvalla maala olis kyse suuresta määräst semmosista henkilöistä jotka saattavat väittää ette heilä oon yksityisiä oikeuksia.

Riippumatta jos niitä saattaa olla yksityisiä joilako oon kehitetty oikeus sillä aluheela jotako komitea oon selvittäny, komitea tutkii ette net ehotukset joitako oon jätetty ja joitako muula laila kuvathan ei saa merkitystä niitten henkilöitten oikeuelle. Jos hallinta ette luovuttaa pienriistajahtia ja kalastusta siirettäs lääninhallituksilta saamekylile – riippumatta jos se tehäs päätöksitten kautta tuomioistuimessa elikkä lain kautta – niin net maholiset oikeuet joitako yksityisilä henkilöilä saattaa olla ei lopu. Semmoset henkilöt – jos se niin oon kyse saamelaisista saamekylitten ulkopuolela, tornionlaaksolaisista elikkä jostaki muusta – saattavat vieläki kääntyä tuomioistuihmeen väittämhään heän oikeuksia.

Niitä oon muitaki yksityisiä joilako oon jahti- ja kalastusoikeus valtiolisella maala perustettu esimerkiksi jakamispäätöksheen. Semmosia oikeuksia, jotka siis jälleavat suhteessa valtihoon, ei mene lopettaa elikkä muuttaa komitean ehotuksitten kautta.

Komitea oon nyt tehny yhtheenveon oikeuelisesta tutkimuksesta tiolisenna jahin ja kalastuksen merkityksestä paikkakuntaväestölle Pohjosruottissa niin histuurisesti ko nykyajassa. Olletikki tornionlaaksolainen minuriteetti, niinku jahti- ja kalastussaamelaiset ilman jäsenyyttä saamekylissä, korostavat jahtia ja kalastusta kulttuurikantavinna. Muulekki paikkakuntaväestölle niinku paikaliselle tyristielinkeinole jahti ja kalastus oon kauhean tärkeitä osia. Ette niitten ryhmitten tarpheishiin ja intreshiin oon otettu huomiota oon vaikuttannu komitean harkintaa.

Kysymys muusta jahista ko pienriistajahista

Komitean tehtävään kuuluu ette ottaa kantaa jos jahin yksinoikeus jällaa aivan pienriistajahia elikkä jos se jällaa kaikkia mettäriistaa. Kysymys oon, tarkemin sanottu, jos perinteellisellä jahtioikeuella, joka kuuluu poronhoito-oikeutheen, meinathan kaikkia jahtaavia riistaa elikkä vain jahia laajista joitako saamelaiset saattavat näyttää ette net oon jahahneet ko perinettä kehitethiin. Kysymyksellä oon erityinen merkitys hirvenjahile.

Korkeiman tuomioistuimen koetus tarkoittaa Girjastuomiossa vain kysymystä Girjas saamekylän oikeutta ette luovuttaa pienriistajahia ja kalastusta. Ette koetus rajotethiin pienriistajahthiin riippu siitä ette saamekylän vaatimus vain jällasi semmosta jahia.

Komitea tutkii ette ylheinen lähtökohta pittää olla ette jahtioikeuella oon yks ja sama sisältö riippumatta jos oikeus perustuu omistusoikeutheen elikkä ikivanhaasheen perinteeseen. Se jahtioikeus joka seuraa jahtilain mukhaan ei ole jaettu fauhnaan ko sisältää kaikkia riistaa joitako mennee jahata. Vastaavalla laila jahtaminen tunturilla ei ole ollu valikoivasti suunattu mutta sillä oon meinattu pääsyä kaikkiin riisthaan jotka oon saattanheet tuottaa elatuksheen. Sisältöä perinteellisessa oikeuessa pittää sen takia mennä päättää, samhaan laihiin ko mitä jahtilaissa jällaa, sillä lähtökohtana. Eikä ole tullu esile mithään mikä viittaa siihen ette saamelaiset oon hyväksynheet konkyransia jahissa ko oon kyse misthään vissistä laajista.

Lähtökohta jahtioikeuen laajuuen tutkimukselle tässä yhteyksessä pittää sen takia olla sama ko jahtioikeuelle joka perustuu maan omistusoikeutheen. Niin sanottu ette kaikki riistat kuuluvat matkhaan. Ette mennee panna julkisuusoikeuelisia rajotuksia mitä riistaa saapii jahata, elikkä ette vissiä riistaa panthaan erityisen hallintostyryktyrin alle, oon muu asia.

Komitea tutkii samala ette hirvenjahila ja sen hallintosysteemilä oon semmoset erikoispiirtheet ette hirvenjahiti nykytilanteessa ei piä kuulua komitean ehotuksheen. Oikeuelisia, asialisia ja praktisia olosuhtheita hirvenjahista tarttee ensinä selvittää lissää.

Seurauksia jatkuville valtiolisille sopimuksille

Maala joka on valtion välittömällä tisposisuunila on vississä taphauksissa monivuotiset sopimukset jahin ja kalastuksen luovuttamisesta. Semmosia sopimuksia on saatettu tehdä lääninhallituksilta, Fortifikasuunilaitokselta elikkä Luononsuojelulaitokselta. Komitean tehtävään kuuluu ette analyseerata mitä seurauksia saamekylitten yksinoikeus ette luovuttaa pienriistajahtia ja kalastusta antaa semmosille sopimuksille.

Jos yhelä saamekylälä on yksinoikeus ette luovuttaa pienriistajahtia ja kalastusta se tarkottaa ette valtiolla ei ole ollu valtuutta ette tehdä semmosia luovuttamisia saamekylän aluheela. Maholisilla tehtyilä sopimuksilla jotka koskevat pienriistajahin ja kalastuksen luovuttamisia ei sen mukhaan ole oikeuelista perustaa ja sopimuksia suhtheessa saamekylhään häättyy pittää olevan ilman vaikutusta.

Seurauksia Saamefontile

Komitea pittää tutkia mitä merkityksiä maholiset yksinoikeuet saamekylissä jahin ja kalastuksen luovuttamiselle saavat Saamefontin sisäletuloile ja työle.

Jälkhiin ko Girjas saamekyläle toethiin yksinoikeus valtiota vasten ette luovuttaa pienriistajahtia ja kalastusta heän kyläluheela Saamefonti ei ennää saa ossaa sisäletuloista niistä luovutuksista. Jos useamille saamekylile tutkithaan vastaavat oikeuet niin sama asia tulee jälleahmaan niilä aluheila. Mitä useampia saamekyläiä jotka itte luovuttavat, sen enämpi net menettävät sisäletuloja.

Vaikka saamekylile lain kautta tunnustettas yksinoikeuet niin Saamefontin sisäletulot uskottavasti vähenisit merkittävästi. Saamekylitten luovuttamisoikeuella sisäletulot luovuttamisista menisit luultavasti kokohnaisuessa luovuttamalle saamekyläle.

Saamefonti saattaa siis näissä taphauksissa saaja heän sisäletulot huomattavasti vähenetyiksi. Samala muuttumaton tarve on jäljelä ekonoomisesta tuesta saamelaisiin organisasuuhniin ja saamelaisheen kultuurielähmään ja poronhoitolaitokshiin. Semmosessa tilantheessa vaaitaan polittisia toimenpitoja ette varmistaa rahotusta, joko Saamefontin kautta elikkä muula laila.

Ehotuksia tilapäisheen säätämiseen ja skissi tulevasele säätämisele

Komitea pittää jättää ehotuksia luovuttamis päätöksitten määräyksille poronelinkeinolaissa joka pittää saattaa jällata tilapäisesti siiheen asti ette uusi vakituinen säätäntö oon paikan päälä.

Niinku oon tullu selvile komitea oon tutkinu ette vahvat syyt puhuvat sen eestä ette kaikila saamekylilä Lapissa oon vastaavat oikeuet pienriistajahin ja kalastuksen luovuttamisheen niinku Girjas saamekylälä. Mitä koskee saamekyliä Jämtlantint ja Taalan läänissä tutkimus oon muu, vaikka niiläki tutkithaan olevan vahvat oikeuet.

Komiteala oon kuitenkin vissi varovaisuus mitä jällaa maholisuutta ette antaa sen oikeuelisen analyysin saaja täyen vaikutuksen tilapäisessä lakisäätänössä. Varovaisuus oon strykyrellisti eholinen. Oikeuelinen ala oon kompleksi ja kattaa yli laajan aluheen jossako erilaiset huomihoonottamiset tulevat esile. Asialisestikki oon suuri kompleksiteetti. Analyysin praktisen vaikutuksen seuraukset saattavat tulla olheen merkittäviä ja koskevat suuria osia Ruottin aluheesta.

Paitti ette huomioittea saamelaisia oikeuksia komitea tarttee ottaa huomihoon muunki paikalisväestön, matkhaan räknätty kansalisen minuriteetin tornionlaaksolaisitten, ja muitten asukhaitten kulttuuria, perintheitä, intressiä ja tarpheita ette saattaa jahata ja kalastaa ja muuhuun elinkeinotoiminthaan niinku mettäpruukhiin ja tyrishmiin.

Komitea oon sen takia tutkinu ette tilapäinen säätäntö ei piä sisältää äärimäisia muutoksia nykysestä systeemistä jahin ja kalastuksen luovuttamisesta maala valtioon välittömällä tisposisuunila. Valtio pittää siis, oottaessa vakituista säätäntöä luovuttamismääräyksistä poronhoitolaissa, jatkossaki luovuttaa pienriistajahin ja kalastusta maala valtioon välittömällä tisposisuunila niin kauon ko tuomiassa, joka oon astunu voihmaan, ei ole toettu ette kelhään muula oon parempi oikeus.

Oon kuitenkin olemassa vissiä pienempiä muutoksia jällaaavassa säännöstössä joitako pittää tehä jo nyt. Sitäpaitti komitea oon huomantu ette jo nyt, erityisessä liitheessä, pittää jättää selostuksen mitä komitea nykyhnään tykkää kunka pienriistajahin ja

kalastuksen luovuttisia pittää hantteerata jatkossa, jos uusia asialisia elikkä oikeuelisia etelytyksiä ei tule esile. Tämän ette prinsippiä täyeliselle lopuliselle säätänölle saatethaan keskustella ja laajasti sitoa.

Ehotuksia tilapäisheen säätänthöön

Joissaki osissa komitea ehottaa muutoksia jo tilapäisessä säätänössä. Net ehothethaan astuvan voihmaan 1 heinäkuuta 2024.

Selvenys luovuttamiskielosta

Komitea ehottaa lissäyksen poronhoitolain luovuttamiskielthoon, niin ette se selvenethään ette kiello ei jällaa saamekyläle jollako tuomion kautta, joka oon astunu voihmaan (niinku Girjas saamekylä), oon parempi oikeus luovuttamiselle ko valtiolla.

Pienempiä muutoksia valtion hantteeraamisessa

Komitea oon työn aikana ymmärtänny ette monelta kantilta oon olemassa tyytymättömyys valtion nykysen hantteerauksen kansa ette luovuttaa pienriistajahtia ja kalastusta tunturilla. Se oon olletikki kyse pitkistä käsittelyaijoista ja selvityksitten laajuuksista perruuttamisasioissa, ja ette lääninhallituksilla oon eri näkökannat vississä kysymyksissä. Määräykset jokka säätävät valtion luovuttamisia ymmärethään olevan epäselviä ja tarkempaa opastusta esityössä puuttuu monessa suhtheessa.

Komitea oon tällä taustalla tutkinu ette vissiä pienempiä muutoksia pittää tehä ette lua etelytyksiä suuremalle yhtenäisyyele ja efektiviteetile valtion hantteerauksessa.

Tänäpäivänä net perustavat etelytykset lääninhallituksitten pienriistajahin ja käsivälinekalastuksen luovuttamisille oon peruslailisesti jaettu poronhoitolain ja poronhoitosäätöksen välissä. Komitea ehottaa ette säänot koothaan poronhoitolakhiin. Sillä laila saatethaan kansa esitöitten kautta antaa vissiä opastusta ko net otethaan käythöön.

Mitä jällaa etelytyksiä luovuttamiselle ehotethaan ette poronhoitolain uuessa määräyksessä tietotethaan ette luovuttamisia semmosesta pienriistajahista ja käsivälinekalastuksesta jotako ei tehä viralisesti pittää tehä jos se saattaa tapahtua *vain pienelä haitala poronhoijole*. Määräys korvaa tässä osassa formyleerinkä *haitta merkityksestä poronhoijole* 3 § ensimmäisessä kappalheessa 1 poronhoitosäätöksessä. Tutkithaan ette uusi formyleerinki paremin soppii lausunthoon entisissä lakimotivissä, jonka mukhaan saamelaiset pitävät olla ”velvoliset” kestämhään ”pienempiä haittoja” jotako luovuttaminen saattaa merkitä.

Selvemän säätämisen ja opastamisen lisäksi motiviteksissä komitea tutkii ette oon tarve opastavasta praksiksesta. Komitean mukhaan semmosta opastamista saathan parriiten ko valtion jahin ja kalastuksen luovuttamiset ylitutkithaan tuomioistuimessa, sen siihaans ko tänäpäivänä hallitukselta. Ylitutkimista pittää tehä ylheisessä hallintotuomioistuimessa.

Luovuttamisia paikalisitten föreninkitten johossa

Selvityksen aikana oon tullu esile ette niitä oon alotheita enämpi paikaliselle hallinolle ette luovuttaa pienriistajahtia ja kalastusta. Kysymys mitä oon nostettu oon jos paikaliset föreninkit vississä taphauksissa saattasit hantteerata luovuttamisia, sillä ehola ette oon eustajia föreninkitten johtokunnissa koskevistä intresentistä ja ette yhtheistyö perustuu vapaehtosuuesta. Monelta kantilta – niin saamekylistä ko paikalisilta jääkariltä ja kalastajilta – oon tuottu esile käsitys ette se olis hyvä jos olis tillaa suuremalle paikaliselle vaikutusvallale luovuttamiskysymyksissä, ja ette se ylheisesti oon hyvä jos net ryhmät joitako tämä koskee itte saavat olla matkassa päätöksenottamisessa ja ottaa vastuutta päätöksistä.

Komitea oon sitä mieltä ette lakisäätäminen ei piä panna estheitä semmoshiin alotheishiin jos se näyttää siltä ette niitä oon yks elikkä usseita aluheita jossako paikallinen hallinto saattaa toimia.

Ehotethaan sen takia muutos joka selventää ette lakisäätäminen antaa fakultatiivin tilan lääninhallitukselle ette vississä taphauksissa antaa tehtäväksi paikaliselle föreninkille ette luovuttaa pienriistajahtia elikkä kalastusta aluheela joka oon maala valtion välittömällä tisposisuunila viljelyrajan päälipuolela ja

poronlaituntunturilla. Tehtävä pittää muun muassa etelyttää ette föreninki nouattaa vissiä vaatimuksia koskevan eustamista johtokunnassa ja ette lääninhallitus tutkii ette föreninki soppii tehtävään, taustalla muun muassa föreninkin perussänöt, työplaani ja suunniteltut luovuttamishot. Föreninki joka ottaa yli luovuttamisia pittää, niinku lääninhallitus, ottaa maksoja luovuttamisista, jos niitä ei ole erityisiä syitä makson vaphauttamiselle.

Jaettu riista- ja kalastushoitovastuu

Niissä taphauksissa joissako saamekylälä oon näyttäny olevan parempi oikeus ko valtiolla ette luovuttaa pienriistajahtia ja kalastusta, se tarkottaa ette vastuu riista- ja kalastushoijosta oon jaettu valtion ja saamekylän välissä.

Valtiolla oon kokohnaisvaltanen vastuu Ruottin kansanvälisistä velvolisuuksista miljööaluheela, valtiopäivitten miljööpäämääristä ja piulookisen moninaisuuen säilyttämisestä. Valtiolla oon kansa primäri maanomistajavastuu. Jahti- ja kalastusoikeusomistajilla heän puolesta oon primäri vastuu ette se jahti ja se kalastus mitä net harrastavat elikkä luovuttavat oon sovitettu ylhesikattavhiin päämäähriin ja ette esimerkiksi jahtipaino elikkä jahti- ja kalastusmetutit ei tule ristiriithaan kestävyysvaatimuksitten kansa.

Komitea ehottaa vissiä määräyksiä ette hanteerata tätä jaettua vastuutta. Ehotethaan neuvottelumääräys, ette tehä maholiseksi neuvottelua riista- ja kalastushoitokysymyksissä koskevan saamekylän ja valtiolisen maan hallittevan viraston välissä. Sen lisäksi ehotethaan valtiolle vissiä oikeuelisia välihneitä, joitako tutkithaan tärkeinä ette valtio jatkossa saattaa ottaa ylheiskattavan vastuuen riista- ja kalastushoijosta herkässä tunturimiljöössä. Se oon kyse siitä ette valtio pittää saattaa päättää rajotuksista jahissa elikkä kalastuksessa yhelä aluheela jos se oon motiveerattu riista-elikkä kalastushoitosyystä ja ette ylheisölle annethaan tillaa ette ilmottaa ylheisiä ohjeita ette varmistaa riista- ja kalastushoittoa. Se oon lisäksi kyse siitä ette valtio jatkossa saattaa harrastaa vissiä suojajahtia riistahoitavassa tarkotuksessa.

Skissi tulevasta säätänöstä (liite 3)

Niinku oon tullu esile komitea oon toenu syitä ette jättää selostuksen komitean nykyisestä näkökannasta kunka pienriistajain ja kalastuksen luovuttamisia pittää hantteerata jatkossa, jos uusia asialisia elikkä oikeuelisia etelytyksiä ei tule esile.

Komitea pittää tarpheelisenna ette lopulisessa säätänössä saavuttaa palansin jossako saamekylitten voimakhaat oikeuet kunnioitethaan, samala ko kohtuulista huomiota otethaan niishiin perusteelishiin intreshiin joitako muila oon; tässä taphauksessa intressi ette saattaa harrastaa jahtia ja kalastusta valtiolisesti tispuneeratulla maala tunturaluheela.

Perustheelinen kysymys mitä jällaa tulevaa säätäntöä oon jos yhtenhäistä säätämistä pittää pyrkiä vaikka komitean tutkimus oon ette oon olemassa eri oikeusolosuhteita Lapissa verrattuna Jämtlantin ja Taalan lähniin, elikkä jos eri säänöt pitävät jällata riippuen niitten oikeuksitten voimasta joitako oon tutkittu olevan paikallisesti elikkä rekiunaalisti.

Komitea toteaa ette suunta pittää olla ette saavuttaa yhtenhäisen säätämisen. Tämä antaa, komitean mukhaan, paremat etelytykset toimivalle riista- ja kalastushoitohallinolle ja ennustuvuutta yksityisile jääkarille ja kalastajille, samala ko oikeuelisfrakmenteerinkä saamekylitten välissä vältethään.

Komitea oon puntaroinu usseita eri muotoja joihiin yhtenhäinen lakisäätäntö saattas perustua.

Ehoton ylimeno saamekylile

Komitea oon puntaroinu etelytyksiä hallinan luovuttamisitten ehottomalle ylimenole valtiolisesta privathiin johthoon valtion maala lappimaanrajan päälipuolela ja poronlaituntunturilla. Koskeville saamekylile annettas silloin ohjeen mukhaan laissa hallinan pienriistajain ja kalastuksen luovuttamisista, ilman likempää säätämistä kunka luovuttamisia pittää hantteerata.

Saatethaan toeta ette semmonen järjestys tulis vastaahmaan niitä tarpheita mitä saamekylät oon kuvahneet ette saattaa ohjata jahtia ja kalastusta semmosella laila joka tarkottaa vähenettyjä häiriöitä poronhoijole.

Tehtävästä seuraa ette huomiotaki pittää ottaa muihiin jotka oon kauhean innostunheet jahista ja kalastuksesta, esimerkiksi saamelaishiin ilman jäsenyyttä saamekylässä, kansalisheen minuriteethiin tornionlaaksolaishiin, muuhuun paikalisväesthön ja paikalisheen tyristielinkeihnoon. Vaikka oon olemassa ekonomisia ja sosiaalia insitamenttiä saamekylile ette ottaa semmosta huomiota, komitea pittää sen hankalanna ette raamin sisälä luovuttamishantteeramisen ehottomalle ylimenole varmistaa niitä intressiä joitako komitea pittää ottaa huomihoon tirektiivitten mukhaan.

Luovuttamisia valtiolisessa johossa

Komitea oon lisäksi puntaroinu vaihtoehtoa ette valtio jatkossa luovuttaa pienriistajahtia ja kalastusta valtion maala. Semmonen järjestys etelyttää kuitenkin erityisiä puntaroittemisia suhteessa Girjas saamekylhään ja muihiin saamekylhiin joilako saattavat olla vastaavat oikeuet.

Oikeus Girjas saamekylälä ette luovuttaa pienriistajahtia ja kalastusta oon sivilioikeuelisesti perustettu. Se ei ole siis kyse valtiolisesta etuoikeusta jotako mennee ottaa takashiin. Ennen ko valtio saattaa vaatia sitä oikeutta vaaitaan eksproprieeraavan sortista toimenpitoa. Semmosta toimenpitoa mennee tehä vain vississä erityisesti sääneltyissä olosuhtheissa. Toimenpito häätty muun muassa pyrkiä ette tyytyttää huolelisiä ylheisiä intressiä. Se häätty kansa olla suhtheelista.

Komitea tutkii ette se tietenki saattaa olla tärkeä ylhein intressi ette muilekki ko saamekylitten jäsenille annethaan saatavuus pienriistajahtihin ja kalastuksheen maila. Se oon kuitenkin kysheenalaista jos tämmönen eksproprieeraava toimenpito oon tarpheelista ette saavuttaa tarkotusta, joka oon vaatimus suhtheelisuuen kannalta. Ette toimenpito olis välttämätön sitä ei tarte tyytyttää vähemillä toimenpioila. Hallintarajotus, joka tarkottaa huomihoonottavia vaatimuksia, oon semmonen pienemän puuttumisen vaihtoehto.

Vielä yks etelytys eksproprieeravalle toimenpiole oon ette maholinen ekonominen vahinko rajotuksesta korvathan täyelisesti. Se tarkottaa joko ette tarttethaan päättää markkina-

arvon luovuttamisoikeuella, ja ette sen vahingon jonka toimenpito aiheuttaa poronhoijole häätöy räknätä ulos. Korvauksesta pitäs päättää joka yksityisessä taphauksessa, niin sanottu suhteessa joka yksityisheen saamekylhään joka tulis kuulumhaan käythöönottamisheen. Komitea ennustaa ette korvauskysymykset tulisit kiistanalaiseksi ja ette kustanukset valtiolle käythöönottamisessa tulisit merkittäväksi – niin mitä koskee korvauksia ko riioitten kustanuksina.

Ruottin kansanvälisiä velvolisuuksiaki tarttis ottaa huomioon jos valtio ottas yli yhen saamekylän toetun luovutusosoikeuen. Kansanoikeus pannee erittäin laajia vaatimuksia konsyltasuuhniin niitten saamekylitten kansa joitako käythöönottaminen koskis, jossako saamekylitten hyväksyminen käythöönottamisesta pittää pyrkiä ja saamekylilä pittää olla reelli maholisuus vaikuttaa tulosta joka yksityisessä taphauksessa; niin sanottu joka asihaankoskevalle saamekyläle. Kansanoikeueliselta kannalta vaaithaan kansa ette toimenpitoa mennee pittää suhteelisenna, mikä erityisesti koskee suojaa peruskansanoikeuksista, mikä saattaa vaikuttaa suhteelisuuen tutkimusta jotako pittää tehdä hallitusmuoto lähtökohtana.

Komitea tutkii kokohnaisuussa ette tämän sortitiset eksproprieratut valtioliset toimenpiot – praktisitten ongelmitten ja korkeitten kustanuksitten kansa joitako tullee – tulisit kohtaamaan semmosia peruslailisia ja kansanoikeuelisia esteitä ette semmosia toimenpitoja ei ennää piä harkita jatkossa.

Hallinta saamekylilä huolelisen harjottelun vaatimuksella

Saamekyliltä oon useasti, komitean työn aikana, sanottu ette saamekylilä ei ole mithään innostusta sulkea ihmisiä jahista elikkä kalastuksesta niin kauon ko net ei vaikuta poronhoitohon nekatiivisti. Jääkari- ja kalastajakantilta oon sanottu ette net ei halvaa häiritä poronhoitoa. Se tuntuu siis siltä ette oon olemassa ymmäry keskenhäisen huomioonottamisen tarpheesta. Yks keino ette saavuttaa semmosen tasapainon saattaa olla ette lähtökohtana tästä muotostaa suuntaviivoja kunka saamekylät saavat harrastaa heän hallintaa.

Semmonen järjestys tulis merkittemhään ette laissa seisoo ette saamekylät valtion maala heän aluheila lappimaanrajan päälipuolela ja poronlaituntunturilla saavat luovuttaa pienriistajahtia ja kalastusta, ja ette valtio ei saa tehdä vastaavia luovutuksia. Samala ylheisölle annethaan saatavuus pienriistajahtiin ja kalastuksheen huomioonottamisen raamin sisälä. Semmosen säänön merkitys saattas olla ette koskevat saamekylät ei ilman asialisia syitä saa sulkea ylheisöä jahista ja kalastamisesta kieltämällä luovuttamisia.

Järjestys pittää, niinku oon sanottu, jällata samhaan laihiin kaikile saamekylile joilako oon aluheita asihaankuuluvalla valtiolisella maala. Sen mukhaan sillä ei pitäs olla merkitystä säätänön nouvattamiselle jos yhelä saamekylälä oon tutkittu olevan ikivanhaasheen perintheesheen perustuva luovuttamisoikeus elikkä ei.

Komitean mukhaan selostettu muoto saattaa tyytyttää lekitiimiä intressiä joitako oon niin saamekylissä ko muissa ryhmissä, samala ko sääntely oon yhtheensopiva sen oikeustilantheen kansa joka seuraa Girjastuomiosta.

Komitea tutkii kansa ette suunta oon yhtheensopiva niin peruslakivaatimuksitten ko Ruottin kansanvälisitten velvolisuuksitten kansa. Rajotusta saamekylitten oikeussa ette luovuttaa huomioonottamisen vaatimuksitten kautta pittää saattaa vaatia omasuussuojan raamin sisälä ilman ette sitä piethään suhteettomanna. Siinä tutkimuksessa oon etelytetty ette saamekyläle annettas tillaa ette kieltää luovuttamisia elikkä ette sovittaa luovuttamisia poronhoijon tarpheitten mukhaan, siiheen sisäletty saamekyläläjäsenitten oma jahti ja oma kalastus. Tutkinto perustuu kansa siiheen ette saamekylä saapi sisäletulot luovuttamisista, ja se antaa ekonoomisen voiton riistasta ja kalasta luontoresyrsinä samhaan laihiin ko mitä muut yksityiset jahti- ja kalastusoikeutetut saattavat saaja.

Lopulisesti komitea tutkii ette sitä ei saata pittää syrjintävännä ette panna semmosia huomioonottamisvaatimuksia saamekylile, koska net johtuvat kysheissäolevasta maasta. Se oon kyse kauhean suurista areaalista yhtenhäisestä valtiolisesta tunturimaisemasta. Ilman mithään huomioonottamisvaatimuksia jokku harvat privatit oikeussypjektit praktiikassa saisit monopoolisorttisen asenon suhteessa siiheen joka halvaa jahata elikkä kalastaa hänen likialuheela. Siinä taphauksessa puuttuu vertaavia privattia

maanomistajia jotka hallitsevat samansorttisia tunturimaa-arealia. Saamekylitten hallinan rajoituksella huomioonottamisvaatimuksen kautta olis perustansa maassa, nähty niin omistamisheen ko areaahliin, ja ylheisön maaintreshiin.

Enämpi skissatusta määräyksestä

Mitä jäljaa suunniteltun määräyksen yksityiskohtasen muotostamista skissi tarkoittaa päänänsä seuraavaa.

Huomioonottamisvaatimus tarkoittaa ette yks saamekylä saapii sulkea jonku pienriistajahista elikkä käsineuvokalastuksesta jotako ei harrasteta ammattimaisesti kieltämällä luovuttamista vain jos oon asialisia syitä siiheen.

Asialiset syyt saattavat päänänsä kuulua porhoon (ekosysteemissä) ja poronhoito-oikeutheen. Asialiset syyt pitävät niissä taphauksissa ennen kaikkia suojata poroa ja poronhoito-oikeutta häirittemisiä ja epätoivottua tunkeutumista vasten. Saamekylällä ei saata pittää velvolisenna kestämhään häirittemisiä muuta ko jos net oon vähäsiä. Saamekyläläjäsenitten oma jahti ja kalastuski, matkhaan räknätty hirvenjahti, pitävät vississä taphauksissa olla asialisia syitä luovuttamista vasten, olletikki jos turvasyyt näyttävät siltä. Lisäksi pittää riistahoito- ja kalastushoitosyyt räknätä matkhaan.

Asialisitten syitten vaatimuksessa oon vastuu ette vähentää rajottamisia pienriistajahissa ja kalastuksessa niin pitkäle ko maholista, niin aijassa ko oon kyse jahti- ja kalastusaluheista. Lykättyä jahtialkua saamekylän koko aluheele ei lähtökohtana mene pittää asialisenna perustanna.

Vissile erikoisile ryhmile vaaitaan erityisiä syitä ette kieltää luovuttamista. Siinä oon kyse tilantheista joissako jääkari elikkä kalastaja joko tekkee riekkoinventeerinkiä lääninhallituksen tehtävännä elikkä oon jahanu ja kalastannu vähhiinthääns viien vuen aikana virkakalastajanna, tunturilääkenheettiomistajanna, kalastajasaamelaisena elikkä Luononsuojelulaitoksen luovuttamisen tuen kautta.

Saamekylä päättää ehot luovuttamiselle jos laki ei sano muuta. Termissä asialisuus oon ette samat ehot pittää vaatia riippumatta kuka se jahtaa elikkä kalastaa. Jos oon syitä jotka mutiveeraavat

sitä, niin poikkeuksia pittää saattaa tehdä. Se saattaa esimerkiksi olla erikoisista ehoista joitten tarkoitus on ette perinteellisiä jahtimetutia, niinku riekon ansanpyyntiä, rajotethaan paikallasukhaile joilako on erityinen koulutus jahtimuotossa. Se saattaa kansa olla kyse vissin määrän tifferensieeratusta hinnanpanosta. Yks saamekylä pittää esimerkiksi saattaa, ette hyöyttää paikalista rekreasuunia ja paikalista yhdessäelämistä, päättää mataliimpis hintoja paikkakunnan henkilöille. Lääninhallitukset käyttävät semmosta tifferensieerattua hinnanpanoa tänäpäivänä.

Ehotukset tarkottavat ette saamekylä, vissile aluheele missä jahtia ja kalastusta on jo luovutettu, saattaa päättää tiukemista ehoista jos tarve vaatii, esimerkiksi jos osat porolaumasta suunnittele mattomasti on siirtynheet semmosella laila joka vaikuttaa pienriistajahtia elikkä kalastusta. Jos semmoset tiukemat ehot ei ole kylliksi niin luovuttamisen laajuutta rajotethaan perruuttamisella.

Jos toisin ei ole sovittu niin saamekylä pittää, pienriistajahin elikkä kalastuksen luovuttamisen rajotuksella perruuttamisen kautta, elikkä tiukemilla ehoila jokka huomattavasti vaikuttavat etelytyksiä jahile elikkä kalastukselle, tarjota muun aluheen jotako kohtuullisesti saatethaan hyväksyä elikkä korvata niitä ulosmenoja jotako vastapuolela on luovuttamisen johosta.

Lakisäätänössä pittää kansa tietottaa ette luovuttamiset pitävät sopia yhtheen hyvän riista- ja kalastushoijon kansa. Semmonen vastuu seuraa jahtilain ja epäsuohraan kalastuslain mukhaan. Mitä koskee jaettua riista- ja kalastushoitovastuutta ylheensä ehotethaan ette net peruslakimuutokset joitako on kuvattu tilapäisessä säätänössä sisällytethään uussa säätänössä.

Skississä ehotethaan lopulisesti ette erityinen lautakunta – Poronmaalautakunta jahile ja kalastukselle – perustethaan Valtion maapruukihallinon alla ette pittää valvontaa ette pienriistajahin ja kalastuksen luovuttamista tehään uuen säätänön mukhaan. Lautakunnassa on puhheenjohtaja joka pittää olla elikkä on ollu vakituinen tuomari ja viis muuta jäsentä jokka eri koskevat intressit valikoittevat. Lautakunnale annethaan valtuus päättää niistä määräämisistä mitä tarttee saamekylitten luovuttamisen valvonan raamin sisälä ja se saapii yhistää päätöksiä sakkomääräämisistä.

1 Författningsförslag

1.1 Förslag till lag om ändring i rennäringslagen (1971:437)

Härigenom föreskrivs i fråga om rennäringslagen (1971:437)¹

dels att 31, 33, 34 och 99 §§ ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas tre nya paragrafer, 32 a–c §§, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

31 §

Sameby eller medlem i *sameby* får *ej* upplåta *rättighet* som ingår i renskötselrätten.

Sameby får *dock* åt den som har varit medlem i byn upplåta rätt att utan avgift till sitt husbehov jaga eller fiska på byns område enligt 25 §.

En sameby eller *en* medlem i *en* *sameby* får *inte* upplåta *rättigheter* som ingår i renskötselrätten.

Förbudet i första stycket gäller inte i förhållande till en sameby som enligt en dom som fått laga kraft har bättre rätt än staten till upplåtelse på byns mark.

En sameby får *till* den som har varit medlem i byn upplåta rätt att utan avgift till sitt husbehov jaga eller fiska på byns område enligt 25 §.

32 a §

På mark under statens omedelbara disposition ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen ska

¹ Lagen omtryckt 1993:36.

staten, om det inte finns något hinder enligt 31 § andra stycket eller 32 § andra stycket, upplåta rätt till sådan småviltsjakt och sådant handredskapsfiske som inte bedrivs yrkesmässigt när det kan ske

1. med endast ringa olägenhet för renskötelsen, och

2. utan menlig inverkan på miljön, turismen eller annat intresse av vikt.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer, får meddela närmare föreskrifter om upplåtelse av sådan småviltsjakt och sådant handredskapsfiske som avses i första stycket.

32 b §

På mark under statens omedelbara disposition där en sameby enligt en dom som fått laga kraft har bättre rätt än staten till upplåtelse av rätt till jakt eller fiske får den myndighet som regeringen bestämmer besluta om inskränkningar i jakten eller fisket om det är motiverat av vilt- eller fiskevårdsskäl.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om åtgärder som i övrigt syftar till att tillgodose vilt- eller fiskevård på mark under statens omedelbara disposition ovanför lappmarksgränsen och på renbetesfjällen.

32 c §

Samråd om vilt- eller fiskevården på mark under statens omedelbara disposition där en sameby enligt en dom som fått laga kraft har bättre rätt än staten till upplåtelse av rätt till jakt eller fiske ska hållas mellan samebyn och den myndighet som disponerar marken, om någon av dem begär det.

33 §

Fråga om upplåtelse enligt 32 § prövas av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer.

Fråga om upplåtelse enligt 32 § prövas av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer.

På mark under statens omedelbara disposition ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen där staten upplåter jakt och fiske får den myndighet som avses i första stycket efter ansökan uppdra åt en lokal förening att upplåta rätt till småviltsjakt eller fiske, om myndigheten bedömer det som lämpligt.

Regeringen får meddela närmare föreskrifter om sådana lokala föreningar som avses i andra stycket.

34 §

Upplåtelse enligt 32 §, som ej avser tillgodogörande av naturtillgångar eller skogsavverkning, skall ske mot avgift, om ej särskilda skäl föreligger för avgiftsfrihet. Avgiften fördelas mellan Samefonden och sameby som

Statens upplåtelse enligt 32 §, som inte avser tillgodogörande av naturtillgångar eller skogsavverkning, ska ske mot avgift, om inte särskilda skäl föreligger för avgiftsfrihet. Avgiften fördelas mellan Samefonden och den same-

beröres av upplåtelsen enligt bestämmelser som meddelas av regeringen.

Avser upplåtelsen tillgodogörande av naturtillgångar, *skall* staten utge ersättning för den skada eller olägenhet för renskötseln som upplåtelsen medför. I fråga om fördelning av ersättning som *ej* utgår till bestämd person äger 28 § andra stycket motsvarande tillämpning.

by som *berörs* av upplåtelsen enligt bestämmelser som meddelas av regeringen.

Avser upplåtelsen tillgodogörande av naturtillgångar, *ska* staten utge ersättning för den skada eller olägenhet för renskötseln som upplåtelsen medför. I fråga om fördelning av ersättning som *inte* utgår till bestämd person äger 28 § andra stycket motsvarande tillämpning.

Också när en lokal förening upplåter småviltsjakt eller fiske enligt 32 § ska upplåtelsen ske mot avgift, om inte särskilda skäl föreligger för avgiftsfrihet. Avgiften fördelas mellan föreningen och den sameby som berörs av upplåtelsen enligt bestämmelser som meddelas av regeringen.

99 §²

Länsstyrelsens beslut enligt denna lag eller enligt föreskrifter meddelade med stöd av lagen får, *om beslutet rör annat än sådan upplåtelse som avses i 32 §*, överklagas hos allmän förvaltningsdomstol.

Länsstyrelsens beslut enligt denna lag eller enligt föreskrifter meddelade med stöd av lagen får, *om inte annat följer av tredje eller fjärde stycket*, överklagas hos allmän förvaltningsdomstol. *Beslut som avser upplåtelse av rätt till jakt eller fiske får dock överklagas endast av en sameby.*

² Senast ändrad genom SFS 2006:802.

Sametingets beslut enligt denna lag eller enligt föreskrifter meddelade med stöd av lagen får överklagas hos allmän förvaltningsdomstol. Beslut att bevilja registrering av renmärken får dock inte överklagas.

Beslut om upplåtelse som avses i 32 § får överklagas hos regeringen. *Beslut som avser upplåtelse av rätt till jakt eller fiske får dock överklagas endast av sameby.*

Beslut om upplåtelse som avses i 32 § *och som inte rör jakt eller fiske* får överklagas hos regeringen.

Beslut enligt 33 § andra stycket får inte överklagas.

Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2024.

1.2 Förslag till förordning om ändring i jaktförordningen (1987:905)

Härigenom föreskrivs i fråga om jaktförordningen (1987:905) att 26 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

26 §¹

För att förebygga skador av vilt får jakträttshavare bedriva jakt under de tider och övriga villkor som anges i bilaga 4 till denna förordning. Vidare får *sådan* jakt bedrivas av personer som avses i 23 § första stycket jaktlagen (1987:259) under de tider som anges i punkterna 2 och 3 samt, när det gäller vildkanin, punkten 1 i bilaga 4.

För att förebygga skador av vilt får jakträttshavare bedriva jakt under de tider och övriga villkor som anges i bilaga 4 till denna förordning. *Detsamma gäller för länsstyrelsen på mark som står under statens omedelbara disposition och där en sameby enligt en dom som fått laga kraft har bättre rätt till upplåtelse av rätt till jakt.* Vidare får jakt för att förebygga skador av vilt bedrivas av personer som avses i 23 § första stycket jaktlagen (1987:259) under de tider som anges i punkterna 2 och 3 samt, när det gäller vildkanin, punkten 1 i bilaga 4.

Vid jakt som avses i första stycket får ingrepp även göras i fåglars bon och fåglars ägg förstöras.

Den som jagar med stöd av första eller andra stycket är skyldig att till länsstyrelsen lämna de uppgifter om jakten som Naturvårdsverket föreskriver. Länsstyrelsen är skyldig att årligen lämna dessa uppgifter till Naturvårdsverket.

Denna förordning träder i kraft den 1 juli 2024.

¹ Senaste lydelse 2021:334.

1.3 Förslag till förordning om ändring i rennäringsförordningen (1993:384)

Härigenom föreskrivs i fråga om rennäringsförordningen (1993:284)² dels att 3, 6 och 8 §§ ska ha följande lydelse, dels att det ska införas tre nya paragrafer, 3 a–c §§, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 §³

Rätt till sådan småviltsjakt och sådant handredskapsfiske som inte bedrivs yrkesmässigt på statens mark ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen ska upplåtas om

1. någon olägenhet av betydelse inte uppkommer för rennäringen,

2. det inte finns något hinder enligt bestämmelserna i 32 § andra stycket rennäringslagen (1971:437), och

3. jakten eller fisket inte inverkar menligt på miljön, turismen eller andra intressen.

Rätt till småviltsjakt enligt första stycket ska upplåtas till den som är fast bosatt i Sverige. Rätten ska även upplåtas till den som inte är fast bosatt i Sverige, men som omfattas av Sveriges internationella åtaganden om etableringsfrihet, den fria rörligheten för kapital, arbetskraftens fria rörlighet och utbyte av tjänster, och som har uppnått en närmare anknytning till Sverige. Med när-

Rätt till småviltsjakt enligt 32 a § rennäringslagen (1971:437) ska upplåtas till den som är fast bosatt i Sverige. Rätten ska även upplåtas till den som inte är fast bosatt i Sverige, men som omfattas av Sveriges internationella åtaganden om etableringsfrihet, den fria rörligheten för kapital, arbetskraftens fria rörlighet och utbyte av tjänster, och som har uppnått en närmare anknytning

² Senast ändrad genom SFS 2016:972.

³ Senast ändras genom SFS 2016:901.

mare anknytning till Sverige avses att personen i fråga äger en fastighet i Sverige, driver näringsverksamhet i Sverige, har anställning i Sverige eller liknande.

Rätt till småviltsjakt enligt första stycket får även upplåtas till någon annan än den som avses i andra stycket.

När rätt till annan jakt eller annat fiske upplåts ska personer för vilka jakten eller fisket är av väsentlig betydelse för den egna försörjningen ges företräde.

till Sverige. Med närmare anknytning till Sverige avses att personen i fråga äger en fastighet i Sverige, driver näringsverksamhet i Sverige, har anställning i Sverige eller liknande.

Rätt till småviltsjakt enligt 32 a § rennäringslagen får även upplåtas till någon annan än den som avses i andra stycket.

3 a §

En lokal förening enligt 33 § andra stycket rennäringslagen (1971:437) ska vara en ideell förening. I föreningens styrelse ska ingå minst

1. en ledamot för var och en av de samebyar vilkas områden berörs,

2. en ledamot som representerar det lokala fiske- och fiskevårdsintresset,

3. en ledamot som representerar det lokala jakt- och viltvårdsintresset, och

4. en ledamot som representerar lokalt näringsliv och turism.

Ledamöterna i första stycket 2 och 3 ska utses efter förslag av den eller de berörda intresseorganisationerna i området. Ledamoten i 4 ska utses efter förslag av den kommun som berörs.

Om ett uppdrag enligt 33 § andra stycket rennäringslagen (1971:437) endast omfattar småviltsjakt gäller inte första stycket 2 i denna paragraf. På motsvarande sätt gäller inte första stycket 3 om ett sådant uppdrag är begränsat till fiske.

3 b §

När rätt till annan jakt än småviltsjakt eller annat fiske än handredskapsfiske upplåts av staten ska personer för vilka jakten eller fisket är av väsentlig betydelse för den egna försörjningen ges företräde.

3 c §

Frågor om inskränkningar i jakten eller fisket enligt 32 b § första stycket rennäringslagen (1971:437) prövas av länsstyrelsen.

6 §

Avgift enligt 34 § första stycket rennäringslagen (1971:437) tillfaller till hälften Samefonden och till hälften samebyn.

Om en upplåtelse berör flera samebyar beslutar länsstyrelsen hur stor del av avgiften som skall tillfalla varje sameby.

Avgift enligt 34 § tredje stycket rennäringslagen (1971:437) tillfaller den lokala förening som upplåter till den del som behövs för att föreningen ska få ersättning för kostnader för viltvård, fiskevård, jaktbevakning, fiskebevakning, styrelse- och mötesarvoden och administration. Resterande del av avgifterna tillfaller den eller de

samebyar som berörs som ersättning för olägenheter i renskötseln.

8 §

Jordbruksverket meddelar närmare föreskrifter om upplåtelser på statens mark ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen.

Jordbruksverket meddelar närmare föreskrifter om *statens* upplåtelser på statens mark ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen.

Naturvårdsverket meddelar närmare föreskrifter om åtgärder som syftar till att tillgodose viltvård på statens mark ovanför lappmarksgränsen och på renbetesfjällen.

Havs- och vattenmyndigheten meddelar närmare föreskrifter om åtgärder som syftar till att tillgodose fiskevård i vatten på statens mark ovanför lappmarksgränsen och på renbetesfjällen.

Denna förordning träder i kraft den 1 juli 2024.

2 Kommitténs uppdrag och arbete

2.1 Kommitténs uppdrag

Kommitténs direktiv återges i sin helhet i bilaga 1 och 2. Såvitt gäller delbetänkandet kan kommitténs uppdrag och bakgrunden till uppdraget enligt direktiven beskrivas enligt följande.

I rennäringslagen (1971:437) finns bestämmelser som reglerar upplåtelser av nyttjanderätter i delar av renskötselområdet, bland annat en bestämmelse i 31 § om att samebyar eller deras medlemmar med visst undantag inte får upplåta de rättigheter som följer med renskötselrätten. Enligt rennäringslagen får alltså en sameby eller dess medlemmar som huvudregel inte upplåta jakt och fiske inom renskötselområdet.

Denna bestämmelse kan inte längre tillämpas för rätten att upplåta småviltsjakt och fiske på den statliga mark som ingår i Girjas samebys byområde. I ett avgörande från Högsta domstolen år 2020, Girjasdomen, har domstolen nämligen kommit fram till att Girjas sameby i sitt byområde på statens mark ovanför odlingsgränsen har en ensamrätt i förhållande till staten att upplåta småviltsjakt och fiske. Denna ensamrätt grundas enligt domen på urminnes hävd och gäller trots att rennäringslagen inte ger samebyn någon sådan rätt.

Girjasdomen innehåller uttalanden av betydelse även för andra geografiska områden. Det har därför bedömts finnas ett behov av att utreda inom vilka delar av statligt ägd mark dels inom åretruntmarkerna, dels ovanför lappmarksgränsen när renskötsel är tillåten där, som samebyar på motsvarande sätt i förhållande till staten har ensamrätt att upplåta jakt och fiske på grund av att samer genom urminnes hävd har förvärvat jakträtt och fiskerätt där. Med statligt ägd mark avses enligt direktiven sådan mark som står under statens omedelbara disposition.

Avgifter som tas ut för upplåtelser av nyttjanderätter på vissa delar av statens mark inom renskötselområdet tillfaller Samefonden och den sameby som berörs av upplåtelsen (34 § rennäringslagen). Samefonden är en fond vars ändamål är att främja och stödja rennäringen, samisk kultur och samiska organisationer. För upplåtelser på de delar av statens mark där samebyar har ensamrätt att göra upplåtelser bör bestämmelsen om fördelning av avgifter till Samefonden ändras. Det behövs också en analys av hur Samefondens minskade intäkter påverkar fondens roll och förutsättningarna för dess arbete.

Kommittén ska därför i ett delbetänkande

- bedöma inom vilka delar av statligt ägd mark dels inom åretruntmarkerna, dels ovanför lappmarksgränsen när renskötsel är tillåten där, som samebyar i förhållande till staten genom urminnes hävd har ensamrätt att upplåta småviltsjakt och fiske,
- analysera vilken rätt till upplåtelser av jakt och fiske som tillkommer samebyarna på de delar av deras byområden som ligger inom statligt ägd mark dels inom åretruntmarkerna, dels ovanför lappmarksgränsen när renskötsel är tillåten där, om någon ensamrätt till upplåtelser genom urminnes hävd inte kan konstateras i området,
- ta ställning till om ensamrätten till upplåtelser av jakt enbart gäller småviltsjakt eller om den gäller allt vilt,
- analysera vad ensamrätten till upplåtelser av jakt och fiske får för konsekvenser för statens avtal om nyttjanderättsupplåtelser inom områdena,
- bedöma vad samebyarnas ensamrätt till upplåtelser av jakt och fiske får för betydelse för Samefondens intäkter och arbete, och
- lämna förslag till en reglering av upplåtelsebestämmelserna i rennäringslagen som ska kunna gälla tillfälligt till dess att en ny permanent reglering finns på plats.

2.2 Mark som omfattas av uppdraget

Kommitténs uppdrag avser mark under statens omedelbara disposition dels inom åretruntmarkerna, dels ovanför lappmarksgränsen när renskötsel är tillåten där. Med *mark under statens omedelbara dispo-*

sition förstås mark som staten äger direkt och inte genom bolag, det vill säga mark som förvaltas av Statens Fastighetsverk, Naturvårdsverket och Fortifikationsverket. De arealer som omfattas av uppdraget beskrivs i avsnitt 4.2. Begreppet omedelbar disposition behandlas i avsnitt 8.1.2.

I betänkandet används ibland termerna *statlig mark* eller *statens mark* som synonym till mark under statens omedelbara disposition. Detta görs endast i syfte att med hjälp av ett kortare begrepp göra texten mer lättläst. Någon skillnad är alltså inte åsyftad när det ena eller andra begreppet används.

Kommittén är medveten om att frågan om äganderätten till den mark som benämns som statlig är ifrågasatt. Det ingår dock inte i kommitténs uppdrag att bedöma frågan om äganderätt. Eftersom det är statens uppfattning att den är ägare till den mark som avses, bildar det utgångspunkt för delbetänkandet.

2.3 Kommitténs arbete

Kommitténs arbete har bedrivits på sedvanligt sätt genom regelbundna sammanträden med kommitténs ledamöter och sakkunniga. Det första kommittésammanträdet hölls i oktober 2021 och därefter har 14 sammanträden hållits. Två av sammanträdena har varit längre och i internatform.

Inför kommitténs sammanträden har möten hållits med den expertgrupp som varit knuten till kommittén. Inriktningen för dessa möten har varit dels att behandla de juridiska frågeställningar som uppdraget har innefattat, dels att utifrån de partsintressen experterna har representerat inhämta experternas inställning i vissa frågor. Mötena har hållits i helgrupp eller med delar av gruppen. Vid dessa möten har, utöver experter och sekretariatet, även ordföranden deltagit.

Ett gemensamt sammanträde har hållits med ledamöter, sakkunniga och experter.

Kommittén har gjort ett studiebesök i Kiruna, vid vilket kommittén träffade representanter för samebyar, samer utan medlemskap i en sameby och andra lokala jägare utan medlemskap i en sameby. Vid studiebesöket träffade kommittén även representanter för LKAB.

Kommitténs arbete med deluppdraget avseende jakt och fiske har i huvudsak bedrivits i tre faser.

I den första fasen har inriktningen varit att inhämta kunskap om respektive frågeställning. Detta har skett genom att sekretariatet har skrivit promemorior som har föredragits och diskuterats vid kommittésammanträdena.

I den andra fasen har arbetet varit inriktat på att, efter diskussion i kommittén, kartlägga vilka närmare ståndpunkter som funnits i respektive delfråga. Inför kommitténs diskussioner i denna del har sekretariatets uppgift varit att redogöra för de huvudsakliga handlingsalternativ som identifierats och att kommentera dessa närmare.

Under den tredje fasen har arbetet inriktats på att finna en konkret lösning på berörda frågeställningar. Förslag på författningstext och motivtext har tagits fram av sekretariatet och fortlöpande behandlats vid kommittésammanträdena.

Kommittén har lämnat ett externt uppdrag till historikern Gudrun Norstedt. Det har avsett särskild sakkompetens inom historisk forskning, för bistånd vid framtagande av historiskt källmaterial och genom textgranskning.

Kommitténs ordförande och sekretariat har haft möten och samrått med flera offentliga och privata aktörer inom ramen för deluppdraget. Det gäller bland andra Naturvårdsverket, Skogsstyrelsen, Sameetinget, länsstyrelserna i Norrbottens, Västerbottens, Jämtlands och Dalarnas län, Samefonden, Sanningskommissionen för det samiska folket (Ku 2021:02), Sanningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset (Ku 2020:01), Sámiid Riikkasearvi (Svenska Samernas Riksförbund), Koncessionssamebyarnas intresseförening, Boazoeaiggádiid oktavuohhta (Renägarförbundet), samebyarnas ordförande, Same Ätnam, Sáminuorra, Sametingets partier, Svenska Tornedalingars Riksförbund – Tornionlaaksolaiset, Svenska Jägareförbundet, Jägarnas Riksförbund, Föreningen Sveriges Jägare, Sportfiskarna, Skogsindustrierna, Lantbrukarnas Riksförbund, Sveaskog, Sveriges Allmänningsskogars Förbund, Centrala samverkansgruppen skogsbruk-renskötsel, Svenska Turistföreningen, Argentis AB med medlemsföretag och projektgruppen för Silvermuseets Rådestitprojekt.

Sammanfattningen av delbetänkandet har översatts till engelska, nordsamiska, lulesamiska och meänkieli. Kommitténs önskemål har varit att sammanfattningen skulle översättas även till sydsamiska, men trots ansträngningar har sekretariatet inte lyckats få tag i en översättare som kunnat åta sig uppdraget under den period som det behövde göras.

3 Renskötseln i svensk rätt – en historisk tillbakablick

Förhållandet mellan människor och renen har på de marker där renen vistas gett upphov till en bruksrätt till mark och vatten som kallas renskötselrätt. Renskötselrätten är naturgeografiskt, kulturgeografiskt och rättshistoriskt betingad. I detta kapitel ges en kortfattad bakgrundsskiss till renskötselrätten.

Evolutionen har anpassat renen till en karg miljö där den ingår i ett skört ekosystem i växelverkan med människan.

De som har utvecklat denna växelverkan längst framträder i historieskrivningen som en folkgrupp, med språk, kultur och näringsfång som utifrån har uppfattats som annorlunda. Av källor från tidigt 1600-tal framgår att dessa människor kallade sig samer. Andra kallade dem ofta för lappar. De har funnits vid sidan om och i samverkan med andra som bodde i norra Skandinavien och Finland och som utvecklat sitt språk, sin kultur och sina näringsfång. Samverkan tycks ha varit ömsesidig och huvudsakligen fredlig trots att betingelserna måste ha varit hårda kring djurhållning, jakt och fiske, som de allra flesta i norr varit hänvisade till för att klara livhanken.

När den svenska nationalstaten började växa fram blev det av vikt för kronan att kunna upprätthålla överhöghet i norr gentemot andra stater. Ett medel för detta var att etablera beskattningsmakt över de människor som fanns på territoriet; över samerna liksom över andra som fanns där. Renskötsel, jakt, fiske och slöjd – lappmannanäringsarna – var en viktig livsbetingelse för samerna och blev för kronan ett nav för handel med och beskattning av dem.

Samerna kom så att inlemmas i det svenska riksbygget och underställdes svensk lag, som dock länge fylldes ut med regional sedvanelag såsom den uttolkades på tingen med samiska nämndemän från trakten.

Men samerna förefaller inte ha varit en helt sluten grupp. Man kunde gifta in sig i eller gifta sig ut ur gruppen. Samer kunde också lämna sin traditionella näring och övergå till en annan näring med antagande av det levnadssätt som passade för det.

Andra människor fanns också i området. I älvmyrningarna mot havet och en bit västerut bedrevs jordbruk. Även jordbruket låg i kronans intresse. Samtidigt var det av intresse att skydda de så kallade lappmannanäringarna och de personer som besatt kunskaperna om hur man kunde finna en god utkomst i kargare skogs- och fjällmarker. Det låg med andra ord i kronans intresse att inte låta jordbrukare och lappmän störa varandra och undergräva varandras näringsfång. Det krävdes någon form av rättsskydd för de olika slags näringar som de båda grupperna sedan gammalt bedrev.

Dagens rättsskydd har vuxit fram kring en samisk bruksrätt som uppvisar flera särdrag i förhållande till andra bruksrätter till mark och vatten. Renskötselrätten är inte ett offentligt grundat privilegium. Rätten är av civilrättsligt slag och den gäller under obegränsad tid. Innehållet i bruksrätten har varierat beroende på sedvanor och över tid ändrade förhållanden, men är sedan år 1886 fastställt i lag. Dock ger varken den äldre lagen eller nuvarande rennäringslag hela bilden. Rätten att använda mark och vatten för renskötsel, jakt och fiske kan vara mer omfattande än vad som framgår av den skrivna lagen. Den markanvändning som har gällt av ålder – det vill säga hur markerna har brukats historiskt – kan innebära att rättigheterna är starkare på vissa marker än på andra. Detta framgår bland annat av Girjasdomen.

Rätten avser en extensiv markanvändning på mycket stora områden, men utesluter inte att någon annan kan ha en annan rätt till markanvändning på samma område. Renskötselrättens innehåll skyddas juridiskt sett som egendom, såväl enligt nuvarande grundlag som enligt tidigare gällande regler.

Samernas roll i och för uppkomsten av renskötselrätten får en särskild betydelse mot bakgrund av folkrätten, i synnerhet eftersom samerna är ett urfolk (vilket i rättsliga sammanhang betyder att samerna fanns i Sverige när landet fick sina nuvarande gränser och delvis har behållit sina sociala, ekonomiska och kulturella institutioner). Sverige som stat har gentemot andra stater åtagit sig att skydda den samiska kulturen, där renskötseln är en central kulturbäare.

I detta kapitel ska ytterligare något sägas om samernas historiska markanvändning. I kapitel 10 kommer den kartläggning som har gjorts av historiska förhållanden på lokal nivå att beskrivas. Det sker som en del i kommitténs uppdrag att bedöma var samebyar i förhållande till staten genom urminnes hävd kan ha en ensamrätt att upplåta jakt och fiske.

De historiska förhållandena kring samisk markanvändning generellt har annars undersökts av forskare inom flera olika vetenskapliga områden – av historiker, geografer, jurister, arkeologer, etnografer med flera. De historiska förhållandena har också blivit belysta i två statliga utredningar från 2000-talet: i Jakt- och fiskerättsutredningens tre betänkanden samt i Gränsdragningskommissionens betänkande.¹

3.1 Tiden fram till den första renbeteslagen

Samerna har sedan urminnes tider befolkat de norra delarna av Norden, långt innan nationerna Sverige, Norge och Finland bildades. Renen har alltid varit ett viktigt inslag i samernas hushållning – först som ett bytesdjur som jagades, och så småningom som ett domesticerat tamdjur som mjölkades, bar packning, användes som dragdjur med mera. Successivt övergick samerna till att hantera renarna i renhjordar, vilket utvecklades till en mer omfattande rennomadism.²

För samerna är renen en kulturbärare; en bas för samiskt språk, kultur, traditioner och social samhörighet. Utöver renskötseln har jakt och fiske i alla tider varit en viktig del av samernas försörjning och kultur, även om de olika näringssätten har varit olika viktiga under olika tidsperioder och områden.

För att nyttja resurserna på bästa sätt förflyttade sig samerna familjevis mellan varierande resursområden under olika delar av året. Markerna var indelade i olika familjers områden. Samerna hade ett eget sätt att organisera sig och sin markanvändning på – ett siidasamhälle, som byggde på en indelning av marken i familjegrupper. Begreppet siida kan syfta på en familj, ett flyttlag, eller hela byn, det vill säga de

¹ *Jakt och fiske i samverkan*, SOU 2005:116, *Vem får jaga och fiska? Rätt till jakt och fiske i lappmarkerna och på renbetesfjällen*, SOU 2005:17, *Vem får jaga och fiska? Historia, folkerätt och miljö*, SOU 2005:79, och *Samernas sedvanemarker*, SOU 2006:14.

² Se bl.a. SOU 2005:116 s. 63 och Brännström, Malin, 2017, *Skogsbruk och renskötsel på samma mark*, s. 88 f.

grupper av familjer som höll ihop. Den samiska byn styrdes ofta av en församling som kallades byarätt.

I det samiska siidasamhället fanns en utvecklad uppfattning om hur land och vatten skulle användas och fördelas.³ I de områden där det samiska siidasamhället hamnade under den svenska staten och svensk rätt kallades de samiska grupperingarna för lappbyar.⁴

I lappmarkerna⁵ var markerna dessutom indelade i mindre områden för enskilda samers och samiska familjers bruk. För bruket av dessa områden, vilka av kronan kom att benämnas lappskatteländ, betalade familjerna skatt. Under mitten av 1500-talet började man från kronans sida att föra enkla förteckningar över de skattskyldiga.⁶ Från den tiden och framåt finns skattelängder över de manliga husbönderna i Lappland, genom vilka man kan få en uppfattning om landskapets invånare. Om skatten som lappskatteländsinnehavarna betalade var en personskatt eller jordskatt är omdiskuterat i den historiska forskningen.⁷

Från år 1695 infördes ett nytt system för beskattningen som innebar att skatten betalades av varje lappby, i stället för som tidigare av enskilda samer eller familjer. Lappbyn blev alltså skattesubjekt i stället för innehavaren av lappskatteländet. Det förekom fortfarande på vissa platser att enskilda familjer betalade skatt för sina lappskatteländ, medan byarnas invånare betalade skatt gemensamt för andra marker.⁸

I vissa områden, framför allt i de nordliga delarna av lappmarkerna, utvecklades också renskötseln till att bli mer extensiv, vilket innebar att lappskatteländen så småningom förlorade sin betydelse där.⁹ Med en mer storskalig renskötsel, där renarna rörde sig i större hjordar över större områden, blev det inte lika viktigt att ha kvar den starka kopplingen till det egna lappskatteländet.

³ Se bl.a. SOU 2005:116 s. 63 och Brännström, 2017, s. 88 f.

⁴ Se t.ex. Holmäck, Åke, *Om lappskatteländsinstitutet och dess historiska utveckling*, SOU 1922:10 s. 27 f. och *Girjasdomen*, NJA 2020 s. 3 p. 175.

⁵ Begreppet lappmarkerna avsåg först områdena som delvis ligger i dagens landskap Lappland men som också sträckte sig ner till kusten och in i vad som i dag är Finland, fram tills lappmarksgränsen fastställdes under mitten av 1700-talet. Efter att gränsen fastställdes syftade begreppet lappmarkerna på områdena väster om gränsen, dvs. motsvarande dagens landskap Lappland.

⁶ SOU 2005:116 s. 63 f. och Brännström, 2017, s. 89.

⁷ Se t.ex. olika uppfattningar i Holmbäck, SOU 1922:10 s. 26 f. och 42 f., Korpijaakko-Labba, Kaisa, 1994, *Om samernas rättsliga ställning i Sverige-Finland*, s. 346 ff. och 354–359, Lundmark, Lennart, 2006, *Samernas skatteländ*, s. 40–46 och Päiviö, Nils Johan, 2011, *Från skattemannarätt till nyttjanderätt*, s. 93–95.

⁸ Högström, Pehr, 1746, *Beskrifning öfwer de till Sweriges krona lydande Lapmarker*, s. 242.

⁹ Päiviö, 2011, s. 95 f., 103 och 253.

Lappskattelandsinnehavarna behandlades under 1600- och 1700-talen rättsligen på i stort sett samma sätt som skattebönder av domstolar och skattemyndigheter. I häradsrätterna i Lappland satt samer med i nämnden, ofta i majoritet. Den samiska sedvanan kom därför att införlivas i den nationella rätten i Lappland.¹⁰ Lappskattelandsinnehavarna hade ett starkt rättsskydd för sina områden. Deras marker kunde ärvas och säljas, och det förekom även lagfarter på områdena.¹¹

Från andra hälften av 1600-talet började den svenska kronan bedriva en kolonisationspolitik i Lappland genom att uppmuntra nybyggesverksamhet i lappmarkerna. Drivkrafterna bakom detta bestod bland annat i kronans önskemål om svensk kontroll över områdena, och att kronan såg att det där fanns möjlighet att få in skatteintäkter och andra resurser, till exempel från bergsnäring.¹² Många nybyggare var själva samer.¹³

Kronans uppfattning var länge att eftersom jordbruk och renskötsel var skilda näringar kunde de utövas samtidigt på samma område. Denna uppfattning kallas parallellteorin.¹⁴

Under mitten av 1700-talet ökade kronans intresse för lappmarkerna ytterligare, vilket visade sig bland annat genom det år 1749 meddelade lappmarksreglementet. Principerna i reglementet kom att påverka den fortsatta kolonisationen. Under mitten av 1700-talet drogs också lappmarksgränsen genom Västerbottens och Norrbottens län. Den hade till syfte att stimulera kolonisationen, skapa ordning i skattesystemet och hindra att Lapplands resurser togs i anspråk av kustlandets befolkning. Kustbönderna öster om gränsen förbjöds att fiska i vattendragen väster om den och därmed konkurrera med nybyggarna och samerna där.¹⁵

Lappmarksgränsen har fortfarande juridisk betydelse eftersom den utgör en del av regleringen kring var renskötsel får bedrivas under olika delar av året och hur de olika delarna i renskötselrätten får utövas (se kapitel 4 angående gränser för renskötseln).¹⁶

¹⁰ Jfr NJA 2020 s. 3 p. 174.

¹¹ Se t.ex. Bengtsson, Bertil, 2004, *Samerätt*, s. 31 f. Korpjiaakko-Labba, 1994, och Korpjiaakko-Labba, *Naturen av samernas rättigheter och naturen av statens rätt*, SOU 2005:17 s. 101 f., s. 120–124, 129 och s. 138 f. samt SOU 2005:116 s. 65.

¹² Arell, Nils, 1977, *Rennomadismen i Torne lappmark*, s. 71 och Brännström, 2017, s. 89.

¹³ Se t.ex. Bylund, Erik, 1956, *Koloniseringen av Pite lappmark*, s. 49 figur 2, 1 nr 29.

¹⁴ Se bl.a. NJA 1981 s. 1, s. 198 och SOU 2006:14 s. 127–130.

¹⁵ SOU 2006:14 s. 72 och s. 125 ff. och SOU 2005:116 s. 66. Jfr även NJA 2020 s. 3 p. 47.

¹⁶ 3, 17, 21 och 25 §§ rennäringslagen.

Resultatet av nybyggeskolonisationen blev så småningom konkurrens om markerna, både beträffande jakten och fisket och andra resurser. Tvister mellan samer och nybyggare hade knappt förekommit före 1700-talets mitt, men ökade i omfattning därefter.¹⁷ Så småningom kom de renskötande samerna att trängas bort från marker som de tidigare hade brukat ensamma. Jordbruket betraktades av myndigheterna som den viktigaste näringen.¹⁸ En väsentlig del i den utvecklingen bestod i att konungens befallningshavande som företrädde statens intresse – den tidens motsvarighet till länsstyrelser – vid 1700-talets slut hade tagit över bestämmanderätten över markerna. Tidigare hanterade häradsrätterna markfrågorna på lappskatteländen.¹⁹

I Jämtland och Härjedalen såg förhållandena annorlunda ut. Jämtland och Härjedalen införlivades i Sverige efter freden vid Brömsebro år 1645. Där levde också samer i fjällområdena, men de var betydligt färre än samerna i lappmarkerna. Där synes inte ha förekommit någon indelning av markerna i byar, utan de marker som samerna betalade skatt för, som kallades skattefjäll, var indelade mellan olika familjer.²⁰ I Jämtland och Härjedalen fanns inga samer i häradsrätternas nämnder, och inget tyder på att samisk sedvana beaktades av domstolar och myndigheter i rättstillämpningen.²¹

Genom avvittringen, som i Norrland började på 1700-talet och med vissa uppehåll pågick till 1900-talets början, skildes statens mark från enskildas. Denna process är grunden till de markägarförhållandena som i dag råder i Norrland.

Avvittringen gick i praktiken ut över de samer som inte var nybyggare. Dessa kunde inte längre använda den mark som avvittrats för enskilda. I Jämtland och Härjedalen, där avvittringarna genomfördes tidigare än i Lappland, kom dessa att drabba samerna särskilt hårt. Där genomfördes avvittringarna helt utan hänsyn till de samiska betesrättigheterna.²² Samerna protesterade till kungen mot att deras marker hade tagits ifrån dem. För att skydda samernas bruksrätt till marker för renskötsel utfärdades därför år 1841 det så kallade Skatte-

¹⁷ Bylund, 1956, s. 228 f. och 268 f. och SOU 2005:79 s. 15, jfr även NJA 2020 s. 3 p. 45.

¹⁸ Bylund, 1956, s. 261 f.

¹⁹ SOU 2005:116 s. 65 och Bengtsson, 2004, s. 34.

²⁰ Holmbäck, 1922, s. 23 och Bengtsson, 2004, s. 31.

²¹ Jfr Rumar, Lars, 2014, *Historien och Härjedalsdomen*, s. 94 f. och NJA 1981 s. 1, s. 191 och 196.

²² Holmbäck, 1922, s. 58 f., NJA 1981 s. 1, s. 209, SOU 2005:116 s. 67. Jfr även NJA 2020 s. 3 p. 48.

fjällsbrevet. Detta medförde inte någon äganderätt, men förstärkte skyddet av bruksrätten på avgränsade områden i Jämtlands län.²³

Redan i samtiden framfördes skarp kritik även från andra än samer mot det sätt som avvitringarna i Jämtland och Härjedalen hade genomförts på.²⁴ Kritiken kom att inverka på avvitringarna i Norrbotten och Västerbotten. I avvitringsplakaten för lappmarkerna fanns därför bestämmelser som avsåg att skydda samernas bruksrätt. Där angavs till exempel att samerna även efter avvitringen skulle ha rätt att använda alla skogsmarker i Lappland för bete, men såvitt gäller enskildas marker endast vintertid.²⁵

Under 1800-talets mitt tillkom i Lappland också odlingsgränsen till skydd för samernas renbetesland. Den drog upp en gräns för nybyggesverksamheten. Väster om gränsen skulle inga nybyggen få anläggas. Markerna där ansågs inte lämpliga för odling och skulle vara uteslutande samernas område. Gränsen beslutades slutligt år 1867. Nybyggesanläggningarna kom emellertid ändå att fortsätta ovanför gränsen.²⁶

I Jämtland och Härjedalen drogs inte någon lappmarks- eller odlingsgräns. I stället kom skattefjällen under senare hälften av 1800-talet att utvidgas genom att staten köpte in enskilda hemman som skulle användas till renbete. Skattefjällen och utvidgningshemmanen kallas tillsammans för renbetesfjäll. Renbetesfjällen utgör åretruntmarker för renskötsel i Jämtland och Härjedalen.

I Dalarna utgörs renskötselns åretruntmarker av statliga marker som upplåtits för renbete genom kungliga brev under slutet av 1800-talet.

3.2 Utvecklingen efter renbeteslagarna

Under 1800-talets slut fanns ett flertal delvis kolliderande lagar, instruktioner och kungliga brev som reglerade de renskötande samernas rättigheter. Ett exempel är 1883 års felleslag, som reglerade gränsöverskridande renskötsel mellan Sverige och Norge. Felleslagen innehöll en bestämmelse om samernas rätt att använda mark med stöd av urminnes hävd. Den innehöll också bestämmelser om en distrikts-

²³ Holmbäck, 1922, s. 61 och NJA 1981 s. 1, s. 210 ff. och 216.

²⁴ NJA 1981 s. 1, s. 229 och SOU 2005:116 s. 67. Jfr även NJA 2020 s. 3 p. 48.

²⁵ 8 § 1873 års avvitringsstadga för Västerbotten och Norrbotten. Jfr även NJA 2020 s. 3 p. 50.

²⁶ Bengtsson, 2004, s. 34 och NJA 2020 s. 3 p. 47.

indelad renskötsel, vilka syftade till att möjliggöra ett kollektivt ansvar för skador som orsakades av renar på fastboendes mark. Alla nomadiserande samer i ett distrikt var kollektivt skadeståndsansvariga enligt lagen.

Dessa principer om distrikt och kollektivt ansvar kom senare att överföras till den första svenska renbeteslagen – 1886 års renbeteslag.²⁷ Lagen syftade till att kodifiera vad som redan gällde i fråga om samiska markrättigheter. I lagen fastställdes vilka områden som samerna hade rätt att använda för sina behov, och vilka befogenheter de hade i områdena. Lagen, liksom dess efterträdare, byggde på uppfattningen att samerna inte var ägare till markerna som de använde för renbete.²⁸ Nomadiserande renskötsel ansågs inte kunna grunda någon sådan rätt till marken.²⁹ Däremot framhöll man i lagens förarbeten att samerna varit först på markerna och därför hade bättre rätt än nybyggarna när det gällde de befogenheter som ingick i renskötselrätten:

Ty lappen eger verkligen en rätt att åberopa för utöfningen enligt ur-gammal sed af det näringsfång, hvaraf han lefver. Lappen var den som först tog de nordliga trakterna af vårt land i besittning. Innan den förste nybyggaren fälde det första trädet i Norrlands skogar var lappen redan der. Under århundraden hade landet från Kölens fjellrygg till Bottenhafvet varit den obestriddt nyttjade betesmarken för hans renar. Och den förste besittningstagarens rätt till jorden måste anses bättre än den, som senare tillkommit.³⁰

Av 1886 års lag följde att samerna hade företräde till bruket av mark på de statsägda områden som betecknades som ”de för lapparne afsatta land”, vilket motsvarar renbetesfjällen och de statligt disponerade markerna ovanför odlingsgränsen. Samtidigt innebar lagen en formell förändring i samernas rättsställning; enskilda samers rätt till vissa specifika områden ersattes av en kollektiv rätt för lappbyar (senare samebyar). Lappskattelanden försvann, och det blev en ny byindelning.³¹

De rättigheter som enligt lagen ingick i renskötselrätten var, förutom renbete, bland annat rätten till skogsfång, jakt och fiske. I lagen föreskrevs dock att samerna inte fick upplåta de rättigheter som in-

²⁷ Päiviö, 2011, s. 209–211.

²⁸ NJA 1981 s. 1, s. 225.

²⁹ Bengtsson, 2004, s. 35 f.

³⁰ Särskilda utskottets utlåtande 1886:1 s. 18 f., jfr även s. 31.

³¹ Bengtsson, 2004, s. 36.

gick i renskötselrätten. Sådana upplåtelse skulle i stället hanteras av staten, dock med ersättning till samebyarna för intrången. Motsvarande reglering har funnits i senare renbeteslagar och kvarstår i dagens lagstiftning.

Den första renbeteslagen syftade bland annat till att undanröja konflikter med den bofasta befolkningen. Detta lyckades emellertid inte.³² Lagen revideras redan år 1898, vilket dock inte medförde någon större förändring av de renskötande samernas ställning. Detsamma kan sägas om 1928 års renbeteslag, som motiverades främst med att åtgärder krävdes för att skydda den nomadiserande samiska befolkningen i konkurrensen med den bofasta.³³

I den sistnämnda lagen tydliggjordes att det enbart var de renskötande samerna som hade de rättigheter som ingick i renskötselrätten, till exempel rätt till jakt och fiske.³⁴ Lagarna byggde på tanken att det fanns ett ”lappprivilegium”, det vill säga att renskötselrätten var en förmån som staten hade beviljat samerna.³⁵ I flera statliga utredningar betonades dock att samerna hade en stark rätt till jakt och fiske.³⁶

Under 1960-talet väckte samebyarna i Sverige talan mot staten i Skattefjällsmålet. Målet pågick i femton år och prövades av Högsta domstolen år 1981. Målet handlade bland annat om vem som hade äganderätten till samebyarnas åretruntmarker i norra Jämtland – samerna eller staten. Den pågående processen präglade utredningen inför och förarbetena till 1971 års rennäringslag, som är den lag som gäller i dag. I förarbetena uttalades att man i rådande läge, när tvistefrågorna prövades av domstol, fick acceptera att lagstiftningen när det gällde frågor om rättigheter till markerna skulle byggas upp på samma grund som dittills.³⁷ Jordbruksutskottet underströk också att ett antagande av den nya lagen inte innefattade något ställningsstagande till de pågående tvistefrågorna.³⁸

När Skattefjällsdomen senare meddelades avslog Högsta domstolen samebyarnas talan om bättre rätt till markerna. I domen uttalades att renskötselrätten på skattefjällen uttömmande reglerades

³² SOU 2005:116 s. 69. Jfr NJA 2020 s. 3 p. 56.

³³ NJA 2020 s. 3 p. 75 f. och prop. 1928:43 s. 35 ff.

³⁴ NJA 2020 s. 3 p. 76.

³⁵ Prop. 1928:43 med förslag till lag om de svenska lapparnas rätt till renbete i Sverige m.m., s. 54.

³⁶ SOU 1922:16 s. 72, 82 ff. och 89, SOU 1923:51 s. 119, SOU 1923:58 s. 42, 44 och 49 ff., SOU 1947:47 s. 201 samt SOU 1952:13 s. 88 f, 99 ff., 116 och 166 f.

³⁷ Kungl. Maj:ts proposition med förslag till rennäringslag m.m., 1971:51 s. 121, 261 f. och 280.

³⁸ JoU 1971:37 s. 36.

genom renbeteslagstiftningen.³⁹ Samtidigt betonade domstolen att rätten gäller på civilrättslig grund och oberoende av lagen är skyddad av regeringsformen på samma sätt som äganderätten.⁴⁰ Domstolen uttryckte även att det kunde vara så att de samiska rättigheterna till marker var starkare i de nordligare delarna av Sverige.⁴¹

I 1971 års rennäringslag benämns de traditionella samiska områdena inte längre som ”de för lapparna afsatta land”, eller, vilket de kallades i senare lagar, ”områden som blifvit till lapparnas uteslutande begagnande anvisade”. I lagen kallas dessa marker i stället för ”sådan kronomark ovanför odlingsgränsen som står under statens omedelbara disposition och renbetesfjällen”. Den ändrade beskrivningen av områdena avsåg inte att innebära någon ändring i sak, vilket tydliggjordes i en övergångsbestämmelse till lagen.⁴² Inte heller reglerna om jakt och fiske innebar någon väsentlig förändring jämfört med tidigare lagar.

I lagen anges att en samebymedlem får jaga och fiska på utmark inom de delar av byns betesområde som hör till renbetesfjällen eller lappmarkerna, när renskötsel är tillåten där. Om staten upplåter jakt och fiske på sådana marker får det ske endast under förutsättning att det kan ske utan avsevärd olägenhet för renskötseln, att upplåtelsen är förenlig med god viltvård eller fiskevård, och att den kan ske utan besvärande intrång i samebymedlemmarnas egen rätt till jakt eller fiske.⁴³ Intäkterna från statens upplåtelser tillfaller samebyarna och Samefonden.

En omdiskuterad fråga angående upplåtelsebestämmelserna i renbeteslagarna är om de ger uttryck för statens bestämmande över egna jakt- och fiskerättigheter eller ett bestämmande över samernas jakt- och fiskerättigheter. I ett antal statliga utredningar under 1900-talet uttalades att jakten och fisket var samernas ensamrätt.⁴⁴ I förarbetena till den nu gällande jaktlagen från år 1987 uttrycktes dock att

³⁹ NJA 1981 s. 1, s. 244. Samtidigt uttalade domstolen att rätt till grustäkt och annan täkt till husbehov samt rätt till annat bete än renbete och slätter ingick i renskötselrätten i den mån detta behövs för samernas egen försörjning – trots att detta inte framgår i lagen, s. 245 f.

⁴⁰ NJA 1981 s. 1, s. 248.

⁴¹ NJA 1981 s. 1, s. 189, 196 och 201.

⁴² Punkt 2 i övergångsbestämmelserna ”Vad i lag eller annan författning betecknas som områden som blifvit anvisade till lapparnas uteslutande begagnande skall i stället avse sådan kronomark ovanför odlingsgränsen som står under statens omedelbara disposition och renbetesfjällen”, jfr SOU 1968:16 s. 210 och JoU 1971:37 s. 38 f.

⁴³ 25 § första stycket och 32 § rennäringslagen.

⁴⁴ Jfr minoritetens redovisning av historiken i NJA 2020 s. 3, den skiljaktiga meningen p. 142–154, och Bengtsson, Bertil, SOU 2005:17, *Samernas jakt- och fiskerätt*, s. 22 ff.

samerna inte har ensamrätt till jakten på markerna, utan att staten har den jakträtt som följer med äganderätten till mark.⁴⁵

År 1993 gjordes vissa ändringar i rennäringslagen. Det fördes in ett stadgande i lagens första paragraf om att renskötselrätten grundas på urminnes hävd och tillkommer det samiska folket, men bara kan utövas av den som är medlem i en sameby.

Samtidigt infördes, genom en ändring i 3 § rennäringsförordningen, reformen om den fria småviltsjakten. Reformen innebär att länsstyrelserna under vissa närmare angivna förhållanden inte bara får – som det stod tidigare – utan *ska* upplåta småviltsjakt och handredskapsfiske på mark under statens omedelbara disposition ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen. När bestämmelserna tillkom innebär det en betydande utvidgning av allmänhetens möjligheter att utöva småviltsjakt på dessa marker.⁴⁶

Småviltsjaktreformen kritiserades starkt av samebyarna. Kritiken mot reformen var den huvudsakliga orsaken till att Girjasprocessen inleddes år 2009. I januari 2020 meddelades Högsta domstolens dom i målet. I domen fastställde Högsta domstolen att Girjas sameby utan statens samtycke får upplåta rätt till småviltsjakt och fiske på de delar av byns område som står under statens omedelbara disposition. Högsta domstolen fastställde också att staten inte får upplåta småviltsjakt och fiske där. Därmed har Girjas sameby genom Girjasdomen en starkare rätt till jakt och fiske än vad som framgår i rennäringslagen.

⁴⁵ Jfr prop. 1986/87:58 om jaktlag m.m., s. 45.

⁴⁶ NJA 2020 s. 3 p. 33.

4 Renskötseln i praktiken – en översikt

Den samiska markanvändningen utgår från renskötseln och innefattar bland annat jakt och fiske. I detta kapitel ges en översikt över renskötseln och dess förutsättningar. Kapitlet avslutas med en beskrivning av renskötseln som bärare av samisk kultur.

4.1 Renskötselrätten och dess gränser

4.1.1 Renskötselrättens grunder

Av rennäringslagen (1971:437) framgår att den som är av samisk härkomst (same) enligt bestämmelserna i lagen får använda mark och vatten till underhåll för sig och sina renar. Renskötselrätten är en ensamrätt för samerna. Rätten får enligt nuvarande reglering bara utövas av den som är medlem i en sameby.

Renskötselrätten är en särskild bruksrätt till fastighet. Det är en rättighet av civilrättsligt slag – rätten gäller oberoende av lag och omfattas av regeringsformens regler om egendomsskydd. Renskötselrätten är utöver att vara en näring även en viktig samisk kulturbärare. Detta betonas också i grundlagen genom regeringsformens målsättningsstadgande om att det samiska folkets och etniska, språkliga och religiösa minoriteters möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv ska främjas.¹

Renskötselrätten lagreglerades första gången genom 1886 års renbeteslag. I dag regleras renskötselrätten i första hand genom rennäringslagen som infördes år 1971. Med renskötselrätten följer enligt lagen bland annat rätt till renbete, jakt och fiske och rätt att uppföra vissa byggnader och anläggningar, såsom kåtor och renvaktarstugor.

¹ 1 kap. 2 § sjätte stycket regeringsformen.

4.1.2 Renskötseområdet

Renskötseområdet, det vill säga det område där renskötsel får bedrivas, utgörs av två typer av marker:

- mark där renskötsel får bedrivas året runt (åretruntmarker), och
- mark där renskötsel får bedrivas under tiden 1 oktober till 30 april (vinterbetesmarker).²

Dessutom finns områden i Norrbottens län där så kallad koncessionsrenskötsel får bedrivas efter tillstånd av länsstyrelsen. Dessa områden omfattas inte av kommitténs delbetänkande och kommer därför endast att behandlas mycket kortfattat.

Renskötseområdet inom Sveriges gränser sträcker sig från Tre-riksröset i norr till nordvästra delarna av Dalarna i söder, och från riksgränsen mot Norge i väster till Bottenviken och Bottenhavet i öster.

Området uppskattas totalt sett täcka mer än hälften av Sveriges yta. Att det handlar om en uppskattning beror på att vinterbetesmarkernas gränser inte fullt ut är bestämda, utan beror på var renskötseln bedrivs ”av ålder”.

Renskötseområdets omfattning såvitt avser åretruntmarkerna framgår av den tryckta karta som är bilagd betänkandet.

4.1.3 Renskötseområdet i Västerbottens och Norrbottens län

Vid avgränsningen av renskötseområdet i Västerbottens och Norrbottens län används begreppen lappmarksgränsen och odlingsgränsen samt begreppet renbetesland. Med renbetesland förstås sådana marker som vid avvittringen har förklarats utgöra renbetesland eller av ålder har använts som sådant land. Lappmarks- respektive odlingsgränsen beskrivs i kapitel 3 och framgår på den tryckta karta som är bilagd betänkandet.

² 3 § rennäringslagen.

Åretruntmarkerna består av:

- marker ovanför odlingsgränsen, och
- marker nedanför odlingsgränsen men ovanför lappmarksgränsen där skogsrenskötsel bedrivs under våren, sommaren eller hösten och som antingen tillhör eller tillhörde staten vid utgången av juni 1992 (kronomark) eller är renbetesland.

Vinterbetesmarkerna består av:

- övriga delar av lappmarkerna nedanför odlingsgränsen, och
- sådana trakter utanför lappmarkerna där renskötsel av ålder bedrivs vissa tider av året.³

4.1.4 Renskötselområdet i Jämtlands och Dalarnas län

I Jämtlands län avgränsas åretruntmarkerna i huvudsak av renbetesfjällen och i Dalarnas län av de så kallade kungabrevsmarkerna.

Åretruntmarkerna består av:

- renbetesfjällen
- de områden i Jämtlands och Dalarnas län som vid utgången av juni 1992 tillhörde staten och var särskilt upplåtna för renbete.

Vinterbetesmarkerna består av:

- sådana trakter utanför renbetesfjällen där renskötsel av ålder bedrivs vissa tider av året (i praktiken under vinterhalvåret).⁴

4.1.5 Den statliga marken inom renskötselområdet

Den mark som omfattas av kommitténs uppdrag i delbetänkandet är som framgått statlig mark dels inom åretruntmarkerna, dels ovanför lappmarksgränsen när renskötsel är tillåten där. Med statlig mark av-

³ 3 § rennäringslagen. I Härjedalen finns därutöver vinterbetesmarker som är civilrättsligt avtalade mellan samebyar och privata markägare.

⁴ 3 § rennäringslagen.

ses mark som staten äger direkt, det vill säga mark som förvaltas av Statens Fastighetsverk, Naturvårdsverket och Fortifikationsverket.

Såvitt avser Statens Fastighetsverk förvaltar myndigheten totalt cirka 5 741 000 hektar i området, varav i princip all mark är belägen ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen. För Fortifikationsverkets del uppgår förvaltat mark ovanför lappmarksgränsen och på renbetesfjällen till cirka 185 000 hektar. Naturvårdsverket förvaltar cirka 1 100 000 hektar ovanför lappmarksgränsen, varav cirka 890 000 hektar ligger ovanför odlingsgränsen.

4.2 Samebyarna

Renskötseln är organiserad i samebyar. En sameby är en ekonomisk och administrativ sammanslutning där renskötselarbetet planeras och bedrivs i samverkan i ett bestämt geografiskt område.

4.2.1 Ändamål och organisation

Av rennäringslagen följer att renskötselrätten får utövas av den som är medlem i en sameby.⁵ Samebyn är en juridisk person med en organisation som i viss mån liknar en ekonomisk förening.⁶ Samebyns ändamål är att för medlemmarnas gemensamma bästa ordna renskötseln inom byns betesområde. Samebyn får inte bedriva annan ekonomisk verksamhet än renskötsel.⁷ Vill man gemensamt driva annan verksamhet får man bilda bolag eller ekonomisk förening.

Rennäringslagen innehåller relativt detaljerade bestämmelser om vem som får vara medlem i en sameby samt om samebyns närmare uppgifter, organisation och förvaltning.

Medlem i en sameby kan den vara som deltar eller har deltagit i renskötsel inom byn samt vissa närstående, nämligen den som är make eller hemmavarande barn till medlem eller som är efterlevande make eller underårigt barn till avliden sådan medlem.⁸ En sameby kan som medlem anta också en annan same, om denne avser att med egna renar driva renskötsel inom byns betesområde.⁹

⁵ 1 § tredje stycket rennäringslagen.

⁶ 10 § första stycket rennäringslagen.

⁷ 9 § första och tredje stycket rennäringslagen.

⁸ 11 § rennäringslagen.

⁹ 12 § första stycket rennäringslagen.

Endast sameer har renskötselrätt.¹⁰ Annan än same, som är eller varit gift med renskötande same, kan visserligen vara medlem i samebyn och delaktig i renskötelsen men saknar då egen renskötselrätt.¹¹

Om sökanden vägras inträde som medlem, får Sametinget medge sökanden inträde, om det finns särskilda skäl.¹² Bestämmelsen är avsedd att tillämpas med stor försiktighet. Motiven nämner som exempel att det från rationaliseringssynpunkt är nödvändigt att en sameby får tillskott av renar eller arbetskraft.¹³

Samebyn företräds av en styrelse som leder renskötelsen i byn och som företräder medlemmarna utåt i frågor som rör renskötselrätten. Styrelsen ska bland annat tillse att medlemmarnas gemensamma intressen tillvaratas utan att någon medlem missgynnas.¹⁴

Styrelsen utses av bystämman och består av en ordförande och ytterligare en eller flera ledamöter.¹⁵ Som styrelsens beslut gäller den mening som fler än hälften av de närvarande röstar för. Vid lika röstetal gäller den mening som stöds av ordföranden.¹⁶

En medlems rätt att delta i handhavandet av samebyns angelägenheter utövas på bystämma.¹⁷ På stämman gäller att varje myndig medlem har rösträtt beträffande bland annat utseende av ordförande på bystämma och revisor, beviljande av ansvarsfrihet för styrelsen och ändring i vissa stadgeregler. I övriga frågor har endast renskötande medlem rösträtt med en röst för varje påbörjat hundratal renar som hen med samebyns tillstånd innehar, dock med högst en femtedel av det på stämman företrädda röstetalet.¹⁸

Som huvudregel gäller att den mening som fått det högsta röstetalet gäller som stämmans beslut. Vid lika röstetal avgörs val genom lottning och i andra frågor gäller den mening som stöds av de flesta röstande eller, om även antalet röstande är lika, av stämmans ordförande. För beslut om ändring av stadgarna krävs dock som huvudregel

¹⁰ 1 § rennäringslagen.

¹¹ Bengtsson, Bertil, kommentaren till 11 § rennäringslagen, Karnov, elektronisk version, Juno, besökt den 26 april 2023.

¹² 12 § andra stycket rennäringslagen.

¹³ Kungl. Maj:ts proposition med förslag till ny rennäringslag, prop. 1971:51 s. 162. Se även Bengtsson, Bertil, kommentaren till 12 § rennäringslagen, Karnov, elektronisk version, Juno, besökt den 26 april 2023.

¹⁴ 10 § andra stycket och 48 § rennäringslagen.

¹⁵ 48 och 49 §§ rennäringslagen.

¹⁶ 51 § rennäringslagen.

¹⁷ 58 § rennäringslagen.

¹⁸ 59 § rennäringslagen.

att det stöds av minst två tredjedelar av det röstetal som företräds av renskötande medlemmar på stämman.¹⁹

Byns kostnader för renskötseln fördelas mellan byns renskötande medlemmar utifrån deras reninnehav.²⁰

En samebymedlem kan överklaga bystämmans beslut och vissa styrelsebeslut till Sametinget.²¹

4.2.2 Olika typer av samebyar

Renskötselområdet är indelat i 51 samebyar med särskilt tilldelade betesområden. Storleken på byarnas betesområden varierar, liksom antalet renägare och yrkesverksamma renskötare i respektive sameby.

De befintliga samebyarna och deras åretruntmarker framgår på den tryckta karta som är bilagd betänkandet.

Det finns tre huvudtyper av samebyar:

- fjällsamebyar (33 stycken),
- skogssamebyar (tio stycken) och
- koncessionssamebyar (åtta stycken).

Fjällsamebyarna har sina åretruntmarker ovanför odlingsgränsen eller på renbetesfjällen och sina vinterbetesmarker nedanför odlingsgränsen respektive utanför renbetesfjällen. Fjällsamebyarna flyttar alltså från kalfjäll till skogsland beroende på säsong.

Skogssamebyarna har sina åretruntmarker i skogslandskapet nedanför odlingsgränsen. Byarnas åretruntmarker ligger typiskt sett ovanför lappmarksgränsen och vinterbetesmarkerna nedanför. Skogssamebyar har därför i regel kortare flyttningar av sina renar.

Koncessionssamebyarna, belägna längs Torne och Kalix älvdalar, är en särskild form av samebyar där renskötseln som framgått bedrivs med tillstånd av länsstyrelsen. Tillståndet innehas av en same, medan renägarna kan vara både samiska och icke-samiska markägare

¹⁹ 59 § rennäringslagen.

²⁰ 40 § första stycket rennäringslagen. Renar som tillhör en renskötande medlems husfolk anses i det sammanhanget tillhöra den renskötande medlemmen.

²¹ 97 § rennäringslagen. De styrelsebeslut som kan överklagas avser utdebitering av forskottsmedel från medlemmar, se 42 § rennäringslagen.

inom samebyns gränser. Renskötseln i koncessionssamebyar är generellt mer stationär än i fjäll- och skogssamebyarna.

I tidigare lagstiftning gjordes en åtskillnad mellan fjällsamebyar och skogssamebyar. I nuvarande rennäringslag görs ingen sådan åtskillnad, men indelningen i de två olika samebytyperna lever fortfarande kvar.²²

4.3 Naturbetesbaserad renskötsel

Renskötseln grundas på ett naturbetesbaserat system där renskötseln nyttjar djurens förmåga att tillgodogöra sig en för människan annars oåtkomlig resurs. Renskötselns behov av betesland är beroende av ett samspel mellan renens biologi och behov, renskötselarbetet och naturgivna faktorer. Renarna är anpassade till det arktiska och subarktiska klimat som de lever i. I detta klimat varierar tillgången till föda under året och renarna växlar valet av betesväxter beroende på säsong.

Under barmarksperioden nyttjar renarna den grönskande näringsrika födan och betar främst gräs och örter samt blad och skott från buskar och träd för att växa och bygga upp sina kroppsreserver inför vintern.

Vintern är en period med knapp och näringsfattig föda; renarna betar i stor utsträckning lav och vintergröna växter som de gräver fram under snön. Kalvarna föds i maj innan grönskan kommit fram ordentligt. Vajan producerar initialt mjölken till kalvarna på sina energireserver. Vajans möjlighet att föda fram en livskraftig kalv beror alltså till stor del på hur väl hon lyckas bygga upp sina energireserver sommaren innan.

För renarna gäller på så sätt tillväxt och uppbyggnad av energireserver på sommarhalvåret och överlevnad på vintern.

Förenklat brukar man säga att sommarbetesperioden avgör tillväxten och djurens storlek, medan tillgång på mat under vintern bestämmer överlevnad och i viss mån kalvproduktion. Detta varierar dock beroende på betesförutsättningarna i respektive sameby.

²² Samebyarnas olika geografiska belägenhet innebär dock en viss rättslig skillnad. Upplåtelse-reglerna i 32–34 §§ rennäringslagen, om särskild hänsyn till renskötseln vid upplåtelse och om nyttjanderätter och om ersättning till samebyarna för sådana upplåtelse, gäller endast mark ovanför odlingsgränsen. Eftersom skogssamebyarna har sina åretruntmarker nedanför denna gräns, omfattas deras marker inte av reglerna.

Renarna flyttas eller vandrar självmant mellan olika säsongsbetesområden under året för att hitta den typ av växtlighet som finns tillgänglig för årstiden. Renarna mår bäst av att vara i högfjällen eller på vidsträckta myrmarker med angränsande granskog under sommaren och i torra, inte alltför höglänta, tallskogar under vintern.

Renen har en mycket god förmåga att klara kyla men plågas av sommarvärme eftersom den i det närmaste saknar svettkörtlar. För att klara sig igenom värmeperioder måste renarna därför ha tillgång till skuggrik fuktig skog i skogsrenskötseln och högt belägna snöfläckar i fjällrenskötseln. Renen, och särskilt renkalven, besväras av insekter, i synnerhet av parasiterna korm och svalgbroms, under juli–augusti och är under denna tid beroende av att ha tillgång till vind-exponerade platser i anslutning till betesområdena.

En förutsättning för bra betesförhållanden är att renarna har betesro, det vill säga att de kan beta i lugn och ro. Det behövs för att renarna ska kunna beta selektivt och välja ut de mest näringsrika betesväxterna. Annars minskar möjligheterna för tillväxt och fettansättning inför vintern.²³

4.4 Renskötselåret

Renskötselåret²⁴ börjar i maj när kalvarna föds. Renarna hålls då inom de delar av samebyns område där barfläckar bildas tidigt och terrängen ger skydd mot hårt väder för de nyfödda kalvarna. Kalvningslandet behöver vara ett småkuperat landskap som uppfyller dessa behov. Renskötarens bevakning av kalvningslandet från slutet av april till slutet av maj för att störningarna ska bli så små som möjligt under denna för renarna mycket känsliga period.

Under sommaren håller fjällrenarna till på högfjällen, medan skogsrenarna betar på marker där det finns stora öppna myrar i kombination med barrskog. Under sommaren samlas renarna för kalvmärkning, det vill säga att kalvarna märks med snitt i öronen. Varje renägare har ett unikt renmärke (kombination av snitt) som gör att hans renar kan skiljas från andras renar. Renskötselarbetet är inten-

²³ White, Robert, 1983, *Foraging patterns and their multiplier effects on productivity of northern ungulates*, *Oikos* 40, s. 377–84.

²⁴ För en utförligare beskrivning av renskötselåret, se Skarin, Anna, Kumpula, Juoku, Tveraa, Torkild, Åhman, Birgitta, 2022, *Reindeer behavioural ecology and use of pastures in pastoral livelihoods*, publicerad i *Reindeer Husbandry and Global Environmental Change: Pastoralism in Fennoscandia*, 1 U, Routledge, New York, s. 13.

sivt under denna period när renarna ska samlas till hagar för kalvmärkningar samtidigt som hjordarna ska förhindras att lämna byns område.

I månadsskiftet augusti/september samlar man åter ihop renarna, denna gång för att skilja ut slaktdjur, främst hanrenar (sarvar) till sarvslakten. Fjällrenarna släpps därefter ut på lågfjällsområdet och i den närliggande fjällbjörkskogen. Dessa marker är vanligen avgränsade av större sjöar och älvar varför renarna inte behöver bevakas för att hålla sig i området. Skogsrenarna hålls under motsvarande period på marker där det finns gott om gräs- och lövbete, i huvudsak frisk eller fuktig skogsmark.

Renskötseln är arbetskrävande vid samling till sarvslakt varefter en lugnare period inträder. Från senare delen av september och hela oktober pågår parningssäsongen och då sker inget annat arbete i renskogen än bevakning så att renfloccar inte lämnar sina betesområden och strövar in i grannsamebyar eller otillåtna områden.

Årets stora samlingsarbete är när alla samebyns renar ska samlas ihop inför vintern. Det sker vanligtvis under november och december. Detta är en av renskötselns mest arbetsintensiva perioder. Renarna tas in i byns huvudanläggning och skiljs ut i mindre vinterhjordar, med en eller flera familjers renar i varje grupp – vinter-*siida* eller vinterbetesgrupp. Samtidigt tas merparten av årets slaktdjur ut.

Därefter flyttar varje vintergrupp till sina traditionella vinterbetesland. Flytten kan ske genom att renarna vandrar eller genom transport med lastbil eller personbil med släp.

Arbetet med renarna på vinterbeteslandet underlättas om det råder goda betesförhållanden, det vill säga när snön är lös och inte alltför djup och renarna har lätt att gräva sig ner till marklavarna. Arbetet är svårare om is och skare gör att betet blir ”låst” under snön, eftersom renarna då kan sprida sig i sitt sökande efter bete. Det finns då risk för att renskötaren förlorar kontrollen över hjorden.

Låst bete har tidigare normalt förekommit under sen vår (april), men klimatförändringarna har medfört att betet oftare blir låst tidigt på säsongen och att det kan förekomma vid många tillfällen under vintern.

Vid dåliga betesförhållanden tillämpas ibland stödutfodring. Renarna utfodras då oftast med pelleterat foder, som är speciellt anpassat för renens behov.

Vårflyttningen måste ske medan man ännu har kontroll över renhjorden och flyttlederna upp mot kalvningsland och sommarbetesmarker fortfarande är framkomliga, vilket innebär att skoterföret behöver vara bra och att de vattendrag som måste passeras är frusna. Flyttningen sker vanligtvis utan längre uppehåll och flyttvägen kan variera från några mil till över 30 mil. Alternativt flyttas renarna med lastbil, men detta är kostsamt och man riskerar att anlända innan det finns bete tillgängligt för renarna.

4.5 Jakt- och fiskerätt som en del av renskötseln

Av rennäringslagen framgår att en samebys medlemmar har rätt att jaga och fiska på så kallad utmark inom de delar av samebyns betesområde som hör till renbetesfjällen och lappmarkerna, när renskötsel är tillåten i området.²⁵ Dessutom får en samebys medlemmar jaga och fiska inom en annan samebys område, men då endast för eget uppehälle.²⁶ Rätten är i övrigt inte begränsad till husbehovsfångst, utan samebysmedlemmar har rätt att jaga och fiska även för försäljning.

Husbehovsfiske med nät bedrivs över hela renskötselområdet på samebyarnas åretruntmarker. Fiske för försäljning bedrivs i samebyar där man har tillgång till vatten lämpade för ett mer omfattande fiske.

Beträffande jakten hade fram till 1960-talet ripjakt i form av vinterjakt med vapen eller snarning störst ekonomisk betydelse. Från 1960-talet har älgjakten fått en mycket stor betydelse för renskötares ekonomi. Älgjakt sker till försäljning och för husbehov.

4.6 Yttre faktorer och kumulativ påverkan

Renskötseln och förutsättningarna för denna påverkas av en rad olika yttre faktorer. Renskötseln är inte statisk, utan förändras i takt med tiden. Liksom annan näring och annan kulturutövning påverkas renskötseln av samhällsutvecklingen i stort. Så har till exempel stora förändringar skett när det gäller teknikanvändning och motorisering. Mobiltelefoni och GPS-teknik används numera för kommunikation

²⁵ Begreppet utmark har ingen legaldefinition, men bör kunna förstås som motsats till inäga. Se t.ex. SOU 2005:116 s. 14.

²⁶ 25 § första och andra stycket rennäringslagen.

och övervakning av renhjordarna, medan bruk av helikopter och skoter innebär nya transportsätt.

Samtidigt är betesmarkerna påverkade av konkurrerande anspråk på mark och naturresurser.²⁷ Konkurrerande markanvändning härrör bland annat från skogsbruk, gruvverksamhet, industrianläggningar, energiproduktion, infrastruktur och rekreation och friluftsliv.

Som beskrivits ovan är renskötseln beroende av stora markområden som nyttjas under olika delar av året. I detta ligger att det behöver finnas flyttvägar och korridorer i landskapet för att renarna ska kunna röra sig mellan dessa områden. När konkurrerande markanvändning fragmenterar betet, skapar det barriärer mellan betesområden. De problem som orsakas av verksamhet som stör renarna vid deras bete handlar om renens svårigheter att ta igen förlorad betestid, vilket påverkar renarnas kondition och därmed produktiviteten i renskötseln.²⁸

Renskötseln påverkas även av rovdjursförekomst och klimatförändringar. Rovdjur dödar renar och kan också skrämja bort dem från goda betesmarker.²⁹ Förändringarna i klimatet leder bland annat till försämrade vinterbetesförhållanden, brist på svalkande snöfläckar sommartid och osäkra isförhållanden vid renflyttning. Konkurrerande markanvändning kan försvåra för renskötseln att nyttja alternativa betesmarker och därmed anpassa sig till de pågående klimatförändringarna. Större förändringar i växtligheten (artsammansättning och naturtyp) kan på längre sikt påverka rennäringens förutsättningar.

Vid bedömningen av hur renskötseln sammantaget påverkas av yttre faktorer används ofta begreppet kumulativ påverkan. Med det menas att konkurrerande markanvändning och övriga faktorer förstärker varandra så att den totala påverkan blir kraftigare än den sammanlagda effekten av de olika påverkansfaktorerna sedda var för sig.³⁰

Det är inte möjligt att inom ramen för detta delbetänkande göra en detaljerad redovisning av hur yttre faktorer och betingelser på-

²⁷ Horstkotte Tim, m.fl., 2022, *Pastures under pressure*, publicerad i *Reindeer Husbandry and Global Environmental Change: Pastoralism in Fennoscandia*, 1 U, Routledge, New York.

²⁸ Det ska noteras att frågan om konkurrerande markanvändning och fragmentisering av betesmarker inte är ny, utan har diskuterats i många decennier. Exempelvis beskrev JO i en framställan år 1966 hur föregående årtiondenas konkurrerande markanvändning aktualiserade frågor om påverkan på samernas traditionella rättigheter (1967 års ämbetsberättelse, s. 405 ff.).

²⁹ Ramberg Sivertsen, Therese, 2017, *Risk of brown bear predation on semi-domesticated reindeer calves: predation patterns, brown bear – reindeer interactions and landscape heterogeneity*, Uppsala, Department of Animal Nutrition and Management, Swedish University of Agricultural Sciences.

³⁰ Se t.ex. Kløcker Larsen, Rasmus, m.fl., 2020, *Omtvistade landskap – Navigering mellan konkurrerande markanvändning och kumulativa effekter*, Naturvårdsverket. Rapporten redovisar resultaten från ett projekt som syftade till att utveckla kunskap och metodik för att beskriva och ta hänsyn till hur kumulativa effekter påverkar renskötseln.

verkar renskötseln. Effekterna av yttre faktorer varierar också över tid och ser olika ut i olika områden och säsonger, varför de är svåra att beskriva kortfattat och generellt.³¹

Renantalet i landet har varierat mycket över tid. Enligt tillgänglig statistik, som redovisas i kapitel 7 (figur 7.1), hade det en topp i slutet på 1800-talet på cirka 300 000 djur, en botten i mitten på 1940-talet på cirka 150 000 djur och en ny topp i början på 1990-talet på cirka 300 000 djur. Både mellan toppen i slutet på 1800-talet och botten i mitten på 1940-talet och mellan botten i mitten på 1940-talet och toppen i början på 1990-talet finns ett cykliskt mönster med mindre toppar och dalar. Detta cykliska mönster har fortsatt under de första decennierna på 2000-talet med en topp år 2005 på cirka 260 000 djur. År 2020 uppgick det totala antalet renar i Sverige till cirka 240 000 djur. Renantalet har alltså inte minskat i någon större omfattning trots yttre påverkan av ökad konkurrerande markanvändning och klimatförändringar.³² Detta ska dock sättas i relation till att forskning också visar på utökade åtgärder inom renskötseln för att underlätta för renhjordarna, som stödutfodring och en mer intensiv övervakning – åtgärder som är kostsamma både sett till arbete och till ekonomiska resurser.³³

Vissa exploatörer (åtminstone gällande vindkraft och gruvdrift) betalar ersättning till berörda samebyar för till exempel ökade kostnader för arbete och utfordring. I vilken omfattning så sker, hur sådan ersättning beräknas och i vilken mån den kompenseras för det faktiska intrånget kan inte belysas, se kapitel 7.

³¹ Skarin, Anna, och Åhman, Birgitta, 2014, *Do human activity and infrastructure disturb domesticated reindeer? The need for the reindeer's perspective*, samt Vistnes, Ingunn, och Nellemann, Christian, 2007, *The matter of spatial and temporal scales: a review of reindeer and caribou response to human activity*, *Polar Biology* 31, s. 399–407.

³² Bårdsen, Bård-Jørgen, Warg Næss, Marius, Singh, Navinder J. och Åhman, Birgitta, 2017, *The Pursuit of Population Collapses: Long-Term Dynamics of Semi-Domestic Reindeer in Sweden*, *Hum Ecol* 45, s. 161–175.

³³ Uboni, Alessia, Åhman, Birgitta och Moen, Jon, 2020, *Can management buffer pasture loss and fragmentation for Sami reindeer herding in Sweden?* *Pastoralism* 10:23. För en mer ingående beskrivning av hur markanvändningen har förändrats inom renskötselområdet, se även Kløcker Larsen, Rasmus, Raitio, Kaisa, Sandström, Per, m.fl., 2016, *Kumulativa effekter av exploateringar på renskötseln: vad behöver göras inom tillståndprocesser*, Naturvårdsverket, Stockholm.

4.7 Renskötseln som kulturbärare

I detta avsnitt beskrivs hur man från ett samiskt perspektiv ser på renskötseln och renen som samisk traditions- och kulturbärare. Den kulturella aspekten av renskötseln är också av betydelse för förståelsen av folkrätten och det särskilda skydd som folkrätten ger ett urfolks kulturellt betingande näringsformer. Den folkrättsliga regleringen beskrivs i avsnitt 8.4.

Det ska betonas att innehållet i avsnittet inte ska uppfattas som att den samiska kulturen är begränsad till renskötseln. Det samiska språket och samisk kultur i form av till exempel jakt, fiske, slöjd, jojk och annan berättartradition är i allra högsta grad levande i en betydligt bredare krets än bland dem som är direkt engagerade i renskötsel.

4.7.1 Markanvändning och traditionell kunskap

Samisk kultur och identitet hänger, liksom andra urfolks kulturer, nära samman med användandet av traditionella marker och naturresurser. Likt andra urfolk har samisk världsåskådning och samiska andliga trossystem sina rötter i relationen med marken och naturen och betonar förvaltningen av dessa.³⁴ Brukandet av mark och resurser genom renskötsel beskrivs mot den bakgrunden som det viktigaste sättet att bevara samiska traditioner och sedvänjor.

Renskötseln grundar sig på erfarenhetsbaserad, traditionell samisk kunskap, *árbediehtu*,³⁵ och bidrar till att sådan kunskap bibehålls, utvecklas och överförs mellan generationer. Kunskapen handlar om renskötseln i sig, men i lika stor grad om samiska normer, levnadssätt och traditioner som härrör ur renskötseln och dess miljö.

Renskötselns roll i överföringen av traditionell, samisk kunskap ses som särskilt viktig, eftersom den samiska kunskapen till stor del inte är nedtecknad utan överförs genom muntligt berättande och att

³⁴ OECD Policy Reviews, 2019, *Linking the Indigenous Sami People with Regional and Rural Development in Sweden*, s. 4, där det i förordet konstateras att ”the diverse spiritual beliefs and worldviews of Indigenous peoples worldwide are rooted in connections to land and nature, emphasizing its stewardship”.

³⁵ Det finns ett antal olika benämningar för traditionell kunskap på samiska, bland annat *árbediehtu*, *árbevirolaš diehtu* och *árbevirolaš mahttu*. Orden kan ha delvis olika innebörder. *Árbediehtu*, som används här, kan betraktas som ett mer övergripande ord för samisk traditionell kunskap. *Árbi* betyder arv och *diehtu* kunskap. Se Sametingets policydokument för traditionell kunskap, tillgängligt på <https://www.sametinget.se/26119>, s. 8 f.

man som barn deltar i gemensamt arbete.³⁶ Renskötselarbetet utgör både en samlingspunkt där berättande kan ske och ett gemensamt arbete där barnen lär av de äldre. Det som överförs är inte bara ren kunskap utan också berättartraditionen i sig.

4.7.2 Närmare om olika typer av kunskap och kulturutövning

Den traditionella kunskap som renskötseln förmedlar är både av materiell och immateriell natur. Till immateriella delar hör sådant som avser världsåskådning, värdegrund och etiska normer. Den samiska värdegrunden bygger till stor del på synen på naturen som ett be-själät, levande väsen. Renskötseln anses bygga på och förmedla den värdegrunden, tillsammans med normer om ett hållbart samspel med naturen och bevarandet av biologisk mångfald.³⁷

Kunskap av mer materiell natur handlar naturligen om renen och den praktiska renskötseln. Den praktiska renskötseln utgör i sig en kulturutövning, där de olika delmomenten såsom kalvmärkning, skiljningar och slakt omgärdas av traditioner och sedvänjor.

Den traditionella kunskapen handlar dock även om livsbetingelserna i renens miljö och kulturutövning i bredare bemärkelse. Sådan kunskap kan till exempel handla om hur man hittar i naturen, hur man läser av naturen, sättet att ta vara på kött och fisk, örter och bär eller hur man bygger en torvkåta.³⁸ Praktisk kunskap kan många gånger kopplas till specifika platser i naturen och till exempel avse var en viss bäck kan vadas över eller vilken fisk som finns i ett visst fiskevatten.

I traditionell samisk matlagning och samiskt hantverk används till stor del resurser från renen och renens miljö. Renskötseln bidrar på så sätt inte bara genom kunskapsöverföring, utan även med material. Av renens päls och skinn görs kläder och skor. Renhorn används tillsammans med björkträ i till exempel knivar och andra bruksföremål samt smycken.³⁹ Renköttet är en stomme i samisk mattradition, där andra viktiga ingredienser utgörs av älgkött och fisk.

³⁶ Sametingets policydokument för traditionell kunskap, tillgängligt på <https://www.sametinget.se/26119>, s. 8.

³⁷ Hemsidan samer.se under fliken Näringar, <https://samer.se/1097>, besökt den 14 mars 2023.

³⁸ Sametingets hemsida under fliken Miljö och Samhälle, <https://www.sametinget.se/samhalle>, besökt den 13 mars 2023.

³⁹ Sametingets hemsida under fliken Kultur, <https://www.sametinget.se/kultur>, besökt den 10 mars 2023.

4.7.3 Rollen som språkbärare

Kulturutövning och identitet har nära kopplingar till språket. Renskötseln fyller en viktig funktion när det gäller de samiska språken, eftersom renskötseln är en miljö där de samiska språken används mycket.⁴⁰ De samiska språken har av naturliga skäl starka kopplingar till renskötseln och innehåller också ett omfattande ordförråd rörande renen, naturen, renskötseln och väderförhållanden, som inte har någon motsvarighet i de nordiska språken.⁴¹ Det finns exempelvis många samiska ord som beskriver olika sorters renar utifrån deras utseende och beteende, och ytterligare ett antal ord som beskriver olika snöförhållanden. Andra samiska ord beskriver vad man kan göra med produkter från renen: att avhåra, garva skinn, torka hudar, göra sen-tråd eller sy renpälsar eller bällingskor.⁴² Samisk jojk handlar ofta om renen och dess omgivning.

4.7.4 Renskötseln som gemenskap

Renskötande samer beskriver renskötseln som gemenskapsbyggande, både inom den närmaste släkten och i förhållande till andra släkter i samebyn. De renskötande samebymedlemmarna samarbetar i många skeden av renskötselns årscykel, vilket stärker banden i byn. Inom de enskilda släkterna är varje aktiv renskötare beroende av familjen och släkten för att renskötseln ska fungera. Det är samtidigt ett ömsesidigt beroende – familjen och släkt nätverket är i sin tur beroende av renskötaren för tillgång till det renskötseln ger, inte minst den sociala och kulturella samhörigheten.⁴³

⁴⁰ Lawrence, Rebecca och Kløcker Larsen, Rasmus, 2016, ”*Då är det inte renskötsel*” – *Konsekvenser av en gruvetablering i Laver, Älvsbyn, för Semisjaur Njarg sameby*, Stockholm Environment Institute, Project, Report 2016-01, s. 45.

⁴¹ Lawrence och Kløcker Larsen, 2016, s. 45.

⁴² Sametingets hemsida under fliken Kultur, <https://www.sametinget.se/kultur>, besökt den 10 mars 2023.

⁴³ Lawrence och Kløcker Larsen, 2016, s. 46.

4.7.5 Samiska normer och värderingar⁴⁴

Det samiska samhället innehåller samiska värderingar och normer av olika slag. Vissa värderingar och normer är nedtecknade men de flesta överförs muntligen och genom praktiska handlingar mellan individer, ofta tillhörande olika generationer. De normer som finns inom renskötseln har sin grund i renskötselsamhället där relationen mellan den renskötande familjen, renen och landskapet är centrala tillsammans med det samiska språket, familjen, släkten och kulturarvet. Normerna och värderingarna har formats av både historiska och nutida livssyner, levnadssätt och levnadsförhållanden.

Att högt värdera renen och renens välbefinnande är centralt. Det finns många sägner som belyser renens och renskötarnas förhållande till varandra samt till samisk andlighet. Värderingarna och normerna inom renskötselsamhället har starka kollektiva drag och påverkar de val som individen, familjen, siidan och det större renskötselkollektivet gör. Renens, familjens och siidans behov prioriteras före den enskilda individens.

Livet i en renskötselfamilj kan liknas vid ett större renskötsselföretag där flera generationer samverkar om driften. I familjeföretaget ingår familjens alla försörjningsgrenar och intäktskällor. Familjeföretaget har flera syften; dels att inbringa intäkter för familjens försörjning, dels att upprätthålla och förvalta den samiska markanvändningen inom renskötseln, kulturarvet och det samiska levnadssättet. Samverkan mellan flera generationer skapar livskraft för renskötseln och upprätthåller gamla sedvänjor och traditionella kunskaper om djur och natur.

En god relation och dialog inom familjen, siidan, och samebyn-/arna är av stor betydelse för att klara sig. En central samisk norm handlar just om ”att kunna klara sig” – *ies birget*. Från tidig ålder fostras samiska barn att klara sig på egen hand. De sociala samiska normerna handlar om bland annat starka släkt- och familjeband, barnuppfostran, namngivning, traditioner, samisk andlighet, samiska högtider och om outtalade sociala koder om samspelet mellan personer och generationer. I den samiska livssynen utgör naturen ett levande subjekt i vilken ömsesidigheten och samverkan mellan renskötaren, naturen och det andliga betonas.

⁴⁴ Avsnittet är författat av kommitténs sakkunniga Ingrid Inga, Samelandspartiet.

5 Småviltsjakt och fiske i renskötselområdet

Tillgång till småviltsjakt och fiske i renskötselområdet har i en rättspolitisk diskussion sammankopplats dels med en företrädesvis lokal eller regional kultur, dels med möjligheter till friluftsliv och naturturism. Det senare anknyter till vad som kallas allemansrätt, vilken åtnjuter grundlagsskydd.¹ Allemansrätten har olika komponenter såsom färdselrätt, rätt att tillfälligt övernatta och rätt att plocka blommor, bär och svamp. Rättens närmare innehåll är inte angiven i lag; den kan på ett övergripande plan beskrivas som en oskyldig bruksrätt avseende annans mark.² Den avgränsas bland annat av rätten till hemfrid och skydd mot skada, som skyddas bland annat genom brottsbalkens straffbestämmelser.³ Den avgränsas också av allmänna krav på respekt för naturskydd och hänsynstagande vid användning av mark.⁴

Jakt omfattas inte av allemansrätten. För att få jaga krävs tillstånd från den som innehar jakträtten. Den som jagar på annans mark måste också iaktta allemansrättens regler, om inte annat följer av jaktlagstiftningen.

Den som vill jaga i Sverige måste också ha ett statligt jaktkort, som utfärdas av Naturvårdsverket. Jaktkortet gäller för ett jaktår, det vill säga den 1 juli till och med den 30 juni.

För innehav av jaktvapen krävs tillstånd från Polismyndigheten (vapenlicens), vilket i sin tur kräver avlagt prov som ingår i jägarexamen.⁵

¹ 2 kap. 15 § fjärde stycket regeringsformen.

² Westerlund, Staffan, 1995, *Nutida allemansrättsliga frågor*, Miljörättslig tidskrift, 1995:1, s. 74, s. 78.

³ 4 kap. 6 §, 12 kap. 2 a och 4 §§ brottsbalken.

⁴ Jfr 7 kap. 1 § miljöbalken och 3 kap. 1 § jordabalken.

⁵ 2 kap. 1 och 3 §§ vapenlagen (1996:67) och 2 kap. 4 § vapenförordningen (1996:70).

När det gäller vilket vilt som får jagas är den grundläggande principen i svensk jaktlagstiftning att vilt, inklusive deras ägg och bon, är fredade från jakt. För att ett visst vilt ska få jagas krävs att det följer direkt av jaktlagen eller av föreskrifter eller beslut som har meddelats med stöd av lagen.

Sådana bestämmelser finns i jaktförordningen (1987:905). Där finns regler om vilka arter som är föremål för allmän jakt, om licensjakt och om skyddsjakt. Där finns också regler om jakttider för olika arter och för olika delar av landet.

Inte heller fiske omfattas av allemansrätten. I fråga om tillståndskrav för fiske skiljer man dock mellan allmänt vatten och enskilt vatten. Allmänt vatten finns i havet och i de fyra stora sjöarna Vänern, Vättern, Hjälmaren och Storsjön i Jämtland. Allt annat vatten är att betrakta som enskilt vatten.⁶ I allmänt vatten krävs inget tillstånd för fiske. Detsamma gäller i fråga om handredskapsfiske i enskilt vatten längs Östersjökusten och i de nämnda sjöarna, samt i viss utsträckning i Mälaren.⁷ För fiske i andra enskilda vatten krävs tillstånd från fiskerättshavaren.

När det gäller vilka arter som får fiskas är utgångspunkten den omvända gentemot jakten, det vill säga att fiske är tillåtet. I förordningen (1993:1097) om fisket, vattenbruket och fiskerinäringen (förkortad fiskeförordningen), med komplement i Havs- och Vattenmyndighetens föreskrifter, specificeras i stället vilka arter av fisk, vattenlevande kräftdjur och vattenlevande blötdjur som inte får fiskas. Dessa arter är sådana som är särskilt markerade i artskyddsförordningen (2007:845); en markering som i sin tur grundar sig i att arterna är strikt skyddade enligt EU:s art- och habitatdirektiv.

Några särskilda kunskapskrav ställs inte för att få fiska.

5.1 Upplåtande myndigheter på statlig mark i fjällen

Som framgått omfattar kommitténs uppdrag såvitt gäller delbetänkandet mark under statens omedelbara disposition dels inom åretruntmarkerna, dels ovanför lappmarksgränsen när renskötsel är tillåten där.

⁶ 1 § lagen (1950:595) om gräns mot allmänt vattenområde.

⁷ 8 och 9 §§ samt bilagan till fiskelagen (1993:787).

Som också framgått avses med mark under statens omedelbara disposition (i betänkanudet även benämnd statlig mark) att staten äger marken direkt och inte genom bolag, det vill säga mark som förvaltas av Statens Fastighetsverk, Naturvårdsverket och Fortifikationsverket.

När det gäller statlig mark inom åretruntmarkerna (ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen) är det länsstyrelserna som för statens räkning sköter upplåtelser av jakt och fiske. På statlig mark mellan lappmarksgränsen och odlingsgränsen är det i stället den statliga myndighet som disponerar marken som också hanterar upplåtelseerna.

Eftersom merparten av den mark som omfattas av kommitténs uppdrag är inom åretruntmarkerna, kommer tyngdpunkten i beskrivningen av statens upplåtelsehantering att ligga på länsstyrelsernas hantering.

5.2 Småviltsjakt

Det finns ingen definition i lag om vad som är att betrakta som småvilt. I Sverige används i stället benämningen högvilt för de arter som enligt lag får fällas endast med klass 1-ammunition. Småviltsjakten omfattar således motsatsvis jakt på alla arter som får skjutas med annat än klass 1-ammunition.

Vilken ammunition som är tillåten för jakt av olika arter följer av Naturvårdsverkets föreskrifter. Utifrån dessa faller till exempel älg, hjort, visent, bison, myskoxe, mufflonfår, varg, björn, säl och vildsvin utanför småviltsbegreppet. Exempel på arter som med denna kategorisering däremot faller inom begreppet småvilt är vildkanin, iller, ekorre, lämmel, bisam, sothöna, ripa, fasan och raphöna samt rådjur och lodjur.⁸

Bland det småvilt som får jagas på kalfjället och i fjälldalarna utmärker sig ripan (fjäll- och dalripa). Fjällripan finns på kalfjället och i dess närhet. Dalripan går inte lika högt upp på kalfjället utan förknippas med fjällbjörk och videbälten. Dalripan häckar även långt ner i skogslandet. I skogsområdena nedanför kalfjället jagas även bland annat orre, tjäder och hare.

För medlemmar i en sameby krävs inte något tillstånd för jakt på utmark inom de delar av byns betesområde som hör till renbetes-

⁸ Jfr Naturvårdsverket föreskrifter NFS 2002:18 6 och 16 §§.

fjällen eller lappmarkerna, när renkötsel är tillåten där. Småviltsjakten ingår, liksom annan jakt, i renkötselrätten.

Andra som vill jaga småvilt på mark under statens omedelbara disposition behöver skaffa ett tillstånd för jakt (ett avtal om en upplåtelse). På Girjas samebys område tillhandahålls tillstånden av samebyn. I övriga områden ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen är det länsstyrelserna som utfärdar tillstånden. Både fjällänens länsstyrelser och Girjas sameby använder sig av den privata tjänsten NatureIT för att administrera sina jaktutövningstillstånd.

5.2.1 Länsstyrelsernas upplåtelser

Länsstyrelserna i Nottbotten, Västerbotten och Jämtlands län beslutar årligen om gemensamma ramvillkor för upplåtelse av småviltsjakt på mark under statens omedelbara disposition ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen. Varje länsstyrelse fastställer genom sitt respektive beslut också egna, länspecifika ramvillkor.

Länsstyrelsernas meddelade jaktstillstånd gäller som utgångspunkt inom de jakttider för respektive art som följer av jaktförordningens bilaga. Alla jaktbara arter omfattas inte av tillstånden. Vilka arter tillstånden omfattar skiljer sig till viss del mellan länen. Begränsande avvikelser kan också i övrigt ske för att reglera jakttryck och tillgodose viltvården.

Jägare som är bosatta i Sverige eller som annars har uppnått närmare anknytning till landet kan som utgångspunkt köpa tillstånd för småviltsjakt från den 25 augusti. Från och med den 16 september öppnas småviltsjakten även för andra jägare.⁹

Ett tillstånd för jakt efter småvilt kan gälla minst ett och högst fem dygn i ett valt jaktområde, för ett år i en specifik kommun eller för ett år i länet. För länsårstillstånd ställs krav på stadigvarande bosättning i länet medan kommunårstillstånd kräver stadigvarande bosättning i en fjällkommun. För lösande av dygnskort finns inga bosättningskrav.

Innehavare av jaktkort behöver aktivera tillståndet innan jakten påbörjas. I samband med aktiveringen anges i vilket jaktområde jakten

⁹ 3 § andra stycket rennäringsförordningen samt Länsstyrelsen i Jämtlands läns beslut den 17 april 2023 med villkor om upplåtelse av småviltsjakt och viss jaktträning med hund på renbetesfjäll i Jämtlands län (613-7702-2022) och bilaga 3 till detta beslut, i vilken gemensamma villkor för Jämtlands, Norrbottens och Västerbottens län beskrivs.

avses bedrivas och, för årskort, antalet dagar som jakten avses pågå. Fjällägenhetsinnehavare har rätt att jaga avgiftsfritt.¹⁰ Denna rätt gäller på motsvarande sätt som ett årstillstånd. Tillståndet ska alltså aktiveras innan jakt påbörjas.

Jaktområdena bestäms av länsstyrelsen i berört län. För varje jaktområde fastställs maximalt antal jaktdygn per kvadratkilometer (jaktmandagar). I Jämtland begränsas småviltsjakten vid högt jakttryck till innehavare av länsårstillstånd och kommunårstillstånd. När det fastställda antalet jaktmandagar har nåtts stängs jaktområdet för säsongen. Det gäller för hela fjällområdet.

I vissa områden i Jämtland har efterfrågan på småviltsjakt varit så pass stor att länsstyrelsen, för att begränsa intrång och störningar för renkötseln, samt för att undvika trängsel och alltför många jägare per område och dag, infört en begränsning av hur många jägare som samtidigt får befinna sig i ett jaktområde. I dessa områden får högst fem jägare lösa eller aktivera jakttillstånd per dag och område. Försttill-kvarn-principen gäller.¹¹

I sina upplåtelse förbehåller sig länsstyrelserna rätten att avlysa särskilda områden från den upplåtna jakten för att förhindra störningar i renkötseln.¹² Länsstyrelsernas praxis beträffande avlysningar skiljer sig dock något åt mellan de tre fjällänen.

I Norrbotten följer det i huvudsak av länsstyrelsens rambeslut vilka områden som under jaktsäsongen ska undantas från upplåtelse. Beslut om avlysningar under pågående säsong sker däremot i mycket liten omfattning. I Västerbotten fattas i princip inga beslut om undantagsområden genom rambeslutet. Beslut om avlysning av jaktområden fattas i stället löpande under pågående säsong. I Jämtland används båda typerna av mekanismer. Där fastställs genom rambeslutet fasta avlysningsområden (så kallade förbudsområden), vilka vid behov kompletteras med beslut om avlysning avseende andra områden under pågående säsong.

Skillnaden mellan framför allt Norrbotten och Västerbotten kan förklaras med att renkötseln i Västerbotten är mer rörlig i geogra-

¹⁰ 5 § rennäringsförordningen.

¹¹ Länsstyrelsen i Jämtlands läns beslut den 17 april 2023 med villkor om upplåtelse av småviltsjakt och viss jaktträning med hund på renbetesfjäll i Jämtlands län (613-7702-2022).

¹² Förbehållet görs med stöd av 5 § i Jordbruksverkets föreskrifter om upplåtelse av rätt till småviltsjakt och fiske på statens mark ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen (SJVFS 1993:95, senast ändrad 2007:52).

fiskt hänseende och att behovet av avlysningar därmed är svårare att förutse än i Norrbotten.

I de fall som beslut om avlysning fattas under säsongen följer av länens gemensamma ramvillkor att beslutet ska fattas senast fem dagar före avlysningen. Tidsramen är kopplad till vad som gäller för aktivering av jaktkort, nämligen att den aktivering som sker för ett valt jaktområde inför jakt görs tidigast fem dagar i förväg. Därmed kan en jägare redan inför aktiveringen se vilka områden som kommer att vara avlysta eller förenade med särskilda restriktioner för jakt.

I Norrbotten är det alltså ovanligt att några beslut om avlysning alls fattas under löpande säsong; planeringen ligger vanligen fast redan i rambeslutet. I de få fall som det tillkommer en begäran om tillfällig avlysning från en sameby grundat på olägenhet för renskötseln, godtas enligt uppgift från länsstyrelsen begäran vanligen utan någon mer ingående prövning. Samebymedlemmarnas egen älgjakt godtas dock inte som skäl för avlysning, eftersom de båda jaktformerna bedöms kunna bedrivas parallellt.

I Västerbotten väcks frågan om avlysning löpande genom att länsstyrelsen varje vecka kontakter länets samebyar per telefon. Samebyarna tillfrågas då om hur renskötselarbetet är planerat den närmaste tiden och om några avlysningar behöver göras om tio dagar och framåt. Några närmare utrednings- eller kontrollåtgärder vidtas i normalfallet inte, utan målsättningen är från länsstyrelsens sida att processen ska präglas av ömsesidigt förtroende. Beslut fattas därför också i regel omgående. Liksom i Norrbotten görs inga avlysningar av småviltsjakt på grund av samebymedlemmarnas egen älgjakt.

Varken i Norrbotten eller i Västerbotten görs några partiella avlysningar för delar av ett jaktområde. Inte heller sprids någon tilläggsinformation via NatureIT, till exempel om planerade renskötselåtgärder inom någon del av ett jaktområde. Ett jaktområde är därmed i sin helhet öppet eller avlyst.

I Jämtland initieras både rambeslutens förbudsområden och avlysningar under pågående säsong av samebyarna. Till skillnad från i Norrbotten och Västerbotten kan avlysningar grundas på samebymedlemmarnas egen älgjakt. Detta förklaras av att samebyområdena i Jämtland är mindre och har ett högt jakttryck, vilket gör att småviltsjakten där i högre grad än i de andra länen kan störa samebymedlemmarnas egen älgjakt.

För att tydliggöra huvudsakliga principer för handläggning av begäranden om avlysningar från samebyar samt dialog och underlag för beslutsfattande, antog Länsstyrelsen i Jämtlands län år 2021 en särskild policy om avlysningar. Av policyn följer bland annat att samebyar senast den 15 augusti varje år så detaljerat som möjligt, skriftligen eller per telefon, kan inkomma med en beskrivning av hur renskötsehösten planeras. Syftet är, enligt vad som anges i policyn, att förenkla och effektivisera handlägningsprocesserna. Vidare följer av policyn att en samebys begäran om avlysning ska inkomma med minst tio dagars framförhållning och innehålla en motivering om på vilket sätt småviltsjakten utgör en olägenhet av betydelse för renskötelsen. Berört område stängs för ytterligare bokningar under tiden som ansökan handläggs av länsstyrelsen.

Som möjliga undantag avseende tiodagarsfristen nämns hastigt uppkomna situationer som av renskötelskäl behöver hanteras skyndsamt, exempelvis vid vargförekomst. I de fall en begäran om avlysning sker med kortare varsel än tio dagar förbehåller sig dock länsstyrelsen rätten att bedöma om de jägare som redan bokat jakt ska byta område eller om de kan genomföra sin jakt med riktad information och anvisningar.

Av policyn följer att länsstyrelsen och samebyn löpande ska stämma av om det sker förändringar i det planerade renskötsearbetet eller den planerade älgjakten, bland annat för uppföljning av om områden kan öppnas tidigare än beslutad avlysningsperiod.

Länsstyrelsen i Jämtlands län gör en utredning av varje enskild begäran om avlysning, varvid en bedömning görs av förutsättningarna för jakten i det specifika fallet. Länsstyrelsen menar att detta följer av förvaltningslagens krav på att en myndighet ska se till att ett ärende blir utrett i den omfattning som dess beskaffenhet kräver. Länsstyrelsen menar också att förvaltningslagens regel om att en enskild part som inleder ett ärende ska medverka genom att så långt som möjligt ge in den utredning som parten vill åberopa till stöd för sin framställning utgör grund för att kräva motiveringar och underlag av samebyarna.

I Jämtland beslutas i vissa fall om delavlysning, det vill säga avlysning av en del av ett jaktområde. Sådan delavlysning kan till exempel komma i fråga vid samebymedlemmars egen älgjakt eller vid en särskild åtgärd, såsom samling/skiljning, vid vilken endast en avgränsad del av ett område berörs.

När det gäller själva jaktutövningen finns i jaktlagen ingen begränsning avseende hur många djur som får fällas vid jakt efter sådant vilt som är föremål för allmän jakt. Av jaktetiska skäl har dock fjällänens länsstyrelser valt att tillämpa ett system med så kallad bag limit. Bag limit innebär att högst åtta ripor och tre skogshöns av arterna tjäder och orre får fällas per dygn och jägare. För övrigt småvilt finns ingen begränsning.¹³

Efter avslutad jakt ska en viltrapport lämnas via NatureIT. Vilt-rapport lämnas även om inget vilt har fällt.

Vid jakt efter fågel används som utgångspunkt stående eller stötande hund. För träning av sådana hundar krävs tillstånd, vilket kan lösas via NatureIT. På statens mark ovanför odlingsgränsen sker också en relativt omfattande hundprovsverksamhet. De stående fågelhundsklubbarna som är verksamma i norra Sverige genomför i princip samtliga sina prov ovanför odlingsgränsen, men även fågelhundsklubbar för skällande fågelhundar (trädsköllare) nyttjar statens marker i stor omfattning. För stående fågelhundar sker provverksamheten på såväl hösten som på vårvintern, medan det för skällande hundar är prov på hösten. Vid större prov ansöks hos länsstyrelsen som tar ut en avgift. Vid prov med enstaka hundar sker det genom att ordinarie jaktkort löses.

5.2.2 Girjas samebys upplåtelser¹⁴

Jakttillstånd på mark under statens omedelbara disposition på Girjas samebys område kan via NatureIT endast sökas av personer som är bosatta i Norrbottens län.

Det finns tio jaktområden på Girjas samebys område, vilka i stort sett följer de gränser som gällde under länsstyrelsens upplåtelseadministration. Det finns dock tankar från samebyn på att dela upp områdena i mindre jaktområden. Syftet är i så fall att öka flexibiliteten, till exempel när det gäller avlysningar.

Jakttiderna för Girjas samebys jakttillstånd avviker till viss del från de tider som följer av jaktförordningens bilaga. För två jaktområden

¹³ Länsstyrelsen i Jämtlands län beslut den 9 maj 2022 med villkor om upplåtelse av småviltsjakt och viss jaktträning med hund på renbetesfjäll i Jämtlands län för jaktåret 2022/2023 (613-1163-2022) samt bilaga 4 till detta beslut.

¹⁴ Avsnittet och avsnitt 5.3.2 bygger till största del på muntliga uppgifter från representanter från Girjas samebys styrelse. Uppgifterna är avstämde i juni 2023.

börjar tillstånden gälla en vecka efter jaktförordningens jaktstart för ripa, orre och tjäder och för övriga jaktområden har jaktstarten beträffande dessa bytesdjur skjutits upp med tre veckor. Skälet är enligt samebyn att renhjordar under och efter sarvslakten behöver skyddas från de störningar som småviltsjakten kan medföra.

Den länsbo som vill jaga på statlig mark i Girjas samebys område kan antingen lösa ett dygnskort eller skaffa ett årskort. För båda typerna av kort gäller, liksom vid länsstyrelsens upplåtelser, att innehavaren behöver aktivera sitt tillstånd innan jakt påbörjas. I samband med aktiveringen anges i vilket jaktområde jakten avses bedrivas och (beträffande årskort) antalet dagar som jakten avses pågå.

Samebys jakttillstånd säljs, liksom länsstyrelsens, via tjänsten NatureIT. Det sker enligt samebyn ingen försäljning direkt av byn. Samebys medlemmar bedriver inte heller någon turistverksamhet där jakt ingår.

Villkoren för småviltsjakt på samebys område följer i stort länsstyrelsens villkor. Det gäller till exempel jaktmandagar, bag limits och krav på återrapportering.

Samebyn har utöver det lagt till villkor om att jakten ska bedrivas med hänsyn till renskötelsen, naturen, samisk kultur och kulturlämningar, att hänsyn till samiska bosättningar och renskötseanläggningar är en självklarhet och att hänsyn även ska tas till andra samiska näringar såsom slöjd, jakt och fiske. Samebyn har också lagt till att all jakt ska präglas av god etik och att innehavaren av ett jakttillstånd är skyldig att meddela samebyn ifall olägenhet för renskötelsen skulle uppstå.

Liksom länsstyrelserna förbehåller sig Girjas sameby i sina upplåtelser rätten att avlysa särskilda områden från den upplåtta jakten för att förhindra störningar i renskötelsen. Samebyn har hittills endast behövt göra ett fåtal avlysningar för jaktens del och det har inte i något fall gällt ett område som redan var aktiverat för jakt. Hittills har därför några frågor om återbetalning av avgifter eller anvisning av alternativa områden inte aktualiserats.

Till skillnad från länsstyrelsen säljer samebyn inga tillstånd för hundträning.

5.3 Fiske

De arter som främst fiskas i fjällen är röding, öring, harr och sik. Även gädda och abborre är föremål för fritidsfiske. I fjällen finns också viktiga vatten för laxfiske.

5.3.1 Länsstyrelsernas upplåtelser

Den som vill fiska i vatten på mark där länsstyrelserna upplåter fiske kan köpa ett fiskekort. Fiskekort kan lösas för ett dygn, tre dygn, sju dygn eller ett år. Administrationen av fiskekort sker dels digitalt via tjänsten NatureIT, dels genom stugbyar, sportfiskeaffärer och andra återförsäljare.¹⁵

I Västerbottens och Jämtlands län innefattar ett fiskekort som utgångspunkt ett tillstånd till fiske i alla vatten som upplåts av respektive länsstyrelse. I Norrbottens län är fisket i stället uppdelat kommunvis. I Norrbotten och Västerbotten finns också kvoterade vatten, där ett begränsat antal fiskedygn upplåts per säsong.

Till fiskekortet är knutet villkor om till exempel fisketider och fredningstider. Även villkor om vilka arter som får fiskas och om maximalt dagligt uttag i sjöar respektive i strömmande vatten förekommer. Ytterligare villkor kan gälla minimimått och maximimått på den fisk som tas upp och om vilka redskap och vilken typ av bete som får användas. Det förekommer även villkor om krav på fångst-rapportering avseende vissa arter.

Länsstyrelserna upplåter inte bara fritidsfiske. Upplåtelser görs även för husbehovsfiske med nät, företrädesvis i sjöar med röding och sik och i någon omfattning öring. Nätfisket sker ofta på traditionellt sätt med bottensatta nät från båt.

Det kan noteras att länsstyrelsen inte fattar årliga rambeslut beträffande fiske på motsvarande sätt som beträffande småviltsjakten. Detta beror på att förhållandena beträffande fiskeupplåtelser är mer konstanta, sett över tid. Vatten som undantagits för samebyars enskilda bruk (undantagsvatten) är desamma från år till år, och så även andra vatten som är undantagna upplåtelse under hela eller delar av

¹⁵ Länsstyrelsens stöd för att medge rätt till underupplåtelser följer av 12 § Jordbruksverkets föreskrifter (SJVFS 1993:95) om upplåtelser av rätt till småviltsjakt och fiske på statens mark ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen (omtryckt genom SJFS 2000:78). Medgivande till annan än medlem i sameby, sammanslutning av samebymedlemmar eller fastighetsägare som i samma vatten delar rätt till fiske med staten förutsätter medgivande av sameby.

året. I vissa enstaka fall sker någon förändring inför säsongen, till exempel att ett vatten som tidigare varit öppet för fiske eller en del av det behöver stängas. Vanligtvis sker sådana tillägg dock av fiskeförvaltningsskäl, snarare än skäl kopplade till renkötseln. Vid förändringar som beslutas inför säsongen sker samråd med berörda samebyar.

I avsnittet om småviltsjakt har avlysningar under pågående säsong beskrivits. Sådana avlysningar kan behöva göras även beträffande fisket, även om det sker i mindre omfattning eftersom fisket generellt sett innebär mindre störningar för renkötseln (se avsnitt 5.5).

5.3.2 Girjas samebys upplåtelser

Fiskekort på Girjas samebys område kan, med undantag för fiskecampen Tjuonajokk, endast lösas av personer som är bosatta i Norrbottens län. Fiskekortet kan lösas för ett dygn eller för ett år. Innan fiske påbörjas behöver fiskekortet aktiveras för ett visst valt fiskeområde. I dagsläget får endast ett fiskeområde aktiveras per fiskekort och dag.

Indelningen i fiskeområden ändrades inför årsskiftet 2021/2022 och innebär en indelning i fler och mindre områden jämfört med de jaktområden som finns på byns område. Möjligen kommer, enligt samebyn, efter en tids utvärdering ytterligare förändringar att göras i indelningen. Målsättningen är att ha en indelning som möjliggör upplåtelse på ett sätt som enligt samebyn är mer hållbart och samtidigt flexibelt, och där fisket till exempel kan stängas av för ett visst vattendrag för att skydda lax, utan att fisket påverkas i andra vattendrag. Samtidigt har samebyn erfarit att indelningen behöver vara lämplig också i förhållande till hur de fiskande vanligtvis planerar sitt fiske och rör sig mellan olika vatten, eftersom aktiveringssystemet annars blir svårt att tillämpa.

Den huvudsakliga administrationen av fiskekort sker via tjänsten NatureIT. Utöver det säljs ett begränsat antal dygnskort till fiskecampen Tjuonajokk. Fiskecampen får vidare sälja fiskekortet fritt, det vill säga även till andra än länsbor, dock med villkoret att fisket alltid sker med en av fiskecampen anlitad guide. Det görs enligt samebyn inga upplåtelser av fiske utöver dem som administreras via

NatureIT och Tjuonajokk. Samebyns medlemmar bedriver inte heller någon turistverksamhet där fiske ingår.

Liksom vid upplåtelser i länsstyrelsens regi upplåts utöver handredskapsfiske även nätfiske genom särskilda tillstånd.

I två vatten på samebyns område är fisket kvoterat.

Villkoren för fisket på samebyns område följer i stort de villkor som Länsstyrelsen i Norrbottens län tillämpar. Det gäller till exempel maximalt uttag, minimimått, maximimått och redskapskrav. Samebyn ställer också krav på fångstrapportering.

Samebyn har utöver detta lagt till villkor om att fisket, förutom att det inte får störa renskötseln, inte heller får störa annat djurliv, samt att dessa villkor även gäller vid transporter till och från fiskesjöar.

Liksom länsstyrelserna förbehåller sig Girjas sameby i sina upplåtelser rätten att avlysa särskilda områden från det upplåtna fisket för att förhindra störningar i renskötseln. Samebyn ansöker årligen om skoterförbud i vissa områden under kalvningstiden och avlyser då även de vatten som finns inom områdena från fiske. En sjö har stängts för fiske, när samebyn bedömt att så krävdes av fiskevårds-skäl. I något fall har ett vatten behövt avlysas med kortare framförhållning än tidsramen för aktivering av fiskekort (fem dagar). Samebyn har då kontrollerat att vattnet inte var aktiverat, det vill säga att ingen fiskare hade planerat att fiska där. Hittills har därför några frågor om återbetalning av avgifter eller anvisning av alternativa områden inte aktualiserats.

5.4 Turism kring småviltsjakt och fiske

Turistnäringen kring jakt och fiske bedrivs i huvudsak av lokala entreprenörer. Det handlar om en rad olika typer av verksamheter, som ofta går in i varandra. Det kan vara fiskecamper, stugbyar, guideföretag, kursverksamheter och transportservice.

Många av företagen har av nödvändighet flera verksamhetsgrenar, vilket innebär att de kan ägna sig åt flera typer av verksamhet och vända sig till flera målgrupper. Som exempel kan för en stugby den största kundgruppen vara skidåkare under vintern, fiskare under vårvintern, vandrare under sommaren och småviltsjägare under hösten. Genom kombinationen möjliggörs en helårsverksamhet.

En typ av näringsverksamhet kopplad till jakt och fiske är paketreseförsäljning. Det finns företag som, utifrån kundernas önskemål, ordnar med boende, mat, transport och guide.

Högsäsong för paketresor för småviltsjakt är från jaktstarten den 25 augusti till slutet av september, när snön ofta lägger sig i fjällområdet. Utländska jägare ansluter från och med den 16 september.

Kunderna löser själva jakt- och fiskekort, vilket är en förutsättning med det nuvarande systemet.

En annan typ av turistverksamhet, som ofta bedrivs i kombination med andra verksamheter, handlar om att specifikt erbjuda guidning. Guider för småviltsjakt är i regel hundförare. Sådana erfarna hundförare kan även erbjuda hundträning. Det handlar då om att träna upp hundar för småviltsjakt. Småviltsjaktsäsongen infaller som angetts i början av hösten, men högsäsongen för hundträning börjar i mitten av februari och pågår till i mitten av mars.

I berörda län finns ett antal jakt- och/eller fiskecamper. Dessa erbjuder paketlösningar med kost och logi. När det gäller fiske är en sådan camp ofta knuten till ett visst vatten för exklusivt fiske. Det kan handla om campens eget vatten eller om ett vatten på statlig mark där campen har tillstånd från länsstyrelsen till underupplåtelse av fiske. Det finns också camper som ägs av samebymedlemmar och där samebyns undantagsvatten (det vill säga vatten som undantagits från länsstyrelsens upplåtelser) nyttjas för turistfiske.

Kombinerade jakt- och fiskecamper erbjuder även paket kring småviltsjakt. Liksom när det gäller andra paketlösningar kan guide och transporter ingå i paketet.

I anslutning till fjällområdet nyttjas stugbyar av såväl småviltsjägare som fiskare. Flera av stugbyarna har egna restauranger.

I och med den bitvis svåråtkomliga terrängen är helikopterverksamheten i norra Sverige av stor betydelse. Småviltsjägare och fiskare är viktiga kundgrupper för helikopterföretagen under hela barmarksäsongen och särskilt juli, augusti och september. Helikopterföretagen anlitas emellertid också av samebyarna (både för transporter och för att driva renar) och av länsstyrelserna (till exempel i anslutning till den rovdjursinventering som görs tillsammans med samebyarna).

De näringsidkare som kommittén har träffat beskriver samstämmigt att de kapitalstarkaste kunderna finns bland jägarna. När det gäller fiske behöver man enligt dessa företrädare som utgångspunkt

kunna erbjuda exklusivt fiske i ett visst vatten för att, utöver rena boendelösningar, kunna få verksamheten lönsam.

Den största andelen av kundbasen kommer från Sverige. Sett till utländska kunder är de nordiska grannländerna störst, men även jägare och fiskare från Tyskland, Schweiz och Italien kommer för att jaga och fiska i de svenska fjällen. Dessa jägare och fiskare är ofta i högre grad än de svenska beroende av de utvidgade tjänster som de lokala företagen med inriktning på jakt och fiske erbjuder, som guidning och transport.

5.5 Småviltsjaktens och fiskets effekter för renskötseln

Jakt och fiske i områden där renar betar eller där renskötselarbete pågår kan orsaka störningar för renskötseln. Generellt sett innebär jakt i sådana områden en större påverkan på renskötseln än vad fiske gör.

I förhållande till jakt framhålls särskilt följande från samiskt håll.

Som tidigare beskrivits (avsnitt 4.4) är barmarksperioden den tid på året som renarna har möjlighet att bygga upp sina kroppsreserver efter vintern. Det är därför viktigt att renarna får ro och tid för att beta, för att ha förutsättningar att beta selektivt. Utan selektiv betning reduceras näringsinnehållet och foderintaget kraftigt med minskad tillväxt som följd.¹⁶ Minskad tillväxt under barmarksbetet medför ökad risk för svältöd under kommande vinter och färre lyckade kalvningar efterföljande vår.¹⁷ I ljuset av annan markanvändning som negativt påverkar renskötseln och renarnas möjlighet att tillgodogöra sig det naturliga betet (se avsnitt 4.7 om kumulativa effekter) är det därför viktigt att begränsa påverkan där det är möjligt.

Mot slutet av barmarksperioden, under hösten, måste renarna ha betesro för att tillväxten ska kunna fortgå så länge som det finns tillräckligt näringsrika betesväxter i markerna för att bygga upp maximala fettreserver inför vintern.¹⁸

I mitten av september infaller sarvslakten. Särskilt känslig är perioden när samling av renar pågår inför slakten. En mindre lyckad hop-

¹⁶ Åhman, Birgitta, White, Robert G., 2018, *Rangifer Diet and Nutritional Needs*, publicerad i *Reindeer and Caribou Health and Disease*, 1 U, Boca Raton, Florida, CRC Press, 550.

¹⁷ Colman, Jonathan E. m.fl., 2003, *Do wild reindeer exhibit grazing compensation during insect harassment?* J. Wildl. Manage. 67 s. 9–11.

¹⁸ Åhman och White, 2018.

samling av djuren har till följd att de tjurar som blir kvar ute i markerna inte längre är lämpliga slaktdjur det året, eftersom tjurarna blir kraftigt avmagrade under brunsten. Utöver inkomstbortfallet medför störningar i sarvslakten att djur som borde ha slaktats får skötas ytterligare ett år och att betesutrymme tas från andra livrenar (hondjur) på vinterbetesmarkerna.

Ett ytterligare känsligt moment infaller när renarna ska samlas inför uppdelningen i vintergrupper och vinterslaktuttaget som sker vid samma tillfälle. Störningar orsakade av jakt kan medföra att alla renar i området inte blir samlade. De renar som blir kvar på höstlandet till följd av ett mindre lyckat samlingsarbete har sämre möjligheter att överleva vintern eftersom dessa marker inte är lämpliga vinterbetesmarker. Markerna har liten tillgång på renlav samtidigt som området blir snörikt och snön blir vindpackad längre fram på vintern. Dessa marker har vanligen även en större rovdjursstam.

När det gäller vinterjakten kan den innebära störningar om den sker på marker där renarna uppehåller sig samlade för bete, dels eftersom renarnas betestid minskar när de störs, vilket har avgörande betydelse för deras energiomsättning, dels eftersom det är svårt att få renarna till att börja gräva i ett nytt område vintertid, om sådana alternativa områden över huvud taget finns att tillgå. När det gäller Jämtland är vinterbetesmarkerna dock i huvudsak på privat mark.

Störningsrisken vid jakt ökar generellt sett i de fall som jakten sker med hund, bland annat eftersom jakt med hund kan ödelägga pågående rensamlingar eller renflyttningar.

Även fisket kan medföra störningar för renskötseln, även om dessa generellt sett är av mindre omfattning. I allmänhet medför fritidsfisket sommartid inga störningar av betydelse för renskötseln. Fiske i områden där det frodiga grönbetet är koncentrerat till älv- och sjöstränder kan dock medföra att renen håller sig borta från de bästa betesområdena.

Under kalvningsperioden (början av maj till början av juni) är renarna särskilt känsliga för störningar. Fiske som bedrivs under vårvintern och våren kan därför i större utsträckning orsaka störningar för renskötseln. Ofta är det inte fisket i sig utan snöskotertrafiken i samband med fisket och förekomsten av hund som kan ställa till problem. Vajan är mycket vaksam och känslig under denna period eftersom hon vakar över kalven för att undkomma eller försvara den mot rovdjursattacker. Det är också viktigt att kalven får bli präglat

på vajan i lugn och ro, så att de lär sig varandras ljud och lukter. Störningar under denna period kan resultera i att vajor inför kalvning och vajor med spädkalvar drar sig till mer avlägsna höjdlägen, som varken ger skydd mot väder och vind för kalven eller gott bete för vajan. I sådana lägen kan ett oväder ta död på samtliga spädkalvar i flocken. Långvariga störningar kan också innebära att vajan får en försämrad mjölkproduktion, vilket i sin tur gör att kalvarna blir försvagade och löper större risk att omkomma i samband med faror. Störningar under kalvningsperioden kan således under olyckliga omständigheter omintetgöra ett bra kalvningsresultat.

Vissa vattendrag som är svåra att passera vid rendrivning kan vara känsliga under de perioder som man normalt använder sig av det flyttstråket. Störningar som fiske kan medföra vid sådana situationer kan förutom merarbete också orsaka drunkningsolyckor bland renarna, om panik utbryter i renhjorden. Normalt sett sker dock flyttning före och efter den huvudsakliga fiskesäsongen i vattendrag (den 1 juni till den 31 augusti), vilket innebär att problemet torde vara av begränsad omfattning.

Utöver påverkan på renen och renskötseln, kan jakt och fiske innebära intressekonflikter i förhållande till samebymedlemmars egen jakt och eget fiske. Till exempel kan konkurrenssituationer uppstå om småviltsjakt pågår där samebymedlemmar samtidigt jagar älg. Även älgjakt som sker av ortsbojaktlag eller enskilda arrendatorer och samebymedlemmar parallellt kan orsaka intressekonflikter.

När det gäller fiske bedrivs samebymedlemmars fiske för avsalu vanligen i större vatten och kommer därmed sällan i intressekonflikt med fritidsfisket. Samebymedlemmars husbehovsfiske bedrivs normalt i särskilda undantagsvatten, som inte upplåts för fiske till andra.

5.6 Kulturutövning genom jakt och fiske

Begreppet kultur kan föra tankarna till något som skapats av människor – litteratur, konst, musik etcetera. I urfolkssammanhang är dock kulturbegreppet vidare än så och avser ett sätt att leva och använda mark, inte minst markanvändning som en del av en försörjning. I den samiska kulturen är de traditionella näringsfången en grundstomme, det vill säga renskötsel, jakt och fiske. Renskötseln som kulturbärare har redan beskrivits (se avsnitt 4.8.). Jakt och fiske var ursprungligen

basen för samernas försörjning och har genom årtusenden fortsatt vara en viktig del av den samiska livsstilen. Mot slutet av 1600-talet hade vissa samer övergått till ett levnadssätt där renskötseln hade större betydelse för försörjningen, men jakten och fisket har fortsatt varit en viktig del av renskötselkulturen även för dessa samer.

Samiska traditioner kring jakt och fiske förs över mellan generationer. Detta gäller både för samer som är medlemmar i samebyar och som jagar och fiskar som en del i utövandet av renskötselrätten, samt för andra samer vilkas förfäder av olika skäl har lämnat renskötseln.

För människor som tillhör den nationella minoriteten tornedalingar, eller som identifierar sig som kväner eller lantalaiset, är traditionella näringsfång också av stor kulturell betydelse. Dessa personer, vilka företrädesvis lever i områden kring Malmfälten och längs Torneälven och Muonioälvens dalgångar, utövar ofta sin kultur genom traditioner i form av småjordbruk som kombineras med jakt, fiske, renskötsel (genom koncessionsrenskötsel) och ibland bruk av slättermyrar.

Även andra personer i Norrland, som inte identifierar sig som någon av dessa minoritetsgrupper, kan ha starka traditioner kring jakt och fiske och se det som en viktig del i sin livsstil.¹⁹ Det rör sig alltså för dessa personer om något viktigare än enbart ett nöje – närheten till naturen och upplevelsen av att kunna bidra till hushållets ekonomi med vilt och fisk ses som en förutsättning för bevarandet av levande traditioner.

5.7 Tåssåsenmodellen

Under perioderna 1987–1995 och 2003–2017 ansvarade Tåssåsens sameby för administrationen av småviltsjakten i samebyns renbetesfjäll. Administrationen övertogs år 2017 av Länsstyrelsen i Jämtlands län i samband med att reglerna i rennäringsförordningen (1993:384) ändrades på så sätt att endast personer med fast bosättning i eller närmare anknytning till Sverige gavs rätt att köpa småviltsjakt och fiske på statens mark ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen. Länsstyrelserna i Jämtland, Norrbotten och Västerbotten beslutade

¹⁹ Löshundsjakt är till exempel med på Institutet för språk och folkminns förteckning över immateriella kulturarv i Sverige, som finns tillgänglig på webbsidan <https://levandekulturarv.se/forteckningen>, besökt den 27 juni 2023.

då att samordna försäljningen av jaktkort och utlottningen av jaktområden via hemsidan NatureIT.

Upplägget för Tåssåsens administration kallades Tåssåsenmodellen. Modellen innebar att samebyns medlemmar, genom föreningen Jaktföreningen Giehren (fortsättningsvis Giehren), som bildades för ändamålet, sålde jaktkort och fördelade jaktområden på samebyns område.

Giehren delade in samebyns marker i jaktområden utifrån kriterierna att det skulle finnas en jaktbar ripbiotop och att jakt i området inte skulle störa älgjakten eller renskötseln under framför allt perioden från den 25 augusti till den 1 oktober, som vid den tiden var den intressanta jaktperioden för ripa. Jaktområdena var ungefär 25 kvadratkilometer stora. I varje område fick endast ett jaktsällskap på högst fem jägare befinna sig.

För att hantera den stora efterfrågan på jakt införde Giehren en turordning för att boka in jakt dagar. Den som var intresserad fick anmäla sitt intresse i maj, varefter jakt dagar och jaktområden i början av juni fördelades i turordning utifrån lottning. Detta hanterades genom att en kontaktperson för varje jaktsällskap ringdes upp i den turordning som följde av lottningen. Giehrens administratör redovisade lediga områden och datum, varefter jakt dagarna bokades in efter jaktsällskapets önskemål. Vid avbokningar betalade Giehren tillbaka pengarna minus en administrationsavgift på tio procent.

När reformen om den fria småviltsjakten och det fria handredskapsfisket genomfördes år 1993 upphörde denna äldre version av Tåssåsenmodellen. Efter flera års diskussioner med länsstyrelsen gavs Tåssåsens sameby år 2003 dock åter möjlighet att bli försökssameby med en uppdaterad version av modellen.

När Giehren åter tog över förvaltningen år 2003 sköttes administrationen i grunden på liknande sätt som tidigare, med skillnaden att Tåssåsenmodellen digitaliserades och presenterades på en hemsida. På den nya hemsidan fanns information om Giehren, Tåssåsens sameby och om hur lottningen gick till. Där fanns också en interaktiv karta med beskrivningar av de olika jaktområdena inklusive uppgifter om mobiltäckning, logimöjligheter, transportsätt med mera. Vidare redovisades dagsaktuella nyheter, information om riptillgång i olika områden och det fanns möjlighet för användarna att lämna kommentarer.

På hemsidan fanns också ett Excelark som uppdaterades flera gånger dagligen under inbokningsdagarna. Där framgick bokningsstatus för varje område för varje dygn. Där angavs också antalet jakt-dagar totalt och för varje område. Om ett område behövde stängas av renskötselskäl eller på grund av att maximalt jakttryck hade uppnåtts framgick det genom olika färgmarkeringar. Av Excelarket kunde också utläsas när det uppdaterats senast.

När inbokning skett skrevs jaktkortet in digitalt och skickades med e-post till jägarna.

5.8 Ammarnäsmodellen

I området Ammarnäs inom Rans och Grans samebyar gäller sedan år 2006 vissa särskilda inslag vid upplåtelser av småviltsjakt, den så kallade Ammarnäsmodellen.

Modellen infördes i ett försök att skapa en starkare lokal förvaltning av småviltsjakten och innebär i korthet att en särskild samordningsgrupp hanterar vissa frågor om jakten. Samordningsgruppen leds av länsstyrelsen och består i övrigt av medlemmar från de berörda samebyarna och en samordnare från Sorsele kommun. Inför jaktsäsongen görs en överflygning där renhjordarna observeras. På basis av överflygningen gör gruppen en planering för ripjaktens första veckor. Därefter har gruppen kontakt varje vecka för att samråda om förutsättningarna för jakten och behovet av avlysningar. Det är dock fortsatt länsstyrelsen som fattar besluten om upplåtelse respektive avlysningar.

Länsstyrelsens generella villkor för jakten är i princip desamma som i andra områden. Dock skiljer sig indelningen i jaktområden något. Jaktmarkerna är indelade i fler små jaktområden med ett maximalt jägarantal om sex till åtta jägare i varje område. Riktlinjen för antalet hundar är ett halvt dussin per område. Syftet har varit att jakten ska innebära mindre störningar för renskötseln samtidigt som jägare ska få en god jaktupplevelse utan trängsel.

Jaktområdena är indelade i sådana som enbart kan bokas av enskilda småviltsjägare, och områden som kan bokas av kommersiella jaktorganisatörer. Den kommunala samordnaren sköter alla kontakter med de kommersiella jaktorganisatörerna och ser till att bokningarna fungerar. Om ett område blir avlyst styr den kommunala

samordnaren om jakten till ett öppet område i möjlig mån. Samordnarens ansvar i dessa hänseenden regleras i ett särskilt ramavtal med länsstyrelsen.

6 Förvaltning av viltstammar och fiskbestånd

Den svenska staten har ett ansvar för våra gemensamma naturresurser och den biologiska mångfalden. Vägledande för samhällets miljöarbete är de svenska miljömålen, som fastställs av riksdagen. Sverige är också bundet av EU-rättens krav och andra internationella överenskommelser.

De svenska miljömålen består av totalt 16 miljö kvalitetsmål. Ett av dessa är att den biologiska mångfalden ska bevaras och nyttjas på ett hållbart sätt, för nuvarande och framtida generationer.¹ Arternas livsmiljöer och ekosystem samt deras funktioner och processer ska värnas. Arter ska kunna fortleva i långsiktigt livskraftiga bestånd med tillräcklig genetisk variation. Människor ska ha tillgång till en god natur- och kulturmiljö med rik biologisk mångfald, som grund för hälsa, livskvalitet och välfärd.

Ett annat av miljö kvalitetsmålen är målet om en storslagen fjällmiljö. Målet är att fjällerna ska ha en hög grad av ursprunglighet vad gäller biologisk mångfald, upplevelsevärden samt natur- och kulturvärden. Verksamheter i fjällerna ska bedrivas med hänsyn till dessa värden och så att en hållbar utveckling främjas. Särskilt värdefulla områden ska skyddas mot ingrepp och andra störningar. I detta ligger att fjällens värden för rennäringen är bevarade och att fjällens karaktär av betespräglad, storslaget landskap med vidsträckta sammanhängande områden är bibehållen. Som precisering har också angetts att naturtyper och naturligt förekommande arter knutna till fjälllandskapet ska ha en gynnsam bevarandestatus och tillräcklig genetisk variation inom och mellan populationer.

Ett tredje miljö kvalitetsmål handlar om levande sjöar och vattendrag. Sjöar och vattendrag ska enligt målet vara ekologiskt hållbara

¹ Jfr 1 kap. 2 § tredje stycket regeringsformen och 1 kap. 1 § miljöbalken.

och deras variationsrika livsmiljöer ska bevaras. Naturlig produktionsförmåga, biologisk mångfald, kulturmiljövärden samt landskapets ekologiska och vattenhushållande funktion ska bevaras, samtidigt som förutsättningar för friluftsliv värnas.

För att tillgodose de svenska miljömålen krävs en aktiv förvaltning av de svenska viltstammarna och fiskbestånden.

När det gäller jakten beskrivs denna i Naturvårdsverkets strategi för svensk viltförvaltning som en av de viktigaste åtgärderna för att uppnå viltförvaltningens olika mål. För många viltarter, som klövdjur, stora rovdjur och vissa fågelarter, är jakt det huvudsakliga sättet att reglera populationen i stort, men det är också ett centralt verktyg för att hantera problem med lokala skador och enskilda djur.² På motsvarande sätt ses ett allsidigt bedrivet fiske som en grundläggande del i fiskevården.³

Också uttrycket ”brukande” beskrivs som centralt i strategin. Uttrycket avser olika former av tillvaratagande av viltresursen – genom jakt, förädling av kött och andra animaliska produkter, upplevelser kopplade till förekomst av exempelvis rovdjur och fåglar, viltarternas värde som kulturella symboler, varumärken och på andra sätt. Brukande ska enligt strategin ses som det hållbara nyttjandet av några av de ekosystemtjänster som viltarterna tillhandahåller.⁴

Strategin utgår sammantaget från tre övergripande perspektiv:

- bevarande av viltarter,
- brukande av viltet som resurs och
- begränsning av skador och olägenheter av vilt.⁵

Jakten och fisket påverkas sammantaget av många olika åtgärder, med olika ansvariga aktörer. För att ge en bild av upplåtelsearnas del i svensk vilt- och fiskförvaltning ges i detta kapitel en översiktlig beskrivning av den svenska förvaltningen av viltstammar och fiskbestånd.

² Naturvårdsverket, *Strategi för svensk viltförvaltning 2022–2029*, s. 6.

³ SOU 2009:53, *Fiskevård i enskilt vatten – en översyn av lagen om fiskevårdsområden*, s. 10.

⁴ Naturvårdsverket, *Strategi för svensk viltförvaltning 2022–2029*, s. 6 och 7.

⁵ Naturvårdsverket, *Strategi för svensk viltförvaltning 2022–2029*, s. 9.

6.1 EU-rätt och internationella överenskommelser

Svensk vilt- och fiskförvaltning styrs inte endast av nationella överväganden. Inom EU-rätten finns för förvaltningen bindande regelverk som i stor utsträckning inverkar på den svenska regleringen. Det handlar företrädesvis om de två naturvårdsdirektiven fågeldirektivet och art- och habitatdirektivet (även kallat livsmiljödirektivet).⁶

Naturvårdsdirektiven innehåller dels regler om skydd för olika arter mot jakt och liknande störningar, dels regler för att skapa ett nätverk av särskilt värdefulla naturområden. Direktiven innehåller även krav på medlemsstaterna att till EU-kommissionen rapportera om bland annat bevarandestatus, genomförandet av nationella bestämmelser som införs med stöd av direktiven och undantag från bestämmelser i direktiven.

Naturvårdsdirektiven genomför den så kallade Bernkonventionen,⁷ som har arbetats fram inom Europarådet och till vilken Europarådets och EU:s medlemsstater samt ett antal afrikanska länder är anslutna. Konventionens syfte är att skydda vilda djur och växter och deras naturliga miljöer. Till konventionen hör listor över strikt skyddade växtarter och djurarter, liksom skyddade djurarter och förbjudna metoder för att döda, fånga eller på annat sätt exploatera arter.

Under våren 2020 presenterade EU-kommissionen, som en del av den europeiska gröna given, en strategi för biologisk mångfald till år 2030. Strategin beskriver mål och åtgärder för att skydda och återställa naturen i EU genom att utvidga nätverket av skyddade områden och utarbeta en plan för återställande av natur och restaurering av ekosystem på land och i havet. Strategin ska bidra till arbetet inom konventionen för biologisk mångfald (CBD)⁸ och ett globalt ramverk med nya mål för perioden efter 2020, med en övergripande ambition att före år 2050 säkerställa en situation där alla världens ekosystem har restaurerats, är motståndskraftiga och skyddas i tillräcklig utsträckning.

Sverige har förbundit sig att följa även andra internationella överenskommelser. En sådan är den nyss angivna konventionen om biologisk mångfald. Denna har som mål att biologisk mångfald ska be-

⁶ Europaparlamentets och rådets direktiv 2009/147/EG av den 30 november 2009 om bevarande av vilda fåglar och Europaparlamentets och rådets direktiv 92/43/EEG av den 21 maj 1992 om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter, senast ändrat genom rådets direktiv 2006/105/EG.

⁷ Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats.

⁸ UN Convention on Biological Diversity.

varas och nyttjas hållbart, samt att nyttan av genetiska resurser ska fördelas på ett rättvist sätt. I konventionen finns också särskilda artiklar som handlar om urfolks och lokala samhällens traditionella kunskap och sedvanebruk av betydelse för den biologiska mångfalden.⁹

Den 19 december 2022 antogs på FN:s konferens om biologisk mångfald, CBD COP 15, i Montréal i Kanada ett nytt globalt ramverk för biologisk mångfald. Ramverket innehåller mål som på en global nivå syftar till att vända den negativa trenden för biologisk mångfald och till att stoppa utrotningen av djur och växter. En förutsättning för att ramverket ska vara rättsligt bindande är att det ratificeras.

En annan överenskommelse som bör nämnas är Agenda 2030 för en hållbar utveckling, vilken antogs av FN:s medlemsländer år 2015. Agendan är en handlingsplan för hur världens alla länder ska arbeta för att skapa en fredlig, rättvis och jämlik värld inom planetens gränser fram till år 2030. Agendan innehåller 17 mål och 169 delmål. Ett av målen handlar om att skydda, återställa och främja ett hållbart nyttjande av landbaserade ekosystem, hållbart bruka skogar, bekämpa ökenspridning, hejda och vrida tillbaka markförstörelsen samt hejda förlusten av biologisk mångfald. Detta preciseras i nio olika delmål. Ett annat av målen handlar om att främja fredliga och inkluderande samhällen, tillhandahålla tillgång till rättvisa för alla samt bygga upp effektiva och inkluderande institutioner med ansvarsutkrävande på alla nivåer. För detta finns tio olika delmål.¹⁰

6.2 Särskilt skyddade områden

Fjällmiljön har ett eget ekosystem med en flora och fauna som kan kräva särskilt skydd. Inledningsvis finns därför skäl att översiktligt beskriva hur bildande av nationalparker och naturreservat kan användas för att åstadkomma ett sådant skydd. Även innebörden av indelning i Natura 2000-områden redovisas översiktligt.

⁹ Artikel 8 (j) och 10 (c), se även Naturvårdsverkets och Sametingets rapport 2018-02-28, *Traditionell kunskap för bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald, Förslag på åtgärder för implementering av artiklarna 8(j) och 10(c) i Konventionen om biologisk mångfald (CBD)*.

¹⁰ Mål 15 samt delmål 15.1–9 respektive mål 16 samt delmål 16.1–16.10, Agenda 2030 för hållbar utveckling.

6.2.1 Nationalparker

I syfte att bevara ett större sammanhängande område av viss landskapstyp i dess naturliga tillstånd eller i väsentligt oförändrat skick kan regeringen, med riksdagens medgivande, fatta beslut om att bilda en nationalpark.¹¹ Nationalparker inrättas alltid på statligt ägd mark.¹²

Det finns i dag 30 nationalparker i landet. Av dessa ligger nio inom samebyarnas åretruntmarker. Åtta är inrättade för att skydda fjällmiljöer, medan en syftar till att bevara ett värdefullt skogs- och myrlandskap.¹³

Föreskrifter för nationalparker meddelas av Naturvårdsverket, som också får meddela inskränkningar i rättigheter att använda mark eller vatten, som till exempel jakt- eller fiskerättigheter, om det behövs för att uppnå syftet med nationalparken.¹⁴

Det finns inget generellt förbud mot jakt och fiske i nationalparker, utan i vilken mån det kan tillåtas avgörs av parkens karaktär. I praktiken är dock jakt och fiske som utgångspunkt otillåtet i näst intill alla nationalparker. Några undantag finns dock. Till exempel görs undantag för fiske med fiskekort i enlighet med av länsstyrelsen meddelade regler i särskilt angivna vatten i Padjelanta/Badjelánnda nationalpark.¹⁵ För flera av nationalparkerna inom åretruntmarkerna finns också särskilda föreskrifter avseende samebymedlemmars jakt och fiske. Hur dessa är utformade skiljer sig åt mellan parkerna.¹⁶

6.2.2 Naturresevat

I syfte att bevara biologisk mångfald, vårda och bevara värdefulla naturmiljöer eller tillgodose behov av områden för friluftslivet kan länsstyrelsen eller en kommun besluta om inrättande av naturresevat. Även ett område som behövs för att skydda, återställa eller nyskapa värdefulla naturmiljöer eller livsmiljöer för skyddsvärda arter får förklaras som naturresevat.¹⁷

¹¹ 7 kap. 2 § miljöbalken.

¹² 7 kap. 2 § miljöbalken.

¹³ 1 § nationalparksförordningen (1987:938).

¹⁴ 7 kap. 3 och 25 §§ miljöbalken och 4 § nationalparksförordningen.

¹⁵ 7 § 4 Naturvårdsverkets föreskrifter för nationalparkerna/suodjimpárkajda Muddus/Muttos, Padjelanta/Badjelánnda, Sarek och Stora Sjöfallet/Stuor Muorkke (NFS 2013:10).

¹⁶ Se till exempel Statens Naturvårdsverks kungörelse med föreskrifter om Vadvetjåkka nationalpark (SNFS 1987:6), Statens Naturvårdsverks kungörelse med föreskrifter om Abisko nationalpark (SNFS 1987:7) och Naturvårdsverkets föreskrifter om Björmlandets nationalpark (NFS 2017:4).

¹⁷ 7 kap. 4 § miljöbalken.

I ett beslut om inrättande av ett naturreservat ska de inskränkningar i rätten att använda mark- och vattenområden som behövs för att uppnå syftet med reservatet anges. Det kan till exempel handla om inskränkningar i befintlig jakt- och fiskerätt.¹⁸ Att sådana inskränkningar betraktas som nödvändiga för att uppnå ett naturreservats syfte är dock ovanligt.

6.2.3 Natura 2000-områden

Av EU:s naturvårdsdirektiv följer att unionens medlemsstater ska utse särskilda bevarandeområden som omfattar hotade livsmiljöer eller habitat för hotade arter som finns förtecknade i direktiven, exempelvis fjällräv och utter. Dessa områden betecknas som Natura 2000-områden och bildar ett gemensamt europeiskt nät av skyddsområden. I Sverige finns cirka 4 000 Natura 2000-områden.

Regelverket kring Natura 2000 togs fram för att hejda utrotning av djur och växter och för att hindra att deras livsmiljöer förstörs. EU:s medlemsstater ska se till att nödvändiga bevarandeåtgärder vidtas i områdena enligt art- och habitatdirektivet och fågeldirektivet.

Natura 2000 ska bevara värdefull natur och för varje område finns en bevarandeplan framtagen. I regel innefattar planerna dock inte några begränsningar för jakt eller fiske. Finns sådana behov tillgodoses de i stället vanligen genom andra typer av områdesskydd. Många fjällbelägna områden som pekats ut som Natura 2000-områden är också skyddade som nationalparker eller naturreservat.

6.3 Ansvar för viltvård och fiskevård

Vilt- och fiskevård kan innefatta en rad olika åtgärder till skydd och stöd för vilt och fisk. Även jakt och fiske ingår i vilt- och fiskevården. Som framgått har staten det övergripande ansvaret för våra gemensamma naturresurser och förvaltningen av viltstammar och fiskbestånd. Även markägare och jakt- och fiskerättshavare har dock ett vilt- och fiskevårdsansvar, vilket kan avse staten i de egenskaperna eller någon annan. I det följande behandlas ansvaret för vilt- och fiske-

¹⁸ 7 kap. 5 § andra stycket miljöbalken.

vården översiktligt, med särskilt fokus på vilt- och fiskevård genom jakt- och fiskeupplåtelser.

6.3.1 Viltvård

I jaktlagen (1987:259) finns en grundläggande princip om att viltet ska vårdas i syfte att dels bevara de viltarter som tillhör landets viltbestånd och de fågelarter som tillfälligt förekommer naturligt i landet, dels främja en med hänsyn till allmänna och enskilda intressen lämplig utveckling av viltstammarna.¹⁹

Av detta följer att målsättningen för viltvården är att bestånden av varje art ska omfatta ett så stort antal individer att en genetisk variation inom arten är säkerställd. När arterna förekommer i tillräckligt starka stammar måste det, enligt vad som uttrycks i jaktlagens förarbeten, bli fråga om en intresseavvägning. Jägare och en naturintresserad allmänhet kan å ena sidan förutsättas vilja ha talrika bestånd av åtminstone vissa arter. Å andra sidan måste hänsyn tas till riskerna för skador i jordbruket och skogsbruket och i trafiken.²⁰

Som framgått har Naturvårdsverket tagit fram en strategi för svensk viltförvaltning, som inleds med bland annat följande.²¹

Viltet är en del av den biologiska mångfalden och den återväxt av många viltstammar som skett under de senaste decennierna innebär en större möjlighet för olika viltarter att fylla sin ekologiska funktion. Resultatet är också en betydande viltresurs i vår natur, för jakt, naturupplevelser, viltkött och andra ekosystemtjänster. Rätt nyttjad kan denna resurs vara till gagn för till exempel företagande, lokal och regional utveckling och en levande landsbygd. Även vetenskapen om att viltarterna finns i vår natur har ett värde för många människor.

Samtidigt orsakar täta viltstammar skador på jord- och skogsbruk, på tamdjurshållning och rennäring och i trafiken. Både rovdjur och annat vilt kan också påverka såväl förutsättningarna för jakt som livskvaliteten där människor bor; en påverkan som kan vara både positiv och negativ.

Sammantaget finns ett behov av att förvalta viltstammarna för att främja en god utveckling utifrån olika intressen.

¹⁹ 4 § första stycket jaktlagen.

²⁰ Prop. 1986/87:58 om jaktlag m.m., s. 21.

²¹ Naturvårdsverket, *Strategi för svensk viltförvaltning 2022–2029*, s. 4.

Jaktlagstiftningens utgångspunkt är, som framgått i kapitel 5, att jakt endast är tillåten om den är försvarlig ur viltvårdssynpunkt.²² Till viltvård räknas viltvårdsåtgärder i traditionell mening, exempelvis utfodring av vilt och anläggande av viltåkrar, men även olika hänsynstaganden till naturvårdens intressen vid markanvändningen, till exempel i skogsbruket och jordbruket och vid utnyttjande av mark för bebyggelse, vägar och energiutvinning.²³ Ansvaret för att viltet får skydd och stöd, och för att jakten anpassas efter tillgången på vilt, ligger hos markägaren och jakträttshavaren.²⁴ Ofta är det samma person, men i de fall jakträtten genom avtal eller på annan grund tillkommer någon annan än markägaren är ansvaret delat.

Jägare är ofta involverade i viltvårdande insatser, även om ansvaret som framgått formellt åligger markägare och jakträttshavare. Ett exempel på organiserat samarbete finns i Norrbotten, där länsstyrelsen och jägare samverkar kring viltvården. Vid årliga samråd mellan berörda jaktvårdskretsar och länsstyrelsen fastställs konkreta åtgärdsplaner för respektive område. Jaktvårdskretsarna utför dessa åtgärder på ideell basis som därefter återredovisas.

En sådan åtgärd handlar om att stimulera predator kontroll, där jaktvårdskretsarna till exempel ansvarar för och utför fällfångst på mindre rovdjur såsom rödräv, skogsmård, mink, grävling, kråk- och måsfågel. Andra åtgärder kan handla om biotopförbättringar, som utsättning av holkar, andflottar eller saltstenar. Sådana åtgärder är dock ovanligt förekommande i fjällområdet.

Olika riktade viltvårdsprojekt har bedrivits även i Västerbotten på statens mark ovanför odlingsgränsen i samarbete mellan länsstyrelsen och Tärna jaktvårdskrets. Även där skedde insatsen på ideell basis från jägarna.

6.3.2 Fiskevård

Med fiskevård avses åtgärder till skydd och stöd för fisk samt vattenlevande blöt- och kräftdjur. Detta kan innefatta en mängd olika insatser, till exempel insatser för att bevara hotade fiskarter, utsättning av fisk, återställande eller förbättrande av vattenmiljö, regler för fiskets bedrivande, fisketillsyn och åtgärder som främjar den bio-

²² 3 § jaktlagen och prop. 1986/87:58 s. 19.

²³ Prop. 1986/87:58, s. 20.

²⁴ 4 § andra stycket jaktlagen.

logiska mångfalden. I fjällområdet koncentreras fiskevården i dagsläget i huvudsak till reglering och uppföljning.

Allmänhetens tillgång till fiske har i vissa sammanhang setts som en del i en god fiskevård, vilket skulle innebära att även åtgärder som ger allmänheten tillträde till fiskevatten kan utgöra fiskevård.

Som har framgått i kapitel 5 är utgångspunkten när det gäller fiske, till skillnad från vad som gäller för jakt, att fiske är tillåtet om inte annat är föreskrivet (se även avsnitt 6.4.2 nedan). Sådana föreskrifter finns i fiskeförordningen (1994:1716) och i Havs- och vattenmyndighetens föreskrifter.²⁵

För fisket finns ingen bestämmelse motsvarande den i jaktlagen om markägares och jakträttshavares viltvårdsansvar. Något särskilt reglerat ansvar för enskilda fiskevattenägare och fiskerättshavare att vårda fiskbestånden finns alltså inte. Däremot uttrycks i förarbeten beträffande fiske att det direkta ansvaret för fiskevården i enskilda fiskevatten, det vill säga vatten som hör till en fastighet, i grunden ligger hos fiskevattenägarna.²⁶

När fisket hanteras inom ramen för så kallade fiskevårdsområden (se avsnitt 6.7.3) kan ett ansvar för fiskevården också sägas uttryckas indirekt genom syftesbeskrivningen i lagen om fiskevårdsområden. Av denna följer att fiskevårdsområden kan bildas i syfte att samordna fisket och fiskevården.²⁷

Dessutom innehåller fiskelagen (1993:787) en särskild vanvårdsparagraf. Om den som har fiskerätt i enskilt vatten i strid med allmänna intressen vansköter fisket genom att fiska i alltför stor omfattning eller genom att låta bli att fiska, får länsstyrelsen förelägga fiskerättshavaren att bedriva fisket på ett sätt som behövs för att avhjälpa vanskötseln. Om någon annan än ägaren har fiskerätten, kan länsstyrelsen välja att rikta föreläggandet mot fiskerättshavaren eller ägaren.²⁸

²⁵ Bemyndigandet att meddela föreskrifter finns i 19 § fiskelagen och 7 § fiskeförordningen.

²⁶ Prop. 1980/81:153 s. 14.

²⁷ 1 § första stycket lagen (1981:533) om fiskevårdsområden.

²⁸ 29 § första stycket fiskelagen.

6.3.3 Särskilt om vilt- och fiskevård genom upplåtelsevillkor

Viltvårdande upplåtelsevillkor

När en markägare eller jakträttshavare upplåter jakt kan villkor för jakten behöva ställas inom ramen för viltvårdsansvaret. Det kan till exempel handla om en begränsning i hur stort antal djur som får fällas under en jakttag (så kallade bag limits), eller om att begränsa jakten för en viss art vars återväxt behöver säkerställas. Det kan också handla om att skydda andra djur vid jakten, till exempel genom villkor avseende jaktmetoder eller förutsättningar för jakt med hund.

På mark under statens omedelbara disposition ovanför odlingsgränsen följer av Jordbruksverkets föreskrifter att länsstyrelsen, för att anpassa jakttrycket med hänsyn till god jaktvård och för att jakten inte ska inverka menligt på miljön, turismen eller andra intressen, får begränsa jakten på lämpligt sätt.²⁹

Fjällänens länsstyrelser har knutit sådana villkor till småviltsjakten. Till exempel gäller en bag limit med innebörden att högst åtta ripor och tre skogshöns av arterna tjäder och orre får fällas per dygn och jägare. Av länsstyrelsernas villkor följer även regler om maximalt jakttryck och om att jägare ska lämna viltrapporter.

Fiskevårdande upplåtelsevillkor

När det gäller fiskevården i vatten på mark under statens omedelbara disposition så hanteras den i än högre grad än jakten genom upplåtelsevillkor. Det handlar bland annat om villkor om fisketider och fredningstider. Även villkor om vilka arter som får fiskas och om maximalt uttag i sjöar respektive i strömmande vatten förekommer. Ytterligare villkor gäller minimimått och maximimått på den fisk som tas upp och vilka redskap och typer av bete som får användas. Det förekommer även villkor om krav på fångstrapportering avseende vissa arter och i vissa vatten.

Av särskilt intresse i fiskevårdshänseende är de upplåtelser där fiske med mängdfångande redskap (nät) tillåts. De är också storleksselektiva. Det innebär att särskild hänsyn behöver tas till vilka vatten som

²⁹ 6 § Jordbruksverkets föreskrifter om ändring i Statens jordbruksverks föreskrifter (SJVFS 1993:95) om upplåtelser av rätt till småviltsjakt och fiske på statens mark ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen.

upplåts, antal tillstånd och i vilken omfattning upplåtelsen sker (tider, antal nät med mera).

En motsvarande föreskrift som för jakten finns om att länsstyrelsen på mark under statens omedelbara disposition ovanför odlingsgränsen kan anpassa fisket till god fiskevård och på lämpligt sätt begränsa fisket för att det inte ska inverka menligt på miljön, turismen eller andra intressen.³⁰

6.4 Jaktbart vilt och fiskarter som inte får fiskas

En viktig del i förvaltningen av de svenska viltstammarna och fiskbestånden utgörs av den reglering som bestämmer vilka viltarter som får jagas inom vilka tider, och vilka fiskarter som är undantagna från fiske, nationellt och regionalt.

6.4.1 Allmän jakt, licensjakt och jakttider

Jaktlagstiftningen bygger, som framgått, på utgångspunkten att jakt endast är tillåten om den är försvarlig ur viltvårdssynpunkt. Den grundläggande principen är alltså att vilten, inklusive deras ägg och bon, är fredade från jakt.

För att ett visst vilt ska få jagas krävs att det följer direkt av jaktlagen eller av föreskrifter eller beslut som har meddelats med stöd av lagen. Regeringen meddelar sådana föreskrifter genom jaktförordningen (1987:905), bland annat utifrån EU-rättens krav och för Sverige bindande internationella överenskommelser.

I bilaga 1 till jaktförordningen anges vilka arter som är föremål för allmän jakt, det vill säga som får jagas fritt under den jakttid som regeringen bestämmer. I jaktförordningen regleras också vilka djur som får jagas med licens från jaktansvarig myndighet.

Minst vart sjätte år ser Naturvårdsverket över jaktförordningens jakttider. Vid behov föreslås förändringar till regeringen. Det inkluderar bland annat vilket vilt som bör vara föremål för allmän jakt och licensjakt, nationellt och regionalt. Syftet med översynen är att upptäcka sådana förändringar i populationerna som kan ge skäl för ett förändrat förhållningssätt till bland annat jakt.

³⁰ 10 a § SJVFS 1993:95.

6.4.2 Fredning av fisk

När det gäller fiske är, som framgått, utgångspunkten till skillnad från vad som gäller för jakt att fiske är tillåtet. I fiskeförordningen och i Havs- och vattenmyndighetens föreskrifter specificeras i stället vilka arter av fisk, vattenlevande kräfdjur och vattenlevande blötdjur som inte får fiskas och, i förekommande fall, var förbuden gäller. I Havs- och vattenmyndighetens föreskrifter finns även regler om fisketider för vissa arter i vissa områden.³¹

Arter som skyddas är sådana som är särskilt markerade i art-skyddsförordningen; en markering som i sin tur grundar sig i att arterna är strikt skyddade enligt EU:s art- och habitatdirektiv.

I direktivet listas också andra arter av gemenskapsintresse. Om deras bevarandestatus kräver det har medlemsstaterna en skyldighet att vidta förvaltningsåtgärder, såsom tillfälliga eller lokala förbud mot insamling av exemplar i naturen och exploatering, reglering av perioder eller metoder för insamling av exemplar, tillämpning, vid insamling av exemplar, av jakt- och fiskeregler som tar hänsyn till bevarandet av sådana populationer, införande av ett system med tillstånd för insamling av exemplar, eller införande av kvoter.³²

Bland de listade arterna av gemenskapsintresse finns harr, lax och flodpärlmussla.³³

6.4.3 Särskilt om stora rovdjur

Som har framgått finns i naturvårdsdirektiven förteckningar över skyddsvärda arter och föreskrifter om ett strikt skydd för de arter som bedöms som mest skyddsvärda.

Varg, björn och lodjur är strikt skyddade enligt art- och habitatdirektivet, medan exempelvis kungsörn har motsvarande grad av skydd enligt fågeldirektivet.³⁴ Enligt direktiven får dessa arter som huvudregel inte avsiktligt fångas eller dödas.³⁵ Samma sak gäller enligt Bernkonventionen, som även inkluderar järv bland de särskilt skyddade arterna (järven listas som skyddsvärd i art- och habitatdirektivet,

³¹ Se Havs- och vattenmyndighetens föreskrifter FIFS 2004:36 och FIFS 2004:37.

³² Artikel 14 art- och habitatdirektivet.

³³ Bilaga 2 och 5 art- och habitatdirektivet.

³⁴ Bilaga 4 art- och habitatdirektivet och bilaga 1 fågeldirektivet.

³⁵ Artikel 12 art- och habitatdirektivet.

vilket innebär ett något mindre långtgående skydd där än vad som gäller för de övriga stora rovdjuren).³⁶

Art- och habitatdirektivet ger ett visst utrymme för undantag avseende jakt efter varg, björn och lo. Undantagen är dock restriktivt hållna, vilket bland annat innebär att jakt endast får ske i särskilt angivna syften, exempelvis för att undvika allvarlig skada på boskap. Undantagen förutsätter också att upprätthållandet av en gynnsam bevarandestatus hos den berörda arten inte försvåras. Liknande undantag för jakt efter strikt skyddade arter finns i Bernkonventionen, som art- och habitatdirektivet bygger på.³⁷

Naturvårdsdirektivens och Bernkonventionens regler är implementerade bland annat genom jaktlagen, jaktförordningen och förordningen (2009:1263) om förvaltning av björn, varg, järv, lo och kungsörn.

Av jaktlagen och jaktförordningen följer att den jakt som bedrivs efter de stora rovdjuren är begränsad till licensjakt och skyddsjakt.

Såväl licensjakt som skyddsjakt kräver att en bedömning har gjorts av bevarandestatusen för det djur som jakten avser och av den inverkan som jakten kan ha på artens bevarandestatus på lokal och nationell nivå.³⁸ Av rättspraxis följer också att licensjakten ska ha ett specifikt syfte.³⁹ Syften som har accepterats vid prövning i domstol är till exempel en minskning av koncentrationen av rovdjur i de delar av landet där den är som tätast, för att begränsa de socioekonomiska konsekvenserna av rovdjursförekomst.

6.5 Uppföljning och inventering

Att ansvariga myndigheter kan bilda sig en uppfattning om storlek och sammansättning hos viltstammar och fiskbestånd är av stor betydelse för en fungerande förvaltning.

Naturvårdsverket har ett uppdrag från regeringen att bland annat ombesörja att åtgärder som rör uppföljning och övervakning av viltstammarna genomförs och att resultat, inklusive årliga sammanställningar av avskjutningsstatistik och uppskattning av vilttäthet för allt

³⁶ Appendix 2 till Bernkonventionen. Se bilaga 2 i art- och habitatdirektivet för skyddsstatus avseende järv.

³⁷ Artikel 9 Bernkonventionen.

³⁸ Se p. 59–61 EU-domstolens förhandsavgörande i mål C-674/172, Tapioladomen.

³⁹ HFD 2016 ref 89.

jaktbart vilt, redovisas.⁴⁰ Uppdraget hör samman med EU:s krav på rapportering av bland annat bevarandestatus. Jaktresultat utgör också ett viktigt underlag för Naturvårdsverkets bedömningar avseende jakttider och i viss mån även för länsstyrelsernas upplåtelser.

Naturvårdsverket har av Svenska Jägareförbundet upphandlat ett uppdrag att bland annat samla in jaktresultat samt att genomföra viltövervakning genom viltobservationer. Uppdraget gäller både på privat och på statlig mark. Svenska Jägareförbundet använder verktyget Viltdata för ändamålet.

6.5.1 Uppföljning och inventering av småvilt

Vid småviltsjakt på privat mark finns ingen lagstadgad skyldighet att rapportera jaktresultat. På statlig mark ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen följer dock av Jordbruksverkets föreskrifter att den som har tillstånd för småviltsjakt ska lämna en viltrapport till länsstyrelsen. Viltrapporten ska innehålla uppgifter om var tillståndshavaren har jagat, antal dygn som jakten har pågått samt om vilka djur som fällt.⁴¹

Även av länsstyrelsernas villkor för småviltsjakt i fjällområdet följer krav på viltrapportering. Utebliven viltrapportering kan enligt villkoren medföra att jakt inte medges under nästa jaktår.⁴²

När det särskilt gäller ripstammen så inventeras denna årligen på uppdrag av länsstyrelserna i Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län. Inventeringarna utförs på frivillig basis av företrädesvis erfarna hundförare med stående fågelhund. Till skillnad från till exempel rovdjursinventeringen grundar sig inventeringen av ripa inte på EU-rättsliga krav, utan på nationella hänsynstaganden.

Resultaten sammanställs av forskare, som också har utvecklat utbildningen för inventerare. Milersättning betalas av länsstyrelsen och inventerare ges, även om de är bosatta utanför länet, möjlighet att lösa kommun- eller länsårskort för småviltsjakt efter deltagande i inventeringen. Samma inventeringsmodell har använts sedan år 1996, vilket är en världsunik tidsserie för ripinventering.

⁴⁰ Regeringens beslut 2021-01-07, N2021/00013.

⁴¹ 9 § SJVFS 2007:52.

⁴² *Sammanställning av gemensamma villkor för Norrbotten, Västerbotten och Jämtlands län*, Bilaga 4, 2022-05-22, dnr 613-1163-2022.

6.5.2 Uppföljning och inventering av fisk

EU:s medlemsstater har en skyldighet att övervaka bevarandestatus för arter av gemenskapsintresse. Bland dessa finns harr, lax och flodpärlmussla.⁴³

Det finns inga lagreglerade krav på fångstrapportering vid fritidsfiske. Fjällänens länsstyrelser har dock villkor om fångstrapportering för vissa arter knutna till sina fiskeupplåtelser. Vid utebliven rapportering i samband med husbehovsfiske förnyas inte fisketillståndet.

Länsstyrelsen genomför årligen ett antal provfisken för att undersöka fiskbeståndens status med avseende på artsammansättning, storlek, ålder med mera.

6.6 Tillsyn över jakt och fiske

Tillsyn över jakt och fiske är viktiga delar av vilt- och fiskförvaltningen. Tillsynen kan bedrivas på olika sätt och av olika tillsynspersoner, vilka beskrivs översiktligt nedan.

6.6.1 Tillsyn över jakt

Den som jagar ska på uppmaning av behörig tillsynsperson kunna legitimera sig samt visa upp giltigt jakttillstånd, statligt jaktkort, vapenlicens och i förekommande fall införseldokument samt det vilt som fällt. Behörig tillsynsperson kan i detta sammanhang vara en polisman, jakttillsynsman, naturvårdsvakt, tillsynsman i nationalpark eller naturreservat, kustbevakningstjänsteman, tulltjänsteman eller den som äger eller innehar marken eller har jakträtten där.⁴⁴

För särskild tillsyn över jakt utser länsstyrelserna jakttillsynsmän som har genomgått en utbildning för ändamålet.⁴⁵ Tillsynen bedrivs på uppdrag av jakträttshavaren men kan även bedrivas på annans mark.

En jakttillsynsman får, som framgått, kontrollera bland annat jaktkortsinnehav. En jakttillsynsman med förordnande om det får också under vissa förutsättningar ta vilt och annan egendom, till exempel

⁴³ Artikel 11 och bilaga 5 art- och habitatdirektivet.

⁴⁴ 52 § jaktförordningen och 6 kap. 4 b § vapenlagen (1996:67).

⁴⁵ 42 § jaktlagen, 53 § jaktförordningen och 1 kap. 2 § Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om utbildning m.m. av jakttillsynsman (RPSFS 2000:28).

vapen, i beslag vid jaktbrott där gärningspersonen upptäckts på bar gärning.⁴⁶

Länsstyrelsen anställer vidare naturbevakare. Dessa arbetar med förvaltning, tillsyn och bevakning, på både statligt disponerad och annan mark, framför allt i fjällområdet. Uppdraget är brett och innefattar ett flertal arbetsuppgifter som förutsätter att naturbevakaren rör sig ute i markerna. Det kan till exempel handla om underhåll av friluftsanläggningar, rovdjursinventering, biotopvårdande åtgärder, hantering av viltskador och skydds jakt. Det kan även röra tillsyn av föreskrifter i skyddade naturområden, till exempel för terrängkörning. Naturbevakare kan vara, men är inte alltid, förordnade som jakttillsynsmän.

Med stöd av miljöbalken och miljötillsynsförordningen kan länsstyrelsen utse naturvårdsvakter. Uppdraget är att utöva tillsyn över efterlevnaden av föreskrifter för områden, naturföremål och djur- och växtarter som omfattas av vissa förordnanden enligt miljöbalken. Sådana förordnanden gäller till exempel skydd av områden och artskydd. I naturvårdsvakternas befogenhet ligger också att avvisa personer som uppehåller sig i skyddade områden där de inte har rätt att vistas.⁴⁷

En naturvårdsvakt som förordnas med stöd av miljöbalken får ta i beslag bland annat jakt- och fångstredskap som kan antas ha betydelse för utredning av ett brott, om vakten ertappar någon på bar gärning som bryter mot förbud eller föreskrifter meddelade med stöd av bland annat bestämmelser om områdesskydd och artskydd. Detta under förutsättning att gärningen är straffbelagd enligt 29 kap. miljöbalken. Bland dessa brott märks brott mot områdesskydd och artskydds brott.⁴⁸

Naturvårdsvakter kan även utses med stöd av terrängkörningslagen och terrängkörningsförordningen. Tillsynen avser då att bestämmelserna i terrängkörningslagen följs. Inom ramen för tillsynen får naturvårdsvakten till exempel avvisa den som utan att ha rätt till det kör i terräng med motordrivet fordon i ett område där terrängkörning annars är förbjuden.⁴⁹

Både markägare och jakträttshavare får, som framgått, kontrollera bland annat jaktkortsinnehav. En jakträttshavare får också under

⁴⁶ 42 § 2 stycket och 47 § jaktlagen.

⁴⁷ 26 kap. 23 § miljöbalken och 23 § miljötillsynsförordningen (2011:13).

⁴⁸ 26 kap. 23 och 24 §§ miljöbalken.

⁴⁹ 3 a § terrängkörningslagen (1975:1313) och 17 § terrängkörningsförordningen (1978:594).

samma förutsättningar som en jakttillsynsman ta vilt och annan egendom, till exempel vapen, i beslag vid jaktbrott där gärningspersonen upptäcks på bar gärning.

6.6.2 Tillsyn över fiske

För särskild tillsyn över fiske utser länsstyrelserna fisketillsynsmän som har genomgått en utbildning för ändamålet.⁵⁰ Tillsynen bedrivs på uppdrag av en myndighet eller av fiskerättsägarna, vanligtvis genom en fiskevårdsområdesförening eller samfällighetsförening.

Fisketillsynsmän har rätt att få tillträde till fartyg eller byggnader där fisk och utrustning för fiske förvaras eller hanteras samt får ges förordnande att ta egendom i beslag.⁵¹

Naturbevakare kan, liksom när det gäller jakt, förordnas även som fisketillsynsmän.

När det gäller naturvårdsvakter får dessa, liksom när det gäller jakten, under vissa förutsättningar ta i beslag bland annat fångstredskap som kan antas ha betydelse för utredning av ett brott, om vakten ertappar någon på bar gärning som bryter mot förbud eller föreskrifter meddelade med stöd av till exempel bestämmelser om områdesskydd och artskydd. En sådan förutsättning är att gärningen är straffbelagd enligt 29 kap. miljöbalken. Bland dessa brott märks, som framgått, brott mot områdesskydd och artskyddsbrott.

Den som har fiskerätt har ansvar och rätt att bedriva fisketillsyn på sitt eget fiskevatten. Det innebär att fiskerättshavaren har befogenhet att kontrollera en fiskare, beslagta fångst och redskap och i förekommande fall anmäla brott. Rätten begränsar sig dock enbart till det egna fiskevattnet eller till ett samfällt vatten där fiskerättshavaren har fiskerätt i hela området.

⁵⁰ 34 § fiskelagen och 13 § Havs- och vattenmyndighetens föreskrifter (HVMFS 2018:1) om fisketillsynsförordanden.

⁵¹ 34 § fiskelagen.

6.7 Särskilda organ och områden för förvaltning av småvilt och fisk

Det finns ett antal olika organ och områdesindelningar av betydelse för vilt- och fiskeförvaltningen i länen.

Länsstyrelserna är centrala myndigheter när det gäller länsvis och regional förvaltning. Beträffande viltvård finns till varje länsstyrelse en viltförvaltningsdelegation knuten för samverkan i frågor som rör viltförvaltningen inom länet. Under var och en av fjällänens länsstyrelser finns också en rennäringssdelegation, som avgör frågor inom ansvarsområden som fastställs av länsstyrelsen.

Vidare finns lokala indelningar som har betydelse för förvaltningen av småvilt och fiskbestånd. När det gäller småvilt handlar det om viltvårdsområden medan det för fisket finns fiskevårdsområden. Syftet med dessa områdesindelningar är att samordna viltvården respektive fiskevården över ägo gränser.

Viltförvaltningsdelegationerna och de olika områdesindelningarna beskrivs närmare nedan.

6.7.1 Viltförvaltningsdelegationer

Viltförvaltningsdelegationen beslutar om övergripande riktlinjer för viltförvaltningen i länet. Övergripande riktlinjer beslutas även för bland annat skötsel av älgstammen och för licensjakt och skyddsjakt i länet.⁵²

Viltförvaltningsdelegationen leds av landshövdingen och består i övrigt som utgångspunkt av 14 ledamöter. Av dessa representerar en ledamot jakt- och viltvårdsintresset, två ledamöter naturvårdsintresset, en ledamot friluftintresset, en ledamot ägare och brukare av jordbruksmark, en ledamot lokalt näringsliv och turism, en ledamot skogsnäringen och en ledamot natur- och ekoturismföretagen. Därutöver är fem ledamöter politiska företrädare som utses efter förslag från regionen, och en ledamot en person med särskild kunskap i frågor om trafiksäkerhet och illegal jakt, som utses efter förslag av Polismyndigheten.⁵³

⁵² 3 § förordningen (2009:1474) om viltförvaltningsdelegationer. Enligt bestämmelsen ska riktlinjerna avse (1) förvaltningsmål och förvaltningsintervall för de fyra stora rovdjuren, (2) läns mål för förvaltning av älg, hjort och vildsvin, (3) gemensamma riktlinjer för skyddsjakt efter stora rovdjur och (4) riktlinjer för ersättning för viltskador.

⁵³ 6 § första stycket förordningen om viltförvaltningsdelegationer.

I län med en rennäringsdelegation, det vill säga i Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län,⁵⁴ ska en av de politiska företrädarna utses efter samråd med Sametinget. Dessutom ska en ledamot utses som representerar rennäringen. I län med rennäringsdelegation ska också ytterligare en ledamot utses efter samråd med Sametinget.⁵⁵

Särskild representation finns också i län med yrkesfiske, där en ledamot som representerar yrkesfisket ska ingå i viltförvaltningsdelegationen, och i län med fåbodbruk, där en ledamot som representerar fåbodbruket ska ingå.⁵⁶

6.7.2 Viltvårdsområden

Bakgrunden till viltvårdsområden är att en stor andel av Sveriges enskilda markinnehav är för små för att vara för sig medge en meningsfull jakt och en rationell viltvård. Genom att sammanföra ett antal fastigheter eller delar av fastigheter till ett viltvårdsområde (tidigare jaktvårdsområde) kan man samordna jakten och viltvården över ägo-gränserna.

Beslut om viltvårdsområden fattas av länsstyrelsen, som också fastställer områdets stadgar.⁵⁷ Utgångspunkten är frivillighet, men utrymme för tvångsanslutning finns under vissa särskilt reglerade förutsättningar.⁵⁸

Den gemensamma viltvårdsområdesföreningen kan fatta relativt långtgående beslut för viltvårdsområdet. Bland annat kan föreningen under vissa förutsättningar om det behövs med hänsyn tagen till viltvården fatta beslut om att älg, kronhjort och dovhjort samt rådjur och annat småvilt ska få jagas i hela viltvårdsområdet oberoende av fastighetsgränserna (områdesjakt).⁵⁹ Föreningen får i sådant fall också fatta beslut om avskjutningens omfattning och inriktning, dock inom

⁵⁴ Att det ska finnas en delegation för rennäringsfrågor i dessa län följer av 16 § förordningen (2017:868) med länsstyrelseinstruktion. Rennäringsdelegationen avgör enligt 2 § förordningen (2017:871) om rennäringsdelegationer frågor inom ansvarsområden som är fastställda av länsstyrelsen.

⁵⁵ 6 § tredje stycket och 7 § första stycket 3 och 4 förordningen om viltförvaltningsdelegationer.

⁵⁶ 7 § första stycket 1 och 2 förordningen om viltförvaltningsdelegationer.

⁵⁷ 3 § lagen (2000:592) om viltvårdsområden.

⁵⁸ 7–15 §§ lagen om viltvårdsområden.

⁵⁹ 23 § första stycket lagen om viltvårdsområden. Av bestämmelsen framgår också att beslut om områdesjakt endast får fattas den utsträckning det är förenligt med jaktlagstiftningens bestämmelser om jakttider och om tillstånd till jakt.

ramarna för gällande licenser eller älgskötselplan (beroende på vilken typ av område det är fråga om).⁶⁰

Ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen får ett viltvårdsområde inte omfatta statlig mark där samerna har rätt till jakt enligt rennäringslagen (1971:437). För annan mark där samerna har sådan rätt får rätten inte inskränkas genom att ett viltvårdsområde bildas.⁶¹

6.7.3 Fiskevårdsområden

I enskilda vatten förvaltas fisket i huvudsak av de enskilda fiskerätts-havarna. Fisket i enskilda vatten kan dock vara antingen skiftat eller oskiftat. I oskiftade vatten är fiskerätten samfälld. För bindande beslut på fiskerättshavarens vägnar krävs då en gemensam förvaltningsstruktur. Det kan åstadkommas genom att ett antal fastigheter eller delar av fastigheter sammanförs till ett fiskevårdsområde.⁶² Även fiskerättshavare i ett skiftat vatten kan sluta sig samman i ett fiskevårdsområde.

Syftet med ett fiskevårdsområde är att samordna fisket och fiskevården och främja fiskerättshavarnas gemensamma intressen. I förarbetena betonas i det hänseendet att det är angeläget att så långt som möjligt undanröja de hinder mot rationellt fiske och övrig fiskevård som en uppdelning av det enskilda fisket på många delägare innebär, och att det finns behov av en effektiv samverkan mellan fiskerättshavare.⁶³

Inom ett fiskevårdsområde bildar de fastigheter som har fiskerätt en fiskevårdsområdesförening. Genom föreningens stadgar beslutas hur fisket ska förvaltas och fiskevården bedrivs. Även regler om att fisket ska begränsas till vissa arter, eller om att det endast får bedrivs med vissa redskap, får fastställas genom stadgarna.⁶⁴

Fiskevårdsområdesföreningen får också besluta om upplåtelse av fiske inom fiskevårdsområdet.⁶⁵ En fiskevårdsområdesförening får ta ut en avgift (kontrollavgift) om någon som har rätt att fiska i fiske-

⁶⁰ 23 § andra stycket lagen om viltvårdsområden.

⁶¹ 2 § lagen om viltvårdsområden.

⁶² 1 § lagen om fiskevårdsområden.

⁶³ Prop. 1980/81:153 s. 25.

⁶⁴ 16 § lagen om fiskevårdsområden.

⁶⁵ 23 § lagen om fiskevårdsområden.

vårdsområdet fiskar i strid med förbud eller villkor som enligt stadgarna eller stämmans beslut gäller för fisket i området.⁶⁶

Enligt förordningen om stöd till fiskevården kan statsbidrag lämnas till åtgärder som främjar fiskevården, främst i vatten där allmänheten har rätt att fiska. Bidrag får lämnas bland annat till kostnader för bildande och ombildande av fiskevårdsområden och kan avse exempelvis arvode till förrättningsman och kallelsekostnader.⁶⁷

På mark under statens omedelbara disposition ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen får ett fiskevårdsområde inte omfatta fiske där samerna har rätt till fiske enligt rennäringslagen. När det gäller fiske i andra områden där samerna har sådan rätt, får någon inskränkning i rätten inte ske genom bildande av fiskevårdsområden.⁶⁸

6.8 Särskilt om skydds jakt

Ett särskilt verktyg i förvaltningen av viltstammarna är skydds jakt. Skydds jakt är ett undantag från fredningen av vilt. Vid skydds jakt får också andra jaktmetoder och bruk av motorfordon tillåtas än vid till exempel licensjakt.

Bland det småvilt som är föremål för skydds jakt i fjällen utmärker sig rödräven. Denna jagas både för att skydda de känsliga bestånden av fjällräv och fjällgås och till skydd för renhjordarnas kalvar.

Rödräv får jagas under hela året för att skydda renkalvar i renskötselområdets kalvningsland. Årsunge av rödräv får också rent allmänt jagas om det behövs för att tillgodose viltvården.⁶⁹

I övrigt kan skydds jakt medges på fyra grunder:

1. av hänsyn till allmän hälsa och säkerhet, eller av andra tvingande orsaker som har ett allt överskuggande allmänintresse, inbegripet orsaker av social eller ekonomisk karaktär och betydelsefulla positiva konsekvenser för miljön,
2. av hänsyn till flygsäkerheten,

⁶⁶ 31 § lagen om fiskevårdsområden.

⁶⁷ Förordningen (1998:1343) om stöd till fiskevården.

⁶⁸ 2 § lagen om fiskevårdsområden.

⁶⁹ Bilaga 4 jaktförordningen.

3. för att förhindra allvarlig skada, särskilt på gröda, boskap, skog, fiske, vatten eller annan egendom, eller
4. för att skydda vilda djur eller växter eller bevara livsmiljöer för sådana växter eller djur.

Dessutom förutsätter skyddsjakten dels att det inte finns någon annan lämplig lösning, dels att den inte försvårar upprätthållandet av en gynnsam bevarandestatus hos artens bestånd i dess naturliga utbredningsområde.⁷⁰ Beslut om skyddsjakt för annat vilt än de stora rovdjuren fattas av länsstyrelsen på ansökan av den som vill ha skyddsjakten; normalt markägaren eller brukaren av marken.⁷¹ Sådan skyddsjakt får bedrivas endast på den sökandes eget jaktområde. Det är också den som ansöker om skyddsjakt som svarar för att den genomförs. Är jakträttshavaren en annan än markägaren inhämtar länsstyrelsen som utgångspunkt dennes samtycke innan skyddsjakt beviljas.

Även på statlig mark beslutar länsstyrelsen om skyddsjakt efter småvilt. Fattas beslutet på länsstyrelsens eget initiativ är det länsstyrelsen som svarar för att skyddsjakten genomförs. Ansöker en jakträttshavare om skyddsjakt är det i stället jakträttshavaren som ansvarar för skyddsjakten och som bär kostnaderna för denna. Skyddsjakt på samebyarnas område sker som utgångspunkt efter dialog med samebyarna.

⁷⁰ 23 a § första stycket jaktförordningen.

⁷¹ 29 § jaktförordningen.

7 Renskötsel, jakt och fiske i siffror

I detta kapitel presenteras tillgänglig statistik och framtagna nyckeltal i syfte att beskriva rennäringen, jakten och fisket i siffror. Uppgifterna gäller bland annat samebyområdenas arealer och renägarantal samt ekonomiska förhållanden såsom slaktintäkter och ersättningsbelopp för inkomstbortfall.

Utöver att vara en aktivitet som kan värderas och mätas i företagsekonomiska termer har rennäringen även, eller kanske framför allt, ett värde som kulturbärare (se avsnitt 4.8). Den aspekten av rennäringen är inte möjlig att beskriva i siffror. Avsikten är i stället att belysa data som är centrala för näringsverksamheten i sig, inklusive jakt och fiske, eftersom dess tillstånd har betydelse för renskötselns fortlevnad och därmed också för den samiska kulturen.

Uppgifter om ett antal förhållanden har dock inte varit möjliga att få fram. Renskötsel företag är oftast mindre familjeföretag som drivs i formen enskild firma (enskild näringsverksamhet) där uppgifter är svåra att ta fram från officiell statistik på grund av att företagen är svåra att identifiera; företagsbeteckningen (ofta namnet på ägaren) ger sällan någon ledning om verksamheten. Sekretessbestämmelser gör det också svårt att koppla en enskild firma till en viss sameby. Det har därför inte gått att få fram uppgifter om renskötsel företagets förädlingsvärden och resultat vilket innebär att det inte är möjligt att dra några slutsatser om rennäringens lönsamhet. Även beträffande externa faktorerers påverkan på rennäringen är uppgifterna begränsade. Till exempel beskrivs ofta konkurrerande markanvändning (skogsbruk, gruvor, bergtäkter, vatten- och vindkraftsanläggningar och så vidare) som orsakande kumulativa effekter som i vissa fall kan vara synergistiska (det vill säga, effekterna av två eller flera störningar i kombination är större än summan av effekterna av respektive störning för

sig, ett plus ett blir mer än två).¹ Det är emellertid ett omfattande arbete att identifiera all konkurrerande markanvändning inom olika samebyar och det har inte påträffats forskningsresultat om huruvida effekterna är synergistiska eller inte.

Det finns också fler förhållanden där det saknas underlag. Samebyarna eller renägare kan, liksom andra rättsinnehavare, ingå avtal där de får ersättning för olika typer av intrång eller kostnader som drabbar verksamheten. Av naturliga skäl går det inte att få fram innehållet i enskildas avtal med samebyar eller renägare. Sådana avtal är inte offentliga. Det går alltså inte att få fram uppgifter om olika typer av intrångs- och kostnadsersättningar kopplade till exempelvis vindkraftsanläggningar, vattenregleringar och mineralbrytning som samebyar och exploatörer har avtalat om. Ytterligare exempel på begränsningar i materialet framkommer i den följande redovisningen.

Det begränsade underlaget gör att redovisade siffror förhoppningsvis kan bidra till beskrivningen av renskötseln och belysa vissa skillnader samebyar och regioner emellan, men att viss försiktighet behöver iakttas när det gäller att dra slutsatser av siffrorna.

Avsikten är att skilja mellan fjäll- och skogssamebyar i de olika länen eftersom deras förutsättningar kan vara olika. Eftersom det bara finns en skogssameby i Västerbotten redovisas den emellertid tillsammans med Norrbottens skogssamebyar under rubriken Skogssamebyarna. I Jämtland är samtliga samebyar fjällsamebyar och Dalarnas enda sameby, även den en fjällsameby, redovisas tillsammans med samebyarna i Jämtlands län.

7.1 Rennäring

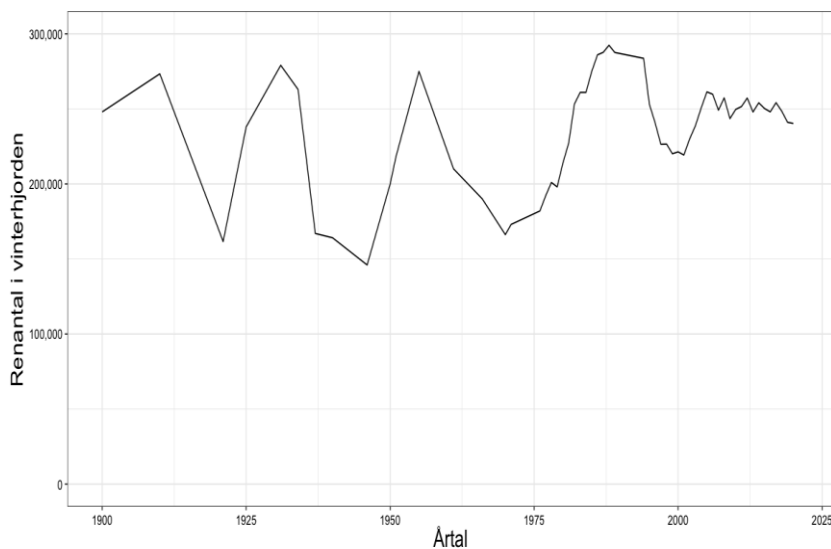
7.1.1 Om underlaget

Underlaget avser perioden 2011–2020. Resultat presenteras i form av medelvärden för fjällsamebyarna i Norr- och Västerbottens län, Skogssamebyarna samt samebyarna i Jämtlands och Dalarnas län. Perioden har valts för att undvika att resultaten bestäms av situationen under ett enstaka år.

¹ Se t.ex. Naturvårdsverkets hemsida <https://www.naturvardsverket.se/vagledning-och-stod/miljobalken/miljobedomningar/specifik-miljobedomning/kumulativa-effekter/>, besökt den 10 mars 2023.

Som exempel har antalet renar i vinterhjorden varierat cykliskt under hela 1900-talet (figur 7.1). Uppgifterna för ett enda år skulle därmed sannolikt ge en felaktig uppfattning om renhjorden.

Figur 7.1 Totalt antal renar i vinterhjorden i Sverige år 1900–2020

Källa: Jordbruksverket och Sametinget.

Eftersom regionerna täcker stora områden kan förutsättningarna för rennäringen i en given region vara mycket olika. För att åskådliggöra skillnader i en given region presenteras därför medelvärden och standardavvikelser för samtliga samebyar samt det högsta (max) och lägsta (min) medelvärdet för en enskild sameby i regionen i fråga.

Beräkningarna av medelvärden, standardavvikelse samt max- och minvärden baseras på uppgifter för varje år under en 10-årsperiod. För de 15 fjällsamebyarna i Norrbottens län består underlaget således av 150 årsobservationer, och för gruppen Skogssamebyar (tio samebyar) av 100 årsobservationer. För Västerbottens fjällsamebyar består det av 60 årsobservationer (sex fjällsamebyar) och för Jämtland och Dalarna av 120 årsobservationer (11 samebyar i Jämtland och en i Dalarna). För att undersöka om skillnaderna mellan medelvärdena för de olika grupperna är statistiskt signifikanta (att skillnaderna *inte* beror på slumpen) skattas de så kallade p-värdena. Kriteriet är att

p-värdet är mindre än 0,05.² För att spara plats redovisas bara p-värdena för de skillnader som *inte* är statistiskt signifikanta.

Grunddata för skattningarna har till största delen hämtats från Sametinget. Därutöver har vissa grunddata hämtats från länsstyrelserna i Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län och från Trafikverket.

7.1.2 Arealer

Det högsta tillåtna renantalet en sameby får ha bestäms bland annat av betestillgången (det får inte finnas fler renar än vad betesmarkerna långsiktigt kan bära). Detta beror i sin tur delvis på hur stor areal som samebyn kan låta renarna beta på. Nedanstående arealuppgifter avser byområden och gemensamma områden. *Byområde* är det område som har gränsbestämts för en sameby och får inte utnyttjas av andra samebyar utan tillstånd. Utöver det finns *gemensamma områden* som samebyn enligt sedvana utnyttjar men som inte är gränsbestämda. De gemensamma områdena delas av flera samebyar. Summan av byområdet och det gemensamma området utgör således det samlade område som en sameby i teorin kan nyttja för bete.³ Det finns emellertid i många fall problem i form av långa avstånd och konkurrerande markanvändning som kan orsaka störningar och göra det svårt att utnyttja hela den teoretiskt möjliga arealen.⁴

Arealerna byområde och arealerna gemensamt område har varit oförändrade i de olika länen under perioden 2011–2020. De totala arealerna presenteras i tabell 7.1 nedan. I syfte att visa skillnader mellan samebyarna redovisas i tabell 7.2 även medelvärden och standardavvikelser för samebyarna i respektive län.

² Ett p-värde på 0,05 tolkas som att sannolikheten att skillnaderna i medelvärden beror på slumpen är 5 procent. För att korrigera för effekterna av seriell korrelation i dataunderlaget har p-värdena skattats med robusta standardfel. Se t.ex. Fischer, R.A., 1925, *Statistical Methods for Research Workers*, Oliver and Boyd, Edinburgh. Se även Biau, David Jean, Jolles Brigitte M., och Porcher, Raphaël, 2010, *P value and the theory of hypothesis testing: an explanation for new researchers*, Clinical Orthopaedics and Related Research, 468(3): s. 885–892, samt Dorey, Frederick, 2010, *In brief. The P-value: what is it and what does it tell you?*, Clinical Orthopaedics and Related Research, 468(8), s. 2297–2298 eller *P-value in statistical hypothesis test: what is it* (<https://www.statisticshowto.com/probability-and-statistics/statistics-definitions/p-value/>), besökt den 20 januari 2023.

³ Enligt uppgift från Sametinget.

⁴ Se t.ex. Kløcker Larsen, Rasmus, Raitio, Kaisa, Skarin, Anna, m.fl., 2016, *Kumulativa effekter av exploatering på renskötseln. Vad behöver göras inom tillståndsprocesser?*, Naturvårdsverket Rapport 6722, eller Kløcker Larsen, Rasmus, Skarin, Anna, Stinnerbom, Marita, m.fl., 2020, *Omtvistade landskap – navigering mellan konkurrerande markanvändning och kumulativa effekter*, Naturvårdsverket Rapport 6908.

Tabell 7.1 Totala arealer by- och gemensamma områden^a

Län	Areal byområde (km ²)	Areal gemensamt område (km ²)
Norrbottnens fjällsamebyar	45 425	26 040
Skogssamebyarna	25 570	5 899
Västerbottnens fjällsamebyar	22 788	77 224
Jämtlands/Dalarnas samebyar	11 170	73 297

^a Sjöar som är större än 2 ha eller områden som ligger på högre höjd än 1 325 meter över havet har inte räknats med i vare sig by- eller det gemensamma området. Ytor som upptas av allmänna vägar samt ett område på 500 meter på ömse sidor om dessa vägar har inte heller räknats med. Detsamma gäller marker som, enligt uppgifter från Sveriges lantbruksuniversitet, blivit otjänliga för vinterbete genom skogsbruk och områden som störs av vindkraftsparkar.

Källa: Sametinget.

Medelvärden

Tabell 7.2 Areal för byområden respektive gemensamma områden, medelvärden för samebyarna i respektive län perioden 2011–2020 (standardavvikelser inom parentes) samt max och min

Län	Areal byområde (km ²)	Areal gemensamt område (km ²)
Norrbottnens fjällsamebyar	3 188 (957) max: 5 061 min: 1 906	2 719 (2 385) max: 6 189 min: 0
n	150	150
Skogssamebyarna	2 557 (1 452) max: 6 348 min: 670	590 (1 311) max: 4 330 min: 0
n	100	100
Västerbottnens fjällsamebyar	3 857 (1 826) max: 6 626 min: 2 149	37 904 (35 390) max: 72 978 min: 0
n	60	60
Jämtlands/Dalarnas samebyar	931 (341) max: 1 631 min: 474	73 032 (100) max: 73 297 min: 72 965
n	120	120

Källa: Sametinget.

Kommentarer och kompletterande uppgifter

Arealuppgifterna i tabell 7.1 avser att spegla skillnader i tillgången till betesmark totalt sett i olika regioner. Hur mycket av arealen som faktiskt utnyttjas är dock osäkert. I tillägg är inte all mark i en sameby tillgänglig för bete på grund av annan markanvändning (till exempel industrier, energiproduktion, turistanläggningar, infrastruktur och skogsbruk). Samtidigt skulle tillgången till betesmark underskattas, särskilt i Jämtlands och Dalarnas län, om den enbart definierades utifrån byområdet.

De stora skillnaderna i arealen gemensamt område mellan de olika regionerna beror på att en mycket mindre del av vinterbetesmarkerna har gränsbestämts i Västerbottens- samt i Jämtlands och Dalarnas län än i Norrbottens län. I Norrbottens län innehåller byområdet således både åretruntmarkerna och, särskilt vad gäller Skogssamebyarna, en stor del av vinterbetesmarkerna, medan byområdet i Västerbottens och Jämtlands län nästan bara täcker samebyarnas åretruntmarker.⁵

Uppgifterna i tabell 7.2 tolkas på följande sätt (med areal byområde i Norrbottens fjällsamebyar som exempel); medelvärden visar att den genomsnittliga samebyns byområde uppgick till 3 188 km² och standardavvikelsen att det fanns skillnader i dess storlek mellan de olika samebyarna i området. Max-värdet visar att den största samebyns byområde uppgick till 5 061 km² och min-värdet att den minsta samebyns byområde uppgick till 1 906 km². N är antalet årsobservationer som använts vid skattningarna.

Medelvärdena indikerar alltså att det finns stora skillnader mellan samebyarna i de olika regionerna, särskilt vad gäller de gemensamma områdena. Medelvärdena visar också att Västerbottens fjällsamebyar har de största arealerna betesmark om endast byområdet inkluderas, medan Jämtlands och Dalarnas samebyar har de största arealerna om även det gemensamma området tas med. Skillnaderna mellan grupperna är statistiskt signifikanta i samtliga fall för såväl areal byområde som areal gemensamt område.

⁵ Enligt uppgift från Sametinget.

7.1.3 Renantal och slaktintäkter

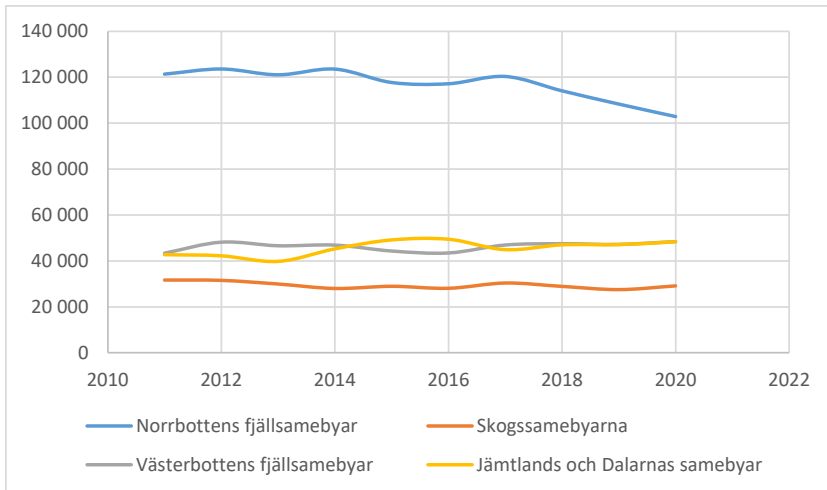
Med *faktiskt renantal* avses antalet djur i vinterhjorden efter årets slaktuttag men före kalvningen. *Högsta tillåtna renantal* anger hur många renar en sameby högst får ha i sin vinterhjord. Detta fastställs av länsstyrelserna i respektive län.⁶

Vinterhjorden kan ses som samebyarnas kapital. *Slaktintäkterna*, det vill säga pris per kilo gånger den sammanlagda vikten för de slaktade renarna, speglar marknadsvärdet för samebyns renslakt och *Slaktintäkt i förhållande till vinterhjord* kan ses som ett mått på vinterhjordens avkastning. Figur 7.2 nedan visar hur det faktiska renantalet i vinterhjordarna för samtliga samebyar i de olika områdena har varierat under perioden 2011–2020. Det högsta tillåtna renantalet var oförändrat under perioden för fjällsamebyarna i Norrbotten och samebyarna i Jämtland och Dalarna. Norrbottens fjällsamebyar fick totalt ha 130 500 renar medan samebyarna i Jämtland och Dalarna totalt fick ha 47 000 renar i vinterhjorden. I Västerbotten ändrades det högsta tillåtna renantalet för samtliga samebyar från 47 000 till 52 300 år 2017 och för Skogssamebyarna ändrades det från 35 600 till totalt 37 100 år 2017.

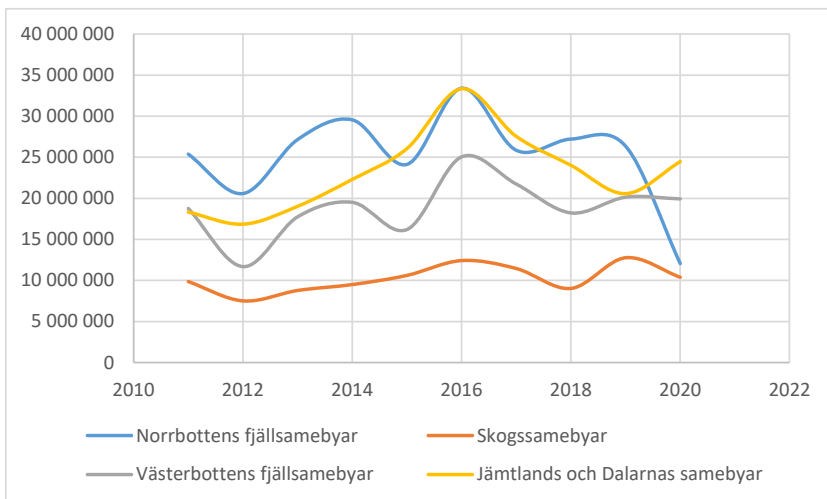
Figurerna 7.3 och 7.4 visar hur samebyarnas slaktintäkter respektive slaktintäkt per djur i vinterhjorden i respektive område har varierat.

⁶ 15 § rennäringslagen.

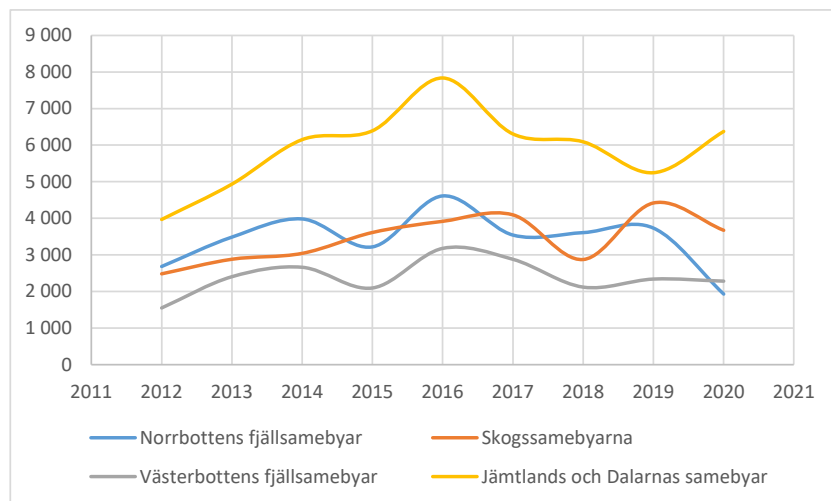
Figur 7.2 Faktiskt antal renar i vinterjord för alla samebyar i respektive område

Figur 7.3 Totala slaktintäkter exklusive moms och prisstöd för alla samebyar i respektive område, kronor

Figur 7.4 Slaktintäkter exkl. moms och prisstöd per djur i vinterhjorden för alla samebyar i respektive område, kronor

Som framgår har det högsta tillåtna antalet renar varit i stort sett oförändrat i hela området under tidsperioden. Även de faktiska renantalen i vinterhjordarna i de olika områdena har varit tämligen oförändrade, utom i Norrbottens fjällsamebyar där det har minskat från 2017 till 2020. Variationen i samebyarnas totala slaktintäkter och slaktintäkter per djur i vinterhjorden är betydligt större än i det faktiska renantalet. Detta kan bland annat bero på att priserna på slaktkroppar har varierat under perioden men också på variationer i antalet slaktade djur och deras vikt.⁷

För att få en uppfattning om skillnader mellan samebyarna i respektive region har även medelvärden, standardavvikelser samt max- och min-värden skattats för samebyarna över tidsperioden 2011–2020 i respektive område. Dessa presenteras i tabellform nedan.

⁷ Se tidsserie för medelprisets utveckling på Sametingets hemsida, <https://www.sametinget.se/statistik/ekonomi>, besökt den 21 april 2023.

Medelvärden

Tabell 7.3 Antal renar i vinterhjord, högsta tillåtna antal renar i vinterhjord, slaktintäkter och slaktintäkt per djur i vinterhjorden exklusive moms och prisstöd, medelvärden för samebyarna i respektive län perioden 2011–2020 (standardavvikelser inom parentes) samt max och min

Län	Faktiskt renantal	Högsta tillåtna renantal	Slaktintäkter (1 000 kr)	Slaktintäkt/ren i vinterhjord (kr)
Norrbottnens fjällsamebyar	7 797 (3 312) max: 14 929 min: 4 306	8 591 (3 012) max: 15 500 min: 4 500	1 678 (1 142) max: 4 029 min: 423	228 (157) max: 563 min: 73
n	150	150	150	150
Skogssamebyarna	2 943 (1 449) max: 5 627 min: 815	3 620 (1 512) max: 7 000 min: 1 000	1 023 (789) max: 2 894 min: 222	344 (146) max: 504 min: 190
n	100	100	100	100
Västerbottnens fjällsamebyar	7 714 (1 959) max: 9 905 min: 5 406	8 167 (1 556) max: 9 440 min: 5 600	3 151 (1 394) max: 5 038 min: 1 826	398 (180) max: 584 min: 217
n	60	60	60	60
Jämtlands/Dalarnas samebyar	3 801 (1 617) max: 6 021 min: 1 662	3 917 (1 299) max: 6 000 min: 2 300	1 937 (1 601) max: 4 966 min: 351	495 (295) max: 951 min: 220
n	120	120	120	120

Källa: Sametinget (faktisk vinterhjord samt slaktintäkter). Länsstyrelserna i Norrbottens, Västerbottnens och Jämtlands län (högsta tillåtna renantal).

Kommentarer och kompletterande uppgifter

Uppgifterna i tabell 7.3 tolkas på följande sätt (med faktiskt renantal i Norrbottens fjällsamebyar som exempel). Medelvärdet visar att vinterhjorden i den genomsnittliga samebyn uppgick till 7 797 renar per år och standardavvikelsen att det fanns stora variationer mellan samebyarna i regionen under perioden 2011–2020. Max-värdet visar att vinterhjorden i den sameby som hade flest renar under perioden uppgick till i genomsnitt 14 929 djur per år medan min-värdet visar

att vinterhjorden i den sameby som hade det minsta antalet renar under perioden uppgick till i genomsnitt 4 306 djur per år. N är antalet årsobservationer, för Norrbottens fjällsamebyar 150, som använts för skattningarna av medelvärde, standardavvikelse samt max- och min-värden.⁸

Variationen i det högsta tillåtna renantalet i en given region beror i huvudsak på skillnader mellan samebyar i regionen, inte på att det högsta tillåtna renantalet ändras över tiden även om det skett i vissa fall.⁹ Skillnaderna i medelvärden för de olika grupperna av samebyar är i de flesta fall statistiskt signifikanta. Undantagen är skillnaden i *faktiskt renantal* mellan Norr- och Västerbottens fjällsamebyar (p-värde = 0,822), skillnaden i *högsta tillåtna renantal* mellan Skogssamebyarna och samebyarna i Jämtland och Dalarna (p-värde = 0,124) samt skillnaden i *slaktintäkter* mellan Norrbottens fjällsamebyar och samebyarna i Jämtland och Dalarna (p-värde = 0,903).

Vinterhjordarna är således störst i Norr- och Västerbottens fjällsamebyar. Samtidigt är en samebys faktiska vinterhjord begränsad av dess högsta tillåtna renantal och detta är störst i Norrbottens fjällsamebyar. Vinterhjordarna har generellt legat nära sin högsta tillåtna storlek i alla regioner under perioden, utom i Skogssamebyarna där de ligger klart under det högsta tillåtna.¹⁰

De totala slaktintäkterna är störst i Västerbottens fjällsamebyar, men eftersom deras vinterhjordar också är förhållandevis stora är det av större intresse att se på slaktintäkten per djur i vinterhjorden. Denna är störst i Jämtlands och Dalarnas samebyar.

Standardavvikelserna och de stora skillnaderna mellan de högsta (max) och lägsta (min) medelvärdena för enskilda samebyar i de olika regionerna visar att det också finns stora skillnader mellan samebyar i respektive region. De inomregionala skillnaderna kan bero på att regionerna täcker stora områden där förutsättningarna är olika och varierar mycket mellan olika år och samebyar. Det kan till exempel

⁸ Motsvarande tolkning gäller medelvärden, standardavvikelser samt max- och min-värden för övriga variabler och regioner.

⁹ I Västerbottens län gjordes ändringar år 2017 som innebar att det högsta tillåtna renantalet minskades för två samebyar medan den ökades för de övriga fem. I Skogssamebyarna ökades det högsta tillåtna renantalet för en sameby.

¹⁰ I genomsnitt uppgick antalet renar i vinterhjorden till cirka 91 procent av det högsta tillåtna i Norrbottens fjällsamebyar och till 98 respektive 97 procent av det högsta tillåtna i Västerbottens fjällsamebyar och samebyarna i Jämtland och Dalarna. I Skogssamebyarna uppgick antalet renar i genomsnitt till 83 procent av det högsta tillåtna. Även om den genomsnittliga samebys vinterhjord inte överstiger det högsta tillåtna renantalet under perioden, kan noteras att det inte är ovanligt att enskilda samebyars vinterhjord gör det, ibland under flera år i följd.

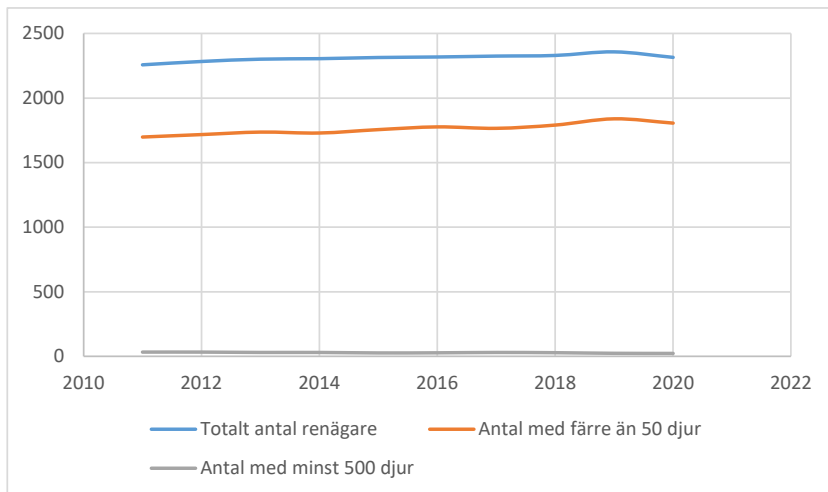
röra sig om skillnader i ägar- och företagsstruktur, betestillgång vintertid, rovdjurspredation, antal renar som dödas av tåg- och vägtrafik eller skillnader i störningar på grund av jakt och fiske eller annan konkurrerande markanvändning.

7.1.4 Ägar- och företagsstruktur

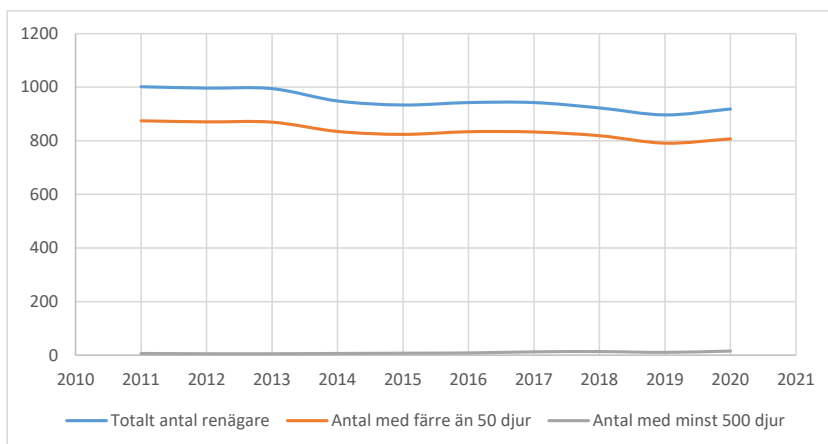
Ägar- och företagsstruktur kan ha betydelse för driftens effektivitet. Exempelvis kan verksamhetens ökade mekanisering innebära att det finns stordriftsfördelar i renskötseln. I så fall ökar effektiviteten med antalet renar i företaget. Det kan också vara så att en verksamhet som består av många små företag där vart och ett bara har ett fåtal renar snarare har ett kulturellt än ett ekonomiskt värde för utövarna. Å andra sidan kan även små företag dra nytta av eventuella stordriftsfördelar om de kan samarbeta om driften. Det är vanligt att den aktiva renskötseln i en sameby utövas av så kallade gruppansvariga renskötare som samarbetar om skötseln av såväl egna som andras renar. Det finns ett tusental gruppansvariga renskötare i landet.

Renägare är enskilda samebymedlemmar. Renskötseln bedrivs genom renskötsselföretag. De flesta är, som nämnts, familjeföretag som drivs i form av enskilda firmor, även om det också finns ett fåtal aktie- eller handelsbolag. Uppgifter om hur många renskötsselföretag det finns i respektive sameby är därför svåra att få fram. Enligt Sametinget är de emellertid nästan lika många som antalet renägare. Figurerna 7.5–7.8 nedan visar hur antalet renägare i respektive område förändrats under perioden 2011–2020.

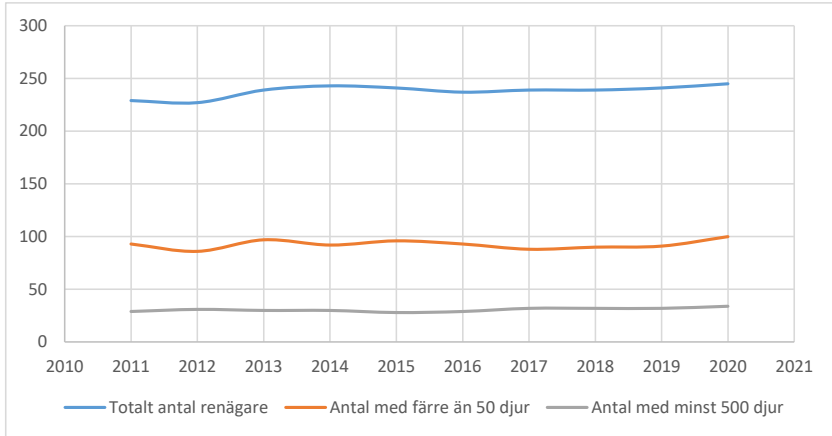
Figur 7.5 Renägare i Norrbottens fjällsmebyar

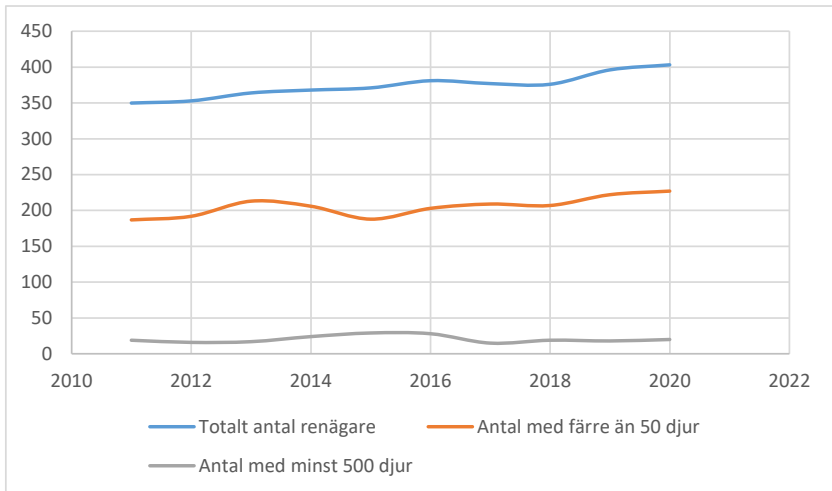
Figur 7.6 Renägare i Skogssmebyarna

Figur 7.7 Renägare i Västerbottens fjällsamebyar

Figur 7.8 Renägare i Jämtlands och Dalarnas samebyar

Under perioden fanns det ungefär 3 800 renägare i Sverige.¹¹ Figurerna visar att det varit en liten ökning av det totala antalet renägare i Norr- respektive Västerbottens fjällsamebyar och en något större i Jämtlands och Dalarnas samebyar. I alla tre fallen tycks det bero på att antalet renägare med färre än 50 djur har ökat. I Norrbottens fjällsamebyar och i samebyarna i Jämtland och Dalarna har antalet renägare med minst 500 djur varit tämligen konstant eller möjligen minskat något medan det har ökat något i Västerbottens fjällsamebyar. I Skogssamebyarna har såväl det totala antalet renägare som antalet renägare med färre än 50 djur minskat medan antalet renägare med minst 500 djur har varit i princip oförändrat.

För att få en uppfattning om skillnader i ägarförhållanden mellan samebyar i de olika områdena har medelvärden, standardavvikelser samt max och min-värden beräknats för samebyarna i respektive område. Uppgifterna nedan belyser renägarantalet i samebyarna, andelen ägare med mindre respektive större reninnehav samt antalet gruppansvariga renskötare i de olika områdena.

Medelvärden

Tabell 7.4 Antal renägare, andel renägare med färre än 50 djur, andel renägare med minst 500 djur samt antal gruppansvariga, medelvärden för samebyarna i respektive län perioden 2011–2020 (standardavvikelser inom parentes) samt max och min

Län	Antal renägare	Andel med färre än 50 renar (%)	Andel med minst 500 renar (%)	Antal gruppansvariga
Norrbottens fjällsamebyar	154 (90)	74,7 (6,0)	2,2 (3,1)	42 (29)
	max: 415 min: 52	max: 81,7 min: 65,8	max: 10,7 min: 0,2	max: 100 min: 12
n	150	150	150	150
Skogssamebyarna	95 (82)	84,9 (8,0)	1,5 (1,8)	12 (9)
	max: 289 min: 25	max: 94,0 min: 70,0	max: 7,4 min: 0,0	max: 32 min: 5
n	100	100	100	100

¹¹ Sametingets hemsida, <https://www.sametinget.se/statistik/ren%C3%A4gare>, besökt den 5 december 2022.

Län	Antal renägare	Andel med färre än 50 renar (%)	Andel med minst 500 renar (%)	Antal gruppansvariga
Västerbottens fjällsamebyar	40 (17) max: 71 min: 20	37,0 (18,1) max: 72,9 min: 15,7	15,0 (6,8) max: 26,0 min: 6,0	15 (8) max: 23 min: 8
n	60	60	60	60
Jämtlands/Dalarnas samebyar	31 (14) max: 59 min: 11	55,8 (13,7) max: 75,1 min: 36,0	7,0 (5,5) max: 19,0 min: 3,3	10 (4) max: 18 min: 4
n	120	120	120	120

Källa: Sametinget.

Kommentarer och kompletterande uppgifter

Variablerna tolkas likadant som i tabellerna 7.2 och 7.3 ovan; med Norrbottens fjällsamebyar som exempel hade den genomsnittliga samebyn således totalt 150 renägare men standardavvikelsen visar att detta har varierat mycket under perioden. Max-värdet visar att det i den ”största” samebyn fanns i genomsnitt 415 renägare per år medan min-värdet visar att det i den ”minsta” samebyn fanns i genomsnitt 95 renägare per år under perioden. N är antalet årsobservationer (150) som använts i skattningarna. Övriga variabler i tabellen tolkas på motsvarande sätt.

Av tabellen framgår att renägarna, liksom antalet gruppansvariga, är flest i Norrbottens fjällsamebyar. Skillnaderna i medelvärden mellan de jämförda grupperna är statistiskt signifikanta i samtliga fall.

Även antalet renar per ägare varierar. För perioden 2011–2020 är det vanligast, förutom i Västerbottens fjällsamebyar, att bara ha ett fåtal djur (färre än 50). Andelen med minst 500 renar, vilket anses vara det antal som krävs för att kunna försörja sig på rennäring som heltidssyssla, är störst i Västerbottens fjällsamebyar, men även där utgör de en minoritet.¹² Antalet ägare med fler än 50 men färre än 500 renar redovisas inte särskilt i tabellerna, men dessa ägare ingår i det totala antalet renägare som redovisas. När det gäller könsfördelning är cirka 40 procent av renägarna kvinnor, men de äger endast

¹² Uppgiften om nödvändigt antal renar för försörjning finns på Sametingets hemsida, se <https://www.sametinget.se/1128>, besökt den 7 december 2022.

20 procent av det totala antalet renar. Det är oftast en man som arbetar heltid i företaget medan familjemedlemmar och släkt hjälper till när arbetet så kräver, till exempel vid renskiljning, kalvmärkning och slakt.¹³

7.1.5 Skadeersättningar och stöd

Samebyarna får viss kompensation för en del av den yttre påverkan på renskötseln som leder till ökade kostnader eller inkomstbortfall. Till sådan kompensation hör så kallad katastrofskadeersättning, som i vissa fall kan lämnas till samebyar för att täcka kostnader för utfodring vid svåra betesförhållanden. Samebyar kan även få ersättning för förluster orsakade av rovdjur och för trafikdödade renar. De olika ersättningarna beskrivs närmare under avsnittet *Kommentarer och kompletterande uppgifter* nedan.

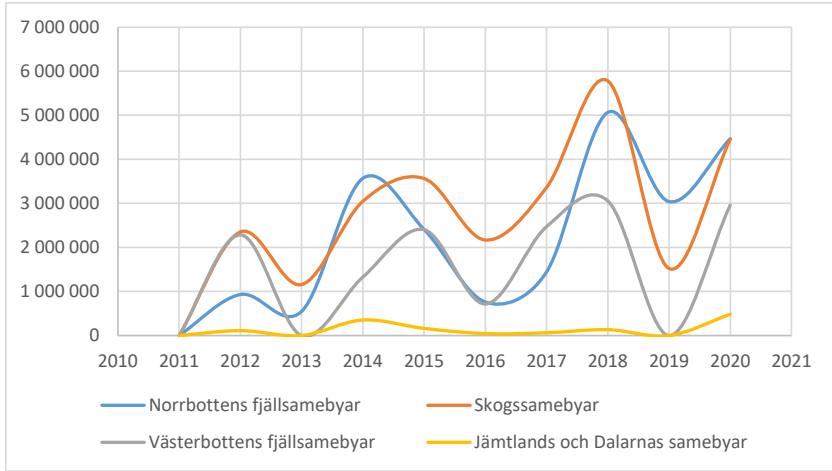
Figur 7.9 visar hur mycket katastrofskadeersättning som utbetalats totalt och figur 7.10 hur mycket som betalats ut i katastrofskadeersättning per djur i vinterhjorden. Figur 7.11 visar de totala utbetalningarna av rovdjursersättning i respektive område. Figur 7.12 visar antalet tågödade renar per djur i vinterhjorden, medan figur 7.13 visar ersättningarna för tågödade renar per djur i vinterhjorden.

En ytterligare faktor som kan bidra till att belysa samebyarnas ekonomiska förutsättningar är det prisstöd för renkött som renägare har rätt till baserat på antal kilo kött från kalv respektive vuxen ren som renägaren säljer. Prisstödet är till skillnad mot de övriga poster som redovisas i avsnittet alltså inte någon ersättning för höjda kostnader eller inkomstbortfall, utan ett generellt stöd kopplat till produktionen av renkött. Figur 7.14 visar hur utbetalningarna av prisstöd har utvecklats under perioden 2011–2020 i de olika områdena.

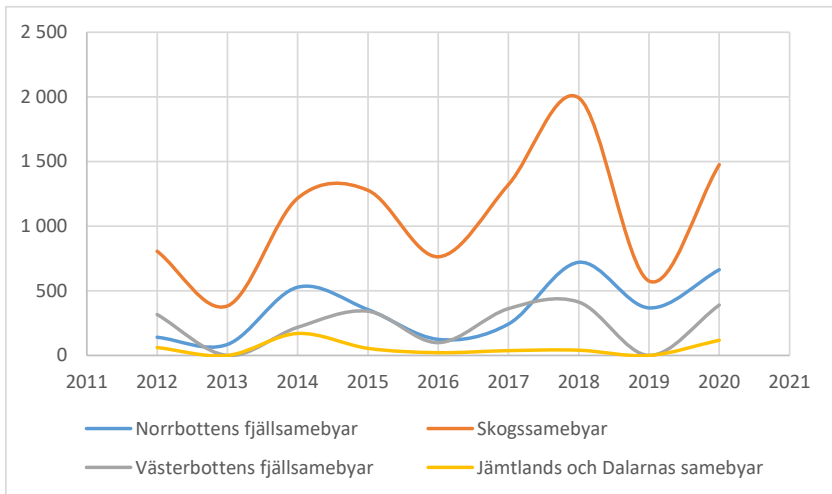
Tabellerna 7.5 och 7.6 innehåller uppgifter om medelvärden för ersättningar och stöd i respektive område. Dessa tolkas på samma sätt som uppgifterna i tabell 7.1 ovan.

¹³ Sametingets hemsida, se <https://www.sametinget.se/1128>, besökt den 7 december 2022.

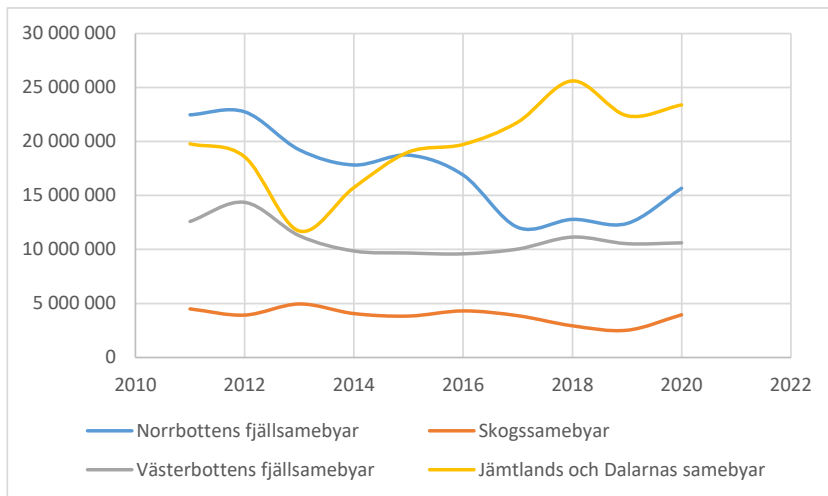
Figur 7.9 Katastrofskadeersättning, kronor

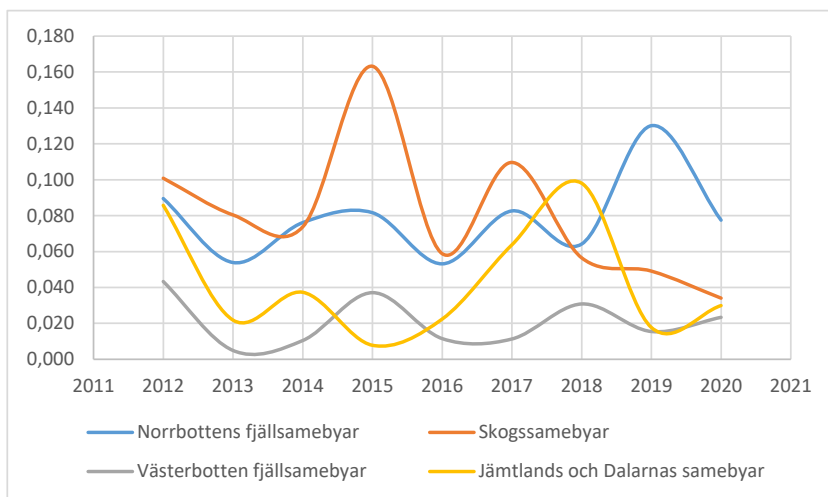
Figur 7.10 Katastrofskadeersättning per djur i vinterhjorden, kronor

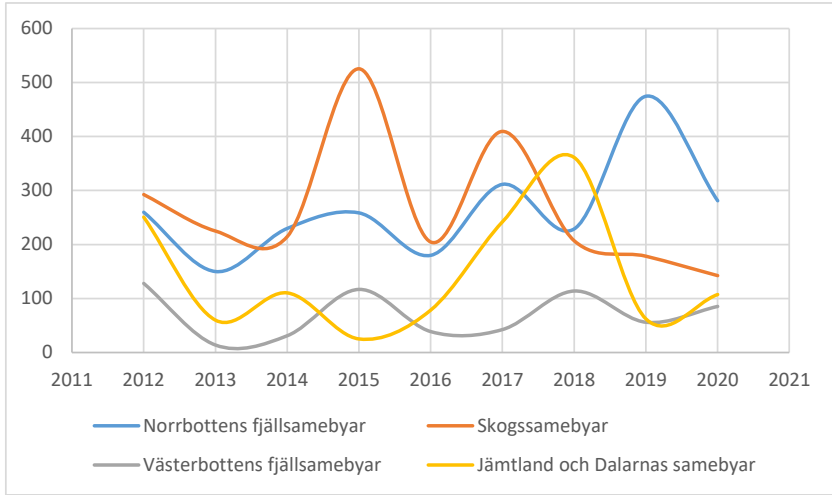
Figur 7.11 Rovdjursersättningar, kronor

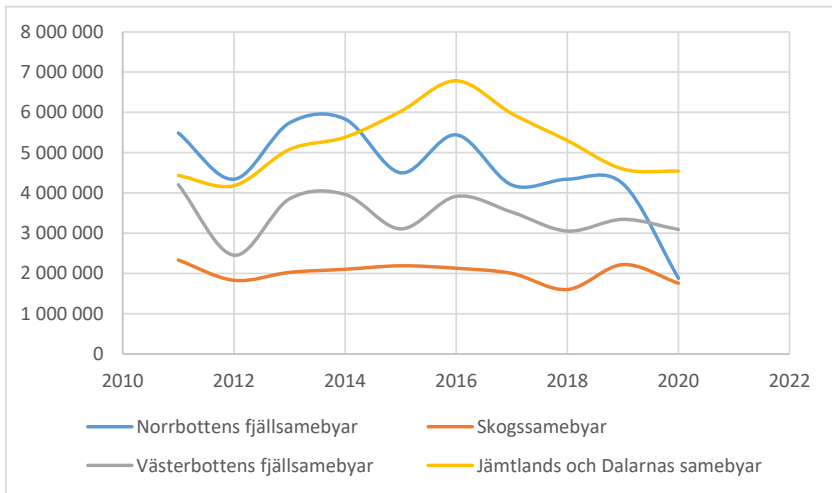
Figur 7.12 Antal tågdödade renar per djur i vinterhjorden

Figur 7.13 Ersättning för tågdödade per ren i vinterhjorden, kronor

Figur 7.14 Prisstöd, kronor

Medelvärden

Tabell 7.5 Utbetalt katastrofskadeskydd och katastrofskadeskydd per djur i vinterhjorden samt rovdjursersättning, medelvärden för samebyarna i respektive län perioden 2011–2020 (standardavvikelser inom parentes) samt max och min

Län	Katastrofskadeskydd (1 000 kr)	Katastrofskadeskydd/ ren i vinterhjord (kr)	Rovdjursersättning (1 000 kr)
Norrbottens fjällsamebyar	148 (263) max: 1 055 min: 17	22 (41) max: 90 min: 1	1 139 (584) max: 2 085 min: 452
n	150	150	150
Skogssamebyarna	274 (321) max: 509 min: 52	108 (99) max: 200 min: 25	388 (249) max: 674 min: 69
n	100	100	100
Västerbottens fjällsamebyar	254 (377) max: 552 min: 55	39 (53) max: 101 min: 9	1 829 (841) max: 2 894 min: 614
n	60	60	60
Jämtlands/ Dalarnas samebyar	11 (45) max: 62 min: 0	4 (12) max: 13 min: 0	1 647 (934) max: 3 314 min: 351
n	120	120	120

Källa: Sametinget.

Tabell 7.6 Antal tågdödade renar och utbetalad ersättning för tågdödade renar per djur i vinterhjörd samt prisstöd, medelvärden för samebyarna i respektive län perioden 2011–2020 (standardavvikelser inom parentes) samt max och min

Län	Antal tågdödade/ ren i vinterhjörd	Ersättning tågdödade/ ren i vinterhjörd	Prisstöd (1 000 kr)
Norrbottnens fjällsamebyar	0,005 (0,008) max: 0,029 min: 0	17 (28) max: 88 min: 0	306 (217) max: 743 min: 70
n	150	150	150
Skogssamebyarna	0,008 (0,011) max: 0,027 min: 0	27 (34) max: 69 min: 0	157 (82) max: 241 min: 43
n	100	100	100
Västerbottnens fjällsamebyar	0,004 (0,004) max: 0,008 min: 0,002	12 (13) max: 19 min: 5	580 (237) max: 944 min: 341
n	60	60	60
Jämtlands/ Dalarnas Samebyar	0,003 (0,008) max: 0,016 min: 0	11 (28) max: 44 min: 0	436 (354) max: 1 024 min: 68
n	120	120	120

Källor: Trafikverket (ersättning för tågdödade renar) och Sametinget (prisstöd).

Kommentarer och kompletterande uppgifter

Katastrofskadeskydd och betestillgång

Katastrofskadeskydd ges till samebyar som ersättning för kostnader i samband med utfodring vid synnerligen svåra vinterbetesförhållanden. Ersättningen täcker upp till 50 procent av foderkostnaderna. Uppgifter om sådana utbetalningar för respektive sameby kan därmed ge en bild av skillnader i tillgången till vinterbete mellan samebyar.¹⁴

¹⁴ Det kan noteras att betestillgång innehåller två komponenter; dels mängd/areal med lämpligt bete, dels antal renar som ska dela på resursen.

Betestillgången, som av naturliga skäl är den centrala resursen för rennäringen, är i övrigt svår att redovisa i siffror.

Medelvärdena i tabell 7.5 tyder på att Skogssamebyarna och Västerbottens fjällsamebyar har störst problem med svåra vinterbetesförhållanden oavsett om man räknar total katastrofskadeersättning eller katastrofskadeersättning per djur i vinterhjord. Skillnaderna i medelvärden för katastrofskadeskydd är inte statistiskt signifikanta mellan Norr- och Västerbottens fjällsamebyar (p -värde = 0,509), Norrbottens fjällsamebyar och samebyarna i Jämtland och Dalarna (p -värde = 0,073) samt mellan Skogssamebyarna och Västerbottens fjällsamebyar (0,064). Skillnaderna i medelvärden för *katastrofskadeskydd per djur* i vinterhjorden är däremot statistiskt signifikanta i samtliga fall.

Tillgången till vinterbete är bland annat beroende av förekomsten av lavar, medan sommarbetet huvudsakligen består av gräs, örter och löv.¹⁵ Det finns studier som indikerar att såväl marklavar som hänglavar har minskat över tid.¹⁶ Sedan 1950-talet har bland annat mängden lavbärande skogstyper minskat med 70 procent.¹⁷ Tillgången till vinterbete påverkas också av väderrelaterade faktorer. Om det till exempel omväxlande töar och fryser under vintern kan det bildas isbark i snön som gör det svårt och ibland omöjligt för renarna att komma åt födan. Hur ofta, var och i vilken omfattning detta förekommer saknas det tillräckligt detaljerade uppgifter om. Katastrofskyddet kan dock ge en indikation i dessa avseenden.

Tillgången till såväl sommar- som vinterbete kan även påverkas av betestrycket. Vid millennieskiftet diskuterades om det förekom betesbrist på grund av överbetning i Sverige. Som underlag anfördes resultat från Finnmark fylke i Nordnorge där renhjordarna ökade kraftigt under 1900-talets sista decennier.¹⁸ Det finns dock få veten-

¹⁵ Sametingets hemsida, <https://www.sametinget.se/1130>, besökt den 13 mars 2023.

¹⁶ Se t.ex. Horstkotte, Tim, och Djupström, Line, 2021, *Remnäring och skogsnäring i Sverige – delad kunskap och delad markanvändning*, SLU Future Forests Rapportserie 2021:2, s. 1–46, Sveriges Lantbruksuniversitet, Umeå, med referenser.

¹⁷ Sandström, Per, Cory, Neil, Svensson, Johan, m.fl., 2016, *On the decline of ground lichen forests in the Swedish boreal landscape: Implications for reindeer husbandry and sustainable forest management*, *Ambio*, s. 1–15.

¹⁸ Moen, Jon och Danell, Öje, 2003, *Reindeer in the Swedish mountains: an assessment of grazing impacts*, *Ambio*, 32: s. 397–402 samt Fauchald, Per, Tveraa, Torkild, Yoccoz, Nigel Gilles, m.fl., 2004, *En økologisk bærekraftig reindrift – hva begrenser naturlig produksjon og høstning?*, NINA Fagrapport 73.

skapliga studier av hur det förhåller sig.¹⁹ För Sverige finns studien av Moen och Danell (2003) som bara finner indikationer på överbetning och trampskador i inhägnader som används i samband med renskiljning, märkning och slakt samt i närheten av renstängsel. För Finnmarksområdet i Norge finns en studie av Bråthen m.fl. (2007).²⁰

Rovdjursersättning

Det saknas data om hur många renar som faktiskt tas av rovdjur. Ersättningen för rovdjursskador utgår därför i stället från antalet konstaterade föryngringar samt förekomst av rovdjur (här skiljs mellan regelbunden och tillfällig förekomst) i samebyarnas områden och baseras bland annat på inventeringsresultat. Uppgifterna om utbetalda *ersättningar för rovdjursskador* till de olika samebyarna under perioden 2011–2020 ger på så sätt en bild av skillnader i den potentiella rovdjurspredationen.

Medelvärdena i tabell 7.5, där skillnaderna är statistiskt signifikanta utom mellan Norrbottens fjällsamebyar och samebyarna i Jämtland och Dalarna (p-värde = 0,352), visar att de största rovdjursersättningarna betalas till Västerbottens fjällsamebyar. Detta kan tyda på att problemen med rovdjurspredation är störst för dessa samebyar. Det kan noteras att rovdjursersättningen enligt uppgift täcker maximalt hälften av samebyarnas kostnader för rovdjursskador samt att ersättningen per förekomst- och rovdjurstyp inte har räknats upp sedan dess införande i mitten på 1990-talet.²¹

Trafikdödade renar

Det finns uppgifter om totala årliga ersättningar till samtliga samebyar för både tag- och vägtrafikdödade renar fram till år 2016 hos Jordbruksverket, och fram till år 2014 finns uppgifter om det totala

¹⁹ Pape, Roland och Löffler, Jörg, 2012, *Climate Change, Land Use Conflicts, Predation and Ecological Degradation as Challenges for Reindeer Husbandry in Northern Europe: What do We Really Know After Half a Century of Research?*, *Ambio*, eller Bernes, Claes, Bråthen, Kari Anne, Forbes, Bruce C. m.fl., 2015, *What are the impacts of reindeer/caribou (Rangifer tarandus L.) on arctic and alpine vegetation? A systematic review*, *Environmental Evidence*, 2015; 4.

²⁰ Bråthen, Kari Anne, Ims, Rolf A., Yoccoz, Nigel G., 2007, *Induced shifts in ecosystem productivity? Extensive scale effects of abundant large herbivores*, *Ecosystems*, 2015; 10, s. 773–789.

²¹ Sametingets hemsida, <https://www.sametinget.se/rovdjur>, besökt den 26 januari 2023.

årliga antalet tåg- respektive vägtrafikdödade renar hos Sametinget.²² Dessa visar att såväl antalet som samebyarnas ersättningar för vägtrafikdödade renar varit högre än för renar som dödades av tåg varje år. Om det även gäller till och med år 2020 förefaller vägtrafiken generellt vara ett större problem för samebyarna än tågtrafiken.

Det går dock inte att få uppgifter om vägtrafikdödade renar uppdelat på sameby. Detta innebär att det inte är möjligt att undersöka om det finns skillnader i problemets omfattning mellan de olika länens samebyar. För tågdödade renar finns det, å andra sidan, uppgifter om antal dödade djur och ersättningar per sameby och år hos Trafikverket. Ersättningen per tågdödad ren var 3 667 kronor år 2020.²³

Som framgår av tabellerna 7.12 och 7.13 följs svängningarna i antalet tågdödade renar och ersättning för tågdödade renar åt, vilket är okontroversiellt.

När det gäller medelvärden framgår av tabell 7.6 att Skogssamebyarna förlorar störst *andel av vinterhjordens* renar i tågolyckor och får den högsta *ersättningen per djur i vinterhjorden*. Det genomsnittliga antalet tågtrafikdödade renar per år under perioden är dock inte särskilt högt i någon av grupperna. Skillnaderna i medelvärden för antalet tågdödade renar per djur i vinterhjorden mellan Västerbottens fjällsamebyar och samebyarna i Jämtland och Dalarna är inte statistiskt signifikanta (p -värde = 0,754). Skillnaderna i medelvärden för ersättning för tågdödade renar i förhållande till antalet djur i vinterhjorden är statistiskt signifikanta i nästan samtliga fall. Undantagen är skillnaden mellan Norr- och Västerbottens fjällsamebyar som är ett gränsfall (p -värde = 0,056) och skillnaden mellan Västerbottens fjällsamebyar och samebyarna i Jämtland och Dalarna (p -värde = 0,902).

²² Jordbruksstatistisk sammanställning 2018, Jordbruksverkets hemsida, <https://jordbruksverket.se/download/18.5b7c91b9172c01731757eb26/1592480807314/2018.pdf> och Sametingets hemsida, <https://www.sametinget.se/110823>, besökta 22 februari 2023.

²³ Samma år uppgick den genomsnittliga slaktintäkten för en ren till 1 887 kronor. Notera att slaktintäkten (medelpris \times medelvikt) inte täcker hela värdet av ett djur eftersom värdet inte tar hänsyn till förlust av intäkter från djurets framtida produktion. Källor: Trafikverket och Sametinget.

Prisstöd

Prisstödet utgår som framgått med ett visst belopp per kilo slaktad vuxen ren (nio kronor per kilo) respektive renkalv (14 kronor och 50 öre per kilo).²⁴ Prisstödet infördes år 1973. Syftet var dels att ge rennärningen ett stöd jämförbart med stödet till nötköttsproducenter i norra Sverige, dels att rationalisera rennärningen och öka dess produktion. Beträffande det senare var tanken att ge incitament till ökad slakt av kalvar för att öka antalet vajor i vinterhjorden och därmed det begränsade vinterbetets avkastning.²⁵

Som framgår av figurerna 7.14 och 7.4 följer svängningarna i utbetalt prisstöd svängningarna i slaktintäkter, vilket är naturligt eftersom båda beror på antalet slaktade djur och deras vikt. Emellertid är variationen i de utbetalda prisstöden något mindre vilket kan bero på att stödet har varit konstant under perioden medan priset på slaktkroppar har varierat.

När det gäller medelvärden visar variationen i utbetalningarna på skillnader i renslaktens omfattning mellan samebyarna över tiden, eftersom beloppen varit i det närmaste konstanta under observationsperioden.²⁶ Medelvärdena i tabell 7.6 visar att de högsta beloppen i prisstöd utbetalas till fjällsamebyarna i Västerbottens län. Som framgår av tabell 7.3 ovan är det också i Västerbottens fjällsamebyar som de totala slaktintäkterna är högst. Skillnaderna i prisstöd mellan grupperna är statistiskt signifikanta förutom mellan Norrbottens fjällsamebyar och samebyarna i Jämtland och Dalarna (p-värde = 0,362).

7.1.6 Sammanfattning rennärning

Rennärningen i det aktuella området bedrivs av 3 800 renägare (ungefär 3 100 i Norrbottens län, 340 i Västerbottens län och 370 i Jämtland och Dalarna) organiserade i 43 samebyar. Det totala antalet renar i vinterhjorden uppgår till cirka 140 700 i Norrbottens län, 51 900 i Västerbottens län och 45 600 i Jämtland och Dalarna. De flesta renägare – över 70 procent i Norrbotten och drygt 50 procent i Jämtland och Dalarna – har bara ett fåtal djur (färre än 50 renar per

²⁴ Sametingets hemsida, <https://www.sametinget.se/prisstod>, besökt den 7 december 2022.

²⁵ Johansson, Staffan, och Lundgren, Nils-Gustav, 1998, *Vad kostar en ren? Rapport till expertgruppen för studier i offentlig ekonomi*, Ds 1998:8 samt SOU 2001:101 s. 366.

²⁶ Renägaren 2008/2009, statistik från Sametinget, <https://www.sametinget.se/9238>, besökt den 13 mars 2023.

ägare). Undantaget är Västerbotten där andelen med färre än 50 djur uppgår till 37 procent. Eftersom det anses krävas minst 500 renar för att kunna försörja sig på renskötsel tyder det på att endast få renägare (färre än 5 procent i Norrbotten, 15 procent i Västerbotten och 7 procent i Jämtland och Dalarna) har det som huvudsysselsättning. Eftersom de flesta samebyar är nära gränserna för det högsta antalet renar som tillåts i deras vinterhjordar är det svårt att ge renägare med få djur förutsättningar att öka sin hjord. Företagen inom rennäringen kan således närmast jämföras med andra små- eller mikro-företag som ofta beskrivs som nyttomaximerare snarare än som vinstmaximerare.²⁷

Det finns skillnader mellan samebyarna i de olika regionerna. Flest renägare per sameby finns i Norrbottens fjällsamebyar (cirka 150 i genomsnitt). Norr- och Västerbottens fjällsamebyar har de största vinterhjordarna (knapp 8 000 djur i genomsnitt). Den största andelen renägare med minst 500 djur finns i Västerbottens fjällsamebyar (15 procent) som också har de högsta totala slaktintäkterna (drygt 3 miljoner kronor i genomsnitt). Samebyarna i Jämtland och Dalarna har emellertid de högsta slaktintäkterna per djur i vinterhjorden (nästan 500 kronor per djur i genomsnitt).

Om det finns stordriftsfördelar i renskötseln kan det finnas ett samband mellan skillnaderna i slaktintäkt per djur i vinterhjorden och andelen renägare med många djur. Eftersom slaktintäkten per djur i vinterhjorden är 24 procent högre i Jämtlands och Dalarnas samebyar än i Västerbottens fjällsamebyar, medan andelen renägare med minst 500 djur bara är hälften så stor, tyder det dock på att även andra faktorer spelar in. Det kan röra sig om problem med vinterbetet där uppgifterna om utbetald katastrofskadeersättning tyder på att dessa är mindre för Jämtlands och Dalarnas samebyar än för Västerbottens fjällsamebyar. Det kan också handla om rovdjursproblem men uppgifterna om samebyarnas rovdjursersättningar tyder på att det inte finns någon skillnad mellan Västerbottens fjällsamebyar och samebyarna i Jämtland och Dalarna. Det kan även handla om effekter av trafiken. Här saknas tillgängliga uppgifter om antalet renar som dödas av vägtrafik per sameby och år men uppgifterna om antalet tågdödade renar tyder på att problemet är relativt litet i alla regioner

²⁷ Se till exempel Curwen, P.J., 1976, *The theory of the firm*, Palgrave Macmillan. Demsetz, Harold, 1983, The structure of ownership and the theory of the firm, *The Journal of Law and Economics*, 26, s. 375–390 och Douglas, Evan J. och Shepherd, Dean A., 2000, *Entrepreneurship as a utility maximizing response*, *Journal of Business Venturing*, 15, s. 231–251.

och på att det inte finns några skillnader mellan Västerbottens fjällsamebyar och samebyarna i Jämtland och Dalarna.

Det saknas dock information om många faktorer som kan ha betydelse för rennäringens förutsättningar, exempelvis olika slag av konkurrerande markanvändning, vilket gör att man bör vara försiktig med att dra slutsatser. Kommitténs huvudsakliga intresse rör emellertid vilken påverkan småviltsjakten kan ha. Nästa avsnitt ägnas därför åt att presentera fakta om dennas omfattning.

7.2 Småviltsjakten och fisket i siffror

7.2.1 Jägare och jakt dagar

Jakt kan vara ett sätt att förvalta viltbestånden och, eftersom stora viltstammar kan orsaka skador på jord- och skogsproduktionen och olyckor i trafiken, inte bara av intresse för de närmast berörda (jägare och de som upplåter jakt). Det kan finnas risk för att jakten inte bedrivs i tillräcklig omfattning för att uppnå en samhällsekonomiskt effektiv viltförvaltning.²⁸

Vanligen är det emellertid markägarna som både bedriver jord- och skogsbruk och upplåter jakt. Därmed finns ett intresse från de närmast berörda av att jakten bedrivs i tillräcklig omfattning för att viltförvaltningen ska vara effektiv. Å andra sidan brukas en del av den svenska jordbruksmarken av arrendatorer och det är inte alltid som jakträtten ingår i arrendet. Detta kan försvåra en effektiv viltförvaltning genom jakt.

Vad gäller småviltsjakten i renskötselområdet är det dock tveksamt om de arter som jagas (ripa, orre, tjäder och hare) orsakar skador på jord- och skogsbruk eller trafikolyckor i nämnvärd omfattning. Värdet av sådana skador ska i så fall också sättas i relation till de möjliga negativa effekterna på renskötseln som kan uppkomma på grund av jakten.

Enligt Naturvårdsverket såldes totalt 283 358 jaktkort i Sverige år 2021, av vilka 259 885 till svenska medborgare. De senare utgör drygt tre procent av Sveriges befolkning i åldern 18–80 (7,76 miljoner år 2021 enligt Statistiska Centralbyråns befolkningsstatistik).

²⁸ Se t.ex. Stiglitz, Joseph E. och Rosengard, Jay K., 2015, *Economics of the Public Sector*, 4 U, WW Norton & Company, New York och London.

Alla dessa jägare jagar inte småvilt i renskötselområdet. Å andra sidan är det inte bara svenska medborgare som jagar småvilt i renskötselområdet. Antalet småviltsjägare ovanför odlingsgränsen har under perioden 2015–2021 varit fördelat enligt följande.²⁹

Tabell 7.7 Genomsnittligt antal jägare samt genomsnittligt antal jakt dagar för småviltsjakt i områden ovanför odlingsgränsen per år och län perioden 2015–2021 (standardavvikelser inom parentes)

Län	Totalt antal jägare	Utländska medborgare	Svenska medborgare	Länsbor	Jaktdagar
Norrbottnen	3 751 (495)	998 (319)	2 754 (193)	2 046 (116)	18 631 (3 565)
n	7	7	7	7	7
Västerbotten	2 728 (110)	970 (230)	1 758 (142)	868 (48)	11 955 (1 687)
n	7	7	7	7	7
Jämtland	6 423 (351)	1 509 (517)	4 914 (748)	1 508 (246)	15 787 (1 102)
n	7	7	7	7	7

Källa: Länsstyrelserna i Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län.

Kommentarer och kompletterande uppgifter

Jämfört med Sveriges befolkning i åldrarna 18–80 år innebär det att cirka 0,12 procent av alla svenskar jagar småvilt ovanför odlingsgränsen i Norrbottens och Västerbottens län och på renbetesfjällen i Jämtlands län. För kungabrevsmarkerna i Dalarnas län saknas uppgifter eftersom småviltsjakten upplåts genom långtidsavtal som inte registreras i NatureIT.³⁰ Andelen jägare som är bosatta i länet och jagar småvilt ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen utgör 1,08 procent av befolkningen i Norrbottens län, 0,42 procent av befolkningen i Västerbottens län och 0,48 procent av befolkningen i Jämtlands län.

Skillnaderna i medelvärden mellan länen för det *totala antalet jägare* är statistiskt signifikanta i samtliga fall. För antalet jägare som är *utländska medborgare* är skillnaden mellan Norr- och Västerbot-

²⁹ Notera att siffrorna i tabellen anger medelvärden och standardavvikelser under perioden 2015–2021 för antalet jägare och jakt dagar i respektive län, det vill säga inte för samebyarna i respektive län som i föregående avsnitt om rennäringen. Detta innebär att dataunderlaget utgörs av sju årsobservationer för respektive område.

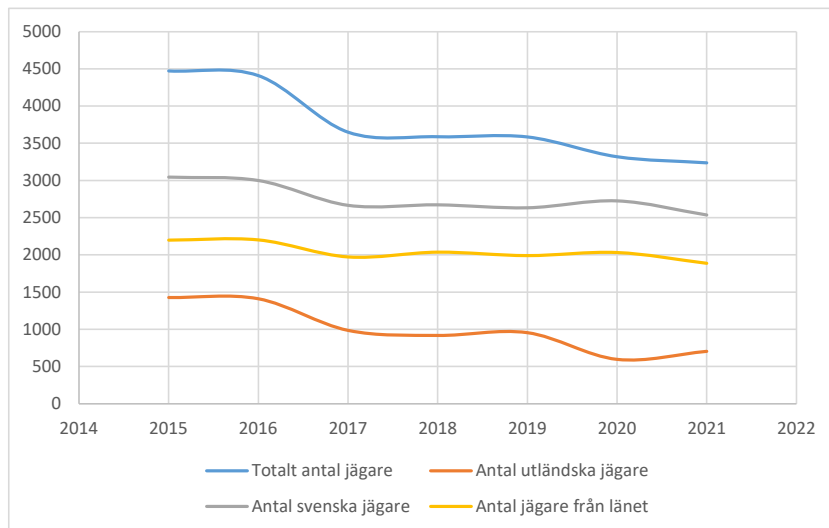
³⁰ Enligt uppgift från Länsstyrelsen i Dalarna.

tens län inte statistiskt signifikant (p -värde = 0,857). Skillnaderna i medelvärden mellan länen för antalet jägare som är *svenska medborgare* och antalet jägare som är *bosatta i respektive län* är statistiskt signifikanta i samtliga fall. Skillnaderna i antalet *jaktdagar* är också statistiskt signifikanta utom mellan Norrbottens och Jämtlands län (p -värde = 0,083).

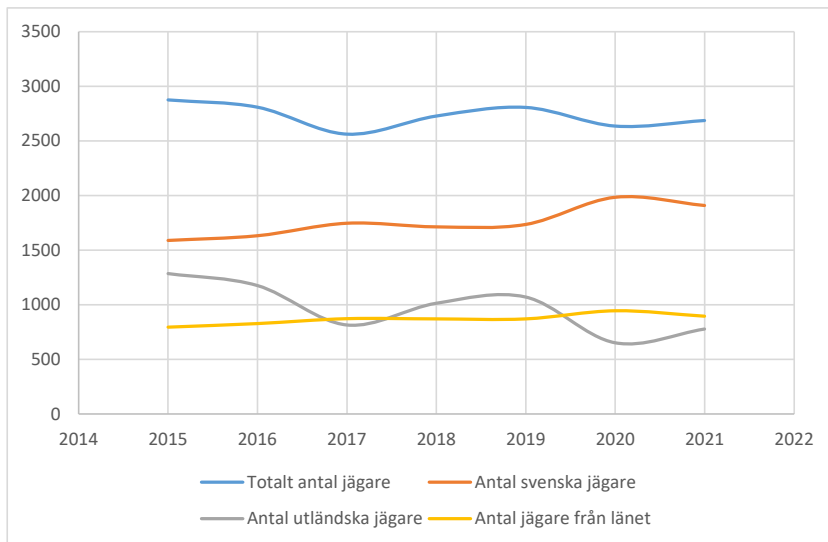
Om uppgifterna för perioden 2015–2021 är representativa (vilket inte är givet eftersom åren 2020 och 2021 var år med restriktioner för resande på grund av pandemin) har Jämtlands län således både det största totala antalet jägare och det största antalet jägare från Sverige, medan Norrbottens län har det största antalet länsbor som jagar. Antalet utländska jägare är, å andra sidan, lägst i Norrbottens län medan antalet jaktdagar är lägst i Västerbottens län.

Nedan följer tre figurer som visar utvecklingen över tid för antalet småviltsjägare med olika ursprung i respektive region.

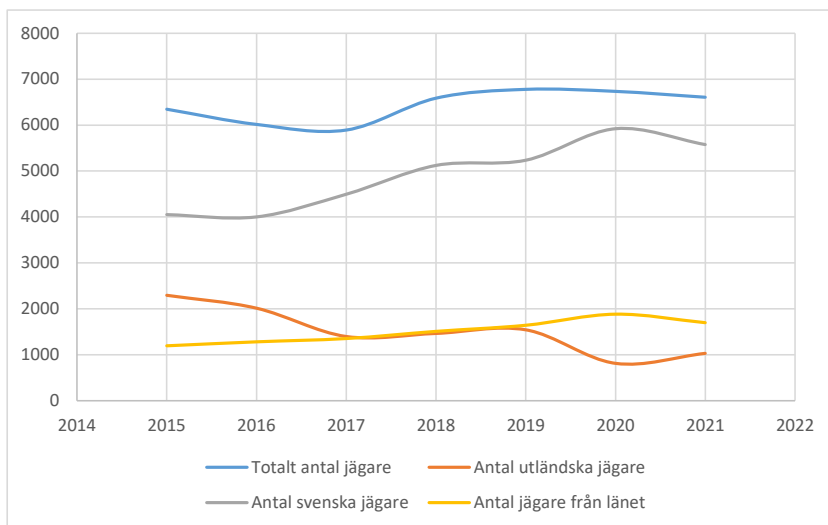
Figur 7.15 Antal småviltsjägare i Norrbottens län 2015–2021

Figur 7.16 Antal småviltsjägare Västerbottens län 2015–2021

Figur 7.17 Antal småviltsjägare i Jämtlands län 2015–2021

Med reservation för att tidsperioden är kort och att åren 2020 och 2021 var pandemiår, kan man se en negativ trend för det totala antalet jägare i Norrbottens län som tycks bero på ett minskat antal jägare i

samtliga kategorier (det vill säga såväl utländska som svenska jägare och jägare som är länsbor).

För de andra två länen ses å andra sidan en positiv trend i antalet svenska jägare och antalet jägare från länet fram till år 2020. Antalet utländska jägare har minskat i samtliga län, särskilt år 2020, vilket förefaller naturligt givet restriktionerna för resor mellan länder under pandemiåren.

7.2.2 Småviltsjaktens tidsmässiga förläggning

Jakttiderna för småvilt ovanför odlingsgränsen varierar något beroende på art. Jakt på dal- och fjällripa är tillåten från den 25 augusti till den 15 mars. Orre och tjäder får jagas från den 25 augusti till den 15 november (orr- och tjädertupp från den 16 november till den 15 februari) och hare från den första september till den 28 (29) februari.³¹ Jaktrycket är emellertid inte jämnt fördelat över den tillåtna tiden utan är framför allt koncentrerat till perioden från den 25 augusti till den 30 september, vilket framgår nedan. Det kan noteras att denna period sammanfaller med sarvslakten i många samebyar.³²

Tabell 7.8 Andel jakt dagar som infallit under tiden 25 augusti till 30 september under perioden 2015–2021, medelvärden (standardavvikelse inom parentes)

Län	Andel jakt dagar 25/8 till 30/9 (%)
Norrbotten ^a	51 (6)
n	7
Västerbotten ^b	61 (7)
n	7
Jämtland ^c	62 (14)
n	7

^a Norrbotten inkluderar kommunerna Kiruna, Gällivare, Jokkmokk och Arjeplog och täcker därmed samtliga Norrbottens fjäll- och skogssamebyar. ^b Västerbotten inkluderar kommunerna Sorsele, Storuman, Vilhelmina, Dorotea och Malå och täcker därmed samtliga Västerbottens fjäll- och skogssamebyar. ^c Jämtland inkluderar kommunerna Strömsund, Krokom, Åre, Berg och Härjedalen. Uppgifter för Dalarna (Älvdalens kommun) saknas i NatureIT.
Källa: NatureIT.

³¹ Bilaga 1 till jaktförordningen (SFS 1987:905).

³² Sametingets hemsida, <https://www.sametinget.se/renstatistik>, besökt den 16 mars 2023.

Kommentarer och kompletterande uppgifter

Som tabellen visar infaller mer än 50 procent av jaktdagarna under tiden 25 augusti till 30 september. Skillnaderna mellan länen är statistiskt signifikanta utom skillnaderna mellan Västerbottens och Jämtlands län (p -värde = 0,788). Jakten är således något mer tidsmässigt koncentrerad i Västerbottens och Jämtlands län.

7.2.3 Jaktdagarnas fördelning mellan samebyar

Här presenteras uppgifter om det genomsnittliga antalet jaktdagar och ersättningar för samebyarna i respektive län (i stället för medelvärden för länen som i föregående tabell) under perioden 2015–2021.³³

Tabell 7.9 Antal jaktdagar och ersättning för jaktdagar per sameby i respektive region perioden 2015–2021, medelvärden (standardavvikelser inom parentes) samt max och min

Län	Antal jaktdagar	Ersättning (kr)
Norrbottnens fjällsamebyar	1 201 (952) max: 3 949 min: 184	65 879 (57 894) max: 237 639 min: 10 303
n	105	105
Skogssamebyarna	106 (170) max: 551 min: 0	9 198 (19 296) max: 26 669 min: 0
n	70	70
Västerbottens fjällsamebyar	1 982 (1 010) max: 3 109 min: 578	173 000 (64 585) max: 244 944 min: 89 469
n	42	42
Jämtlands samebyar	1 453 (998) max: 3 503 min: 560	105 627 (62 389) max: 225 922 min: 51 725
n	84	84

Källa: Länsstyrelserna i Norrbotten, Västerbotten och Jämtland/Dalarna samt NatureIT.

³³ Den kortare tidsperioden innebär att dataunderlaget för Norrbottens fjällsamebyar utgörs av 105 årsobservationer (15 samebyar under sju år), av 70 årsobservationer för Skogssamebyarna (nio samebyar under sju år), av 42 årsobservationer för Västerbottens fjällsamebyar (sex samebyar under sju år) och av 84 årsobservationer för Jämtlands samebyar (12 samebyar under sju år).

De låga siffrorna för Skogssamebyarna beror på att staten inte upplåter småviltsjakt i hälften av dem. Detta på grund av att marken är privatägd, ligger i områden som disponeras av statliga skogsföretag eller om den är statlig ligger i sådana områden där samebyarna enligt rennäringslagen inte får ersättning för upplåtelser. Skillnaderna i medelvärdena mellan länen för såväl *antalet jakt dagar* som *ersättning* per sameby är statistiskt signifikanta i samtliga fall.

Med reservation för att perioden möjligen inte är representativ på grund av pandemirestriktionerna åren 2020 och 2021 är antalet jakt dagar således högst i det område som täcks av Västerbottens fjällsamebyar och lägst i det område som täcks av Skogssamebyarna. Skillnaderna i ersättningar följer skillnaderna i antalet jakt dagar. Ersättningarna är således också högst i Västerbottens samebyar och lägst i Norrbottens skogssamebyar.

De stora standardavvikelserna och skillnaderna mellan max- och min-värdena tyder samtidigt på att det finns stora skillnader mellan samebyarna i en viss region. Att så är fallet är inte så märkligt eftersom regionerna täcker stora områden och det därför är sannolikt att det finns skillnader i egenskaper mellan samebyar som påverkar hur attraktivt det är att jaga småvilt på respektive byområde.

7.2.4 Jaktmandagar

Småviltsjakten är inte heller jämnt fördelad över samebyarnas områden, utan det finns delområden som är mer efterfrågade än andra. Olika jaktområden inom respektive sameby kan ha olika egenskaper som påverkar efterfrågan på småviltsjakt (exempelvis tillgång på småvilt, hur lätta områdena är att nå eller väderrelaterade faktorer). För att åskådliggöra skillnader i jakttryck redovisas uppgifter om hur många jaktområden som har stängts på grund av att gränsen för det maximala antalet jaktmandagar har överskridits.³⁴

³⁴ Ett område avlyses för resten av säsongen när fler än tre jakt dagar per km² har registrerats i det (länsstyrelserna i Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län).

Tabell 7.10 Antal områden ovanför odlingsgränsen i respektive region som har stängts för småviltsjakt per år på grund av att det maximala antalet jaktmandagar har uppnåtts, medelvärde (standardavvikelse) perioden 2015–2021

Län	Antal berörda samebyar	Antal områden per sameby	Andel av samebyns områden (%)	Areal per sameby (km ²)	Andel av samebyns areal (%)
Norrbottens fjällsamebyar	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)
n	105	105	105	105	105
Skogssamebyarna	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)
n	63	63	63	63	63
Västerbottens fjällsamebyar	4,3 (0,8)	2,6 (2,2)	8,5 (6,5)	124,5 (125,9)	3,8 (4,1)
n	42	42	42	42	42
Jämtlands samebyar	8 (0,8)	4,5 (5,2)	20,6 (18,1)	i.u.	i.u.
n	84	84	84	84	84

Källa: Länsstyrelserna i Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län.

Av tabellen framgår att det är förhållandevis ovanligt att jaktområdet stängs på grund av att antalet jägare blir för stort. I Norrbottens län har det inte skett alls under den redovisade perioden. I Västerbottens län har stängning krävts, men det har rört sig om ett fåtal områden per sameby och år och om en begränsad del av respektive samebys areal. I Jämtlands län har jaktområden i genomsnitt under perioden behövt stängas i åtta av de tio samebyarna.

Förutom mellan Norrbottens fjällsamebyar och Skogssamebyarna (där det inte skett några stängningar) är skillnaderna i medelvärden för samtliga variabler statistiskt signifikanta.

Av de underliggande uppgifterna framgår vidare att ju längre söderut en sameby ligger desto vanligare är det att något område i samebyn stängs, samt att ju längre söder- och österut i en sameby ett område ligger desto större är risken att detta område stängs på grund av att antalet jaktmandagar överskrids. I allmänhet är närheten till befolkningscentrum och möjligheten att nå ett jaktområde större ju längre söder- och österut samebyn, respektive ett visst område i samebyn, ligger.

7.2.5 Priser

För den som har jagat småvilt på mark under statens omedelbara disposition i fjällområdet under år 2022 har kostnadsbilden för jaktkort beroende på upplåtare sett ut enligt följande.

Tabell 7.11 Priser för småviltsjakt 2022

Län	Dygnskort	Kommunårskort/ samebyårskort	Länsårskort
Norrbottnens län	275 kr	800 kr	1 500 kr
Västerbottnens län	275 kr	800 kr	1 500 kr
Jämtlands län	500 kr på område med lottning 350 kr på område utan lottning	900 kr	1 800 kr
Girjas sameby	275 kr	800 kr	–

Källa: NatureIT.

7.2.6 Intäkter

Av de intäkter som kommer från länsstyrelsernas upplåtelser av småviltsjakt går en tredjedel till samebyarna som intrångsersättning, en tredjedel till Samefonden och en tredjedel till att täcka länsstyrelsernas administrationskostnader. Intäkterna har under perioden 2015–2021 i genomsnitt utfallit enligt följande.

Tabell 7.12 Länsstyrelserna, samebyarnas och Samefondens genomsnittliga årliga intäkter och ersättningar från upplåtelser av småviltsjakt perioden 2015–2021 (standardavvikelse inom parentes)

Län	Länsstyrelsernas totala intäkter (1000 kr, exkl. moms) ^a	Samebyarnas del av de totala intäkterna ^b (1 000 kr exkl. moms)	Samefondens del av de totala intäkterna ^c (1 000 kr, exkl. moms)
Norrbottnen	3 235 (881)	1 078	1 078
n	7	7	7
Västerbottnen	3 028 (392)	1 009	1 028
n	7	7	7
Jämtland	3 561 (451)	1 187	1 187
n	7	7	7

^a Löpande priser.

^b Samebyarna i ett givet län får en tredjedel av länsstyrelsens i regionen i fråga totala upplåtelseintäkter.

^c Samefonden får en tredjedel av de totala upplåtelseintäkterna för samtliga länsstyrelser.

Källa: Länsstyrelserna i Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län.

Skillnaderna i medelvärden mellan Norrbottens och Västerbottens län samt mellan Norrbottens och Jämtlands län är inte statistiskt signifikanta (p-värden = 0,585 respektive 0,408).

7.2.7 Småviltsjakt och samebyarnas slaktintäkter

Samebyarna hävdar att småviltsjakten har negativa effekter på rennäringen, exempelvis genom att den stör renarnas betesro eller gör det svårare att samla renhjordarna inför sarvslakten under september månad. Om renarnas betesro störs kan det påverka deras energiintag inför vintern negativt, vilket kan försämra deras överlevnadsmöjligheter. Eftersom det saknas uppgifter om årlig överlevnad i olika same-

byars renhjordar går det inte att empiriskt analysera om småviltsjakten har någon effekt på överlevnaden. Ett sämre energiintag kan emellertid också antas leda till att djurens slaktvikter påverkas negativt vilket borde resultera i lägre slaktintäkter för samebyarna.

Det gjordes därför ett försök att undersöka om det finns ett samband mellan antalet jakt dagar för småviltsjakt och samebyarnas slaktintäkter. Analysen gjordes med en så kallad fixed effekt-modell som kan ta hänsyn till effekter av faktorer som det saknas uppgifter om (exempelvis konkurrerande markanvändning) under förutsättning att skillnaderna mellan samebyarna i dessa faktorer inte ändras över tiden.³⁵ I analysen kontrollerades också för effekter av störningar som kan påverka slaktintäkterna för alla samebyar ett visst år (exempelvis förändringar av priset på renkött) samt andra faktorer som kan påverka slaktintäkterna och där skillnaderna mellan samebyar ändras över tiden och som det finns uppgifter om i tabellerna i avsnitt 7.1 ovan.³⁶ Eftersom dessa uppgifter bara sträcker sig till och med år 2020, medan uppgifterna om antalet jakt dagar per år och sameby inte går längre tillbaka än till år 2015, är underlaget begränsat till perioden från och med år 2015 till och med år 2020. Tekniskt ser regressionsmodellen ut på följande vis:

$$\ln Y_{it} = \sum_j \beta_j \ln X_{ijt} + \lambda_t + \mu_i + \epsilon_{it}$$

Där $\ln Y_{it}$ är logaritmen av slaktintäkten i sameby nr i år t (där t är något av åren 2015, 2016, 2017, 2018, 2019 eller 2020). $\sum_j \ln X_{ijt}$ är logaritmerna av ett antal variabler j i sameby nr i år t som kan tänkas påverka slaktintäkten och vars värden ändras mellan åren och $\sum_j \beta_j$ är koefficienterna som anger sambandet mellan respektive X -variabel och slaktintäkterna och vars värden det är som ska skattas i modellen. λ_t är en årsvariabel som tar hänsyn till effekter av störningar som påverkar alla samebyar lika ett visst år. μ_i är den så kallade fixa effekten som tar hänsyn till påverkan från skillnader i variabler mellan samebyar som inte ändras mellan åren och ϵ_{it} är en slumpfelsterm.

³⁵ Se till exempel Baltagi BH,2021, *Econometric analysis of panel data*, 6 U, Springer Nature, Switzerland AG.

³⁶ Exempelvis skillnader i antal renar i vinterhjorden, i vinterbetesförhållanden (katastrofskadeersättning), i rovdjursförekomst (rovdjursersättningar), i antalet tågdödade renar, i andel renägare med minst 500 renar, i antalet gruppansvariga renskötare och i antal jakt dagar.

Resultaten visade sig vara instabila och känsliga för vilka områden och vilka år (år 2020 tycks skilja sig från andra år, möjligen på grund av pandemin) som togs med i analysen.

Exempelvis kunde β -koefficienten för jakt dagar byta tecken (det vill säga att fler jakt dagar indikerar lägre slaktintäkter i vissa skattningar men högre slaktintäkter i andra) men var sällan statistiskt signifikant. Liknande problem gäller sambandet mellan vinterhjordens storlek och slaktintäkterna. Det kan bero på att de samebyar som hade flest jakt dagar under perioden också var de som hade störst vinterhjordar och därmed möjlighet till störst slaktintäkter (det fanns ett positivt samband mellan slaktintäkter, vinterhjordens storlek och antalet jakt dagar i dataunderlaget). Vidare var variablerna katastrof-skadeersättning och rovdjursersättning nästan aldrig statistiskt signifikanta. Detta kan tyda på att de inte är särskilt bra mått på skillnader i vinterbetesförhållanden respektive rovdjurspredation.

Resultaten bedöms därför inte vara tillräckligt säkra för att dra några slutsatser om småviltsjaktens effekter. Detta är inte förvånande eftersom perioden är kort och variationen över tiden i de olika samebyarna därmed är begränsad, och det sannolikt finns flera faktorer som påverkar slaktintäkterna men som det saknas uppgifter om.

7.2.8 Sammanfattning småviltsjakt

Cirka 9 500 svenska medborgare (0,12 procent av befolkningen i åldern 18–80 år) jagade årligen småvilt i renskötselområdet under perioden 2015–2021. Till detta kommer drygt 4 000 utländska jägare per år. Det totala antalet jakt dagar i området var drygt 46 000 per år. Länsstyrelsernas intäkter för försäljning av jaktkort för småviltsjakt uppgick under perioden till cirka 9,8 miljoner kronor per år. Av dessa gick en tredjedel (3,26 miljoner) till samebyarna som intrångsersättning, en tredjedel till Samefonden och en tredjedel till länsstyrelserna för att täcka bland annat administrationskostnader.

Småviltsjakten är inte jämnt fördelad över vare sig tid eller rum. Således inföll mer än 50 procent av alla jakt dagar mellan den 25 augusti och den 30 september oavsett region (uppgifter saknas dock för Dalarna) vilket sammanfaller med tiden för samebyarnas sarvslakt. Det största antalet jakt dagar (40 procent) förekom emellertid ovanför odlingsgränsen i Norrbottens län medan det lägsta antalet

(26 procent) förekom ovanför odlingsgränsen i Västerbottens län. Både det totala antalet jägare och antalet svenska jägare var störst i Jämtlands län medan det inte fanns någon skillnad i antalet utländska jägare mellan Västerbottens och Jämtlands län. Antalet ortsbor som jagade i renskötselområdet var störst i Norrbottens län. Det finns en avtagande trend i det totala antalet jägare i Norrbottens län som tycks bero på att antalet utländska jägare har minskat successivt under perioden. I de båda andra länen minskade antalet utländska jägare under pandemiåren 2020 och 2021. Minskningen var kraftig i Västerbottens län men mindre uttalad i Jämtlands län.

Eftersom det finns olika många samebyar i de olika regionerna och deras arealer är olika stora är det av större intresse att se hur det genomsnittliga antalet jakt dagar och intrångsersättningar skiljer sig mellan regionerna. Beträffande antalet jakt dagar per sameby var detta störst i Västerbottens fjällsamebyar (knappt 2 000 jakt dagar) och lägst i Norr- och Västerbottens skogssamebyar (106 jakt dagar). Intrångsersättningen per sameby var också störst i Västerbottens fjällsamebyar (173 000 kronor) och lägst i Norr- och Västerbottens skogssamebyar (cirka 9 000 kronor). Att det genomsnittliga antalet jakt dagar var litet och ersättningen låg i Norr- och Västerbottens skogssamebyar beror på att staten inte upplåter småviltsjakt i hälften av dem på grund av att marken inte är under statens omedelbara disposition eller ligger i områden där samebyarna inte får någon ersättning för upplåtelse med stöd av rennäringslagen.

Det finns också indikationer på att samebyarna i Jämtland möter en större efterfrågan på småviltsjakt än samebyarna i andra län. Trots högre jaktkortspriser har ett större antal jaktområden i ett större antal samebyar än i de andra regionerna stängts på grund av att gränsen för det högsta antalet jägare per km² har uppnåtts. I Norrbottens fjällsamebyar samt i Norr- och Västerbottens skogssamebyar skedde inga stängningar alls under perioden medan det genomsnittliga antalet samebyar där områden stängdes och det genomsnittliga antalet stängda områden per sameby i Västerbottens fjällsamebyar var ungefär hälften så många som Jämtlands samebyar. Det kan bero på att jaktområdena i Jämtland är lättare att nå eftersom de ligger närmare befolkningscentrum än jaktområdena i samebyar i andra regioner.

Med de uppgifter som varit tillgängliga har det inte varit möjligt att få tillräckligt stabila resultat i den analys som har gjorts av jakt-

dagarnas samband med samebyarnas slaktintäkter för att kunna dra några slutsatser om hur det förhåller sig.

7.2.9 Fiske

Sjöar och vattendrag

Inom ramen för arbetet med vattenförvaltning kartläggs landets sjöar och vattendrag och delas in i så kallade vattenförekomster.³⁷ En vattenförekomst utgörs i normalfallet av en vattendragssträcka med ett avrinningsområde på minst tio kvadratkilometer eller en sjö om minst 50 hektar.

Tabell 7.13 Antal vattenförekomster som helt eller delvis återfinns på statlig mark ovanför odlingsgränsen, på renbetesfjällen och på åretruntmarkerna i Dalarna

Län	Sjöar	Vattendrag	Totalt
Norrbottnen	728	1 472	2 200
Västerbotten	405	709	1 114
Jämtland	551	762	1 313
Dalarna	68	78	144
Totalt	1 752	3 019	4 771

Källa: VISS, 2021-11-30.

Totalt finns alltså 4 771 vattenförekomster på statlig mark ovanför odlingsgränsen, på renbetesfjällen och på kungabrevsmarkerna i Dalarnas län. I landet finns sammanlagt 7 453 sjöar och 15 688 vattendrag. Till detta kommer, specifikt för fjällområdet, en mycket stor mängd mindre sjöar och tjärnar vilka är för små för att registreras som egna vattenförekomster.

Vattnen i fjällen utgör därmed antalsmässigt cirka 20 procent av alla vatten i Sverige.

³⁷ Regler om vattenförvaltning finns bl.a. i Europaparlamentets och rådets direktiv 2000/60/EG av den 23 oktober 2000 om upprättande av en ram för gemenskapens åtgärder på vattenpolitikens område.

Fritidsfiskare

Enligt Havs- och Vattenmyndigheten ägnade sig cirka 1,5 miljoner personer, i åldern 16 till 80 år och folkbokförda i Sverige, åt fritidsfiske i svenska vatten minst en gång under år 2021.³⁸ Detta utgör cirka 19 procent av Sveriges befolkning i åldern 16 till 80 år samma år (knappt 8 miljoner enligt Statistiska Centralbyråns befolkningsstatistik). Det totala antalet fiskedagar år 2021 uppgick enligt Havs- och vattenmyndigheten till 12,5 miljoner, av vilka ungefär 2,9 miljoner var lokaliserade till ”Norrlands inland”. Förutom området ovanför odlingsgränsen inkluderar detta även områden nedanför den i Norr- och Västerbotten samt områden utanför renbetesfjällen i Jämtlands län och områden i Västernorrlands och Gävleborgs län.

Enligt Sportfiskeförbundet innefattar fritidsfiske både fiske som sker med spö och lina och fiske som sker med nät. De flesta som ägnar sig åt fritidsfiske i Havs- och vattenmyndighetens undersökningar är sådana som skulle betecknas som sportfiskare, det vill säga som fiskar med handredskap.

Beträffande sportfisket ovanför odlingsgränsen finns uppgifter hos länsstyrelserna i Norrbottens, Västerbottens, Jämtlands och Dalarnas län.³⁹ Dessa är emellertid mer osäkra än för småviltsjakten eftersom det finns olika typer av fiskekort (personliga kort, familjekort, kort som gäller per dygn respektive säsongskort). Fiskaren behöver inte heller registrera vilken dag fisket sker. I Norrbottens och Dalarnas län är det också relativt vanligt att fiskekort säljs för länsstyrelsens räkning av lokala entreprenörer och därmed inte registreras i NatureIT, vilket försvårar datasammanställningen.⁴⁰ Emellertid finns följande uppgifter om fisket för perioden 2015–2021.

³⁸ Havs och Vattenmyndighetens hemsida, 2021, <https://www.havochvatten.se/data-kartor-och-rapporter/data-och-statistik/officiell-statistik/officiell-statistik---fiske/fangststatistik-for-fritidsfisket.html#h-Statistikmeddelanden>, besökt den 16 mars 2023.

³⁹ För Dalarna finns endast heltäckande uppgifter för åren 2019 till 2021 (enligt uppgift från Länsstyrelsen Dalarna) varför Dalarna inte tagits med i tabellen nedan.

⁴⁰ Enligt uppgift från länsstyrelserna i Norrbotten och Dalarna.

Tabell 7.14 Genomsnittligt årligt antal sportfiskare samt genomsnittligt årligt antal fiskedagar i respektive region under åren 2015–2021 (standardavvikelser inom parentes)

Län	Totalt antal fiskare	Antal utländska medborgare	Antal svenska medborgare	Antal länsbor	Antal fiskedagar
Norrbottnen	8 103 (2 934)	2 820 (1 030)	5 284 (2 765)	4 292 (2 132)	i.u.
n	7	7	7	7	7
Västerbotten	10 317 (658)	817 (271)	9 500 (660)	4 609 (319)	52 456 (2 453)
n	7	7	7	7	7
Jämtland	9 560 (444)	498 (163)	9 062 (528)	2 539 (170)	58 442 (3 753)
n	7	7	7	7	7

Källa: Länsstyrelserna i Norrbotten, Västerbottens och Jämtlands län.

Skillnaderna i det *totala antalet* sportfiskare mellan Norrbottens och Västerbottens län samt mellan Norrbottens och Jämtlands län är inte statistiskt signifikanta (p -värden = 0,095 respektive 0,239) och det samma gäller för skillnaderna mellan dessa län i antalet sportfiskare som är *länsbor* (p -värden = 0,710 respektive 0,073). Skillnaderna i antalet *utländska* fiskare är däremot statistiskt signifikanta i samtliga fall och skillnaderna i antalet *svenska* sportfiskare är statistiskt signifikanta utom mellan Norrbottens län och Jämtlands län (p -värde = 0,197). Vad gäller antal *sportfiskedagar*, slutligen, saknas uppgifter för Norrbottens län men skillnaden mellan Västerbottens och Jämtlands län är statistiskt signifikant.

Det är således svårt att säga något om skillnader i det totala antalet sportfiskare eller om skillnader i antal sportfiskare som är bosatta i länet utifrån de uppgifter som finns. Däremot tyder resultaten på att det finns flest utländska sportfiskare i Norrbottens län och flest svenska sportfiskare i Västerbottens län.

Priser

För den som har fiskat på mark under statens omedelbara disposition i fjällområdet under 2022 har kostnadsbilden beroende på upplåtare sett ut enligt följande.

Tabell 7.15 Priser för fiske 2022

Upplåtare	Dygnstillstånd	3-dygnstillstånd	7-dygnstillstånd	Årskort
Länsstyrelsen i Norrbottens län	70 kr	125 kr	220 kr	440 kr
Länsstyrelsen i Västerbottens län	70 kr	125 kr	220 kr	440 kr
Länsstyrelsen i Jämtlands län	80 kr	160 kr	320 kr	450 kr
Länsstyrelsen i Dalarnas län	80 kr	160 kr	320 kr	450 kr
Girjas sameby	70 kr		220 kr	440 kr

Källa: NatureIT.

Intäkter

Nedan redovisas länsstyrelsernas, samebyarnas och Samefondens genomsnittliga årliga intäkter från upplåtelser av fiskerätter på samebyarnas områden. Som för småviltsjakten gäller att en tredjedel av intäkterna går till de berörda samebyarna som intrångsersättning, en tredjedel till Samefonden och en tredjedel till länsstyrelserna.

Tabell 7.16 Länsstyrelsernas, samebyarnas och Samefondens genomsnittliga årliga intäkter från fiskekortsförsäljning perioden 2015–2021 (standardavvikelse inom parentes)

Län	Länsstyrelsernas totala intäkter (1 000 kr, exkl. moms) ^a	Samebyarnas del av de totala intäkterna (1 000 kr exkl. moms)	Samefondens del av de totala intäkterna (1 000 kr, exkl. moms)
Norrbotten	4 361 (360)	1 453	1 453
n	7	7	7
Västerbotten	2 116 (317)	705	705
n	7	7	7
Jämtland	1 342 (363)	447	447
n	7	7	7

^a Löpande priser.

Källa: Länsstyrelserna i Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län.

Skillnaderna i intäkter mellan länsstyrelserna är statistiskt signifikanta. Notera dock att grunddata är osäkra på grund av de orsaker som anförts ovan.

7.2.10 Fisket och samebyarnas slaktintäkter

Enligt samebyarna utgör fisket ett mindre problem för rennäringen än småviltsjakten. Emellertid sägs transporter till fiskevatten kunna störa renarna under vissa perioder, främst vårvintern. Om detta stör renarnas betesro, eller anknytningen mellan vaja och kalv, skulle det kunna påverka samebyarnas slaktintäkter.

Uppgifterna om fisket är mer osäkra än uppgifterna om småviltsjakten. Dessutom visade sig resultaten angående sambandet mellan småviltsjaktens omfattning och samebyarnas slaktvärden vara för instabila för att dra några slutsatser. Det har därför inte gjorts något försök att analysera sambandet mellan fiskets omfattning och samebyarnas slaktintäkter.

7.2.11 Sammanfattning fiske

Uppgifterna om fisket i området är mer osäkra än uppgifterna om småviltsjakten och är svåra att fördela på samebyar. Enligt de data som finns fiskade cirka 28 000 personer per år i renskötselområdet under perioden 2015–2021. Av dessa var ungefär 85 procent svenskar och av svenskarna var 42 procent boende i de aktuella länen.

Det tycks inte finnas några skillnader i det totala antalet fiskare eller antalet fiskande länsbor mellan länen. Antalet svenska fiskare var däremot störst i Västerbottens län medan antalet utländska fiskare var störst i Norrbottens län. Det saknas uppgifter om det totala antalet fiskedagar för Norrbottens län men fiskedagarna var fler i Jämtlands än i Västerbottens län.

Länsstyrelsernas totala intäkter uppgick till nästan 8 miljoner kronor per år under perioden. Av dessa gick, som i fallet med intäkterna från småviltsjakten, en tredjedel (2,6 miljoner kronor) till samebyarna som intrångsersättning, en tredjedel till Samefonden och en tredjedel till att täcka länsstyrelsernas kostnader. Den största delen av intrångsersättningen, 1,45 miljoner kronor, gick till samebyarna i Norrbottens län.

Det har inte gjorts några försök att skatta sambandet mellan fritidsfiskets omfattning och samebyarnas slaktintäkter.

7.3 Jakt- och fisketurism

De flesta lokala turistföretag drivs som enskilda firmor. Det medför svårigheter att på ett någorlunda heltäckande sätt kartlägga det lokala entreprenörskapet kring jakt och fiske.

När det gäller de företag som har kunnat identifieras är det också ofta svårt att hitta närmare uppgifter om deras inriktning och verksamhet. Skälet är att enskilda firmor inte återfinns i bolagsregistret, där sådan information annars registreras. Verksamheten är också ofta blandad.

Utifrån kontakt med kommuner och sökningar på nätet kan konstateras att det i vart fall finns ett drygt tiotal turistföretag i respektive kommun i det berörda området. Det korrekta antalet är sannolikt större – enligt kommunala näringslivsföreträdare kan det vara fråga om upp mot 30 företag i flera kommuner.

Av de lokala företag som kunnat identifieras är de flesta små, med mindre än en miljon kronor i årsintäkter och med inga eller färre än fem anställda. Det finns dock också exempel på större företag.

Det är inte möjligt att presentera närmare siffror kring den lokala turistnäringens samhällsekonomiska värde. Att flertalet av turistföretagen drivs som enskilda firmor innebär att det saknas möjlighet att via offentliga register identifiera de företag som ägnar sig åt jakt- och fiskerelaterad verksamhet. Inte heller kan verksamheternas förädlingsvärde i de jakt- och fiskeanknutna grenarna beräknas, eftersom verksamheterna som utgångspunkt är blandade, med flera olika verksamhetsgrenar.

Att verksamheterna har betydelse står dock klart. Som har framgått hyser många kommuner ett flertal företag som baserar sin näringsverksamhet bland annat på tjänster med anknytning till jakt och fiske. Möjligheterna till lokalt entreprenörskap är också på många orter, i synnerhet där befolkningsutvecklingen går tillbaka, en nyckel till att kunna stanna och verka lokalt.

8 Gällande rätt

De regelverk som kommittén behöver förhålla sig till spänner över flera rättsområden och återfinns på flera nivåer i normhierarkin – grundlag, lag och förordning såväl som EU-rättslig reglering, Europakonventionen och Sveriges folkrättsliga förpliktelser i övrigt.

Nedan sammanfattas översiktligt vissa centrala delar i denna väv. Det ska noteras att en utvecklad redovisning ges i andra kapitel avseende specifika områden. Det gäller till exempel kapitel 6, där en närmare redogörelse ges för vilka komponenter som styr den svenska förvaltningen av viltstammar och fiskbestånd.

8.1 Rennäringslagen och rennäringsförordningen

Rennäringslagen (1971:437) är den svenska speciallag som reglerar renskötelsens bedrivande och interna organisering i Sverige.

I rennäringslagen regleras renskötelsrätten – den samiska rätten att använda mark och vatten till underhåll för sig och sina renar. I 1 § rennäringslagen anges att denna rätt grundas på urminnes hävd och att den tillkommer den samiska befolkningen. Renskötelsrätten får enligt samma paragraf utövas av den som är medlem i en sameby.

Renskötelsrätten är av civilrättsligt slag och inte ett offentligrättsligt grundat privilegium. Rätten gäller under obegränsad tid och oberoende av avtal. Den avser en extensiv markanvändning på mycket stora områden, men utesluter inte att någon annan kan ha en annan rätt till markanvändning på samma område. Renskötelsrättens innehåll skyddas juridiskt sett som egendom, såväl enligt nuvarande grundlag som enligt tidigare gällande regler.

8.1.1 Renskötselfrättens beståndsdelar

Närmare bestämmelser om renskötselfrätten finns i 15–25 §§ rennäringslagen. Av dessa bestämmelser följer att renskötselfrätten omfattar i huvudsak:

- rätt till renbete (15 §),
- rätt att uppföra byggnader och anläggningar som behövs i renskötselfrätten (16 §),
- rätt till visst skogsfång (17–20 §§),
- rätt att företa renflyttningar (23 §), och
- rätt att jaga och fiska (25 §).

8.1.2 Upplåtelse av mark och vatten

I rennäringslagens 31–34 §§ finns också bestämmelser om upplåtelse av mark och vatten.

I 31 § första stycket stadgas att en sameby eller en medlem i en sameby inte får upplåta en rättighet som ingår i renskötselfrätten.

I 32 § regleras förutsättningarna för upplåtelse på sådan kronomark ovanför odlingsgränsen som står under statens omedelbara disposition och på renbetesfjällen. Bestämmelsen avser upplåtelser av nyttjanderätt i allmänhet, det vill säga även för andra ändamål än för jakt och fiske.

Av första stycket följer att nyttjanderätt får upplåtas endast om upplåtelsen kan ske utan avsevärd olägenhet för renskötselfrätten. Avser upplåtelsen rätt till fiske och jakt, krävs, enligt andra stycket, dessutom att upplåtelsen är förenlig med god fiskevård eller viltvård och kan ske utan besvärande intrång i rätten till fiske och jakt enligt 25 §. Upplåtelse av hela fisket i ett visst vatten får ske endast om samebyn medger det.

Enligt 33 § prövas upplåtelser enligt 32 § av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer. Bestämmelser om myndighetsbemyndigande finns i rennäringsförordningen. Upplåtelse av jakt och fiske beslutas av länsstyrelsen enligt 2 § rennäringsförordningen.

I förordningen finns också särskilda bestämmelser om upplåtelse av rätt till sådan småviltsjakt och sådant handredskapsfiske som inte

bedrivs yrkesmässigt på statens mark ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen.

Sådan upplåtelse ska ske om någon olägenhet av betydelse inte uppkommer för rennäringen, om det inte finns något hinder enligt bestämmelserna i 32 § andra stycket rennäringslagen och om jakten eller fisket inte inverkar menligt på miljön, turismen eller andra intressen. Detta följer av 3 § första stycket rennäringsförordningen.

Rätt att utöva småviltsjakt ska enligt samma paragraf upplåtas till den som är fast bosatt i Sverige. Rätten ska även upplåtas till den som inte är fast bosatt i Sverige, men som omfattas av Sveriges internationella åtaganden om etableringsfrihet, den fria rörligheten för kapital, arbetskraftens fria rörlighet och utbyte av tjänster, och som har uppnått en närmare anknytning till Sverige.

Med närmare anknytning till Sverige avses enligt paragrafens andra stycke att personen i fråga äger en fastighet i Sverige, driver näringsverksamhet i Sverige, har anställning i Sverige eller liknande. Rätt till småviltsjakt får enligt paragrafens tredje stycke även upplåtas till annan.

Personer för vilka jakten eller fisket är av väsentlig betydelse för den egna försörjningen ska enligt 2 § fjärde stycket rennäringsförordningen ges företräde vid upplåtelse av annan jakt och annat fiske än sådan småviltsjakt och sådant handredskapsfiske som inte bedrivs yrkesmässigt.

Rennäringslagen och rennäringsförordningen innehåller också bestämmelser om avgifter för upplåtelser och om fördelningen av de intäkter som beslutade avgifter ger.

Upplåtelse ska ske mot avgift, om det inte finns särskilda skäl för avgiftsfrihet. Avgiften fördelas enligt 34 § första stycket rennäringslagen lika mellan Samefonden och den sameby som berörs. Länsstyrelsen får därutöver, med stöd av 7 § rennäringsförordningen, ta ut en avgift för administrationen av den enskilda upplåtelsen, åtgärder för fiskevård och viltvård, och för fiskebevakning och jaktbevakning.

Rätt att utöva jakt och fiske ska enligt 5 § rennäringsförordningen upplåtas avgiftsfritt till fiskesamer och fjällägenhetsinnehavare, om det inte finns särskilda skäl som talar mot avgiftsfrihet. Detsamma gäller upplåtelse av rätt till fiske till den som har licens för yrkesfiske.

Begreppet ”mark under statens omedelbara disposition”

Upplåtelse enligt de nyss nämnda paragraferna är alltså reglerade på sådan mark som står under statens omedelbara disposition. Begreppet innebär enligt punkten 2 i övergångsbestämmelserna till rennäringslagen sådan mark som i tidigare lagar betecknades som ”områden som blivit anvisade till lapparnas uteslutande begagnande”. Med begreppet avsågs sådana områden på renbetesfjällen och ovanför odlingsgränsen som inte står under enskilds disposition.¹ Någon betydelse-skillnad är inte åsyftad mellan de två begreppen.² Begreppet ”mark under statens omedelbara disposition” är alltså synonymt med sådan mark som staten äger direkt och inte genom bolag, det vill säga mark som förvaltas av Statens Fastighetsverk, Naturvårdsverket och Fortifikationsverket.³

8.2 Grundläggande regler om rätt till jakt och fiske

I svensk rätt regleras jakt och fiske företrädesvis i jaktlagen (1987:259) och i fiskelagen (1993:787) samt i de förordningar som hör till lagarna. Regelverket utgör i flera delar en implementering av tvingande EU-rätt, företrädesvis art- och habitatdirektivet och fågeldirektivet.

Specialregler finns också, som framgått, i rennäringslagen och i rennäringsförordningen. Särskilda regler om jakt ovanför odlingsgränsen finns dessutom i Jordbruksverkets föreskrifter, vilka redovisas närmare i kapitel 5.

¹ Prop. 1928:43 med förslag till lag om de svenska lapparnas rätt till renbete i Sverige m.m., s. 171.

² Kungl. Maj:ts proposition om ny rennäringslag, prop. 1971:51 s. 131 och 170 samt JoU 1971:37 s. 38 f.

³ I en äldre skrift till handläggare har Naturvårdsverket gjort en något annorlunda tolkning av begreppet, se Naturvårdsverket, *Upplåtelse av nyttjanderätt till jakt*, 2019, <https://www.naturvardsverket.se/4aab0f/contentassets/6dbc1a3edcb44611ba5080c83371cb54/jakt-partiella-nyttjanderatter.pdf>. Den tolkningen vidhåller Naturvårdsverket inte längre. I hovrättsrådet Mauritz Bäärnhielms utlåtande i betänkandet Vem får jaga och fiska? Rätt till jakt och fiske i lappmarkerna, SOU 2005:17, framförs också tolkningen att mark under statens omedelbara disposition inte får vara utarrenderad. Kommittén menar dock att den korrekta tolkningen av begreppet för de här sammanhangen finns i rennäringslagens förarbeten, där det framgår att all mark som inte står under enskilds disposition var avsedd.

8.2.1 Jaktlagen med föreskrifter

I jaktlagen regleras frågor avseende viltvård, rätten till jakt och jaktens bedrivande. Närmare föreskrifter finns i jaktförordningen (1987:905).

Bestämmelser om jakträtt finns i 10 §. Av paragrafen följer att fastighetsägaren som utgångspunkt har jakträtten på den mark som hör till fastigheten. Vid jordbruksarrende har dock arrendatorn jakträtten på den arrenderade marken, om inte annat har avtalats. Det finns också särskilda bestämmelser i 11 § om jakträtt på väg.

En upplysningsbestämmelse om att samernas rätt att jaga regleras särskilt finns i 10 § tredje stycket. Det som åsyftas är regeln i 25 § rennäringslagen, om jakt och fiske som en del i renskötselrätten.

I jakträtten ingår enligt 10 § första stycket rätt att tillgodogöra sig vilt som omhändertas, påträffas dött eller dödas i något annat sammanhang än vid jakt.

Undantag kan göras för att skydda utrotningshotade, sällsynta eller särskilt värdefulla djurarter och tillförsäkra vetenskapen och undervisningen djur av sådana arter. Viltet tillfaller i så fall staten. Regeringen har i 25 § jaktlagen ett bemyndigande att meddela föreskrifter om sådana undantag.

I övergångsbestämmelserna till jaktlagen framgår att äldre rättigheter till jakt som har tillkommit genom urminnes hävd fortfarande består.

8.2.2 Fiskelagen med föreskrifter

I fiskelagen regleras frågor avseende rätten till fiske samt fisket inom Sveriges sjöterritorium och inom Sveriges ekonomiska zon. Närmare föreskrifter finns i fiskeförordningen (1993:1097) och i Vattenmyndighetens föreskrifter för fisket (HVMFS).

När det gäller fiske skiljer man, som framgått, mellan allmänt vatten och enskilt vatten. Allmänt vatten finns i havet och i de fyra stora sjöarna Väneren, Vättern, Hjälmaren och Storsjön i Jämtland. Allt annat vatten är att betrakta som enskilt vatten. Regleringen av vilka vatten som är allmänna och vilka som är enskilda finns i lagen (1950:595) om gräns mot allmänt vattenområde.

I allmänt vatten får varje svensk medborgare fiska. Det följer av 8 § fiskelagen. Där behövs alltså inte tillstånd för fiske. I fiskelagens

bilaga listas också ett antal enskilda vatten där samma sak gäller, trots att de är enskilda. Det gäller vatten längs Östersjökusten och i de fyra stora sjöarna. Inte heller där krävs alltså något tillstånd för fiske.

Fisket i enskilda vatten tillhör annars enligt 9 § fiskelagen fastighetsägaren. I vatten som går över flera fastigheter kan fisket vara antingen skiftat eller oskiftat. I oskiftade vatten är fiskerätten samfällid.

En upplysningsbestämmelse om att samernas rätt till fiske i vissa delar av landet regleras särskilt finns i 3 § fjärde stycket. Det som åsyftas är regeln i 25 § rennäringslagen, om jakt och fiske som en del i renskötselrätten.

I övergångsbestämmelserna till fiskelagen framgår att äldre rättigheter till fiske som har tillkommit genom urminnes hävd fortfarande består.

8.3 Konstitutionell rätt

8.3.1 Målsättningsstadgande

I 1 kap. 2 § sjätte stycket regeringsformen föreskrivs att det samiska folkets och etniska, språkliga och religiösa minoriteters möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv ska främjas.

Bestämmelsen utgör ett så kallat målsättningsstadgande och innehåller en programförklaring för samhällsverksamhetens inriktning när det gäller stödet åt nationella minoriteter. Samerna nämns särskilt i bestämmelsen, för att markera att samerna har en särställning som erkänt urfolk i landet.⁴

Även om bestämmelsen alltså inte självständigt ger några rättigheter har Högsta domstolen i Girjasdomen uttalat att stadgandet ändå kan få viss materiell betydelse vid sådan rättstillämpning där det är fråga om att väga olika faktorer mot varandra.⁵

8.3.2 Ensamrätt till renskötsel

I 2 kap. 17 § regeringsformen skyddas näringsfriheten. Av första stycket följer att begränsningar i rätten att driva näring eller utöva yrke får införas endast för att skydda angelägna allmänna intressen

⁴ Prop. 2009/10:80, *En reformerad grundlag*, s. 188–191.

⁵ NJA 2020 s. 3 p. 92.

och aldrig i syfte enbart att ekonomiskt gynna vissa personer eller företag.

I paragrafens andra stycke anges att samernas rätt att bedriva renskötsel regleras i lag. Samernas ensamrätt till renskötsel, som innebär ett ekonomiskt gynnande av vissa näringsidkare framför andra, är alltså ett undantag från första stycket. Genom bestämmelsen markeras att denna ensamrätt får regleras i lag.⁶

8.3.3 Skydd för egendom

Regeringsformens och Europakonventionens egendomsskydd

Det grundlagsstadgade skyddet för egendom finns i 2 kap. 15 § regeringsformen. Skyddet är utformat mot bakgrund av Europakonventionens egendomsskydd. Detta finns i artikel 1 i Europakonventionens första tilläggsprotokoll och är bindande för Sverige genom lagen (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Europakonventionens regel om egendomsskydd reflekteras också i artikel 17 i den Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna.

I Europakonventionen formuleras egendomsskyddet som att varje fysisk eller juridisk person ska ha rätt till respekt för sin egendom. Ingen får berövas sin egendom annat än i det allmännas intresse och under de förutsättningar som anges i lag och i folkrättens allmänna grundsatser.

Utgångspunkten för regeringsformens egendomsskydd uttrycks som att vars och ens egendom är tryggad genom att ingen kan tvingas avstå sin egendom till det allmänna eller någon enskild genom expropriation eller något annat sådant förfogande. Inte heller behöver en enskild tåla att det allmänna inskränker användningen av mark eller byggnad.

Varken Europakonventionens eller regeringsformens skydd är dock absolut.

Av Europakonventionen följer att respekten för egendom inte inskränker en stats möjligheter att genomföra sådan lagstiftning som staten finner nödvändig bland annat för att reglera nyttjandet av egendom i överensstämmelse med det allmännas intresse, eller för

⁶ Prop. 1993/94:117, *Inkorporering av Europakonventionen och andra fri- och rättighetsfrågor*, s. 22.

att säkerställa betalning av skatter eller andra pålagor eller av böter och viten.

I regeringsformen är undantaget från förbudet mot expropriation och andra sådana förfoganden formulerat som att en sådan åtgärd kan accepteras när det krävs för att tillgodose angelägna allmänna intressen. Detsamma gäller för rådighetsinskränkningar.

Skillnaden mellan exproprierande ingrepp och rådighetsinskränkningar kan beskrivas som att det förstnämnda avser olika former av tvångsövertagande av förmögenhetsrätt som innebär ett överförande eller ianspråktagande av rätten, medan det senare avser begränsningar i innehavarens rätt att använda mark och byggnader.⁷

När det gäller vad som utgör angelägna allmänna intressen finns viss ledning i expropriationsändamålen i 2 kap. expropriationslagen (1972:719).

Tolkningen av vad som utgör angelägna allmänna intressen innebär ett krav på proportionalitet. Samma krav anses gälla enligt Europakonventionen. Proportionalitetsprincipen innebär att även om det finns ett allmänt intresse som kan motivera ingreppet måste det vägas mot den enskildes intresse, och åtgärden måste genomföras på ett sådant sätt att den inte innebär en oskäligen börda för den enskilde.⁸

Proportionalitetsprövningen kan utifrån regeringsformens krav sägas omfatta tre led.⁹

1. Om det aktuella ingreppet är ägnat att tillgodose det avsedda ändamålet (ändamålsenlighet).
2. Om ingreppet är nödvändigt för att uppnå det avsedda ändamålet eller om det finns likvärdiga, mindre ingripande alternativ (nödvändighet).
3. Om den fördel som det allmänna vinner står i rimlig proportion till den skada som ingreppet förorsakar den enskilde (proportionalitet i strikt mening).

Kravet på proportionalitet kommer till uttryck i expropriationslagen genom stadgandet om att expropriationstillstånd inte ska meddelas, om ändamålet lämpligen bör tillgodoses på annat sätt eller olägen-

⁷ Prop. 1993/94:117 s. 49.

⁸ Se *Parkfastigheten* NJA 2018 s. 753 p. 23 och RÅ 1999 ref. 76, jfr även NJA 2013 s. 350 p. 11 och NJA 2016 s. 868 p. 10.

⁹ Se RÅ 1999 ref. 76, jfr även prop. 1997/98:45 s. 320.

heterna av expropriationen från allmän och enskild synpunkt överväger de fördelar som kan vinnas genom den.¹⁰

När det gäller Europadomstolens praxis överlåter domstolen på ett allmänt plan i stor utsträckning åt den nationella lagstiftaren att bedöma vad som utgör det allmänna intresse. Domstolens granskning av proportionalitetsbedömningen är mer omfattande, även om den nationella lagstiftarens bedömning även i detta avseende ges betydande utrymme.

Ersättning vid expropriation och andra sådana förfoganden

Om förutsättningarna för expropriation eller annat sådant förfogande är uppfyllda följer av regeringsformen att den enskildes förlust på grund av åtgärden ska ersättas fullt ut. Ersättningen ska bestämmas enligt grunder som anges i lag. Sådana bestämmelser finns i svensk rätt huvudsakligen i expropriationslagen. Bestämmelser om ersättning förekommer dock också i speciallag.

I Europakonventionen finns inga uttryckliga regler om ersättning vid ingrepp i skyddet för enskilds egendom. Europadomstolen har dock i flera avgöranden slagit fast att kompensation normalt är en förutsättning för att ett ingrepp ska kunna betraktas som proportionerligt. Någon rätt till full ersättning följer dock inte av Europakonventionen. I stället innebär Europadomstolens praxis att kompensationens storlek kan vara beroende av de intressen som vägs mot varandra. I detta hänseende går alltså regeringsformens egendoms-skydd längre än Europakonventionens.

8.3.4 Skydd mot diskriminering

Regeringsformens diskrimineringsförbud

Av 2 kap. 12 § regeringsformen följer att lag eller annan författning inte får innebära att någon missgynnas därför att han eller hon tillhör en minoritet med hänsyn till bland annat etniskt ursprung.

Bestämmelsen – det så kallade diskrimineringsförbudet – ingår i regeringsformens rättighetskatalog. Bestämmelsen är rättsligt bind-

¹⁰ 2 kap. 12 § första stycket expropriationslagen.

ande för regering och riksdag och kan återopas av enskilda i domstol vid till exempel lagprövning.

Det som förbjuds genom diskrimineringsförbudet är att regler införs som missgynnar någon därför att han eller hon tillhör en minoritet. Lagregler som i positivt hänseende särbehandlar en minoritet i förhållande till majoritetsbefolkningen hindras däremot inte av bestämmelsen. Som exempel på det sistnämnda brukar samernas ensamrätt till renskötsel nämnas. Det är också tillåtet att gynna en minoritet utan att ge en annan minoritet samma förmån.

Europakonventionens diskrimineringsförbud

Förbud mot diskriminering finns inte bara i regeringsformen. Även Europakonventionen innehåller bestämmelser om skydd mot diskriminering. Innebörden är att den som anser sig ha diskriminerats i samband med åtnjutandet av någon av de rättigheter som säkerställs i konventionen kan återopa detta direkt inför svensk domstol och, ytterst, vid en prövning i Europadomstolen.

Av Europakonventionens artikel 14 följer att åtnjutandet av de fri- och rättigheter som anges i konventionen ska säkerställas utan diskriminering på någon grund såsom kön, ras, hudfärg, språk, religion, politisk eller annan åsikt, nationellt eller socialt ursprung, tillhörighet till nationell minoritet, förmögenhet, börd eller ställning i övrigt. Egendomsskyddet är som framgått en sådan fri- och rättighet som anges i konventionen.

Även i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna finns ett diskrimineringsförbud (artikel 21).

8.3.5 Lagprövning

Om en domstol eller myndighet bedömer att en lag eller annan föreskrift står i strid med en bestämmelse i grundlag eller annan överordnad författning ska den enligt 11 kap. 14 § respektive 12 kap. 10 § regeringsformen inte tillämpa lagen eller föreskriften (lagprövning).

Tidigare krävdes att normkonflikten var uppenbar för att lagen eller föreskriften skulle kunna åsidosättas. I samband med 2010 års grundlagsreform togs dock uppenbarhetsrekvisitet bort.

8.4 Folkrättslig reglering

Sverige är som stat bundet av folkrätten i förhållande till andra stater.¹¹ Folkrätten består av regler som Sverige uttryckligen har erkänt i internationella överenskommelser (traktatsbaserad rätt) och av allmän praxis som stater godtar som gällande rätt (internationell sedvanerätt). Vad som utgör sådan praxis kan härledas från deklARATIONER och principuttalanden men är ytterst en bevisfråga som till sist avgörs av internationella domstolar.¹² Delar av folkrätten har betydelse för frågor som berör det samiska urfolket.

8.4.1 Samspelet mellan traktatsbaserad rätt, sedvanerätt och nationell rätt

Internationella överenskommelser – även kallade konventioner, traktater eller fördrag – är mellanstatliga avtal och aktualiserar i första hand ett ansvar de avtalslutande staterna emellan. Detta ansvar kan avse en stats förhållande till enskilda eller till en folkgrupp som vistas på statens territorium.

En stat kan också ha ett liknande ansvar enligt sin interna nationella rätt. Det internrättsliga ansvaret grundas emellertid inte direkt på innehållet i folkrätten. Men folkrätten, i synnerhet traktaträttsliga regler, kan få betydelse för hur den interna rätten ska tolkas och tillämpas gentemot enskilda eller grupper av enskilda. Den interna nationella rätten sägs då tolkas traktats- eller fördragskonformt.¹³

En internationell överenskommelse kan även få betydelse för en stat trots att staten inte har tillträtt den eller trots att överenskommelsen inte har trätt i kraft.¹⁴ Överenskommelsen fungerar då som bevis eller markör för en sedvanerättslig utveckling. En regel i en överenskommelse kan också ses som en precisering av en sedvanerättslig princip. På det sättet kan en stat tyckas bli folkrättsligt bunden av en regel i ett traktat fastän staten inte är part i överenskommelsen som sådan. Ett riktigare synsätt är dock att staten är bunden av sedvanerätten såsom den anses ha utvecklats.

¹¹ Och andra folkrättssubjekt, till exempel mellanstatliga organisationer.

¹² Jfr artikel 38.1 i den internationella domstolens stadga.

¹³ Jfr t.ex. NJA 2000 s. 622, NJA 2013 s. 1241 och NJA 2014 s. 199.

¹⁴ Jfr t.ex. NJA 2021 s. 850.

Samspelet mellan internationella överenskommelser som Sverige inte har anslutit sig till, sedvanerätt och nationell svensk rätt kan illustreras av hur Högsta domstolen i Girjasdomen har beaktat ILO-konventionen nr 169,¹⁵ som Sverige inte har ratificerat. Domstolen uttalar att artikel 8 i konventionen (om att vid tillämpningen av nationell lagstiftning ska vederbörlig hänsyn tas till ett urfolks sedvänjor och sedvanerätt) uttrycker en allmän folkrättslig princip.¹⁶ Dessutom hänvisar domstolen till artikel 14.2 i samma konvention (om att nödvändiga åtgärder ska vidtas för att identifiera den mark som ett urfolk traditionellt bebor och ett effektivt skydd av deras äganderätt garanteras) för att motivera en viss bevislättning för samebyn i målet.¹⁷

Folkrättsliga regler och principer kan också implementeras i lagar och andra författningar och blir då direkt åberopbara av enskilda gentemot staten. De exempel på det som finns i den svenska interna rätten är Europakonventionen och Barnkonventionen.

Folkrättsliga regler och principer om mänskliga rättigheter – till exempel kraven på likabehandling och icke-diskriminering – kan medföra begränsningar av staters lagstiftningsmakt, även när denna makt utgår från demokratiskt valda beslutsfattare. I den folkrättsliga diskussionen beskrivs detta som att kraven på likabehandling och icke-diskriminering innebär en form av begränsning av majoritetsstyrets maktutövning i en demokrati.¹⁸ De mänskliga rättigheterna såsom de har utvecklats i den internationella sedvanerätten och i traktatsbaserad rätt får inte kränkas. Dessa regler och principer kommer också till uttryck i regeringsformen och i Europakonventionen. Författningsbestämmelser som kränker dessa rättigheter får inte tillämpas.¹⁹

De sedvanerättsliga principer som kommer att redovisas i det följande har särskild betydelse för det samiska folket.

¹⁵ ILO-konvention nr 169 om urfolk och stamfolk i självstyrande länder.

¹⁶ NJA 2020 s. 3 p. 130.

¹⁷ NJA 2020 s. 3 p. 162.

¹⁸ Jfr det resonemang om vad detta innebär som förs i betänkandet *Ny struktur för skydd av mänskliga rättigheter*, SOU 2010:70 s. 118–120.

¹⁹ 11 kap. 14 § och 12 kap. 10 § regeringsformen om så kallad lagprövning.

8.4.2 Principen om icke-diskriminering

Det internationella ramverket för skyddet av de mänskliga rättigheterna tar sin utgångspunkt i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna från år 1948 (som i dag hänvisas till som FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna, eller den universella deklarationen om de mänskliga rättigheterna). Utgångspunkten är att alla människor ses som födda fria och lika i värde (*dignity*) och rättigheter. De har utrustats med förnuft och samvete och de bör handla gentemot varandra i en anda av gemenskap. Alla människor har därför de mänskliga rättigheter som anges i deklarationen utan någon form av diskriminering. Deklarationen om de mänskliga rättigheterna följdes år 1966 av den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter respektive den internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Sverige är part till båda konventionerna.

Därefter har det inom FN utvecklats ett antal internationella instrument till skydd för utsatta individer på områden inom vilka det har visat sig finnas ett särskilt skyddsbehov. Sverige har anslutit sig till en majoritet av de centrala FN-konventionerna om mänskliga rättigheter och rapporterar regelbundet till relevanta FN-organ om det nationella arbetet för att säkerställa full respekt för de mänskliga rättigheterna. Rapportering sker bland annat till de olika konventionernas kommittéer.

Principen om icke-diskriminering är en av de mest grundläggande principerna i hela det internationella systemet med olika instrument till skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Förutom i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna, artikel 1, kommer principen bland annat till uttryck i FN:s konvention 1966 om medborgerliga och politiska rättigheter. Där anges bland annat att alla är lika inför lagen och har rätt till samma skydd av lagen utan diskriminering av något slag (artikel 26). Principen om icke-diskriminering anses utgöra ett viktigt skydd för dem som tillhör minoriteter, särskilt eftersom den skyddar minoriteterna i förhållande till majoritetsbefolkningen.

Diskrimineringsförbudet innebär att personer som är i likadana situationer ska behandlas lika. Men det innebär också att personer som är i olika situationer ska behandlas olika, om det inte finns objektiva och rimliga skäl för något annat. Ett led i detta är att kultu-

rella skillnader ska beaktas. Det kan alltså finnas skäl att särbehandla vissa grupper vilkas kulturella bakgrund skiljer sig från majoritetsbefolkningens.²⁰

De bestämmelser i folkrättsliga traktater som handlar om minoriteter innebär ofta att det krävs av parterna till traktatet att särskilda åtgärder ska vidtas för att alla, även minoriteten, ska kunna utöva sina mänskliga rättigheter på ett med andra likvärdigt sätt. Sådana särskilda åtgärder kan till exempel gå ut på att säkerställa möjligheterna till att använda sitt modersmål i kontakt med myndigheter och i skolan, eller att säkerställa rätten att få inflytande i förvaltningsbeslut som berör folkgruppen. Den här typen av särskilda åtgärder syftar till att minoriteten ska ha likställda förutsättningar som andra att utöva sin kultur.²¹ Staterna ska alltså inte bara tillåta minoriteter att utöva sin kultur, utan också främja deras praktiska möjligheter till detta. Sådana främjande åtgärder ska då inte ses som privilegium eller som positiv diskriminering, utan som ett nödvändigt led i ett förverkligande av minoritetsmedlemmarnas möjligheter att utöva sina rättigheter i samma utsträckning som andra.²²

Samerna har dock inte bara status som minoritet, utan det är sedan lång tid tillbaka erkänt att samerna är ett urfolk i Sverige, det vill säga att samerna fanns i Sverige som bärare av en särskild kultur när vårt land fick sina gränser.²³ Det innebär att samerna, utöver att skyddas som minoritet, har rätt att delta i bestämmandet om frågor som berör dem och har status som aktör i det internationella samfundet. Sedvanerätten i frågor som rör urfolk har genomgått en rättsutveckling under de senaste årtiondena, inte minst genom urfolksdeklarationen som beskrivs i avsnitt 8.4.5.²⁴

²⁰ Jfr Europadomstolens avgörande i *Thlimmenos v. Greece* (application no. 34369/97), och finska högsta domstolens dom i KKO:2022:26.

²¹ Se t.ex. FN:s kommitté för mänskliga rättigheter, allmänna kommentarer nr 23, 49:e sessionen, supplement nr 40 (A 49/40) vol. 1 bilaga V om hur artikel 27 i FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter ska tolkas, samt artikel 4.2 i Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter.

²² Ett utförligare resonemang görs av Gudmundur Alfredsson, professor i internationell rätt, i *Ursprungsfolkens markrättigheter och kulturella rättigheter i internationell rätt* i SOU 2005:79 s. 35 f.

²³ När det gäller samernas ställning uttalade riksdagen första gången år 1977 att de utgör ett urfolk i Sverige, se KrU 1976/77:43.

²⁴ En analys av denna utveckling görs av Heinämäki och Kirchner, 2017, i rapporten *Förverkligandet av samiska rättigheter: Internationell jämförande forskning*, kapitel 5.

8.4.3 Principen om rätt till självbestämmande

I egenskap av urfolk har samerna rätt till självbestämmande. Rätten till självbestämmande är en allmänt erkänd rättsgrundsats i folkrätten. Rätten innebär sammanfattningsvis att ett folk har rätt att bestämma över sin egen framtid.

Vad som avses med ett folk är inte definierat, och frågan kan i vissa fall vara kontroversiell. I samhällsvetenskapliga sammanhang får uttrycket ibland beteckna en grupp individer som skiljer sig åt från andra på ett för dem avgörande sätt. Det som skiljer kan vara språk, religion, levnadssätt, historia eller något annat kulturellt särdrag. Att samerna är ett urfolk i Sverige är som nämnts erkänt sedan länge.

Principen om självbestämmanderätten har kommit till uttryck i såväl konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter som konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Av artikel 1 (1) i respektive konvention följer att alla folk har rätt till självbestämmande. Utgångspunkten för konventionerna är med detta att alla folk ska få fritt bestämma sin politiska ställning och fritt fullfölja sin ekonomiska, sociala och kulturella utveckling.

Rätten till självbestämmande kan i vissa fall – när ett folk vill bilda en ny stat genom utbrytning från en annan stat – stå i konflikt med den ursprungliga statens anspråk på territoriell suveränitet. I andra avseenden anses att rätten ska kunna förverkligas inom en stat genom olika former av självstyre.²⁵ Denna interna dimension av självbestämmanderätten har, i synnerhet efter antagandet av FN:s urfolksdeklaration år 2007, utvecklats till att innebära ett utökat stöd för en intern självbestämmanderätt för berörda folkgrupper.

Internt självbestämmande för urfolk innebär en rätt att utveckla sin kultur, sina språk, sin religion och sina näringar. Principen förstås även som att rätten och makten att fatta beslut i vissa frågor (interna angelägenheter och sedvänjor) delegeras från staten till urfolket inom statens juridiska ramverk. Självbestämmandet kan vara territoriellt eller avse bevarandet av de autonoma funktioner som urfolket behöver för att kunna fortleva – såsom ekonomiska eller politiska institutioner – samt de tillgångar i form av naturresurser som behövs för att kunna försörja sig, eftersom urfolkens traditionella näringar oftast är knutna till land- och vattenresurser. Självbestämmandet kan

²⁵ För ett mer utvecklat resonemang se Bring, Ove, m.fl., 2020, *Sverige och folkrätten*, Juno, s. 78 ff.

alltså vara av lokalt eller regionalt slag vad gäller exempelvis samebyar, jaktområden eller fiskevatten.²⁶ Hur rätten till självbestämmande kommer till uttryck i den nationella rätten för olika stater ges exempel på i kapitel 9.

8.4.4 Artikel 27 i FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter

Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter har över 170 anslutna länder bland FN:s 193 medlemsstater. Merparten av konventionens artiklar är ett uttryck för internationell sedvanerätt och är därmed bindande för alla statliga aktörer i det internationella samfundet. Konventionen handlar om individuella rättigheter, men i de delar som är särskilt relevanta för urfolk finns kollektiva element. I urfolkssammanhang är artikel 27 av central betydelse. De individuella rättigheter som skyddas där är särpräglade på så sätt att de beror av den förmåga som en grupp av individer har att vidmakthålla sin kultur, sitt språk eller sin religion.

Artikel 27 gäller stater där det finns etniska, religiösa eller språkliga minoriteter. Sådana minoriteter får inte förvägras rätten (*shall not be denied the right*) att i gemenskap med andra medlemmar av sin grupp ha sitt eget kulturliv, bekänna sig till och utöva sin egen religion och använda sitt eget språk.

Rätten till ett eget kulturliv täcker in gruppens traditionella levnadssätt, såväl vad gäller näringsfång som religion och konstutövning. Kulturliv ska i det här sammanhanget alltså ses i vid bemärkelse – även näringsfång och traditionella ekonomiska aktiviteter är en central del i ett urfolks kultur. Urfolkskulturen är tätt sammanlänkad med användning av mark och naturresurser. Denna rätt till det egna traditionella levnadssättet och kulturbaserad mark- och naturresursanvändning stärks av ett förbud mot diskriminering (artikel 26) och rätten till självbestämmande (artikel 1). Artikel 27 ska tolkas i ljuset av artiklarna 1 och 26.

²⁶ Bring, 2022, *Samerna och den internationella rätten*, dnr Komm2022/00005/N 2021:02-217.

Praxis om artikel 27

Av artikel 27 följer en skyldighet för stater att positivt stödja minoriteternas strävanden att bevara sin särart. Högsta domstolen hänvisar till detta i Girjasdomen när domstolen uttalar att det av bestämmelsen följer att medlemmar av minoritetsgrupper har rätt att utöva sin kultur, och att det kan vara nödvändigt att tillförsäkra samer fortsatt tillgång till mark som de traditionellt har brukat, om det utgör en förutsättning för vidmakthållandet av kulturen.²⁷

FN:s kommitté för mänskliga rättigheter, som övervakar efterlevnaden av konventionen för medborgerliga och politiska rättigheter, lämnade år 1994 en allmän rekommendation. I rekommendationen, som inte är juridiskt bindande, finns skrivningar om urfolks och minoriteters deltagande i beslutsprocesser för att säkerställa åtnjutande av de rättigheter som artikeln avser. Det påpekas även att kulturer kan ta sig många uttryck och att urfolks kulturer ofta är sammankopplade med användandet av markresurser. Kommittén uttalar i det hänseendet följande:

När det gäller utövandet av de kulturella rättigheter som skyddas enligt artikel 27 konstaterar kommittén att kultur manifesterar sig i många former, inklusive ett särskilt sätt att leva i samband med användning av markresurser, särskilt när det gäller urfolk. Denna rättighet kan inkludera sådana traditionella aktiviteter som fiske eller jakt och rätten att bo i reservat som skyddas av lag. Att åtnjuta dessa rättigheter kan kräva positiva rättsliga skyddsåtgärder och åtgärder för att säkerställa ett effektivt deltagande av medlemmar i minoritetssamhällen i beslut som berör dem.²⁸

FN:s kommitté för mänskliga rättigheter kan, enligt ett tilläggsprotokoll till konventionen, pröva framställningar från enskilda personer som hävdar att de utsatts för en kränkning från statens sida av någon av de rättigheter som omfattas av konventionen.²⁹ Sverige har anslutit sig till tilläggsprotokollet. FN-kommitténs avgöranden är inte bindande men utgör rekommendationer som bör vägleda framtida praxis.

FN-kommittén har i flera ärenden behandlat artikel 27 och dess innebörd och har bland annat i Kitokfallet (som handlade om ren-

²⁷ NJA 2020 s. 3 p. 131.

²⁸ General comment No. 23 (50) (art. 27).

²⁹ Det fakultativa protokollet till den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter om enskild klagorätt, antaget den 16 december 1966.

skötsel, jakt och fiske i Sverige) bedömt att ett näringsfång som är ett centralt inslag i kulturen hos ett urfolk skyddas av artikel 27.³⁰ Att jakt och fiske omfattas av artikel 27 i den mån de utgör ett urfolks traditionella ekonomiska eller sociala aktiviteter framgår också av Lubicon Lake Band-fallet.³¹

I Länsmanfallen I och II³² (om samisk renskötsel) och i fallet Poma Poma v. Peru³³ (om aymarisk alpacka- och lamauppfödning), tar kommittén upp artikel 27 och förhållandet till verksamheter som konkurrerar med urfolks kulturbaserade näringar.

Av Länsmanfallen framgår att den omständigheten att urfolksmedlemmar har anpassat sig till samhällsutvecklingen och moderniserat sina traditionella näringar och ekonomiska aktiviteter inte innebär att dessa inte längre skyddas av artikel 27.³⁴ Det faktum att samer i dag bedriver renskötsel, jakt och fiske med moderna redskap bör inte påverka rätten till skydd enligt artikeln. I de båda Länsmanfallen bekräftas också att urfolksmedlemmar måste tillåtas att på ett meningsfullt sätt delta i beslut om verksamheter som inkräktar på deras traditionella kulturbaserade aktiviteter, och att sådana konkurrerande verksamheter över huvud taget inte är tillåtna om de sammantaget innebär ett förnekande (*amounts to a denial*) av de berörda urfolksmedlemmarnas rätt att utöva sin kultur. Detta kan ses som att om en konkurrerande verksamhet omöjliggör för en urfolksmedlem att fortsätta utöva sin kultur så är den förbjuden, oavsett hur fördelaktig den kan vara för samhället i övrigt. En konkurrerande verksamhet som har en begränsad påverkan på urfolksmedlemmens sätt att leva kan dock vara förenlig med rätten till skydd enligt artikel 27.

Av fallet Poma Poma v. Peru framgår att om en konkurrerande verksamhet, som på ett väsentligt sätt påverkar eller stör (*substantially compromise or interfere*) ett urfolks traditionella kulturellt betydelsefulla ekonomiska aktiviteter, ska vara förenlig med skyddet i artikel 27 beror på om urfolksmedlemmarna har haft möjlighet att delta på ett för dem effektivt och meningsfullt sätt i beslutsprocessen kring om en sådan verksamhet ska tillåtas. Den konkurrerande verksamheten får inte heller äventyra urfolksgruppens och dess medlemmars överlevnad.

³⁰ Kitok v. Sweden, Comm. No. 197/1985.

³¹ B. Ominayak, Chief of the Lubicon Lake Band v. Canada, No. 40 (A/38/40).

³² Länsman v. Finland, Comm. No 511/1992 och Länsman v. Finland, Comm. No. 671/1995.

³³ Comm. No. 1457/2006.

³⁴ Detta framgår också av det äldre fallet Apriana Mahuika et al. v. New Zealand, No. 547/1993.

I Fosenmålet från år 2021 har Norges högsta domstol, Høyesterett, prövat frågan om huruvida tillståndet till utbyggnad av två vindkraftsparker har varit förenligt med skyddet för kultur enligt artikel 27.³⁵ Domstolen kom fram till att så inte var fallet; det vill säga Norge har genom beslutet att tillåta vindkraftsparkerna brutit mot artikel 27.

Ett prejudikat från Norge är inte bindande för svenska domstolar. Norsk rätt skiljer sig också från svensk i fråga om renskötselns skydd. Till skillnad från i Sverige är FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter inkorporerad såsom lag i norsk rätt, genom menneskerettsloven. Konventionen inklusive artikel 27 är direkt tillämplig såsom andra nationella regler. Den norska grundlagen innehåller även en bestämmelse om att det åligger statens myndigheter att ställa till rätta så att det samiska folket kan säkra och utveckla sitt språk, sin kultur och sitt samfundsliv – en bestämmelse som bygger på just artikel 27.³⁶ Den svenska grundlagen innehåller i stället ett målsättningsstadgande om att det samiska folkets möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv ska främjas, vilket kan få viss materiell betydelse i avvägningssituationer där det är fråga om att väga olika faktorer mot varandra.³⁷

Att artikel 27 har inkorporerats i norsk nationell lag har medfört att domstolarna har börjat tillämpa den i högre utsträckning än tidigare. I Sverige där den inte är inkorporerad kan den tillämpas genom fördragskonform tolkning av vår nationella lag, men inte direkt. Detta innebär möjligen att de svenska samerna i rättstillämpningen har ett svagare skydd för sin kultur än vad de norska samerna har.

Med det sagt innehåller Fosendomen flera uttalanden som kan påverka hur konventionen kan komma att tolkas i den svenska rättstillämpningen. Detta gäller bland annat Høyesteretts bedömning av tröskeln för vilka åtgärder som bör ses som hot mot en minoritets kulturutövning. Høyesterett kom fram till att den tröskeln ligger högt (enligt domstolen vid *väsentligt negativa konsekvenser för möjligheten till kulturutövning*), men att prövningen av en åtgärd som leder till negativa konsekvenser för minoritetens kultur inte kan ses isolerat utan måste bedömas i samband med andra åtgärder – både tidigare och planerade. Domstolen tog alltså hänsyn till kumulativa

³⁵ HR-2021-1975-S.

³⁶ 108 § grunnloven.

³⁷ 1 kap. 2 § sista stycket regeringsformen och NJA 2020 s. 3 p. 92.

effekter. Bedömningen blev att det är åtgärdernas samlade effekt som avgör om det föreligger en kränkning av artikel 27.³⁸

Beträffande tolkningen av artikel 27 kom Høyesterett också fram till att uttalanden från FN:s kommitté för mänskliga rättigheter ska tillmätas avsevärd tyngd.³⁹

Även Finlands högsta domstol har nyligen beaktat artikel 27 i två avgöranden om fiske som en del i samisk kultur. I två brottmål friades finska samer som var åtalade för olovligt fiske i statliga vatten. De lokala samerna i området var enligt åklagaren skyldiga att köpa fiskelicenser, liksom andra fiskare och fisketurister. Högsta domstolen bedömde att kraven på fisketillstånd och de villkor som var knutna till det begränsade samernas grundläggande kulturella rättigheter på ett sätt som var oförenligt med deras grundlagsskyddade rätt att bevara sin kultur. Åtalen avslogs därför.⁴⁰

Innebörden av artikel 27

Innebörden av artikel 27 är beroende av en läsning av artikeln i förening med artikel 26 om icke-diskriminering och artikel 1, som numera anses omfatta rätten till internt självbestämmande. Sammantaget framträder en norm som kräver att en stat där det finns människor som är medlemmar i minoritetsgrupper ska respektera dessa personers traditionella kulturliv, utan diskriminering. Skyddet i artikel 27 avser individer, men normen åstadkommer ett skydd för verksamheter som bedrivs i grupp; gruppen är ofta en förutsättning för urfolks och minoriteters traditionella kulturliv och näringar. Artikel 27 har därför, vilket framgår av FN:s kommittés för mänskliga rättigheters rekommendationer, en tydlig kollektiv dimension.

Dessa normer står i samklang med och stärks av andra normer i statssamfundet, till exempel artikel 5 i FN-konventionen 1965 om avskaffande av alla former av rasdiskriminering. Konventionens femte artikel d (v) innefattar ett förbud mot diskriminering vad gäller rätten att äga egendom, både enskilt och kollektivt.⁴¹ Här åstadkoms

³⁸ HR-2021-1975-S p. 116–119.

³⁹ HR-2021-1975-S p. 102.

⁴⁰ KKO:2022:25 och KKO 2022:26.

⁴¹ I ärendet Rönnbäcken, CERD/C/102//D/52/2013, bedömde kommittén som bevakar konventionens efterlevnad att egendomsrätten hade kränkts för en grupp samebymedlemmar i Sverige vid ett beviljande av koncessioner för gruvsdrift.

ett skydd mot sådan expropriation som inte är av allmän karaktär utan riktar sig mot en viss minoritetsgrupp.⁴²

Utöver folkrättsligt bindande normer finns icke bindande deklamationer och politiska viljeyttringar som kan ha en påverkan på ett urfolks rätt till skydd, till exempel urfolksdeklarationen.

8.4.5 Urfolksdeklarationen

År 2007 antog FN:s generalförsamling en deklamation om urfolks rättigheter (urfolksdeklarationen). Urfolksdeklarationen antogs som en resolution genom omröstning i generalförsamlingen. Den utgör alltså en politisk viljeyttring. Som sådan är den därmed inte bindande för FN:s medlemsstater, men den är vägledande. En resolution som ges benämningen ”deklamation” indikerar mellanstatliga normer av viss upphöjd betydelse. I vissa delar kan deklamationen anses ge uttryck för en allt vanligare politisk och folkrättslig syn på urfolksfrågor, och därför ge vägledning i fråga om vad som är gällande sedvanerättsliga principer, vilka alltså är folkrättsligt bindande.

Vid 2014 års världskonferens om urfolksfrågor bekräftade FN:s medlemsstater i generalförsamlingen åter och med enhällighet urfolksdeklarationen. Detta genom antagandet av ett slutdokument som befäster deklamationen.

Urfolksdeklarationen ger uttryck för principerna om icke-diskriminering och självbestämmande, vilket inkluderar autonomi eller självstyre i frågor som rör ett urfolks egna angelägenheter (artiklarna 2–4). I deklamationen finns också ett antal artiklar som behandlar urfolkens rätt till mark och vatten samt deras rätt att konsulteras i frågor som berör dem (artiklarna 10, 18, 19 och 26–29). Där föreskrivs bland annat att stater ska rådfråga och samarbeta i god anda med berörda urfolk genom deras egna representativa institutioner för att få deras fria och informerade samtycke (*free, prior and informed consent*, nedan FPIC) innan staterna antar och genomför lagar eller administrativa åtgärder som kan påverka urfolken.

Dessutom anges att urfolk har rätt till de områden och resurser som de traditionellt har ägt, ockuperat eller på annat sätt brukat eller förvärvat, och har rätt att äga, använda, utveckla och kontrollera de områden och resurser som de innehar på grund av traditionellt

⁴² Bring, 2022, dnr Komm2022/00005/N 2021:02-217.

ägande eller annan ockupation eller traditionell användning, liksom de områden som urfolket på annat sätt har förvärvat. Vidare föreskrivs att stater ska ge rättsligt erkännande och skydd för dessa områden och resurser, och att ett sådant erkännande ska ges med vederbörlig hänsyn till det berörda urfolkets seder, traditioner och fastighetssystem. Om områden som urfolken traditionellt har ägt eller på annat sätt innehaft eller använt tas ifrån urfolken, eller används eller skadas utan att de har lämnat FPIC, föreskrivs att de har rätt till återställning (restitution) eller kompensation.

Av bestämmelserna följer att en expropriation av ett urfolks områden och resurser inte ska få ske i avsaknad av konsultation. Om ett ianspråktagande, som kan innefatta allt från regelrätt konfiskation till faktiska berövanden av urfolksegendom, har skett utan att FPIC föreligger ställer artikel 28 krav på gottgörelse. Gottgörelsen kan bestå av restitution (totalt återställande) eller, när detta inte är möjligt, av rättvis kompensation i form av likvärdiga landområden eller resurser eller kompensation i pengar. På detta sätt kan en i sig deklaratonsstridig expropriation legitimeras i efterhand.⁴³

Artikel 28 går på en punkt längre än till skydd mot egendomsberövanden. Det talas om gottgörelse även när skog och mark har blivit skadad (*damaged*).

James Anaya, FN:s tidigare specialrapportör för urfolks rättigheter, diskuterar utvecklingen och förståelsen av konsultation och FPIC i bland annat två rapporter till Kommittén för mänskliga rättigheter.⁴⁴ Rapporterna är avsedda att vara vägledande för stater vid tolkningen av urfolksdeklarationen.

I sin rapport från år 2009 påpekar Anaya att det finns flera sätt för stater att konsultera urfolk och att urfolkets rätt att konsulteras inte innebär en vetorätt. Gällande kravet på att konsultation ska ske i god anda skriver Anaya att det enligt urfolksdeklarationen finns fall när det inte räcker att bara sträva mot samtycke, utan ett faktiskt samtycke måste ges av det berörda urfolket om en föreslagen åtgärd ska genomföras. Det gäller bland annat fall som avser tvångsförflyttningar och lagring eller hantering av giftutsläpp på urfolks marker. Anaya anför vidare att i samtliga fall när urfolks särskilda intressen påverkas av en föreslagen åtgärd ska samtycke vara ett mål med konsultationerna. Enligt Anaya medför detta ett behov av att utforma

⁴³ Bring, 2022, dnr Komm2022/00005/N 2021:02-217.

⁴⁴ Report to the Human Rights Council, A/HRC/12/34, 15 juli 2009 och A/HRC/24/41, 1 juli 2013.

konsultationsförfaranden i syfte att göra alla ansträngningar för att nå konsensus mellan alla berörda parter. Anaya poängterar att principerna om konsultation och samtycke syftar till att förhindra påtvingandet av en vilja över den andra och i stället sträva efter ömsesidig förståelse och beslutsfattande i samförstånd.

Anayas uttalanden kan ses mot bakgrund av de röstförklaringar som Sverige och flera andra länder gjorde i samband med antagandet av urfolksdeklarationen. Sverige uttryckte i röstförklaringen att landets syn på den i artikel 19 uttryckta principen om FPIC är att principen inte medför en vetorätt, men att den är ett viktigt redskap för att genom konsultation och samarbete uppfylla rätten till självbestämmande. Innebörden av principen om FPIC kommenterades särskilt inte bara av Sverige utan av fler stater.⁴⁵ Principen är alltså omdiskuterad. Den torde dock ha tillräckligt stöd av staterna för att utgöra en sedvanerättslig norm i sina centrala delar – det vill säga i kravet på konsultation och på ett uppriktigt samarbete från statens sida. Däremot ger den inte en kategorisk vetorätt för urfolket. I vissa mer allvarliga situationer, till exempel vid tvångsförflyttningar, kan det emellertid inte uteslutas att principen kan innebära att en vetorätt föreligger.⁴⁶

8.4.6 Sammanfattning – sedvanerättsliga regler till skydd för samer

Eftersom ett urfolks kultur är sammanbunden med traditionell markanvändning har de sedvanerättsliga principer som är särskilt viktiga för urfolk ofta ett samband med rättigheter till mark och vatten. Urfolkens nära band till sina traditionella marker kan förstås som den grundläggande utgångspunkten för deras kultur, andliga liv, integritet och ekonomiska överlevnad.

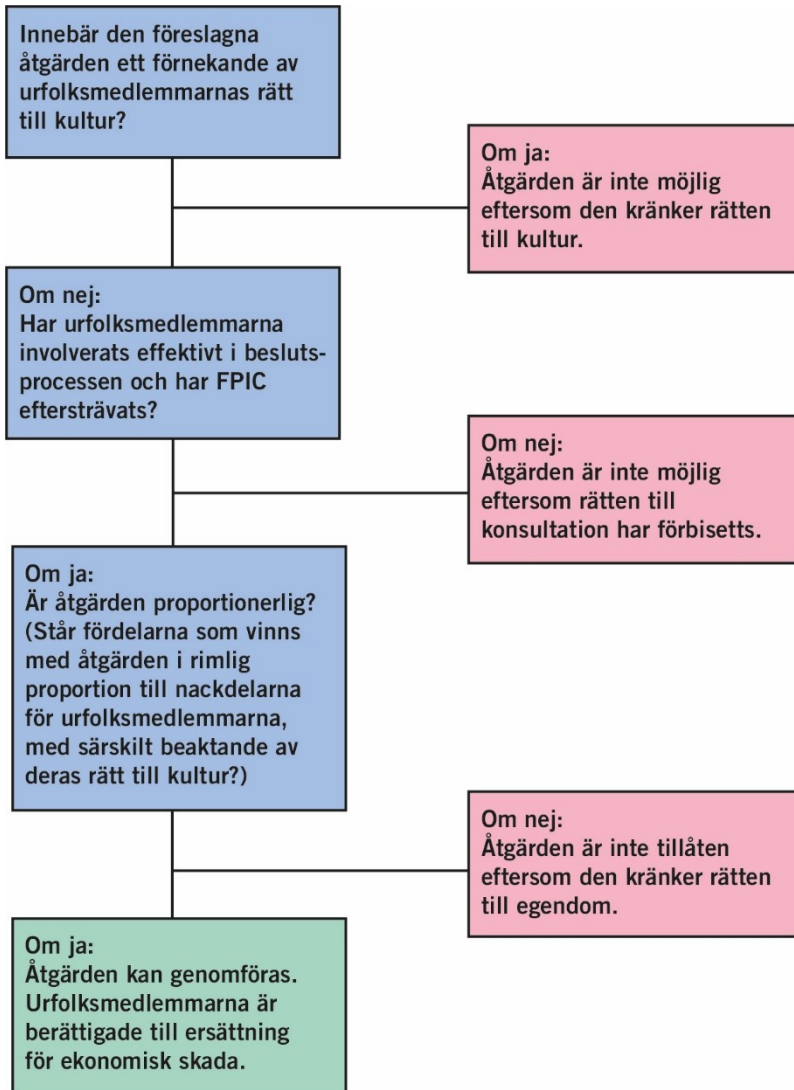
Frågor som diskuteras flitigt i folkrättsliga sammanhang är i vilken utsträckning de marker som urfolksmedlemmar traditionellt använder kan tas i anspråk av stater eller exploatörer för olika ändamål.

Det internationella samfundets rekommendation för prövningen av om en föreslagen åtgärd, till exempel ett lagförslag, som innehåller vissa ianspråktaganden av urfolksmedlemmars rättigheter kan vara lovlig eller inte kan illustreras med följande schema.

⁴⁵ Till exempel Australien, Kanada och Nya Zeeland.

⁴⁶ Bring, 2022, dnr Komm2022/00005/N 2021:02-217.

Figur 8.1 Prövningsschema för ianspråktagande

Rekommendationen innebär att omfattningen av en åtgärds eller verksamhets negativa påverkan för urfolksmedlemmarna är central vid bedömningen av om den är tillåten. I denna bedömning ska aspekter som åtgärdens eller verksamhetens varaktighet i tid och kumulativa effekter tas i beaktande. Graden av nödvändighet och ändamålsenlighet är också relevanta aspekter. En konsekvensutredning avseende dessa aspekter är alltså nödvändig som underlag vid tillståndsprövningen. Tillåtligheten av aktiviteter som påtagligt försvårar urfolksmedlemmarnas rätt att utöva sin kultur är beroende av i vilken utsträckning som urfolksmedlemmarna har haft möjlighet att delta i beslutsfattandet kring åtgärden och deras möjligheter att fortsatt dra ekonomisk nytta av den planerade åtgärden.

En viktig fråga i folkrättsliga sammanhang är vilka regler som endast är rekommendationer till stater, och vilka regler som innebär verkliga förpliktelser för staterna. Interaktionen mellan juridiska traktatregler som är bindande för anslutna stater och urfolksdeklarationens i princip icke-bindande regler producerar ett antal överlappande regler som blir bindande i sin egenskap av sedvanerätt. Till exempel har flera av de normer som uttrycks i urfolksdeklarationen genom denna interaktion kommit att bli bindande.

Professor emeritus i folkrätt, Ove Bring, har bedömt vilka sådana sedvanerättsliga regler som har särskild betydelse i en samerättslig kontext.⁴⁷ De regler som har särskild betydelse i frågor om mark och vatten kan sammanfattas i följande lista.

1. Stater och andra aktörer ska fullt ut respektera urfolkens kulturella arv, inklusive deras ekonomiska och sociala livsformer, kopplade till näringsfång och överlevnad.⁴⁸
2. Av detta följer att stater och andra aktörer ska respektera urfolks över tid upparbetade rättigheter beträffande mark och vatten, inkluderande till exempel rätt till djurskötsel, jakt och fiske.⁴⁹
3. Respekten för urfolks kulturella arv innebär att stater ska tillhandahålla effektiva mekanismer för gottgörelse om urfolket berövas kulturell, konstnärlig eller religiös egendom. Ett urfolk har rätt till repatriering av mänskliga kvarlevor.⁵⁰

⁴⁷ Bring, 2023, Komm2023/00061/N 2021:02-24.

⁴⁸ Artiklarna 11 och 20 urfolksdeklarationen (UNDRIP), artikel 27 ICCPR, artikel 8 ILO-konventionen nr 169 (ILO 169).

⁴⁹ Artiklarna 20 och 26 UNDRIP, artikel 27 ICCPR, artikel 8 ILO 169.

⁵⁰ Artiklarna 11 och 12 UNDRIP, artikel 27 ICCPR, artikel 8 ILO 169.

4. Principen om rätt till internt självbestämmande är tillämplig när det gäller urfolks sedvänjor och egna angelägenheter. Urfolken har rätt att etablera egna institutioner av politisk, juridisk, ekonomisk, social och kulturell karaktär. Denna rätt till självbestämmande utövas inom ramen för staters suveränitet över territorium och lagstiftning.⁵¹
5. Ett urfolk har rätt att genom egna representanter och institutioner delta i beslutsprocesser som berör dem. Denna rätt till deltagande innebär att urfolket i fråga ges en status som aktör i det nationella samhällslivet och i det internationella samarbetet.⁵²
6. Den människorättsliga principen om icke-diskriminering och likabehandling, i princip tillämplig för individer, är också tillämplig till skydd för kollektiv som urfolk och andra minoriteter.⁵³
7. Samhälleliga projekt som förnekar ett urfolks levnadssätt som sådana är förbjudna. Vid bedömningen av om ett planerat projekt når upp till denna högt ställda tröskel ska kumulativa effekter och projektets varaktighet i tid tas i beaktande. Samhälleliga projekt med en mer begränsad effekt på ett urfolks levnadssätt kan vara tillåtna under förutsättning att de är proportionerliga och att urfolket har konsulterats.⁵⁴
8. En rätt till konsultationer föreligger vid samhälleliga projekt som påverkar urfolksmedlemmars levnadssätt. Vid konsultationer med urfolksmedlemmarna ska principen om FPIC tillämpas. Principen ställer krav på konsultationer som ger urfolket en reell möjlighet att påverka resultatet av beslutsprocesser, men innebär inte en kategorisk vetorätt. En rätt till veto kan emellertid inte uteslutas i vissa extrema situationer, nämligen när konsultationer inte har varit uppriktiga eller tillräckligt inkluderande och där resultatet av det föreslagna projektet skulle hota urfolkets levnadssätt eller försörjning i hög grad. Projekt som har lett till en inskränkning av kulturella ekonomiska rättigheter ställer krav på adekvat gottgörelse.⁵⁵

⁵¹ Artiklarna 3, 4 och 20 UNDRIP, artikel 1 ICCPR, artikel 1 ICESCR, artikel 8 ILO 169.

⁵² Artiklarna 5, 18 och 27 UNDRIP, artiklarna 1 och 27 ICCPR, artikel 1 ICESCR, artikel 8 ILO 169.

⁵³ Artikel 2 UNDRIP, artiklarna 2 och 26 ICCPR, artikel 2 ICESCR, artiklarna 1 och 5 ICERD.

⁵⁴ Artiklarna 2, 20 och 26 UNDRIP, artiklarna 2 och 27 ICCPR, artikel 2 ICESCR, artikel 5 ICERD, artikel 8 ILO 169.

⁵⁵ Artiklarna 19, 20, 28 och 32 UNDRIP, artikel 27 ICCPR, artikel 8 ILO 169.

9. Expropriation och andra egendomsberövande åtgärder explicit riktade mot ett urfolk och explicit riktade mot detta urfolks rättigheter är förbjudna i avsaknad av effektiv konsultation. Vid bedömningen av om ett planerat ingrepp är proportionerligt ska det beaktas vilken skada åtgärden innebär för urfolkmedlemmarnas levnadssätt, kultur och identitet. Ett urfolk som berövas egendom genom tvång är berättigat till ersättning.⁵⁶
10. En lagstiftning med vissa exproprierande (det vill säga egendomsberövande) inslag kan vara möjlig under vissa förutsättningar, nämligen när lagen speglar en sökt kompromiss mellan olika intressen. Frågan måste då ställas om den inskränkning som urfolket ställs inför genom ett sådant försök till kompromiss är proportionell och rimlig i sitt sammanhang. Är den sökta kompromissen uppriktigt menad och proportionalitetskravet uppfyllt kan en lag med exproprierande inslag vara tillåten, under förutsättning att de berörda urfolkmedlemmarna har varit delaktiga i framtagandet av lagen och haft en reell möjlighet att påverka den. Är kompromissförslaget däremot illusoriskt saknas utrymme för en proportionalitetsbedömning.

Av ovanstående bedömning av sedvanerätten på det folkrättsliga området följer alltså att denna innebär ett direkt förbud mot expropriation av ett urfolks upparbetade resurser om en sådan expropriation är 1) specifikt riktad mot medlemmar av urfolket, 2) specifikt riktad mot urfolkets upparbetade rättigheter och 3) görs utan föregående konsultation.

Slutsatsen innebär inte att expropriation eller liknande ianspråktaganden (till exempel rådighetsinskränknings) av ett urfolks rättigheter alltid är att betrakta som olovliga. Sådana åtgärder kan vara lovliga om de till exempel sker i samband med anläggandet av en väg eller säkerställande av ett försvarsintresse som inte specifikt rör urfolkmedlemmarnas rättighet, under förutsättning att åtgärden är allmänt riktad. Om en konkurrerande åtgärd inte uppnår den förbjudna effekten av ett förnekande av urfolkmedlemmarnas levnadssätt, utan endast har en viss begränsad påverkan på detta, kan den vara tillåten. För att så ska vara fallet ska urfolkmedlemmarna ha

⁵⁶ Artiklarna 2, 20 och 26 UNDRIP, artiklarna 2 och 27 ICCPR, artikel 2 ICESCR, artikel 5 ICERD, artikel 8 ILO 169.

konsulterats och haft möjlighet till reell påverkan på hur åtgärden utformats. Dessutom krävs att åtgärden är proportionerlig.

Slutsatsen innebär att även en till viss del påtvingad lagstiftning kan vara förenlig med folkrätten. Om en sådan påtvingad lagstiftning innebär ett förnekande av urfolksmedlemmarnas rätt att utöva sin kultur, är detta dock inte fallet.

9 Internationell utblick

Detta kapitel innehåller en beskrivning av förhållandena kring jakt och fiske i Norge, Finland och Kanada med särskilt avseende på urfolk där, det vill säga folkgrupper som var bosatta i områden när andra folkgrupper grundade en stat i samma område.

Kommittén hade kunnat göra utblickar även mot andra länder för en jämförelse med Sverige, men en begränsning av arbetet har varit nödvändig av arbetsekonomiska skäl. En beskrivning av förhållandena i Norge och Finland har framstått som särskilt påkallad, eftersom det finns en samisk befolkning i dessa två länder. Kanada är i fråga om såväl befolkning som yta mycket större än Sverige, men det finns flera likheter i fråga om de naturliga förutsättningarna för jakt och fiske. Det ska betonas att framställningen är deskriptiv och att några ansatser till en komparativrättslig analys inte görs.

I de fall en korrekt eller godtagbar översättning av ett begrepp saknas används begreppet på dess originalspråk.

9.1 Norge

9.1.1 Allmänt om Norge

Befolkning, geografi och klimat

Norge har cirka 5,4 miljoner invånare på en yta som motsvarar omkring fyra femtedelar av Sverige. Norge delas in i Østlandet, Sørlandet, Vestlandet, Trøndelag och Nordnorge. Omkring 40 procent av landets invånare bor i området kring huvudstaden Oslo och Oslofjorden i sydöst. Även kusterna på Sør- och Vestlandet är relativt tätbefolkade.

Den 265 mil långa norska kusten domineras av ett stort antal djupa fjordar, som omges av berg och fjäll. Landskapet domineras av fjäll-

kedjan Skanderna och av stora högplatåer. Mindre än en fjärdedel av landytan är skogbevuxen, sex procent av marken täcks av sjöar och vattendrag och knappt tre procent är uppodlad, i huvudsak i sydöst och i älvdalarna.¹

Ungefär en femtedel av Norges mark- och vattenområden är offentligt ägda. Den största delen (57 226 kvadratkilometer) utgörs av statliga skogs- och fjällfastigheter som förvaltas av det statliga företaget Statskog SF. En nästan lika stor andel mark och naturresurser (46 468 kvadratkilometer) ägs och förvaltas av Finnmarkseiendommen/Finnmärkkuopmodat (FeFo), ett eget rättssubjekt som beskrivs mer ingående i avsnitt 9.1.3.²

Det samiska folket i Norge

Det samiska folket har status som urfolk i Norge. Det finns ingen officiell siffra i Norge på hur många som är samer, men baserat på geografisk bosättning kan antalet uppskattas till mellan 50 000 och 65 000 personer.³

I dag finns samer, liksom i Sverige, utspridda över hela landet, även om den samiska befolkningen mest koncentrerat finns i den norska delen av det traditionella territorium som på nordsamiska går under benämningen Sápmi.⁴ Av de samiska språken talas i Norge huvudsakligen nordsamiska, lulesamiska och sydsamiska. Arbete pågår med att främja pitesamiska, umesamiska och skoltsamiska så att de språkvarieteterna kan leva vidare i landet.⁵

Reindriftsloven, som är den lag som reglerar den samiska renskötselrätten i Norge, innehåller regler för samisk renskötsel som gäller för ett område som anses utgöra cirka 40 procent av Norges totala yta. Samisk renskötsel bedrivs inom delar av detta område, främst i fjäll- och utmarksområden i Finnmark, Troms, Nordland och Nord-Trøndelag, samt delar av Sør-Trøndelag, Møre- och Romsdal och Hedmark. Lite mer än 3 000 personer är knutna till den samiska renskötseln, varav 2 200 bara i Finnmark. Antalet renar varierar från

¹ Ui.se/landguiden <https://www.ui.se/landguiden/lander-och-omraden/europa/norge/befolkning-och-sprak/> och <https://www.ui.se/landguiden/lander-och-omraden/europa/norge/geografi-och-klimat/> besökt den 8 februari 2023.

² Strand, Geir-Harald m.fl., 2021, *Verdiskaping i utmark: Status og muligheter*, s. 62.

³ Webbsidan samer.se <https://samer.se/samernaisiffror> besökt den 27 april 2023.

⁴ St.meld.nr 31 (2018–2019) Samisk språk, kultur og samfunnsliv.

⁵ Jfr sametinget.no <https://sametinget.no/sprak/fakta-om-samiske-sprak/> besökt den 19 januari 2023.

år till år, men för närvarande finns det cirka 250 000 i Norge, varav mer än 185 000 i Finnmark.⁶

Renskötseln i Norge är uppdelad i renbetesdistrikt (*reinbeitedistrikt*) och *siidor*. Ett renbetesdistrikt kan utgöra en enda eller omfatta två eller fler *siidor*. Med en *siida* avses en grupp renägare som gemensamt bedriver renskötsel på vissa områden. I lagstiftningen skiljer man mellan sommarsiidor och vintersiidor, där sommarsiidan bedriver renskötsel främst i sommar- och höstbetesområdena, medan en vintersiida bedriver renskötsel främst i vinter- och vårbetesområdena. Inom *siidorna* finns undergrupper som kallas *siidaandel*. Med en *siidaandel* avses en familjegrupp eller individ som ingår i en *siida* och som bedriver renskötsel under ledning av en person eller av makar eller sambor gemensamt.⁷

Sametinget i Norge etablerades år 1989. Det är, liksom dess svenska motsvarighet, både ett folkvalt organ som representerar landets samer och en förvaltningsmyndighet.⁸ Sametinget i Norge har en rådgivande funktion, främst i fråga om kultur, näringsliv och språk. Myndighetsuppgifterna är i princip begränsade till det som rör samernas interna förhållanden. I fylket (länet) Finnmark, där den samiska kulturen är mycket stark, har Sametinget däremot speciella befogenheter, vilka behandlas närmare i avsnitt 9.1.3.

År 2017 tillsatte Stortinget (motsvarigheten till riksdagen) en sannings- och försoningskommission som fick i uppdrag att göra en historisk kartläggning av norska myndigheters politik och verksamhet gentemot samer och kväner/norskfinnar, undersöka konsekvenserna av förnorskningspolitiken och föreslå åtgärder som bidrar till vidare försoning.⁹ Kommissionen redovisade sitt arbete den 1 juni 2023.¹⁰

⁶ Regjeringen.no <https://www.regjeringen.no/no/tema/mat-fiske-og-landbruk/reindrif/reindrif/id2339774/> och Landbruksdirektoratet.no <https://www.landbruksdirektoratet.no/nb/reindrif/reindrif-i-norge/reindriftnaeringen> besökt den 27 februari 2023.

⁷ 2 kap. 10 och 6 kap. 51 §§ loven om reindrif (reindriftsloven).

⁸ Se Mörkenstam, Ulf m.fl., 2016, *Nordic Sámediggi and the Limits of Indigenous Self-Determination*, *Journal of Indigenous Peoples Rights*, s. 10–20 för en jämförelse mellan sametingen i Norge, Finland och Sverige.

⁹ Kommisjonen for å granske fornorskningspolitikk og urett overfor samer, kvener og norskfinner. Innst.S.nr 408 S (2017 och 2018) beslut 949 och 950.

¹⁰ *Sannhet og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskningspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner*, rapport til Stortinget 2022 och 2023.

Relation till folkrätten

Den norska samepolitiken och samernas rättsliga ställning i landet har, utöver den interna rättsutvecklingen via domstolar och lagstiftning, sin grund i en rad folkrättsliga konventioner. Norge är bundet av ett flertal internationella överenskommelser som landet har erkänt, och i vissa fall också implementerat såsom norsk lag.

År 1990 blev Norge det första landet i världen att ratificera ILO:s konvention nr. 169 (ILO 169) om urfolk och stamfolk i självstyrande länder. Konventionen innehåller bestämmelser som ska säkra urfolkens rättigheter till sina traditionella landområden.

Vidare har Norge genom menneskerettsloven från år 1999 inkorporerat bland annat FN:s konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (ICESCR) och FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter (ICCPR) i norsk lag. Vid en lagkonflikt har FN-konventionerna företräde framför norsk lag. Norge ratificerade dessa konventioner på 1970-talet, när man även ratificerade FN:s konvention om avskaffande av alla former av rasdiskriminering (ICERD).¹¹

År 2007 röstade Norge, liksom Sverige och Finland, för FN:s generalförsamlings deklARATION om urfolks rättigheter (UNDRIP). I samband med detta valde även Norge att avge en röstförklaring, i vilken man bland annat förmedlade att frågan om mark är avgörande för frågan om kulturell identitet och hänvisade till relevanta delar av ILO 169.¹²

9.1.2 Kort om det samiska folkets rättigheter i Norge

En för det samiska folket central rättsregel är artikel 27 i FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter, som skyddar rätten för en grupp av individer att vidmakthålla sin kultur, sitt språk eller sin religion. Rätten till ett eget kulturliv ska i det här sammanhanget ses i vid bemärkelse – även näringsfång och traditionella ekonomiska aktiviteter är en central del i ett urfolks kultur. Urfolkskulturer är tätt sammanlänkade med användning av mark och naturresurser. Denna rätt till det egna traditionella levnadssättet och användning av

¹¹ Se avsnitt 8.4 för mer information om konventionernas betydelse.

¹² Webbssidan [press.un.org](https://press.un.org/en/2007/ga10612.doc.htm) https://press.un.org/en/2007/ga10612.doc.htm besökt den 14 februari 2023.

traditionella marker stärks av ett förbud mot diskriminering (artikel 26) och rätten till självbestämmande (artikel 1).¹³ Bestämmelserna är direkt tillämpliga i Norge till följd av att konventionen har inkorporerats i norsk lag.¹⁴ I Fosenmålet från år 2021 kom Norges högsta domstol, Høyesterett, fram till att tillstånden till utbyggnad av två vindkraftsparker stred mot skyddet för kultur enligt artikel 27.¹⁵

Vidare ställer den norska grundlagen – grunnloven – upp ett starkt skydd för samiska rättigheter. Av 108 § grunnloven framgår att det åligger statliga myndigheter att verka för att det samiska folket i egenskap av urfolk ska kunna trygga och utveckla sitt språk, sin kultur och sitt samfundsliv (”Det påligger statens myndigheter å legge forholdene til rette for at det samiske folk, som urfolk, kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv.”).¹⁶ Paragrafen slår fast en rättslig, politisk och moralisk förpliktelse för den norska staten. Den innebär även en rättsligt bindande riktlinje för hur politiken i samiska frågor ska utformas och genomföras i Norge framöver. Dess huvudsakliga syfte är att gottgöra gamla oförrätter och tydliggöra att den gamla assimileringspolitikerna har övergetts för gott.¹⁷ Bestämmelsen fick sin nuvarande lydelse den 15 maj 2023 när Stortinget beslutade att vidta ändringar i syfte att förtydliga det samiska folkets status som urfolk.¹⁸

Den norska renskötselrätten och därtill hörande rättigheter regleras genom reindriftsloven. Renskötselrättens yttersta rättsgrund vilar dock, enligt norsk rätt, på *alders tids bruk*.¹⁹ De renskötande samernas rättigheter är civilrättsligt grundade och åtnjuter expropriationsrättsligt skydd. Detta innebär att avstående från rättigheter till förmån för andra intressen ger rätt till ersättning enligt allmänna principer för expropriation.²⁰

Alders tids bruk är ett äldre fastighetsrättsligt institut som möjliggör ett upparbetande av äganderätt eller bruksrättigheter, som till exempel rätt till jakt och fiske. Såväl fysiska som juridiska personer kan vara rättighetsbärare. Till skillnad från det svenska rättsinstitutet

¹³ Se mer om artikel 27 i avsnitt 8.4 om folkrätt.

¹⁴ Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven).

¹⁵ HR-2021-1975-S.

¹⁶ E kap. 108 § grunnloven.

¹⁷ Buljo, Risten Marie M., 2018, *Samisk tradisjonellkunnskap kan være nøkkelen til en bærekraftig samisk reindriftnæring*, s. 6.

¹⁸ Innst. 331 S (2022–2023) Innstilling til Stortinget fra kontroll- og konstitusjonskomiteen.

¹⁹ 1 kap. 4 § reindriftsloven.

²⁰ Ot.prp. nr 25 (2006–2007) s. 14. Jfr 4 § tredje stycket reindriftsloven och 105 § grunnloven.

urminnes hävd är alders tids bruk varken sparsamt använt eller utmönstrat. Alders tids bruk har inte kodifierats i lag, utan har i stället utvecklats genom domstolarnas praxis.²¹

Villkoren för upparbetandet av rättigheter genom alders tids bruk har utvecklats i praxis. Två centrala domar i sammanhanget är Selbu och Svartskogen från år 2001, som behandlar upparbetandet av en bruksrätt respektive äganderätt. I dessa uttrycker Høyesterett att upparbetande av en rättighet genom alders tids bruk vilar på tre element. Det krävs ett visst bruk, som måste ha varat under lång tid, och ha skett i god tro. Dessa villkor ska enligt Selbudomen anpassas till rennäringens och den samiska markanvändningens särdrag. Även ett kollektivt brukande kan, som framgår av Svartskogendomen, grunda äganderätt baserad på alders tids bruk.²² En närmare analys av de båda domarna görs av Christina Allard i *Renskötelsrätt i nordisk belysning*.²³

Viktiga delar i norsk rätt som rör det samiska folkets rättsliga status regleras även i sameloven. I denna lag finns regler om samiskt språk och konsultation, liksom om den samiska centralmyndigheten Sameetinget.

9.1.3 Finnmarksloven

År 2005 infördes i Norge en särskild lag, Finnmarksloven, som syftar till att säkerställa att mark och naturresurser i Finnmark förvaltas på ett balanserat och ekologiskt hållbart sätt till förmån för områdets invånare och särskilt som grund för samisk kultur, rennäring, utmarksanvändning, näringsverksamhet och socialt liv.²⁴

Samiskt inflytande över statens, landstingens och kommuners bedömning av hur förändrad användning av utmark påverkar ovanstående intressen säkerställs genom att Sametinget får utfärda riktlinjer som sedan måste godkännas av berört departement.²⁵

Lagen erkänner att samerna, kollektivt och individuellt, har upparbetat markrättigheter i Finnmark genom långvarigt bruk av mark och vatten. Vidare klargörs att lagen inte innebär någon inskränkning

²¹ Allard, Christina, 2015, *Renskötelsrätt i nordisk belysning*, s. 95.

²² Rt. 2001 s. 769 (s. 788 och 789) och Rt. 2001 s. 1229 (s. 1241, 1252 och 1253).

²³ Allard, 2015, s. 143–158.

²⁴ 1 kap. 1 § loven om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturresurser i Finnmark (Finnmarksloven).

²⁵ 1 kap. 4 § första stycket Finnmarksloven.

av kollektiva eller individuella rättigheter som samer eller andra kan ha utövat genom hävd eller alders tids bruk.²⁶

Genom lagen bildades FeFo, en fristående juridisk person med ansvar för förvaltningen av mark och naturresurser i Finnmark. Vid ikraftträdandet fördes de mark- och naturresurser som tidigare förvaltats av det statliga bolaget Statskog SF över till FeFo.

Samiskt inflytande över FeFo garanteras genom att Sametinget utser tre av sex styrelseledamöter med suppleanter, varav minst en ledamot och dennes ersättare ska representera rennäringsen.²⁷ Vidare utser Sametinget en av tre styrelseledamöter med suppleant till den kontrollkommitté som utövar tillsyn över styrelsens verksamhet.²⁸

Genom lagen inrättades år 2008 även en särskild kommission, Finnmarkskommisjonen, med uppdrag att utreda rättigheter till land och vatten i Finnmark.²⁹ En särskild domstol, Utmarksdomstolen för Finnmark, inrättades samtidigt för att avgöra tvister om sådana rättigheter som uppstår efter Finnmarkskommisjonens utredningar. Utmarksdomstolens avgöranden överklagas till Høyesterett.³⁰

Hittills har Finnmarkskommisjonen lämnat sex rapporter om kartläggningen av rättigheter i utredningsområdena Stjernøya/Seiland, Nesseby, Sørøya, Karasjok och Varangerhalvøya (öst och väst). I rapporten avseende Karasjok från den 11 december 2019, framlagd i två volymer, kom Finnmarkskommisjonens majoritet fram till att kommuninvånarna har en kollektiv äganderätt till marken. Det gäller mark som FeFo tog över från Statskog SF vid finnmarkslovens ikraftträdande, med undantag för mark som genom kartläggningen av rättigheter enligt finnmarksloven nu eller senare visas tillhöra någon annan. Äganderätten omfattar alla befogenheter som ingår i äganderätten till mark enligt norsk rätt. Rättighetshavarna har bland annat rätt att nyttja och kontrollera användningen av förnybara naturresurser inom ramen för den allmänna lagstiftning som markägare har att förhålla sig till. Vid expropriation och expropriationsliknande ingrepp i äganderätten har rättighetshavarna rätt till ersättning i enlighet med allmänna principer. Någon kollektiv äganderätt till mark mot-

²⁶ 1 kap. 5 § första och andra stycket Finnmarksloven.

²⁷ 2 kap. 6 § och 7 § Finnmarksloven och övergångsreglerna i 49 §.

²⁸ 2 kap. 16 § första stycket Finnmarksloven.

²⁹ Webbssidan domstol.no,

<https://www.domstol.no/no/domstoler/annen/finnmarkskommisjonen/om-finnmarkskommisjonen/> besökt den 28 mars 2023.

³⁰ 1 kap. 5 § tredje stycket och 5 kap. 29, 36 och 42 §§ Finnmarksloven.

svarande den i Karasjok har inte bedömts föreligga på något annat av de områden som undersökts hittills.³¹

Utmarksdomstolen avgjorde nyligen två mål om kollektiv äganderätt till mark i Karasjok i en gemensam dom. Domstolens majoritet kom fram till att äganderätten till det omtvistade området förvärvats genom alders tids bruk och att den tillkommer alla som är folkbokförda i Karasjok med lika stor andel, inte bara den samiska delen av befolkningen. Domstolens minoritet kom å sin sida fram till att lokalbefolkningen inte förvärvat någon äganderätt till marken, varför talan i båda målen borde avslås. Domen meddelades den 21 april 2023.³² Enligt ett pressmeddelande från den 8 maj 2023 avser FeFo att överklaga domen till Høyesterett.³³

Finnmarksloven ska tillämpas i enlighet med folkrättsliga regler om urfolk och minoriteter, och gäller med de begränsningar som följer av ILO 169.³⁴

9.1.4 Allmänhetens tillgång till jakt och fiske i Norge

Jakt

Bland det småvilt som jagas i Norge finns ripa, hare, skogshönsfågel och räv.³⁵ Som högvilt (*storvilt*) jagas bland annat rådjur, hjort (kronvilt och dovilt), vildren och älg. Liksom i Sverige förekommer även jakt efter stora rovdjur som varg, björn, järv och lodjur.³⁶

Rätten till jakt och annan fångstverksamhet (fortsättningsvis jakt) tillhör som utgångspunkt markägaren.³⁷ Undantag görs för jakt i fjordar och hav, utanför gränsen mellan land och vatten. Där är jakten fri.³⁸

³¹ Finnmarkskommisjonens rapport felt 4 Karasjok bind 1 s. 218–219. Jfr Finnmarkskommisjonens rapport felt 1 Stjernøya/Seiland s. 145 och 146, rapport felt 2 Nesseby s. 201–204, rapport felt 3 Sørøya s. 154–156, rapport felt 5 Varangerhalvøya øst s. 203–205, rapport felt 6 Varangerhalvøya Vest s. 214–216. Finnmarkskommisjonen har även lämnat rapporten felt 4 Karasjok, interne rettsforhold i reindriften, bind 1–3 men den berörs inte närmare här.

³² Utmarksdomstolens dom den 21 april 2023 om eiendomsretten til grunn i Karasjok, 21-086077TVI-UTMA, s. 78, 79, 89–93 och 98.

³³ Webbssidan fefo.no <https://www.fefo.no/presserom/pressemeldinger/karasjok-saken-ankes-til-hoyesterett.8172.aspx> besökt den 17 maj 2023.

³⁴ 1 kap. 3 § Finnmarksloven.

³⁵ Webbssidan njff.no <https://www.njff.no/jakt/smaviltjakt> besökt den 25 januari 2023.

³⁶ Webbssidan miljodirektoratet.no <https://www.miljodirektoratet.no/ansvarsomrader/jakt-felling-og-fangst/storviltjakt/> besökt den 28 mars 2023.

³⁷ VII kap. 27 och 28 §§ loven om jakt og fangst av vilt (viltloven).

³⁸ VII kap. 32 § viltloven.

I södra och mellersta Norge finns så kallade statsallmänningar. Där gäller att den som det senaste året varit och fortfarande är stadigvarande bosatt i Norge har rätt att på lika villkor mot lösande av jaktkort jaga småvilt utan hund. Jakt efter vildren tillåts under vissa villkor och särskilda föreskrifter kan utfärdas om jakt efter älg, hjort, dovhjort, rådjur, bäver och rovdjur.³⁹ Jakten och fisket på statsallmänningarna förvaltas och administreras av kommunerna genom särskilda fjällstyrelser. Fjällstyrelserna har organisatoriskt samlats i paraplyorganisationen Norges Fjellstyresamband och är tillsammans Norges största leverantör av jakt och fiske till allmänheten.⁴⁰ För jakt på statsallmänningarna säljer fjällstyrelserna årligen cirka 25 000 småviltskort, 1 200 jaktkort på älg och 5 000–7 000 jaktkort på vildren.⁴¹

På statlig mark som inte är att betrakta som statsallmänning administreras och förvaltas jakt och fiske som utgångspunkt av det statliga bolaget Statskog SF. Sådan mark finns företrädesvis i norra Norge. I exempelvis Nordland och Troms finns inga statsallmänningar, varför statens fastigheter i dessa områden omfattas av vad som sägs här. Där är småviltsjakt mot lösande av jaktkort tillåten för norska medborgare och för den som under det senaste året varit och fortfarande är bosatt i Norge. Upplåtelse av jakt kan också ske för längre perioder.⁴²

För FeFo gäller särskilda regler för jakt. Där har var och en som utgångspunkt, mot lösande av jaktkort till en avgift som FeFo bestämmer, rätt till bland annat småviltsjakt. Den som är bosatt i Finnmark har därutöver bland annat rätt att på motsvarande sätt jaga högvilt. För personer utan sådan anknytning till FeFo krävs särskilt tillstånd. Renskötare har samma rätt som kommuninvånare under den tid som renskötsel bedrivs där.⁴³

FeFo får begränsa tillgången till förnybara resurser, som till exempel jakt, om hänsynen till resursen kräver det. Inför ett sådant beslut ska kommuner, myndigheter för vilt och fiske, och organisationer för dem som berörs höras. Vid sådana begränsningar ska skälig hänsyn tas till berörda gruppers användning av resursen. Beslut om begränsningar i bland annat jakt får överklagas till ansvarigt departe-

³⁹ XI kap. 23 och 26 §§ loven om utnyttning av rettar og lunnende m.m. i statsallmenningane (fjellova).

⁴⁰ Webbssidan fjellsturene.no <https://www.fjellsturene.no/om-fjellstyresambandet-1> och <https://www.fjellsturene.no/jakt> besökt den 24 januari 2023.

⁴¹ Webbssidan fjellsturene.no <https://www.fjellsturene.no/jakt> besökt den 24 januari 2023.

⁴² IV kap. 10 § och VII kap. 31 § viltloven.

⁴³ 3 kap. 22, 23, 25 och 27 §§ Finnmarksloven.

ment.⁴⁴ Det finns ingen särskild begränsning i klagorätten, utan den som bedöms ha ett rättsligt intresse i saken har möjlighet att överklaga.⁴⁵

Finnmarkslovens rättighetsreglering baseras i huvudsak på bösättning. Det görs alltså ingen skillnad i rättighetsavseende beroende på om man är same, norrman, kvän eller har någon annan etnisk tillhörighet. Däremot finns vissa särregler för renskötare, vilket utvecklas i avsnitt 9.1.5. Vissa mekanismer finns också som syftar till att tillräcklig hänsyn ska tas till samiska intressen innan beslut fattas som har betydelse för samisk kultur, renskötsel och därmed sammanhängande frågor. Det gäller till exempel sammansättningen av FeFo:s styrelse.

Fiske

Norge har mycket goda fiskemöjligheter. Fritidsfisket är välorganiserat och tillgången till fiske god. Landet har långvariga traditioner av sportfiske, vilket bedrivs med handredskap. För havsfiske finns bland annat torsk, sej och makrill. Den som fiskar i älvar och sjöar kan hitta goda bestånd av exempelvis lax, öring och röding.

Saltvattensfiske i fjordar och hav för husbehov kräver inget tillstånd, utan ingår enligt norsk rätt i allemansrätten.⁴⁶ Liksom när det gäller jakt tillhör rätten till fiske annars som utgångspunkt markägaren. För att fiska i vatten på privat mark krävs därför oftast tillstånd från markägaren.⁴⁷

I vatten på de områden som ingår i statsallmänningarna har den som under det senaste året varit och fortfarande är stadigvarande bösatt i Norge rätt att enligt samma villkor utöva handredskapsfiske mot lösande av fiskekort.⁴⁸ Barn under 16 år är dock undantagna från kravet på fiskekort. Upplåtelse av fiske kan även ske för längre perioder.⁴⁹

På statlig mark som inte ingår i en statsallmänning är laxfiske och insjöfiske med handredskap som utgångspunkt tillåtet mot lösande

⁴⁴ 3 kap. 27 § Finnmarksloven.

⁴⁵ 6 kap. 28 § loven om behandlingsmåten i förvaltningsaker (förvaltningsloven).

⁴⁶ Websidan miljostatus.miljodirektoratet.no

<https://miljostatus.miljodirektoratet.no/tema/friluftsliv/allemannsretten/> besökt den 27 februari 2023.

⁴⁷ IV kap.16 och 17 §§ lov om laksefisk og innlandsfisk mv. (lakse- og innlandsfiskloven).

⁴⁸ XII kap. 28 § fjellova.

⁴⁹ IV kap. 19 § laks- og innlandsfiskloven og XII kap. 30 § fjelloven.

av fiskekort för alla som under det senaste året varit och fortfarande är bosatta i Norge. Fiske med fasta redskap får användas endast på särskilt anvisade platser.⁵⁰

Även när det gäller fiske finns särskilda regler för FeFo. Som utgångspunkt har var och en, mot lösande av fiskekort till en avgift som FeFo bestämmer, rätt till bland annat visst handredskapsfiske. Kommuninvånare inom FeFo har i kommunens insjöar bland annat rätt att med tillstånd från FeFo fiska med nät. Renskötare har samma rätt som kommuninvånare under den tid som renskötsel bedrivs där.⁵¹ Särskilda fiskerättigheter gäller annars för vattendragen Neiden och Tana.⁵² När det gäller begränsningar i fiskerätten gäller samma regler som för begränsningar avseende jakt.

9.1.5 Renskötande samers rätt till jakt och fiske i renskötselområdet

För rätt att bedriva renskötsel i Norge krävs innehav av ett renmärke. Rätt till renmärke har i huvudsak personer av samisk börd som vid lagens ikraftträdande hade renskötsel som huvudnäring, nu har föräldrar eller mor- eller farföräldrar som har haft renskötsel som huvudsyssla och som ingår i eller ska ingå i en siidaandel. Under vissa förhållanden kan den som är gift eller sambo med en ordförande för en siida ha rätt till renmärke.⁵³

Renskötare har enligt reindriftsloven rätt att jaga och fiska i samband med renskötsel på statlig mark, statsallmanning och mark som tillhör FeFo inom renskötselområdet. Dessa rättigheter får, till skillnad från motsvarande rättigheter i Sverige, utövas på samma villkor som för personer som är stadigvarande bosatta där. Det innebär till exempel att jaktkort och fiskekort kan krävas för utövandet men däremot tas ingen avgift ut för jakten eller fisket.⁵⁴

Renskötelse rätt, och därtill hörande rättigheter såsom jakt och fiske, kan även finnas på privat mark om de där har upparbetats genom ålders tids bruk. Frostating lagmannsrett har för renägare med eget renmärke i Essands renbetesområde erkänt en rätt till husbehovsfiske i alla vatten och vattendrag i Tydals kommun inom det aktuella

⁵⁰ IV kap. 22 § lakse- och inlandsfiskeloven.

⁵¹ 3 kap. 22, 23 och 25 och 27 §§ Finnmarksloven.

⁵² 4 kap. 28 § och 5 kap. 29 § Finnmarksloven.

⁵³ 2 kap. 9 § och 5 kap. 32 § reindriftsloven.

⁵⁴ 3 kap. 26 § reindriftsloven.

renbetesområdets gränser. Dessa renägares fiskerätt, som grundas på alders tids bruk, gäller därmed även i privata vatten.⁵⁵ Vidare har Høyesterett genom Brekkendomen tillerkänt samerna i Riast-Hyllingens renskötseldistrikt rätt att i samband med renskötsel jaga och fiska för husbehov på samägd mark (Brekken sameie i Røros).⁵⁶

Till skillnad från den svenska rennäringslagen ställer reindriftsloven varken upp en rättighet eller ett förbud för renskötare att upplåta sin rätt till jakt och fiske. Den gällande rättsuppfattningen i Norge är dock att rättigheterna är knutna till den enskilde renskötarens renskötsel och att rättigheterna därför inte kan överlåtas till andra.

Förutom rätt till jakt och fiske ingår i den norska renskötselrätten även en rad andra bruksrättigheter. De mest centrala är rätten att uppehålla sig i det så kallade renbetesområdet med sina renar, inklusive rätt till bete för renarna, rätt att färdas och flytta, rätt att uppföra anläggningar som är nödvändiga för renskötseln och rätt att ta bränsle och virke. Rätten till bränsle och virke är begränsad till eget bruk i samband med renskötseln.⁵⁷

9.2 Finland

9.2.1 Allmänt om Finland

Befolkning, geografi och klimat

Finland har strax över 5,5 miljoner invånare på en yta som utgör strax över fyra femtedelar av Sveriges storlek. Invånarna är främst koncentrerade till de södra och sydvästra delarna av landet, där de fem största städerna ligger. I norra Finland bor det endast fem invånare per kvadratkilometer.

Större delen av Finland utgörs av kuperat lågland. Omkring tre fjärdedelar av landytan är täckt av skog, framför allt barrskog, och mindre än en tiondel är åkermark. De nordvästra delarna av Finland är en del av fjällkedjan Skanderna. Finland är i förhållande till sin

⁵⁵ LF-2008-50209.

⁵⁶ Rt-1968-394, s. 404 och 405.

⁵⁷ 3 kap. 19–25 §§ reindriftsloven.

storlek världens sjörikaste land. Ungefär en tiondel av landytan ligger under vatten.⁵⁸

Nästan en tredjedel av Finlands mark- och vattenområden ägs av staten och förvaltas av Forststyrelsen (motsvarigheten till svenska Skogsstyrelsen). Den största delen av de statligt ägda markerna finns i östra och norra Finland.⁵⁹

Det samiska folket i Finland

Det samiska folket har status som urfolk i Finland. I den finska grundlagen anges att samer, romer och andra grupper har rätt att bevara och utveckla sitt språk och sin kultur.

Antalet samer i Finland beräknas uppgå till minst 7 000.⁶⁰ Hälften av samerna bor inom samernas hembygdsområde, vilket är det uttryck som används i Finland för samernas traditionella territorium.⁶¹ Samernas hembygdsområde omfattar kommunerna Enontekiö, Enare och Utsjoki, samt ett område som hör till renbeteslaget Lapin paliskunta i Sodankylä kommun.⁶² Av de samiska språken talas i Finland nordsamiska, enaresamiska och skoltsamiska. Samtliga räknas som hotade språk.⁶³

Vem som i juridisk mening bör betraktas som same har varit föremål för politisk diskussion i Finland. Diskussionen intensifierades i samband med att den finska regeringen i november 2022 överlämnade en proposition till riksdagen med förslag till ändringar i samesättingslagen. Beslutet att överlämna propositionen till riksdagen var inte enhälligt.

I propositionen uttalades att den nuvarande definitionen av same kan anses problematisk framför allt till den del det är fråga om efterkommande till personer som antecknats som fjäll-, skogs- eller fiskelappar i jordeböckerna eller uppbörds- och mantalslängderna,

⁵⁸ Webbsidan [ui.se/landguiden](https://www.ui.se/landguiden) <https://www.ui.se/landguiden/lander-och-omraden/europa/finland/befolkning-och-sprak/> och <https://www.ui.se/landguiden/lander-och-omraden/europa/finland/geografi-och-klimat/> besökt den 8 februari 2023.

⁵⁹ Webbsidan [metsa.fi](https://www.metsa.fi) (Forststyrelsen) <https://www.metsa.fi/sv/jord-och-vatten/statens-mark-och-vattenomraden/> besökt den 8 februari 2023.

⁶⁰ Webbsidan oikeusministerio.fi (Justitieministeriet) <https://oikeusministerio.fi/sv/sametinget> besökt den 9 februari 2023.

⁶¹ Webbsidan oikeusministerio.fi <https://oikeusministerio.fi/sv/samearenden> besökt den 13 december 2022.

⁶² 4 § samesättingslagen (974/1995).

⁶³ Webbsidan oikeusministerio.fi <https://oikeusministerio.fi/sv/samearenden> besökt den 13 december 2022.

eftersom en anteckning i dessa handlingar inte nödvändigtvis i sig bevisar att en person är av samisk släkt. I förslagen ingår därför att definitionen i 3 § sametingslagen ska ersättas med en bestämmelse som gäller antecknande i vallängden. Utöver subjektiv självidentifikation ska bestämmelsen, på samma sätt som gällande lagstiftning, innehålla vissa objektiva kriterier. Dessa objektiva kriterier föreslås innebära att en person själv eller åtminstone någon av hans eller hennes föräldrar, far- eller morföräldrar eller far- och morföräldrarnas föräldrar har lärt sig samiska som första språk eller att åtminstone en av hans eller hennes föräldrar är eller har varit antecknad som röstberättigad vid val till Sametinget som ordnats den 1 januari 2027 eller senare.

Enligt propositionen är den gällande sametingslagen till många delar föråldrad och motsvarar inte Sametingets synsätt. Vidare nämns att lagreformen är särskilt viktig eftersom Finland vid flera tillfällen har konstaterats kränka både FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter respektive FN:s konvention om avskaffande av alla former av rasdiskriminering i ärenden som gäller kriterierna för Sametingets vallängd. Genom dessa avgöranden har Finland uppmanats till att säkerställa att kriterierna ska definieras och tillämpas på ett sätt som dels respekterar samernas rätt till internt självbestämmande i enlighet med artiklarna 25 och 27 i FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter, dels samernas rätt att ge sitt fria och informerade förhandssamtycke i frågor som rör medlemskap och politiskt deltagande för att fullt ut förverkliga urfolkets rättigheter och då särskilt deras politiska, ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter som garanteras enligt artikel 5 (c) och (e) i FN:s konvention om avskaffande av alla former av rasdiskriminering.⁶⁴ Propositionen om ändring av sametingslagen behandlades av flera utskott i riksdagen, men inte i plenum eftersom grundlagsutskottet på grund av tidsbrist inte gav något betänkande. Frågan kommer sannolikt att behandlas färdigt först efter riksdagsvalet i april år 2023.

I det samiska hembygdsområdet ligger skoltområdet, som sträcker sig mellan byarna Sevettjärvi, Näätämo, Nellim och Keväjärvi i den östra delen av Enare kommun.⁶⁵ Där bor cirka 500 skolter. Skolterna är en grupp samer som tidigare levde ett nomadiserande liv på Kola-

⁶⁴ RP (274/2022 rd) s. 26 och 47. Se även CCPR/C/124/D/2668/2015 paragraf 8, CCPR/C/124/D/2950/2017 paragraf 11 och CERD/C/106/D/59/2016 paragraf 11.

⁶⁵ Se 2 § skoltlagen (253/1995) för en mer detaljerad beskrivning av skoltområdet.

halvön med försörjning genom renskötsel, jakt, fiske och bärplockning. Under andra världskriget förlorade skolterna sina traditionella områden och placerades sedan i Enare kommun.⁶⁶

Med skolt avses enligt skoltlagen en person som själv anser sig vara skolt, förutsatt att han själv eller av hans föräldrar eller far- eller morföräldrar åtminstone en har lärt sig skoltsamiska som första språk, eller att han är efterkommande till en sådan person, eller att han är skolt till börden eller efterkommande till en sådan skolt i överensstämmelse med tidigare lagstiftning.⁶⁷

Renskötsel i Finland får bara bedrivas i renskötselområdet. Renskötselområdet omfattar ungefär 123 000 kvadratkilometer, eller 36 procent av Finlands totala landareal. Nästan hela Lappland samt de nordligaste delar av Norra Österbotten och Kajanaland landskap hör till renskötselområdet.⁶⁸

De nordligaste delarna av renskötselområdet hör till ett område som är särskilt avsett för renskötsel. Den delen av statens mark kan inte användas på ett sätt som medför betydande olägenhet för renskötseln, och överlåtelse och utarrendering av mark får endast ske på villkor att köparen eller arrendatorn inte får rätt till ersättning för de skador som renarna orsakar. Samernas hembygdsområde hör helt och hållet till det område som är särskilt avsett för renskötsel.⁶⁹

Renskötseln i Finland är organiserad i renbeteslag. Renbeteslagen bildas av renägare som bor i renskötselområdet och vilkas renar sköts inom respektive renbeteslags område. Det finns ungefär 1 000 familjer och 4 400 människor som bedriver renskötsel. Den största delen av dessa är inte samer. Till de nordligaste renbeteslagen hör däremot ett betydande antal samer. Det finns ungefär 200 000 renar i Finland.

En renägare kan bara vara delägare i ett renbeteslag. Renägarna är inte personligen ansvariga för sitt renbeteslags förpliktelser. Ett renbeteslag kan vara part i mål som gäller renskötsel inom dess verksamhetsområde och i sitt namn förvärva rättigheter samt ingå förbindelser för fullgörande av sina uppgifter enligt renskötsellagen. Gränserna för renbeteslagens verksamhetsområden fastställs av Regionförvaltningsverket i Lappland. Skyddsgärdet mellan renbeteslag anses dock

⁶⁶ Webb sidan finna.fi <https://www.finna.fi/Content/kolttasamealaisten-historiaa?lng=sv>, besökt den 14 december 2022.

⁶⁷ 4 § skoltlagen.

⁶⁸ Se 2 § första stycket renskötsellagen för en mer detaljerad beskrivning av renskötselområdet.

⁶⁹ 2 § andra stycket renskötsellagen.

som renbeteslagens gräns. Renbeteslagets hemort är den kommun som dess område eller största delen av området hör till.⁷⁰

Sametinget i Finland grundades år 1996 när den första sametingslagen trädde i kraft. Föregångaren till Sametinget, Delegationen för sameärenden, etablerades redan 1973.⁷¹ Sametinget i Finland är ett offentligrättsligt självstyrelseorgan med egna förvaltningsorgan, egen bokföring och egna revisorer. Sametinget verkar inom justitieministeriets förvaltningsområde men till följd av sin autonoma karaktär är Sametinget inte en statlig myndighet och utgör inte heller en del av statsförvaltningen.⁷²

Samerna ska tillförsäkras kulturell autonomi inom det samiska hembygdsområdet i ärenden som angår deras språk och kultur. Sametinget finns till för skötseln av sådana ärenden och dess allmänna behörighet avgränsas därför till ärenden om detta samt ärenden om samernas ställning som urfolk.⁷³

År 2021 tillsatte statsrådet (den finska regeringen) i samarbete med Sametinget och Skolternas byastämma *Sannings- och försoningskommissionen för samer*. Uppdraget är att sammanställa och synliggöra samernas erfarenheter av finska statens och olika myndigheters agerande och de effekter som det har och har haft på samerna som urfolk och individer. En annan del av uppdraget är att öka kunskapen om samerna och samekulturen bland majoritetsbefolkningen och på så sätt skapa förutsättningar för en positiv utveckling av relationerna mellan befolkningsgrupperna. Kommissionen ska redovisa sitt arbete senast i november 2023, men har begärt förlängd tid för sitt arbete.⁷⁴

Relation till folkrätten

Finland är bundet av flera internationella överenskommelser som landet har erkänt. Liksom Sverige och Norge ratificerade Finland konventionerna om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, medborgerliga och politiska rättigheter samt avskaffande av alla former av rasdiskriminering under 1970-talet. Dessa tre FN-konventioner

⁷⁰ 6 § renskötsellagen (848/1990).

⁷¹ Se Mörkenstam m.fl., 2016, s. 10–20 för en jämförelse mellan sametingen i Norge, Finland och Sverige.

⁷² Webb sidan oikeusministerio.fi <https://oikeusministerio.fi/sv/sametinget> och [Samediggi.fi](https://www.samediggi.fi) <https://www.samediggi.fi/task/?lang=en>, besökt den 6 mars 2023.

⁷³ 1 och 5 §§ sametingslagen.

⁷⁴ Statsrådets kansli, *Beslut om tillsättande av Sannings- och försoningskommissionen för samer*, 28-10-2021, VN/11265/2020-VNK-58, s. 1 och 2.

är centrala människorättsinstrument, ur vilka samiska och andra urfolks rättigheter härleds.⁷⁵

År 2007 röstade Finland, liksom Sverige och Norge, för FN:s generalförsamlings deklARATION om urfolks rättigheter. I samband med detta valde även Finland att avge en röstförklaring, i vilken man bland annat framförde att deklARATIONEN fungerar som ett ramverk för en ny internationell minimistandard för urfolksrättigheter.⁷⁶

Finland har inte ratificerat ILO 169.⁷⁷

9.2.2 Kort om det samiska folkets rättigheter i Finland

Även för samerna i Finland utgör artikel 27 i FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter en central rättsregel eftersom den skyddar rätten för en grupp av individer att vidmakthålla sin kultur, sitt språk och sin religion. Som redogjorts för i avsnitt 9.1.2 ska rätten till ett eget kulturliv i det här sammanhanget ses i vid bemärkelse – även näringsfång och traditionella ekonomiska aktiviteter är en central del i ett urfolks kultur. Urfolkskulturer är tätt sammanlänkade med användning av mark och naturresurser. Denna rätt till det egna traditionella levnadssättet och användning av traditionella marker stärks av ett förbud mot diskriminering (artikel 26) och rätten till självbestämmande (artikel 1).⁷⁸

Bestämmelserna är direkt tillämpliga i Finland eftersom konventionen, liksom i Norge, har inkorporerats i finsk lag.⁷⁹ Finlands högsta domstol har år 2022 i två brottmål friat finska samiska fiskare, eftersom krav på fisketillstånd och villkor knutna till det bedömts begränsa deras rättigheter på ett sätt som varit oförenligt med skyddet för samisk kultur enligt 17 § tredje stycket grundlagen och artikel 27 i FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter.⁸⁰

⁷⁵ Se avsnitt 8.4 för mer information om konventionernas betydelse.

⁷⁶ Webbssidan press.un.org <https://press.un.org/en/2007/ga10612.doc.htm>, besökt den 14 februari 2023.

⁷⁷ Webbssidan [ilo.org](https://www.ilo.org)

https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:11200:0::NO:11200:P11200_COUNTRY_ID:102625, besökt den 14 februari 2023.

⁷⁸ Se mer om artikel 27 i avsnitt 8.4 om folkrätt.

⁷⁹ Lag om godkännande av vissa bestämmelser i internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (FördrS 7/1976).

⁸⁰ R2019/424 punkten 51 och R2019/425 punkten 45. Jfr 106 och 107 §§ grundlagen, 10 § andra stycket fiskelagen och 9 § statsrådets förordning om fisket i sidovattendragen till Tana älvs vattendrag 297/2017.

Den finska grundlagen anger i 17 § tredje stycket att samerna såsom urfolk har rätt att bevara och utveckla sitt språk och sin kultur. I grundlagens 121 § fjärde stycket finns också en särskild bestämmelse om att samerna inom sitt hembygdsområde har språklig och kulturell autonomi enligt vad som bestäms i lag.⁸¹ Innehållet i den kulturella autonomin preciseras i sametingslagen, bland annat genom Sametingets behörighet. Den samiska språklagen ställer upp språkliga rättigheter, som exempelvis rätten att använda samiska i kontakt med myndigheter.⁸²

För skolorna finns även skoltlagen, som bland annat innehåller viktiga bestämmelser om byastämmor och råd som finns till för skötsel av skolornas ärenden. Vid byastämma behandlas bland annat framställningar och utlåtanden om vittgående eller principiellt viktiga ärenden som rör skolornas näringar eller levnadsförhållanden. Beslutanderätt får utövas av skolter som är myndiga och bor i byn, samt av deras makar. Om ett ärende som behandlas vid byastämman gäller någon annans rätt och fördel, har den personen rätt att i den aktuella delen delta i byastämman och yttra sig där.⁸³ Beredningen av ärenden för skolornas byastämma och genomförande av byastämmans beslut sköts av Näätamöområdet skolråd och Nellim-Keväjärviområdets skolråd. Skolråden ska bland annat ge utlåtanden om ansökningar om tillstånd att hålla ren-, jakt- eller fiskestuga, ansökningar om mark, överlåtelsestillstånd för skolters fastigheter, användning av hävdområden och andra motsvarande frågor som omedelbart inverkar på skolters levnadsförhållanden.⁸⁴ Ordförande för de båda skolråden är skolornas förtroendeman.⁸⁵

Den finska renskötselrätten regleras genom renskötsellagen. Till skillnad från dess svenska och norska motsvarighet reglerar lagen renskötsel för både samiska och icke-samiska renägare. Under rubriken ”renägare” står det i 4 § att ”renar får ägas endast av sådana medbor-

⁸¹ 17 § tredje stycket och 121 § fjärde stycket grundlagen (731/1999).

⁸² 5 § sametingslagen och 4 § den samiska språklagen (1086/2003).

⁸³ 42–44 §§ skoltlagen. I Näätamöområdet och i Nellim-Keväjärviområdet hålls ordinarie byastämma på vardera området en gång per kalenderår. Därutöver kan extra byastämma sammankallas enligt vad den ordinarie byastämman beslutar, vad som enligt skolrådet eller förtroendemannen anses vara befogat eller om så krävs av minst tio röstberättigade skolter som bor i byn.

⁸⁴ 45 § skoltlagen. Om ett ärende som rör skolornas näringar eller levnadsförhållanden är brådskande och byastämman inte kan sammankallas i tid ska skolrådet ge utlåtanden till myndigheter.

⁸⁵ 46 § skoltlagen. Skolorna kan välja en sådan förtroendeman som representant för att bevaka deras intressen och sköta deras gemensamma angelägenheter. Förtroendemannen och hans suppleant ska vara skolter, bo i skolområdet, kunna skoltsamiska och vara lämpade för uppgiften.

gare i en stat inom europeiska ekonomiska samarbetsområdet som har varaktig hemort inom renskötseområdet”. Vidare saknar den finska renskötselagen hänvisning till både rättigheter och innehavare av dessa. Under rubriken ”rätt att bedriva renskötsel” anges i 3 § att ”renskötsel får, med de inskränkningar som stadgas i denna lag, inom renskötseområdet bedrivas oberoende av ägande- eller besittningsrätten till marken”.

Ovanstående innebär en oklarhet kring samiska renskötarens rättigheter. På grund av den historiska närheten mellan Sverige och Finland torde det dock föreligga likheter länderna emellan i fråga om renskötselrätten. I förarbetena till renskötselagens föregångare uppmärksammas också den gamla samiska renskötelsen som en rätt som uppstått via bruk under lång tid, närmast urminnes hävd. Renskötselrätten i Finland torde därmed vara civilrättsligt grundad och skyddad mot expropriation, liksom i Sverige och Norge. Även villkoren för upparbetandet av en rättighet baserad på urminnes hävd borde i princip vara desamma i Finland som i Sverige. Frågan om renskötselrättens yttersta rättsgrund har dock inte klargjorts av domstol; det saknas praxis i Finland om samisk renskötselrätt.⁸⁶

9.2.3 Allmänhetens tillgång till jakt och fiske i Finland

Jakt

De viktigaste viltarterna i Finland är skogshönsfåglar, skogshare, älg och vitsvanshjort samt gräsand och ringduva. Räv, bäver och mård jagas som pälsvilt. Stora rovdjur som jagas med dispens i stamvårdande eller skadeförebyggande syfte är björn, lodjur samt en del varg och järv. Av främmande arter jagas det mink, mårhund och bisamrätta.⁸⁷ Jakt efter gräsäl och vikaresäl tillåts utanför Finlands kust.⁸⁸

Rätten till jakt tillkommer i finsk rätt som utgångspunkt markägaren.⁸⁹ En markägare kan arrendera ut sin jakträtt helt eller delvis. Det är inte tillåtet att arrendera ut jakträtten i andra hand men den som har jakträtt på viss mark kan ge andra tillstånd att jaga där.⁹⁰

⁸⁶ Se Allard, 2015, s. 43 och 47–52 där de finska äldre förarbetena (kommittébetänkande 1929:8, 1942:8 och 1976:26) redogörs för närmare.

⁸⁷ Finlands viltcentrals broschyr: *På jakt i Finland*, 2021, s. 2.

⁸⁸ Jfr 1 §. Jord- och skogsbruksministeriets förordning om jakt på gräsäl som sker med stöd av regionala kvoter under jaktåret 2019–2022.

⁸⁹ 6 § jaktlagen (615/1993).

⁹⁰ 11 § jaktlagen.

När det gäller statlig mark har var och en som är stadigvarande bosatt i Finland rätt att jaga inte bara inom allmänna vattenområden i havet utan också på statsägda holmar och skär inom ett sådant område, samt i Finlands ekonomiska zon.⁹¹ Därutöver har invånare i vissa kommuner särskild rätt att jaga på statens mark i sin hemkommun, vilket behandlas närmare i avsnitt 9.2.4.⁹²

I nationalparker i södra Finland och i naturreservat i hela landet är det i allmänhet förbjudet att jaga. I myrskyddsområdena är det ofta tillåtet att jaga, medan begränsningarna är striktare i gamla skogar och lundskyddsområden. Däremot har ortsbor generellt rätt att jaga i nationalparkerna i norra Finland.⁹³

Över 300 000 jägare i Finland löser årligen jaktkort mot en jaktvårdsavgift. Sex procent av alla finländska medborgare har ett jaktkort, vilket innebär att det i Finland finns flest jaktkortslösare i hela Europa sett till folkmängden.

Det är Forststyrelsen som säljer tillstånd för jakt på statens mark. Det finns tillståndsområden för småviltsjakt och älgjakt. Det går även att söka tillstånd för jakt efter stora rovdjur.

Älgjaktlag kan ansöka om områdestillstånd för älgjakt för ett år i taget. Ansökan görs varje år i januari. När ett områdestillstånd har beviljats av Forststyrelsen ska jaktlaget ansöka om jaktlicens också från Finlands viltcentral. För jakt efter varg, lodjur och järv behövs först en dispens som beviljas av Finlands viltcentral. Dispens behövs också om björn jagas utanför renskötselområdena.⁹⁴

Jakt är tillåten endast under de jaktperioder som har fastställts för respektive viltart.⁹⁵

I Finland finns 15 jaktvårdsdistrikt som är underställda Jägarnas centralorganisation. De har liknande arbetsuppgifter som länsstyrelserna i Sverige inom jaktens område.⁹⁶

⁹¹ 7 § jaktlagen.

⁹² 8 § jaktlagen.

⁹³ Webbssidan eraluvat.fi <https://www.eraluvat.fi/se/jakt/bra-att-veta/jakt-i-naturskyddsomraden.html>, besökt den 14 december 2022.

⁹⁴ Webbssidan metsa.fi <https://www.metsa.fi/sv/jord-och-vatten/tillstand/jakttillstand/>, besökt den 15 december 2022.

⁹⁵ Webbssidan riista.fi <https://riista.fi/sv/jakt/jakttider/>, besökt den 15 december 2022.

⁹⁶ Webbssidan metsa.fi <https://www.metsa.fi/sv/forststyrelsen/so-har-gor-vi/enheter/jakt-och-fisketjanster/>, besökt den 14 december 2022.

Fiske

Tack vare Finlands rika tillgång på vattendrag har fisket långa traditioner och har alltid haft stor betydelse för landets invånare. Varje år fiskar nästan en och en halv miljon finländare. Största delen av fritidsfiskarna fiskar i insjövattendrag. Omkring en femtedel fiskar i havsområdena. Många olika fångstmetoder används.⁹⁷

Till de vanligaste arterna hör abborre, gädda och gös. I Lappland och i övriga norra Finland fiskas därutöver främst harr, lax, sik, mört och öring.⁹⁸

Rätten att fiska och att bestämma om fisket tillkommer den som äger vattenområdet. En innehavare av fiskerätt kan arrendera ut fiskerätten tills vidare eller för viss tid.⁹⁹

Den största delen av vattnen i Finland är samägda och förvaltas av delägarlag. Samfälliga vatten ägs av dem som enligt fastighetsregisterutdraget har del i ett namngivet vattenområde. Andelen i vatten överförs ofta i samband med ett fastighetsköp, till exempel vid köp av en sommarstugedomt. Det finns över en miljon vattenägare i Finland.¹⁰⁰

Var och en har rätt att avgiftsfritt meta, pilka och fiska strömming med särskilt spö (strömmingshäckla) i både statliga och privata vatten. Den som utövar sådant fiske behöver inte heller något tillstånd från vattenägaren.¹⁰¹ Dessa allmänna fiskerättigheter enligt 7 § fiskelagen kan betecknas som en allemansrätt och gäller endast på det finska fastlandet. På Åland krävs alltid tillstånd från vattenägaren för att fiska.

Allt annat fiske än enligt 7 § fiskelagen kräver tillstånd från vattenägaren. Samtliga fiskeutövare i åldrarna 18–64 år ska även betala fiskevårdsavgift till staten. Är man yngre eller äldre betalar man ingen

⁹⁷ Webbsidan östersjön.fi https://www.oestersjon.fi/sv-FI/Fritidsaktiviteter/Fritid_pa_havet/Fritidsfiske, besökt den 15 december 2022. Webbsidan är framtagen genom ett samarbete mellan Ålands landskapsregering, Geologiska forskningscentralen, Havsplanering, Forststyrelsen, Meteorologiska institutet, Naturresursinstitutet, Museiverket, Havscentret vid Finlands miljöcentral och Åbo universitet.

⁹⁸ Webbsidan statdb.luke.fi https://statdb.luke.fi/PxWeb/pxweb/sv/LUKE/LUKE__06%20Kala%20ja%20riista__02%20Rakenne%20ja%20tuotanto__06%20Vapaa-ajankalastus/03_Vapaa-ajankalastuksen_saalis_alue.px/table/tableViewLayout2/?loadedQueryId=d3aec9e1-8101-48fe-98ce-e528eea2caf3&timeType=top&timeValue=1, besökt den 23 mars 2023.

⁹⁹ 5 och 11 §§ lagen (379/2015) om fiske (fiskelagen).

¹⁰⁰ Webbsidan ahven.net <https://ahven.net/sv/delagarlag/ansvarsfullt-agande/>, besökt den 15 december 2022 och Centralförbundet för Fiskerihushållnings broschyr *Ansvarsfullt vattenägande*, 2015, s. 3.

¹⁰¹ 7 § fiskelagen.

avgift. Betald fiskevårdsavgift innebär tillstånd att fiska med ett spö i en stor del av landets fiskevatten, såväl statliga som privata. För spöfiske med flera spön, fiske med fångstredskap eller kräftfiske behöver fritidsfiskare dock söka ett områdesspecifikt tillstånd. Det finns fler än 50 sådana spöfiskeområden respektive områden för fiske med övriga redskap.

Det är Forststyrelsen som administrerar både fiskevårdsavgiften och fisketillstånd för statens vattenområden. Fisketillstånd för privata vattenområden köps av ägaren till de privata vattenområdena eller av den som företräder ägarna, till exempel ett delägarlag. Även kommersiella fiskare ansöker om fisketillstånd från Forststyrelsen för att utöva sin näringsverksamhet.¹⁰²

I vissa kommuner har kommuninvånarna särskild rätt att avgiftsfritt få tillstånd av Forststyrelsen att fiska i statens vatten. Tillståndet är personligt och utfärdas för högst tre år i taget. För fiske i vissa älvar och vattendrag där lax och öring stiger krävs dock att en kommuninvånare löser ett särskilt tillstånd av Forststyrelsen.¹⁰³ Dessa regler behandlas närmare följande avsnitt.

9.2.4 Särskilda bestämmelser om jakt och fiske för personer bosatta i norra Finland

Personer som är bosatta i landskapen Lappland, Kajanaland eller i någon av Norra Österbottens kommuner Kuusamo, Pudasjärvi eller Taivalkoski kommuner har rätt att i sina hemkommuner jaga på områden som tillhör staten.¹⁰⁴ Som framgått omfattar samernas hembygdsområde kommunerna Enontekis, Enare och Utsjoki samt ett område som hör till renbeteslaget Lapin paliskunta i Sodankylä kommun. Samtliga av dessa områden är belägna i Lappland. Området där dessa speciella jakt- och fiskemöjligheter gäller utgörs av sammanlagt cirka 8 063 000 hektar statligt ägda mark- och vattenområden som Forststyrelsen förvaltar. Naturreservat där jakt får bedrivas har begränsats

¹⁰² Webb sidan metsa.fi (Forststyrelsen) <https://www.metsa.fi/sv/jord-och-vatten/tillstand/fisketillstand/>, besökt den 15 december 2022.

¹⁰³ 10 § fiskelagen.

¹⁰⁴ 8 § jaktlagen.

till cirka 40 000 hektar i Lappland och 11 000 hektar i Kajanaland och Norra Österbotten.¹⁰⁵

Personer vars hemkommun är Enontekis, Enare eller Utsjoki (det vill säga större delen av det samiska hembygdsområdet) har rätt att avgiftsfritt få tillstånd av Forststyrelsen att fiska i de vatten i kommunerna som tillhör staten. Tillståndet är personligt och ges för högst tre år i taget. Från det avgiftsfria tillståndet undantas vissa områden där lax och öring stiger. För dessa områden har samma personer i stället rätt att av Forststyrelsen lösa in ett säsongstillstånd som inom vissa villkor berättigar till handredskapsfiske. Även detta tillstånd är personligt. För tillståndet tas det ut en avgift. För personer under 18 år är säsongstillståndet däremot avgiftsfritt. Ett säsongstillstånd gäller för områden som tillhör staten och som ligger i personens hemkommun. De tillståndsvillkor som Forststyrelsen fastställer för säsongstillstånden utgörs av fiskekvoter per fiskare, rapporteringsskyldighet i fråga om fångsten och andra allmänna och tillståndsområdesvisa fiskebegränsningar.¹⁰⁶

Forststyrelsen ska samordna frågor om vård, användning och skydd av naturresurser i dess besittning inom samernas hembygdsområde så att förutsättningarna för utövande av samekulturen tryggas, och inom renskötselområdet så att de förpliktelser som föreskrivs i renskötsellagen uppfylls.¹⁰⁷

I samernas hembygdsområde behandlas frågor om jakt och fiske, såsom kvotbeslut, av Sametinget och särskilda delegationer. I en kommun som i sin helhet hör till samernas hembygdsområde tillsätts det en delegation med uppgift att handlägga ärenden som gäller en hållbar användning och skötsel av statens land- och vattenområden och de naturresurser som hör till dem.

Vid ett årligt samarbetsmöte mellan Forststyrelsen, Sametinget, skolternas byastämma och renbeteslagen behandlas frågor om jakt. Forststyrelsens jaktplanerare håller även aktiv kontakt med intressegrupperna i ärenden som gäller jaktplanering och samordning av jakt och renskötsel. Det kan vara frågor om kvoter för jaktlicenser och områden med jaktförbud.

¹⁰⁵ Webb sidan [utinaturen.fi](https://www.utinaturen.fi) (Forststyrelsen)

<https://www.utinaturen.fi/jakt/jaktiskyddsomr%C3%A5den#jaktomraden>, besökt den 15 december 2022.

¹⁰⁶ 2 kap. 10 § fiskelagen.

¹⁰⁷ 3 kap. 6 § andra stycket lagen (234/2016) om Forststyrelsen.

I frågor som gäller användning och skötsel av fiskevatten i skoltområdet samarbetar Forststyrelsen med skolternas byastämma. Forststyrelsen kan sälja fisketillstånd till icke-ortsbor, men i fråga om antalet och hur tillstånden fördelas beaktar myndigheten fiske som utövas av orfsbefolkningen och av ägare till fastigheter till vilka fiskeförmåner hör enligt särskilda grunder.¹⁰⁸

9.2.5 Renskötande samers rätt till jakt och fiske i Finland

Som framgått i avsnitt 9.2.2 får renskötsel i Finland bedrivas av såväl samer som icke-samer.

Renskötellagen erkänner ingen särskild rätt till jakt och fiske för renskötare (renägare). Frågan om huruvida renskötselrätten i Finland innefattar en rätt till jakt och fiske, eller upplåtelse av sådana rättigheter, har inte heller prövats av domstol. Det innebär att renskötande samers utövning av jakt och fiske i huvudsak vilar på samma premisser som för den övriga befolkningen, och att det bara är om samerna är mark- eller vattenägare som de kan upplåta jakt- och fiskerättigheter.

För skolter som är bosatta i skoltområdet gäller vissa särskilda rättigheter kopplade till renskötsel, jakt och fiske. Dessa rättigheter har, till skillnad från motsvarande rättigheter i svensk lagstiftning, karaktären av särskilda förmåner. Vem som är skolt och var skoltområdet ligger har behandlats närmare i avsnitt 9.2.1.

Skolter som är bosatta i skoltområdet får fiska avgiftsfritt i statens vatten där. De får även hålla båthamn och platser för torkning av fiskeredskap utan särskilt tillstånd. Om dessa förmåner nyttjas för renhushållning, det vill säga i samband med renskötsel, gäller ingen begränsning till husbehov. Dessa förmåner kan med Forststyrelsens tillstånd även beviljas sammanslutningar som består av skolter, om särskilda skäl finns.

Vidare får skolter som är bosatta i skoltområdet med skogsförvaltningsmyndigheternas tillstånd hålla ren-, jakt- och fiskestugor, fiskkällare och lagerbyggnader på behövliga platser. Sådant tillstånd får beviljas endast om förläggandet av byggnaden i fråga anses behövligt för att skolten och skolstens familj ska få livsmedel som är avsedda att användas i det egna hushållet. Forststyrelsen kan under

¹⁰⁸ Webbsidan metsa.fi <https://www.metsa.fi/sv/jord-och-vatten/planering-av-omradesanvandningen/verksamhet-i-samernas-hembygdsomrade/>, besökt den 14 december 2022. Jfr 6 kap. 18 och 10 kap. 39 § lagen om Forststyrelsen och 2 kap. 6 § fiskelagen.

vissa förutsättningar även bevilja en sammanslutning som bedriver fiske en sådan förmån.

Skolter som är bosatta i skoltområdet får vidare låta boskap beta och för boskapen samla in hö, löv, starr och sjöfräken samt, med skogsförvaltningsmyndighetens tillstånd, även lav. Sådant tillstånd får beviljas endast om insamlandet av lav anses behövligt för att skolten och skoltenens familj ska få livsmedel som är avsedda att användas i det egna hushållet. Skolter som är bosatta i skoltområdet får också iståndsätta åker, äng och betesmark med skogsförvaltningsmyndighetens tillstånd. Forststyrelsen kan under vissa förutsättningar även bevilja ett lokalt renbeteslag en sådan förmån. Om förmånen nyttjas i samband med renskötsel gäller ingen begränsning till husbehov.

Därutöver gäller att skoltsamer som är bosatta inom skoltområdet under vissa förutsättningar får virke, grus och fyllningsjord för ved-, byggnads- och annat husbehov.¹⁰⁹

9.3 Kanada

9.3.1 Allmänt om Kanada

Befolkning, geografi och klimat

Kanada är en federation som består av tio provinser och tre territorier. Landet har drygt 38 miljoner invånare, varav strax över 80 procent bor i städer. Kanadas yta är nästan 20 gånger större än Sveriges.

Hälften av Kanadas yta utgörs av ett sjörikt slätt- och platålandskap. Västkusten domineras av två parallella bergskedjor med fjordar och tusentals öar. I landets östra delar reser sig i stället ett högland med runda, låga berg. En dryg fjärdedel av landets yta är täckt av skog, främst barrskog. 94 procent av skogen ägs av staten eller provinserna. Nordväst om Hudson Bay ligger de arktiska öarna.

Större delen av Kanada har ett kalltempererat klimat med långa och kalla vintrar. De mildaste vintrarna finner man på västkusten, medan östkusten har svala somrar. Längst i norr råder polarklimat med vinter-

¹⁰⁹ 9 § första, andra och tredje stycket skoltlagen.

temperaturer omkring 40 minusgrader och sommartemperaturer under 10 plusgrader.¹¹⁰

En mycket stor andel av marken i Kanada är statlig (*crown land*). Ungefär hälften av landets yta ägs av provinserna, två tiondelar tillhör den federala regeringen och en tiondel utgör privat mark.¹¹¹

Urfolken

Kanada har erkänt tre urfolk: *First Nations*, *Inuit* och *Métis*. Vid 2021 års folkräkning uppgav cirka 1,8 miljoner människor, eller ungefär fem procent av landets totala befolkning, att de identifierar sig som något av dessa urfolk.¹¹²

Urfolken finns i hela landet. Ontario som är den mest tätbefolkade provinsen har även störst antal urfolksmedlemmar, ungefär 406 590 personer som utgör cirka tre procent av provinsens totala antal invånare. Det kan jämföras med de mycket stora och glest befolkade landområden som utgör Nunavut och Northwest Territories där urfolken utgör cirka 86 procent respektive 50 procent av den totala befolkningen.¹¹³

Som redogörs för nedan varierar urfolkens historia, språk, kultur och organisation mellan och inom respektive urfolk. Frågan om vem som ska anses tillhöra ett urfolk i Kanada är komplex. Frågor om identitet sammanfaller med det konstitutionella skyddet av urfolkens rättigheter till land och resurser och väcker frågor om kontroll över vilka individer som är medlemmar i en specifik grupp. Det handlar om jakt-, fångst- och fiskerättigheter samt tilldelning av särskilda förmåner och medel för vissa samhällen.¹¹⁴

Urfolken i Kanada har utsatts för övergrepp av staten och kyrkan genom bland annat internatskolor. Med anledning av det har Kanada

¹¹⁰ Webbsidan [ui.se/landguiden/lander-och-omraden/nordamerika/kanada/befolkning-och-sprak/](https://www.ui.se/landguiden/lander-och-omraden/nordamerika/kanada/befolkning-och-sprak/) och <https://www.ui.se/landguiden/lander-och-omraden/nordamerika/kanada/geografi-och-klimat/>, besökt den 8 februari 2023.

¹¹¹ Webbsidan [thecanadianencyclopedia.ca](https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/crown-land) <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/crown-land>, besökt den 12 december 2022.

¹¹² Statistics Canada använder självidentifikation som enda kriterium.

¹¹³ Jfr Statistics Canada census 2021 <https://www150.statcan.gc.ca/n1/daily-quotidien/220921/dq220921a-eng.htm>, besökt den 30 november 2022.

¹¹⁴ Allard, Christina, 2017, *Förverkligandet av samiska rättigheter: Internationell jämförande forskning*, s. 417.

tillsatt två olika sannings- och försoningskommissioner.¹¹⁵ Den senaste, *Truth and Reconciliation Commission of Canada*, tillsattes av den federala regeringen som ett resultat av en juridisk överenskommelse mellan å ena sidan överlevare och representanter för urfolken och å andra sidan den federala regeringen och kyrkan. Kommissionens uppdrag var bland annat att dokumentera berättelser från överlevande och andra som påverkats personligen av internatskolorna och sprida kunskap till alla kanadensare om internatskolorna och deras konsekvenser.¹¹⁶ Kommissionen påbörjade sitt arbete år 2007 och slutförde sitt uppdrag år 2015 i och med att dess rapport, uppdelad på sex volymer, gavs ut. En av kommissionens 94 rekommendationer för det fortsatta försoningsarbetet var att Kanada skulle godkänna och implementera FN:s generalförsamlings deklARATION om urfolks rättigheter.¹¹⁷

First Nations

First Nations (tidigare kallade *Indians*) är det största urfolket i Kanada med drygt en miljon människor, av vilka över hälften bor i Kanadas västra delar.¹¹⁸ Det finns i dag över 630 olika First Nations-samhällen (även kända som reservat) i Kanada som representerar över 50 olika First Nations-grupper och lika många olika språk.¹¹⁹

First Nations har organisatoriskt samlats inom *Assembly of First Nations* (AFN). AFN är en nationell organisation som arbetar för att främja urfolkets gemensamma ambitioner över hela landet och som företräder urfolket i frågor om urfolksrättigheter och användning av mark och naturresurser. Varje år står AFN värd för två möten där organisationens mandat och direktiv fastställs genom resolutioner som utformas och antas av ledare eller ombud som valts för att företräda de First Nations-grupper som deltar i församlingen. Organisationen vägleds dels av den riktning som ledarna fastställer varje

¹¹⁵ Se Allard, 2017, s. 390 där den äldre kommissionen, Royal Commission on Aboriginal Peoples, beskrivs.

¹¹⁶ Residential Schools Settlement, Official Court Notice, schedule "N", Mandate for the Truth and Reconciliation Commission, 6169971.10.01746-2002, s. 1 och 2.

¹¹⁷ *Honouring the Truth, Reconciling the Future, What We Have Learned, The Survivors Speak, Calls to action*, samtliga 2015, Truth and Reconciliation Commission of Canada. *Canada's Residential Schools: The History, Part 1 Origins to 1939* och *Canada's Residential Schools: The History, Part 2, 1939 to 2000*, båda 2015.

¹¹⁸ Webbssidan 150.statcan.gc.ca <https://www150.statcan.gc.ca/n1/daily-quotidien/220921/dq220921a-eng.htm>, besökt den 30 november 2022.

¹¹⁹ Webbssidan rcaanc-cirnac.gc.ca <https://www.rcaanc-cirnac.gc.ca/eng/1100100013791/1535470872302>, besökt den 30 november 2022.

år, dels av en exekutiv kommitté som består av en nationell ledare och en regional ledare från varje provins och territorium.¹²⁰

Under den europeiska kolonisationen av Nordamerika för First Nations på olika sätt mycket illa. De hade till stor del försörjt sig genom jakt och fiske, men deras traditionella livsstil omöjliggjordes när européerna tog stora landområden i anspråk. Många miste livet till följd av sjukdomar som européerna förde med sig, och att de för många First Nations-grupper så livsviktiga bufflarna utrotades.

En majoritet av alla personer som tillhör urfolket First Nations har vad som kallas *Indian Status*. Sådan status vilar på registrering enligt *Indian Act*, som sedan år 1876 reglerar urfolkets förhållande till den federala regeringen. I dag har personer med Indian Status, vilka kallas *status Indians*, särskilda rättigheter och förmåner samt tillgång till särskilda federala och provinsiella/territoriella program och tjänster.¹²¹ I detta sammanhang ska de så kallade reservaten nämnas. Reservaten skapades av regeringen i slutet av 1800-talet och har sedan dess präglats av statlig kontroll, assimileringspolitik och dålig levnadsstandard. Trots detta väljer fortfarande 40 procent av alla personer som tillhör urfolket First Nations att bo där, bland annat eftersom man önskar bo på sin traditionella mark och utöva sin kultur (i den mån reservaten medger detta).

Inuiter

Inuiter är ett urfolk som består av cirka 70 000 personer.¹²² Majoriteten av dessa lever i runt 50 samhällen i Inuit Nunangat, som betyder ”platsen där inuiterna lever”. Området sträcker sig över Yukon, Northwest Territories, norra Québec, Nunavut och Labrador. Där talas språket inuktut. Varje region har sin egen dialekt. Det finns två skrivna former av inuktut. Den ena använder symboler för att representera ljud och den andra använder det latinska alfabetet.¹²³

¹²⁰ Webb sidan afn.ca <https://www.afn.ca/about-afn> och [thecanadianencyclopedia.ca https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/assembly-of-first-nations](https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/assembly-of-first-nations), besökt den 15 februari 2023.

¹²¹ Webb sidan [ui.se/landguiden https://www.ui.se/landguiden/lander-och-omraden/nordamerika/kanada/urbefolkningens-rattigheter/](https://www.ui.se/landguiden), besökt den 2 december 2022.

¹²² Webb sidan [150.statcan.gc.ca https://www150.statcan.gc.ca/n1/daily-quotidien/220921/dq220921a-eng.htm](https://www150.statcan.gc.ca/n1/daily-quotidien/220921/dq220921a-eng.htm), besökt den 30 november 2022.

¹²³ Webb sidan [rcaanc-cirnac.gc.ca https://www.rcaanc-cirnac.gc.ca/en/1100100014187/1534785248701#sc1](https://www.rcaanc-cirnac.gc.ca), besökt den 30 november 2022.

Inuiterna har organisatoriskt samlats inom *Inuit Tapiriit Kanatami* (ITK). ITK styrs av ledare för inuiternas rättighetsinnehavande markanspråksorganisationer och arbetar med forskning, lobbying, informations spridning och utbildning i syfte att skydda och utveckla rättigheter och intressen för inuiterna i Kanada. I uppdraget ingår att samordna och kommunicera urfolksmedlemmarnas prioriteringar och perspektiv på frågor som påverkar dem, och att säkerställa att de konsulteras och tillmötesgår i frågor där deras rättigheter kan komma att påverkas av den federala regeringens beslut.¹²⁴

Métiser

Métiser är ett urfolk som uppgår till cirka 624 000 personer.¹²⁵ Dessa är ättlingar till de barn som europeiska pälsjägare fick med urfolkskvinnor under 1700-talet. Familjerna kom att bo i egna samhällen och utvecklade en egen kultur och egna språk, framför allt michif som är en blandning mellan franska och olika cree-språk. Än i dag återfinns distinkta métissamhällen längs de gamla rutterna för pälshandeln från Ontario och västerut, även om de flesta métiser numera lever i mindre tätorter.¹²⁶

Att definiera vem som tillhör de olika urfolken har varit en komplex fråga i Kanada, särskilt i relation till métiser och First Nations. Genom blandade äktenskap och en sammanblandning av etnisk identitet under många år saknas tydliga kategorier mellan och inom dessa urfolk. Vissa personer identifierar sig med sitt First Nations-arv, medan andra känner att termen métis bättre fångar deras blandade ursprung.¹²⁷ Frågan har, på liknande sätt som i Finland, vållat politisk diskussion i Kanada.

Kanadas högsta domstol, *Supreme Court of Canada*, behandlade frågan om vem som är métis i juridisk mening för första gången år 2003 i domen *Powley*.¹²⁸ Målet handlade om métiserna Steve Powley och hans son som åtalades för att ha jagat i strid med provinsiell lagstiftning på grund av att de skjutit en älg utan jaktlicens. Domstolen

¹²⁴ Webbssidan itk.ca <https://www.itk.ca/what-we-do>, besökt den 16 februari 2023.

¹²⁵ Webbssidan 150.statcan.gc.ca <https://www150.statcan.gc.ca/n1/daily-quotidien/220921/dq220921a-eng.htm>, besökt den 30 november 2022.

¹²⁶ Webbssidan ui.se/landguiden <https://www.ui.se/landguiden/lander-och-omraden/nordamerika/kanada/urbefolkningens-rattigheter/>, besökt den 2 december 2022.

¹²⁷ Allard, 2017, s. 417.

¹²⁸ Allard, 2017, s. 400 och 401.

kom fram till att de båda männen hade en rätt att jaga till husbehov som baserades på en *aboriginal right* och att den rättigheten olovligen hade inskränkts av provinsiella jaktlagar.

I domen uttalades att ordet *métis* i grundlagens mening inte omfattar alla individer av blandad bakgrund; snarare hänvisar det till särskilda folk som, förutom sin blandade härkomst, utvecklat sina egna seder och en distinkt identitet som skiljer sig från deras förfäders – vilka var européer respektive tillhörde något av urfolken First Nations eller inuiter. Vidare ställde domstolen upp tre kriterier som definierar vem som är *métis* i grundlagens mening och vem som därmed har tillgång till de grundlagsskyddade rättigheterna. Kriterierna kan sammanfattas som självidentifikation (*self-identification*), nedärvd anknytning till en historisk grupp av *métiser* (*ancestral connection*) och acceptans av den moderna gruppen av *métiser* (*community acceptance*).¹²⁹ I doktrin har dessa kriterier bedömts vara särskilt relevanta för plats-specifika rättigheter, som exempelvis jakt och fiske, som utövas i områden där en urfolksgrupps långvariga bruk av mark och vatten kan bevisas.¹³⁰

Den ledande organisationen som samlar urfolket *métiserna* är *Métis National Council* (MNC). Organisationen samlar vad som benämns som demokratiskt valda urfolksregeringar i Saskatchewan, Alberta, British Columbia och Ontario. MNC stödjer urfolksregeringarnas arbete med att leverera tjänster och program inom exempelvis miljö, hälsa, språk, kultur, utbildning och arbete till sina medlemmar. Vidare representerar MNC urfolket på nationell och internationell nivå och arbetar tillsammans med bland andra den federala och de provinsiella regeringarna för att stödja, utveckla och implementera urfolkets prioriteringar i Kanada.¹³¹

Statsskick och rättssystem

Kanada är, till skillnad från de nordiska länderna, en förbundsstat där makten delas mellan den federala regeringen och de tio provinsregeringarna. Alla frågor som inte uttryckligen definieras som provinsiella

¹²⁹ R. v. Powley, (2003) 2 S.C.R. 207, 2003 SCC 43, s. 208 och 209.

¹³⁰ Allard, 2017, s. 401.

¹³¹ Webbsidan [metisnation.ca](https://www.metisnation.ca) <https://www.metisnation.ca/what-we-do> och <https://www.metisnation.ca/about/governance>, besökt den 16 februari 2023.

i landets grundlag utgör den federala regeringens ansvar. Urfolksfrågor tillhör, enligt konstitutionen, den federala regeringens ansvar.¹³²

I den federala regeringsorganisationen finns två särskilda departement med totalt tre ministrar som arbetar med frågor som rör urfolken: *Crown-Indigenous Relations and Northern Affairs* som ansvarar för markfrågor och ska bereda väg för ökat självstyre, och *Indigenous Services* som hanterar frågor kring social välfärd, utbildning, bostäder med mera för personer med *Indian Status*.

De tio provinserna i Kanada är Alberta, British Colombia, Manitoba, New Brunswick, Newfoundland och Labrador, Nova Scotia, Ontario, Prince Edward Island, Québec och Saskatchewan. De tre nordliga territorierna – Yukon, Northwest Territories och Nunavut – har inte samma självständiga ställning som provinserna men har egna regeringar med betydande befogenheter.¹³³ Vid sidan av dessa provinsiella och territoriella regeringar har även ett antal urfolksregeringar återetablerat sig och ett antal urfolksorganisationer skapats.

Urfolken i Northwest Territories har förhandlat om självstyre med den territoriella och federala regeringen sedan 1970-talet. Förhandlingarna har lett fram till begränsat självstyre för en grupp inuiter kallad Inuvialuit, och ett markanspråksavtal mellan den federala regeringen respektive en First Nations-grupp och en grupp métiser.

Territoriet Nunavut bildades som ett resultat av den till ytan största markuppgörelsen i kanadensisk historia. Från att ha ingått i Northwest Territories blev Nunavut år 1999 ett eget territorium. Nunavut utgör en femtedel av Kanadas landmassa och 85 procent av befolkningen där utgörs av inuiter. Att inuiterna utgör en majoritet av den territoriella regeringen säkerställer att politiken reflekterar urfolkets kultur och traditioner. Mer information om Nunavut finns i avsnitt 9.3.1.

I Yukon finns 14 erkända First Nations-grupper som var och en förhandlar med den federala och territoriella regeringen om självstyre. I dag finns det inom territoriet ett antal First Nations-regeringar som verkar parallellt med den territoriella regeringen, eller delar

¹³² Constitution Act, 1867, s. 91 (24). Se även Allard, Christina, 2006, *Two Sides of the Coin: Rights and Duties – The Interface between Environmental Law and Saami Law Based on a Comparison with Aotearoa/New Zealand and Canada*, s. 61–63.

¹³³ Webbssidan [ui.se/landguiden](https://www.ui.se/landguiden) <https://www.ui.se/landguiden/lander-och-omraden/nordamerika/kanada/politiskt-system/> och <https://www.ui.se/landguiden/lander-och-omraden/nordamerika/kanada/urbefolkningens-rattigheter/> och <https://www.ui.se/landguiden/lander-och-omraden/nordamerika/kanada/geografi-och-klimat/>, besökt den 13 februari 2023.

på dess ansvar. Det delade ansvaret gäller exempelvis i frågor om markanvändning och förvaltning av naturresurser såsom vilt och fisk. Vidare erbjuder varje urfolksgrupp utbildning, språk, hälsovård och sociala tjänster till sina medlemmar, medan den territoriella regeringen ansvarar för dem som inte tillhör någon av urfolksgrupperna.¹³⁴

Relation till folkrätten

Kanadas urfolkspolitik och urfolkens rättsliga ställning har, i kontrast till Norge, utvecklats utan något särskilt stort inflytande av folkrätten. Men detta håller på att förändras.¹³⁵

När det gäller FN-konventioner av särskild betydelse för urfolkens rättigheter ratificerade Kanada FN:s konvention om avskaffande av alla former av rasdiskriminering och anslöt sig till FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter och FN:s konventioner om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter under 1970-talet.¹³⁶

Till skillnad från de nordiska länderna valde Kanada att år 2007 rösta emot FN:s generalförsamlings deklARATION om urfolks rättigheter. Även Kanada valde att i samband med detta avge en röstförklaring, genom vilken man uttalade att vissa formuleringar i deklARATIONEN angående mark, territorium och resurser lämnar stort tolkningsutrymme, tar bort behovet av att erkänna en rad markrättigheter och riskerar att riva upp frågor som redan har avgjorts genom avtal. Vidare framförde Kanada genom sin röstförklaring att en fullständig vetorätt över lagstiftningsåtgärder för en viss grupp skulle vara oförenligt med landets parlamentariska system.¹³⁷

Efter att Kanada valde att rösta nej till deklARATIONEN har det dock skett en inrikespolitisk utveckling som gjort att landet justerat sin tidigare position. År 2021 införlivade Kanada FN:s generalförsamlings deklARATION om urfolks rättigheter i nationell rätt genom *The United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples Act*. Den

¹³⁴ Webbsidan [rcaanc-cirnac.gc.ca](https://www.rcaanc-cirnac.gc.ca) <https://www.rcaanc-cirnac.gc.ca/eng/1100100032275/1529354547314#chp3> och [thecanadianencyclopedia.ca](https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/territorial-government) <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/territorial-government>, besökt den 16 februari 2023.

¹³⁵ Allard, 2017, s. 390.

¹³⁶ Webbsidan [ohchr.org](https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?CountryID=129&Lang=EN) https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?CountryID=129&Lang=EN, besökt den 14 februari 2023.

¹³⁷ Webbsidan [press.un.org](https://press.un.org/en/2007/ga10612.doc.htm) <https://press.un.org/en/2007/ga10612.doc.htm>, besökt den 14 februari 2023.

federala regeringen och urfolkens gemensamma arbete med att implementera deklARATIONEN pågår fortfarande i enlighet med det ramverk som lagen ställer upp. En första rapport över arbetets framsteg och kvarvarande delar publicerades år 2022.¹³⁸

Kanada har, i likhet med Sverige och Finland, inte ratificerat ILO 169.¹³⁹

9.3.2 Kort om urfolkens rättigheter i Kanada

I Kanada vilar urfolkens rättigheter på två grunder: *aboriginal rights* och *treaty rights*. Det rör sig alltså om rättigheter som baseras antingen på traditionellt brukande och sedvanerätt eller på avtal. Båda kategorierna av rättigheter är sedan år 1982 grundlagsskyddade.¹⁴⁰

Aboriginal rights

Aboriginal rights är grupprättigheter som tillkommer urfolken i Kanada: First Nations, inuiter och métiser. Rättigheterna erkänns och bekräftas av section 35(1) Constitution Act 1982, men definieras inte närmare. Rättigheternas innehåll har i stället utvecklats och definierats genom avgöranden i Kanadas högsta domstol.¹⁴¹

Rättigheterna kan innefatta äganderätt till mark (så kallad *aboriginal title*, vilket redogörs närmare för nedan), eller mer begränsade rättigheter till mark och naturresurser såsom jakt och fiske. Grundlagsskyddet gäller även en rätt för urfolken att bli konsulterade i frågor som är viktiga för dem (se vidare nedan). Rättigheterna kan även innefatta rätt till självstyre och kulturella och sociala rättigheter.

Gemensamt för rättigheterna är att de har utarbetats genom urfolkens långvariga bruk och innehav av mark. Rätten att inneha och använda mark och naturresurser kan exempelvis inkludera en rätt till jakt och fiske. Rättigheterna varierar dock från grupp till grupp inom

¹³⁸ Webbsidan [justice.gc.ca](https://www.justice.gc.ca/eng/declaration/what-quoi.html) https://www.justice.gc.ca/eng/declaration/what-quoi.html, besökt den 15 februari 2023.

¹³⁹ Webbsidan [ilo.org](https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:11200:0::NO:11200:P11200_COUNTRY_ID:102582) https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:11200:0::NO:11200:P11200_COUNTRY_ID:102582, besökt den 14 februari 2023.

¹⁴⁰ Section 35, Constitution Act 1982. Grundlagsregleringen innebar även att métisernas rätt i egenskap av urfolk erkändes för första gången.

¹⁴¹ Se Allard, 2017, s. 404–411 för en närmare genomgång av rättspraxis gällande innehållet i aboriginal rights och aboriginal title.

respektive urfolk beroende på vilka traditioner, seder och bruk som har utgjort en väsentlig del av respektive urfolksgrupps distinkta kultur.¹⁴²

Grundlagen innebär ett starkt juridiskt skydd för aboriginal rights, men rättigheterna är inte absoluta. Kanadas högsta domstol har genom ett antal rättsfall utarbetat olika test för att identifiera aboriginal rights och avgöra under vilka omständigheter dessa får inskränkas.¹⁴³ Vid identifiering av aboriginal rights (se närmare i punktlistan nedan) måste urfolksgruppen kunna visa på kontinuitet i bruket från tiden före kontakten med européerna och fram till i dag. Eventuella avbrott i bruket accepteras.¹⁴⁴

I domen *Sparrow* från år 1990 ställde Kanadas högsta domstol upp ett antal kriterier för att avgöra vad som innebär en inskränkning av urfolkens grundlagsskyddade rättigheter och under vilka omständigheter en sådan inskränkning är godtagbar. Bakgrunden till målet var att en man vid namn Ronald Edward Sparrow åtalades för brott mot fiskelagen (*Fisheries Act*) för att han fiskat med ett nät som var längre än vad som var tillåtet. Den centrala frågan i målet var om begränsningen av fiskenätets längd var förenlig med hans grundlagsskyddade rättigheter enligt section 35 Constitution Act 1982.

Domstolen uttalade att det är regeringen som ska säkerställa att lagstiftning är förenlig med grundlagsbestämmelsen och ställde sammanfattningsvis upp följande test. Först måste frågan om lagstiftningen inskränker en rättighet som skyddas av grundlagen besvaras. En åtgärd kan innebära en sådan inskränkning om den är orimlig, medför onödiga svårigheter för urfolksgruppen och förhindrar innehavaren av en rättighet att utöva densamma. Bevisbördan ligger i denna del på den individ eller grupp som ifrågasätter lagstiftningen.

Om lagstiftningen konstateras inskränka en rättighet som skyddas av grundlagen går prövningen vidare till om inskränkningen är godtagbar. En inskränkning kan anses godtagbar

- om åtgärden tjänar ett giltigt lagstiftningssyfte,

¹⁴² Webbsidan [rcaanc-cirnac.gc.ca](https://www.rcaanc-cirnac.gc.ca) <https://www.rcaanc-cirnac.gc.ca/eng/1100100028574/1529354437231>, besökt den 6 december 2022.

¹⁴³ Se Allard, 2006, s. 211–231 för en mer utförlig genomgång av rättsfall genom vilka Kanadas högsta domstol har arbetat fram testerna.

¹⁴⁴ R. v. Van der Peet, (1996) 2 S.C.R. 509 och 510.

- om åtgärden kan vidtas med hänsyn till kronans heder (*the honour of the Crown*, i bemärkelsen statens anseende) och speciella relation med urfolken,
- om åtgärden utgör en så liten inskränkning som möjligt i förhållande till det önskvärda resultatet,
- om rättvis kompensation har getts i situationer där det är fråga om expropriation och
- om urfolksgruppen har konsulterats.

Det ska noteras att listan av domstolen inte avsågs vara uttömmande.¹⁴⁵

Kanadas högsta domstol har sedan, genom bland annat avgörandet *Van der Peet* från år 1996, utarbetat ett antal kriterier för att definiera aboriginal rights. Bakgrunden till målet var att en kvinna vid namn Dorothy Marie Van der Peet åtalades för att hon, i strid med provinsiella lagar, sålt lax som hon fiskat med en licens baserad på en aboriginal right.

Domstolen uttalade att en aktivitet, för att utgöra en aboriginal right, måste utgöra en del av en sedvänja eller tradition som utgör en integrerad del av en distinkt kultur hos den urfolksgrupp som gör anspråk på rättigheten. Kriterierna som testet (*integral to a distinctive culture test*) bygger på kan sammanfattas enligt följande.

- Domstolarna måste ta hänsyn till urfolkens perspektiv.
- Domstolarna måste identifiera vilken sorts rättighet som urfolksgruppen gör anspråk på. Aktiviteten måste bedömas generellt snarare än på en specifik nivå. Det kan vara fråga om ett modernt sätt att utöva en sedvänja eller tradition.
- För att vara en integrerad del av en distinkt kultur måste sedvänja eller tradition vara av central betydelse för urfolksgruppen i fråga.
- De sedvänjor och traditioner som utgör aboriginal rights är de som motsvarar sedvänjor och traditioner som fanns före den första kontakten med européerna.

¹⁴⁵ R. v. Sparrow, (1990) 1 S.C.R. 1075, s. 1075, 1076 och 1078–1080.

- Domstolarna måste tillämpa bevisreglerna mot bakgrund av de inneboende bevissvårigheter som finns vid prövningar av urfolkens anspråk.
- Vid bedömningen av anspråk på aboriginal rights måste domstolarna fokusera specifikt på sedvänjor och traditioner hos den urfolksgrupp som gör gällande rättigheten. Anspråk på aboriginal rights ska inte bedömas på generella grunder.
- För att en sedvänja eller tradition ska utgöra en aboriginal right måste den i sig själv vara betydelsefull (*independently significant*) för den urfolksgrupp som gjort anspråk på rättigheten.
- Det ställs inte krav på att en sedvänja eller tradition ska vara unik för urfolkskulturen i fråga.
- Att en sedvänja eller tradition har influerats av europeisk kultur påverkar inte bedömningen av om aktiviteten utgör en aboriginal right. Däremot kan en sedvänja eller tradition som endast har uppstått på grund av den europeiska influensen inte anses utgöra en aboriginal right.
- Domstolarna måste beakta både urfolkens förhållande till mark och urfolkens distinkta kultur och samhällsorganisation.¹⁴⁶

I domen *Powley* från år 2003 (se vidare om bakgrunden till målet i avsnitt 9.3.1 om métiser) tillämpade domstolen det test som formulerats i domen *Van der Peet*, men justerade kriterierna något med hänsyn till métisernas särskilda historia. Det innebär att kriteriet som innebär att en aktivitet för att utgöra en aboriginal right ska motsvara sedvänjor och traditioner som fanns före den europeiska kontakten (*pre-contact*) för métis i stället innebär att aktiviteten ska motsvara sedvänjor och traditioner som fanns när européerna uppnådde politisk och juridisk kontroll i ett område, med fokus på perioden efter att en specifik métisgrupp uppstod och innan gruppen började kontrolleras juridiskt av européerna (*pre-control*).¹⁴⁷

¹⁴⁶ R. v. *Van der Peet*, (1996) 2 S.C.R. 507, s. 507 och 509–511. Se Allard, 2006, s. 211–231 för en mer utförlig genomgång av rättsfall genom vilka Kanadas högsta domstol har arbetat fram testerna.

¹⁴⁷ R. v. *Powley*, (2003) 2 S.C.R. 207, 2003 SCC 43, s. 208.

Särskilt om aboriginal title

Tsilhqot'in från år 2014 är det första och hittills enda rättsfall där landets högsta domstol funnit grund för äganderätt.¹⁴⁸ I domen behandlar Kanadas högsta domstol vilka krav som ställs på urfolkens långvariga bruk och innehav av mark för upparbetande av aboriginal title. Här ställs högre krav på att det långvariga bruket ska vara exklusivt i förhållande till andra.

Bakgrunden till målet var att *Tsilhqot'in Nation*, en semi-nomadisk urfolksgrupp bestående av sex olika stammar som i århundraden levt i en avlägsen dal i centrala British Columbia, motsatte sig att provinsen utfärdade licens för kommersiellt skogsbruk på deras traditionella område. Urfolksgruppen konstaterades ha aboriginal title till sitt traditionella område, med följden att timmer på området inte längre tillhör kronan och att skogslagen (*Forest Act*) inte längre är tillämplig där.

I avgörandet uttalar domstolen att det är kronan som ska säkerställa att en föreslagen åtgärd på ett område där aboriginal title har konstaterats är förenlig med det skydd för urfolkens rättigheter som uppställs genom section 35 i Constitution Act 1982, och att lagstiftning som innebär orimliga begränsningar, medför obefogade svårigheter eller förnekar rättighetsinnehavare möjligheten att välja hur man vill utöva sin rättighet innebär en kränkning.

Vidare uttalar domstolen att utfärdandet av timmerlicenser på mark där aboriginal title har konstaterats innebär en överföring av urfolksgruppens äganderätt till en tredje part och att ett sådant intrång i urfolksgruppens äganderätt måste kunna rättfärdigas om det görs utan urfolksgruppens samtycke. Däremot innebär mer allmänna regleringar, såsom skogsvårdslagstiftning som syftar till att hantera skadedjur eller förhindra skogsbränder, oftast inget sådant intrång.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Frågan om aboriginal title har tidigare prövats i *Calder et al. v. Attorney-General of British Columbia*, (1973) S.C.R. 313 och *Delgamuukw v. British Columbia*, (1997) 3 S.C.R. 1010.

¹⁴⁹ *Tsilhqot'in Nation v. British Columbia*, 2014 SCC 44, (2014) 2 S.C.R. 256 s. 259, 261–263. Se även *R. v. Sparrow*, (1990) 1 S.C.R. 1075 s. 1079 som belyser villkoren i det test som avgör huruvida en åtgärd utgör en tillåten begränsning av en rättighet som skyddas av section 35, Constitution Act 1982.

Treaty rights

Treaty rights är rättigheter som har fastställts genom olika avtal. Även dessa rättigheter erkänns och bekräftas av 35(1) Constitution Act 1982. Rättigheterna definieras inte i konstitutionen, utan i respektive avtal. Avtalen delas upp i historiska och moderna avtal.

Processen för skapandet av avtalen etablerades formellt genom *Royal Proclamation* från år 1763. Samma år hade Frankrike gått med på en uppgörelse som innebar att Storbritannien blev den främsta europeiska makten i Nordamerika. Proklamationen definierade landet väster om de etablerade kolonierna som *Indian Territories*, där First Nations-grupper inte ”borde antastas eller störas” av bosättare och där det nyinrättade *Indian Department* skulle vara den primära förbindelsen mellan den brittiska kronan och urfolket First Nations. Vidare innebar proklamationen, i syfte att förhindra framtida övergrepp, att koloniala guvernörer förbjöds från att anskaffa mark från First Nations-grupper och att en uppsättning protokoll och procedurer upprättades för köp av mark tillhörande First Nations-grupper. Genom att etablera denna nya, administrativa struktur skulle proklamationen även visa brittisk överhöghet över det nya territoriet.

Avtalen fastställer specifika rättigheter, förmåner och skyldigheter för undertecknande parter. Innehållet varierar således från avtal till avtal. Vidare varierar avtalens innehåll och rättigheter grundade på dessa även beroende på när och under vilka omständigheter som avtalen har förhandlats fram.¹⁵⁰

Historiska avtal

Parter till de historiska avtalen är å ena sidan olika First Nations-grupper, å andra sidan kronan (som är det juridiska begreppet för den brittiska regeringen och därefter de kanadensiska regeringarna på federal, provinsial och territoriell nivå).

För en First Nations-grupp kan ett historiskt avtal innebära till exempel rätt till särskilt avsatt mark (reservat), en årlig summa pengar från staten, rätt till jakt och fiske på icke-ockuperad statlig mark eller statligt finansierad skola och lärare i reservatet. Det kan även röra sig

¹⁵⁰ Webbsidan [rcaanc-cirnac.gc.ca](https://www.rcaanc-cirnac.gc.ca) <https://www.rcaanc-cirnac.gc.ca/eng/1100100028574/1529354437231>, besökt den 16 februari 2023.

om engångsförmåner såsom jordbruksutrustning, djur för djurhållning, ammunition och kläder.¹⁵¹

I de historiska avtalen anges ofta att First Nations-grupper har rätt till fri jakt och fiske för husbehov på sitt traditionella territorium. Under lång tid begränsades dessa rättigheter till att endast gälla på mark som avsatts särskilt för en First Nations-grupp. Dessa så kallade reservat var för dock små för att ge något tillräckligt underlag för jakt och fiske. Samtidigt bötfälldes urfolksmedlemmar som jagade eller fiskade utan licens utanför sitt reservat. Sedan år 1982, när aboriginal rights och treaty rights blev grundlagsskyddade, är rätten till jakt och fiske inte längre begränsad till reservaten.

Kanada erkänner 70 historiska avtal som har signerats mellan år 1701 och 1923. Under cirka 200 år ingick den brittiska kronan avtal med olika First Nations-grupper för att stödja fredliga ekonomiska och militära förbindelser och definiera urfolkets respektive europeiska nykomlingars rättigheter att använda de nordamerikanska landområden som urfolket traditionellt hade bebott. De historiska avtalen som undertecknades efter år 1763 överförde aboriginal title till stora landområden från urfolket till kronan i utbyte mot reservat och andra förmåner.

De historiska avtalen behandlar endast en del av urfolkens anspråk på markrättigheter i Kanada. Förhandlingar om mark och naturresurser pågår fortfarande i delar av landet.¹⁵²

Moderna avtal

Den federala regeringen och olika urfolksgrupper förhandlar fortfarande om nya avtal i områden där sådana överenskommelser inte har ingåtts; i huvudsak norra British Columbia, norra Québec och de tre territorierna.

Kravet på att hantera urfolkens markanspråk blev tydligt efter domstolsutslaget i målet *Calder* från år 1973. Målet handlade om Frank Calder som tillsammans med andra medlemmar av Nishga Nation stämde den provinsiella regeringen i British Columbia i syfte att få till stånd ett erkännande av urfolksgruppens aboriginal title till

¹⁵¹ Webbssidan rcaanc-cirnac.gc.ca <https://www.rcaanc-cirnac.gc.ca/eng/1100100028574/1529354437231>, besökt den 6 december 2022.

¹⁵² Webbssidan rcaanc-cirnac.gc.ca <https://www.rcaanc-cirnac.gc.ca/eng/1100100028574/1529354437231>, besökt den 6 december 2022.

sitt traditionella område eftersom denna aldrig blivit utsläckt (*lawfully extinguished*) genom lag eller genom att urfolksgruppen frånträtt sin rättighet. I domen uttalade Kanadas högsta domstol att urfolken har rättigheter som existerar oberoende av vad som tilldelats eller tillerkänts dem genom lagstiftning.¹⁵³

Det första moderna avtalet (*James Bay and Northern Québec Agreement*) undertecknades år 1975. Hittills har Kanada ingått 25 moderna avtal med olika urfolksgrupper. En särskild policy (*Comprehensive Land Claims Policy*) har tagits fram för hanteringen av urfolkens markanspråk.

De moderna avtalen kan innebära krav på konsultation och deltagande i beslutsfattande, äganderätt till mark, rätt till jakt och fiske, finansiella uppgörelser, deltagande i frågor om markanvändning och förvaltning av specifika områden, självstyre, resursinkomstfördelning och resursintäktsfördelning och andra åtgärder för att delta i den kanadensiska ekonomin.

Parter till de moderna avtalen är å ena sidan en urfolksgrupp, å andra sidan regeringen på provinsial, territoriell eller federal nivå.¹⁵⁴

Avtal om självstyre

I samband med moderna avtal kan i många fall även självstyrelseavtal (*Self-Government Agreements*) förhandlas fram. Urfolkens rätt till självstyre kan komma till uttryck på olika sätt och därmed har olika former av självstyre förhandlats fram i Kanada.

Hittills finns det 25 självstyrelseavtal över hela Kanada som involverar 43 olika grupper av urfolk. Ett exempel är *Nunavut Land Claims Agreement*; ett modernt avtal som inkluderar ett självstyrelseavtal där inuiternas rätt till självstyre kommer till uttryck i form av offentlig förvaltning. Att Nunavut-regeringen representerar alla som bor inom territoriet, oavsett om de tillhör urfolket eller inte, gör självstyrelseavtalet unikt. År 2020 pågick fortfarande förhandlingar för att den territoriella regeringen i Nunavut skulle få överta ansvaret för frågor om mark och naturresurser från den federala regeringen.

Det finns också utbildningsavtal, ett i Nova Scotia och ett i Ontario, som innebär en annan form av självstyre. Där har lagstiftningskompe-

¹⁵³ Calder et al. v. Attorney-General of British Columbia, (1973) S.C.R. 313, s. 313–315.

¹⁵⁴ Webbsidan [rcaanc-cirnac.gc.ca](https://www.rcaanc-cirnac.gc.ca) <https://www.rcaanc-cirnac.gc.ca/eng/1100100028574/1529354437231>, besökt den 16 februari 2023.

tens på ett eller två nyckelområden förhandlats fram med Mi'kmaw Nation respektive Anishinabek Nation. Avtalen involverar totalt 35 olika grupper av urfolk.

Utöver detta pågår det just nu cirka 50 förhandlingar om självstyre över hela Kanada där avtalen befinner sig i olika stadier.

Generellt behandlar avtalen om självstyre följande nyckelaspekter: urfolksregeringarnas struktur och relation till andra regeringar, nya finansieringsarrangemang, hur olika former av lagstiftning kommer att fungera i förhållande till andra jurisdiktioner, hur verksamhet och samhällsservice kommer att levereras, olika sätt att främja ett förbättrat välbefinnande i urfolkssamhället – ofta med fokus på språk, arv och kultur och socioekonomiska initiativ – och förberedelser för när avtalen träder i kraft, såsom samhällsplanering.¹⁵⁵

State duty to consult and accommodate

Kanadas regering (kronan) har en skyldighet att konsultera urfolken i alla frågor som berör deras rättigheter. Konsultationsplikten härrör från 35(1) i Constitution Act 1982 och har bekräftats genom avgöranden i Kanadas högsta domstol.

Rätten till konsultation har utvecklats över tid, framför allt genom rättspraxis.¹⁵⁶ Ett centralt rättsfall är *Haida* från år 2004. Målet handlade om att Haida Nation motsatte sig att den provinsiella regeringen i British Columbia hade utfärdat en licens för skogsbruk på deras traditionella område, som de sedan länge hävdade aboriginal title till. Domstolen uttalade att regeringen, inte bara den federala utan även den provinsiella, har en skyldighet att konsultera urfolken och tillmötesgå deras intressen (*state duty to consult and accommodate*) som bygger på principen om kronans heder, vilken måste ges en extensiv tolkning.

Skyldigheten uppstår när kronan får kunskap om att en potentiell aboriginal right, i det aktuella fallet aboriginal title, existerar och kronan överväger åtgärder som kan ha en negativ effekt på dessa

¹⁵⁵ Webbssidan [rcaanc-cirnac.gc.ca](https://www.rcaanc-cirnac.gc.ca) <https://www.rcaanc-cirnac.gc.ca/eng/1100100032275/1529354547314#chp3> och [Thecanadianencyclopedia.ca](https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/territorial-government) <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/territorial-government>, besökt den 16 februari 2023.

¹⁵⁶ Se Allard, Christina, 2018, *The Rationale for the Duty to Consult Indigenous Peoples: Comparative Reflections from Nordic and Canadian Legal Contexts*. *Arctic Review on Law and Politics*, Vol. 9: pp. 25–43, s. 37–39, för en mer utförlig analys av regeringens skyldighet att konsultera urfolken och tillmötesgå deras intressen.

rättigheter. Omfattningen av kronans skyldighet står i proportion till hur starkt urfolksgruppens rättighetsanspråk bedöms vara, och till hur allvarliga negativa effekter som åtgärden bedöms kunna ha på den rättighet som urfolket gör anspråk på.

Kronan är inte skyldig att nå en överenskommelse med urfolken, men processen ska vara meningsfull och konsultationer ska ske i god anda. Förfarandet är även en central del av den försoningsprocess som section 35 Constitution Act 1982 kräver.¹⁵⁷

Konsultationsplikten är en viktig del av den federala regeringens verksamhet, inklusive för projekt, licensiering, tillstånd, operativa beslut, policyutveckling, förhandlingar med mera. Det är den federala regeringens departement och myndigheter som är ansvariga för att förstå hur och när deras aktiviteter kan ha en negativ inverkan på aboriginal rights och treaty rights. En åtgärd som inskränker dessa grundlagsskyddade rättigheter måste uppnå högt ställda krav för att kunna genomföras utan urfolksgruppens samtycke. Dessa krav framgår av domen Sparrow, som har redogjorts för i avsnitt 9.3.2.

För att skyldigheten till konsultation ska kunna fullgöras tillhandahåller departementet Crown-Indigenous Relations and Northern Affairs Canada riktlinjer, utbildning och andra verktyg. Det finns exempelvis ett informationssystem om aboriginal rights och treaty rights som heter *Aboriginal and Treaty Rights Information Service* och en konsultationsinformationstjänst som heter *Consultation Information System*.

Kanadas regering undertecknar särskilda protokoll med urfolksgrupper i syfte att etablera och effektivisera konsultationsprocessen. Dessa konsultationsprotokoll underlättar deltagande, främjar relationsbyggande och klargör roller och ansvarsfördelning mellan regeringar och urfolken. Det finns numera konsultationsprotokoll med ett antal urfolksgrupper över hela Kanada.¹⁵⁸

Arbetet med konsultation och konsultationsprocesser speglar Kanadas ambition om en förnyad relation med urfolken som baseras på erkännande av rättigheter, respekt, samarbete och partnerskap.¹⁵⁹

¹⁵⁷ Haida Nation v. British Columbia (Minister of Forests), (2004) 3 S.C.R. 511, 2004 SCC 73, s. 512–514.

¹⁵⁸ Webbsidan rcaanc-cirnac.gc.ca <https://www.rcaanc-cirnac.gc.ca/eng/1331832510888/1609421255810>, besökt den 17 februari 2023.

¹⁵⁹ Webbsidan rcaanc-cirnac.gc.ca, <https://www.rcaanc-cirnac.gc.ca/eng/1307644732392/1609248890929>, besökt den 17 februari 2023.

9.3.3 Allmänt om jakt och fiske i Kanada

I Kanada krävs i allmänhet en licens för att jaga och fiska. Hanteringen av jakt- och fiskefrågor varierar dock mellan landets olika delar.

Det har av utrymmes- och tidsmässiga skäl inte varit möjligt att undersöka varje provins och territorium var för sig. I stället ges ett antal exempel nedan.

Att Ontario är den provins som främst används som exempel beror på att det är en provins som har stora likheter med Sverige i fråga om naturliga förutsättningar samt jakt och fiske i insjöar och vattendrag.

Även prärieprovinserna Alberta, Manitoba och Saskatchewan med deras borealskogar har många likheter med Sverige. Det gäller möjligtvis även British Columbia där prärien och borealskogen sträcker sig in i provinsens nordöstra delar.

Jakt

Tillgången på vilt i Kanada är i huvudsak god, men varierar över landet. I Ontario jagas svartbjörn, älg och vitsvanshjort som högvilt (*big game*). I samma provins jagas amerikansk vildkanin, hare, olika ripfåglar, olika ekorrar, raphöna, olika fasanfåglar, tvättbjörn, rödräv och fjällräv, skunk, vessla, pungråtta, amerikansk kråka, murmeldjur, piggsvin, vildkalkon, varg, prärievarg och utvalda flyttfåglar som småvilt (*small game*).

Utöver urfolken fanns det i Kanada år 2019 drygt 1,3 miljoner jägare (*hunters*) och 45 000 personer som sätter fällor (*trappers*), vilket motsvarade cirka 3,5 procent av landets totala befolkning.¹⁶⁰

Rätten till jakt och annan fångstverksamhet (fortsättningsvis jakt) tillkommer som utgångspunkt markägaren. En skillnad i förhållande till Sverige är att jakt i Kanada som utgångspunkt bara får ske för eget bruk; en särskild licens krävs för att få sälja kött från vilt.

Personer som är bosatta i en provins har oftast rätt att jaga med licens på statlig mark. I Ontario krävs för jakt efter högvilt och viss typ av småvilt även så kallade jakttaggar (*hunting tags*). Det gäller både för besökande och bofasta jägare. Jakttaggar ingår som en komponent i en jaktlicens och anger under vilka förutsättningar en jägare

¹⁶⁰ The Conference Board of Canada, *The Economic Footprint of Angling, Hunting, Trapping and Sport Shooting in Canada 2019*, s. 11.

får fälla ett visst djur. Det som anges på taggen kan exempelvis vara djurart, säsong, individtyp och vapentyp.

För jägare som är bofasta i Ontario gäller från år 2021 att älgtaggar distribueras enligt ett poängbaserat tilldelningssystem, medan besökande jägare köper sina licenser och taggar på en hemsida som administreras av ett av provinsregeringens departement.¹⁶¹ Tillstånd till jakt efter hjortdjur tilldelas fortfarande enligt ett lottningsystem.

Priserna för licenser skiljer sig markant beroende på om man är bofast i provinsen eller inte. Som exempel kan nämnas att en älglicens kostar 35,29 kanadensiska dollar (ungefär 268 kronor) för en bofast jägare år 2022. För besökande jägare är motsvarande kostnad 479,86 kanadensiska dollar (cirka 3 640 kronor) samma år. För jakttaggarna råder ingen prisskillnad beroende på jägarens hemvist. Där emot varierar priset beroende på om jakttaggen ger tillstånd att fälla en älgdjur, -ko eller -kalv.¹⁶²

För jägare som besöker Kanada ställs i många fall krav på guide. I Ontario krävs en guide per två besökande jägare som vill jaga hjortdjur eller älg i ett visst område.¹⁶³ Även i New Foundland och Labrador och i British Columbia krävs på motsvarande sätt att besökande jägare medtar guide vid jakt efter högvilt. I British Columbia krävs guide för besökare även vid jakt efter småvilt i vissa fall.¹⁶⁴

Ansvaret för viltförvaltning och reglering av jakt vilar som utgångspunkt på de provinsiella och territoriella regeringarna. Där emot tillkommer ansvaret för reglering av jakt på visst djurliv såsom flyttfåglar den federala regeringen, som genom departementet *Environment Canada* utfärdar regleringar som är tillämpliga på både nationell och provinsiell nivå.¹⁶⁵

¹⁶¹ Webbsidan www.huntandfishontario.com, besökt den 2 december 2022.

¹⁶² Webbsidan [ontario.ca](https://www.ontario.ca) <https://www.ontario.ca/page/apply-hunt-big-game> och <https://www.ontario.ca/page/points-based-moose-tag-allocation-process> och <https://www.ontario.ca/page/apply-hunt-moose> och <https://www.ontario.ca/page/hunting-licence-non-residents-ontario>, besökt den 1 december 2022.

¹⁶³ Government of Ontario: *Hunting Regulations Summary Fall 2022-Spring 2023* s. 47.

¹⁶⁴ Webbsidan [gov.bc.ca](https://www2.gov.bc.ca) <https://www2.gov.bc.ca/gov/content/sports-culture/recreation/fishing-hunting/hunting/non-resident-hunting> läst den 1 december 2022; [gov.nl.ca](https://www.gov.nl.ca) <https://www.gov.nl.ca/hunting-trapping-guide/2022-23/general-information-for-all-hunters/>, besökt den 1 december 2022.

¹⁶⁵ Webbsidan [canada.ca](https://www.canada.ca) <https://www.canada.ca/en/services/environment/wildlife-plants-species.html>, besökt den 14 mars 2023.

Fiske

I Kanada är såväl sportfisket som det kommersiella fisket stort. Utöver urfolken fanns i Kanada år 2019 drygt tre miljoner sportfiskare (*anglers*), vilket motsvarade cirka åtta procent av landets totala befolkning.¹⁶⁶ I Kanada fiskas bland annat lax, öring, gös, gädda och abborre.¹⁶⁷ Lax och öring odlas även kommersiellt, precis som bland annat ostron och olika musslor.¹⁶⁸

Liksom när det gäller jakt tillhör rätten till fiske som utgångspunkt markägaren. För att fiska i vatten på privat mark krävs därför oftast tillstånd från markägaren.

Det krävs i allmänhet licens såväl för sportfiske som för kommersiellt fiske. I Ontario görs undantag från kravet på licens för personer bosatta i Kanada som är under 18 år, över 65 år, krigsveteraner eller som tjänstgör i armén. För utländska besökare görs undantag från licenskravet endast för barn under 18 år som fiskar i sällskap av en person med fiskelicens.¹⁶⁹

Ansvaret för fritidsfiskets förvaltning delas mellan de federala, provinsiella och territoriala regeringarna. Generellt gäller att den federala regeringen är ansvarig för alla marina varelser, med undantag för vissa arter i vissa regioners insjöar, och att provinsiella och territoriella regeringar är ansvariga för sötvattensarter, med undantag för lax i British Columbia.¹⁷⁰

9.3.4 Urfolkens rätt till jakt och fiske i Kanada

Övergripande urfolksfrågor utgör, som nämnts, den federala regeringens ansvar. Samtidigt hanteras jakt- och fiskefrågor även på provinsiell och territoriell nivå. Innebörden blir att urfolken måste föra en dialog med såväl federala som provinsiella regeringar och att

¹⁶⁶ The Conference Board of Canada: *The Economic Footprint of Angling, Hunting, Trapping and Sport Shooting in Canada 2019*, s. 11.

¹⁶⁷ Webbssidan [theCanadianencyclopedia.ca](https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/sportfishing) <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/sportfishing>, besökt den 14 mars 2023.

¹⁶⁸ Webbssidan [dfo-mpo.gc.ca](https://www.dfo-mpo.gc.ca/aquaculture/secteur-secteur/species-especes/index-eng.htm) <https://www.dfo-mpo.gc.ca/aquaculture/secteur-secteur/species-especes/index-eng.htm>, besökt den 14 mars 2023.

¹⁶⁹ Webbssidan [ontario.ca](https://www.ontario.ca/page/fishing-licence-canadian-residents) <https://www.ontario.ca/page/fishing-licence-canadian-residents> och <https://www.ontario.ca/page/fishing-licence-non-residents-canada>, besökt den 1 december 2022.

¹⁷⁰ Webbssidan [dfo-mpo.gc.ca](https://www.dfo-mpo.gc.ca/fisheries-peches/recreational-recreative/regs-eng.html) <https://www.dfo-mpo.gc.ca/fisheries-peches/recreational-recreative/regs-eng.html>, besökt den 8 december 2022.

hanteringen av jakt- och fiskefrågor kan variera beroende på var i landet man är bosatt.¹⁷¹

Relationen mellan federala och provinsiella lagar är komplex eftersom dessa ibland överlappar varandra. Vid en direkt lagkonflikt har den federala lagstiftningen företräde framför den provinsiella, enligt konstitutionen. Överlappningen är särskilt påtaglig avseende användning av miljö- och naturresurser samt urfolkens rättigheter. Av dessa anledningar är det svårt att få en sammantagen bild som gäller för hela landet.¹⁷²

De kanadensiska urfolkens rätt till jakt och fiske kan, som framgått, utgöra en del i deras aboriginal rights eller treaty rights. Kanadas högsta domstol har sedan 1990-talet uttolkat rättigheternas innebörd genom ett antal avgöranden.¹⁷³ I vilken utsträckning domstolen har erkänt jakt- och fiskerättigheter för enskilda grupper inom respektive urfolk varierar eftersom rättsfallen inte per automatik gäller för samtliga.

I British Columbia har Tsilhqot'in Nation aboriginal title till delar av sitt traditionella område. Den dom som erkänner aboriginal title för Tsilhqot'in Nation är den enda i sitt slag och har i doktrin tolkats som att det finns behov av att söka samtycke från urfolksgruppen innan beslut fattas om mark- eller resursutvinning där.¹⁷⁴ En erkänd aboriginal title torde också innebära att urfolksgruppen har rätt att jaga och fiska för både husbehov och avsalu på området. Domen har behandlats i avsnitt 9.3.2.

Många urfolksgrupper i Ontario har rätt att jaga och fiska utan licens för eget uppehålle eller av sociala eller ceremoniella skäl på statlig mark inom gruppens traditionella territorium, eller på områden som täcks av avtal som ger sådana rättigheter. Vid kontroll ska en person som utövar sådan jakt- eller fiskerätt kunna visa legitimation som styrker medlemskap i urfolksgruppen.

När medlemmar i en urfolksgrupp jagar eller fiskar utanför urfolksgruppens traditionella territorium eller avtalsområde ställer Ontario

¹⁷¹ Webbssidan [dfo-mpo.gc.ca https://www.dfo-mpo.gc.ca/fisheries-peches/recreational-recreative/regs-eng.html](https://www.dfo-mpo.gc.ca/fisheries-peches/recreational-recreative/regs-eng.html), besökt den 8 december 2022.

¹⁷² Allard, 2017, s. 392.

¹⁷³ Utöver de rättsfall som redogörs för i denna internationella utblick mot Kanada kan följande rättsfall nämnas som relevanta för frågor relaterade till urfolkens jakt- och fiskerättigheter: Adams, Badger Blais, Cardinal, Côté, Desautel, Lewis, Mikisew Cree och Nikal.

¹⁷⁴ Allard, 2017, s. 414 och 417.

krav på licens, alternativt skriftligt tillstånd från den urfolksgrupp inom vars traditionella område jakten eller fisket sker.¹⁷⁵

Som en jämförelse kan nämnas att British Columbia endast erkänner en rätt att jaga och fiska utan licens för eget uppehälle, eller av sociala eller ceremoniella skäl, på statlig mark inom en urfolksgrupps traditionella område för personer med Indian Status som är bosatta i provinsen. Det betyder att urfolksmedlemmar utan sådan status, eller som inte är bosatta i British Columbia, behöver licens på samma grunder som majoritetsbefolkningen för att jaga och fiska i provinsen.¹⁷⁶

Personer som inte tillhör ett urfolk får i Ontario följa med urfolksmedlemmar under deras jakt, men får inte hjälpa dem att utöva sin jakträtt. Det innebär till exempel att en person som inte tillhör ett urfolk inte får bära vapen eller skjuta, söka eller driva fram vilt för en urfolksmedlems räkning. Det är däremot tillåtet för en sådan medföljande person att hjälpa en urfolksmedlem genom att hämta eller transportera vilt som fällt på ett lagligt sätt.¹⁷⁷

I domen Sparrow, som har beskrivits i avsnitt 9.3.2, uttalade Kanadas högsta domstol att urfolkens rätt att fiska för husbehov måste ges prioritet framför andra gruppers intressen, efter att berättigade bevarandeåtgärder har vidtagits.¹⁷⁸ I doktrin beskrivs rättsläget som att urfolken, bland annat genom just domen Sparrow, har företrädesrätt till jakt och fiske för eget uppehälle eller för sociala och ceremoniella ändamål på statlig mark.¹⁷⁹ Principens genomslag syns även i domen Shipman som har beskrivits tidigare i det här avsnittet.¹⁸⁰

När det gäller fiske i kommersiellt syfte har Kanadas högsta domstol i en rad rättsfall erkänt en sådan rätt för vissa urfolksgrupper och under vissa förutsättningar.

I British Columbia har Heiltsuk Nation sedan avgörandet *Gladstone* från år 1996 en erkänd rätt att sälja en viss sorts fiskrom (rom från sill som lagts på kelp). Målet handlade om Donald och William Gladstone som åtalades för att ha försökt sälja sådan fiskrom utan

¹⁷⁵ Government of Ontario: *Hunting Regulations Summary, Fall 2022–Spring 2023*, s. 18.

¹⁷⁶ Webbssidans aboriginal.legalaid.bc.ca <https://aboriginal.legalaid.bc.ca/courts-criminal-cases/harvesting-rights>, besökt den 12 december 2022.

¹⁷⁷ Government of Ontario: *Hunting Regulations Summary, Fall 2022–Spring 2023*, s. 18.

¹⁷⁸ R. v. Sparrow, (1990) 1 S.C.R. 1075 s. 1079.

¹⁷⁹ Allard, 2017, s. 404 och 405. Se även *Hunting Regulations Summary, Fall 2022–Spring 2023*, s. 18. där den provinsiella regeringen anger att det är först när urfolkens behov har tillgodosetts som andra kan få tillgång till jakt.

¹⁸⁰ Jfr R. v. Shipman, 2007, ONCA 338, punkterna 1 och 51.

rätt sorts licens. Domstolen kom fram till att byteshandel med den specifika varan, mot pengar eller andra varor, utgjorde en integrerad del av Heiltsuk Nations distinkta kultur innan deras kontakt med européerna.¹⁸¹

Vidare har Mi'kmaq Nation i Nova Scotia sedan avgörandet *Marshall* från år 1999 en erkänd rätt att jaga, fiska och sälja tillräckligt mycket vilt och fisk för att de ska tillförsäkras en skälig levnadsstandard (*moderate livelihood*). Målet handlade om en man vid namn Donald John Marshall Jr. som åtalades för att han fiskat och sålt ål utan licens och utanför säsong, vilket han senare frikändes från eftersom han bedrivit den småskaliga näringsverksamheten i syfte att försörja sig och sin fru.¹⁸² Senare samma år förtydligade domstolen, genom ett beslut som kom att bli känt som *Marshall II*, att den fiskerätt som tillerkänts Mi'kmaq Nation inte var obegränsad. Bakgrunden till beslutet var att West Nova Fishermen's Coalition, som deltagit i förhandlingarna utan att vara part i målet, ansökte om att domstolen skulle pröva målet på nytt. Ansökan var primärt motiverad av domens förmodade effekter för hummerindustrin. Domstolen menade att ansökan byggde på ett missförstånd gällande omfattningen av domstolens dom i det första Marshall-avgörandet och avslog ansökan.¹⁸³

I provinserna Alberta, Manitoba och Saskatchewan inskränks urfolkens avtalsbaserade rättigheter till jakt och fiske i kommersiellt syfte av *Natural Resources Transfer Agreement* från år 1930. Det är egentligen fråga om tre separata avtal mellan den federala regeringen och respektive provins som innebär en överföring av mark och naturresurser i syfte att prärieprovinserna ska ha samma form av kontroll över sitt område som andra provinser.

Vart och ett av avtalen har tre bestämmelser som träffar reservaten i provinsen. Där framgår bland annat att provinserna ska fortsätta att respektera den rätt att jaga och fiska för husbehov som tillkommer urfolket (i avtalet benämnt som *Indians*) i respektive provins, även efter att kontroll över mark och naturresurser har överförts från den federala till den provinsiella regeringen.¹⁸⁴ Avtalsbestämmelsen har

¹⁸¹ R. v. Gladstone, (1996) 2 S.C.R. 723, s. 724 och 725.

¹⁸² R. v. Marshall, (1999) 3 S.C.R. 456, s. 456, 459 och 460.

¹⁸³ R. c. Marshall, (1999) 3 S.C.R. 533, s. 533-535.

¹⁸⁴ Paragraf 1 och 12 the Alberta Natural Resources Act, paragraf 1 och 12 the Saskatchewan Natural Resources Act och paragraf 1 och 13 the Manitoba Natural Resources Act. I avtalen används begreppet "Indians", vilket enligt R. v. Blais, (2003) 2 S.C.R. 236, 2003 SCC 44, s. 237 inte ska förstås som att det även avser métiser.

av domstolarna tolkats som en ensidig inskränkning av urfolkens avtalsbaserade rättigheter till jakt och fiske genom att husbehovsrättigheten utökats geografiskt som kompensation för att den kommersiella aspekten av rättigheten utsläckts. Den ledande domen på området är *Horseman* från år 1990.¹⁸⁵

Målet handlade om Bert Horseman som i Alberta åtalades för att han olovligen sålt skinn från en grizzlybjörn som han dödat i självförsvar i samband med älgjakt för husbehov. Han tillhörde en First Nations-grupp som var ansluten till ett avtal (Treaty No. 8) och hade vid tillfället ingen särskild licens för att jaga grizzlybjörn i kommersiellt syfte. En knapp domstolsmajoritet uttalade att det avtalet visserligen inkluderade en rätt att jaga i kommersiellt syfte men att rättigheten inskränkts genom paragraf 12 i *Alberta Natural Resources Act* till att endast avse en rätt att jaga för husbehov. Huruvida den federala regeringen hade befogenhet att göra en sådan ensidig ändring av avtalet var inte ifrågasatt och behandlades därför inte närmare.¹⁸⁶

Urfolken i Kanada har ingen erkänd rätt att upplåta rätt till jakt eller fiske till andra. Den rådande rättsuppfattningen är att aboriginal rights inte kan överlåtas.

I sammanhanget ska dock nämnas att urfolksmedlemmar i Ontario har möjlighet att jaga eller fiska utanför sitt traditionella territorium eller avtalsområde under förutsättning att de har ett skriftligt tillstånd från den urfolksgrupp inom vars traditionella område jakten eller fisket sker. Det framgår av domen *Shipman* från år 2007 från hovrätten i Ontario (*Court of Appeal for Ontario*).

Bakgrunden till målet var ett åtal mot Lonnie Shipman och ett antal andra urfolksmedlemmar för att de hade jagat på mark där deras urfolksgrupp inte hade utövat jakt historiskt. De gjorde gällande en rätt att jaga baserat på en inbjudan eller ett tillstånd från en av de urfolksgrupper som var anslutna till det avtal (*Robinson-Superior Treaty*) som gav jakt- och fiskerättigheter på området. Målet kom således att handla om möjligheten för en urfolksgrupp att dela med sig av en avtalsbaserad jakträtt.

Domstolen kom fram till att en urfolksgrupp kan dela med sig av den viltresurs som de enligt ett visst avtal har rätt att jaga. Innan samtycke lämnas måste urfolksgruppen dock väga in skydds- och be-

¹⁸⁵ Promislow, Janna, 2007, *Review of Constitutional Studies*, s. 127 och 128.

¹⁸⁶ R. v. Horseman, (1990) 1 S.C.R. 901, s. 901 och 902.

varandenaspekter för viltresursen och, eftersom avtalsbaserade rättigheter är grupprättigheter, andra urfolksmedlemmars intresse av att använda sin jakträtt. Därmed bör det kunna krävas att en urfolksgrupp ger tillståndet innan jakten i fråga genomförs och, för att tillståndet ska kunna kontrolleras, bör det åtminstone även kunna krävas att det framgår vem eller vilka som samtycke har lämnats till.¹⁸⁷

¹⁸⁷ R. v. Shipman, 2007, ONCA 338, punkterna 1, 3, 7, 42, 44, 47, 50 och 51.

10 Rätten till jakt och fiske på statlig mark i renskötselområdet

Genom Högsta domstolens avgörande i Girjasdomen fastställdes att Girjas sameby har bättre rätt än staten till småviltsjakt och fiske på den del av samebyns område som står under statens omedelbara disposition. Staten har ingen sådan rätt. I förhållande till staten har samebyn också ensamrätt till upplåtelser av småviltsjakt och fiske.

Att upplåtelserätten vilar på urminnes hävd (se närmare i avsnitt 10.1) som har upparbetats under perioden 1550–1750 innebär att rätten har funnits i hundratals år – först genom att enskilda samer på området har haft den rätten, senare genom en samfällid rätt för medlemmarna i lappbyn, och till sist genom den juridiska personen samebyn.

Kommitténs uppdrag är att, i ljuset av Girjasdomen, bedöma rättsförhållandena på mark som disponeras direkt av staten i övriga delar av renskötselområdet. Uppdraget i denna del är formulerat som att kommittén ska

- bedöma inom vilka delar av statligt ägd mark dels inom åretruntmarkerna, dels ovanför lappmarksgränsen när renskötsel är tillåten där, som samebyar i förhållande till staten genom urminnes hävd har ensamrätt att upplåta småviltsjakt och fiske,
- analysera vilken rätt till upplåtelser av jakt och fiske som tillkommer samebyarna på de delar av deras byområden som ligger inom statligt ägd mark dels inom åretruntmarkerna, dels ovanför lappmarksgränsen när renskötsel är tillåten där, om någon ensamrätt till upplåtelser genom urminnes hävd inte kan konstateras i området, och
- ta ställning till om ensamrätten till upplåtelser av jakt enbart gäller småviltsjakt eller om den gäller allt vilt.

Kommitténs uppdrag enligt dessa punkter handlar om att bedöma rättsläget på de delar av samebyarnas marker som står under statens omedelbara disposition. Frågan är om vissa privata rättssubjekt (samebyar) på grund av urminnes hävd i förhållande till staten har förvärvat ensam rådighet över jakt och fiske på viss mark.

Under kommitténs arbete med utredningen har Talma sameby väckt talan mot staten med yrkande om att domstolen ska fastställa att samebyn utan statens samtycke får upplåta rätt till jakt och fiske på mark i det område inom samebyn som avses i 32 § rennäringslagen (1971:437), och att staten inte får upplåta sådan rätt där. Flera frågor som kommittén ska bedöma ska således också prövas av domstolen med särskilt avseende på Talma samebys område. För att inte kommittén ska föregripa domstolens bedömning i tvisten mellan parterna, har kommittén valt att inte göra någon bedömning av rättighetsituationen på detta område. Kommittén kan endast konstatera att Talma samebys rätt att upplåta jakt och fiske är omtvistad. Kommittén har dock ansett sig vara fri att göra iakttagelser av sakomständigheter till den del de har ansetts ha betydelse för bedömningarna av Lappland i stort.

Utredningen är i hög grad rättshistoriskt betingad och bygger på ett mycket omfattande material, som spänner över ett vidsträckt geografiskt område. Två omfångsrika promemorior har tagits fram. De innehåller detaljerade kartläggningar av historisk markanvändning på lokal nivå. Promemoriorna, *PM 18 – Samebyars rätt grundad på urminnes hävd till jakt och fiske i Lappland* och *PM 41 – Samebyars rätt till jakt och fiske i Jämtlands län och Dalarna* finns tillgängliga i kommitténs diarium.¹ Till promemoriorna hör också två digitala kartor – en för Lappland och en för Jämtland, Härjedalen och Dalarna.²

Även om det material som har beaktats är omfångsrikt och täcker ett stort tidsspänn finns det anledning att hålla i minnet att utredningen utgår från forskningens nuvarande ståndpunkt, vilket ger det bästa beslutsunderlag som är tillgängligt i dag. Men eftersom forskning pågår, kan det inte uteslutas att nya rön tillkommer som kan ge skäl till att i framtiden ompröva bilden helt eller delvis.

¹ Komm2022/00005/N 2021:02 nr 81 och komm2023/00061/N 2021:02 nr 100.

² När delbetänkandet publiceras kommer kartorna finnas tillgängliga på <https://www.pinmaps.net/map/172030/renmarkskommitten> och <https://www.pinmaps.net/map/181530/renmarkskommitten>, lösenord: renmarkskommitten. Under utredningstiden kommer dock kartorna att föras över till Sametinget och göras tillgängliga där. Informationen i kartorna kommer också att göras tillgänglig i kommitténs diarium.

Kommitténs bedömning av rättsläget på området utgår från de rättssatser som Högsta domstolen har utvecklat och tillämpat i Girjasdomen. Kommitténs tolkning av domen och dess prejudikatverkan ska strax presenteras (avsnitt 10.1). Därefter följer ett avsnitt om metod och tillvägagångssätt i utredningen (avsnitt 10.2) följt av ett avsnitt med en redogörelse för vad som har kartlagts i den rättshistoriska undersökningen (avsnitt 10.3). Betydelsen av kartläggningen för kommitténs bedömningar diskuteras i de två följande avsnitten; ett med avseende på Lappland (avsnitt 10.4) och ett med avseende på Jämtlands och Dalarnas län (avsnitt 10.5). Det sistnämnda avsnittet innehåller också en analys av vilka rättigheter som kan tillkomma samebyarna i området om någon ensamrätt till upplåtelse grundad på urminnes hävd inte föreligger där. Den som snabbt vill få en överblick över de juridiska slutsatserna i dessa kapitel kan läsa avsnitten 10.4.4 och 10.4.6 om Lappland, och avsnitt 10.5.6, 10.5.7 och 10.5.8 om Jämtland.

10.1 Girjasdomen – relevanta kriterier

Vad som är gällande rätt framgår inte bara av lagar och deras förarbeten utan också av prejudikat från de högsta instanserna, annan praxis och av de uppfattningar som har etablerats i den juridiska litteraturen. Vad som är gällande rätt påverkas på många områden av innehållet i folkrätten och av annan internationell rättsutveckling.

När gällande rätt med avseende på samisk markanvändning för jakt och fiske ska innehållsbestämmas är Högsta domstolens prejudikat i framför allt Girjasdomen och Skattefjällsdomen en given utgångspunkt. Kommitténs tolkning av Girjasdomen, som utformats med beaktande av Skattefjällsdomen, ska därför presenteras i det följande.

10.1.1 Högsta domstolens slutsatser i Girjasdomen

I Girjasdomen konstaterade Högsta domstolen att rennäringslagen inte grundar någon rätt för en sameby i förhållande till staten att upplåta småviltsjakt och fiske.³ En sådan rätt kan däremot grundas på urminnes hävd eller sedvana.

Rättsinstitutet urminnes hävd är numera avskaffat. Äldre rättigheter som har tillkommit genom urminnes hävd består dock fortfarande. Vid en prövning av om en rättighet har uppkommit genom urminnes hävd har 15 kap. 1 § i 1734 års jordabalk betydelse. Där stadgades att:

Det är urminnes hävd: där man någon fast egendom eller rättighet i så lång tid okvald och ohindrad besuttit, nyttjat och brukat haver, att ingen minnes eller av sanna sago vet, huru hans förfäder, eller fångesmän först därtill komne äro.

Girjasdomen utvecklar principerna om urminnes hävd till jakt och fiske. Rättsläget efter domen såvitt gäller samisk markanvändning för jakt och fiske kan enligt kommittén sammanfattas enligt följande.

- Urminnes hävd förutsätter att någon har besuttit eller brukat mark under en längre tid (cirka nittio år) utan att detta har ifrågasatts av någon annan.⁴
- Bruket ska i princip avse ett bestämt avgränsat område och vara av viss kontinuitet och intensitet.⁵
- Förutsättningarna för uppkomsten av urminnes hävd ska tillämpas så att det ges utrymme för en fri bedömning, så att möjligheterna till urminnes hävd för samerna som urfolk inte endast blir illusoriska.⁶
- Samers jakt och fiske på marker där renskötsel förekommit bör därför kunna grunda hävd även om graden av nyttjandet är förhållandevis extensiv och omfattar ett vidsträckt område. Det förutsätter dock att jakten och fisket har varit återkommande.⁷

³ Högsta domstolens minoritet ansåg dock att det följer av rennäringslagen att samebyarna har en ensamrätt att upplåta jakt och fiske.

⁴ NJA 2020 s. 3 p. 140.

⁵ NJA 2020 s. 3 p. 140.

⁶ NJA 2020 s. 3 p. 147.

⁷ NJA 2020 s. 3 p. 150.

- Samers jakt och fiske på dessa marker bör därför kunna grunda hävd även om avsaknaden av ett ifrågasättande från andra beror på att området har varit eller är obefolkat.⁸
- Upparbetandet av hävd till jakt eller fiske på ett område kan hindras av att staten eller någon annan på ett tydligt sätt protesterar mot nyttjandet där.⁹
- Bedömningen av om en hävdvunnen nyttjanderätt är exklusiv (en ensamrätt) i förhållande till fastighetsägaren bygger på i vilken mån en konkurrerande markanvändning har förekommit under den tid som hävden har upparbetats i området.¹⁰
- Om det nyttjande som hävdas har varit det helt dominerande under mycket lång tid, talar det för att den hävdvunna nyttjanderätten är en ensamrätt.¹¹
- Även förhållandet att nyttjandet har varit av stor betydelse för markanvändarens försörjning kan vara ett särskilt skäl att betrakta rätten som en ensamrätt.¹²
- Vid prövningen av frågan om hävden medför en befogenhet att upplåta nyttjanderätter ska det beaktas i vilken utsträckning nyttjandet faktiskt har varit förenat med upplåtelser. Om upplåtelser har varit vanliga och godtagits av omgivningen, talar det för en sådan befogenhet.¹³
- Finns det andra presumtiva rättighetshavare som också har gjort upplåtelser i någon omfattning av betydelse, så talar det emot att hävden innefattar en befogenhet att upplåta.¹⁴
- Har en ensamrätt väl konstaterats så kan den upphöra på tre sätt: genom att rättighetsinnehavaren efterger sin rätt, genom att rättigheten utsläcks genom lag, eller genom att rättigheten utsläcks genom expropriation. Såväl ett eftergivande som ett utsläckande måste vara tydligt och definitivt.¹⁵

⁸ NJA 2020 s. 3 p. 152.

⁹ NJA 2020 s. 3 p. 152.

¹⁰ NJA 2020 s. 3 p. 155.

¹¹ NJA 2020 s. 3 p. 155.

¹² NJA 2020 s. 3 p. 156.

¹³ NJA 2020 s. 3 p. 158.

¹⁴ NJA 2020 s. 3 p. 158.

¹⁵ NJA 2020 s. 3 p. 215.

Förhållandet att staten i en rättsprocess gör gällande att lappmarkerna är kronans egendom ska enligt Högsta domstolen sakna betydelse för frågan om hävd till jakt och fiske har uppkommit. Att staten har framställt äganderättsanspråk på marken kan alltså inte anses vara en hävdbrytande protest mot marknyttjandet.¹⁶

Högsta domstolen gav vägledning i fråga om vad som kan vara en beaktansvärd konkurrens. Domstolen pekade på att om kronans skattläggningar eller godkännanden av nybyggen gett upphov till en konkurrerande jakt- eller fiskeutövning av någon omfattning, kan detta förhindra uppkomsten av urminnes hävd.¹⁷

Högsta domstolen uttalade sig också om beviskrav och bevisvärdering. Girjas sameby skulle ha bevisbördan för att urminnes hävd hade uppkommit, men beviskraven skulle sänkas, eftersom detta ansågs vara nödvändigt för att samebyn skulle kunna tillvarata sina eventuella rättigheter.

Innebörden av det sänkta beviskravet är bland annat

- att det får godtas att vissa ofullständigheter i utredningen om förhållandena under en viss tidsepok på det område som ska prövas fylls ut genom rimliga antaganden, och
- att antagandena kan grundas på vad som är känt om förhållandena i andra geografiska områden eller under näraliggande tidsepoker.

I detta sammanhang fastslår Högsta domstolen att bevisning inte behöver föras om vilka enskilda individer som har upparbetat en rätt till jakt och fiske eller hur i äldre tider upparbetade rättigheter har gått över till efterföljande generationer.¹⁸

De rättssatser som Högsta domstolen har uttalat och som ger upphov till en sådan rätt som Girjas sameby konstaterades ha gentemot staten benämns i det följande som ”Girjasrätt”.

¹⁶ NJA 2020 s. 3 p. 204.

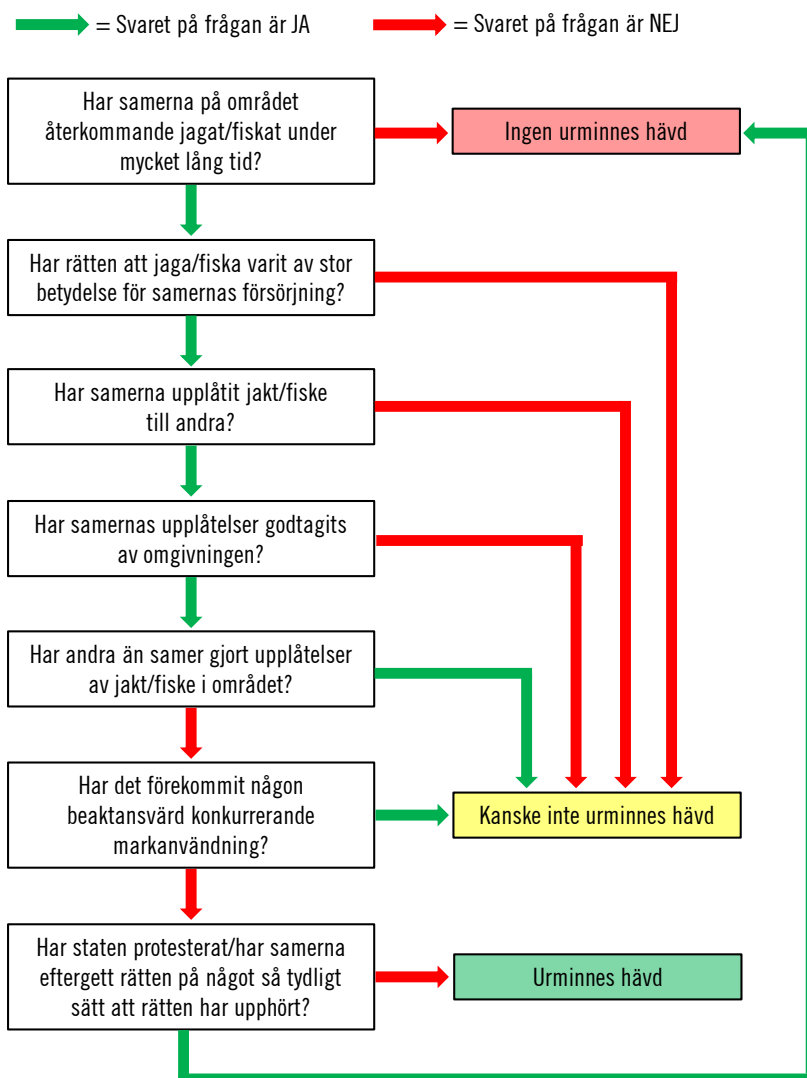
¹⁷ NJA 2020 s. 3 p. 201.

¹⁸ NJA 2020 s. 3 p. 163.

10.1.2 Prövningsschema

De för utredningen relevanta frågeställningarna kan utifrån Girjasdomens slutsatser sammanfattas i nedanstående förenklade prövningsschema.

Figur 10.1 Prövningsschema

10.1.3 Undersökningsperiod

Högsta domstolens prövning av om Girjas sameby hade rätt till småviltsjakt och fiske grundat på urminnes hävd avsåg huvudsakligen tidsperioden 1550–1750. Som skäl för valet av starttidpunkt angav domstolen att mer konkreta uppgifter om de rättsliga förhållandena i Lappland föreligger först från mitten av 1500-talet. För tiden dessförinnan kunde det visserligen antas att samisk sedvanerätt tillämpades i Lappland, men för att den sedvanerätten skulle tillmätas någon vikt behövde dess innebörd klarläggas. Vad som närmare gällde enligt samisk sedvanerätt under medeltiden ansågs vara oklart.¹⁹

Domstolen konstaterade att den svenska kungamakten hade etablerat överhöghet i det omtvistade området i vart fall från 1500-talets andra hälft. Från denna tid måste rättsläget därför bedömas med utgångspunkt i då gällande svensk rätt. Det innebär, uttalade domstolen, att frågan om samers långvariga brukande av området under 1600- och 1700-talen gett upphov till en ensamrätt till jakten och fisket där, inbegripet en rätt att upplåta till andra, bör avgöras med ledning av de principer om urminnes hävd som tillämpas inom svensk rätt.²⁰ När det gäller sluttidpunkt bedömde domstolen att Girjas sameby vid 1700-talets mitt hade upparbetat en ensamrätt på grund av urminnes hävd. Någon undersökning av om hävd hade upparbetats senare var därför inte nödvändig. Senare tid än 1700-talets mitt var alltså av betydelse endast för frågan om staten agerat på ett sätt som hade utsläckt upparbetade rättigheter, eller om upparbetade rättigheter hade eftergetts.

10.1.4 Begränsningar

Girjasdomen utvecklar de rättsliga principerna för hur en bedömning ska göras i fråga om rättigheter etablerade på grund av urminnes hävd. Den ger också generell vägledning i frågor om bevisbörda och beviskrav i ett mål mellan staten och en sameby, samt i frågor om hur folkrättsliga principer om urfolks rättigheter kan påverka principerna för rättsinstitutet urminnes hävd.

Det finns också flera delar i Girjasdomen som avser de historiska förhållandena i Lappland generellt. Dessa historiska förhållanden bil-

¹⁹ NJA 2020 s. 3 p. 170–172.

²⁰ NJA 2020 s. 3 p. 191 med hänvisning till p. 147 ff.

dar en delmängd av de sakförhållanden som domstolen har lagt till grund för sin dom i tvisten. Det som domstolen har bedömt som utrett i denna del bör enligt kommittén tillmätas betydelse också för andra samebyar i Lappland, så länge inga nya rön framkommer i historiskt material som ger anledning att betvivla riktigheten i den utredning om förhållandena i Lappland som Högsta domstolen har utgått från i målet.

De sakomständigheter som det nu är fråga om ger däremot inte någon vägledning beträffande Jämtlands län.²¹ Skälet är att de historiska förhållandena i Jämtlands län i hög grad har skilt sig från dem i Lappland. Skillnaderna uppmärksammas av domstolen i Girjasdomen, som bland annat konstaterar följande.

- De olika delar av landet där renskötsel bedrevs skilde sig åt, exempelvis i fråga om historiska förhållanden, och skillnaderna var särskilt stora mellan å ena sidan Jämtland och Härjedalen och å andra sidan Västerbotten och Norrbotten.²²
- Avvittringen i Norr- och Västerbotten genomfördes under hänsynstagande till den renskötande befolkningens intressen och synes inte ha rubbat några av de rättigheter som samer vid denna tid ansågs ha. Detta skilde sig mot avvittringarna i Jämtland och Härjedalen, som genomfördes på ett sätt som gynnade jordbruksbefolkningen på samernas bekostnad.²³

Skillnaderna i historiska förhållanden mellan å ena sidan Lappland och å andra sidan Jämtland och Härjedalen beskrivs närmare i det fortsatta och analyseras särskilt i avsnitt 10.5.

10.2 Metod och tillvägagångssätt

Vad som inledningsvis har sagts om gällande rätt ska nu utvecklas något för att beskriva den metod och det tillvägagångssätt som kommittén har tillämpat. Kommitténs uppdrag har varit att fastställa vilka slags sakomständigheter som måste föreligga för att ett rättsförvärv

²¹ NJA 2020 s. 2. Punkterna 148 och framåt avser enbart Lappland – det är i dessa avsnitt som Högsta domstolen uttalar utgångspunkter om samisk närvaro i Lappland och om rättigheter till jakt och fiske på lapps katteland och allmänningar.

²² NJA 2020 s. 3 p. 46, avsnittet om bakgrunden till rennäringslagstiftningen.

²³ NJA 2020 s. 3 p. 48–51.

(här rådighet över jakt- och fiske) på grund av framför allt urminnes hävd ska ha skett eller för att en förvärvat rätt ska ha upphört. Man kan här säga att kommittén ska fastställa vilka sakomständigheter som är av omedelbar betydelse för att urminnes hävd ska uppkomma eller upphöra (så kallade rättsfakta). Dessa sakomständigheter måste kunna visas genom förekomsten av andra sakomständigheter av indirekt betydelse (så kallade bevisfakta eller bevisning). Vad som krävs för att något ska vara visat sammanhänger med vilka beviskrav som har ställts upp.

Sakomständigheten att konkurrerande jakt och fiske har förekommit på ett område på 1600-talet (vilket har betydelse som ett rättsfaktum) kan visas till exempel med ett domstolsprotokoll från samma tid (protokollet har då betydelse som bevisning). Man får sedan avgöra om bevisningen är tillräcklig för att rättsfaktumet ska anses vara tillräckligt tydligt visat eller antagligt. Bevisningen måste utvärderas med avseende på varje enskilt samebyområde. Bevisningen kan utvärderas med hjälp av mer allmän kunskap om geografi och politiska förhållanden under en tidsperiod (så kallade hjälpfakta) och med hjälp av allmänt vedertagna erfarenhetssatser. Utvärderingen kan alltså många gånger botten i antaganden om hur markanvändarna levde, livnärde sig, bedrev handel och om hur olika lokala samhällen organiserade sig, samt om vilka rättsregler som har varit tillämpliga för deras mellanhavanden i historisk tid.

Det bör anmärkas att bedömningarna i denna del utgår från historisk markanvändning av människor som kan antas ha vistats på berörda geografiska områden under svensk överhöghet och att markanvändning för renskötsel intar en särställning enligt gällande rätt. Markanvändningen ger upphov till ett förmögenhetsrättsligt anspråk; en civilrättslig nyttjanderätt som inte grundas på avtal och som gäller under obegränsad tid.

De bevisfakta som är relevanta för frågan om vilka samebyar som har en Girjasrätt avser alltså huvudsakligen historiska förhållanden. Det bör i detta sammanhang anmärkas att en Girjasrätt inte kan anses vara av annan kvalitet än en ensamrätt till jakt och fiske som grundar sig på eller följer med ett markägande. Girjasrätten är dock inte att likställa med en äganderätt till marken som används och ger inte upphov till andra rådigheter än dem som sammanhänger med jakt och fiske.

På grund av utredningens inriktning på historiska förhållanden finns skäl att säga något om en historisk utredningsmetod.

En sådan metod förutsätter att en åtskillnad görs mellan begreppen ”källa” och ”litteratur”. Med källa (eller primärkälla) avses i det sammanhanget muntligt och skriftligt material som tillför omedelbar kunskap. Litteratur ger däremot kunskap som bygger på källorna genom tolkningar och sammanställningar av källmaterial.

Utredningen av de samiska markrättigheterna bygger på en genomgång av historievetenskaplig litteratur av relevans för de berörda områdena. Resultatet av litteraturgenomgången sammanfattas sedan för att underlätta en kritisk granskning av kommitténs slutsatser. Ambitionen har inte varit att självständigt tillföra någon ny kunskap utöver den som redan finns i litteraturen. De historiker vars verk har legat till grund för utredningen kan – i den utsträckning arbetet har framlagts i ett vetenskapligt sammanhang – förutsättas ha idkat källkritik med vetenskaplig noggrannhet, såvida inte någon brist på källkritik har kunnat antas i följd av diskussionen mellan fackhistorikerna.

Ambitionen har varit att göra en heltäckande litteraturgenomgång. Vissa primärkällor som har uppmärksammats i litteraturen omnämns särskilt när kännedom om dem har antagits vara nödvändig för en djupare förståelse av litteraturen, men någon fullständig källredovisning är inte åsyftad.

10.2.1 Forskning och litteratur

Redogörelsen i detta kapitel grundar sig på ett omfattande material. Utöver hela den skriftliga bevisningen i Girjasmålet och Skattefjällsmålet har cirka 150 verk använts; avhandlingar, monografier, artiklar, reseskildringar, med mera. I detta kapitel hänvisas ofta till ett antal författare som skrivit verk av särskild betydelse för utredningen. Författarna presenteras mer ingående i *PM 18 – Samebyars rätt grundad på urminnes hävd till jakt och fiske i Lappland* och *PM 41 – Samebyars rätt till jakt och fiske i Jämtlands län och Dalarna*.²⁴

Litteraturen består i övrigt av ett stort antal avhandlingar, artiklar och monografier av ytterligare forskare inom bland annat arkeologi och kulturgeografi. Den hembygdsforskning som bedrivs i hembygdsföreningar i olika delar av Norrland har också varit till god hjälp

²⁴ Komm2022/00005/N 2021:02 nr 81 och komm2023/00061/N 2021:02 nr 100.

i arbetet. Mycket värdefulla är även de skildringar av lokala förhållanden som skrevs på 1600- och 1700-talen av resenärer och myndighetspersoner, till exempel olika kronofogdars beskrivningar av sina respektive lappmarker, Carl von Linnés skildring av sina resor i Dalarna och Lappland, och Fale Burmans dagböcker om sina resor genom Jämtland.

10.2.2 Undersökt tidsperiod

Beträffande starttidpunkt för undersökningen föreligger för Lapplands del, som tidigare nämnts, mer konkreta uppgifter om de rättsliga förhållandena i området först från mitten av 1500-talet och framåt. Vid samma tid hade den svenska kungamakten etablerat överhöghet i Lappland, och hävdbedömningen där kan därför göras med utgångspunkt i då gällande svensk rätt.

Förhållandena i Jämtland och Härjedalen (och de nu aktuella delarna av Dalarna; Särna och Idre socknar) skiljer sig på denna punkt, eftersom områdena under medeltiden stod under norskt-danskt styre och blev svenska efter freden vid Brömsebro år 1645. Det var därmed först då som svensk rätt blev tillämplig i Jämtland och Härjedalen. Undersökningen av dessa områden är därför främst inriktad på tidsperioden efter år 1645. I undersökningen har det dock även fästs avseende vid samisk markanvändning som kunnat konstateras eller antas ha förekommit närmast före den tidpunkten. Detta eftersom även äldre markanvändning på områdena bör kunna beaktas vid en prövning enligt svenska regler om urminnes hävd.²⁵

När det gäller sluttidpunkt framstår en inriktning på förhållandena fram till 1700-talets mitt som ändamålsenlig; om en sameby inte kan påvisa att en rätt av urminnes hävd har upparbetats fram till dess, är det mindre sannolikt att en hävd har etablerats senare.²⁶ Efter år 1750 ökade den svenska centralmaktens anspråk på lappmarkerna

²⁵ Ledning för den utgångspunkten kan hämtas i Skattefjällsdomen, NJA 1981 s. 1, närmare behandlad i avsnitt 10.5.2, som gällde samiska markrättigheter i Jämtland och Dalarna. Domstolen konstaterade att det inte fanns stöd för att samerna på skattefjällen vid 1600-talets mitt kunde åberopa norska rättsregler som grund för att de ägde fjällen. Frågan blev då vilken rätt de kunde grunda på de svenska rättsregler som gällde för områdena i fråga under tiden närmast efter Brömsebrofreden. Domstolen uttalade att den norska rättens särdrag inte borde ha gjort det omöjligt för samerna att, sedan fjällen kommit under Sverige, få tillgodoräkna sig markanvändningen under den norska tiden för förvärv enligt svenska regler av en rätt motsvarande skattemannarätt. Se särskilt s. 183 och 192 f.

²⁶ Jfr NJA 2020 s. 3 p. 209–211.

med en ökad konkurrens om jakten och fisket som följd. Även i Jämtland och Dalarna ökade den jordbrukande befolkningens markanvändning i fjällnära områden efter mitten av 1700-talet.

När begreppet ”undersökningsperioden” används i detta kapitel syftar det därmed för Lapplands del på perioden 1500–1750, och för Jämtlands och Dalarnas län framför allt på perioden 1645–1750.

En redogörelse har dock även gjorts för utvecklingen i de undersökta områdena efter undersökningsperioden. Skälet är att händelser efter denna period skulle kunna ha betydelse för frågan om ett eventuellt eftergivande eller utsläckande av en redan upparbetad hävd.

Senare tidsperioder har också betydelse för den analys som kommittén enligt direktiven ska göra om en Girjasrätt *inte* bedöms finnas i de undersökta områdena eller någon del av dessa. Kommittén ska i så fall analysera vilken rätt till upplåtelser av jakt och fiske som kan tillkomma samebyarna.

En sådan analys har också gjorts avseende Jämtlands och Dalarnas län i avsnitt 10.5.7. Avvittringarna i Jämtlands län och statens där-efter följande åtgärder för att tillförsäkra samerna skyddade marker för renbete har haft särskild betydelse för innehållet i renskötserätten där, varför utvecklingen under 1800-talet och genom renbeteslagarna har varit nödvändig att utreda för de områdena.

10.2.3 Undersökt område

Uppdraget omfattar mark som står under statens omedelbara disposition dels inom åretruntmarkerna, dels ovanför lappmarksgränsen när renskötelse är tillåten där.

Privat mark omfattas inte av uppdraget. De privatägda marker där vinterbetesrätten ibland är ifrågasatt, till exempel i vissa delar av Härjedalen, omfattas alltså inte av undersökningen. Begränsningen till mark under statens direkta disposition innebär att inte heller mark som ägs av statliga bolag omfattas av uppdraget. Sådan bolagsägd mark kommer att utredas i ett senare skede i huvudbetänkandet.

Indelningen i åretruntmarker och vinterbetesmarker har behandlats i kapitel 4, där även samebyarnas gränser framgår. Det kan påminnas om att åretruntmarkerna i Lappland (Norrbottens och Västerbottens län) består av:

- marker ovanför odlingsgränsen, och
- marker nedanför odlingsgränsen men ovanför lappmarksgränsen där skogsrenskötsel bedrivs under våren, sommaren eller hösten och som antingen tillhör eller tillhörde staten vid utgången av juni 1992 (kronomark) eller är renbetesland.

Åretruntmarkerna i Jämtlands och Dalarnas län består av:

- renbetesfjällen i Jämtlands län, och
- de områden i Jämtlands och Dalarnas län som vid utgången av juni 1992 tillhörde staten och var särskilt upplåtna för renbete (bland annat de så kallade kungabrevsmarkerna).²⁷

Renbetesfjällen i Jämtlands län omfattar dels skattefjällen som avsattes för samerna vid avvittringen i början av 1800-talet, dels områden som senare köpts in av staten och upplåtits till utvidgning av dessa fjäll (utvidgningshemmanen).²⁸ Utvidgningshemmanen har en annorlunda historik än de ursprungliga skattefjällen eftersom de har varit i privat ägo.

För den bedömning som ska presenteras i det följande är det inte nödvändigt att ta ställning till om någon principiell åtskillnad mellan dessa olika typer av mark bör göras. Man bör dock beakta att konkurrensen om jakten och fisket kan ha varit större på de marker som senare blev utvidgningshemman än vad den har varit på de avvittrade skattefjällen, och att detta kan påverka förutsättningarna för upparbetandet av urminnes hävd (se avsnitten 10.5.3 och 10.5.4 om historisk markanvändning lokalt i Jämtland och Dalarna).

10.2.4 Språkanvändning och etnicitet

I den äldre litteratur och i den absoluta merparten av de källor som ligger till grund för kommitténs utredning i denna del används ordet lapp. Ordet har använts i svenskan sedan medeltiden och betyder

²⁷ 3 § rennäringslagen.

²⁸ Bakgrunden till utvidgningshemmanen var att de renskötande samernas intressen inte tillgodosågs vid avvittringen och att de därför förlorade stora områden betesmark. Samernas protester mot detta ledde så småningom till att staten lät definiera skattefjällens gränser och till att staten köpte in ett antal hemman som uppläts för renskötelsns behov – de så kallade utvidgningshemmanen.

enligt Svenska Akademiens ordbok ”en manlig individ tillhörande ett folk av en annan ras än den skandinaviska befolkningen i allmänhet, vilket bebodde de nordliga delarna av Sverige och Norge jämte angränsande delar av Finland och Ryssland och varav en stor del idkar renskötsel och för ett nomadiserande levnadssätt”.²⁹

Ordet lapp uppfattas av många som nedsättande, vilket har att göra med att det sedan lång tid tillbaka har använts som ett rasistiskt tillmäle.

Numera används vanligen i stället ordet same för att beteckna personer tillhöriga den samiska folkgruppen (utan koppling till ras). Detta språkbruk slog igenom efter 1971 års rennäringslag, där ordet lapp från äldre lagar ersattes av ordet same.

Lappbegreppets historiska kontext ger kommittén skäl att särskilt överväga begreppsanvändningen. Vid övervägandena har följande omständigheter tagits i beaktande.

Den närmare innebörden av uttrycken lapp och same

Det råder delade meningar i frågan om det går att sätta likhetstecken mellan de historiska källornas ”lapp” och dagens ”same”. Även om frågan inte är avgörande för utredningens rättsliga bedömning, kan det ändå finnas skäl att inledningsvis beröra hur olika historiker och forskare har resonerat i ämnet.

Jur. dr. doc. Kaisa Korpjaakko-Labba (f. 1954), som har skrivit avhandlingen *Om samernas rättsliga ställning i Sverige-Finland: en rättshistorisk utredning av markanvändningsförhållanden och rättigheter i Västerbottens lappmark före mitten av 1700-talet*, skriver att ordet lapp i gamla handlingar har syftat på vilken näring en person har utövat snarare än på det etniska ursprunget.³⁰ Hon hänvisar bland annat till fil. dr. doc. Nils Arell (1938–2004), som i sitt verk *Rennomadismen i Torne lappmark – markanvändning under kolonisationsepoken i framför allt Enontekis socken* skriver att det föreligger starkt stöd för antagandet att man på lokal nivå betraktade näringsfånget och graden av bofasthet, och alltså inte etnisk härkomst, som främsta grund för att klassificera en person som lapp (rennomad) eller nybyggare, och att

²⁹ Svenska Akademiens ordbok från 1939 och 1964, artiklarna om ”lapp” och ”same”, www.svenska.se, besökt 2023-01-18.

³⁰ Korpjaakko-Labba, 1994, s. 66 f.

det fanns människor som klassificerades som ”lappar” utan att tillhöra den befolkningsgrupp som vi i dag kallar sameer.

Det bör noteras att Arell anför ett relativt begränsat antal exempel till stöd för sin tes, samtliga från Torne och Kemi lappmarker, av vilka åtminstone tre handlar om personer som var gifta med samiska kvinnor.³¹ Vidare anför Arell att även om den ”etniska aspekten” sakens på lokal nivå, så kan man spåra den på regional eller nationell nivå i myndigheters uttalanden och agerande.³²

Fil. lic. Filip Hultblad (1907–1970), som skrivit standardverket *Övergång från nomadism till agrar bosättning i Jokkmokks socken*, hävdar å sin sida att ”det icke-lapska inslaget i nomadbefolkningen är (...) obetydligt”.³³ Detta överensstämmer med den slutsats som fil. dr. Gudrun Norstedt, historiker och biolog som forskar om samiska rättigheter till land och vatten, har dragit av sin forskning i framför allt Åsele, Lycksele och Pite lappmarker. Norstedt ifrågasätter inte att sameer som slagit sig ner och blivit bofasta har kallats för nybyggare; även om de nog minst lika ofta har kallats för ”lappnybyggare”. Däremot ifrågasätter hon att det skulle vara mer än någon enstaka ”lapp” som inte var same – hon har inte sett några belegg för det i sin forskning.³⁴ En annan sak är att det finns en hel del icke-sameer upptagna i lappskattelängderna. Det var fullt möjligt även för en nybyggare, oavsett etnicitet, att överta skatten för ett lappskatteländ. I nuvarande Lycksele kommun övertogs till exempel de flesta lappskatteländ förr eller senare av bönder.³⁵ Norstedt framhåller att

³¹ Ytterligare ett exempel finns i de la Motraye, *A. de La Motrayes resor, 1711–1725*, tryckt 1988, s. 201.

³² Arell, *Rennomadismen i Torne Lappmark*, 1977, s. 39 f.

³³ Hultblad, *Övergången från nomadism till agrar bosättning i Jokkmokks socken*, 1968, s. 194.

³⁴ Enligt uppgift till sekretariatet vid faktagranskning av denna text.

³⁵ Norstedt, *Lappskatteländerna på Geddas karta*, 2011, s. 48 och 50. Jfr Lundmark, *Samernas skatteländ i Norr- och Västerbotten under 300 år*, 2006, s. 102, som skriver att det förekom giftermål mellan icke-sameer och samiska kvinnor och att det även förekom att personer med svenskt ursprung blev renskötare och uppgick i den samiska befolkningen. Lundmarks stöd för det påståendet är Hultblad, 1968, s. 163. Det Hultblad skriver där är dock att nybyggarna synes ha rekryterats ”företrädesvis bland folk, som redan var förtroget både med det strävsamma lappmarkslivet och med trakten. Ingen var dock från början nomad”. Han nämner även ett fall där det finns skäl att förmoda att en nybyggare ”övergick till skogslappliv och lapponiserades i likhet med ett par nybyggarsöner från 1700-talet”, men detta är alltså ett fåtal exempel och samme Hultblad konstaterar senare det ovan nämnda om att det icke-lapska inslaget i nomadbefolkningen var obetydligt. När det gäller övertagande av lappskatteländ har Norstedt i sin forskning inte funnit något exempel på att detta skett genom att en icke-same gift sig med en same, och därefter kommit att klassificeras som lapp. Däremot har icke-sameer tagit över land genom överenskommelse med den tidigare skatteländsinnehavaren, eller genom att landet blivit öde. Det har då handlat om nybyggare. Eftersom den skatt som skulle betalas av lappbyn var konstant fick övriga betala mer om ett land blev öde. Lappbyn hade därför allt att vinna på att en nybyggare tog över ett land, framhåller Norstedt.

detta inte innebär att de och deras efterkommande skulle ha blivit registrerade som ”lappar” i jordeböckerna och därmed av misstag kommit att betraktas som samer av sentida forskare och utredare.

Litteraturen från den period som utretts bekräftar inte heller i övrigt bilden av att beteckningen lapp skulle ha handlat om näring snarare än om etnicitet. År 1673 konstaterade till exempel vetenskapsmannen Johannes Schefferus att ”ingen lapp med självaktning (...) utan harm godtar benämningen lapp”, utan föredrar ”ordet sabmi eller same, vilket på deras språk är lapparnas rätta namn”.³⁶ Några decennier senare, år 1732, reste Carl von Linné genom lappmarkerna och upptecknade då en del samiska ord, bland annat att ”Lap” på samiska hette ”Zabmiletz” eller ”sami”.³⁷ År 1747 gav lappmarksprästen Pehr Högström ut sin lappmarksbeskrivning, där han skriver: ”Det ordet Lapp lærer näpligen wara tagit af deras språk (...). Imedlertid weta de ei ens at de blifwa af oss och andra Nationer så kallade, emedan de i deras eget språk heta Sabme eller Same”.³⁸ På samma sätt konstaterade Abraham Abrahamsson Hülphers under slutet av 1700-talet att lapparna efter ortens eget språk kallas ”Samme eller Sabme”.³⁹

Sammantaget finns det alltså starkt stöd för att ordet ”lapp” i äldre tid har använts synonymt med dagens samebegrepp på så sätt att det åsyftat människor som både räknat sig till (och av andra har räknats till) en folkgrupp med en gemenskap i språk, organisation och sedvänjor och som därigenom har framstått som avgränsad från såväl den svensktalande som den finsktalande befolkningen. Det finns dock några exempel på att människor utanför den befolkningsgrupp som vi i dag kallar samer har klassificerats som ”lappar” baserat på näringsfånget (det vill säga renskötsel, jakt och fiske snarare än jordbruk) samt graden av bofasthet (ett helt eller delvis nomadiskt levnadssätt snarare än ett bofast).⁴⁰ Dessa exempel tycks emellertid vara begränsade till de allra nordligaste delarna av Lappland, i Torne och Kemi lappmarker, varifrån Kaisa Korpjaakko-Labba och Nils Arell har hämtat underlag.

³⁶ Schefferus, *Lappland*, 1673, (tryckt 1956), s. 40 f.

³⁷ Linné, *Iter Lapponicum – Lappländska resan*, 1732, kommentardelen, utgiven av Fries 2003, s. 416.

³⁸ Högström, *Beskrifning öfwer de til Sweriges krona lydande Lapmarker innehollande kort under rättelse så wäl om landets belägenhet och beskaffenhet i gemen, som des inwånarnes tilstånd och bus-holdning, deras seder, maner och lefnadsart, samt laster och widskepelse, med mera*, 1746, s. 55 f.

³⁹ Hülphers, *Samlingar til en beskrifning öfwer Norrland: femte samlingen, 3 bandet, Lappmarken*, 1922, s. 7.

⁴⁰ Jfr Arell, 1977, s. 37–40 och Korpjaakko-Labba, 1994, s. 67.

Oavsett om det, i vissa delar av Lappland, kan ha förekommit att beteckningen ”lapp” historiskt har använts som en beskrivning av näringsfång och grad av bofasthet snarare än etnicitet, ter det sig klart att de allra flesta nomadiserande renskötare också tillhörde den befolkningsgrupp som vi i dag kallar samer.

Enskilda exempel på att även andra klassificerats som ”lapp” har inte heller någon avgörande betydelse för bedömningen av om en sameby kan hävda Girjasrätt. En sådan rätt grundas på renskötsel och den markanvändning som hör samman med det i de områden som så småningom har kommit att utgöra dagens samebyar. Enligt Högsta domstolens synsätt har rätten sedan, genom 1886 års lag och de följande renbeteslagarna, övergått från de enskilda individerna till samebymedlemmarna samfällt (till lappbyarna som beteckning för denna samfällighet) och senare till samebyarna som associationer (juridiska personer).⁴¹ Det bör alltså inte kunna ha någon avgörande betydelse om det bland de enskilda renskötare som kan ha upparbetat en ensamrätt till småviltsjakt och fiske i ett berört område, har funnits individer som enligt dagens etnicitetsbegrepp tillhört en annan befolkningsgrupp.

När det gäller beteckningar för en etnisk gruppstillhörighet bör också anmärkas att etnicitet är ett dynamiskt begrepp; den närmare innebörden av gruppstillhörigheten kan förändras under historiska, ekonomiska, sociala och politiska processer och dess praktiska betydelse varierar i olika kontexter och historiska skeenden.⁴²

Kommitténs ställningstagande avseende språkbruk

När kommittén ska beskriva innehåll i äldre dokument finns två alternativ: att skriva om ordet lapp till ordet same eller att använda ordet lapp så som det förekommer i källmaterialet och i äldre litteratur. Kommittén har, i kretsen ledamöter och sakkunniga, kommit fram till att ordet lapp blir det mest korrekta vid historieredovisningen.

⁴¹ Jfr uttalandena på s. 242 f. i Skattefjälldomen om den tvångskollektiverade rätten och p. 219–221 i Girjasdomen: ”Effekten av lagstiftningen får anses vara att den rätt som före ikraftträdandet av 1886 års lag tillkom enskilda samer på området kom att övergå till medlemmarna i den sameby där området är beläget [...]. Befogenheten att upplåta jakt och fiske kan de dock – i enlighet med allmänna principer om förfogande över samfällid egendom – inte utöva på egen hand. Rätten att göra upplåtelser får i stället anses tillkomma den association som har tillskapats för att tillgodose medlemmarnas gemensamma intressen, det vill säga samebyn”.

⁴² Nationalencyklopedin, artikeln om etnicitet, jfr artikeln om etnisk grupp, www.ne.se, besökt 2023-01-18.

Skälet är att en omskrivning till ordet same, utöver att vara en revidering av det historiska källmaterialet, dels kan vara missvisande när ordet lapp någon gång kanske syftat på näringsfång snarare än etnicitet, dels kan innebära att äldre tiders uppfattningar om människor och hierarkier döljs och framstår som friserad av kommittén.

I detta kapitel kommer därför uttrycket lapp att användas vid hänvisningar till material där uttrycket förekommer. För att inte orsaka begreppsförvirring används uttrycket också i de kommentarer eller slutsatser som görs i anslutning till materialet. Däremot används ordet same enligt nu vedertaget språkbruk i de delar som avser nutid eller är av mer framåtsyftande karaktär.

10.3 Vad som har kartlagts

En rätt till upplåtelser av jakt och fiske grundad på urminnes hävd bygger på att rättighetsinnehavaren har kunnat nyttja mark utan konkurrerande markanvändning från andra av någon omfattning.

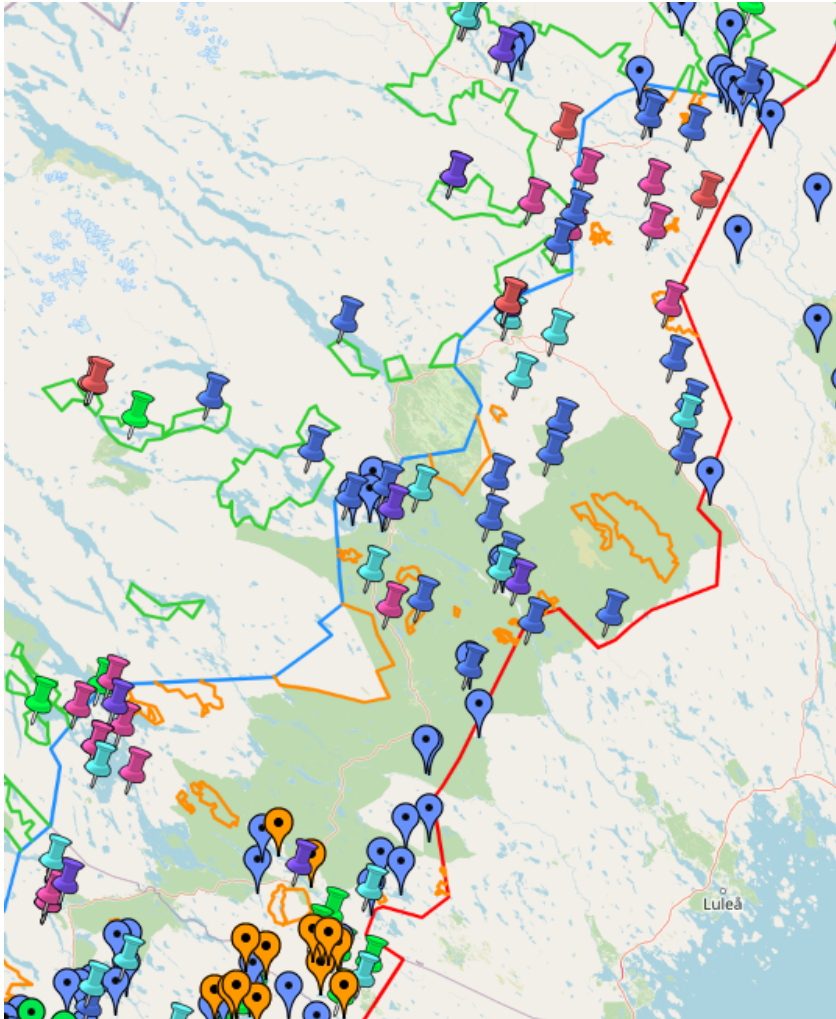
Högsta domstolen har i Girjasdomen förklarat att om enskilda renskötande samer på ett område har kunnat nyttja marker utan konkurrens under så pass lång tid att en upplåtelserätt grundad i urminnes hävd har kunnat uppstå, så medför det att samebyn, i egenkap av den association som företräder renskötande samer i dag, är det rättssubjekt som numera disponerar över upplåtelserätten.

För att kunna utreda om det föreligger en ensamrätt är det alltså nödvändigt att ta reda på i vilken mån det har funnits en konkurrerande markanvändning under undersökningsperioden. Detta har gjorts genom en kartläggning av en rad förhållanden som kan antas ha medfört en konkurrens med renskötande samers jakt och fiske.

Konkurrensförhållandena presenteras i en digital karta. Där har samtliga uppgifter om konkurrerande markanvändning markerats med olika symboler. Kartan finns tillgänglig på internet, och exempelbilder från kartan används i kapitlet för att illustrera kommitténs slutsatser. När man rör sig i den digitala kartan får man uppgifter om

vad konkurrensen bestod i med källangivelse genom att föra muspekaren över kartans symboler.⁴³

Figur 10.2 Lapplandskartan

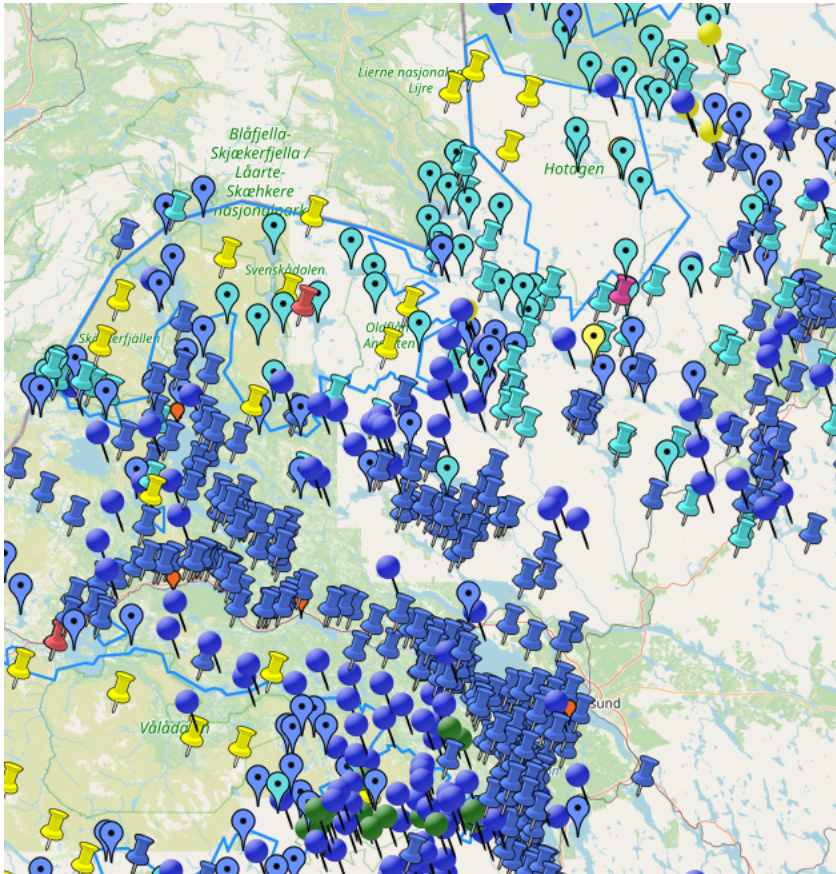
Exempelbild från kartan över Lappland. Kartan är gjord i pinmaps.net, ett system som hämtar kartunderlag från Google.

⁴³ När delbetänkandet publiceras kommer kartorna att finnas tillgängliga på <https://www.pinmaps.net/map/172030/renmarkskommitten> och <https://www.pinmaps.net/map/181530/renmarkskommitten>, lösenord: renmarkskommitten. Under utredningstiden kommer dock kartorna att föras över till Sametinget och göras tillgängliga där. Informationen i kartorna kommer också att göras tillgänglig i kommitténs diarium.

I kartan finns följande symboler:

- Blå linje visar odlingsgränsen.
- Röd linje visar lappmarksgränsen.
- Ljusgröna linjer visar privat mark ovanför odlingsgränsen. Allt runt-omkring är mark under statens omedelbara disposition.
- Orange linjer visar mark under statens omedelbara disposition mellan odlingsgränsen och lappmarksgränsen. Allt runtomkring är privatägd mark, och mark som ägs av statliga bolag.
- Mörkblå knappnålar visar nybyggen om de skattlagts före år 1750.
- Ljusblå knappnålar visar nybyggen som skattlagts mellan år 1750 och år 1770.
- Ljusgröna knappnålar visar nybyggen som skattlagts mellan år 1770 och år 1800.
- Rosa knappnålar visar nybyggen som skattlagts för samer.
- Röda knappnålar visar bergverk.
- Lila knappnålar visar kyrkor.
- Mörkblå droppformade symboler visar kronofisken som skattlagts före år 1750.
- Ljusgröna droppformade symboler visar fisken som brukats av kustbönder före år 1750 men som inte skattlagts.
- Rosa droppformade symboler visar pärlfisken som nyttjats före år 1750.
- Orange droppformade symboler visar fisken som varit skattlagda, men som även efter att de inte längre varit skattlagda har brukats av kustbönder före år 1750.

Figur 10.3 Jämtlandskartan

Exempelbild från kartan över Jämtlands och Dalarnas län. Kartan är gjord i pinmaps.net, ett system som hämtar kartunderlag från Google.

I kartan finns följande symboler:

- Blå linjer markerar gränserna för renbetesfjällen och kungabrevs-markerna.
- Gula knappnålar visar samiska skattefjäll.
- Mörkblå knappnålar visar jordbrukshemman/byar om de skattlagts före år 1750.
- Ljusblå knappnålar visar jordbrukshemman/byar som skattlagts mellan år 1750 och år 1800.

- Röda knappnålar visar bergverk.
- Gula droppformade symboler visar fisken som skattlagts för samer.
- Mörkblå droppformade symboler visar kronofisken som skattlagts före år 1750.
- Ljusblå droppformade symboler visar kronofisken som skattlagts mellan år 1750 och år 1800.
- Orange droppformade symboler visar skansar.
- Mörkblå rundade knappnålar visar avradsland som skattlagts före år 1750.
- Mörkgröna rundade knappnålar visar avradsland som skattlagts mellan år 1750 och år 1800.

Kartläggningen bildar en bruttolista över alla typer av potentiellt konkurrerande markanvändning som har påträffats i det historiska materialet. Den avser att ge en typbaserad utgångspunkt för en mer detaljerad bedömning om en sådan skulle behövas för något enskilt område.

10.3.1 Olika typer av konkurrens

I Girjasdomen anges vad som kan vara en sådan beaktansvärd konkurrens som kan hindra ett upparbetande av hävd. Skattläggningar kan, liksom kronans godkännanden av nybyggen, ha gett upphov till en konkurrerande markanvändning som varit av sådan omfattning att det förhindrat urminnes hävd till jakt och fiske.⁴⁴

För Girjasområdets del anlades fram till år 1750 två nybyggen (Neitisuando, cirka år 1680, och Killingi, år 1725). Domstolen uttalade att om det över huvud taget förekom några särskilda skattläggningar till förmån för nybyggare eller kustbönder måste dessa antas ha varit få. Det fanns därför inte anledning att räkna med att vare sig nybyggen eller andra skattläggningar gav upphov till någon beaktansvärd konkurrerande markanvändning på området före mitten av 1700-talet. Tvärtom fick den samiska jakt- och fiskeutövningen

⁴⁴ NJA 2020 s. 3 p. 201.

enligt domstolens mening antas ha varit den helt dominerande på området.⁴⁵

Girjasdomen ger inte något bestämt svar på hur många nybyggen eller skattlagda fisken som skulle krävas för att hindra ett upparbetande av urminnes hävd. Inte heller ges något bestämt svar på frågan om i vilken utsträckning annan markanvändning än nybyggen och skattläggningar kan hindra ett upparbetande. Nedan behandlas därför hur kommittén har förhållit sig till olika typer av konkurrerande markanvändning.

Nybyggen och annan jordbruksbebyggelse

Det stora flertalet av de personer som inte varit renskötande samer i Lappland och Jämtlands län under undersökningsperioden har ägnat sig åt jordbruk. Jordbrukarna har, liksom samerna, ägnat sig åt jakt och fiske. Jordbrukare har därför medfört en med renskötseln konkurrerande markanvändning. När det gäller konkurrens från nybyggen har Högsta domstolen ansett att två nybyggen inom det omtvistade området inte gett upphov till någon beaktansvärd konkurrens. Domstolen har här gjort en samlad bedömning av samtliga nybyggen i förhållande till det omtvistade området i dess helhet. Det kan noteras att endast ett av de två nybyggena, Neitisuando, ligger på mark som står under statens omedelbara disposition, medan det andra, Killingi, ligger på mark som i dag är privatägd. Detta förhållande har inte kommenterats i Girjasdomen.

Med ledning av Girjasdomen kan man dra slutsatsen att några enstaka nybyggen inte ensamma kan anses hindra ett upparbetande av hävd, inte ens lokalt för det område där nybygget är beläget. Där emot finns inga givna svar på hur bedömningen ska göras vid flera nybyggen.

Förekomsten av flera nybyggen, särskilt om de utgör en bebyggelsekoncentration (ett kluster), får rimligen antas indikera att konkurrens förekommit, liksom när en nybyggesanläggning har avsett ett större antal hemman (en lite mer folkrik by).

I sådana fall bör nybyggena anses ha kunnat hindra upparbetandet av en hävd främst på nybyggenas mark och på ett område i en radie däromkring. Detta bör dock inte kunna tas till intäkt för att möjlig-

⁴⁵ NJA 2020 s. 3 p. 202 och p. 180.

heterna till ett upparbetande av hävd utan vidare också har brutits på resterande delar av en samebys område – i synnerhet inte med hänsyn till de mycket stora områden som i allmänhet ingår i en sameby. En sådan hållning är påkallad även med hänsyn till att syftet med lappmarkspolitiken har varit att nybyggarna inte skulle konkurrera med samerna i deras jakt och fiske. Detta tydliggjordes så småningom i 1749 års lappmarksreglemente, där nybyggarnas jakt- och fiskerätt bestämdes till en halv mil från hemmanet. Detta har särskild betydelse eftersom nybyggen, vilket kommer att framgå, ofta var belägna på mark som i dag är privatägd. Den omgivning runt nybyggena där nybyggarna kan ha konkurrerat om jakt och fiske ligger alltså i de flesta fall på mark som i dag är privat.

Utgångspunkten i denna undersökning är alltså att ett kluster av nybyggen på ett större område som nu ligger på privat mark kan antas ha inverkat på statlig mark, men inte nödvändigtvis måste ha gjort det. Anledningen att anta en påverkande konkurrens stärks om ett större antal sådana kluster har förekommit eller om klustret har legat i närheten av den statliga marken. Det kan då också få betydelse om nybyggesenheterna har representerat ett större antal hemman, det vill säga ett större antal personer som konkurrerat om resurserna. I sådana fall skulle man kunna tänka sig att en lokal konkurrens, även om den utgått från mark som i dag är privat, skulle kunna påverka ett stort område. Behovet av sådana överväganden aktualiseras inte i nämnvärd grad för de undersökta områdena i Lappland, men har relevans för Jämtlands län.

En ytterligare notering som bör göras utifrån Girjasdomen är att ett av de två redovisade nybyggena, Neitisuando, anlades av en same. Detta förhållande behandlas inte särskilt i Girjasdomen och det är okänt om förhållandet alls uppmärksammades eller ansågs ha någon betydelse under rättsprocessen. Det kan diskuteras hur sådana nybyggen ska bedömas i konkurrenshänseende. I denna kartläggning har dock även sådana samiska nybyggen redovisats som konkurrens. Detta för att ge en fullständig bild över vad som försiktigtvis skulle kunna uppfattas som konkurrens. Först om förutsättningarna för en Girjasrätt skulle visa sig vara avhängig av sådan konkurrens kan en fördjupad underökning vara nödvändig.

När det gäller Jämtlands och Dalarnas län har, med undantag för något enstaka fall, kommittén inte redovisat om nybyggena varit anlagda av samer. I Jämtland och Dalarna består konkurrensen från jord-

bruksbygden inte bara av nybyggen utan också av de många äldre jordbrukshemman som finns i dalgångarna där. Det som kartlagts i området är både enstaka hemman och byar som innehållit flera hemman – men befolkningen i de mer fjällnära byarna har sällan bestått av något större antal personer.

I konkurrensbedömningen har varje nybyggesanläggning eller by ansetts representera en radie av konkurrens om jakt och fiske runt marken där hemmanet eller byn ligger.

Skattlagda fisken

Förutom de skattlagda nybyggena förekom att fiskevatten i Lappland var skattlagda till förmån för kustbönder och andra personer bosatta utanför lappmarken. På motsvarande sätt förekom i Jämtland och Dalarna skattlagda fjällfisken till förmån för jordbrukande bönder bosatta utanför fjällområdena. Böndernas fiske måste rimligen ha lett till en konkurrens om vattnen som påverkade de renskötande samerna.

Fiskeresorna i Lappland var under framför allt 1500-talet, och vissa delar av 1600-talet, ett viktigt inslag i kustböndernas försörjning. De stannade ibland månadsvis vid sina ”fjällträsk” (ett fjällträsk var ett fiskevatten som inte nödvändigtvis låg i eller nära fjällen, men som låg långt ifrån fiskena hemmavid, ”hemträsk”). I vissa fall finns uppgifter om att ett fjällträsk brukades en tid innan det skattlades, eller att kustbönder fortsatte att fiska i ett träsk även efter att skattläggningen för det hade upphört. I redovisningen av konkurrens har även sådana uppgifter beaktats.

Vid konkurrensbedömningen har varje skattlagt fiske ansetts representera en konkurrens om fiske i det vatten som skattläggningen avser.

Slätterängar i Lappland

Utöver själva nybygget och marken runt det kunde det finnas omkringliggande områden som var skattlagda för att tillgodose nybyggets försörjningsbehov. Slätterängar, det vill säga ängar där nybyggarna kunde skörda högt gräs, kunde nämligen vara insynade som tillhörande nybyggena (en insyning är en förrättning genom vilken

en myndighet godkänner att mark ska användas för ett visst ändamål). Det har varit av intresse att utreda de närmare förutsättningarna för slätterängarna och om de kan ha inneburit en konkurrerande markanvändning under undersökningsperioden. Ett annat ord som ibland används för slätterängarna är ströängar – ett begrepp som uppkom i samband med avvitringen, det vill säga långt efter den berörda perioden. Begreppet syftar mer specifikt på sådana slätterängar som nybyggarna tills vidare fick behålla utanför nybyggenas gränser efter avvitringen. Med avseende på undersökningsperioden bör man därför tala om slätterängar (eller utängar för sådana ängar som låg en bit bort från nybygget), och inte om ströängar.

Den rätt som nybyggare kunde ha till slätterängarna vid den här tiden beskrivs i lappmarksreglementet från år 1749.⁴⁶ Rätten till de spridda slätterängarna avsågs enligt lappmarksreglementet vara en annan och sämre än den som tillerkändes nybyggarna i fråga om de egentliga inägorna.⁴⁷ Av reglementets bestämmelser framgår att slätterängarna lämnades till nybyggarna i syfte att stödja jordbruket med höavkastning, medan detta ännu befann sig på ett tidigt stadium. Meningen var att, efter att tillräcklig mark för ett nybygges bestånd hade brutits och odlats vid gården, så skulle bruket av utängarna upphöra och ängarna – även om de till en början avstods till ett annat nybygge – slutligen återfalla till kronan, som huvudregel utan att nybyggaren skulle få någon ersättning för det.⁴⁸

En fråga som har lyfts under utredningen är om sådana utängar kan ha utgjort en hävdbrötande konkurrens under undersökningsperioden.

Utängarna kunde ibland ligga långt bort från nybygget. Förutom en rätt till slätter kunde nybyggarna ha rätt att ta virke och bygga kojor på ängarna.⁴⁹ Fil. dr. doc. Lennart Lundmark (f. 1942), som skrivit flera böcker om samiska frågor ur ett historiskt perspektiv, beskriver att nybyggaren inte kunde förmenas rätt till fiske intill de

⁴⁶ Dir. skriv. t. K.M:t 11 juni 1746, bilaga till K-koll. skriv. t. K.M:t 7 nov 1749, återgett av Göthe, 1929, s. 423 f.

⁴⁷ 7 § Kongl. Reglemente den 24 november 1749 för dem, som antingen redan bo och bygga i Lappland eller ock hädanefter till landets upbrukande derstädes sig nedsätta vilja. Se även SOU 1957:30, *Ströängar*, s. 22, med hänvisning till KF d. 19 sept. 1723 och 21 febr. 1789 samt KK d. 15 dec. 1848, tr. hos Lilienberg, D., KBr d. 6 maj 1817, 10 febr. 1824, 17 sept. 1846, 17 febr. 1847 och 15 dec. 1848, KK d. 8 maj 1863, Kammarkollegiets kung. d. 7 juli 1876 och KK d. 26 sept. 1879, tr. hos Lilienberg, D. II o. III. samt Kolonisationskommittén, s. 28 o. 29.

⁴⁸ Ersättning skulle enligt reglementet endast tillerkännas nybyggaren för den händelse han måste avstå mark som han lagt ner något verkligt odlingsarbete på, något som så gott som aldrig torde ha varit fallet beträffande ströängarna. Jfr SOU 1957:30, s. 22.

⁴⁹ De markrättigheter som kunde finnas på ströängarna diskuteras ingående i betänkandet *Ströängar*, SOU 1957:30, s. 28–31.

stränder där han idkar höslog eller odling, och anger professorn och kulturgeografen Erik Bylund (1922–2005) som källa.⁵⁰ Bylund skriver i sin tur att vidden av ett nybygges fiskerätt tolkades restriktivt på 1770-talet, med hänvisning till ett rättsfall där nybyggarens fiskerätt definierades som först ”ett notvarp i träsket nedanför nybygget, och sedan ”ifrån yttersta gräset i träsket vara trettio famnar brett och långt mitt nedanför nybyggarens gård”.

Denna restriktiva definition av husbehovsfiskets omfång på 1770-talet kom så småningom, allteftersom fisket blev mindre givande, att ändras och den tillåtna fiskevattnensarealen kom att utvidgas undan för undan. Det juridiska stödet för denna utvidgning vanns enligt Bylund till en början på så sätt att ängsmark till ett nybygge ibland kunde få insynas på ända upp till omkring en mils avstånd från nybygget, på grund av svårigheten att erhålla full foderbärgning.

I en skrivelse från konungens befallningshavande (den äldre motsvarigheten till länsstyrelsen) år 1815 angavs vidare att en nybyggare inte kunde förmenas rätt till fiske ”intill de stränder, där han idkar höslog eller odling”, beskriver Bylund. För att fiskerätten skulle få laga kraft var det dock nödvändigt att i syneprotokollen för nybygget namnge de fiskevatten som nybyggaren planerade att utnyttja, konstaterar han. Bylund fortsätter att beskriva exempel på hur insyningarna kunde se ut. I Arjeplog fick en nybyggare fiskerätt på över en mils avstånd från nybygget år 1822. Så stora avstånd har inte registrerats i Arvidsjaur, möjligen med undantag för Ånäset år 1852.⁵¹

Den slutsats som kan dras av det ovanstående är att utängar med tillhörande jakt- och fiskerättigheter sannolikt endast har förekommit från slutet av 1700-talet och framåt, det vill säga efter den nu undersökta perioden. Detta framstår som ett rimligt antagande också mot bakgrund av att det då blev fler nybyggare i Lappland och mer konkurrens om markerna; för de första nybyggarna var sannolikt inte behovet lika stort av att låta insyna slätterängar för jakt eller fiske på några större avstånd från nybygget.

Gudrun Norstedt har haft ett konsultuppdrag för kommittén bestående bland annat i att faktagranska de historiska texterna. Inom ramen för det uppdraget har hon gått igenom ett urval av insyningsprotokollen från äldre nybyggen i olika delar av Lappland, de flesta

⁵⁰ Lundmark, SOU 2005:97 s. 18.

⁵¹ Bylund, *Koloniseringen av Pite lappmark t.o.m. 1867*, 1956, s. 270, se även s. 268 med hänvisning till Norrbottens läns handlingar 13 oktober 1817, 3:e provinskont., KKA.

ovanför odlingsgränsen (totalt 14).⁵² Hon har vid den undersökningen kunnat konstatera att de slätterängar som insynats eller skattlagts oftast, men inte alltid, ligger inom de ursprungliga byarnas nuvarande områden. En del av dem är dock att beteckna som ströängar med ett sentida språkbruk. Vidare räknas de fiskerättigheter som hör till nybyggena alltid upp separat i protokollen. Det finns enligt Norstedt inget i det undersökta materialet som tyder på att bruk av slätterängar i sig medförde någon fiskerätt.

Jakträttigheter omtalas ytterst sällan i insyningsprotokollen, konstaterar Norstedt. I fråga om nybygget Avvakko nämns flakaland, alltså områden där man sätter ut fällor. Avvakko är dock ett specialfall, eftersom nybyggaren där hade köpt hela lappskatteländet.⁵³ Av de övriga undersökta nybyggena är det endast för Kurravaara som det finns uppgifter om jakträttigheter, där flakaland också nämns. Det finns enligt Norstedt inget som tyder på att bruk av slätterängar i sig medförde jakträtt.⁵⁴

Kommitténs slutsats är att slätterängar med tillhörande jakt- och fiskerättigheter sannolikt inte har förekommit under undersökningsperioden. Sådana utängar har alltså inte antagits ha medfört någon beaktansvärd konkurrens under undersökningsperioden och har därför inte tagits med i kartläggningen.

Avradsland i Jämtlands län

Systemet med avradsland är speciellt för Jämtland och Härjedalen och har mycket gamla anor. Avradslanden var avlägset liggande områden av allmänningssmark, skogs- och betesområden, jaktmarker

⁵² Närmare bestämt nybyggena Idivuoma, Palojoensuu, Soppero, Kurravaara, Vuotnavuoma, Killinge, Avvakko, Vettasjärvi, Stainas, Nebreluokta, Randijaur, Tjåmotis och Västra Ormsjö. För dessa har Norstedt redovisat ett utförligt material ur domböckerna i den mån sådant har funnits.

⁵³ Eftersom det handlar om en försäljning av ett lappskatteländ redovisas i tingsprotokollen hela proceduren när landet uppbjuds, vilket innebär att man kungör försäljningen under tre på varandra följande år så att eventuella arvtagare eller andra rättighetshavare ska kunna protestera. Efter genomfört köp har nybyggaren samma rätt till landet som en samisk landinnehavare skulle ha haft, inklusive rätt till jakt och fiske över ett stort område. Det antecknas att säljaren tillstår sig ha försålt "till Mikael Henriksson i Keinosuando all den hävd som han till den tiden ägt och besuttit uti Kieppowuoma, vare sig uti mossatäkt, fiskevatten, flakaland och kåtor eller annat som han lagligen innehåft, så att Mikael Henriksson må obehindrat där tillträda och evärdeligen utan hans och dess efterkommandes åtal, samma Kieppowuoma besitta och bäst han förmår bruka och nyttja", K.B. Wiklunds avskriftssamling, 911, 937 och 970.

⁵⁴ Norstedt, *Utredning om ströängar*, Renmarkskommitténs diarium komm2022/0005/N 2021:02 nr 36.

och fiskevatten, som kunde brukas av ett eller flera hemman i bygden.⁵⁵ Avradslanden kunde omfatta mycket stora områden och ligga på betydande avstånd, ibland flera mil, från det eller de hemman som brukade dem. Ett avradsland kunde brukas av ett stort antal personer – ibland så många som närmare 100. Det är därför rimligt att beakta avradslanden som en faktor för konkurrerande markanvändning.

Landsarkivarien och historikern Lars Rumar (f. 1935), som har skrivit ett flertal verk om historisk markanvändning i Härjedalen och Jämtland, beskriver att avradslanden utgjorde arv från den tid före år 1645 när Jämtland och Härjedalen var en del av Norge. Sockenallmogen var van från den norska tiden vid att ”böxla” (eller bygsla) sådana utmarker, med vilket menades att bruka mot särskild avgift till kronan. Böxel var den engångsavgift som betalades vid inrymningen till området. Dessutom betalades en årlig avgift för nyttjandet som kallades landskyld. Systemet överfördes till Sverige efter freden vid Brömsebro; den årliga avgiften kallades därefter för avrad och markerna i fråga kallades därför avradsland.⁵⁶

För boskapsskötseln, jakten och fisket, och i viss mån när det gällde att insamla bark till brödbakningen under missväxt- och nödår, var avradslanden i allmänhet av stor betydelse. Avradslanden fanns på skilda håll inom provinsen, i vissa fall även uppe i fjällbygden och i ödemarkerna runt om i landet.

I de medeltida handlingar där avradsland nämns handlar syftet med dem nästan alltid om jakt- och fiskerättigheter. Någon gång nämns en slätteräng eller liknande, men däremot aldrig kreatursbete. Uppgifterna tyder på att avradslanden inte användes till fåbodar förrän på 1500-talet.⁵⁷ Norstedt, som gått igenom uppgifterna i 1666 års avradslängd, noterar att det i avradslängden nämns en mängd fåbodar; i exempelvis Ovikens socken på merparten av avradslanden.

Vad avradslanden användes till ser ut att ha varierat mellan fjällområden och skogsmarker. Norstedts intryck från avradslängden från år 1666 är att omnämnanden av jakt och fiske som syfte med avradsland inte synes ha gällt i fjällområdet.⁵⁸ Områden som använ-

⁵⁵ Gothe, 1948, *Finnkolonisationen inom Ångermanland, Södra lappmarken och Jämtland*, s. 169.

⁵⁶ Jfr Rumar, 2008 a, *Avradslanden, skattefjällen och avvittringen i Jämtlands län*, s. 172 och Larsson, 1978, avskriftssamlingen i Skattefjällsmålet, band 16 c, s. 8.

⁵⁷ Bull, 1927, *Jemtland og Norge*, s. 114.

⁵⁸ Uppgifter från Gudrun Norstedt i samband med faktagranskning av texten. 1666 års avradslängd finns återgiven här: fornskrift.se/avskrifter/Jamtlands_avradsland.pdf.

des för fåbodbruk kunde vara inrättade på avlägsna marker, ibland ända till sex eller sju mil från avradslandsinnehavarnas hemvist. I allmänhet användes de uppröjda vallarna omkring fåbodarna till slätter, vilket dock inte gärna kunde ske i de många mil avlägsna fåbodarna uppe i fjällen.

Författaren Janrik Bromé (1879–1960), som har skrivit flera verk om historiska skeenden i Jämtland och Härjedalen, skriver att under avradslanden räknades även åtskilliga fjällmarker, som lapparna disponerade som beten för sina renar samt för jakt och fiske.⁵⁹ Han räknar alltså skattefjällen som avradsland, vilket även flera andra forskare gör.

Eftersom avradslanden har varierat i omfattning och innehåll – såväl vad gäller vilka nyttjanderätter landet medförde som vad gäller dess storlek och antalet brukare – så har det inte funnits förutsättningar att kartlägga exakt vilken faktisk konkurrens varje avradsland kan antas ha inneburit. Det har inte heller bedömts vara av avgörande betydelse för utredningen. Landen har dock markerats ut på kartan, och den intresserade kan med hjälp av kartans källhänvisningar hitta mer underlag om varje avradsland. Det kan då visa sig att vissa avradsland har varit begränsade och inte inneburit någon särskilt stor konkurrens – kanske bara ett enskilt fiskevatten – medan andra har varit mycket stora och brukats på många olika sätt av hela byalag.

I konkurrensbedömningen har varje avradsland, liksom nybyggena, fått symbolisera ett större område runt knappnålen där man försiktigtvis bör räkna med att konkurrens kan ha förekommit.

Kyrkor

Kyrkor, eller prästbord, har kunnat medföra en konkurrerande markanvändning dels genom att prästerna och deras husfolk har jagat och fiskat, dels genom att kyrkplatserna har attraherat fler nybyggare. År 1673 förordnade myndigheterna att lappmarken definitivt skulle skiljas från kustsocknarna och lappmarksförsamlingarnas kyrkoherdar åläggas att bosätta sig i sina pastorat. Bylund beskriver hur kyrkan kom att driva på nybyggarverksamheten genom att prästerna och

⁵⁹ Bromé, 1954, *Jämtlands och Härjedalens historia*, s. 353 f.

deras hustrur verkade som nybyggarpionjärer och läromästare i lant-hushållning och genom att deras söner inte sällan blev nybyggare.⁶⁰

Även den kommunikation som prästerna på många sätt upprätt-höll med kustlandet stimulerade till uppkomsten av nybyggen i lapp-mar-ken, exempelvis genom att det tjänstefolk som hämtades till präst-gårdarna i en del fall kom att etablera sig som lappmarksnybyggare.⁶¹

Kyrkoherdarna utgjorde även personligen ett inslag i markkon-kurrensen, på så sätt att de själva utnyttjade mark och vatten i an-slutning till prästbostäderna. De präster som bosatte sig i lappmar-ken fick nämligen tillgång till mark och vatten för sin försörjning, så kallade prästbord, vilka inrättades i samband med kyrkplatsernas till-komst. Prästborden i lappmarken var i allmänhet stora, eftersom de måste rymma såväl fiskevatten som naturslättermarker, precis som nybyggarnas ägor.⁶² Det har därför varit relevant att kartlägga samtli-ga kyrkplatser i Lappland.

Några ord kan här sägas om de tidiga kyrkplatsernas placering och prästbordens inrättande generellt sett. Norstedt har undersökt dessa båda förhållanden och beskriver dem i ett avsnitt i Svenska kyrkans vitbok om de historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna.

Norstedt lyfter särskilt fram tillgänglighet och tillgång på natur-resurser som de viktigaste skälen för de tidiga kyrkornas placering. I flera fall anvisades den närmare platsen för kyrkan av samer, med hänvisning till att platsen hade gott om fiske, ängar och renbete och därmed var en lämplig samlingsplats.⁶³

I fråga om hur prästborden inrättades skriver Norstedt att i om-råden som dominerades av nybyggare skedde detta genom väldoku-menterade uppgörelser. Där nybyggen var obefintliga eller sällsynta togs hela lapps katteland eller ibland delar av dem i anspråk som präst-bord. Det finns inga kända centrala förordningar om detta. I stället verkar det som att prästborden tillkom genom lokala uppgörelser mellan prästen och samerna, vid vilka det kunde förekomma att myndighetspersoner och landshövdingen agerade för prästens sak. Det kan ha utövats mer eller mindre hårda påtryckningar på enskilda samer att lämna ifrån sig sina lapps katteland. Troligen var detta mindre vanligt under det tidiga 1600-talet, när samerna satt ganska säkert på

⁶⁰ Hultblad, 1968, s. 165.

⁶¹ Bylund, 1956, s. 89 f.

⁶² Norstedt, 2016, s. 838.

⁶³ Norstedt, 2016, s. 828 ff. särskilt s. 831 f.

sina land, än under det sena 1600-talet och 1700-talet, när deras rättigheter blev mer ifrågasatta, skriver Norstedt.⁶⁴

Att jakt- och fiskerätt hörde till prästborden framgår exempelvis av ett rättsfall där två personer i januari år 1657 ställdes inför rätta vid tinget i Åsele för att ha fällt djur på kyrkans skog. Exempel finns också från Arjeplog, där kyrkoherden Johan Læstadius år 1684 besvärade sig över att en man hade fiskat i kyrkobordets område. Och i Arvidsjaur klagade kyrkoherden Johan Beckius vid tinget den 26 januari 1692 över att länsmannen hade lagt beslag på två fisketräsk som hörde till prästbordet.⁶⁵

I kartläggningen över Jämtlands och Dalarnas län har inte kyrkor markerats ut separat, eftersom det inte har legat några kyrkor utanför de byar som markerats med mörkblå eller ljusblå knappnålar. Detta förklaras av byarnas äldre historia i de länen – kyrkorna där har inte, på det sätt som varit fallet i Lappland, varit någon faktor i att driva på kolonisationen av ödemarkerna.

I den konkurrensbedömning som gjorts för Lappland har varje kyrka ansetts representera ett större område där man får räkna med att konkurrens kan ha förekommit.

Bergverk

Utöver kyrkplatser bör även tidiga malmbruk i lappmarken samt i Jämtland och Dalarnas fjällområden nämnas i konkurrenshänseende. Under perioden fram till år 1750 var det visserligen inte fråga om några storskaliga eller särskilt framgångsrika verksamheter. De tidiga bruken tampades tvärtom med stora praktiska problem och dålig lönsamhet, varför de i de allra flesta fall blev kortvariga. Med bergverken följde dock en lokal närvaro av bönder och andra som arbetade i gruvorna och som sannolikt bedrev jakt och fiske i närområdet. När gruvorna lades ner stannade vissa som nybyggare.

Som exempel kan nämnas Svappavaaragruvan i närheten av Kiruna, där malmutvinning påbörjades år 1656 men som i det närmaste upphörde redan några decennier senare. Gruvan besöktes år 1736 av landshövdning Gabriel Gyllengrip, som beskrev ett långt gånget förfall och uppgav att de gruvarbetare som fortfarande fanns kvar huvudsakligen

⁶⁴ Norstedt, 2016, s. 848.

⁶⁵ Norstedt, 2016, s. 838.

levde av boskapsskötsel, fiske och jakt. Under tiden mellan år 1656 och 1671 ökade dock malmutvinningen i Svappavaara snabbt; antalet mantalsskrivna i gruvsamhället ökade till närmare 100. Till detta kom också indelade soldater som tjänstgjorde under en begränsad tid i gruvan.⁶⁶

I vissa fall ledde bruken till att varaktiga samhällen etablerades. Detta var fallet i exempelvis Kvikkjokk och Gällivare där kyrkor och bebyggelse uppfördes i anslutning till malmbruken.

Den tidiga bruksverksamheten hade även en direkt påverkan på den lokala samiska befolkningen på så sätt att många tvångsrekryterades till körslor, det vill säga till tunga och riskabla transporter av malmen. Frukten för att tvingas utföra brukskörslor till bergsbruken fick många samiska familjer att fly från områden där malmbruk anlades.

I den konkurrensbedömning som gjorts har varje bergverk ansetts representera konkurrens om jakt och fiske i en radie runt bergverket.

Skansar och befästningsverk

Särskilt i Jämtland och Härjedalen, landskap som präglats av flera krig mellan Sverige och Norge-Danmark, kan de gamla skansarna från 1600- och 1700-talen antas ha medfört en konkurrens om jakt och fiske. Sådana skansar kunde under perioder husera hundratals soldater.⁶⁷ Det förekom att soldaterna störde bönderna i deras jakt och fiske, vilket väckte allmänt missnöje.⁶⁸ Säkert förekom det också ibland att renskötarna stördes i sina näringsfång.

I den konkurrensbedömning som gjorts har varje skans ansetts representera ett större område där man får räkna med att konkurrens kan ha förekommit.

⁶⁶ Artikeln om Svappavaara på Wikipedia, författad huvudsakligen av Norstedt, <https://sv.wikipedia.org/wiki/Svappavaara#Gruvhistoria>, besökt den 19 januari 2023.

⁶⁷ *Skansar och befästningsverk, reseguide i karolinernas fotspår genom Jämtland och Trøndelag*, jämt-trønderska föreningen Armfeldts Karoliner, karoliner.com/wp-content/uploads/dokument/Skansar_och_befastningsverk.pdf.

⁶⁸ Bromé, 1954, s. 359.

10.3.2 Upplåtelser från samer och skattläggningar med samtycke från samer

Såväl beträffande nybyggena som fisketräsken visar det historiska materialet att den konkurrerande markanvändningen inte alltid medförde intrång i den samiska markanvändningen; i många fall skedde jakt och fiske med samernas samtycke och grundat på avtal med samer. I sådana fall kan man egentligen inte tala om en konkurrens i hävd-brytande mening.

När det gäller fiske har det tveklöst förekommit både fiske med samernas goda minne och fiske som samerna betraktade som ett intrång. Exakt vilka fjällträsk som ursprungligen har byggt på samiska fiskeupplåtelser har inte kunnat kartläggas. Den redovisning som gjorts av fjällträsk är alltså en bruttolista över samtliga träsk som använts av bönder, och innehåller dessutom fiskevatten som bönderna inte var skattlagda för men som de åberopade egen hävd till.

På samma sätt förhåller det sig med nybyggena; de anlades i många fall efter uppgörelser med lappskattelandsinnehavaren. Det finns exempel både på regelrätta köp av mark från lappskattelandsinnehavaren och på andra typer av överenskommelser om villkoren för nybygget, bland annat om fiskevatten och villkor för annan markanvändning. I kartläggningen är sådana fall inte undantagna eller särredovisade, utan samtliga nybyggen redovisas som konkurrens.

10.3.3 Småvilt och annat vilt

I kommitténs uppdrag ingår som framgått att bedöma om en samebys eventuella ensamrätt till upplåtelse av jakt enbart gäller småviltsjakt eller om den gäller allt vilt. Detta mot bakgrund av att Girjas samebys talan endast avsåg småvilt och att domen därmed inte ger någon direkt vägledning i frågan.

I det undersökta materialet har det inte gjorts någon skillnad på uppgifter om jakt efter småvilt eller efter annat vilt. Att någon sådan åtskillnad beträffande jakträtt civilrättsligt sett har gjorts tidigare eller bör göras har inte heller framkommit i det historiska materialet.

I vissa delar av områdena i fråga har det inte funnits älg under den undersökta perioden, medan älg har förekommit i andra delar. Jakt på vildren finns flera exempel på i materialet. Om vildren i dag skulle

anses som småvilt eller inte kan man inte veta säkert eftersom vildrenen är utrotad i Sverige sedan slutet av 1800-talet.

På motsvarande sätt kommer viltbestånden sannolikt att förändras och variera i framtiden. Vildsvin till exempel har historiskt inte förekommit i Norrland, men det är möjligt att vildsvinsbestånd kommer att etableras där i framtiden.

Det är naturligt att viltbestånden på detta sätt varierar, både under olika tidsepoker och i olika delar av landet. Frågan om hur jakträtten har varierat och vilka olika sorters vilt som har fått jagas av olika jakt-rättshavare är av rättshistoriskt intresse. Frågan om vad en ensamrätt till jakt på ett område har omfattat och i dag omfattar, med avseende på vilket vilt som får jagas, är dock en fråga som ska besvaras med utgångspunkt i juridisk metod, inte historisk. Frågan om vilket vilt som ingår i jakträtten behandlas i kapitel 11.

10.4 Resultat av undersökningen: Lappland

I utredningen om Lappland har tyngdpunkten i arbetet legat på att kartlägga förekomsten av konkurrerande markanvändning. Den samiska närvaron i Lappland har behandlats mer översiktligt. Kommittén har i likhet med Högsta domstolen utgått från att Lappland var befolkat av samer redan innan nationalstaten fick sina nuvarande gränser.

Markanvändningen i Lappland under perioden 1500–1750 är väl utredd av forskare. Det går alltså att dra säkra slutsatser om vilken konkurrens som kan ha förekommit som mest. I själva verket kan den faktiska konkurrensen dock ha varit mindre, eftersom en del av de nybyggen och fisken som förekommer i undersökningsmaterialet har grundat sig på upplåtelser från samer. Sådana upplåtelser utgör rent faktiskt inte någon hävdbrytande konkurrens.

I Lappland har den konkurrerande markanvändningen utretts lappmark för lappmark. Slutsatserna av kartläggningen för varje lappmark redovisas i avsnitt 10.4.4.

10.4.1 Geografisk orientering

Lappland omfattar i dag den västra delen av Norrbottens län och den nordvästra delen av Västerbottens län. Norrbotten bröts ut ur Västerbottens län år 1810. Under den tidsperiod som undersökningen avser hörde alltså Norrbotten till Västerbotten.

När det i historisk litteratur talas om lappmarkerna, eller lappmarken, så är det i Sverige synonymt med vad som i dag ligger inom landskapet Lapplands gränser. Lappmarkerna var dock historiskt sett större än så och omfattade även delar av nuvarande Finland och Norge.

Birkarlarna – ett slags handelsmän som verkade i Lappland under medeltiden och fram till en bit in på 1500-talet – delade upp lappmarken mellan sig i handelsdistrikt, som kom att kallas för Torne, Lule, Pite och Kemi lappmarker (Kemi lappmark har i sin helhet tillhört Finland sedan 1809 års fred). Lycksele lappmark (även kallad Ume lappmark) och Åsele lappmark (även kallad Ångermanna lappmark) hade ingen beröring med det ursprungliga birkarleväsendet. Samerna där var redan tidigare ”konungslappar” som beskattades av kronans fogdar. Dessa områden fördes in under lappmarksbegreppet först under 1600-talet, i samband med att lappmarksförsamlingar etablerades och lappmarksprivilegier infördes.

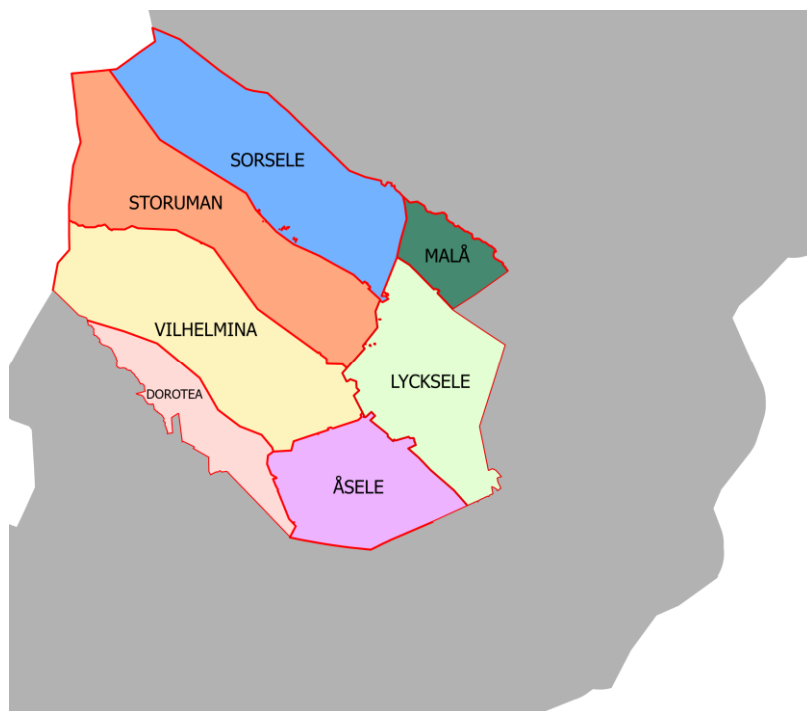
I dag motsvaras Torne lappmark av nuvarande Kiruna kommun, Lule lappmark av nuvarande Jokkmokks och Gällivare kommuner, Pite lappmark av nuvarande Malå, Arjeplog och Arvidsjaur kommuner, Lycksele lappmark av nuvarande Lycksele, Sorsele och Storumans kommuner och Åsele lappmark av nuvarande Vilhelmina, Åsele och Dorotea kommuner.

Figur 10.4 Norrbotten

Karta över kommuner i Norrbotten från Sweco AB.

Figur 10.5 Västerbotten

Karta över kommuner i Västerbotten från Sweco AB.

10.4.2 Samisk närvaro

Utöver de rättsliga utgångspunkter som Högsta domstolen har angett i Girjasdomen, gjorde domstolen flera uttalanden om vilka faktiska historiska förhållanden i lappmarkerna i stort som ansågs vara utredda i målet. Dessa uttalanden handlar inte om vad som är att betrakta som gällande rätt utan avser bevisfakta. Uttalandena – som alltså gäller hela Lappland – har lagts till grund för de bedömningar som görs i denna utredning när det inte har framkommit någon anledning till annat.

På 1500-talet fanns ännu ingen fast jordbruksbebyggelse i lappmarken.⁶⁹ Kronans anspråk på överhöghet ökade med tiden, och dessa anspråk utövades fortsatt genom beskattning av samerna.

⁶⁹ Sköld, 1992, *Samisk bosättning i Gällivare 1550–1750*, s. 23. Sköld skriver ”fast bebyggelse” men begreppet bebyggelse kan vara problematiskt – samernas timmerkåtor och bodar har ju också varit bebyggelse. Sannolikt åsyftas här fast bebyggelse på grund av en permanent närvaro från jordbruket, kronan eller kyrkan.

Lappland var vid 1500-talets början sedan länge befolkat av samer. Detta framgår bland annat av arkeologiska fynd, och av taxeringslängderna för Lappland, vilka finns dokumenterade sedan mitten av 1500-talet när Gustav Vasa införde ett system för direkt beskattning.⁷⁰ Det hindrar inte att andra kan ha vistats i Lappland under perioder, till exempel under handelsresor eller fiskefärder.⁷¹ Den samiska markanvändningen får ändå anses ha varit den dominerande.

Kommittén har inte ansett att det krävs något ställningstagande till exakt hur befolkningen i Lappland var sammansatt eller exakt vilka som vistades där under undersökningsperioden – bedömningarna bygger på vad som är utrett om samisk markanvändning för renskötsel och om förekommande konkurrens om jakt och fiske.

Med samisk markanvändning avses i denna utredning användning av mark av människor som både räknat sig till (och av andra räknats till) en folkgrupp med en gemenskap i språk, organisation och sedvänjor och som därigenom har framstått som avgränsad från såväl den svensktalande som den finsktalande befolkningen i samma område.

Den samiska befolkningen har dock inte varit homogen, utan i det samiska samhället har man talat olika samiska språk och haft olika sedvänjor. Fjällsamerna rörde sig över större områden och flyttade under perioder till Norge, medan skogssamerna rörde sig över mindre områden, oftast inom sina skatteland. Även skogssamernas livsstil inbegrep flyttar, men dessa var av kortare distanser än fjällsamernas. Gemensamt för både fjäll- och skogssamerna är att det har rört sig om flyttar enligt förutbestämda mönster som har berott på bland annat betesförhållanden och tillgång på fisk och vilt. Vissa fiske-samer som levde nära mycket goda fiskevattnen blev tidigt bofasta.

I vissa delar av Lappland eller under vissa perioder kunde olika delar av de så kallade lappmannanäringarna ha olika betydelse för försörjningen. I perioder var fisket viktigare än renskötseln och tvärtom, och i de norra delarna blev storskalig renskötsel tidigt viktigare än jakten eller det mer stationära fisket. De tre delar som ofta beskrivs som grundläggande för renskötselkulturen – jakt, fiske och renskötsel – har dock hela tiden funnits med som viktiga element för

⁷⁰ Exempel på hur beskattningen kunde se ut på 1500-talet finns till exempel i Bergman och Edlund, 2016, *Birkarlar and Sámi - inter-cultural contacts beyond state control: reconsidering the standing of external tradesmen (birkarlar) in medieval Sámi societies*, s. 59 f. För information om antal skattlagda samiska hushåll i de olika lappbyarna finns uppgifter om innehållet i 1695 års jordebok i Holmbäck, SOU 1922:10 s. 7–22.

⁷¹ NJA 2020 s. 3 p. 173.

försörjningen. För både samer och icke-samer har fisket historiskt sett haft en större betydelse för försörjningen än jakten och har rimligen därmed också lett till en större konkurrens om fiskevattnen.

I delar av Lappland kan samernas flyttar ha medfört att vissa områden inte utnyttjades under vissa säsonger. Av Högsta domstolens uttalanden i Girjasdomen följer dock att den omständigheten att vissa områden under perioder varit obefolkade inte utesluter att en ensamrätt av urminnes hävd kan ha upparbetats där. Detta beror på att renskötelsen har särdrag som gör att renskötarna behöver vidsträckta områden och ibland lämnar områden under längre perioder för att låta betestillgången återhämta sig.⁷² Den samiska jakten och fisket har, trots vissa uppbrott under perioder, varit av regelbunden och återkommande art.

Marken i Lappland ansågs länge inte vara odlingsbar. I sådana karga trakter krävdes därför mycket utrymme och förmåga till stor rörlighet för permanent försörjning. De näringar som samerna i Lappland levde av – jakt, fiske och renskötsel – ansågs länge vara de enda möjliga försörjningssätten i Lappland, även om människor under vissa perioder lokalt också funnit försörjningsmöjligheter genom mineralutvinning.

Samisk samhällsorganisation

Bland historiker är det en vedertagen uppfattning att den samiska samhällsorganisationen har mycket gamla anor. Samerna var på 1500-talet, sedan lång tid tillbaka, organiserade i grupper som var och en använde vissa geografiska områden (byområden). Det samiska ordet *siida* kan syfta både på en större gruppering i det samiska samhället – det vill säga den som har likheter med dagens samebyar – och en mindre gruppering av enskilda familjer eller flyttlag. I de större samiska byarna – föregångarna till samebyarna – fanns funktioner för gemensamt beslutsfattande och gemensam rättskipning.

Byområdena kunde brukas samfällt av bymedlemmarna, eller uppdelat på så sätt att enskilda familjer brukade vissa delar (föregångare till lapps kattelanden) medan andra delar var för samfällt bruk (föregångare till byallmänningar). Ett område för enskilt bruk (eller olika former av samfällt bruk) kunde bestå av enskilda sjöar eller

⁷² Se om detta i Nordmalingdomen, NJA 2011 s. 109 p. 56, och i NJA 2020 s. 3 p. 148–151.

bestämda delar av vattendrag. Marken i Lappland var alltså i stor utsträckning uppdelad mellan samefamiljer och man skilde, när det gällde till exempel renbetesmarker och fiskevatten, på ”mitt och ditt”.⁷³

Den gamla samiska landindelningen kom så småningom att avspelas i systemet med lappskatteland. Samerna hade starka rättigheter till sina lappskatteland och hade möjlighet att upplåta jakt och fiske där. Den som jagade eller fiskade på någon annans lappskatteland utan tillstånd kunde fällas i domstol för det. Rättsuppfattningen vid den här tiden var att den rätt att jaga och fiska som samer hade på sina marker var en ensamrätt.⁷⁴ På allmänningarna mellan lappskatteländen synes rådigheten över jakten och fisket ha varit knuten till samerna som vistades där eller på omkringliggande marker (det vill säga till samerna i den by eller siida inom vars gränser området låg).⁷⁵

Lappskatterna

Under undersökningsperioden betalade samerna i Lappland skatt för sin markanvändning, antingen direkt till kronan eller till så kallade birkarlar. Birkarlarna hade fram till 1500-talets slut ett av staten erkänt monopol på handeln och skatteuppbörden bland samerna i de gamla storsocknarna i Torne, Lule och Pite lappmarker.

Att staten (kronan) var noga med att ha en fungerade skattein- drivning i Lappland kan förklaras med att detta var en förutsättning för att kunna göra anspråk på överhöghet över territoriet i förhållande till konkurrerande anspråk från andra stater; det vill säga Danmark-Norge och Ryssland.⁷⁶ Från slutet av 1600-talet och framåt, i Lycksele lappmark ännu något tidigare, noterades samernas enskilda land- områden i jordeböckers skattelängder som lappskatteland.

Samerna kunde betala sin skatt med olika sorters skinn, men även med fisk, renar, lappskor eller pengar. Samtidigt som inslaget av skinn minskade framstod efterhand fisket som en basnäring i de norra lappmarkerna.⁷⁷

År 1602 utfärdades en ny skatteordning för lappmarken – *Ordbning opå then Skatt Lapperne uthgöra skole*. En inventering av samernas

⁷³ Jfr NJA 2020 s. 3 p. 175–177.

⁷⁴ Jfr NJA 2020 s. 3 p. 193–195.

⁷⁵ Jfr NJA 2020 s. 3 p. 195.

⁷⁶ Danmark-Norge var på den tiden förenade kungariket, och Sverige gränsade i öster mot Ryssland.

⁷⁷ Arell, 1977, s. 58.

mark och vatten, omfattande dåvarande Ångermanna och Ume lappmarker (vilka vid den tidpunkten inte omfattade fjällområdet) finns bevarad. I längden anges det antal träsk som nyttjades av varje familj, hur många renar de förfogade över, och i något fall ett skogsområde som användes av ett hushåll.⁷⁸

Professorn Johannes Schefferus, som beskrev lappmarkerna i en rapport år 1673, uttryckte att skatteintäkternas storlek berodde på storleken av de områden som familjerna hävdade, och på områdenas avkastning.⁷⁹

År 1695 infördes efter ett visst utredningsarbete en ny skatte-reform för lappmarkerna. Den innebar att en fast skatt bestämdes för hela lappbyn, som alla skattelappar i byn solidariskt ansvarade för. Det var alltså inte längre det enskilda lappskattelandet som var grunden för beskattningen, utan lappbyn blev skattesubjektet. Samtidigt med skattereformen kom en ”instruction för lappfogderne” som skulle reglera lappfogdarnas skatteindrivning. Varje lappby skattlades för en viss skattesumma, vilken en av lappbyn vald lapplänsman i samråd med lappfogden och byns övriga medlemmar skulle fördela efter ekonomisk bärkraft. Beskattningsgrunden skulle dock fortfarande vara den ”mark som var och en lapp kan ha till renbete, fiskeri och djurfång”.⁸⁰

Rättshistoriker har framfört olika uppfattningar om huruvida lappskatten var en jordskatt eller personell skatt; Arell har exempelvis ansett att det var en personell skatt, medan Korpjiaakko-Labba utförligt har argumenterat för att det var en jordskatt.⁸¹

De tidiga skattelängderna visar att samerna, förutom huvudskatten, betalade en särskild årlig stadgeskatt för sitt fiske. Den med fisket förknippade skatten bokfördes i uppbördslängderna för sig i form av ett register över de sjöar och träsk som varje lappby brukade.⁸² I lappfogden Oluf Nilssons räkenskaper från år 1559 finns en lista över ”Treskenn som Lapperna brukat Hafwa”. Här nämns fisketräskan

⁷⁸ Norstedts avskrift av 1602 års skatteordning.

⁷⁹ Schefferus, 1673, tryckt 1979, s. 150, återgett i SOU 2005:17 s. 104.

⁸⁰ Instruction och Reglemente, hwæfter Lappfogdarna wid Skattens upbårande af Lappallmogen sig underdånigst skola hafwa att regulera och rätta, 8 juli 1695, se särskilt punkterna 2, 4 och 6.

⁸¹ Korpjiaakko Labba, 1994, s. 352–359, jfr Arell, 1977, s. 62. Se även Lundmark, 2006, s. 44 f. som kritiserat Korpjiaakko-Labbas slutsatser och inte är enig med henne, och Päiviö, 2011, *Från skattemannarätt till nyttjanderätt: en rättshistorisk studie av utvecklingen av samernas rättigheter från slutet av 1500-talet till 1886 års renbeteslag*, s. 51–56, som i sin tur kritiserat Lundmarks kritik av Korpjiaakko-Labba och inte är enig med Lundmark.

⁸² Korpjiaakko-Labba, 1994, s. 82 f.

vid namn liksom deras storlek, vilken skatt som utgick och i vilka skattepersedlar den skulle erläggas – oftast gädda. Arell konstaterar att eftersom även de skattelappar som fiskade i vattnen noterades och deras namn återkommer vid respektive skateträsk i räkenskaperna för de följande åren, så framstår det som klart att de lappar som skattade för fiskevattnen mot en viss avgift upplät dem till kustbönders enskilda bruk.⁸³

Professor Peter Sköld (f. 1961), som bland annat har skrivit boken *Samisk bosättning i Gällivare 1550–1750*, har genom en sammanställning av fiskeskattelängder från 1500-talet dragit slutsatsen att fisket var en betydande näring för samerna i lappbyn Sjukksjokk (i de östra delarna av Gällivare och Jokkmokks kommuner); vid mitten av 1500-talet med största säkerhet den allra viktigaste. Samerna skattade ofta för flera fiskesjöar och senare uppgifter ger vid handen att de gav sig i väg på långa färder för att fiska. Fisket spelade även en stor roll för samerna i Kaitumbyn (som i dag motsvaras av Girjas, Unna tjerusj och Baste-čearru samebyar). Medan fiskesjöarna i Sjukksjokk var utspridda över hela byns område, fiskade Kaitumsamerna företrädesvis i den södra delen. Det förekom också fiske i sjöar i fjälltrakterna; det handlade då om relativt stora sådana.⁸⁴ Sköld anger, efter en genomgång av lappfogdarnas register från mitten av 1500-talet, att trettionio sjöar då var skattlagda i Sjukksjokk och tretton i Sirkas.⁸⁵ Det står enligt Sköld klart att rätten till fisket i bestämda sjöar och därmed även skatteplikten för dem redan på 1500-talet överogs av söner till dem som tidigare hade betalat skatten.⁸⁶

Rättsskyddet för samernas marker

Från 1600-talet och framåt finns ett mer utförligt domboksmaterial bevarat från häradsrätterna, vilket gör det möjligt att följa rättsutvecklingen. Domboksmaterialet är en viktig källa för de forskare som studerat samiska rättigheter till land och vatten.

Tingen i de övre lappmarkerna kan beskrivas enligt följande. Lappfogden, den tjänsteman som på regional nivå företrädde kronan gentemot samerna, fungerade som domare. Halva nämnden bestod i ett

⁸³ Arell, 1977, s. 67. Jfr även Holmbäck, SOU 1922:10 s. 7 och Lundmark, 2006, s. 45.

⁸⁴ Sköld, 1992, s. 20 f. och s. 125.

⁸⁵ Sköld, 1992, s. 125.

⁸⁶ Sköld, 1992, s. 22.

tidigt skede av samer medan birkarlar fyllde resterande platser. Ganska snart kom dock nämnden att bestå av representanter för lokalbefolkningen, det vill säga av samer (och senare även av nybyggare).⁸⁷ Hultblad noterar att samer under 1600-talet i allt högre grad ersatte birkarlar och borgare i nämnderna, så att nämnden vid århundradets mitt, eller något senare för Torne och Kemi lappmarker, blev helt lapsk. Lapparna fick härigenom stort inflytande i häradsrätterna, och gammal lapsk sedvanerätt flöt in i domsluten.⁸⁸

Nämndemännen spelade en stor roll i rättsskipningen. De skulle vara sanningsälskande, goda och opartiska män som kunde inverka på bedömningen av såväl bevis- som rättsfrågor. I de områden där de lokala rättsuppfattningarna inte alltid överensstämde med den skrivna lagens innehåll, kan det antas att nämndemännen hade en särskilt viktig roll som förmedlare av sedvanerättsliga uppfattningar och som medverkande vid utformningen av domsluten. Särskilt i frågor om markanvändning och näring hade nämndemännen möjligheter att påverka innehållet i domarna. I dessa fall hade deras kännedom om lokala förhållanden och rättsuppfattningar stor betydelse.⁸⁹

Lundmark skriver, om lappmarkerna generellt, att samerna dominerade häradsrätternas nämnder fram till slutet av 1700-talet och att de samiska nämndemännen representerade flera lappbyar. Enligt Lundmark var det sannolikt så att en part som inte var nöjd med rättsskipningen inom den egna lappbyn kunde överklaga till häradsrätten – samerna i häradsrätten framstod troligen som en högre instans i den samiska rättssfären.⁹⁰

Den politik som kronan förde när det gällde kolonisationen av lappmarkerna gick ut på att nybyggarna och samerna skulle kunna leva sida vid sida utan att orsaka varandra större förfång, eftersom de utnyttjade olika typer av resurser.⁹¹ Idén kallades för parallellteorin och gick alltså ut på att de båda grupperna borde kunna försörja sig parallellt på samma marker utan att störa varandra. Myndigheternas uppfattning synes ha varit att nybyggarna huvudsakligen skulle ägna sig åt boskapskötsel och jordbruk på sådana marker som samerna

⁸⁷ Norstedt, 2018, *A land of one's own*, s. 70 ff.

⁸⁸ Hultblad, 1968, s. 72.

⁸⁹ Korpjaakko-Labba, 1994, s. 110–114.

⁹⁰ Lundmark, 2006, s. 26 med hänvisning till domböcker för Arjeplog 1673 och 1786, Jokkmokk 1772, 1793 och 1795 samt Lycksele 1773.

⁹¹ Se till exempel Korpjaakko-Labba, 1994, s. 433.

inte hade nytta av. Detta hade betydelse vid bestämmandet av nybyggarnas skatt – i den ingick inte avgifter för vilt och fisk.⁹²

Från kronans synvinkel skulle samerna alltså ha ett skydd för sina näringar. Detta skydd syntes i de två lappmarksplakaten från åren 1673 och 1695; de två plakat som reglerade de förmåner som nybyggare i lappmarkerna fick. Plakaten utgick från att de land som låg öde och obrukade – ”hvilka den jordmån, hvaraf Lapparne efter sin näringsart nu ingen nytta eller fördel sig kunna göra” – skulle användas av svenska och finska åbor. Dessa skulle använda markerna till ”ängs- och mulbete samt annan tarfvelig föda af skog, strömmar och sjöar”.⁹³

Kronans uppfattning om hur lappmarksplakaten skulle tolkas syns bland annat i de uttalanden som landshövding Gyllengriip gjorde i ett brev till Kungl. Maj:t år 1742. Brevet handlar om möjligheten att hitta överloppsfolk till knektutskrivning i lappmarkerna. Gyllengriip skrev att ändamålet med nybyggeskolonisationen hade varit ödemarkernas uppodlande och landets förmering, men att detta ändamål inte uppnåddes efter den metod, som nybyggarna i lappmarken ofta följde, eftersom dessa först upptog av vildmarken så mycket jord, som behövdes för att vederbörande måste anses som nybyggare, och sedan lät ”jordens uppbrukande sig ej vidare angelägen vara utan sökte tillika med kanhända fyra å fem fullvuxna söner deras föda och uppehälle genom jakt och djurfångst, vilket näringsätt enligt just nämnda plakater (alltså lappmarksplakaten) dock allenast lappmännen tillhör”.⁹⁴ Ecklesiastikdirektionen upprepade nästan identiskt landshövdingens ord i en skrivelse till Kungl. Maj:t år 1746.⁹⁵

Tanken om att varje näring skulle hållas åtskild var också en utgångspunkt i lappmarksreglementet från år 1749.⁹⁶ Reglementet syftade till att befrämja näringskoncentration på hemman respektive lappskatteländ. Genom reglementet blev det klart att de lägenheter

⁹² Lundmark, SOU 2005:79 s. 14 f. och Göthe, 1929, s. 322–329, särskilt s. 325, 327–329, samt s. 330–333.

⁹³ Kongl. Plakat den 27 september 1673, angående lappmarkernas bebyggelse, publicerat i Poignant, 1872, *Författningar angående de så kallade lappmarksfriheterna*, Ivar Haeggströms boktryckeri, s. 20.

⁹⁴ K-koll. och krigskoll. skriv. t. K.M:t den 18 maj 1742, återgett av Göthe, 1929, s. 415.

⁹⁵ Dir. skriv. t. K.M:t 11 juni 1746, bilaga till K-koll. skriv. t. K.M:t 7 nov 1749, återgett av Göthe, 1929, s. 423 f.

⁹⁶ Kongl. Reglemente den 24 november 1749 för dem, som antingen redan bo och bygga i Lappland eller ock hädanefter till landets uppbrukande derstädes sig nedsätta vilja, publicerat i Poignant, 1872, *Författningar angående de så kallade lappmarksfriheterna*, Ivar Haeggströms boktryckeri, s. 37–43. Se även Holmbäck, 1922, s. 51–53.

(i betydelsen områden för markanvändning) som skulle anses höra till hemman i kustsocknarna måste specificeras.

För samernas del blev resultatet att de blev skyddade i sina näringar på sina land. Nybyggarna tillerkändes, å sin sida, husbehovsfiske och jakt inom en halvmil från nybygget. Detta noterades sedan vid nybyggesförhandlingar på tingen. Samerna hade dock fortfarande jakt- och fiskerätt även inom denna halvmil.

Från tingen i Lycksele lappmark från och med år 1750 gjordes anteckningar om nybyggarnas fiskerätt i enskilda sjöar i anslutning till hemmanet, alternativt med förbehåll om att lappen som använde vattnet fick fiska utan intrång och nybyggaren till husbehov.⁹⁷

10.4.3 Kartläggning av konkurrerande markanvändning

Den konkurrerande markanvändning som förekommit i Lappland under undersökningsperioden har, som framgått, varit ett resultat av kronans politik för lappmarkerna. Politiken gick ut på att lappmarkerna borde bebyggas och uppodlas, och tanken var att detta skulle kunna ske utan att samerna skulle störas i sina näringsfång.

Kronan önskade stödja bosättning i fasta hemman, för att ”föröka kronan därmed”, det vill säga få in skatt. Dessutom ville man säkra tillgången på arbetskraft till de upptäckta lappländska gruvorna och bygga upp fasta stödjepunkter för transporterna till och från dessa genom bosättningar längs bruksvägarna. Tillgången till malm var av avgörande betydelse på grund av Sveriges frekventa deltagande i kostsamma krig. Dessutom ansågs det viktigt av försvarspolitiska skäl att lappmarkerna befolkades i ökad utsträckning, för att hävda landets gränser. Slutligen spelade kyrkliga synpunkter in – att ”vinna de hedniska lapparna för kristendomen”. De olika skälen dominerade under olika tidsperioder.⁹⁸

⁹⁷ Göthe, 1929, s. 448 f.

⁹⁸ Bylund, 1956, s. 33 f., Göthe, *Om Umeå lappmarks svenska kolonisation från mitten av 1500-talet till omkring 1750*, 1929, s. 199 och Hultblad, 1968, s. 159.

Birkarlar

Redan innan Lappland började koloniserats genom nybyggen vistades som nämnts under perioder birkarlar i lappmarkerna. De bedrev handel med och tog upp skatt av samer.

Relationen mellan birkarlar och samer har ibland tolkats som att samerna var livegna i förhållande till birkarlarna, eller som att birkarlarna var hårda tyranner mot samerna. Några tydliga belägg för att så skulle ha varit fallet har dock inte framkommit. Senare källor visar att det visserligen har förekommit att samer klagat på enskilda birkarlar, men detta förefaller ha varit undantag – det syns inga klagomål över att birkarlar i allmänhet skulle ha varit orättvisa. Det finns också uppgifter om överenskommelser mellan birkarlar och samer, till exempel om att birkarlarna fick fiska för samernas räkning i Åbyälven.⁹⁹

Kronans anspråk på direkt beskattning (i natura) av samerna medförde en konkurrens mellan kronan och birkarlarna om varor (företrädesvis gråverk, mårdsinn och torrgädda). Kronan får antas ha sett skyddet av samerna i egenskap av skattebas som ett statsintresse. I denna riktning talar Gustav Vasas brev av den 3 juni 1543 och den 20 september 1551.

I 1543 års brev bekräftade kungen samernas jakträtt och förbjöd bönderna att inskränka den med motiveringen att samerna betalade skatt.¹⁰⁰ I 1551 års brev, som var riktat till birkarlar och köpmän, förbjöd kungen dessa att göra ”våre Siöfinner och Lapper på theris ägne enskijlte fijske och landgrund som jn för theris Äger liggie” något hinder eller förfång.¹⁰¹ I ett försvarsbrev samma dag förklarade kungen att han tagit lappar i vissa områden i sitt beskydd med allt vad dem tillkom – ”theris hustrur, barn, hion, godz ägedelar, ock alth thet them tijlkommer rörligt och orörligt”. Han förklarade i samma brev att dessa lappbyar med deras invånare efter denna dag inte skulle svara till någon annan än den svenska kronan.¹⁰²

Bland Gustav Vasas brev finns också skäl att nämna det från den 12 mars 1544, där kungen förbjöd birkarlar att hindra att hemman

⁹⁹ Bergman och Edlund, 2016, s. 66–68, se även Lundmark, 2006, s. 36 f. och Nordlander, *Om birkarlene*, 1906, s. 246 f.

¹⁰⁰ Westin och Olofsson, 1962, *Övre Norrlands historia*, del I, s. 287.

¹⁰¹ Öppet brev för Birkarlar och landtköpmän att idka fiske i Vesterhafvet (Ishafvet) af den 20 sept. 1551, tryckt i Handlingar och förordningar – Finlands fiskerier, fjärde häftet, Helsingfors, 1870, s. 2–4.

¹⁰² Konung Gustaf I:s försvarsbrev för invånarne uti åtskilliga trakter af Lappland och nuvarande norska Finmarken af den 20 september 1551, tryckt i Handlingar och förordningar – Finlands fiskerier, fjärde häftet, Helsingfors, 1870, s. 4 och 5.

togs upp av ödemarken, och uttalade att lapparna icke desto mindre hade att söka och fara omkring efter vilddjur eftersom ”skoger och wildmarcker räckie wäl till j den landzenden”.¹⁰³ Jur. dr. professor Åke Holmbäck (1889–1976), som skrivit betänkandet *Om lappskattelandsinstitutet och dess historiska utveckling*, har tolkat brevet som att det underkände de anspråk på ensamrätt i Lappland som framställdes av enskilda – vare sig det var av birkarlarna eller av lapparna själva.¹⁰⁴ I Skattefjällsdomen tolkade Högsta domstolen brevet som något av en föregångare till den nyss beskrivna parallellteorin, enligt vilken samer och nybyggare borde kunna leva sida vid sida i lappmarkerna eftersom de hade olika näringsfång. Brevet har inte ansetts grunda något privaträttsligt anspråk från kronans sida på markerna i fjälltrakterna.¹⁰⁵

År 1548 skedde en övergång till direkt beskattning av samerna i Luleå och Pite lappmarker och år 1550 skedde samma reform i Torne lappmark. Birkarlarna fick efter detta nöja sig med status som handelsmän, utan någon särskilt gynnad ställning gentemot kronan. Kemi lappmark hamnade vid ungefär samma tid under kronans fogdar.¹⁰⁶

Lappskatten utkrävdes härefter i de norra lappmarkerna av lappfogdarna, som reste omkring från by till by vid marknadstiderna, varvid de även höll ting med samerna. I de två södra lappmarkerna kom dock samerna ner till bygden för att betala skatt.¹⁰⁷

Under flera decennier rekryterades lappfogdarna ur birkarlarnas led, varför dessa ännu en tid kom att utöva ett visst inflytande. Deras erfarenheter och ofta omfattande kunskaper om förhållandena i lappmarken gjorde deras tjänster svåra att avvara.¹⁰⁸ Deras inflytande syns också eftersom de, som nämnts i avsnitt 10.4.2, under 1500-talet satt med som nämndemän i häradsrätterna i Lappland.

Omkring år 1620 anlades de västerbottniska städerna, och då befalldes birkarlarna att bosätta sig i dessa. Så småningom uppgick skräet i det borgerskap som samlades i de nyanlagda städerna.¹⁰⁹

Birkarlarna var alltså inflytelserika personer i Lappland under delar av undersökningsperioden. Deras jakt och fiske bedöms dock inte

¹⁰³ Gustav Vasas registratur XVI s. 121.

¹⁰⁴ Holmbäck, SOU 1922:10 s. 38.

¹⁰⁵ NJA 1981 s. 1, s. 190.

¹⁰⁶ Westin och Olofsson, 1962, s. 316 och 317.

¹⁰⁷ Se till exempel Norstedts arkivgenomgång för Granö, 2018,

https://sparfran10000ar.se/wp-content/uploads/2018_Granö_rapport_arkivgenomgång.pdf.

¹⁰⁸ Arell, 1977, s. 56.

¹⁰⁹ Jfr Nordlander, 1907, s. 98 f.

kunna ha medfört någon konkurrens av betydelse för frågan om samer kunnat upparbeta rättigheter av urminnes hävd. Det finns, utifrån det redovisade källmaterialet, snarare skäl att utgå ifrån att birkarlarna jagade och fiskade med samernas samtycke. Birkarlarna levde på att handla med samerna och hade ett intresse av att hålla sig väl med dem. Dessutom var de få i relation till den samiska befolkningen och deras resor i Lappland var av tillfällig karaktär.

Nybyggen och slätterängar

Kolonisationen av Lappland innebar att kronan uppmuntrade bosättningsverksamhet i lappmarkerna, bland annat genom skattelättnader. Lappmarksplakatet år 1673 lockade folk från kustbygden att bosätta sig som odlare i lappmarken med löfte om femton års skattefrihet. Löftet upprepades i 1695 års lappmarksplakat.

Det finns ett omfattande källmaterial beträffande nybyggenas utveckling i Lappland. Inledningsvis kan nämnas geografen professor Sten Rudbergs (1917–1996) forskning om bebyggelseutvecklingen i Norrland. Till hans verk *Ödemarkerna och den perifera bebyggelsen i inre Nordsverige* finns bifogat kartor över jordbruksbebyggelsen i lappmarken under olika tidsperioder (jordbrukshemmanen benämns av Rudberg samlat ”bebyggelseenheter”). Rudberg beskriver denna bebyggelses utbredning i lappmarkerna fram till år 1750 enligt följande.

Bebyggelsen i Lappland var fram till år 1750 fördelad på två större områden (såvitt framgår runt Lycksele/Storuman och upp mot den nuvarande svenskfinska gränsen) med ett par isolerade grupper av bebyggelseenheter emellan. Bosättningsområdena var av ungt datum. En karta för år 1700 skulle endast ha visat skillnader i ett litet antal bebyggelseenheter. De äldsta nybyggena i söder är Örträsk och Gafsele, båda upptagna av finnar på 1670-talet och belägna nära lappmarksgränsen. I Norrbotten finns den äldsta bebyggelsen ovanför lappmarksgränsen i Kuoksu, som existerade år 1643. Strax före år 1750 började ett isolerat bosättningsområde uppstå i Arjeplog. Den största luckan i spridningsbilden i de bebyggda områdena noteras i Arvidsjaur, en annan i Fredrika socken.¹¹⁰

¹¹⁰ Jfr Rudberg, 1977, s. 131 f.

År 1750 var bebyggelsen inom den södra delen av lappmarkerna utspridd längs älvarna samt i gynnsamma sjö- och lidlägen däremellan. De översta spetsarna i spridningsbilden ligger vid eller nära randsjöarnas östända (randsjö är en sjö som är belägen vid foten av ett berg – här syftar Rudberg på de stora randsjöarna i förfjällsområdet). Bebyggelsen hade vid den tidpunkten inte nått några ur klimathänseende utsatta lägen.

I norra Norrbottens län ser fördelningsbilden i stort sett likadan ut, men mer utsatta platser ur klimatsynpunkt har intagits i flera fall. Nybygget Killingi ligger på nära femhundra meters höjd. Efter Lilla Lule älvadal har bebyggelse uppstått inom fjällregionen, men i lägen som sannolikt inte kan betraktas som utsatta. Rudberg sammanfattar att nybyggesverksamheten fram till år 1750 har varit föga intensiv inom större delen av det område han undersökt, men att den i Lappland efter lappmarksplakatets tillkomst gjort märkbara framsteg.¹¹¹

Kulturgeografen professor Erik Bylund har också kartlagt samtliga nybyggesanläggningar i Lappland under undersökningsperioden.¹¹² Omkring år 1700 avstannade invandringen från det nuvarande Finland, vilket enligt Bylund hade till följd att denna nybyggesverksamhet i lappmarkerna ebbade ut framåt år 1750.¹¹³ Bylund beskriver att de första nybyggarna uppsökte främst slätterängar och fiskrika sjöar.¹¹⁴ Vid insyn av nybyggen räknades tillgången till betesmark, skog och fiskevatten som viktiga "biförmåner" till nybygget. Alla dessa tre naturtillgångar ansågs som oundgängliga för ett nybygges bestånd. Enbart i undantagsfall kunde det hända att ett nybygge anlades utan tillgång till fiskevatten, skriver Bylund.¹¹⁵

Särskilt om Torne lappmark

Delar av det som var Torne lappmark ligger numera i Finland. Enontekis socken ligger på den finska sidan, medan Jukkasjärvi socken ligger på den svenska. I Torne lappmark ökade nybyggesverksamheten under 1700-talets gång. De tidigare existerande bebyggelseenheter

¹¹¹ Rudberg, 1977, s. 134 f.

¹¹² Kartan finns som del av Bylunds *Koloniseringen av Pite lappmark t.o.m. 1867*, 1956.

¹¹³ Bylund, 1956, s. 69.

¹¹⁴ Bylund, 1956, s. 196.

¹¹⁵ Bylund, 1956, s. 267.

i Enontekis fick ytterligare tillskott, bland annat i Karesuando, Kuttainen, Idivuoma, Maunu och Palojoensu.¹¹⁶

Anders Hackzell beskrev utförligt förhållandena i Torne lappmark år 1738, inbegripet nybyggena. Han angav att det fanns elva nybyggen i Enontekis, varav sex inom nuvarande Torne lappmark (och fem på den i dag finska sidan).¹¹⁷

Utvecklingen i Torne lappmark beskrivs av Arell som en inre kolonisation, innebärande att det inte skedde någon särskilt stor inflyttning utifrån och att nybyggesverksamheten skedde i lugn takt.¹¹⁸

Liksom beträffande de första nybyggena uppfördes även senare de flesta nybyggen på eller i anslutning till ett skatteland.¹¹⁹ Det är, konstaterar Arell, inte så förvånande, eftersom de nyttigheter som skattelandsinnehavaren var intresserad av – fiske, lättillgänglig mark för bostad och båtplats – var ungefär detsamma som lockade en presumtiv nybyggare att välja ut platsen för sin nybyggesanläggning. Inte sällan hade platsen för nybygget valts ut av skattelandsinnehavaren.¹²⁰

När det gäller tvister med nybyggare förekom det vid mitten av 1700-talet i Torne lappmark enligt Arells forskning knappast några utpräglade konflikter orsakade av markkonkurrens mellan rennomadism och nybyggesverksamhet.¹²¹ Av de 25 mål om fiske som Arell redovisar för tiden fram till år 1765, har 21 mål samer på både kärande- och svarandesidan. Beträffande jakt avser de 17 redovisade målen för samma tid i de flesta fall vildrensjakt och har även de nästan uteslutande samer i båda partsrollerna.¹²²

Nybyggesverksamheten i Torne lappmark tog fart på allvar först under senare delen av 1700-talet. I 1765 års jordebok var 30 nybyggen noterade (inräknat den del av Torne lappmark som senare kom att

¹¹⁶ Arell, 1977, s. 172.

¹¹⁷ Hackzell, 1738, tryckt 1918 i Fellman, s. 122 f. I Arells kartläggning finns delvis andra benämningar på samma nybyggen. Tullingesuando är i Arells kartläggning Kuttainen, Kunnari anges i Arell som ett tillskott till Karesuando, Könkämä är i Arells kartläggning Maunu. När det gäller den finska sidan benämns Aunisjärvf, Wändisjärvf, Peldojärf, Aunisjoki och Sundojärf i Arells kartläggning Hetta, Vuontisjärvi, Peltovuoma, Kyrö respektive Sundajärvi (på gällande kartor stavat Suonttajärvi).

¹¹⁸ Arell skriver att detta kan jämföras med Kemi lappmark på den finska sidan av gränsen, där det snarare var fråga om invasionsvågor av nybyggare, som gjorde att den gamla halvnomadiserande lappkulturen i stort sett utplånades på 1700-talet. Arell, 1977, s. 17.

¹¹⁹ Norstedt har vid genomläsning av texten reagerat på att Arells beskrivning av nybyggen ”i anslutning till” lappskatteland är något märklig, med tanke på att skatteländen omfattade stora områden och att merparten av landskapet var indelat i skatteland.

¹²⁰ Arell, 1977, s. 243.

¹²¹ Arell, 1977, s. 161.

¹²² Arell, 1977, s. 154.

hamna på den finska sidan).¹²³ I och med den ökande nybyggesverksamheten ökade också marktvister mellan rennomader och nybyggare i omfattning.¹²⁴ Enligt Arells undersökningar innebar 1780-talet och tiden framåt också en positionsförändring när det gällde fisket. Medan tvister runt mitten av 1700-talet ofta hade samer på båda sidor hade fisket vid denna tid mer blivit ett tvistefråga mellan samer och nybyggare, och än mer nybyggare emellan.¹²⁵

Arell beskriver att det av källmaterial från slutet av 1700-talet och framåt framgår att vissa fiskevatten som tidigare av allt att döma tillhört kategorin skattevatten (det vill säga hörde under ett skatte-land) nu synes ha behandlats som av krononatur. Denna förändring medförde dock enligt hans bedömning inte någon försvagning av samernas dispositionsrätt till de nyttigheter de hade behov av. I det hänseendet förefaller tillgängligt domboksmaterial enligt Arells mening vara entydigt. Häradsrätten agerade strikt efter lappmarksreglementets bestämmelser.¹²⁶

Särskilt om Lule lappmark

I Lule lappmark anlades några få nybyggen under 1660-talet. År 1661 anlades smälthytta, brukshus och prästhemman i Kvikkjokk i samband med att silverutvinning påbörjades i området, samt i Storbacken för att underlätta transporter till och från gruvdriften. Efter lappmarksplakatets utfärdande år 1673 anlades ytterligare 15 nybyggen i Lule lappmark. Flera av dessa anlades troligen av finnar eller finsktalande, bland annat Mårdsel, Porsi, Kuouka, Randijaur och Tjåmotis. Det fanns alltså ett påfallande finskt inslag bland de första nybyggarna i Lule lappmark.¹²⁷

Hultblad skriver att det visserligen är omöjligt att följa alla byars tillkomsthistoria i detalj, men att flera omständigheter talar emot att byarna skulle kunna misstänkas ha en högre ålder än efter lappmarksplakatets utfärdande år 1673. I 1660 års jordebok upptas nämligen många lappar, men ingen nybyggare. Av försiktighetsskäl gör Hultblad

¹²³ Arell, 1977, s. 172.

¹²⁴ Arell, 1977, s. 163.

¹²⁵ Arell, 1977, s. 164.

¹²⁶ Jfr Arell, 1977, s. 181.

¹²⁷ Hultblad, 1968, s. 162 och 163.

förbehåll för att det kan vara en eller annan by i östra Gällivare som är ännu äldre.¹²⁸

Lappmarksplakaten fick inte avsedd effekt i Lule lappmark. Nybyggarverksamheten i Kaitum lappby var i stort sett obefintlig före år 1750 och mycket sparsam i Sjukksjokk lappby.¹²⁹ Under 1700-talets första hälft avstannade kolonisationen i Lule lappmark nästan helt. Det är oklart varför utvecklingen blev sådan; det är dessutom inte typiskt för lappmarken som helhet.¹³⁰ Från tiden runt år 1750 ökade dock nybyggarnas antal raskt i Lule lappmark. Trots det var jordbruksbebyggelsen vid 1700-talets slut fortfarande gles med stark tendens till spridning.¹³¹

När det gäller tvister mellan samer och nybyggare i Lule lappmark behandlar studier främst tiden efter år 1750, då både nybyggen och konflikter var fler. Tidiga konflikter var enligt Sköld fler när det gällde kontakterna mellan skogssamer och nybyggare och rätten till jakt- och fiskemarker, än vad de var mellan fjällsamer och nybyggare och tvister om områden i skogslandet nedanför fjällen. I skogslandet var renskötseln fram till mitten av 1700-talet alltför obetydlig för att förorsaka tvister, medan fisket var den främsta näringskällan. Betesmarker fanns med andra ord i överflöd i förhållande till tamrenantalet, medan det rådde knapphet om fiskevattnet.¹³²

Sköld har vid en genomgång av fisketvister i Sjukksjokk lappby funnit att framför allt den som sades erlägga skatt för en sjö ansågs vara den rättmätiga brukaren. Skattesummans storlek avgjorde hur många fiskerätter man hade rätt till, vilket även gällde nybyggarna. I de sjöar som låg i gränstrakterna mellan olika lappskatteländ delades vanligen fisket så att man brukade olika delar av sjön.¹³³

Särskilt om Pite lappmark

Någon egentlig nybyggesverksamhet fanns inte i Pite lappmark förrän på 1700-talet. I samband med driften av Nasafjälls silververk, år 1635–1658, kom emellertid män från kustsocknarna och arbetade

¹²⁸ Hultblad, 1940, *De första nybyggarna i Jokkemokkes och Gällivare sockenar*, s. 34 f., se även Sköld, 1992, s. 42.

¹²⁹ Sköld, 1992, s. 137.

¹³⁰ Hultblad, 1968, s. 163–164 och Sköld, 1992, s. 44.

¹³¹ Hultblad, 1968, s. 170.

¹³² Sköld, 1992, s. 137.

¹³³ Sköld, 1992, s. 49.

med gruvbrytningen.¹³⁴ Bruksrörelsen spelade dock en mindre roll för bebyggelsens uppkomst och fortbestånd i Pite, jämfört med bruksrörelsen i andra lappmarker. Den bebyggelse som kom till under bruksdriften i Nasafjäll övergavs sedan arbetet vid gruvan hade upphört.¹³⁵

I Pite lappmark skedde heller inte någon finsk inflyttning på samma sätt som norr- och söderut. De enstaka tidiga finska nybyggare som fanns drog sig tillbaka efter att Nasafjällsdriften upphört. Bylund kallar bebyggelsen i anslutning till silvergruvan för en momentan 1600-talsbebyggelse som var osjälvständigt beroende av gruvdriften.¹³⁶

Under 1600-talet och början av 1700-talet fanns inte något befolkningsöverskott i kustlandet, som hade kunnat rekrytera nybyggare till Pite lappmark. Under perioden kan man i stället konstatera ett vikande eller i stort sett konstant befolkningsantal i kustlandet. Följden blev att många gårdar lades öde och att nära hälften av åkerjorden på vissa håll låg obrukad.¹³⁷

Från 1730-talet kan man dock tydligt skönja en återhämtning i befolkningstillväxten efter krigens verkningar och en stigande tendens i fråga om gårdarnas antal; jordbruksbebyggelsen började definitivt att breda ut sig.¹³⁸

Vid mitten av 1700-talet hade nybyggerverksamheten emellertid nått betydligt längre såväl i Lycksele som Åsele lappmarker, än i lappmarkerna norr om Piteå. Pite lappmark utgjorde vid denna tid vad Bylund kallar ”ett ganska märkligt bebyggelsevakuum”.¹³⁹ Vid denna tidpunkt fanns nämligen bara tre nybyggen i Pite lappmark, som samtliga låg i Arjeplogs socken och var anlagda av lappar.¹⁴⁰

Bylund har noterat cirka 100 exempel på fiskekonflikter mellan lappar och andra i det undersökta domboksmaterialet från Pite lappmark. Bylund sammanfattar sin undersökning av tvister med att häradsrätterna regelmässigt skyddade lapparnas fiskerätt framför nybyggarnas mer begränsade fiskerätt för husbehov; ”emedan fiskebruk är Lappmäns, men ej Nybyggarens näring”. När isolerade fisketvister anhängiggjordes vid häradsrätten fick lapparna i allmänhet sin

¹³⁴ Gruvan drevs även under perioden 1770–1810.

¹³⁵ Bylund, s. 138 f.

¹³⁶ Bylund, 1956, s. 71.

¹³⁷ Bylund, 1956, s. 63, med hänvisning till Holmström, 1829, s. 111.

¹³⁸ Bylund, 1956, s. 64.

¹³⁹ Bylund, 1956, s. 50 och s. 3.

¹⁴⁰ Bylund, 1956, s. 3.

rätt väl tillgodosedd. Vid sina studier av tingsprotokollen från år 1770–1774 får Bylund intrycket av att häradsrätten med stor omsorg försökte vårda sig om lapparnas rättigheter; en omsorg som ibland förefaller ha sin djupaste upprinnelse i en tanke på att så mycket som möjligt kompensera lapparna för att andra över huvud taget släppts in på deras skatteland, skriver han.¹⁴¹

När emellertid i slutet av 1700-talet och i början av 1800-talet bevattning genom uppdämning eller uppgrävning av sjöar trädde i förgrunden, blev detta orsaken till allvarligare konflikter, eftersom fisket i många fall direkt offrades. Trots detta gick myndigheterna emot lapparna i de allra flesta sådana fiskemål. Bylund går igenom flera exempel på sådana tvister i Arvidsjaurns socken, närmare bestämt i Lappträsket, Boksel, Apejaur och Pjesker.¹⁴² Med andra ord – när det kom att handla om en avvägning mot nybyggarens jordbruksintressen sattes regelmässigt jordbrukets intressen främst, och då fick lapska fiskerättigheter vika, skriver Bylund.¹⁴³ Men i isolerade fisketvister drog däremot lapparna fortfarande det längsta strået. När en fisketvist verkligen gällde uteslutande fisket och inte något jordbruksintresse fördes fram från nybyggerhåll, då betraktades lapparnas krav av de dömande och beslutande myndigheterna mindre ur näringspolitisk synpunkt än ur strängt juridisk, med den följd att lapparna hade större framgång.¹⁴⁴

Särskilt om Lycksele lappmark

Fil. dr. Gustaf Göthes (1882–1956) avhandling *Om Umeå lappmarks svenska kolonisation från mitten av 1500-talet till omkring 1750* (1929) innehåller en beskrivning av samtliga nybyggen som anlades i Lycksele lappmark. Det första nybygget anlades på 1670-talet vid Örträsket av en familj av finsk härkomst.¹⁴⁵ Ytterligare ett nybygge tillkom före år 1700. Under 1700-talets början ökade nybyggena något i antal. Nybyggarna blev då noga tillsagda, vilket fördes till protokoll, att inte tillfoga nästliggande eller andra rediga lappar något ”prejudits” i deras näring, vid äventyr av straff.

¹⁴¹ Bylund, 1956, s. 233.

¹⁴² Bylund, 1956, s. 234–243.

¹⁴³ Bylund, 1956, s. 261 f.

¹⁴⁴ Bylund, 1956, s. 235 och s. 243.

¹⁴⁵ Göthe, 1929, s. 271.

Av det domboksmaterial från Lycksele lappmark som undersökts av Göthe framkommer överenskommelser mellan nybyggare och lappar av olika innebörd, bland annat att någon lapp upplät jakt och fiske till en nybyggare mot ersättning i form av att de delade på lappskatten.¹⁴⁶ I domboksmaterialet framkommer också att tingsrätten godkände planerade nybyggen när lappskatteländets innehavare inte hade något att invända mot ansökan, alternativt efter att lappskatteländsinnehavaren och nybyggaren hade träffat en förlikning.¹⁴⁷

Enligt en skrivelse från landshövding Gyllengripp år 1740 i ett ärende om beskattning av fiske i Lycksele lappmark, betalade nybyggarna i övriga lappmarker – särskilt i Åsele – fullständig tionde, det vill säga även tiondeskatt för fiske, vilket skilde sig från Lycksele lappmark där nybyggarna inte skattade för något fiske.¹⁴⁸

Särskilt om Åsele lappmark

På 1670-talet anlände den förste nybyggaren till Åsele lappmark. Till Lycksele och Åsele lappmarker kom nybyggarna främst från Nordmaling i norra Ångermanland.¹⁴⁹ Liksom i Lycksele lappmark dominerades den första nybyggarperioden i Åsele lappmark av finnar och finnättlingar, som följt älvdalarna.¹⁵⁰ De första nybyggena, vid Gafsele och Hälla, anlades av finnar på 1670- och 1680-talen.¹⁵¹

Av en mantals- och skatteförteckning över invånarna i Åsele lappmarksförsamling år 1695 framgår att av 135 skattlagda personer var endast tre nybyggare.¹⁵² År 1760 fanns det såvitt gäller jordbruksbebyggelse sammanlagt 25 bebyggelseenheter i Åsele lappmark. Vid denna tidpunkt hade Vilhelmina socken bara två bebyggelseenheter, och Fredrika socken saknade jordbruksbebyggelse.¹⁵³

När gränsen mellan Ångermanland, Västerbotten och Åsele lappmark skulle fastställas i mitten av 1700-talet så genomfördes en mycket grundlig utredning av en råskillnadsdeputation, som under

¹⁴⁶ Göthe, 1929, s. 275–282.

¹⁴⁷ Göthe, 1929, s. 284.

¹⁴⁸ Återgett av Göthe, 1929, s. 404, med hänvisning till Härnösands stifts prästerskaps besvär 11 okt. 1738, K-koll. skriv. t. landsh. 25 nov. 1740 och svar 9 okt. 1741.

¹⁴⁹ Gustafsson, 1979, *Ångermanlands lappmark*, s. 168.

¹⁵⁰ Bylund, 1956, s. 65 f.

¹⁵¹ Bylund, 1956, s. 66.

¹⁵² Västerbottens läns verifikationer 1695, s. 609–613 i riksarkivet, återgett av Gustafsson, 1979, s. 175 f.

¹⁵³ Bylund, 1956, s. 50. Med bebyggelseenhet menar Bylund ett eller flera nybyggen nära varandra.

ett par års tid höll möten i gränstrakterna, där lappar, bönder och nybyggare fick tala för sina anspråk. När denna del av lappmarksgränsen fastställdes gick man efter den nordligaste pretentionslinjen, vilket innebar att de jaktmarker och fiskevatten som av hävd brukats av bönder i socknarna hamnade nedanför lappmarksgränsen.

Från böndernas sida framfördes knappt några anspråk gällande det område som fastställdes som lappmark. Detta tyder på att det vid den tidpunkten inte rädde någon egentlig konkurrens om området ovanför lappmarksgränsen mellan lappmarksinvånare och bönder utanför Lappland.¹⁵⁴

Skattlagda fisken

Från mitten av 1500-talet skattlades de fisketräsk som nyttjades av såväl samer som kustbönder. Det finns därmed detaljerade uppgifter om vilka fiskevatten som användes, vilka som använde de olika vatten och hur viktigt fisket var för försörjningen. Flera forskare har studerat de fiskevatten som bönder tidigt nyttjade i lappmarkerna.

Bönder från kusten hade redan under medeltiden företagit jakt- och fiskefärder långt in i det lappländska skogslandet, och dessa resor fortsatte under 1500-talet. Statsmakterna uppmärksammade detta och skilde under 1500-talets skattläggning på fiske i ”hemträsken” och fiske i ”fjällträsken” (begreppet fjällträsk syftade inte enbart på träskfisken i fjällen eller i lappmarkerna, utan avsåg samtliga fisken som inte låg nära hemmanet). De flesta av fjällfiskena låg öster om det som senare blev lappmarksgränsen. En relativt hög skatt lades på fiskfångsten från fjällträsken som menades ligga uppe i allmänningen, medan hemträsken vid den tiden ännu inte alls upptogs till skatt.¹⁵⁵

Det första fiskeregistret för lappmarkerna upprättades år 1553. I det redovisades de bönder som beskattades för fisket i namngivna träsk, socken för socken. Dessutom uppgavs varje träsk längd och bredd, vilka fiskarter som fiskades och hur mycket som utgavs i skatt. Flest träsk fanns upptagna i Skellefteå (90 träsk), Umeå (89) och Torneå (82). I Piteå och Luleå socknar registrerades 37 respektive 34 insjöar. Minst utbrett var träskfisket i Lövånger, Kalix och

¹⁵⁴ Norstedt och Norstedt, 2007, s. 23–35.

¹⁵⁵ Bylund, 1956, s. 33 och Göthe, 1929, s. 4 ff.

Bygdeå socknar som endast räknade tolv, tio respektive nio insjöar. De fiskarter som fiskades var främst gädda, abborre, mört, sik, id och braxen.¹⁵⁶

I vissa lappmarker, i synnerhet Torne och Lycksele, förekom alltså ett omfattande fiske från kustbönder. Fiskefärderna för såväl Enontekis som Jukkasjärvi i Torne lappmark är belagda sedan 1500-talet och fortlevde från generation till generation.¹⁵⁷ Vid 1600-talets början sträckte sig Tornedalsböndernas fiskefärder framför allt från det område som senare blev Övertorneå socken, till sjöar uppe i nuvarande Karesuando och Enontekis (det vill säga i områden nära den nuvarande gränsen till Finland).¹⁵⁸

Lokalhistorikern Åke Berggren har forskat om fisket i Piteå. Han beskriver angående fjällträskfiske i allmänhet att kronans stora skatteinkomster i form av torkad fisk tyder på att böndernas fiske var betydande. I Västerbotten fiskade varje år omkring 350 bönder i lika många fjällträsk under 1500-talet. Fisket var mest utbrett i Torneå, Skellefteå och Umeå socknar, men bedrevs i stor utsträckning även i Luleå och Piteå socknar. Det stora antalet sjöar som brukades och det faktum att samma sjöar fortsatte att brukas under hela 1500-talet tyder på att detta fiske inte var nytt när det började beskattas.¹⁵⁹

Författaren Nicolaus Lundius beskrev redan på 1670-talet hur böndernas fjällträskfiske i Lycksele lappmark gick till. Där färdades man med båt upp till träskan, där man vistades mellan påsk och midsommar. Sedan kunde man lätt ta hem fisken i båten. Båtarna var sömmade med hamptråd, och var så lätta att en person kunde bära båten.¹⁶⁰ Sannolikt har samma mönster rått på andra platser.

Forskaren Ulf Lundström tror att båtlederna som användes i fjällträskfiske kan ha varit en del av en kommunikationsled som gick längre västerut. Under 1500-talet hade man kunskap om de trakter som låg väster om de västligaste fjällträskan ända mot Norge, vilket framgår av en förteckning från 1500-talet.¹⁶¹ De bönder och birkarlar som var sysselsatta med fjällträskfiske torde, enligt Lundström, ha haft god kännedom om lappmarkens geografi.

¹⁵⁶ Antti, 2018, *Träskan och gäddan - Torneåböndernas insjöfiske under 1500-talet*, s. 12–14.

¹⁵⁷ Arell, 1977, s. 15 och s. 138.

¹⁵⁸ Rudberg, 1957, s. 19 med hänvisning till Hoppe, 1954, pl. III.

¹⁵⁹ Berggren, 1995, *Fisket i Piteå från medeltid till tidigt 1900-tal*, Piteå museum, s. 65.

¹⁶⁰ Återgett av Lundström, 1997, *Bönder och gårdar i Skellefteå socken 1539–1650*, s. LXIV. Originaltexten handlar om bönderna i Umeå och finns i Lundius, *Description Laponiae*, 1670-tal, s. 34.

¹⁶¹ Lundström, 1997, s. LXV.

Att fisket utgjorde en viktig försörjningskälla för Tornedalsbönderna står klart. I Torneå fanns det fler träskfiskare per by än i andra socknar. Fiskets omfattning visas också i fångsterna – 40 procent av den totala fångsten i hela Västerbotten år 1553 togs av bönderna i Torneå.¹⁶² Bönderna fiskade flera mil innanför lappmarksgränsen och upp till 30 mil hemifrån. I jämförelse med älvdalarna söderut var exploateringsavstånden till fisket (det vill säga de avstånd som kustbönderna tog sig upp i lappmarken) vanligen flera gånger längre i Torne lappmark.¹⁶³ Det förekom alltså en förhållandevis omfattande konkurrens om fisket där sett till Lappland i stort.

Tittar man däremot på områdena ovanför odlingsgränsen framträder dock en annan bild, även i Torne lappmark. Där var de skattlagda fiskevattnen få.

Till saken hör också att böndernas fiske i Torne lappmark ofta byggde på upplåtelser från samer. Då är det alltså inte fråga om någon konkurrens i egentlig mening, utan tvärtom en faktor som visar på starka samiska rättigheter. Korpjiaakko-Labba skriver i det hänseendet att de källor som hon har granskat beträffande Torne lappmark ger ”otaliga antydningar om att de sjöar som bönderna brukade hade förvärvats genom *köp* av lappar”.¹⁶⁴ Petter Antti, som studerat träskfiskena, skriver att det i vissa fall handlade om upplåtelser från lappar via arrendeavtal och att i åter andra fall fisket i skattlagda sjöar delades efter uppgörelser mellan parterna. Antti har vid genomgången av fiskeregistren från år 1553 funnit att majoriteten av dem som hade fiskerätt ovanför lappmarksgränsen var birkarlar och poängterar att de hade kännedom om de samiska förhållandena och hade de kontakter som krävdes för att åstadkomma uppgörelser.¹⁶⁵

Forskarna Ingela Bergman och Per H. Ramqvist har i en artikel från år 2017 undersökt kustböndernas träskfiskeri och i samband med det kartlagt fisken som förekom i skattelängder under perioden 1553–1558. De noterar att Torneå och Umeå socknar särskiljer sig på så vis att träskfiskena där låg på betydligt längre avstånd från hemmanen än vad som var fallet i övriga Norrland. De fisken som användes av bönder och som låg längst västerut låg normalt vid lappmarksgränsen, men för Torne och Lycksele förekom även fisken

¹⁶² Antti, 2018, s. 13.

¹⁶³ Arell, 1977, s. 137, med hänvisning till Bylund, 1956, s. 61 f.

¹⁶⁴ Korpjiaakko-Labba, 1994, s. 296.

¹⁶⁵ Antti, 2018, s. 20.

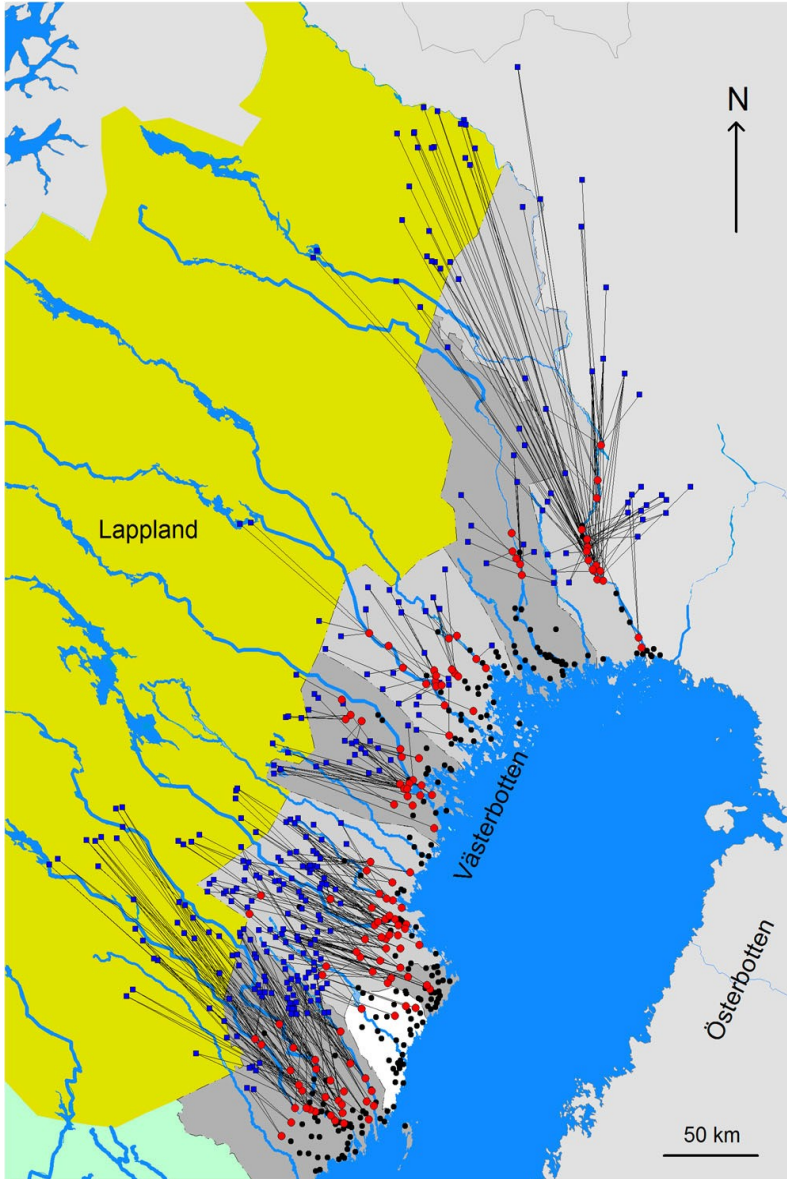
långt in i lappmarken.¹⁶⁶ Varje hembys bönder fiskade i ett särskilt kluster av sjöar, och fiskerätten tycktes höra samman med bymedlemskapet och alltså vara kollektiv; om någon flyttade till en annan by följde inte fiskerätten med. Fisket skedde ofta i fiskelag; grupper, där det förekom att även kvinnor ingick, från olika byar gav sig gemensamt ut på längre fiskefärder.¹⁶⁷ I taxeringsuppgifterna förekommer uppgifter om att samer och bönder fiskade i samma sjöar, och det finns också flera uppgifter om att detta skedde med samernas samtycke. Bergman och Ramqvist skriver att det tveklöst är så att fiskesjöarna i lappmarken endast kunde användas av bönder med samernas samtycke.¹⁶⁸ Bilden nedan kommer från deras fisketräskundersökning.

¹⁶⁶ Jfr *Farmer-fishermen: interior lake fishing and inter-cultural and intra-cultural relations among coastal and interior Sámi communities in northern Sweden AD 1200–1600*, Acta Borealia, 34:2, s. 142 f.

¹⁶⁷ Bergman och Ramqvist, 2017, s. 147.

¹⁶⁸ Bergman och Ramqvist, 2017, s. 153.

Figur 10.6 Skattlagda fiskevatten med koppling till hembyar

Bergman & Ramqvist, 2017, s. 144, figur 8, som visar kustbyarna (röda prickar) länkade till deras utnyttjade fjällfiske (blå prickar). Byar som inte bedrev fjällträskfiske är markerade med svarta prickar. Lappland är utmärkt i gult. Odlingsgränsen är inte markerad på bilden, men kan beskrivas som att den går längre västerut ju längre söderut i Lappland man kommer.

Det tidiga fjällfisket kunde dock även innebära en reell konkurrens, vilket framgår av domboksprotokoll från tvister mellan samer och bönder om fiskerättigheter. Regelmässigt bedömde domstolen sådana mål som intrång från kustbönder i de samiska rättigheterna. Till exempel dömdes sju Tornedalsbönder år 1549 för att ha fiskat ”innan Lapperåå uthann lappanes Låff och minne”.¹⁶⁹ Ett annat exempel är det klagomål som framfördes från lappar i Suonttavaara lappby till kungen om störningar från Torneåbönder. Som svar fick de år 1584 motta ett brev från Johan III, där kungen uppmanade bönderna från Torne socken att inte göra lapparna ”förfång på deras ägor”. Johan III klargjorde i brevet att ”förenämde lappar som boo uti Sondowara by och inga andra måge och skola niuta, bruka, fika och fahra dhe ägor som ligga inom förberörda Songamotka rå uti lappmarcken”.¹⁷⁰ Brevet bevarades i bygden och kom att citeras i häradsrättens protokoll i senare marktvister ännu under 1700-talet.

Omkring år 1560 mångfaldigades skatten för bönders fiske i fjällträsk. De tidigare många fiskefjällfärderna för kustbönder upp mot fjällen blev därmed färre, med vissa undantag som beskrivs i respektive lappmarksavsnitt i avsnitt 10.4.4.¹⁷¹ Mot slutet av 1500-talet förlorade fjällträskfisket en stor del av sin betydelse för kustböndernas försörjning. Förutom den hårdare beskattningen kan förklaringen till det ligga i att bönderna övergav extensiva näringar för mer intensiva, samt i att det saknades folk som kunde ge sig ut på jakt- och fiskefärder på grund av de långvariga krigsåren.¹⁷² Fjällfisket minskade drastiskt i flera av de söderut liggande lappmarkerna. Även i Torne lappmark skedde en nedgång i fjällfisket, men utvecklingen tog längre tid där. I det fiskeregister som upprättades år 1617 återstod för Torne lappmark visserligen endast ett fåtal av de sjöar ovanför lappmarksgränsen som bönderna hade tillgång till år 1553.¹⁷³ Det fiske som fortgick kunde dock bli föremål för tvister om fiskevatten som intensifierades under slutet av seklet.

Tvisterna i Torne lappmark mellan samer och kustbönder kunde även avse jakt. Detta framgår av ett fall från år 1684. Då klagade samerna Mickel Hindersson med flera i Siggevaara på tinget i

¹⁶⁹ Bergman & Ramqvist, 2017, s. 17 och Antti, 2018, s. 18.

¹⁷⁰ Tryckt i Dokument angående flyttlapparna m.m., 1912, finns digitalt här Dokument angående flyttlapparna m.m Dokument rörande flyttlapparna: tillägg till den genom Renbeteskommissionen af år 1907 utgifna dokumentsamlingen/5 | Digitala samlingar (umu.se).

¹⁷¹ Göthe, 1929, s. 4 ff., se även Lundmarks sammanfattning i SOU 2005:79 s. 13 f.

¹⁷² Göthe, 1929, s. 6–9.

¹⁷³ Antti, 2018, s. 26.

Jukkasjärvi över några bönder från Torneå, vilka redan under flera års tid tillfogat kärandena stor skada och ohägn ”inom theras rätta råå och röör”, speciellt genom att jaga ekorre och fågel. Bönderna förbjöds vid vite på 40 mark att ytterligare röra sig i andras skog utan tillstånd eller att där gillra fällor och snaror för skogens djur och fåglar.¹⁷⁴

Göthe skriver om böndernas fiskerätt och hur den såg ut att te sig år 1647. Kyrkoherden i Skellefteå hade inte någon lappmark i sin församling, men däremot bönder, som fiskade i fjällträsk uppe i lappmarken. Dessa bönder betalade tionden till Skellefteå sockens kyrkoherde, och inte till den kyrkoherde under vilken den lappmark som de fiskade i låg. Detta menar Göthe är ett exempel på att man inte tänkte sig lappmarken som ett särskilt område med gränser runtomkring och inom, i den mån det var fråga om kustbönderna; för dem var det ännu blott kronans allmänning. Det var de fiskande som lydde under en församling, inte fiskevattnen. Men detta förhållande ändrades, när en kyrkoherde blev tillsatt i Arjeplog och i andra orter i samband med silververket i Nasafjäll. Lapparna gav nu tionde åt dessa kyrkoherdar. Landshövdingen uttryckte det i en skrivelse som att ”sedan pastorerna blevo satta i lappmarkerna, hade lapparna intagit fjällträskan ifrån bönderna, som där tillförne hade brukat”.¹⁷⁵

I ett annat dokument från år 1647, om fjällträskan som nyttjades av bönder i Luleå socken, står det att ”vid ovanbemälte träskfischen föres väl namnen på träskan in i längden, men likväl skall vara mången träsk, som ingen haver brukat på tio år, alldenstund bonden haver intet folk eller nät, där han kan fullfölja med”.¹⁷⁶

Vid slutet av 1600-talet började de fiskefärder som fortfarande genomfördes av Tornedalsbönder att ifrågasättas alltmer. Samer klagade över intrång i fisket från böndernas sida. Tvister om fiske mellan Tornedalsbönder och samer från Enontekis-Jukkasjärvi är enligt Arells undersökningar koncentrerade till 1600-talets sista decennier. Han redovisar 18 sådana mål. Om dessa tvister kan, enligt Arell, generellt sägas att häradsrätten skilde på krono- och skatte-

¹⁷⁴ Om så skedde, förpliktades de att återbördas till skogsägaren bytets värde samt dessutom betala böter i tre mark med stöd av byggningsbalkens 20 kap. Tinget i Jukkasjärvi 30.1.1684, FRA FR 653 f 910-910v, återgett av Korpjajaakko-Labba, 1994, s. 322.

¹⁷⁵ Göthe, 1929, s. 92 f., med hänvisning till verifikationsböckerna den 5 aug. 1647, Norrlands Copiebok IV, fol. 24 ff.

¹⁷⁶ Citat ur Enequist, 1937, s. 55, återgett av Bylund, 1956, s. 63.

vatten. Till skattevattnen, som låg på skatteland i de flesta fall, hade skattelandsinnehavaren företrädesrätt (även om själva termen skatteland inte förekommer i materialet förrän några år in på 1700-talet). Mycket tyder även på att sådana vatten av samerna betraktades som innehavarens eller möjligen lappbyns egendom. I de fall fisket var av krononatur och taxan vederbörligen betalats förelåg en rätt för Tornedalsbönderna att bedriva fiske.¹⁷⁷

Arell frågar sig vilka motiv häradsrätten hade att respektera samernas starka rätt gentemot Tornedalsbönder. Detta måste enligt honom ses mot bakgrund av lappmarkspolitikerna. Vid slutet av 1600-talet var kronans intresse främst knutet till nybyggesverksamheten. Det fick sitt uttryck i att man från kronans sida började bli mer restriktiv mot Tornedalsböndernas fiske i lappmarken. Dess resurser borde förbehållas dem som bodde där, nämligen samerna och presumtiva nybyggare som ville slå sig ner där; inte mer tillfälliga exploaterare.¹⁷⁸

Enligt Bylund kan man förutsätta, att lapparna såg med mycket oblida ögon på att bönder trängde sig in på deras domäner. Särskilt var det deras jakt- och fiskefärder som blev konflikthanledning, och därmed även en av anledningarna till att den slutliga fixeringen av gränsen mellan kustbygden och lappmarken företogs mellan år 1749 och 1753.¹⁷⁹

Övrig konkurrens

Utöver nybyggen och skattläggningar har även uppgifter om annan konkurrens kartlagts i Lappland. Framför allt knyts konkurrensen till de fiskevatten som nyttjades av bönder under 1600- och 1700-talet trots att någon skatt inte betalades för vattnet. Huruvida en domstol skulle bedöma det som konkurrens, eller som ett olovligt fiskande, skulle sannolikt bero på omständigheterna i det enskilda fallet. I vissa fall hävdade bönderna, med varierande framgång hos häradsrätterna, att de hade egna rättigheter av urminnes hävd till vattnet. Uppgifter om sådana hävdade men inte skattlagda fiskevatten kommer framför allt från Lycksele lappmark, särskilt den östra delen. Samtliga dessa fiskevatten ligger, med ett undantag, nedanför odlingsgränsen.

¹⁷⁷ Arell, 1977, s. 68, 136 f. och s. 142.

¹⁷⁸ Arell, 1977, s. 142.

¹⁷⁹ Bylund, 1956, s. 228.

Vidare har kyrkplatserna kartlagts i Lappland. Kyrkornas utbyggnad var där en del i kolonisationsprocessen, och prästerna utnyttjade stora områden i anslutning till kyrkorna för sin och sitt husfolks försörjning. Vissa mindre kapell anlades även ovanför odlingsgränsen. De större prästborden synes dock ha anlagts på vad som senare kommit att utvecklas till större byar eller samhällen, det vill säga på sådan mark som i dag är privat.

Slutligen har bergverk kartlagts. Bergverken i Lappland har under undersökningsperioden stundtals varit bas för bosättningsområden som kunnat vara hem för ett större antal arbetare – i något fall närmare 100 personer. Dessa arbetare kan ha jagat och fiskat (detta är dock inte säkert; kost tillhandahölls sannolikt av arbetsgivaren). Verksamheten i de lappländska bergverken har emellertid inte varit särskilt framgångsrik under undersökningsperioden. Brytning har pågått under vissa årtionden, men har präglats av långa avbrott i verksamheten – så långa avbrott att de inte bör ha kunnat hindra ett upparbetande av rättigheter under perioden, ens om det stundtals skulle ha bedrivits omfattande jakt och fiske av gruvarbetarna. Som exempel kan nämnas Nasafjäll silvergruva som hade ett avbrott i verksamheten mellan åren 1659 och 1770, och Alkavare bruk där verksamheten pågick från 1670-talet till år 1702.

10.4.4 Slutsatser

Med utgångspunkt i den bruttolista som kartläggningen visar över konkurrens i Lappland i form av nybyggen, skattlagda fisken, kyrkor med mera som förekommit under perioden 1500–1750 kan slutsatsen dras att inget samebyområde på mark under statens omedelbara disposition har utsatts för nämnvärt mer konkurrens än Girjas sameby. Ovanför odlingsgränsen finns knappt ett enda skattlagt fiske som inte i dag ligger på privatägd mark. Samma sak gäller nybyggena där; det finns vissa kluster av nybyggen ovanför odlingsgränsen, men de ligger inom vad som i dag är stora privatägda områden. Efter år 1750 dyker fler nybyggen upp (ljusblå och ljusgröna knappnålar på kartan), men även dessa ligger i nästan samtliga fall i kluster på mark som i dag är privat.

På mark nedanför odlingsgränsen har konkurrensen i allmänhet varit betydligt större, men inte överallt. Även där finns fläckar på

stora avstånd från bygden – till exempel i de nationalparker som i dag är mark under statens omedelbara disposition.

Att konkurrensbilden ser ut på det här viset är i sig inte så märkligt – tanken med odlingsgränsen var just att dra en gräns ovanför vilken jordbruket inte fick breda ut sig, till skydd för rennäringens intressen. Att gränsen drogs på så sätt att den bebyggda marken som användes för jordbruk separerades från marker som huvudsakligen användes för renskötsel är därför naturligt.

I områden som förvaltas av Naturvårdsverket – nationalparker och naturreservat – är det också av naturliga skäl sällan någon bebyggelse. I sådana områden kan det finnas fastigheter som under någon period har varit i privat ägo men som sedan köpts tillbaka av staten. Hur sådan mark ska bedömas rättsligt är inte givet, eftersom det är osäkert vad den tillfälliga privatiseringen kan ha för betydelse för en upparbetad ensamrätt. Eftersom det rör sig om i sammanhanget begränsade arealer föreslår kommittén att marken behandlas på samma sätt som den mark som alltid varit i statlig ägo, det vill säga att ingen särskild åtskillnad ska göras för sådan mark som behandlas i delbetänkandet.

I det följande presenteras kommitténs slutsatser lappmark för lappmark.

Torne lappmark

Den del av Torne lappmark som ligger på vad som i dag är svensk sida motsvaras av Kiruna kommun. Könkämä och Lainiovuoma samebyar har sina åretruntmarker i Karesuando socken (de norra delarna av kommunen), medan Saarivuoma, Talma, Gabna (före detta Rautasvuoma) och Laevas (före detta Kaalasvuoma) har sina åretruntmarker i Jukkasjärvi socken. Vad gäller Talma sameby påminns om att marken på detta byområde inte har bedömts särskilt. Vittangi skogs-sameby har merparten av sina åretruntmarker i Jukkasjärvi men sträcker sig också in i Karesuando och Junosuando socken.

De historiska förhållandena i Torne lappmark är grundligt beskrivna av historiker och andra forskare. De nybyggen som anlades under undersökningsperioden finns redovisade, liksom skattlagda fisketräsk från 1500-talets mitt. Att renskötande samer i området ägnade sig åt fiske och jakt framkommer tydligt i materialet och att

särskilt fisket utgjorde ett dominerande inslag visas inte minst i tvister gentemot såväl bönder som, i ett senare skede, nybyggare.

Ett utmärkande drag för Torne lappmark är Tornedalsböndernas fjällfiske, som är belagt sedan birkarlarnas tid och som förekom i relativt stor omfattning. Torne lappmark är tillsammans med Lycksele lappmark de lappmarker där fiskefärderna företogs längst bort från byarna vid kusten och förhållandevis långt upp i markerna (jämfört med kustbönders fiske i de övriga lappmarkerna). Fjällfisket minskade visserligen markant redan under början av 1600-talet, men ledde till en del tvister mellan samer och bönder ännu i slutet av seklet och upphörde inte helt förrän framåt 1730-talet.

Det historiska materialet visar att fjällfisket i många fall var ett resultat av överenskommelser mellan samer och bönder. Sådana överenskommelser kan knappast betraktas som konkurrerande inslag vid en bedömning av ett upparbetande av urminnes hävd. Det handlar snarast om samiska upplåtelse.

Det förekom också tvister som visar att fisket inte alltid var konfliktfritt. Tvisterna uppkom ofta på grund av klagomål från samiskt håll om intrång från bönders sida.

Trots att fjällfisket alltså var förhållandevis omfattande i Torne lappmark och förekom under något längre tid där än i flera av de övriga lappmarkerna, kan det konstateras att det rört sig om ett fåtal utnyttjade fisken i det område som är i fråga. Ovanför odlingsgränsen förekom flera skattlagda fisken längs Könkämä och Muonio älvar i Karesuandoområdet samt en bit söderut. Som strax kommer att beröras var det även där som den tidiga nybyggesverksamheten kom att koncentreras. Detta område utgörs i dag till största delen av privatägd mark; konkurrensen inverkar alltså inte nödvändigtvis på bedömningen av statligt direkt disponerad mark. Även de skattlagda fisketräsk som fanns öster om Kiruna och invid Lainioälven var belägna på vad som i dag är privat mark. Därutöver förekom ett fåtal fisketräsk på av staten disponerad mark; dessa är utspridda över området. Som nämnts var det endast några enstaka fisketräsk ovanför odlingsgränsen som kvarstod i fiskeregistren i 1617 års skattelängd.

Mellan odlingsgränsen och lappmarksgränsen visar kartläggningen också på ett fåtal fisketräsk, med en koncentration i nordöstra delen av området. Mellan odlings- och lappmarksgränsen finns endast ett mindre område som staten direkt disponerar. Det finns därutöver flera områden under Sveaskogs disposition. Dessa marker omfattas

dock inte av kommitténs uppdrag för delbetänkandet, utan kommer att utredas i ett senare skede. Samtliga redovisade skattlagda fiskevatten var här belägna inom vad som i dag är privat mark.

Under samma tidsperiod som bönders fjällfiske minskade dök de första nybyggarna upp i Torne lappmark. De första nybyggarna från slutet av 1600-talet och 1700-talets första halva finns noggrant beskrivna, inte minst tack vare Arells forskning och Hackzells 1700-talsskildring.

Liksom beträffande bönders fjällfisken finns flera exempel på överenskommelser mellan skattelandsinnehavare och nybyggare. Sådana kunde innebära att nybyggaren köpte nyttigheter, däribland fiske, av skattelandsinnehavaren, eller att de nyttjade en resurs tillsammans. Det finns dock även exempel på att nybyggen anlades mot skattelandsinnehavares vilja.

Jordbruksbebyggelsen var till största delen belägen i norr längs Könkämä och Muonio älvar. Utöver denna bebyggelsekoncentration finns endast några få nybyggen förtecknade för tiden fram till år 1750 på mark ovanför odlingsgränsen. Samtliga dessa, även de längs Könkämä och Muonio älvar, ligger i områden som i dag är privatägd mark.

Vad gäller mark mellan odlingsgränsen och lappmarksgränsen finns i källmaterialet fem äldre nybyggen förtecknade, varav två anlagda av skattelandsinnehavare. Samtliga var belägna på vad som i dag är privat mark. Som nämnts finns i området endast en mindre bit statligt disponerad mark. Mark som ägs av statens bolag kommer att utredas senare.

Redan med tanke på träskfiskenas och nybyggenas antal kan slutsatsen dras att markkonkurrensen från bönders och nybyggares sida inte kan anses ha varit hävdhindrande i det område och under den tidsperiod som undersökningen gäller.

Såväl nybyggarna som fisketräskan ovanför odlingsgränsen var koncentrerade till området uppe vid Könkämä och Muonio älvar och något söderut, vilket ligger i Könkämä och Lainiovuoma samebyars respektive östra områden. Det rör sig om förhållandevis täta kluster som i och för sig utgör en beaktansvärd konkurrens. Dock avser konkurrensen mark som nu är privatägd. Kommitténs bedömning är att denna konkurrens inte kan anses ha hindrat ett upparbetande av urminnes hävd på samebyarnas övriga områden inom av staten disponerad mark.

Sammanfattningsvis gör kommittén på grundval av det undersökta materialet följande bedömning såvitt avser det område som var Torne lappmark (bortsett från Talmas byområde som inte har bedömts särskilt). Kommittén utgår från att de samebyar som nu verkar på mark under statens omedelbara disposition i området har upparbetat en ensamrätt grundad på urminnes hävd till upplåtelser av småviltsjakt och fiske under perioden fram till omkring år 1750, och att konkurrens för att hindra upparbetandet inte kan påvisas. Bedömningen innebär att dessa samebyar får anses ha en ensamrätt i förhållande till staten till upplåtelser av småviltsjakt och fiske. Bedömningen avser bara samebyarna Könkämä, Lainiovuoma, Vittangi, Saarivuoma, Laevas och Gabna.

Figur 10.7 Torne lappmark

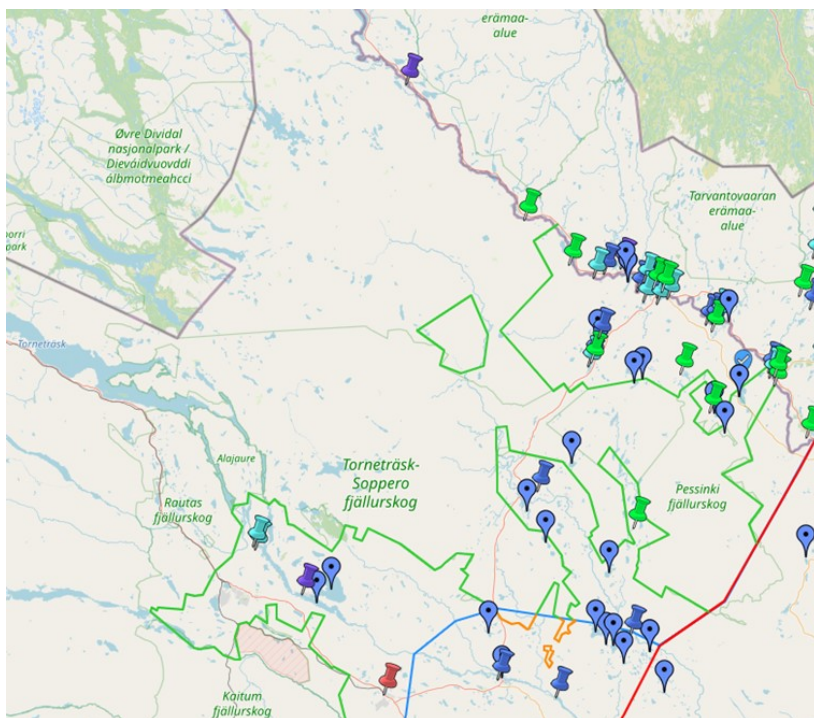

Bild från kartläggningen av markkonkurrens i Torne lappmark. De blå knappålarna är nybyggen före 1750, de turkosa är nybyggen från 1750–1760, de gröna är nybyggen från senare än 1770, de lilla är kyrkplatser, de röda är bergverk. De droppformade blå symbolerna är fisken skattlagda före 1750. Den röda linjen är lappmarksgränsen, den blå linjen är odlingsgränsen. De gröna linjerna ovanför odlingsgränsen markerar gränserna för privatägd mark. De orangea linjerna nedanför odlingsgränsen markerar gränserna för statligt ägd mark. Den markering som finns på Talmas byområde kan ha betydelse vid bedömningen för en annan sameby och har därför inte tagits bort från kartan.

Lule lappmark

Lule lappmark motsvaras i dag av Jokkmokks och Gällivare kommuner. Fjällsamebyarna Girjas (tidigare Norrkaitum), Baste čearru (tidigare Mellanbyn) och Unna tjerusj (tidigare Sörkaitum) har sina åretruntmarker i Gällivare kommun. Det har även Gällivare skogs-sameby, som disponerar den del av den gamla Sjokksjokksbyn som fördes till Gällivare kommun. I Jokkmokks kommun har fjällsamebyarna Sirges, Jåhkågasska tjielde och Tuorpon sina åretruntmarker. Jåhkågasska tjielde bildades år 1945 genom en utbrytning ur Sirges och Tuorpon. Samma år bildades skogssamebyarna Serri (numera Slakka) och Udtja av den nordligaste respektive sydligaste delen av dåvarande Jokkmokks lappby, medan den mellersta delen undantogs från skogsrenskötsel. Både Slakka och Udtja har åretruntmarker i Jokkmokks kommun, men Udtja även i Bodens kommun, nedanför lappmarksgränsen.

Markkonkurrensen i Lule lappmark är grundligt utredd av historiker. Samtliga tidiga nybyggen finns redovisade, liksom samtliga fisken som användes av kustbönder under mitten av 1500-talet och under början av 1700-talet. Det finns utförlig dokumentation om en stor del av lapps kattelanden i området genom Skölds och Hultblads arbeten. Det historiska materialet visar genomgående och entydigt att samer under undersökningsperioden kontinuerligt har använt marken i Lule lappmark för jakt, fiske och renskötsel. Kustbönderna har också gjort fiskefärder i Lule lappmark som har inneburit en konkurrens om samernas fiske, men dessa har minskat betydligt i omfattning under 1500-talets senare del, och på 1700-talet utnyttjades endast ett litet antal fisken av kustbönder ovanför lappmarksgränsen. Några fisken ovanför odlingsgränsen som utnyttjats av kustbönder har inte kunnat identifieras.

Från 1600-talets mitt fram till år 1750 har det anlagts ett antal nybyggen i Lule lappmark; även ett fåtal ovanför odlingsgränsen, där nybyggarna i viss utsträckning har konkurrerat med samerna om jakt och fiske. I några fall har nybyggarnas fiskerätt grundat sig på överenskommelser med samerna, men inte i samtliga fall. Nybyggena har alltså i någon mån inneburit en konkurrens med samerna om jakt och fiske, även före 1749 års lappmarksreglemente.

Att det har förekommit att samer har upplåtit jakt och fiske framgår av domböckerna, och det finns också exempel på att villkor tagits

in vid anläggning av nybyggen; nybyggaren fick jaga eller fiska på ett lappskatteländ mot ersättning till skatteländets innehavare.

De nybyggen som anlagts ovanför odlingsgränsen ligger samtliga i områden som i dag är privatägda, på avstånd från den statliga marken. Nybyggena har, när de bestått, så småningom utvecklats till byar och i några fall till tätorter. I sådana områden är huvuddelen av marken i dag privatägd. På de områden som i dag disponeras direkt av staten har det däremot inte förekommit några nybyggen som skulle kunna hindra uppkomsten av en Girjasrätt.

Girjasdomen handlar om områden i Lule lappmark. I domen bedömdes att två nybyggen inte kunde hindra uppkomsten av en ensamrätt för samebyn. Fler nybyggen än så har inte förekommit i någon samebys område i Lule lappmark.

Det historiska material som värderades i Girjasålet är inte begränsat till Girjas samebys område, utan det rör fler samebyars tidiga historia. Girjas sameby låg ursprungligen i Sirkas lappby, som år 1647 delades upp i Sirkas och Kaitum lappbyar. Denna indelning bestod till år 1887 när Kaitums lappby delades i tre; Sörkaitum, Mellanbyn och Norrkaitum.

Norrkaitum är den by som år 1971 blev Girjas sameby. Den historia som ligger till grund för Girjas framgång i tvisten delar samebyn med Sörkaitum och Mellanbyn, som i dag motsvaras av samebyarna Unna tjerusj och Baste-čearru. Även Sirkas lappby har en gemensam historia med de nämnda byarna. Sirkas lappby motsvaras i dag av Sirges sameby.

De övriga samebyarna i området – Jåhkågasska tjielde, Tuorpon och delar av Slakka, Gällivare och Udtja, ligger i områden där det endast har förekommit ett fåtal utnyttjade fisken och anlagda nybyggen, vilka alla ligger på betydande avstånd från den mark som i dag disponeras direkt av staten.

På området mellan odlingsgränsen och lappmarksgränsen finns en nationalpark där Gällivare sameby och Unna tjerusj har betesmarker, och ett naturreservat med mark som förvaltas av Naturvårdsverket där Gällivare sameby har betesmarker. Dessutom finns ett område som förvaltas av Fortifikationsverket som ligger på Udtjas året-runtmarker och övriga byars vinterbetesmarker. Även i dessa områden saknas något som skulle tyda på markkonkurrens av betydelse.

I övrigt finns ingen mark som disponeras direkt av staten. Där- emot finns stora arealer som ägs av Sveaskog. Dessa kommer att behandlas under utredningens nästa del. Någon större konkurrens om

jakt och fiske än den som redovisats i Girjasmålet har det alltså inte varit fråga om i någon del av Lule lappmark, bortsett från i de områden som i dag är privatägda.

Sammanfattningsvis gör kommittén på grundval av det undersökta materialet följande bedömning såvitt gäller det område som var Lule lappmark. Kommittén utgår från att de samebyar som verkar på mark under statens omedelbara disposition ovanför odlingsgränsen i området har upparbetat en ensamrätt grundad på urminnes hävd till upplåtelser av småviltsjakt och fiske under perioden fram till omkring år 1750 och att konkurrens för att hindra upparbetandet inte kan påvisas. Bedömningen innebär att dessa samebyar får anses ha en ensamrätt i förhållande till staten till upplåtelser av småviltsjakt och fiske. Dessa samebyar är Baste-čearru, Unna tjerusj, Sirge, Jåhkågasska tjielde, Tuorpon och delar av Slakka, Gällivare och Udtja.

Kommittén bedömer vidare att även samebyarna i området mellan odlingsgräns och lappmarksgräns har Girjasrättigheter på områden som står under statens omedelbara disposition, det vill säga på Fortifikationsverkets mark på Udtjas åretruntmarker och i Naturvårdsverkets områden som används av Unna tjerusj och Gällivare sameby.

Figur 10.8 Lule lappmark

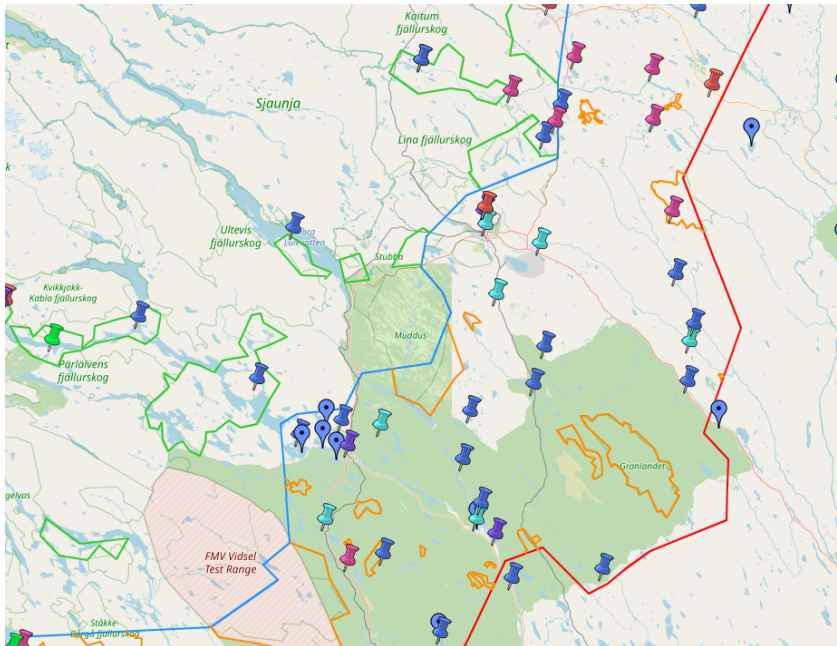

Bild från kartläggningen av markkonkurrens i Lule lappmark. De blå knappålarna är nybyggen före 1750, de turkosa är nybyggen från 1750–1760, de gröna är nybyggen från senare än 1770, de rosa är samiska nybyggen, de lila är kyrkplatser, de röda är bergverk. De droppformade blå symbolerna är fisken skattlagda före 1750. Den röda linjen är lappmarksgränsen. Den blå linjen är odlingsgränsen. De gröna linjerna ovanför odlingsgränsen markerar gränserna för privatägd mark. De orangea linjerna nedanför odlingsgränsen markerar gränserna för statligt ägd mark.

Pite lappmark

Pite lappmark utgörs historiskt av Arjeplogs och Arvidsjaurs socknar. Numera består den av Arjeplogs, Arvidsjaurs och Malå kommuner, eftersom Malå år 1862 bröts ut ur Arvidsjaur. Fjällsamebyarna Luokta-Mávas, Semisjaur-Njarg och Svaipa har sina åretruntmarker i Arjeplogs kommun, liksom skogssamebyarna Ståkke och Maskare. I Arvidsjaurs kommun har skogssamebyn Östra Kikkejaure sina åretruntmarker, samt även Västra Kikkejaure och Mausjaur till största delen. Malå skogssameby har sina åretruntmarker huvudsakligen i Malå kommun, men till en del också i Lycksele kommun.

För Pite lappmark är markanvändningsförhållandena grundligt beskrivna av flera historiker. Det är tydligt att den konkurrerande markanvändningen i Pite lappmark har varit mer begränsad än i övriga lappmarker, både när det gäller nybyggen och kustbönders

fiske. Det har inte funnits någon konkurrerande nybyggesverksamhet att tala om före år 1750 – de tre nybyggen som fanns var anlagda av samiska lapps kattelandsinnehavare och de var belägna nedanför odlingsgränsen på vad som i dag är privatägd mark. Därutöver kan nämnas kyrkplatserna i Arjeplog och Arvidsjaur, bebodda av präst och klockare från 1640- respektive 1730-tal. Kustböndernas fiske sträckte sig aldrig långt in i lappmarken – inte alls ovanför odlingsgränsen. Kustböndernas fiske uppvisade också en kraftig tillbakagång redan under början av 1600-talet.

Sannolikt berodde en stor del av den låga graden av konkurrens på svårigheterna att ta sig till Pite lappmark. Men att det tidigt fanns ett samiskt långvarigt bruk av marken för renskötsel, jakt och fiske där framgår tydligt.

Eftersom det funnits så få nybyggen före år 1750, har det inte förekommit särskilt många tvister mellan samer och nybyggare förrän under den senare delen av 1700-talet. I Arjeplogs socken, där nybyggarna ofta var samiska, var tvisterna färre än i Arvidsjaur socken. Av de tvister som undersökts för Arvidsjaur socken framgår att häradsrätten värnade om de samiska rättigheter till jakt och fiske som framgick av lappmarksplakatet, men att å andra sidan samiska fiskerättigheter ibland fick vika för nybyggarnas krav på utdikningar och kvarnbyggen, det vill säga de krav de framställde för sitt jordbruks skull.

Sammanfattningsvis gör kommittén på grundval av det undersökta materialet följande bedömning såvitt gäller det område som var Pite lappmark. Kommittén utgår från att de samebyar som verkar på mark under statens omedelbara disposition ovanför odlingsgränsen i området har upparbetat en ensamrätt grundad på urminnes hävd till upplåtelse av småviltsjakt och fiske under perioden fram till omkring år 1750 och att konkurrens för att hindra upparbetandet inte kan påvisas. Bedömningen innebär att dessa samebyar får anses ha en ensamrätt i förhållande till staten till upplåtelse av småviltsjakt och fiske. Dessa samebyar är Svaipa, Semisjaur-Njarg, Luokta-Mávas och delar av Stákke och Maskaure.

När det gäller området mellan odlingsgräns och lappmarksgräns i Pite lappmark består marken under statens omedelbara disposition av några jämförelsevis mindre områden som förvaltas av Naturvårdsverket och ett område sydost om tätorten Arvidsjaur som förvaltas av Fortifikationsverket. I det senare området har dock renskötsel-

rätten upphävs.¹⁸⁰ Samebyarna som har renskötselrätt på Naturvårdsverkets marker bedöms kunna göra gällande ensamrättigheter på motsvarande sätt som Girjas sameby. I övrigt finns ingen mark under statens omedelbara disposition mellan lappmarksgräns och odlingsgräns i Pite lappmark, men däremot stora områden som ägs av Sveaskog. Dessa kommer som nämnts att utredas senare.

Figur 10.9 Pite lappmark

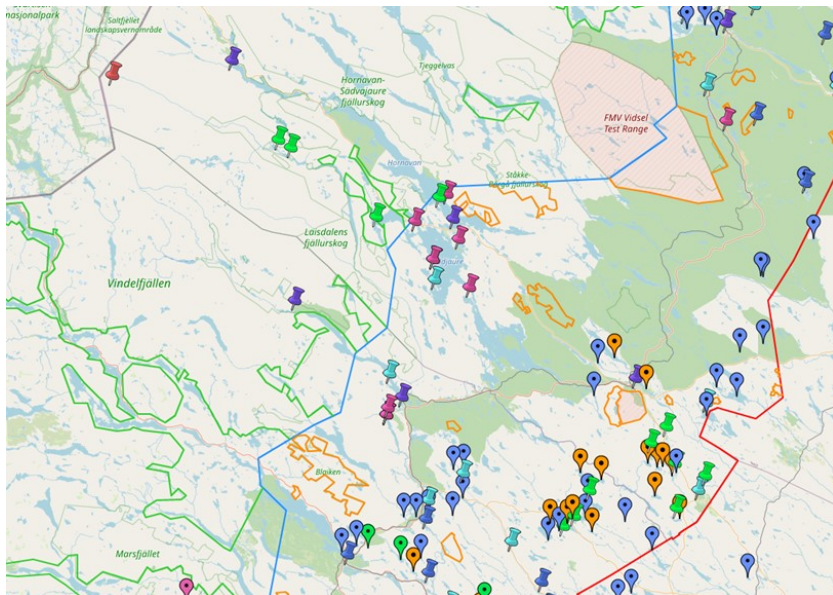

Bild från kartläggningen av markkonkurrens i Pite lappmark. De blå knappnålarna är nybyggen före 1750, de turkosa är nybyggen från 1750–1760, de gröna är nybyggen från senare än 1770, de rosa är samiska nybyggen, de lila är kyrkplatser, de röda är bergverk. De droppformade blå symbolerna är fisken skattlagda före 1750, de orangea är fisken skattlagda någon period före 1750 men där skattläggningen upphört, de gröna är hävdade men inte skattlagda fiskevattnen, de rosa är pärlfisken. Den röda linjen är lappmarksgränsen. Den blå linjen är odlingsgränsen. De gröna linjerna ovanför odlingsgränsen markerar gränserna för privatägd mark. De orangea linjerna nedanför odlingsgränsen markerar gränserna för statligt ägd mark.

Lycksele lappmark

Lycksele lappmark (som historiskt hetat Ume lappmark) omfattar i dag Lycksele, Sorsele och Storumans kommuner i södra Lappland. Där finns Grans och Rans samebyar, som har sina åretruntmarker i Sorsele kommun, samt Ubmeje tjeälddie och Vapsten, som har sina åretruntmarker i Storumans kommun. Malå skogssameby, vars mar-

¹⁸⁰ Mål F 68-76 Luleå tingsrätt, dom meddelad 1988-08-29, regeringens beslut 1975-12-18.

ker huvudsakligen ligger i Malå kommun i Pite lappmark, har också områden i Lycksele kommun.

Vad som först kan konstateras om Lycksele lappmark är att förhållandena här är grundligt utredda. Samtliga nybyggen och taxerade fisken finns kartlagda, och dessutom en stor del av de fisken som kustbönderna åberopat hävd till. Dessutom är själva lapps kattelanden kartlagda. Det är tydligt att samer har använt marken i Lycksele lappmark för renskötsel, jakt och fiske, men samtidigt att det en lång bit upp i lappmarken, ända upp till trakten kring Storuman, förekommit fiske av kustbönder i betydande utsträckning. Några av dessa fiskerättigheter kan dock från början ha grundat sig på tillstånd från samer i området.

De nybyggen som har anlagts under undersökningsperioden låg mellan lappmarksgränsen och Storuman (Stensele). Dessa nybyggen tycks inte före år 1749 ha gett nybyggaren någon fiskerätt utan särskilt avtal med lapps kattelandets innehavare. År 1749 föreskrevs i lappmarksreglementet att nybyggarna skulle ha rätt till husbehovsfiske.

Att det förekommit upplåtelse av jakt och fiske av samer till både nybyggare och kustbönder står klart av domböckerna. Villkor om att nybyggare fick jaga eller fiska på ett lapps katteland mot ersättning fördes regelbundet in i protokoll, och det förekom också att nybyggarna beklagade sig till myndigheterna över att de inte hade någon fiskerätt utan att leja (hyra) den av lapparna.

Kustböndernas fiskefärder i Lycksele lappmark minskade i omfattning under perioden mellan år 1600 och 1750. Skattläggningen upphörde också för ett antal fisken. Det förekom dock att bönderna fortsatt åberopade hävd till sådana fisken. Tvister vid tinget i Lycksele mellan samer och kustbönder om 69 specificerade fiskevatten visar att bönderna åberopade ensamrätt till dessa på grund av hävd, vilket samerna motsatte sig, eftersom de också åberopade hävd. Tvisterna slutade i uppdelningar av olika slag. Att göra gällande ensamrätt till fiskena i trakterna mellan Storuman och lappmarksgränsen ledde alltså inte till framgång.

Det finns inte något nybygge eller skattlagt eller identifierat hävdad fiske ovanför odlingsgränsen. Så långt inåt landet tycks alltså inte kustbönderna ha haft för vana att ta sig.

Sammanfattningsvis gör kommittén på grundval av det undersökta materialet följande bedömning såvitt avser det område som var

Lycksele lappmark. Kommittén utgår från att de samebyar som verkar på mark under statens omedelbara disposition ovanför odlingsgränsen i området har upparbetat en ensamrätt grundad på urminnes hävd till upplåtelser av småviltsjakt och fiske under perioden fram till omkring år 1750 och att konkurrens för att hindra upparbetandet inte kan påvisas. Bedömningen innebär att dessa samebyar får anses ha en ensamrätt i förhållande till staten till upplåtelser av småviltsjakt och fiske. Det rör sig alltså om samebyarna Vapsten, Ubmeje tjeälddie, Gran och Ran.

Mellan odlingsgränsen och lappmarksgränsen har det däremot förekommit en konkurrerande markanvändning från både kustbönder och, i viss mån, nybyggare under perioden 1500–1750. Även om kustböndernas fiske minskade i omfattning under senare delen av 1600-talet så har det fortfarande förekommit sådant fiske. Böndernas fiskerätt tycks i vissa områden ha grundat sig på upplåtelser från samerna, men i andra fall på egen hävd. Hur vanligt förekommande det ena eller andra har varit är svårt att uttala sig om närmare. Vid tvister om fiskerättigheterna har domstolen kommit fram till delade rättigheter för samer och kustbönder.

Trots att det förekommit en konkurrerande markanvändning mellan odlingsgränsen och lappmarksgränsen (som alltså sträcker sig ungefär mellan Lycksele och Storuman i öst-västlig riktning, och söder om Umeälven till norr om Vindelälven) saknas sådan konkurrens i de jämförelsevis mindre områden som förvaltas av Naturvårdsverket. Samebyarna som har renskötselfrätt där bedöms därför kunna göra gällande ensamrättigheter på motsvarande sätt som Girjas sameby. Det finns också stora områden som ägs av Sveaskog, och stora privatägda områden. Möjligheterna för samebyar att hävda ensamrätt på mark som staten äger genom bolag, det vill säga Sveaskog i det här fallet, kommer att utredas senare.

Figur 10.10 Lycksele lappmark

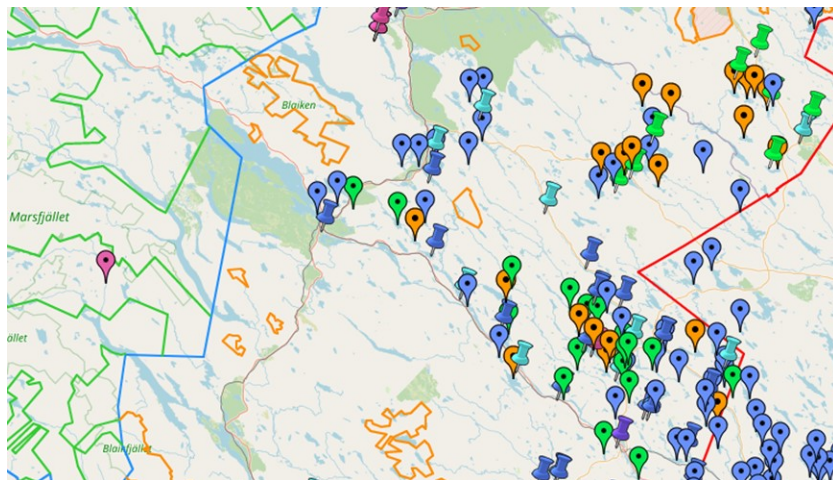

Bild från kartläggningen av markkonkurrens i Lycksele lappmark. De blå knappnålarna är nybyggen före 1750, de turkosa är nybyggen från 1750–1760, de gröna är nybyggen från senare än 1770, de rosa är samiska nybyggen, de lila är kyrkplatser. De droppformade blå symbolerna är fisken skattlagda före 1750, de orangea är fisken skattlagda under någon period före 1750 men där skattläggningen upphört, de gröna är hävdade men inte skattlagda fiskevattnen, de rosa är pärlfisken. Den röda linjen är lappmarksgränsen. Den blå linjen är odlingsgränsen. De gröna linjerna ovanför odlingsgränsen markerar gränserna för privatägd mark. De orangea linjerna nedanför odlingsgränsen markerar gränserna för statligt ägd mark.

Åsele lappmark

Åsele lappmark (tidigare Ångermanna lappmark) motsvaras i dag av kommunerna Vilhelmina, Dorotea och Åsele. Två fjällsamebyar har sina åretruntmarker här: Vilhemina södra och Vilhelmina norra.

I Åsele lappmark finns grundligt underlag om samtliga nybyggen. Däremot har redovisningar ur domböckerna om förekommande tvister inte varit lika förekommande i litteraturen om Åsele som i de andra lappmarkerna.

Kustböndernas fiske finns kartlagt såvitt avser mitten av 1500-talet och för tiden vid lappmarksgränsens dragning. Kommittén anser att detta underlag är tillräckligt för att slutsatser ska kunna dras om den fiskekonkurrens som förekommit.

Den samiska markanvändningen i Åsele lappmark är dokumenterad från mitten av 1500-talet och framåt. När de första nybyggarna kom på 1670-talet var områdena redan bebodda av samer som levde av renskötsel, jakt och fiske.

Från 1670-talet till 1700-talets mitt anlades ett antal nybyggen i de södra delarna av Åsele lappmark, samtliga nedanför odlingsgränsen. Både nybyggarna och samerna i dessa områden besvärades i viss utsträckning av att bönder från närliggande socknar jagade och fiskade på deras marker. Böndernas skattlagda fisken var relativt få i Åsele lappmark, och när lappmarksgränsen drogs fanns inga fisken kvar som nyttjades av bönder. Pärlfiske hade också förekommit i en del år i Åsele lappmark fram till en bit in på 1700-talet, och även i något vattendrag ovanför odlingsgränsen.

Uppfattningarna varierade hos myndighetsrepresentanterna när det gällde frågan om vem som hade fiskerätten i åarna; landshövdingen ifrågasatte om dessa år verkligen kunde anses tillhöra kronan, när lapparna överallt omkring ägde jorden och stranden under skatterätt.

Sammanfattningsvis gör kommittén på grundval av det undersökta materialet följande bedömning såvitt avser det område som var Åsele lappmark. Kommittén utgår från att de samebyar som verkar på mark under statens omedelbara disposition ovanför odlingsgränsen i området har upparbetat en ensamrätt grundad på urminnes hävd till småviltsjakt och fiske under perioden fram till omkring år 1750 och att konkurrens för att hindra upparbetandet inte kan påvisas. Bedömningen innebär att dessa samebyar får anses ha en ensamrätt i förhållande till staten till upplåtelse av småviltsjakt och fiske. Det rör sig alltså om Vilhelmina norra och Vilhelmina södra samebyar.

Mellan odlings- och lappmarksgränsen har markkonkurrensen däremot varit betydande, särskilt i de södra och mittersta delarna av Åsele lappmark. Dock inte i de förhållandevis små områden som förvaltas av Naturvårdsverket. Samebyarna som har renskötse rätt där bedöms kunna göra gällande ensamrättigheter på motsvarande sätt som Girjas sameby. Det finns fläckvisa delar som ägs av Sveaskog och som kommer att utredas senare, men merparten av marken i området är privatägd och omfattas inte av utredningens uppdrag. Det rör sig alltså om de områden där Vilhelmina norra och Vilhelmina södra samebyar har sina vinterbetesmarker.

Figur 10.11 Åsele lappmark

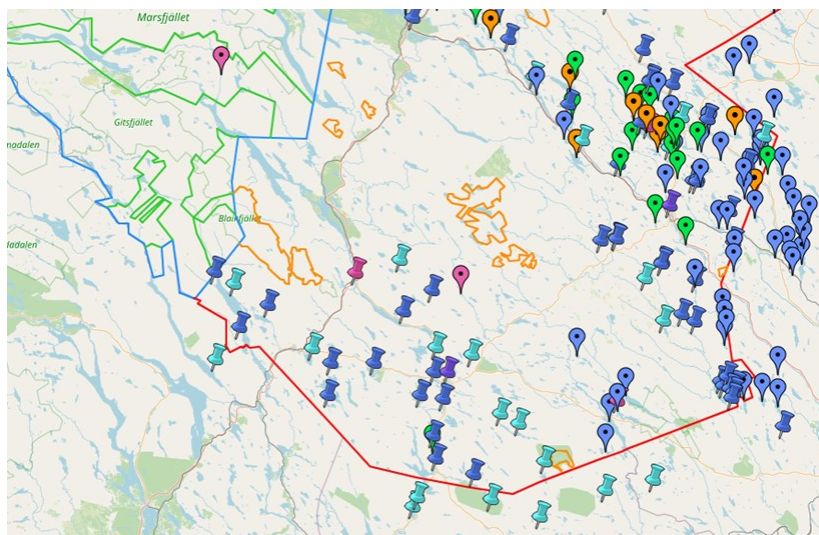

Bild från kartläggningen av markkonkurrens i Åsele lappmark. De blå knappnålarna är nybyggen före 1750, de turkosa är nybyggen från 1750–1760, de gröna är nybyggen från senare än 1770, de rosa är samiska nybyggen, de lila är kyrkplatser. De droppformade blå symbolerna är fisken skattlagda före 1750, de orangea är fisken skattlagda före 1750 men där vi vet att skattläggningen upphört, de gröna är hävdade men inte skattlagda fiskevatten, de rosa är pärlfisken. Den röda linjen är lappmarksgränsen. Den blå linjen är odlingsgränsen. De gröna linjerna ovanför odlingsgränsen markerar gränserna för privatägd mark. De orangea linjerna nedanför odlingsgränsen markerar gränserna för statligt ägd mark.

10.4.5 Eftergift eller utsläckande

Högsta domstolen har i Girjasdomen klargjort att en samisk ensamrätt kan upphöra på tre sätt: genom att de berörda samerna har eftergett sin rätt, genom att rättigheten har utsläckts genom lag, eller genom att rättigheten har utsläckts genom expropriation. Såväl ett eftergivande som ett utsläckande måste ha varit tydligt och definitivt.¹⁸¹

När det gäller Girjasområdet konstaterade Högsta domstolen att det från kronans sida på ett generellt plan aldrig uppställdes några begränsningar i fråga om samernas rätt att jaga eller fiska. Det fanns heller inget som talade för att myndigheterna över huvud taget ingrep mot den jakt eller det fiske som samer bedrev, vare sig genom talan vid domstol eller på annat vis.¹⁸²

Några exempel på jakt- eller fiskeutövning från kronans sida presenterades inte i Girjasålet, vare sig vad gällde det aktuella området

¹⁸¹ NJA 2020 s. 3 p. 215.

¹⁸² NJA 2020 s. 3 p. 185.

eller de intilliggande områdena. Materialet i målet innehöll inte heller några exempel på att kronan själv upplät jakt eller fiske till andra. Av utredningen i målet framgick dock att det i andra delar av lappmarkerna förekom att exempelvis en viss sjö skattlades för en nybyggare; denne ansågs då i häradsrätternas praxis ha rätt att vid sidan av samerna bruka sjön för fiske. Materialet innehöll inga upplysningar om att det fanns motsvarande skattlagda sjöar även på området. Så kan emellertid ändå ha varit fallet.¹⁸³

Jur. dr. Gunnar Prawitz (1898–1971), en jurist med särskilda kunskaper inom fastighetsrätt som var sakkunnigt vittne i Skattefjällsmålet, skriver följande om att kronan själv inte bedrivit jakt och fiske: ”Under äldre tid, fram till slutet på 1800-talet, hade kronan inte med eget folk bedrivit jakt eller fiske i Lappland. Några allmänna kronofisken hade icke upplåtits där, och icke heller några fiskearrenden i andra former ha förekommit där för kronans räkning. Endast i förbindelse med beviljande av rätt att anlägga nybygge har kronan upplåtit jakträtt och fiskerätt i Lappland.”¹⁸⁴

Utredningen i Girjasmålet stödde slutsatsen att samer vid mitten av 1700-talet hade bedrivit jakt och fiske på området kontinuerligt och under lång tid, i vart fall från 1500-talet. Det fanns inga uppgifter om att kronan hade ifrågasatt samernas rätt att jaga och fiska.¹⁸⁵

I Girjasdomen konstaterade domstolen vidare att kronans agerande under 1700- och 1800-talen i och för sig innebar att samernas rådighet över området ifrågasattes. Som exempel nämndes att länsstyrelsen, under hänvisning till att jorden utgjorde kronojord, övertog ansvaret för besluten om inrymningar av lappskatteländ från häradsrätterna. Det tillkom också nya författningar, i form av jakt- och fiskestadgor, där rätten till jakt och fiske på oavvittrad mark och kronoallmänning reglerades på särskilt sätt. Enligt domstolens bedömning utgjorde dock ingen av dessa åtgärder ett sådant tydligt och definitivt ianspråktagande av samernas jakträtt eller fiskerätt som hade krävts för att de redan etablerade rättigheterna skulle upphöra.¹⁸⁶

I det material som kommittén har haft tillgång till finns inga exempel som antyder att några samiska ensamrätter skulle ha upphört i Lappland vare sig genom lag eller eftergifter. Renskötselrätten har utsläcits med stöd av 26 § rennäringslagen på ett område som

¹⁸³ NJA 2020 s. 3 p. 187.

¹⁸⁴ Prawitz, 1970, *Studier i renbeteslagstiftningen*, s. 85.

¹⁸⁵ NJA 2020 s. 3 p. 189.

¹⁸⁶ NJA 2020 s. 3 p. 217.

Fortifikationsverket disponerar i Arvidsjaur. Någon expropriation i övrigt av samiska rättigheter till jakt och fiske på den mark som undersökts har dock inte förekommit.

En särskild fråga är om kronans anspråk på regalrätt till jakt och fiske genom jakt- och fiskestadgornas regler kunnat utsläcka rättigheter av urminnes hävd – exempelvis för vissa sorters vilt som endast adeln haft lov att jaga. I det hänseendet kan, utöver det som nyss refererats ur Girjasdomen, följande sägas.

Den hävd till jakt och fiske som enskilda samer i Lappland upparbetat vid mitten av 1700-talet var en rätt som i allt väsentligt var identisk med skattebondens. Under senare hälften och framför allt slutet av 1700-talet började myndigheterna dock i större utsträckning hävda att all mark i Lappland var kronojord.

I 1647 och 1664 års jaktstadgor begränsades rätten att jaga högvilt för bönder i vissa delar av Sverige, men i Norrland behöll de hela tiden denna rätt.¹⁸⁷

Från och med år 1789 uttrycktes tydligt i jaktlagstiftningen att jakträtten följde med bondens markägande och adelns jaktprivilegier avvecklades successivt.

I 1864 års jaktstadga uttrycktes att jakten var fri för varje svensk man i oavvittrad skog. Undantag gjordes dock i sådana situationer där jakträtt grundades på urminnes hävd; i sådana fall fortsatte den rätten att gälla.¹⁸⁸

När det gäller fiske går nu gällande bestämmelser om fritt och enskilt fiskevatten i huvudsak tillbaka till 1766 års fiskeristadga. Äldre lagar – landskaps- och landslagarna samt 1734 års fiskeristadga – innehöll inga allmänna grundsatser i fråga om rätten till fiske. Sedan gammalt har dock den åskådningen varit rådande, att med äganderätt till strand följer fiskerätt i vattnet därutån.¹⁸⁹ I 1766 års fiskeristadga föreskrevs inte någon regalrätt för kronan. Där fanns bestämmelser om kronans fiskerätt på enskilda och allmänna kronofisken. Några enskilda kronofisken fanns inte i Lappland, och några allmänna kronofisken uppläts inte heller där.¹⁹⁰

¹⁸⁷ 1 § Ordningh och Stadga huru alle Rijkzens Inbyggare sigh förhålla Skole medh Jachter, Diurefång och Fugleskiutande åhr 1647, och 1 § Ordningh och Stadga om Jachter, Diurefång och Fogelskiutande Åhr 1664.

¹⁸⁸ 5 § Kung. Maj:ts Förnyade Nådiga Jagt-Stadga no 68 1864.

¹⁸⁹ Fiskerättskommitténs förslag till fiskelag, SOU 1947:47 s. 49 ff.

¹⁹⁰ Prawitz, 1970, s. 82.

I 1852 års fiskeristadga angavs att fisket var fritt i större insjöar där inte strandäganderätt eller annan enskild fiskerätt gällde, samt att fisket var fritt för alla härads- och sockenbor på allmänna kronofisken. Undantag från dessa regler gjordes dock för rättigheter som grundades på urminnes hävd.¹⁹¹

Kommitténs bedömning är därför, liksom i Girjasdomen, att det inte har framkommit något som visar att det har förekommit några utsläckanden i Lappland av ensamrätter grundade på urminnes hävd i jakt- och fiskelagstiftningen; varken totalt eller partiellt i fråga om någon viss art. Att en rätt grundad på urminnes hävd, liksom en skattebondes rätt, ibland kan ha varit begränsad i något avseende innebär inte ett utsläckande.

I diskussionen i anslutning till Girjasdomen och dess prejudikativvärde har påståenden framförts om att upplåtelseförbudet i 31 § rennäringslagen – där det anges att en sameby inte får upplåta rättigheter som ingår i renskötseätten – skulle ha inneburit ett utsläckande av rättigheter genom lag. Kommittén delar inte denna uppfattning. Ett upplåtelseförbud är en inskränkning i en rättighetshavares befogenhet; inte ett utsläckande av själva rättigheten. Dessutom är Girjasrättigheter – ensamrättigheter grundade på urminnes hävd – mer omfattande än den rätt att jaga och fiska som kommer till uttryck i lagstiftningen.¹⁹² Upplåtelseförbudet är formulerat så att det endast träffar de rättigheter som ingår i renskötseätten enligt bestämmelserna i rennäringslagen.¹⁹³

I sammanhanget kan påpekas att renskötseätten, liksom fastighetsrätten, är elastisk. Om renskötseätten eller vissa i renskötseätten ingående befogenheter varit begränsad på något område men begränsningen upphävs får rätten eller befogenheterna återupptas där.¹⁹⁴ Det är alltså, som följer av Girjasdomen, naturligt att ett utsläckande för att beaktas skulle behöva vara tydligt och definitivt. Något sådant tydligt utsläckande genom lag har inte skett.

I undersökningsmaterialet finns inte heller några indikationer på att samer skulle ha eftergett sina rättigheter. Tvärtom framgår av domboksmaterial och av brev till myndigheterna att samerna protesterat mot intrång och bevakat sina rättigheter. De kan ha delat med sig av

¹⁹¹ 1, 6 och 9 §§, Fiskeri-Stadga af Kongl. Maj:t. i nåder fastställd den 29 juni 1852.

¹⁹² Jfr NJA 2020 s. 3 p. 220.

¹⁹³ Jfr 31 § och 1 § första och andra styckena rennäringslagen.

¹⁹⁴ 26 § första stycket rennäringslagen, jfr Bengtsson, *Samerätt*, s. 87 f.

jakt och fiske till nybyggare och andra, men det har i sådana fall varit fråga om upplåtelser och inte några eftergifter av egna rättigheter.

Även om det skulle kunna finnas någon uppgift om att en enskild same eftergett sin rätt (något sådant har som framgått inte påträffats) så skulle inte en enskild sames eftergift kunna binda en hel samfällighet. Att alla samer i en lappby skulle ha eftergett sina ensamrättigheter framstår som otänkbart.

10.4.6 Sammanfattning

Kommittén utgår sammanfattningsvis från att samtliga samebyar i det område som nu undersökts, det vill säga på av staten direkt disponerad mark i Lappland, har upparbetat Girjasrättigheter. Bedömningen innebär att dessa samebyar kan förutsättas ha en ensamrätt i förhållande till staten till upplåtelser av småviltsjakt och fiske.

Några utsläckanden eller eftergifter av dessa rättigheter har inte skett. Dessa enskilda samers upparbetade rättigheter kan därför nu åberopas av samebyarna i Lappland enligt vad som följer av Girjasdomen.

Bedömningen aktualiserar en fråga om förhållandet till de upplåtelser av jakt och fiske i dessa områden som staten gör med stöd av 3 § rennäringsförordningen (1993:384). Kommittén återkommer till detta i avsnitt 10.5.7.

För att återknyta till provningsschemat i avsnitt 10.1.2:

- Samerna på området har återkommande jagat och fiskat under mycket lång tid.
- Rätten till jakt och fiske har varit av stor betydelse för samernas försörjning.
- Samerna har upplåtit jakt och fiske till andra.
- Samernas upplåtelser har godtagits av omgivningen.
- Andra än samer har inte upplåtit jakt och fiske i området.
- Det har inte förekommit någon beaktansvärd konkurrerande markanvändning.
- Staten har inte protesterat och samerna har inte eftergett sin rätt på något så tydligt sätt att rätten har upphört.

10.5 Resultat av undersökningen: Jämtlands och Dalarnas län

Girjasdomen ger begränsad vägledning i fråga om de historiska förhållandena i Jämtlands och Dalarnas län. Det gäller till exempel själva utgångspunkten i domskålen om tidig kontinuerlig samisk närvaro; uttalanden som avser Lappland specifikt och som inte på motsvarande sätt kan användas som utgångspunkt för Jämtland och Dalarna.

Det innebär att utredningen i den del som handlar om Jämtlands och Dalarnas län inte, såsom var fallet beträffande Lappland, har kunnat utgå från i vilken mån konkurrens om markanvändning har kunnat hindra uppkomsten av hävdgrundade rättigheter. I stället har ett första steg varit att utreda den samiska närvaron och markanvändningen, inklusive hur rättigheterna på de samiska skattefjällen har betraktats historiskt.

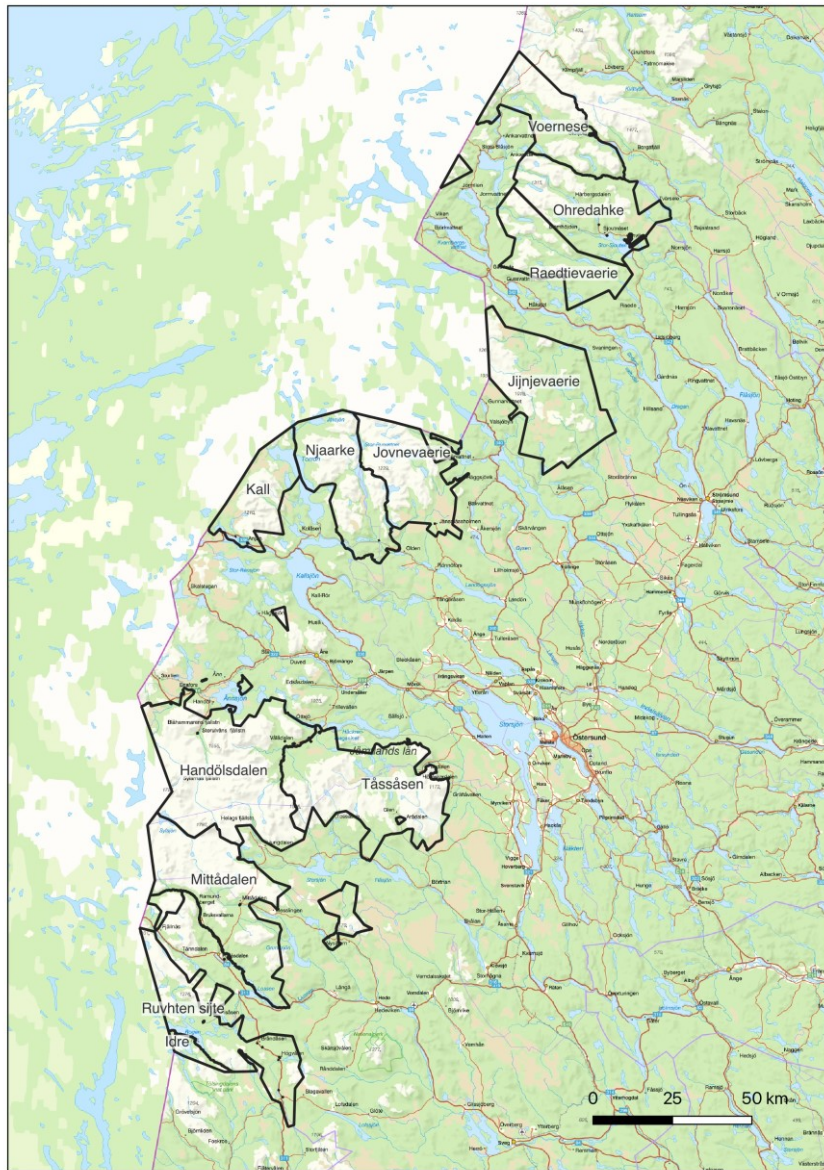
Närvaron av annan befolkning har också varit av betydelse. I delar av Jämtlands län har det åtminstone sedan medeltiden bedrivits jordbruk nära fjällen. Liksom samerna har den jordbrukande befolkningen ibland använt fjällmark och betalat skatt för det, framför allt genom systemet med avradsland (se avsnitt 10.5.4). Det har därför varit av intresse att undersöka hur den jordbrukande befolkningens rättigheter till jakt och fiske i fjällvärlden har sett ut historiskt jämfört med de samiska skattefjällsinnehavarnas rättigheter.

Kommitténs uppdrag innefattar att analysera vilken rätt till upplåtelse av jakt och fiske som tillkommer samebyarna om någon rätt inte kan grundas på urminnes hävd. I denna del har senare administrativ hantering av rättigheterna varit av betydelse.

10.5.1 Geografisk orientering

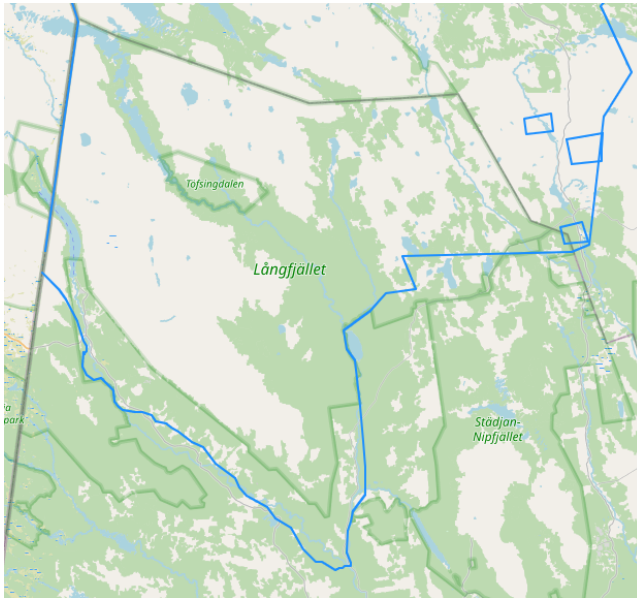
Renbetesfjällen i Jämtlands län omfattar dels de vid avvitrningen för samerna avsatta skattefjällen, dels de områden som senare köpts in av staten och upplåtits till utvidgning av dessa fjäll (utvidgningshemmanen). Renbetesfjällen är fördelade mellan samebyar i särskilda byområden. Gränserna framgår av kartan nedan.

Figur 10.12 Renbetesfjällen

Dessutom finns åretruntmarker för renskötsel i Jämtlands och Dalarnas län som är upplåtna genom kungliga brev. I Dalarnas län ligger dessa marker i Älvdalens kommun och framgår på kartan nedan.

Figur 10.13 Åretruntmarker i Dalarnas län

Karta från Pinmaps.net, ett kartverktyg som hämtar underlag från Googles kartor.

Jämtland och Härjedalen har både varit separerade och sammanslagna administrativt under historiens gång, och gränserna har därför varierat. Härjedalen var tidigt en integrerad del av norska Trøndelag. Jämtland var däremot självständigt fram till år 1178, när landskapet anslöts till Norge efter slaget på Storsjöns is, men utgjorde då en egen administrativ del av Norge och styrdes av ett allting; Jamtamot. Jämtland hade fram till slutet av 1400-talet samma status i "Norgesveldet" som till exempel Island, Shetlandsöarna, Orkneyöarna och Färöarna. Därefter införlivades Jämtland i Trondhjems len, ett av Norges fyra slottslän.

Även områdena runt Särna och Idre i Dalarna tillhörde Norge.

År 1536 övertogs Norge av Danmark. Flera krig utspelade sig mellan Danmark och Sverige, bland annat det nordiska sjuåriga kriget under åren 1564–1571, under vilket Jämtland tillfälligt tillföll Sverige. Jämtland, Härjedalen och nämnda delar av Dalarna tillföll slutligt

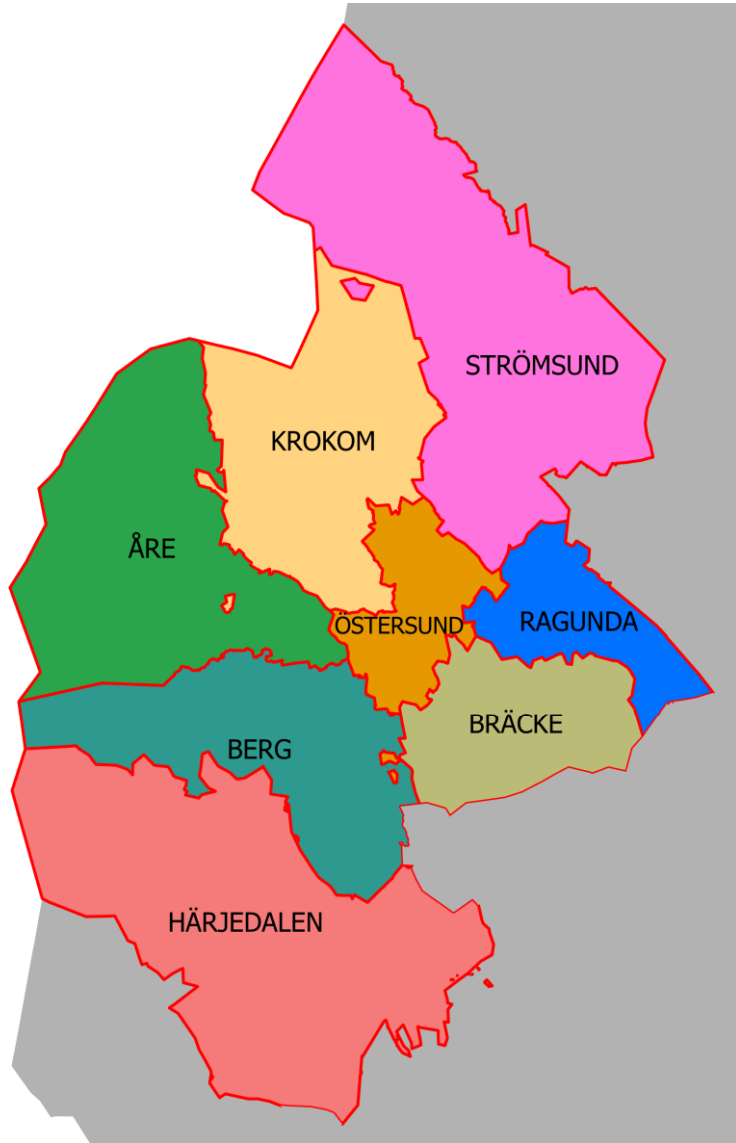
Sverige genom freden vid Brömsebro år 1645. Den närmare gränsdragningen var dock i flera områden oklar och reglerades först år 1751. Före det sträckte sig gränsen för Dalarna ända in mot sjön Femunden i nuvarande Norge. De administrativa gränserna för kommuner, socknar och tingslag i Jämtlands län har förändrats över tid även efter införlivandet i Sverige.

En stor del av materialet om Jämtlands län härrör från sammanställningar från jordeböcker och domböcker som presenterades som bevismaterial av parterna i Skattefjällsmålet.¹⁹⁵ Dessa sammanställningar innehåller en genomgång av uppgifter för hela Jämtland och Härjedalen (som tillsammans utgör Jämtlands län), och i viss mån även Dalarna. I materialet redovisas ofta uppgifter ur jordeböcker, domböcker med mera uppdelat utifrån äldre socken- och tingsindelning. Socknarna bildades i huvudsak under medeltiden. De gamla jämtländska jordebokssocknarna, trettionio till antalet, var större än dagens socknar och motsvarade i stort sett den äldre kommunindelningen.

I denna utredning används dagens kommunindelning, med större kommuner, som utgångspunkt för bedömningar av lokal samisk närvaro och konkurrens om marker. De kommuner där det finns renbetesfjäll är Strömsund, Krokomb, Åre, Berg och Härjedalen. Kommunen Berg ligger i både Jämtlands och Härjedalens landskap. Utöver renbetesfjällen finns åretruntmarker upplåtna genom kungliga brev, bland annat i Älvdalens kommun.

¹⁹⁵ NJA 1981 s. 1.

Figur 10.14 Nuvarande kommuner i Jämtlands län

Karta från Sweco AB.

Figur 10.15 Älvdalens kommun

Karta från Sweco AB.

10.5.2 Skattefjällsdomens betydelse för prövningen

Skattefjällsmålet pågick 1966–1981. Huvudförhandlingen i Högsta domstolen pågick i åtta månader. Målet handlade om samiska rättigheter till land och vatten.

I detta avsnitt behandlas hur Skattefjällsdomen har inverkat på kommitténs bedömning av de jämtländska samebyarnas eventuella rätt till jakt och fiske på grund av urminnes hävd. Skattefjällsdomen har betydelse som processhinder (på grund av så kallad negativ rättskraft, *res judicata*) för de fem nordliga samebyarna i Jämtland. Dessutom kan det möjligen ha betydelse att domstolen kom fram till att det på skattefjällen inte förekommer några samiska ensamrätter till jakt och fiske vid sidan av dem som kodifierats i rennäringslagen. Kommitténs överväganden kring detta presenteras nedan.

Processen i målet

När Skattefjällsmålet inleddes i tingsrätten var samtliga samebyar i Jämtland och Dalarna kående. Var och en drev ett eget mål, men målen sammanlades i en gemensam process. Ursprungligen omfattades alla samebyarnas skattefjäll och utvidgningshemman av talan. Efter en tids handläggning valde dock endast vissa samebyar att fullfölja talan avseende sina respektive marker genom en deldom. De övriga samebyarna begärde vilandeförklaring och återkallade sin respektive talan efter deldomen, varefter målen skrevs av för deras del.¹⁹⁶ Det innebär att det inte finns något avgörande som fått laga kraft för dessa samebyar.

De samebyar som kvarstod och som alltså hade partsställning i deldomen är Frostvikens norra sameby (numera Voernese sameby), Frostvikens mellersta sameby (numera Ohredahke sameby), Frostvikens södra sameby (numera Raedtievaerie sameby), Hotagens sameby (numera Jijnjevaerie sameby) och Offerdals sameby (numera Jojnevaerie sameby).¹⁹⁷ Det rör sig alltså om de fem nordligaste samebyarna i Jämtland och det var rättighetssituationen på renbetesfjällen inom deras områden som bedömdes av Högsta domstolen.¹⁹⁸ De fem samebyarna yrkade bättre rätt än staten till sina byområden på grund av äganderätt. Om förstahandsyrkandet om äganderätt inte skulle bifallas yrkade samebyarna att vissa särskilt angivna rättigheter till renbetesfjällen skulle tillerkännas dem, bland annat ensamrätt till all jakt och allt fiske på fastigheterna.¹⁹⁹ Som grund för yrkandena åberopades samma grunder som för förstahandsyrkandet om äganderätt till marken; ockupation och specifikation, urminnes hävd och erkännande av staten.

Högsta domstolen avslog samebyarnas yrkanden.

¹⁹⁶ Östersunds tingsrätts beslut meddelat den 21 januari 1983 i mål T 1001/71.

¹⁹⁷ Samtliga samebyar i Sverige stod med som parter i målet, men det var alltså endast dessa samebyars marker som prövningen avsåg.

¹⁹⁸ Frostvikens norra sameby omfattar skattefjällen Blåsjöfjäll 1:1 och Orrnäsfjäll 1:1 samt utvidgningshemmanen Lejpikvattnet (Lejpikvattnet) 1:1, Raukasjö 1:1, Storjola 1:2 och den norr om Dajmaån belägna delen av Dajma 1:1. Frostvikens mellersta sameby omfattar Skattefjällen Badstugunäs (Bastunäsfjäll) 1:1 och viss del av Millestskogsfjäll 1:1 samt utvidgningshemmanen Blomhöjden 1:1, Herrbergsdalen (Härbergsdalen) 1:1, Sjoutnäset 1:3, Trångmon 1:1, viss del av Dajma (Daima) 1:1 och Svansle 1:10. Frostvikens södra sameby omfattar skattefjällen Klumpvattnetsfjäll (Klumpvattenfjäll) 1:1 och viss del av Millestskogsfjäll (Mellanskogsfjäll) 1:1 samt utvidgningshemmanen Jougadaberg 1:1 och Väktaredalen (Väktardalen) 1:1. Hotagens sameby omfattar bland annat skattefjällen Gåxsjöfjäll 1:1, Murfjället 1:1, Vinklumpfjäll 1:1 samt utvidgningshemmanen Almdalen 1:1, Bågavattnet 1:1 och Munsvattnet 1:1. Offerdals sameby omfattar bland annat utvidgningshemmanen Ansätt 1:1, Juthatten 1:1 och Rörvattnet 1:8, 1:28, 1:30, 1:32, 1:36, 1:40, 1:67, 1:68, 1:69, 1:70 och 1:71.

¹⁹⁹ NJA 1981 s. 1, s. 9.

Vissa delar av Högsta domstolens bedömning avser samebyarnas talan om äganderätt till skattefjällen. Domstolens slutsatser i den frågan har viss betydelse för kommitténs bedömningar (se avsnitt 10.5.5 om skattefjällens rättsliga status). Nedan beskrivs domstolens resonemang kring frågorna om ensamrätt till jakt och fiske, och kring frågan om 1886 års renbeteslag innebar en grundlagsstridig ändring av rättsläget. Flera av domstolens uttalanden har betydelse för kommitténs utredning av samebyarnas rättigheter på renbetesfjällen i stort, och alltså inte enbart för de fjäll som kom att omfattas av domslutet.

Högsta domstolens bedömning

När det gällde samernas rätt till jakt och fiske i äldre tider konstaterade domstolen, med hänvisning till åberopat historiskt material, att samer på skattefjällen omkring år 1645 hade en starkt skyddad bruksrätt som i vart fall torde ha omfattat rätt till renbete, fiske och jakt samt skogs fång till eget behov.²⁰⁰ Fram till mitten av 1700-talet torde särskilt renbetet, jakten och fisket ha ansetts tillkomma samer med ensamrätt såtillvida att det var en rätt som var skyddad mot intrång av andra enskilda.²⁰¹ Vidare bedömde domstolen att rättsläget ännu bestod år 1789 och att rätten till renbete, jakt och fiske även då var skyddad mot intrång av enskilda. Även efter nybyggesanläggningarnas och avvitringsanläggningarnas tid var rättsläget för samerna enligt domstolens bedömning väsentligen oförändrat.²⁰²

Högsta domstolen gick därefter över till att pröva vilka befogenheter som kunde konstateras vid tidpunkten före tillkomsten av 1886 års renbeteslag. Beträffande jakt och fiske anfördes följande.

Av stor betydelse med hänsyn till samernas levnadsförhållanden på skattefjällen var jakten och fisket, låt vara att de på 1800-talet väsentligen kunde betraktas som binärningar till renskötseln. Det närmare innehållet i samernas rättigheter till jakt och fiske synes inte ha varit alldeles klart. [...]

Innehållet i skattefjällsbrevet och de därefter följande skattläggningsutslagen och inrymningsbesluten²⁰³ ger emellertid stöd för uppfattningen att samerna före 1886 års lagstiftning hade ensamrätt till fiske på skattefjällen. Rätten till jakt nämns däremot inte i dessa dokument, och det

²⁰⁰ NJA 1981 s. 1, s. 197.

²⁰¹ Jfr NJA 1981 s. 1, s. 201.

²⁰² NJA 1981 s. 1, s. 234.

²⁰³ Inrymning var när en myndighet förklarade någon berättigad till att besitta ett hemman eller liknande.

får anses osäkert vilka befogenheter jakträtten innehar för samerna. I varje fall finns det anledning räkna med att både jakträtten och fiskerätten inbegrep fångst till avsalu och alltså inte bara fångst till husbehov.²⁰⁴

Domstolen prövade därefter i vilken mån samerna historiskt också hade rätt att upplåta sin bruksrätt eller rättigheter som ingick i den till någon annan, och uttalade i det sammanhanget följande.

Läget i detta hänseende är på flera sätt oklart. Som nämnt började man i mitten av 1860-talet utforma inrymningsresolutionerna så att de innehöll preciseringar och begränsningar av den inrymde samens rätt på fjället. Såvitt framkommit angavs därvid inte något om rätt – eller förbud – för den inrymde att i sin tur upplåta rättigheter till annan. Att sådana upplåtelser även under den nu aktuella tiden förekom i praktiken framgår emellertid klart av utredningen i målet.

I äldre tider hade upplåtelser från samers sida förekommit, i vart fall beträffande fiske. Det får antas, att samer även på 1800-talet i viss utsträckning upplåt fiskerätt till utomstående, och synbarligen har myndigheterna i allmänhet inte reagerat häremot. Emellertid har också kronan under 1700-talet och i början av 1800-talet gjort upplåtelser av vissa fiskerätter på fjällen. Hur upplåtelseerna gått att förena med samernas hävdvunna fiskerätt är oklart; när inte berörda samer samtyckt till åtgärderna, tycks dessa dock i allmänhet ha avsett fiskevattnen som samerna inte ansågs behöva och som de inte heller regelbundet använde. I vart fall synes myndigheterna inte efter skattefjällsbrevets tillkomst ha förfogat över fiskerätt på skattefjällen.

Jakträtten har tydligen haft ganska ringa ekonomisk betydelse under 1800-talet. I vad mån sådan rätt upplåtits av samer under denna tid är inte känt. Stöd saknas för att myndighet skulle ha företagit några upplåtelser av jakträtt på skattefjällen.²⁰⁵

Högsta domstolen uttalade att följande kunde sägas sammanfattningsvis om upplåtelserätten vid tiden för tillkomsten av 1886 års lag.

Skilda uppfattningar och ganska stor ovisshet gjorde sig tydligen gällande beträffande frågan i vad mån inrymda samer hade rätt att upplåta rättigheter åt annan. Vissa av de upplåtelse typer som faktiskt förekom ansåg länsstyrelsen och kommittén²⁰⁶ vara till skada för samernas intressen i stort. Särskilt upplåtelse typerna av slätter och beteslägenheter ansåg de dessutom stridande mot inrymningsresolutionernas innehåll. Viss osäkerhet synes också ha rått i fråga om den enskilde samens rätt att upplåta fiske- och jakträttigheter till annan. En befogenhet för kronan att upplåta fiskerätt på fjällen motsägs av såväl skattefjällsbrevet som inrym-

²⁰⁴ NJA 1981 s. 1, s. 234 f.

²⁰⁵ NJA 1981 s. 1, s. 236.

²⁰⁶ Kommittén som Högsta domstolen nämnde var 1883 års kommitté som lämnade kommittébetänkandet *Förslag till förordning angående de svenska lapparne och de bofasta i Sverige*.

ningsresolutionerna och saknar även i övrigt stöd. Övervägande skäl talar för att kronan inte heller hade sådan befogenhet beträffande jakt-rätten.²⁰⁷

Domstolen gick därefter över till att behandla 1886 års lag och dess betydelse för samernas befogenheter. Inledningsvis konstaterade domstolen följande om lagstiftningen.

Lagen innehöll inte några övergångsbestämmelser. Vad angick Jämtlands län trädde lagens grundläggande stadganden, bland annat de om lappbyindelningen, i kraft först den 1 januari 1889.

Under hänvisning till den nya lagen utfärdade länsstyrelsen i Jämtlands län den 19 juli 1886 två allmänna kungörelser, nr 60 och 61.

I den ena kungörelsen, nr 60, angavs inledningsvis att det kommit till länsstyrelsens kännedom att åtskilliga inrymda lappar hade av de åt dem upplåtna trakterna utarrenderat dels åt lappar rätt till renbete, dels åt bofasta rätt till bete, slätter, jakt och fiske. Eftersom inrymningsbrevet inte berättigade till någon annan och vidsträcktare disposition av fjället än att den inrymda lappen fick, mot erläggande av den stadgade avgiften, ostörd av andra, för sig och sin familj där åtnjuta rätt till bete och skogsfång för renskötseln och rätt till fiske, så var alla avtal med lappar om dispositionsrätt för ena eller andra ändamålet ogiltiga. Under hänvisning bland annat till att länsstyrelsen anbefallts att före lagens ikraftträdande ha vidtagit alla de anordningar som var nödvändiga för dess genomförande och upprätthållande och därför behövde ha fjällen till sin disposition åtminstone ett år i förväg, meddelade länsstyrelsen till kännedom och efter rättelse att all rätt till jord, fiske eller jakt, som dittills innehafts av bofasta genom avtal med lappar, upphörde från och med den 1 jan 1888 och att efter den tiden allt olovligt intrång på fjällen skulle komma att lagligen beivras.

I den andra kungörelsen, nr 61, hänvisade länsstyrelsen till att lapparnas dispositionsrätt till skattefjällen skulle genom renbeteslagen komma att i åtskilliga delar väsentligt förändras, bland annat såtillvida att inget fjäll eller någon del därav kunde få disponeras ensamt av någon lapp. Länsstyrelsen ville därför till kännedom och efter rättelse meddela, att alla genom inrymningsbrev eller av annan orsak lagligen tillkomna rättigheter till bete, skogsfång, jakt och fiske på skattefjällen skulle upphöra att gälla från och med den 1 jan 1889, då renbeteslagen trädde i kraft.²⁰⁸

Sameparterna i målet gjorde gällande att 1886 års lag och länsstyrelsens båda kungörelser innebar inskränkningar i samernas hävdvunna rättigheter som stod i strid med 1809 års regeringsform, särskilt 77 § som innehöll ett skydd för besittningsrättshavare av kronojord (dom-

²⁰⁷ NJA 1981 s. 1, s. 237.

²⁰⁸ NJA 1981 s. 1, s. 242.

stolen anmärkte att även 16 § som innehöll skyddet för egendom var tillämplig), och att dessa hävdvunna rättigheter bland annat av dessa skäl kom att bestå oberoende av lagstiftningen.²⁰⁹ Högsta domstolen godtog dock inte det påståendet utan uttalade följande.

Det står utom tvivel att 1886 års lagstiftare avsåg att genom lagen uttömmande reglera de rättigheter och skyldigheter som renskötande samer hade vid utövning av sin näring, bland annat på skattefjällen. I propositionen underströks särskilt, att lagen i många delar kunde karakteriseras som en kodifikation och närmare bestämning av vad som redan fanns meddelat i spridda stadganden eller som eljest iaktogs av gammal sedvana. En jämförelse mellan vad som i det föregående har upptagits angående samernas befogenheter på skattefjällen före 1886 års lag och vad lagen kom att innehålla ger belägg för att detta uttalande var välgrundat. Det kan alltså konstateras, att lagen i stora drag anknöt till vad som förut hade gällt.²¹⁰

Domstolen bekräftade att det dock var obestriddigt att lagen särskilt i ett avseende – indelningen i lappbyar med dess inslag av ingripande tvångsbestämmelser – innebar väsentliga ändringar av rättsläget. Domstolen noterade också att sameparterna särskilt gjort gällande, att lagens regler om befogenheten att upplåta rätt till jakt och fiske på skattefjällen innebar en otillåten sådan ändring, men framhöll följande.

Som framgått var emellertid rättsläget i detta hänseende delvis oklart före lagens tillkomst. Och samtidigt som lagen tillade länsstyrelsen beslutanderätten över upplåtelseerna tillgodosåg den på flera sätt samernas intressen: upplåtelser skulle få förekomma endast om de kunde ske utan intrång eller skada för samerna och skulle inte få utesluta rätt för dessa att själva jaga och fiska, berörda samer skulle höras i ärendena och inflytande medel skulle användas till samernas förmån. Med lappbyarnas föga utvecklade organisation skulle det vidare uppenbarligen ha mött avsevärda praktiska svårigheter att upprätthålla en regel om att samerna på ett skattefjäll skulle gemensamt samtycka till varje upplåtelse.²¹¹

Mot denna bakgrund kom domstolen fram till att inrymningsrättigheternas upphörande och bestämmelserna om upplåtelse rätt lika litet som lagens reglering i övrigt av samernas bruksrätt kunde anses ha inneburit något grundlagsstridigt övergrepp mot samerna på skattefjällen.

Domstolens slutsats blev att den betydelse som 1886 års lag fick för samernas bruksrätt på skattefjällen var att de befogenheter som

²⁰⁹ NJA 1981 s. 1, s. 243, jfr s. 237.

²¹⁰ NJA 1981 s. 1, s. 243.

²¹¹ NJA 1981 s. 1, s. 243 f.

renskötande samer där hade kommit att uttömmande regleras av lagen, och detta även i den mån de ytterst vilade på hävd.

Angående frågan om upplåtelseförbudet kunde anses vara diskriminerande uttalade Högsta domstolen att lagens reglering av upplåtelseätten, där samebymedlemmarna förbjöds att upplåta rättigheter som ingår i renskötseätten, byggde på en avvägning mellan delvis motstridiga intressen. Det saknades enligt domstolen stöd för att denna avvägning skulle ha påverkats av någon nedvärderande inställning till samerna som folkgrupp. Slutsatsen blev att rennäringslagens upplåtelse regler inte kunde anses stå i strid med diskrimineringsförbudet i 2 kap. 15 § regeringsformen.

Sammanfattningsvis innebär detta att vad som hade anförts av sameparterna om att de skulle äga rättigheter till skattefjällen vid sidan av eller oberoende av rennäringslagen inte kunde bifallas.²¹²

Ett justitieråd, Bertil Bengtsson, var skiljaktig i fråga om motiveringen och menade att upplåtelsebestämmelserna beträffande jakt och fiske kunde anses som diskriminerande, men att de inte var *uppenbart* grundlagsstridiga, vilket krävdes för att bestämmelserna skulle kunna åsidosättas enligt grundlagens dåvarande lydelse.²¹³

Sammanfattning

I Skattefjälldomen avslogs samebyarnas talan om att de skulle förklaras ha äganderätt eller andra rättigheter till skattefjällen vid sidan av eller oberoende av rennäringslagen.

I fråga om rättigheter till jakt och fiske bedömde domstolen att samernas rätt att jaga och fiska på skattefjällen historiskt varit ensamrätter på så sätt att de var skyddade från intrång av andra, men att det var osäkert om samerna haft rätt att upplåta jakt och fiske. Från tillkomsten av Skattefjällsbrevet år 1841 fram till renbeteslagens tillkomst år 1886 hade åtminstone fiskerätten på skattefjällen enligt domstolen varit en ensamrätt för samerna. Rättsläget kring upplåtelseätten under motsvarande tid var dock fortsatt oklart. Utredningen i målet motsade enligt domstolen att kronan skulle ha haft befogen-

²¹² NJA 1981 s. 1, s. 248.

²¹³ Enligt 11 kap. 14 § regeringsformen i den då gällande lydelsen. I och med 2010 års lydelse togs uppenbarhetsrekvisitet bort. Numera ska en domstol som finner att en föreskrift står i strid med en bestämmelse i grundlag eller annan överordnad författning inte tillämpa bestämmelsen – något krav på att bestämmelsen ska stå i uppenbar strid med grundlag finns alltså inte längre.

het att upplåta fiskerätt på fjällen. Övervägande skäl talade också emot att kronan haft någon sådan befogenhet beträffande jakträtten.

När det gällde det förbud mot upplåtelser för samerna som tillkom genom 1886 års lag prövade Högsta domstolen om detta kunde anses utgöra ett grundlagsstridigt ingrepp mot samerna på skattefjällen, bland annat mot bakgrund av grundlagens bestämmelser om diskrimineringsförbud och egendomsskydd. Domstolen fann att så inte var fallet. Som skäl angavs att rättsläget beträffande upplåtelser på skattefjällen vid inrättandet av lagen delvis var oklart. I samma riktning talade enligt domstolen det förhållandet att lagen, samtidigt som den lade beslutanderätten över upplåtelseerna hos länsstyrelsen, på flera sätt tillgodosåg samernas intressen.

Den betydelse som 1886 års lag fick för samernas bruksrätt på skattefjällen, konkluderade domstolen, var att de befogenheter som renskötande samer hade där kommit att uttömmande regleras av lagen, och detta även i den mån de ytterst vilade på hävd.

Kommitténs bedömning av Skattefjällsdomens effekter

Högsta domstolens uttalanden i Skattefjällsmålet bör tillmätas betydelse vid en bedömning av rättsförhållandena på renbetesfjällen i stort. Liksom när det gäller Girjasdomen är de uttalanden som är av prejudicerande karaktär och ger uttryck för rättsliga bedömningar och rättssatser inte av betydelse endast för dem som var parter i målet, utan tjänar som vägledning för rättstillämpningen generellt.

Negativ rättskraft

När det gäller de fem samebyar som var käreande i Skattefjällsmålet har dock domen en mer direkt betydelse. Den rättsliga principen om negativ rättskraft (*res judicata*) innebär att en slutlig prövning i domstol utgör hinder mot en ny prövning av samma sak. Eftersom frågan om rätt till upplåtelse av jakt och fiske ingick i Högsta domstolens prövning i Skattefjällsmålet är de samebyar vars områden omfattades av domen förhindrade att på nytt väcka en sådan talan.²¹⁴

²¹⁴ En sameby som var part i Skattefjällsmålets deldom kan alltså inte väcka en ny talan om jakt- och fiskerättigheter på de omtvistade skattefjällen vid sidan av eller oberoende av rennärings-

Att vissa samebyar kan antas vara förhindrade av Skattefjällsdomen att stämma staten på nytt i fråga om de rättigheter som redan har prövats hindrar inte att också dessa samebyars rättsliga situation bedöms av kommittén, inte bara i ljuset av Skattefjällsdomen, utan också med hänsyn tagen till den rättsutveckling som skett efter år 1981.

I det följande redogörs därför allmänt för vilken betydelse de uttalanden som gjorts i Skattefjällsdomen kan antas ha, sett till dagens rättsförhållanden.

Prövningen av 1886 års lag

Högsta domstolens bedömning i Skattefjällsmålet var att 1886 års lag innebar att enskilda rättigheter som tillkom inrymda samer i Jämtlands län ersattes av de samfälliga rättigheter som beskrevs i lagen. Denna förändring var enligt Högsta domstolen inte grundlagsstridig. Domstolen beaktade i det sammanhanget att den nya organisationsformen genomfördes för att man skulle komma till rätta med allvarliga missförhållanden. Domstolen menade också att organisationsformen stämde bättre med samernas egen inställning att betrakta sin rätt på skattefjällen som kollektiv snarare än att se enskilda inrymda samer som bärare av rätten. Domstolen uppmärksammade dessutom att lagen allmänt sett medförde fördelar just för samerna i Jämtlandsfjällen.

När det gällde befogenheten att upplåta jakt och fiske menade domstolen att rättsläget var delvis oklart före lagens tillkomst. Och sam-

lagen med hänvisning till urminnes hävd. Den enda möjligheten till en förnyad rättslig prövning är att använda resningsinstitutet. Utrymmet för resning med anledning av ett förnyat eller utvecklat rättsläge är dock mycket begränsat. En ny rättstillämpning utgör nämligen som huvudregel inte skäl för resning. Till exempel har senare tillkomna domar från Högsta domstolen inte ansetts utgöra nya omständigheter eller bevis i den mening som avses i 58 kap. 1 § 4 p. rättegångsbalken (resningsbestämmelsen) och innebär inte heller att rättstillämpningen uppenbart strider mot lag. Under utredningen har företrädare för samebyarna framhållit att det dock inte föreligger hinder för enskilda medlemmar i samebyarna att väcka en sådan talan, vilket sannolikt är korrekt. Det kan emellertid noteras att Högsta domstolen i punkterna 219–221 i Girjasdomen behandlar samebysmedlemmarnas jakt- och fiskerättigheter som samfällig egendom, och uttalar att allmänna principer om förfogande över sådan egendom är tillämplig för den. Det är alltså inte så att en enskild medlem äger fiskerätten i ett visst vatten (en bestämd andel av egendomen), utan alla medlemmar äger gemensamt jakt- och fiskerätt på hela byområdet (en viss lott i egendomen). Det innebär att förvaltningen av egendomen – det vill säga beslutsfattandet om den – ska skötas av den association som har pekats ut för att företräda medlemmarnas intressen. Jfr 2 § lagen (1904:48) om samäganderätt.

tidigt som lagen lade beslutanderätten över upplåtelseerna på länsstyrelsen, så tillgodosåg den på flera sätt samernas intressen. Den betydelse som 1886 års lag fick på skattefjällen var enligt domstolen att de befogenheter som renskötande samer hade där kom att uttömmande regleras av lagen, och detta även i den mån de ytterst vilade på hävd. I sin fria bevisprövning av det omfattande materialet om historisk markanvändning på skattefjällen hittade domstolen inte stöd för att markrättigheterna på skattefjällen hade varit mer omfattande än vad som senare kom att kodifieras i 1886 års lag.

Betydelsen av domstolens uttalanden om bevisningen i målet ger i och för sig inte uttryck för någon rättsregel som ställts upp till vägledning för senare rättstillämpning.²¹⁵ Av ordalydelsen i domskälen tycks dock både sameparternas invändning om hävdvunna rättigheter och domstolens prövning av den invändningen kunna tolkas som att prövningen även avsåg civilrättsligt grundade rättigheter.²¹⁶ Det är emellertid osäkert vilken betydelse domstolens uttalanden om samernas rättigheter skulle tillmätas vid en rättslig prövning av liknande fall med hänsyn till den rättsutveckling som skett efter Girjasdomen, inte minst det sänkta beviskrav som tillämpas i Girjasdomen.

En annan fråga är hur Skattefjälldomen förhåller sig till slutsatserna i Girjasdomen, där domslutet alltså innebär att rennäringslagen *inte* uttömmande reglerar Girjas samebys rättigheter, utan innebär att samebyn har en rätt att upplåta jakt och fiske som inte framgår av rennäringslagen.

Kommittén kan i det hänseendet konstatera att Högsta domstolens refererade uttalande i Skattefjällsmålet specifikt avser rättighetsförhållandena på skattefjällen. När det gäller rennäringslagen i allmänhet kan bara konstateras att lagstiftarens ambition har varit att uttömmande reglera de rättigheter och skyldigheter som renskötande samer hade vid utövning av sin näring. Huruvida den ambitionen fått genomslag i renskötseområdet i stort besvaras dock inte i Skattefjällsmålet, medan Girjasdomen innebär att lagen inte har inneburit någon uttömmande reglering på Girjas samebys område. Någon motsätt-

²¹⁵ Se särskilt NJA 1981 s. 1, s. 242 ff.

²¹⁶ Sameparterna gjorde gällande att 1886 års lagstiftning och länsstyrelsens båda kungörelser innebar inskränkningar i samernas hävdvunna rättigheter som stod i strid mot 1809 års regeringsform. Domstolens slutsats efter laglighetsprövningen blev att ”den betydelse som 1886 års lag fick för samernas bruksrätt på skattefjällen var således att de befogenheter som renskötande samer där hade nu kom att uttömmande regleras av lagen, och detta även i den mån de ytterst vilade på hävd”.

ning mellan avgörandena eller någon avsikt att ändra praxis bör man därför inte intolka i Girjasdomen.²¹⁷

Den historiska markanvändningen bör utredas

Slutsatsen i denna del är alltså att Skattefjällsdomen sannolikt hindrar de fem norra samebyarna i Jämtland från att inleda en process om ensamrätt till jakt och fiske på sina renbetesfjäll. För övriga samebyar finns inga sådana hinder. Däremot kan uttalanden i Skattefjällsdomen om en uttömmande lagreglering av rättigheter i Jämtlands län möjligen få betydelse om en sådan process skulle inledas. Läget enligt gällande rätt måste dock i den delen betraktas som oklart. Kommittén har därför funnit skäl att gå vidare med att, utifrån de principer som följer av Girjasdomen, utreda den historiska markanvändningen på renbetesfjällerna. I linje med vad som har angetts i inledningen till detta avsnitt har denna utredning fått omfatta även de fem nordligaste samebyarna.

Som en del i den utredningen har det omfattande bevismaterialet i Skattefjällsmålet getts stor betydelse, liksom Högsta domstolens bedömning av detta material. De sakkunniga som gjort utredningar i målet har gått igenom jordeböcker och domböcker för hela undersökningsperioden och sammanställt relevant material. Kommittén har ansett att en självständig genomgång av materialet måste göras, men det har inte hindrat att domstolens värdering av materialet har tillmätts betydelse. Avvägningarna kring detta behandlas företrädesvis i avsnitt 10.5.5.

10.5.3 Samisk närvaro

Som nämnts i avsnitt 10.1 innehåller Girjasdomen inga vägledande uttalanden om den samiska närvaron i Jämtlands och Dalarnas län. Hur den samiska närvaron där har sett ut historiskt har därför varit en del av kommitténs utredning.

I detta avsnitt ges en översiktlig beskrivning av vad som kommit fram om den samiska närvaron i Jämtlands och Dalarnas län. Mycket av vad som redovisas tar sin utgångspunkt i skriftligt källmaterial. Inledningsvis finns därför skäl att kort beröra den debatt som pågått

²¹⁷ Hade så varit fallet så hade det rimligen markerats i domskälen.

mellan historiker och arkeologer under slutet av 1800- och 1900-talet om den samiska befolkningens tidiga närvaro i Jämtlands och Dalarnas län, och hur bland annat arkeologisk forskning har föranlett omvärderingar av vad som tidigare har sagts i historisk litteratur.

Om avsaknad av skriftligt material, framryckningsteorin och nyare arkeologisk forskning

Trots att det finns gott om skriftliga källor från Jämtland och Härjedalen från svensk vikinga- och medeltid,²¹⁸ saknas uppgifter om samer i källorna.²¹⁹ Denna avsaknad av skriftligt material om samisk närvaro föranledde den vetenskapliga forskningen under slutet av 1800-talet att ifrågasätta att samer över huvud taget skulle ha levt i de södra delarna av Jämtland längre tillbaka i tiden. Uppfattningen blev så småningom att samer kommit norrifrån och ”trängt sig in” på den jordbrukande befolkningens områden i södra Jämtland och Härjedalen först i slutet av 1600-talet. Denna tes kallas för framryckningsteorin.

I en artikel publicerad år 1890 ifrågasatte historikern och geografen Yngvar Nielsen att det funnits lappar i de jämtländska och härjedalska fjälltrakterna tidigare än på 1700-talet. Han ansåg det även vara osäkert om det före mitten av detta århundrade varit tal om en särskild Jämtlands lappmark.²²⁰

Redan år 1899 kunde dock historikern Johan Nordlander visa att Niensens åsikter inte höll streck. Svenska kronans räkenskaper från 1560-talet visar nämligen att lapparna uppehöll sig i de jämtländska fjälltrakterna vid denna tid. Redan då talades i räkenskaperna också om ”Jemptelandz Lappmark”. Den kan dock ha varit begränsad till fjälltrakterna nordväst om Hammerdal och Ström.²²¹

Trots att Niensens framryckningsteori alltså tidigt kunde avfärdas så levde den kvar. I Norge gav den avtryck i landets högsta domstol, Høyesteretts, praxis långt in mot slutet av 1900-talet.²²²

I den så kallade Selbusaken från år 2001, en dom om renbetesrätt grundad på sedvanerätt/alders tids bruk i Selbu, frångick dock Høyes-

²¹⁸ Se t.ex. flera exempel i Ahnlund, 1948, *Jämtlands och Härjedalens historia, första delen*, som behandlar den tidsperioden.

²¹⁹ K.B. Wiklund, 1928, *Huru länge har det funnits lappar i Jämtland och Härjedalen?* s. 396.

²²⁰ Nielsen, 1889–1890, *Lappernes fremrykning mot syd i Trondheims stift og hedemarkens amt*, 1.

²²¹ Nordlander, 1899, *Lapparnas ålder i södra Norrland*, s. 219–228.

²²² Ström Bull, 2005, *Yngvar Nielsen med prejudikativirkinger, Rettshistoriske studier* nr 16, s. 140–144 med återgivningar av rättsfallen Rt. 1897 s. 759, Rt. 1981 s. 1215 och Rt. 1988 s. 1217.

terett framryckningsteorin. I stället grundades domen på att samer vistats i det omtvistade området i vart fall från tidigt 1600-tal.²²³ Domskälen i målet ger intryck av en kritisk granskning av tidigare historisk forskning och i domen påtalas bland annat att man inte kan bortse från muntliga traditioner, eftersom samerna inte kunde antas ha varit i behov av att använda skriftspråk för att nedteckna sin historia.²²⁴

Framryckningsteorin, och sättet att använda frånvaron av skriftligt källmaterial till stöd för antaganden, har senare kommit att allt starkare kritiserats av forskningen både i Sverige och Norge. Även teorin om att samer funnits i Jämtland först från 1500-talets mitt har ifrågasatts. Grunden för ifrågasättandet är att skriftliga källor endast speglar administrationens expansion, inte samernas.²²⁵ De nomadiserande samerna var svåra att sätta in i kyrkoböckernas folkbokföring och de efterlämnade av naturliga skäl inte lika många skriftliga belägg för sin närvaro som de bofasta jordbrukarna.²²⁶

Det är framför allt arkeologin som kan tillföra kunskap om tiden före de skriftliga källorna. När det gäller samernas äldre historia i Jämtland, Härjedalen och Dalarna har mycket hänt under de senaste decennierna. Under 1980-talet genomfördes det så kallade *Sörsamiska projektet*, ett svenskt-norskt samarbete mellan Statens historiska museum, Jämtlands läns museum och Universitetets Oldsaksamling i Oslo. Detta följdes av forskningsprojektet *Kulturgränser och kontaktformer: Samer och germaner under järnålder–medeltid*. Båda projekten leddes av arkeologen Inger Zachrisson (f. 1936), docent vid Statens Historiska Museum i Stockholm.²²⁷ Zachrisson har särskilt riktat in sitt arbete på samisk förhistoria och har författat ett flertal arbeten om samisk materiell kultur i relation till nordisk/germansk kultur.

Genom analyser av gravplatser gjordes i projektet den sammantagna bedömningen att det funnits en väletablerad samisk befolkning i Härjedalen redan under vikingatiden.²²⁸ Bedömningen har fått

²²³ Rt. 2001 s. 769, se särskilt s. 30.

²²⁴ Rt. 2001 s. 769. Se även analys av Eivind Torp i *Betydelsen av samiska traditioner i svensk rätt*, Arctic Review on Law and Politics, vol. 2/2011 p. 77–101, s. 92 ff.

²²⁵ Rumar, 2014, *Historien och Härjedalsdomen*, s. 170.

²²⁶ Jfr Rumar, 2008 b, *Bruket av historia i Tässåsenmålet*, sakkunnigutlåtande i mål T 879-05 (Rätanmålet), s. 8 ff. med återgivning av Anders Löövs kritik mot teorin vilken Rumar ansluter sig till. Se även Rumar, 2014, s. 170.

²²⁷ Zachrisson, 1997, *Möten i gränsland: samer och germaner i Mellanskandinavien*, s. 7 f.

²²⁸ Zachrisson, 1997, s. 76–80, 117–124.

stöd av andra tongivande arkeologer som Evert Baudou²²⁹ och Stig Welinder.²³⁰

Från och med slutet av 1990-talet har en serie projekt för inventering av samiska fornlämnningar genomförts i Jämtland, Härjedalen och Dalarna med samebyar eller samiska institutioner som aktiva deltagare.²³¹ I projekten har lämningar efter relativt sentida renskötselområden undersökts, där de arkeologiska inventeringarna har kompletterats med dateringar av kol från ett flertal kåtahärdar och analyser av pollen i torv, som avslöjar vegetationsförändringar långt tillbaka i tiden.²³² Resultaten av dessa undersökningar presenteras tillsammans med annan historisk och aktuell dokumentation i en serie populärvetenskapliga skrifter som har skrivits av arkeologen Ewa Ljungdahl (f. 1951), specialist på samisk historia, och utgetts av Gaaltije, sydsamiskt kulturcentrum i Östersund. De flesta av dessa skrifter kan laddas ner avgiftsfritt från Gaaltijes webbplats.²³³ Resultaten bekräftar att flera samiska visten i renbetesfjällen har använts redan under järnåldern eller vikingatiden.

Kommitténs förhållningssätt

Nutida forskning tyder alltså på att samer levde i Jämtland och Härjedalen sedan hundratals, i vissa områden mer än 1 000, år tillbaka. Om samerna levde i fjällen före det att den jordbrukande befolkningen kom till Jämtland, om den jordbrukande befolkningen var först, eller om det över huvud taget är möjligt eller meningsfullt att diskutera den tidens befolkning utifrån våra moderna begrepp om etnicitet, har diskuterats av arkeologer och andra forskare.²³⁴

Vem som kom först eller hur den samiska närvaron såg ut under forntiden är dock inte nödvändigt att utreda för att i juridiskt hän-

²²⁹ Jfr Baudou, 1992, *Norrlands forntid: ett historiskt perspektiv*, s. 153.

²³⁰ Jfr Welinder 2008, *Jämtarna och samerna kom först*, s. 127–129.

²³¹ Se översikt i Ljungdahl, 2004, *Sydsamer – landskap och historia* (Erik Norberg och Ulf Stefan Winka, red.), s. 8–25.

²³² Projekten *Från forntid till nutid i Ruvohten Sijte (före detta Tännäs sameby)*, Ljungdahl Ruvhten sijtte, Ljungdahl, Ewa, och Aronsson, Kjell-Åke, 2008; Zachrisson, Inger, 2004, *Idre sameby – sydligast i Sverige*, i *Idre sameby: med historiska spår i framtiden*, s. 19–20, och Aronsson, 2005, *Arkeologiska och paleoekologiska undersökningar av renskötarboplatser. Fra villreinjakt til reindrift* (Oddmund Andersen, red.), Årran skriftserie nr 1, s. 109–12, Ljungdahl, Ewa och Norberg, Erik (red.), 2012, *Ett steg till på vägen: resultat och reflexioner kring ett dokumentationsprojekt på sydsamiskt område under åren 2008–2011*.

²³³ Se <https://gaaltije.se/broschyre/>.

²³⁴ Se till exempel Welinder, 2008, s. 140 f.

seende studera senare hävdvunna rättigheter till mark och vatten. Upparbetandet av sådana rättigheter är inte beroende av vem som varit först på plats. Rättigheterna vilar i stället på en kontinuerlig närvaro och markanvändning fri från konkurrens under en bestämd tid.

Som tidigare har beskrivits börjar den för utredningen relevanta tidsperioden när området blev svenskt år 1645, även om belägg för tidigare samisk markanvändning kan tillgodoräknas samerna vid bedömningen av upparbetandet av urminnes hävd. Innebörden är att den arkeologiska forskningen avseende fynd längre tillbaka, till exempel från forntida gravar, fångstgropar, pollenanalyser och liknande visserligen är intressanta att känna till, men inte har omedelbar betydelse för den rättsliga bedömningen.

När det gäller bedömningen av förhållandena från 1500-talet och framåt är det oundvikligt att skriftligt källmaterial tillmäts stor betydelse för att utreda innehållet i rättigheter (rättsskyddet) historiskt sett. Däremot kan källmaterialet behöva tolkas med försiktighet; särskilt när det gäller materialets betydelse för motsatsslut. Avsaknad av uppgifter om samer i källmaterial innebär inte nödvändigtvis att det har saknats samer i ett område. Uppgifter om skattebetalningar är dock relevanta och i vissa fall nödvändiga för att klarlägga om någon kunnat göra gällande rättigheter till rådighet över mark. Den forskning och de sammanställningar som gjorts om det bevarade skriftliga materialet från jordeböcker och domböcker blir därför i många avseenden nödvändiga att utgå ifrån. En översikt av detta material redovisas i det följande.

Före år 1645

Jämtland tillhörde under medeltiden och fram till år 1645 Danmark/Norge, med undantag av den nordiska sjuårskriget under åren 1564–1571, när landskapet tillfälligt ockuperades av Sverige.

Under medeltiden var Ström den översta bygden i Jämtland, och norr därom låg lapparnas land, skriver Wiklund.²³⁵ I en handling från 1270-talet sägs om dåvarande gränser: ”Detta landamäre är mellim jaemtalandz ok Finmarkar ok Haelsingalandz”. ”Finmark” brukar anses avse samernas land. Dess södra gräns beskrivs i handlingen gå västerut från Lenglingsliderna och så norrut till Ström. Dessutom

²³⁵ Wiklund, 1928, s. 395.

sägs i samma handling att jämtarna har rätt att jaga ”djur och ekor-rar” i Finnmarken, nitton raster (ungefär nio mil) från Ström.²³⁶

Enligt Holmbäck är två förhållanden viktiga att observera be-träffande Jämtland och Härjedalen: Någon lappmark i samma bety-delse som i norr har aldrig funnits i dessa landskap. Någon byindel-ning lapparna emellan har inte heller funnits före den moderna tiden, utan varje lapp förekommer för sig i handlingarna utan att tillhöra något annat samfund än den socken som han är skriven i.²³⁷

Först år 1565 och framåt beskriver Wiklund att lappar framträder i räkenskaperna som avser Jämtlands mellersta fjälltrakter. Området var då under några år svenskt. I Ströms socken nämns en lapp i fogde-räkenskaperna från detta år. År 1568 och 1569 finns uppgifter om att två familjer från Pite lappmark dragit till Jämtland, närmare bestämt till Hartkjölen strax söder om Frostviken (”Harckara” fjäll, som i dag benämns Hestkjölen på norska sidan). Detta berodde på att Pite lappmark vid den tiden även omfattade fjälltrakterna i nuvarande Västerbottens län och Frostviken, vilket i sin tur berodde på att hela det området var Pite birkarlars verksamhetsområde.²³⁸ Lapparna från Pite lappmark hade enligt räkenskaperna där år 1571 flyttat tillbaka till sin tidigare by (Laijs by) igen.²³⁹

Nordlander skriver att det finns skäl att betvivla att namnet ”Jämtlands lappmark”, som förekommer i räkenskaperna, skulle ha uppstått, om de därmed åsyftade trakterna endast hade varit befolkade av de två lappfamiljer från Pite lappmark som nyss nämnts, och detta till på köpet endast under några få år (dessa familjer flyttade ju tillbaka till Pite lappmark). Då synes det vida sannolikare, bedömer Nordlander, att lappar funnits där redan före den här omtalade in-vandringen (från Pite) och att namnet i följd av det har högre ålder än vad som framgår av fogderäkenskaperna. Under fortgången av det sjuåriga kriget, har dessa lappar enligt Nordlander tydligen dragit västerut till de norska fjällerna. Han hänvisar till en anteckning i Jämt-lands räkenskap från år 1566, enligt vilken ”Ere rymde till Nörie och ere våre werste fiender”.²⁴⁰

²³⁶ Nordlander, 1899, s. 225–226, se även Ahnlund, *Jämtlands och Härjedalens historia del 1*, 1948, s. 464 f.

²³⁷ Holmbäck, SOU 1922:10 s. 23 f.

²³⁸ Jfr Wiklund, 1928, s. 397 ff., se även Holmbäck, 1922, s. 10.

²³⁹ Nordlander, 1902, s. 331 f.

²⁴⁰ Jfr Nordlander, 1902, s. 331 ff. och Larsson, 1978, avskriftssamlingen i Skattefjällsmålet, band 14 b, s. 89.

Wiklund skriver att först på 1560-talet synes lapparnas expansion ner över mellersta och södra Jämtlands och Härjedalens fjälltrakter ha tagit sin början.²⁴¹ Närmast nådde expansionen nuvarande Hotagen och Sörli. Nästa fråga blir då, enligt Wiklund, vid vilken tid expansionen fortsatte längre mot söder, till Offerdalsfjällen, Skäckarfjällen, landet mellan Anjan och Enaälven och slutligen de stora fjälltrakterna i sydvästra Jämtland och västra Härjedalen. Detta är enligt Wiklund inte lätt att veta, eftersom det lilla fåtal lappfamiljer det rört sig om har levat högeligen i skymundan och fjärran från bygden samt dessutom på en mycket rörlig fot. Myndigheterna har därför inte fullt vetat om dem och har haft svårt att mantalsskriva och beskatta dem på vanligt sätt. Dessutom var bokförings- och arkivförhållandena inte så utvecklade i Norge som i Sverige. Man får nöja sig med spridda notiser av mer tillfällig art, skriver Wiklund. Till exempel innehåller svenska skattelängder några uppgifter om ett litet antal lappar i Snåsen som skattade till både Sverige och Norge under åren 1591, 1608, 1610–13, 1617 och 1619. Det är i detta fall säkerligen fråga om lapparna på Hartkjölen, bedömer han.²⁴²

Från 1600-talets början finns en, troligen år 1602 upprättad, förteckning över ”Umå och Ångermanne lappars” vistelseort, fiskevatten, antal renar med mera. Här talas bland annat om ett träsk ”Arck tresk”, som tydligen är identiskt med Stora Arksjön i Dorotea socken i Åsele lappmark. Det heter att ”därifrån och till Jemtoplapperne är 2 mil, men af något rå emellan Jemtland och Ångermanne lappar veta de intet seja”. Av detta ser man, menar Nordlander, att lappar vid denna tid fortfarande fanns i Jämtland, trots att nyss nämnda lappar som kommit från Pite lappmark efter freden hade återvänt till sitt land.²⁴³

Överlantmätaren Valfrid Larsson (1905–1986), som var anlitad av staten som sakkunnigt vittne i Skattefjällsmålet,²⁴⁴ skriver att upp-

²⁴¹ Att använda ord som ”expansion”, ”tagit i besittning” och liknande ger uttryck för den nyss nämnda framryckningsteorin. Det ska noteras att detta är Wiklunds språkbruk och att det lika gärna kan handla om att de administrativa myndigheterna saknade uppgifter om befolkningen i fjällen vid den tiden.

²⁴² Jfr Wiklund, 1928, s. 399.

²⁴³ Nordlander, 1902, s. 333 f.

²⁴⁴ Larssons uppdrag var att för statens räkning ta fram äldre kartor och handlingar till belysande av frågan om markrättigheter i fjällen. Genom det uppdraget kom han att ge in åtskilligt material i målet som numera finns bevarat i en stor samling med hans avskrifter. Det rör sig om tusentals sidor material, som digitaliserats av Åjtte, Svenskt fjäll- och samemuseum. Larssons arbete har kritiserats av sentida historiker, t.ex. Lars Rumar, för att inte ha varit så opartiska

giften om lappar två mil från Stora Arksjön sannolikt avser trakterna norr och öster om sjön Storsjouten i Frostviken. Vid denna tid (omkring år 1602), fortsätter han, bör fjälltrakterna mellan Stora Arksjön och Storsjouten Saxälven ha varit gräns mellan Västerbotten och Jämtland.²⁴⁵ Larsson skriver vidare, angående gränsen mot Västerbotten, att denna av ålder bör ha gått från Steksundsholmen i Täsjön och i Saxälven med däri belägna sjöar till Borgasjön samt från Borgasjön till Jadenems klump.²⁴⁶

Av Jämtlands skattebok för år 1604 framgår att sex mårdskinn uppburits av lapparna i Jämtfjället. Larsson skriver att om Jämtfjället här inte var ett mera allmänt uttryck så avsåg det sannolikt en fjälltrakt i Kalls socken.²⁴⁷ Forskaren Knut Bergsland lutar också åt den senare förklaringen och hänvisar till att det i jordeboksrannsakingen år 1695 talas om ”Jemt Fiellet i Undersåkers Tinghlag och Kall Sochn belägit”.²⁴⁸ Dock kan man notera att en av de lappar som förhördes av major Peter Schnitler vid gränsundersökningarna år 1742, den 63-åriga Mårten Nilsson, sade sig vara född i ett ”Jemte Field” som låg under Ovikens socken.²⁴⁹

År 1613 tilldelade den danske kungen Kristian IV Jämtland och Härjedalen till den danske adelsmannen Claus Daa, ”med all dets rente og rette tilliggelse”. Han följdes i sin tur av andra. Det visar att det inte fördes några kungliga skatteböcker över dessa landskap under den återstående danska tiden. Den samiska närvaron i området stöds av mer tillfälliga omnämmanden i andra typer av handlingar.²⁵⁰

Sådana omnämmanden förekommer även i de svenska räkenskaper. I 1619 års räkenskaper för Lycksele lappmark ligger en förklaring daterad år 1618 om de lappar som skattar till båda rikena Sverige och Norge. Det sägs att de bor ”inn wijdh wästerhaafs siösjidhe N(ämligen) i Rådhen, Wefstenn, Bindall, Nundall, snäsenn och Örnes fiellid i Jemptelandh”. Larsson skriver att i ”Örnes fiellid” bör ha ingått det topografiska Orrnäsfjället som enligt tillgängliga kartuppgifter omfattade i varje fall fjälltrakten mellan sjöarna Värjaren och

som de gett intryck av, se Rumar, 2008 c, *Kritisk analys av överlantmätare Valfrid Larssons bevismaterial*. Hur man än bedömer Larssons slutsatser är dock själva avskrifterna korrekta, och ett användbart material för att studera markanvändningen på fjällen.

²⁴⁵ Larsson, 1978, avskriftssamlingen i Skattefjällsmålet, band 14 b, s. 94.

²⁴⁶ Larsson, 1978, avskriftssamlingen i Skattefjällsmålet, band 16 d, s. 17.

²⁴⁷ Larsson, 1978, avskriftssamlingen i Skattefjällsmålet, band 14 b, s. 98 c.

²⁴⁸ Bergsland, 1975, *Samernas vita bok* 3, s. 143.

²⁴⁹ Schnitler, Peter, 1742–1745, tryckt 1962, *Major Peter Schnitlers grenseeksaminationsprotokoller*, band 1, s. 51.

²⁵⁰ Bergsland, 1975, s. 170–174.

Sannaren. Denna fjälltrakt ligger i Frostviken och omtalades alltså år 1618 såsom belägen i Jämtland och nyttjad av lappar.²⁵¹

Angående Härjedalens landskap beskriver Bromé hur motsättningar mellan lappar och bönder redan på 1600-talet hade gjort sig märkbara i Härjedalen. Bönderna vände sig år 1646 till landshövdingen och klagade över att de lappar, som bodde i fjällen och där hade sitt hemvist, drog över deras ”laga rå och förordnade fjällmark” in på böndernas skogar, där de ”utskjuta både djur och fåglar, som ock stjåla deras vånor samt hästar och annan boskap med mycket annat förfång, hinder och skada, som de dem på åtskilliga sätt tillfoga.” Lapplänsmannen klagade över svårigheten att driva in skatt av lapparna eftersom de ofta for till fjällområden, där de enligt myndigheterna inte hade rätt att uppehålla sig. Med anledning av dessa klagomål resolverade landshövdingen att alla ”lappar och lösfinnar” skulle dra bort från böndernas skogar och där icke ”den ringast hemvist hava eller några vånor eller skjutande bruka”. De skulle i stället hålla sig inom de fjäll och skogar, där de erhållit tillstånd att bo och bedriva sin näring. Liknande klagomål mot lapparna fortsatte dock emellanåt att förekomma, förklarar Bromé.²⁵²

Wiklund och Holmbäck noterar också samma brev från år 1646. Wiklund skriver att meningen om ”utöver deras lagda rå och förordnade fjällmark” skulle kunna innebära, att lappar redan under den norska tiden haft ordentligt avgränsade skattefjäll i Härjedalen.²⁵³ Han är tveksam till om utvecklingen hunnit så långt, men betvivlar inte att lappar redan då fanns i Härjedalsfjällen.²⁵⁴ Wiklund skriver vidare att det för honom är obekant vid vilken tidpunkt som lapparna överskred Ljusnan och flyttade till Rutfjället och Vigeln med mera, men noterar några traditioner enligt vilka det i början av 1600-talet ska ha kommit lappar från nordvästra Jämtland och bosatt sig i Härjedalen – en i Ljungdalens fjäll, en uppåt Mittåkläppen till och en tredje vid Rutfjället.²⁵⁵

Vid landshövding Strijks första rundresa i Jämtland i samband med mönstringarna år 1646 uppvaktades denne i Sunne prästgård den 3 mars av två lappar, av vilka den ene, Mårten Jonsson med benäm-

²⁵¹ Jfr Larsson, 1978, avskriftssamlingen i Skattefjällsmålet, band 14 b, s. 95, med referat ur K.B. Wiklund och J. Qvigstad, 1909, *Dokument angående flyttlapparna med mera*, del II (Renbeteskommissionen av 1907).

²⁵² Bromé, 1954, s. 166 f.

²⁵³ Wiklund, 1928, s. 407 f.

²⁵⁴ Jfr även Holmbäck, 1922, s. 24.

²⁵⁵ Wiklund, 1928, s. 410.

ningen ”finnekung i lappfjällen” uppvisade ett frihetsbrev som han något tidigare hade fått av den danske kungen. Enligt detta brev ägde han rätt att uppehålla sig och driva sin näring på en del fjäll, som låg dels i Jämtland, dels i Härjedalen. Den andre uppvaktande lappen Tomas Jonsson hade redan under den danska tiden två fjäll, Trondfjället och Hittefjäll (i nuvarande Åre kommun). För detta betalade han skatt till kronan och förpliktades också att ”förhålla och bruka sig inom sina rämärken och gränser och intet vidare i någon måtto vara eller göra bönderna på deras byar, rämärken eller gränser något trångmål eller skada”. Enligt Bromé är detta de första faktiska uppgifter som finns om de svenska lapparnas bosättning och utbredning i de södra fjälltrakterna.²⁵⁶

Huruvida Mårten och Tomas Jonsson var de första lappar som flyttat till dessa fjälltrakter är däremot svårt att avgöra, skriver Bromé. Några få år därefter bodde en lappfamilj vid Skärkdalen ovanför Ljungdalen (i nuvarande Bergs kommun), och det är inte osannolikt, att ytterligare en eller annan lappfamilj kan ha vistats i dessa fjälltrakter vid samma tid, även om några bestämda uppgifter inte påträffats, förklarar han. Bromé skriver vidare att ett tjugotal år senare, år 1670, ska däremot inga nomadiserande lappar ha varit bosatta i Härjedalen. Vid den västernorrländska kommissionens sammanträde i Rödön den 20 februari 1670 lämnades nämligen den märkliga upplysningen, att de lappar som förut funnits där, flyttat bort, sedan en hel lappfamilj blivit mördad av norrmän.²⁵⁷

1645–1700

Holmbäck menar att de jordeböcker som finns från Jämtland och Härjedalen inte har samma intressanta förhistoria eller karaktär som jordeböckerna från Lappland; de utgör inte skattelängder över i princip enbart lappar, utan har fullt ut samma natur som jordeböckerna i övriga delar av Sverige. I jordeböckerna i fråga har lapparna en blyg-

²⁵⁶ Bromé, 1954, s. 163 f. Bromés slutsats att detta är de första faktiska uppgifter om lappar i dessa trakter är inte helt lätt att förstå. Bromé skriver i samma text att konflikter mellan bönder och samer fanns redan under 1600-talet och beskriver ett klagobrev från bönder till landshövdingen 1646. Kanske menar han att uppgifterna i samband med landshövding Strijks rundresa var de första faktiska uppgifterna om samisk skattlagd markanvändning i trakterna.

²⁵⁷ Bromé, 1954, s. 163–165, som också beskriver fler detaljer kring mordet. Norrmännen dömdes till döden och avrättades.

sam plats vid sidan av bönderna, vilka utgjorde landskapens huvudbefolkning, skriver Holmbäck.

De äldsta jordeböckerna från Jämtland är äldre än de jordeböcker som upprättades för Lappland av landshövdingen Graan och greve Douglas. När Jämtland genom Brömsebrofreden fördes över till Sverige, fanns ”ingen viss” jordebok, men år 1646 lyckades de svenska myndigheterna upprätta en sådan. Holmbäck beskriver att trots att de norska skattelängderna åtminstone inte efter år 1600 torde ha upptagit lappar, ger redan denna jordebok från år 1646 värdefulla underrettelser om de trakter, i vilka lapparna ägde sina hemvister – uppgifter, som fullständigas av de följande jordeböckerna, vilka till inte ringa del finns behållna.²⁵⁸

Att avgöra befolkningens storlek med någon noggrannhet före mitten av 1700-talet är enligt Rumar förenat med stora svårigheter redan när det gäller den bofasta befolkningen, men ännu svårare när det gäller samer.²⁵⁹ En tillförlitlig folkbokföring av samer finns först en bit in på 1800-talet, skriver Rumar.²⁶⁰ Samerna i Jämtland och Härjedalen levde i många avseenden utanför det vanliga samhället. De tillhörde särskilda lappförsamlingar och fick inte delta i sockensjälvstyrets olika grenar. De mantalsskrevs inte och ingick inte i socknarnas fattigvård eller skolväsen. Inte heller ingick renskötande samer i häradsrätternas nämnder. Rumar skriver att häradsrätten var helt dominerad av jordbruksintressena, eftersom endast jordägande bönder var representerade i dess nämnder.²⁶¹

Uppgifterna i jordeböckerna om skattebetalande lappar gäller endast huvudmännen, som hade renbetesland, men om deras familjers och hushålls storlek kan man inte få någon säker uppfattning, skriver Bromé. Det är ju också tänkbart att en och annan renägare inte betalat skatt eller av annat skäl inte funnits upptagen i myndigheternas handlingar. Fjällområdet gav gott rum åt sådana som ville hålla sig undan, både beträffande skatt och annan insyn från överheten, fortsätter Bromé.²⁶²

Wiklund konstaterar att man på 1690-talet hade nått fram till ett system med bestämda skattefjäll, som ärvdes eller överläts åt andra. Wiklund summerar den lapska närvaron i Jämtland på följande sätt:

²⁵⁸ Holmbäck, 1922, s. 14.

²⁵⁹ Rumar, 2014, s. 9 f.

²⁶⁰ Rumar, 2014, s. 12.

²⁶¹ Rumar, 2014, s. 139.

²⁶² Bromé, 1954, s. 170.

I dessa innehållsrika protokoll, får man sålunda goda och förmodligen ganska fullständiga uppgifter om lapparnas utbredning i Jämtland år 1695 och delvis även i äldre tid. Högst egendomligt är då, att Skäckersfjällen icke alls nämnas, såvida nu icke Jemtp Fiellet i Kall är att söka här. Mindre överraskande är, att lågfjällstrakterna mellan Anjan och Enaälven (ävensom Åreskutan med mera) icke heller nämns, enär väl dessa trakter voro väl besatta och bevakade av bönderna. I Undersäkersfjällen ha lapparna kilat in sig mitt bland böndernas avradsland.

I Härjedalen slutligen ha de ännu icke överskridit Ljusnan. Här i trakterna söder om nuv. järnvägen ha de emellertid funnits länge nog, vilket visar sig av 1695 års uppgifter, att de i 1649 års jordebok under 'Kaal Sochn Sulfiäl' upptagna båda lapparna, som bägge varit välstående män, enär de skattat för resp. 1 och 1½ mantal, i själva verket setat i 'Tranris' och i västligaste Härjedalen.²⁶³

I Dalarna finns, liksom i Jämtland och Härjedalen, arkeologiska fynd som vittnar om en tidig samisk närvaro. Sägner och äldre reseskildringar berättar om att samer levde i Dalarna under 1600- och 1700-talen.

Författaren Jouni Tervalampi har undersökt historien i Idre sameby. Han skriver att runt sjön Femunden strax väster om nuvarande gränsen mellan Norge och Sverige i höjd med Grövelsjön, utvecklades storskalig renskötsel med början runt mitten av 1600-talet. På västra sidan av sjön hade två bröder var sin boplats och den ene av dem, som höll till vid Hommelfjellet år 1663, hade cirka 600 renar.²⁶⁴ Det kan noteras att den norsk-svenska gränsen gick vid Femunds sjön efter Brömsebrofreden och först vid regleringen av gränsen år 1751 kom att få sin nuvarande placering öster om sjön.

I samband med den så kallade Baltzarfejden år 1611, när Hede invaderades av en svensk här, ska Hedefolket ha flytt upp till fjälls och rastat i ett lappläger där.²⁶⁵

²⁶³ Wiklund, 1928, s. 406.

²⁶⁴ Tervalampi, 2004, *De vandrade i fjällen*, del i *Idre sameby: med historiska spår i framtiden*, s. 63.

²⁶⁵ Ljung, 2004, *Ödebygdsminnen: berättelsen om människorna Nord i marken*, s. 33. Ljung skriver att skildringen står att finna i Per Nilsson-Tannérs bok *Inger Grannes – roman från Baltzarfejden i Härjedalen*, men att det vore ett misstag att tro att Nilsson-Tannér fabulerar fritt. Tvärtom, fortsätter Ljung, ges många exempel på att minnen från dessa onda dagar levte ett aktivt liv i fjällfolkets medvetande, inte minst bland de familjer som haft sina rötter österut.

1700-talet

En omfattande undersökning av befolkningsförhållandena i Jämtland och Härjedalen har gjorts av fil. dr. Lars Thomasson. I undersökningen kom han fram till att antalet samer i Jämtland och Härjedalen år 1758 uppgick till fyrahundratolv.²⁶⁶

Vad beträffar Härjedalen skriver Holmbäck att det är först mot mitten av 1700-talet, som sparsamma upplysningar i jordeböckerna, vilka då redan länge funnits i landskapet, ger upplysning om lapparna.²⁶⁷ Enligt en anteckning i Härjedalens jordeböcker skulle en häradsattest av den 9 december 1720 utvisa, att lappmannen Jon Andersson åtagit sig att betala ränta om ett visst belopp i fredliga tider för ”Staar och Helagsfjalien” (i nuvarande Bergs kommun), en ränta som även tas upp i jordeböckerna, men som också är den enda lappränta som kommit in i dessa. Holmbäck beskriver vidare att det av handlingar framgår att lapparna tidigt slagit sig ner i fjälltrakterna kring Mittådalen. Han beskriver att en lappkvinna år 1786 klagade över intrång på lapparnas områden från de bofastas sida och i samband med det nämnde att hennes förfäder under fyra generationer suttit i Mittådalen. Det finns, skriver Holmbäck, inte skäl att betvivla hennes uppgift.²⁶⁸

År 1742 inleddes omfattande utredningar på norsk sida inför den slutliga regleringen av gränsen mot Sverige. Under ledning av den danske majoren Peter Schnitler förhördes lokalbefolkningen i gränsområdet från Röros och norrut, såväl samer som andra. De tillfrågades om vilka gränsmärken de kände till och om förhållandena i största allmänhet. Undersökningar gjordes även på svensk sida, men inte lika grundligt. Det dansk-norska materialet innehåller en hel del uppgifter som berör samer verksamma på den svenska sidan.²⁶⁹

Av major Schnitlers gränsrannsakingar framgår att de tre samiska hushåll som sommartid vistades på Tydalsfjällen i Norge vintertid kunde hålla till i Handölsskogarna i Jämtland. De sades vara måttligt rika, med cirka 80 renar var.²⁷⁰ Även i Meråkersfjällen fanns samer, men det framgick inte om de också höll till på den svenska sidan.²⁷¹

²⁶⁶ Thomasson, 1956, *Om Lapparna i Jämtland och Härjedalen*, s. 41, återgett av Rumar, 2014, s. 171.

²⁶⁷ Holmbäck, 1922, s.14.

²⁶⁸ Holmbäck, 1922 s. 24.

²⁶⁹ Schnitler, 1742–1745, tryckt 1962, *Major Peter Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller*, band 1.

²⁷⁰ Schnitler, 1742–1745, s. 56–64.

²⁷¹ Schnitler, 1742–1745, s. 72, 73 och 80.

Längre norrut träffade han en grupp samer som hade skattefjäll kring Jorm och Hartkjölen i Frostviken och Hotagen. De berättade också om samer på Orrnäsfjället.²⁷²

Major Peter Schnitler noterar i sina gränsexaminationsprotokoll från Härjedalstrakterna att han inte hörde talas om samer förrän han kom till Stugudalen väster om Helagsfjällen. Där hävdade bönderna att samerna kommit till trakten under deras föräldrars tid. Tre samefamiljer höll till på fjällen kring Ljusnedals bruk i Härjedalen.²⁷³

År 1762 beskrivs det som kallas Jämtlands lappmark på följande vis i ett memorial från Riksens ständer: ”denna Lappmark sträcker sig långt efter Norska gränsen öfwer några och trettio mils längd och fördelas uti fyra byar eller trenne afdelningar. Den första bestående af Owiks, Undersåker och Härjedals Lappmark, den andra af tvenne lappbyar, den ene i Kall och Offerdals fjäll belägne, den andra i Hammerdals; den tredje afdelningen är i Ströms fjäll”.²⁷⁴

I Dalarna fick sockenmännen i Särna år 1646 ett privilegium som förbjöd lappar att beta sina tamrenar i skogarna runt byarna Särna, Heden och Idre. Förbudet skärptes åren 1720, 1723 och 1748, sannolikt till följd av en tilltagande samisk närvaro i området, skriver författaren Tomas Ljung. I deklARATIONERNA står uttryckligen att om samer ändå påträffas i skogarna nära byarna ska de ställas inför rätta och skickas tillbaka till lappmarken. Detta tyder enligt Ljung på att ett inflöde av nordliga samer skett under dessa hundra år.²⁷⁵ Att det skulle vara fråga om samer som flyttat till Dalarna från nordligare områden motsägs dock av andra uppgifter. Professor Axel Boëthius berättar till exempel om ett mål från år 1730 där ett antal samer från Dalarna skulle förvisas norrut. De bad att få stanna kvar i Dalarna där deras förfäder ”öfwer 100:de åhr hafva hafft sit tillhåll”. De uppgav sig vara sju karlar med familjer och bönföll om att med sina renar få hålla till längst upp i Dalarna och uppom Falun. Samerna i målet fick stanna kvar i de övre delarna av landskapet, dock på villkor att de inte fick jaga eller skjuta.²⁷⁶

²⁷² Schnitler, 1742–1745, s. 150–155.

²⁷³ Schnitler, 1742–1745, s. 51 och 56–64.

²⁷⁴ Larsson, 1968, avskriftssamlingen i Skattefjällsmålet, band 16 d, s. 28, referat ur Lars Thomasson, 1956, s. 8, som hänvisar till Riksens ständers Memorial, daterat Stockholm den 21 juni 1762.

²⁷⁵ Ljung, 2004, s. 337.

²⁷⁶ Boëthius, 1923, *Några anteckningar om lapparna i Dalarna – deras slöjd och skadliga djurfångst*, s. 22–25.

1800-talet (avvittringen och kungabrevsmarkerna)

Avvittringen var den process genom vilken enskildas mark skildes från statens i norra Sverige. Avvittringen inleddes i slutet av 1680-talet med syftet att göra skog tillgänglig för bergsbrukets behov. Så småningom blev syftet framför allt att skapa förutsättningar för nybyggen och en ökad jordbruksproduktion. Avvittringen innebar att norrländska hemman tilldelades avsevärda skogsmarker med äganderätt. Hur stor yta som tillkom varje hemman varierade mellan olika län och tidpunkter beroende på vilken stadga som tillämpades. När skogarnas värde steg under 1800-talet blev avvittringsmarkerna mindre till ytan. I lappmarkerna blev all marktilldelning beroende av skattläggning, och enskildas rätt att disponera skog inskränktes.²⁷⁷

Under 1800-talet genomfördes den större delen av avvittringen i Jämtland och Härjedalen, främst genom 1820 års avvittringsstadga om tilldelning av mark.

Holmbäck skriver att stadgan för Jämtlands och Härjedalens del enbart kom att gynna kolonisationen. I de kungliga breven från åren 1824, 1826 och 1831 talas om nybyggen och fåbodlägenheter i fjälltrakterna, dit alltså nybyggena sträckt sig och där de fick rättigheter. Lapparna eller deras rätt synes, varken under de långa förhandlingar som präglade 1700-talets avvittringsarbete eller under det första årtiondet av avvittringen under 1800-talet, ens ha kommit under betraktande.

Vad anledningen kan ha varit till detta låter sig icke avgöra, skriver Holmbäck; kanske ansåg man, att lapparna för framtiden blott skulle ha rätt till de områden som förblev under kronan – men säkert är, att lapparnas intressen därigenom kunde löpa större fara än i något annat landskap. De områden i lapptrakterna, som för kronan skulle bli kvar, sedan nybyggena fått sin skog, var nämligen i Jämtland och Härjedalen mycket små och alldeles otillräckliga för lapparna; hemmanen kom även att dela kronans marker i lapptrakterna i smärre områden och därigenom göra dem mindre lämpliga för renskötsel, fortsätter Holmbäck.²⁷⁸

Även Rumar skriver om hur 1820 års avvittringsstadga kom att tillämpas i Jämtland och Härjedalen. Enligt stadgan skulle vid tilldelningen av mark inte inräknas ”odugliga marker eller impedimenter,

²⁷⁷ Jfr Nationalencyklopedins artikel om avvittringen, besökt den 23 januari 2023, ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/avvittring.

²⁷⁸ Holmbäck, 1922, s. 58 f.

hvarmed förstås sjöar, berg samt kala och odugliga mossar, som hafva sten till grund utan affall, och således äro otjenliga för odling” (3 §). Detta var i hög grad en gummiparagraf, skriver Rumar. I Jämtlands län räknades alla typer av mark, även de för jordbruket oviktiga, in i det privata ägandet. Detta ledde till jättelika privata marktilldelningar. I ingen annan landsdel tilldelades jordbrukarna så stora arealer, konstaterar Rumar.²⁷⁹

Efter klagomål från samerna på avvitringsåtgärderna meddelade Kungl. Maj:t i ett brev år 1841 – Skattefjällsbrevet – att lapparnas rätt skulle iakttas. Enligt brevet skulle varje skattefjäll till gränserna avmätas och nödiga betesmarker i vederbörandes närvaro givas lapparna av tillstötande kronomarker, därvid sorgfälligt skulle tillses, att, såvitt möjligt, nödig skog till bränsle inte saknades. Den årliga räntan för de utstakade fjälltrakterna skulle därefter av konungens befallningshavande stadfästas; fisket skulle inom ”lapparnas sålunda avrösade betesmarker” åtfölja betesrätten emot ränta, som skulle bestämmas av den kungliga befallningshavaren. Nybyggen fick inte upplåtas i fjälltrakterna förrän lapparnas betesmarker blivit behörigen utstakade. Troligen ingick en rätt till skog till husbehov i rättigheterna enligt 1841 års brev, skriver Holmbäck. Enligt Holmbäck måste även en jakträtt anses tillhöra lapparna, ”av naturliga skäl”.²⁸⁰

Holmbäck beskriver vidare, att när 1841 års brev utfärdades, hade avvitringen dock fortskridit så långt, att skattefjällen både för sommar- och vinterbetet redan blivit för små; lapparnas områden måste därför vidgas.²⁸¹ Den rätt till sommarbete, som genom avvitringarna berövats lapparna, kunde man inte genom lagtolkningens väg ge dem åter, och en lagstiftning kunde i detta hänseende knappast komma till stånd. I stället hade ett flertal av de hemman, som för lapparna låg mest olägligt, inköpts från de bofasta och genom ett kungligt brev den 22 maj 1891 upplåtits åt lapparna.²⁸²

Som exempel på avvitringens negativa resultat för samerna kan nämnas avvitringen av skattefjällen inom Kalls socken år 1847 av Sösjöfjäll, Kolås- och Skäckerfjäll (som numera benämns enbart Skäckerfjäll). I avvitringsprotokollet antecknades att fjällägarna kom överens om att inte låta skilja dessa fjäll från varandra utan beta dem gemensamt så som deras fäder gjort. Fjällmännen (samerna) anmärkte

²⁷⁹ Rumar, 2008 a, s. 187.

²⁸⁰ Holmbäck, 1922, s. 61.

²⁸¹ Holmbäck, 1922, s. 60.

²⁸² Holmbäck, 1922, s. 60 f.

vidare att gränserna för fjällen mycket inskränkte deras urgamla betes-trakter, synnerligast eftersom gränser mot angränsande nybyggen oftast bestämts på de högsta fjällknipparna och nybyggen sålunda blivit tilldelade trakter som för dem inte var till någon nytta, men för fjällmännen oundgängliga.²⁸³

Det förekom såväl före som efter år 1841 att samer upplät jakt- och fiskerättigheter till andra. Under 1860-talet började dock länsstyrelserna begränsa samernas upplåtelseätt i inrymningsresolutionerna.²⁸⁴

Holmbäck förklarar att 1841 års brev inte avsåg att på något sätt ändra den rätt, med vilken lapparna satt på skattefjällen; denna rätt borde därför anses fortfarande vara en nyttjanderätt och fjällen vara kronans egendom. I en resolution, som tillkommit som ett av förarbetena till införandet av 1886 års renbeteslag, utsade konungens befallningshavande:

Till konungens befallningshavandes kunskap har kommit, att åtskilliga av de lappar, som av konungens befallningshavande fått inrymningsbrev å fjälltrakter inom de i Jämlands län vid avvitrningen för renkötsel avsatta land, av dessa åt dem upplåtna trakter utarrenderat dels åt lappar rätt till renbete och dels åt bofaste rätt till bete, slätter, jakt och fiske. Då de av konungens befallningshavande utfärdade inrymningsbrev icke berättiga till någon annan och vidsträcktare disposition av fjället, än att den lapp, som fått inrymningen, får mot erläggande av den stadgade avgiften ostörd av andra för sig och sin familj där åtnjuta rätt till bete och skogs fång för renkösteln samt till fiske, så äro alla avtal, som med lappar träffats om dispositionsrätt för ena eller andra ändamålet till större eller mindre områden ävensom till jakt eller fiske inom fjällen, ogiltiga.²⁸⁵

Genom 1886 års lag tydliggjordes att upplåtelse av samer enligt lagstiftaren inte var tillåtna på skattefjällen.

Genom Finansdepartementets ämbetskrivelse den 23 september 1886 uppläts åtskilliga kronoparker i Jämtland till renbete för lapparna. Såsom villkor för upplåtelse föreskrevs bland annat att lapparna där medgavs rätt till jakt endast efter rovdjur, samt att de inom kronoparkerna skulle äga fiskerätt endast till husbehov med öppen rätt för kronan att upplåta fiskerätt i övrigt, där sådant kunde ske till

²⁸³ Larsson, 1973–1975, avskriftssamlingen i Skattefjällsmålet, band 5 b, s. 35.

²⁸⁴ Lundmark, SOU 2005:79 s. 18.

²⁸⁵ Holmbäck, 1922, s. 61 f.

fördel för kronan.²⁸⁶ Dessa kronoparker utgör också åretruntmarker för renskötseln.²⁸⁷

Skatten för skattefjällen avskrevs så småningom genom ett utslag år 1894, mot vilket flera lappar anförde besvär. Fiskeräntorna avskrevs i Jämtland och avfördes från jordeböckerna för åren 1900 och 1902.²⁸⁸

Genom 1886 års renbeteslag definierades renbetesfjällen som marker i Jämtlands län. I Dalarna avsattes dock mark till renbete genom två kungabrev daterade år 1888 och 1889.²⁸⁹ Rumar kommenterar breven med att kronans förhållningssätt i Dalarna därmed skilde sig från hur avvitrningen tidigare hade genomförts i Jämtland. Utvecklingen präglades framför allt av att kronan, i stället för att som i Jämtlands län göra sig av med sina marker, behöll större delen av dem i sin ägo, skriver Rumar. Samtidigt tryggades samernas rätt att nyttja dessa områden för renbete. Så blev fallet även i Idre socken. Den jordbrukande befolkningens marker blev som öar omslutna av kronans marker.²⁹⁰

Marken upplåts dock under villkor som bland annat innebar att samerna på kronoparken medgavs rätt till jakt endast på rovdjur, samt att de inom kronoparken hade rätt till fiske, om än begränsat till husbehov och med öppen rätt för kronan att upplåta fiskerätt i övrigt, där sådant kunde ske till fördel för kronan.²⁹¹ Jakt- och fiskerättigheterna kom alltså att bli svagare än de rättigheter som samerna på renbetesfjällen hade.

Skillnaden kvarstår i nuvarande rennäringslag, där markerna beskrivs i 3 § första punkten som ”de områden i Jämtlands och Dalarnas län som vid utgången av juni 1992 tillhörde staten och var särskilt upplåtna till renbete”. Samebymedlemmars rättigheter på sådana särskilt upplåtna områden är begränsade till rovdjursjakt i den utsträckning som länsstyrelsen tillåter det och fiske till husbehov. Detta skiljer sig alltså från renbetesfjällen där samebymedlemmarna har full rätt att utöva jakt och fiske.²⁹²

²⁸⁶ Jfr Larsson, 1979, *Samernas belårsmarker i Jämtlands och Kopparbergs län*, s. 37 f.

²⁸⁷ 3 § p. 1 rennäringslagen.

²⁸⁸ Holmbäck, 1922, s. 73.

²⁸⁹ Se om innehållet i breven Rumar, 2014, s. 162 med hänvisning till Finansdepartementet, statsrådsprotokoll den 31 december 1888 § 50 med konseljakt, länsmannen i Särna distrikts skrivelse ti 1896 års lappkommitté i Justitiedepartementets konseljakt, 1898-02-08 nr 1, vol. 1 B (RA)

²⁹⁰ Rumar, 2014, s. 162 f.

²⁹¹ Jfr Larsson, 1979, *Samernas belårsmarker i Jämtlands och Kopparbergs län*, s. 38.

²⁹² 25 § första och fjärde styckena rennäringslagen och 9 § rennäringsförordningen.

10.5.4 Konkurrerande markanvändning

I detta avsnitt följer en översiktlig genomgång av vad som framkommit om den konkurrerande markanvändningen i Jämtlands och Dalarnas län. Hur denna förhåller sig till den samiska närvaron lokalt redovisas på kommunnivå i avsnitt 10.5.6.

Jordbruksbebyggelse

I Jämtlands län har det funnits jordbruksbebyggelse åtminstone sedan järnåldern (cirka 400 e. Kr.).²⁹³ Germanska ortnamn av järnålderstyp, som antas avspegla platser med tidigt jordbruk, förekommer nästan enbart i den jämtländska Storsjöbygden. I Härjedalen saknas sådana namn helt.²⁹⁴

Befolkningsutvecklingen i Jämtland kan följas genom taxeringslängderna. Allmänt kan sägas att det av uppgifter om rökarnas (hushållens) antal framgår att Jämtland hade ett invånarantal om cirka 11 500 personer när det införlivades med Sverige år 1645, medan Härjedalen hade ett par tusen invånare. En avsevärd nedgång inträffade under krigsåren i slutet av 1650-talet, medan befolkningsantalet ökade igen under det lugnare 1660-talet. Ett stort antal hemman ödelades under krigsåren 1675–1679. Under den följande tjugoåriga fredsperioden noteras dock en tydlig återhämtning.²⁹⁵

I början av 1700-talet minskade befolkningen igen under olika nödårsperioder. Antalet invånare i Jämtland och Härjedalen var inte högre vid stormaktstidens slut än när provinserna 75 år tidigare kommit under Sveriges krona.²⁹⁶

Bromé beskriver den bristande befolkningsutvecklingen under slutet av 1600-talet och första hälften av 1700-talet i Jämtland och Härjedalen som att den hade sin bakgrund i sammanlagt nära ett 30-tal krigsår under perioden och många missväxt- och nödår, och innebär att en stor del av befolkningen måste lämna sina hem för att i Norge eller i de svenska grannprovinserna söka hjälp och bärgning. Många av dessa arma och utfattiga återvände aldrig till sina hemorter och gårdar, vilka därigenom blev öde, fortsätter Bromé.²⁹⁷

²⁹³ Welinder, 2008, s. 41.

²⁹⁴ Welinder, 2008, s. 47.

²⁹⁵ Jfr Bromé, 1954, s. 148 f.

²⁹⁶ Jfr Bromé, 1954, s. 148 f.

²⁹⁷ Bromé, 1954, s. 350.

Professorn och geografen John Frödin, som särskilt studerat bebyggelseutvecklingen i norra Jämtland, går igenom de ansamlingar av bebyggelse som fanns i norra Jämtland före år 1700 respektive fram till år 1751, mellan år 1751 och 1800 samt tiden därefter fram till år 1919. Hans kartläggning avser socknarna Hotagen, Laxsjö, Föllinge, Gåxsjö och Hammerdal. Kartläggningen visar att bebyggelsen före år 1751 var tät i området runt vad som i dag motsvaras av centrala Föllinge och längs vad som i dag är E45 strax söder om Hammerdal nästan hela vägen upp till Strömsund. I övrigt fanns ingen jordbruksbebyggelse i socknarna – i Hotagen var det alltså tomt på jordbruksbebyggelse. Mellan år 1751 och 1800 tillkom ett antal bebyggelseenheter (17 för hela området).²⁹⁸

År 1800 hade hushållens antal i de av Frödin undersökta socknarna ökat med drygt 50 procent, det vill säga med 65 hushåll. Åboantalet hade samtidigt stigit avsevärt i de gamla byarna, från 107 till 155 åbor.²⁹⁹

Före år 1750 fanns ingen fjällbygd i socknarna Hotagen, Laxsjö, Föllinge, Gåxsjö och Hammerdal. Men mellan år 1751 och 1800 fick fjällbygden sin första bebyggelse – 29 gårdar fördelade på 12 ansamlingar. Den största stegringen visade fjällbygden under 1800-talets mitt, skriver Frödin.³⁰⁰

Rudberg, som studerat bebyggelseutvecklingen i hela Norrland, skriver att trakten runt Storsjön i Jämtland år 1750 var påfallande väl bebyggd. Gränsen mot ödemarkerna i sydväst var ungefär densamma som under 1900-talets mitt. Bygdeflikar som i det närmaste hängde samman med Storsjöbygden sträckte sig upp efter Åredalen och Kallsjöns dal ända upp till Kolåsen och Gråsjön. Som mer isolerade bosättningar fanns Kjoland väster om Kallsjön, Ottsjö sydväst om Undersåker och några bebyggelseenheter kring Ånnsjön. Beträffande Stalltjärnstugan, Medstugan och Skalstugan efter den urgamla färden till Levanger vid Tronhjemsfjorden är dateringen inte fullt säker, fortsätter Rudberg.

Norr om Storsjöbygden, i socknarna Häggenås, Hammerdal, Föllinge och Ström fanns en rad isolerade, men var för sig relativt utvecklade bygder, skriver Rudberg. I Frostviken i Jämtlands översta hörn märktes ett enda nybygge på stort avstånd från den övriga be-

²⁹⁸ Frödin, *Byggestudier i norra Jämtland*, 1927, s. 61.

²⁹⁹ Frödin, 1927, s. 68.

³⁰⁰ Frödin, 1927, s. 74.

byggelsen vid samma älvdal. Det tillkom år 1750 och var en norsk bosättning som genom gränsregleringen kommit på svenska sidan. Den nu nämnda bebyggelsen är med några undantag till stor del belagd redan under medeltiden, skriver Rudberg. Någon större nybildning av bebyggelseenheter ägde inte rum mellan medeltid och år 1750. Jordbruket kan, enligt Rudberg, sägas inte ha utvecklats synbart under 1645–1720.³⁰¹ Den centrala bebyggelsen var knuten till kambrosiluravlagringarna och upphörde hastigt vid eller strax före urbergsgränsen, utom vid sjöarna i sydost. Den har således klart anpassat sig efter naturbetingelserna, skriver Rudberg. 1750 års bebyggelse i Jämtland låg mestadels på låg höjd över havet, men markanta undantag fanns. Ånnsjöbebyggelsen låg över 500 meter, och av ungefär samma relativa höjd låg Kolåsen i Kall.³⁰²

I Härjedalen var samtliga huvudbygder redan utvecklade år 1750, skriver Rudberg, och flertalet av dem skulle ha varit det redan vid val av ett tidigare undersökningsår (1700 eller 1650). Medeltida belägg finns för flera byar där. Ljusnedal och Bruksvallarna hade kort före år 1700 tillkommit genom bruksrörelse. Många av byarna var stora med 15 till 20 bönder, maximalt över 30 i Lillhärda kyrkby. Bebyggelsen hade redan på flera håll intagit långt framskjutna lägen på hög höjd över havet, till exempel Ljungdalen på över 600 meter och Bruksvallarna på över 700 meter. Enstaka långt från huvudbygden placerade platser som Olingskog söder om Lillhärda och Råndalen söder om Hede hade fått fast bosättning. Nutidens odemarksytor kunde redan skönjas, tydligast Ytterhogdalsplatån, skriver Rudberg.³⁰³

Avradsland

Avradslanden i Jämtlands län var, som framgått av avsnitt 10.3.1, avlägset liggande områden av allmänningssmark, skogs- och betesområden, jaktmarker och fiskevatten, som kunde brukas av ett eller flera jordbrukshemman i bygden.

Enligt jordeboken från mitten av 1500-talet betalades avradsskatt för sammanlagt omkring 230 hemman i Jämtland. Med undantag för Lockne (Brunflo), Hackås, Ovikens, Alsens och Sunne tingslag, där endast ett fåtal bönder eller sammanlagt ett 40-tal begagnade sig av

³⁰¹ Jfr Rudberg, 1957, s. 130.

³⁰² Rudberg, 1957, s. 131.

³⁰³ Rudberg, 1957, s. 129 f.

sådana avradsland, var de annars ganska jämnt fördelade på de övriga tingslagen.³⁰⁴

Vid tiden för provinsernas övergång till Sverige rådde emellertid mycken oreda och osäkerhet beträffande dessa avradsland. Det hade nämligen visat sig att de svenska jordeböcker som upprättats efter övergången var missvisande eftersom en del av kronans tillhöriga avradsland med skogar, betesland och fiskerier brukades av allmogen men hade hemlighållits vid skattläggningen. Någon avgift erlades alltså inte.³⁰⁵ Den osäkerhet som rådde gällde dels vilka av kronans marker och fisken som nyttjades, dels huruvida de personer som nyttjade markerna och fiskena hade erlagt böxel. Slutligen fanns också en osäkerhet om huruvida avrad riktigt erlades för de nyttjade markerna och fiskena.³⁰⁶

Året efter det att Jämtland kommit under Sverige skrev landshövding Strijk ett formulär till bekräftelse av allmogens nyttjanderätt till dessa avradsland. I formuläret stadgades att den årliga avgiften skulle betalas i rättan tid till kronan och att jorden och skogen skulle väl hävdas och brukas. Det var vid bötesstraff förbjudet för brukaren att till någon annan helt eller delvis upplåta det brukade området, eftersom det var kronans egendom. Av denna anledning bestämdes också att inga skinn av lo, mård, räv, utter, bäver, älg och ren fick föras ur riket, förrän de erbjudits kronan till inlösen efter i orten gängse pris.³⁰⁷

På landstinget i Brunflo år 1649 uppmanades landskapets allmoge ånyo att uppge, ”om de icke under Danske Regementet wore wane at böxla sina Afradsland, skogar och fiskiewatn, dertil de icke neka kunde”. Så uppgjordes från svenskt håll i alla fall en provisorisk avradsordning samma år, följd av en slutgiltig sådan år 1666.³⁰⁸

Den nya ordningen innebar att systemet med böxlande, som enligt vad som kunnat utrönas fortsatt under minst ett årtionde efter år 1645, skulle upphöra. Någon engångsavgift, böxel, för en ny nyttjanderättshavare skulle alltså därefter inte betalas. Kronans marker

³⁰⁴ Bromé, 1954, s. 212.

³⁰⁵ Bromé, 1954, s. 354 f.

³⁰⁶ Jfr Larsson, 1978, avskriftssamlingen i Skattefjällsmålet, band 15 b, s. 14 med hänvisning till guvernör Carl Larsson Sparre i brev den 3 september 1667.

³⁰⁷ Bromé, 1954, s. 354 f. med hänvisning till Sparre till K. M:t 15/7 68. Gäveb. Länsst. arkiv och Härnösands länst. Registr. 11/7 46, HLA.

³⁰⁸ Gothe, 1948, s. 169 f.

och fisken skulle för upplåtelser till nyttjande rannsakas, taxeras och avradsläggas. En viss årlig avgift, avrad, skulle alltså bestämmas.³⁰⁹

I en avhandling från år 1750 listas det ungefärliga antal avradsland som vid den tiden fanns i Jämtland och Härjedalen, bortsett från de avradsland som låg inbegripna i hemmanens räntor. Antalet avradsland var vid den tidpunkten knappt 150 fördelat på olika byar. Antalet personer som brukade varje avradsland varierade mellan fyra och 92 personer. Det vanliga var att en grupp bönder betalade ränta och använde sig av samma avradsland, och det var inte ovanligt att denna grupp bestod av ett förhållandevis stort antal personer.³¹⁰

Under 1600- och 1700-talen var det vanligt att avradslanden användes för fåbodbruk. John Frödin har gjort en ingående studie av jämtländskt fåbodbruk med särskilt fokus på norra Jämtland. Hans undersökningar visar att de jämtländska avradslanden i stor utsträckning användes som fåbodområden.

Fåbodbruket var en viktig sysselsättning för den jordbrukande befolkningen i Jämtland. Forna tiders jordbruk var betingat av att ett extensivt åkerbruk förenades med en extensiv boskapsskötsel. Ju starkare bebyggelsen var koncentrerad till små fläckar odlingsbar mark, desto längre bort i skogarna måste byborna skicka boskapen. Till slut blev man nödsakad att under den varma årstiden hålla dem på så avlägsna betesplatser, att den medföljande personalen inte kunde uppehålla sig i byn under natten, utan särskilda bostäder måste uppföras åt dem ute i skogarna. Fåbodbygden eller den sekundära bygden blev ett hjälpmedel för att vidmakthålla huvudbygden genom en exploatering av de stora skogsvidderna.³¹¹ I takt med att befolkningen ökade upplevde fåbodsväsendet en kraftig expansion som började i mitten av 1700-talet och kulminerade i slutet av 1800-talet.³¹²

Det kan noteras att fåbodbruket har likheter med renskötseln, i det att fåbodbrukarna flyttade mellan sina olika betesmarker för att inte utnyttja dem för hårt. De kunde ha hemfåbodar – fåbodvallar nära byarna – och långfåbodar – fåboddar på längre avstånd från hemmanen. I fåbodbruket ingick förutom boskapsskötsel också slätterbruk och odling. Frödin ger också exempel på att fåbodbruket kunde

³⁰⁹ Larsson, 1978, avskriftssamlingen i Skattefjällsmålet band 15 b, s. 14 med hänvisning till guvernör Carl Larsson Sparre i brev den 3 september 1667.

³¹⁰ I Tideman, 1750, *Jämtlands afradsländ*, s. 27–39, redovisas uppgifterna detaljerat. Jfr Bromé, 1954, s. 356 f.

³¹¹ Frödin, 1927, s. 20 f.

³¹² Rumar, 2014, s. 171 f.

vara förenat med fiske (dock är exemplet först från början av 1900-talet). Det kunde hända att fåbodarna utvecklades till permanenta bosättningar.³¹³

De som innehade kronoavradsland kunde upplåta plats där för fåbodor eller betesrätt. Det finns mängder av exempel på detta i rannsaktionshandlingar. Upplåtelseerna gavs in till häradsrätten.³¹⁴ Detta påminner alltså om hur det kunde gå till på skattefjällen.

Särskilt om skattlagda fisken och jakt och fiske på avradsland

Historikern Nils Ahnlund har undersökt fiskets betydelse fram till år 1537. Han skriver att den gamla fångstkulturen till sitt väsen var utpräglad extensiv; avstånden skrämde inte. Från socknarna kring Storsjön tog man sig gärna till rikare givande fjällfisken ute i periferin; sambandet med fåbodväsendet är i det avseendet, liksom i fråga om jakten, lätt att gripa, fortsätter han. Denna expansion sammanföll till stor del med det hävdvunna utnyttjandet av avradsmarken men ytttrade sig även på andra sätt. Där allt var upptaget kunde man skaffa sig tillträde mot avtalad ersättning.³¹⁵

Ahnlund skriver att det inte alltid är lätt att i handlingarna skilja böndernas ström- och insjöfisken under gårdarna från de talrika fisken under kronans principiella disposition, som träffades på de vidsträckta, åt enskilda upplåtna, avradslanden. Också dessa utgjorde ju en fast tillgång, förutsatt att den stadgade grundavgiften eller avraden regelbundet betalades. Många gånger hade nog avradslanden sitt främsta värde genom fiske, skriver Ahnlund. De direkta uppgifterna om avradsfiskena är tämligen sparsamma, av vilket torde följa att systemet alltmera fick den oomtvistliga traditionens hävd, fortsätter Ahnlund.³¹⁶

Enligt Larsson, docenten och språkvetaren Herman Geijer (1871–1943) och Bromé var jakt och fiske en viktig del av avradslandens betydelse, och beskrevs ofta – vida oftare än fåbodbruk – som ändamålet till varför ett avradsland böxlades och innehades.³¹⁷ Samtliga hänvisar dock som stöd för påståendet till samma ursprungliga refe-

³¹³ Jfr Frödin, 1927, s. 141–160.

³¹⁴ Larsson, 1972–1975, avskriftssamlingen i Skattefjällsmålet, band 7 c, s. 2 ff. och 89 f. Ytterligare exempel följer i handlingen 7 c.

³¹⁵ Ahnlund, 1948, s. 454.

³¹⁶ Ahnlund, 1948, s. 460.

³¹⁷ Geijer, 1937–1940, s. 21 f., jfr Bromé, 1954, s. 353 f. och Larsson, avskriftssamlingen i Skattefjällsmålet, band 14 b, s. 6.

rens, nämligen professorn i historia Edvard Bull den äldre (1881–1932), som skriver att:

Fäbodarna i Jämtland har till den allra största delens vidkommande legat i avradslanden; och när man ser att frågor om rättigheter till avradsland spelar en så betydande roll som de verkligen gör, i dokumenten från slutet av medeltiden, frestas man att utgå från att fäbodnäringen här är av viss betydelse. Men den nämns inte uttryckligen; det är jakt- och fiske- rättigheterna som tydligt träder fram i dokumenten om avradsland; av och till nämns en slätteräng eller liknande, egentligt kreatursbete aldrig. Och när allt kommer omkring är det kanske därför rimligast att anta att fäboddrift inte har spelat någon större roll i Jämtland förrän på 1500-talet – efter att det nyröjningsarbete som inleds i slutet av 1400-talet hunnit verka ett tag.³¹⁸

Norstedt noterar att Bull talar enbart om förhållandena i slutet av medeltiden. Hennes intryck av de undersökta källorna, främst 1666 års avradslängd, är att omnämningen av jakt och fiske som syfte med avradsland inte synes ha gällt fjällområdet. Norstedt konstaterar samtidigt att det vore av värde att titta specifikt på de avradsland som ligger nära skattefjällen och undersöka villkoren för dem för att kunna bilda sig en tydlig uppfattning om konkurrensen på varje enskilt fjäll.³¹⁹

I början av 1700-talet klagades det över att fisket inte längre var så lönande som förr, utom i fjällsjöarna, där man ännu fick fisk nog, skriver Bromé.³²⁰ Här ska noteras att begreppet fjällsjöar inte behöver ha syftat just på sjöar i skattefjällen, utan det kan ha varit fråga om sjöar som låg ”till fjälls” till skillnad från sjöar som låg nära hemmanen.

Om jaktens och fiskets betydelse för avradslandsinnehavarna, och därmed sammanhängande intressekonflikter, vittnar Föllinges pastor Olof Sebrelius, som i mitten av 1700-talet i ett brev till landshövdingen i Gävle framförde sina tankar om nybyggesverksamhetens möjligheter. Efter att ha beskrivit ett flertal platser som enligt Sebrelius skulle kunna besittas av nya åbor, bland annat utmed sjöarna Svaningen, Fågelsjön och Hetögeln norr om Strömsund, beskriver han som ett av de två största hindren för nybyggesverksamhet att innehavare av avradsbrev i ”denne ödemark” försökte avskräcka ny-

³¹⁸ Bull, 1927, s. 114.

³¹⁹ Uppgifter från Gudrun Norstedt i samband med faktagranskning av texten. Att undersöka villkoren för varje avradsland har det inte funnits utrymme till inom ramen för utredningen.

³²⁰ Jfr Bromé, 1954, s. 365–367. Gudrun Norstedt har vid sin faktagranskning noterat att det är oklart vilka fjällsjöar Bromé avser eftersom han inte anger några exempel – begreppet ”fjäll” kan ha syftat på utmark och inte nödvändigtvis på vad vi i dag menar med den egentliga fjällmiljön.

byggare från att bosätta sig där eftersom de ville fortsätta att jaga och fiska på markerna. Sebrelius skriver att innehavarna av avradsbrev ville försvara skogar till ”3 a 4 mils längd”, fastän de till hemmanets uppehållande bara behövde högst en mil. ”Ty utom dess på många ställen ett otillbörligt älgskjutande torde föröfwas, som ej så lätt, när en så widh begrepen ansenlighet i Ödemarken blefwe förebygd, torde för sig gå, så är deras djurfänge och fiske, ehuru litet det kan wara, och fast nu merendels mera skulle löna sig att den därpå använda tiden nyttja till hemmanets bättre häfd och bruk, likwäl detsamma, hwarmed de söka genom syner och långliga undersökningar at afskräcka dem, som sig till ödemarckens upodling anmäla”.³²¹

Bergverk

En lappman upptäckte redan år 1643 en silverfyndighet på Oldfjället i Offerdal, skriver Bromé. Det svensk-danska kriget innebar dock att någon bruksdrift inte kunde igångsättas eller pågå. I allmänhet hade det varit lappar som funnit malmförekomsterna i de äldre norrländska fjälltrakterna. Så var det alltså beträffande fyndigheten på Oldfjället och även den några decennier senare påträffade kopparmalmen vid Ramundberget i Ljusnedal i västra Härjedalen. Här uppfördes på 1680-talet hytta, smedja och vattensåg vid Ljusnedalsforsen. För att bygga bostäder åt gruvarbetarna köptes mark från bönderna i Funäsdalen, närmare bestämt deras fåbodmark i Wallarna. Dessa blev brukets vallar och så uppkom namnet Bruksvallarna som var byn där arbetarna bodde.

Försöken att utvinna malm blev dock inte särskilt lyckade. I Oldfjället pågick de först till ungefär 1680-talet, men sedan låg silvergruvan öde under det närmaste halvsekle. Den lockade dock allt emellanåt till nya undersökningar och spekulationer.³²² I koppargruvan i Ljusnedal övergick man på 1700-talet till att bryta järn. Även om inte heller järnframställningen blev någon särskilt bra affär, lades bruket ner först 1879. Ljusnedals bruk hade då varit Härjedalens enda industri i nästan 200 år.

Försök gjordes också att bryta koppar i Handöl i Åre socken, men malmen tog slut. En tid därefter upptäcktes dock ett rikt kop-

³²¹ Larsson, 1979, avskriftsamlingen i Skattefjällsmålet, band 20 h, s. 4.

³²² Bromé, 1954, s. 326–328.

parmalmsstreck på Åreskutan, och några år därefter uppdagades en liknande fyndighet i Fröå. Upptäckten på Åreskutan gjordes år 1742 och Fröå gruva upptäcktes år 1744. På Åreskutan upptogs efter hand en hel del gruvor och skärpningar (dagbrott). Med dessa gruvor som produktionsbas uppfördes smälthyttor för kopparen först i Järpen och Fröå, vilka dock nedlades efter några år, och sedan i Huså, Slagsån och Semlan. Av dessa var anläggningen i Huså den i alla avseenden förnämsta och under årens lopp växte en omfattande industri-anläggning fram nordöst om Huså. Arbetare till bruket hämtades framför allt från Falun. De byggde torp åt sig med bolagets hjälp. Huså kopparverk föranledde därför en omfattande kolonisation på förut obebyggd mark.³²³

Skansar och befästningsverk

Jämtlands och Härjedalens historia är präglad av flera krig mellan Sverige och Norge/Danmark. Om detta vittnar spåren efter de gamla skansarna från 1600- och 1700-talen. Sådana skansar fanns till exempel i Järpen, Kall, Duved och Långå, och de kunde under perioder husera hundratals soldater, som ibland störde landskapens invånare i deras jakt och fiske.³²⁴

Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan sägas att renskötande samer har levt och verkat i renbetesfjällen sedan århundraden tillbaka – i vissa delar av fjällområdena säkert sedan medeltiden och tidigare. Mycket tidiga uppgifter finns om att samer betalat skatt för delar av fjällmarkerna. I Frostviken och Hotagsfjällen finns till exempel sådana uppgifter redan från 1500-talet.

Mot slutet av 1600-talet hade ett system utformats med mer bestämda skattefjäll som kunde gå i arv. I Härjedalen tillkom de flesta inrymningarna på skattefjällen först under 1700-talets första decennier. Även i Dalarna skattlades fjällen förhållandevis sent, efter 1700-talets mitt, och då med villkor om att skattefjällsinnehavaren

³²³ Ullberg, 1969, *En bok om Kall*, s. 249–251, jfr s. 31.

³²⁴ *Skansar och befästningsverk, reseguide i karolinernas fotsår genom Jämtland och Trøndelag*, jämt-trønderska föreningen Armfeldts Karoliner, karoliner.com/wp-content/uploads/dokument/Skansar_och_befastningsverk.pdf och Bromé, 1954, s. 359.

inte fick fiska i böndernas avradsbelagda sjöar och inte fick jaga. Marker i norra Dalarna har trots det tidigt använts av renskötande samer under olika perioder.

Under slutet av 1700- och början av 1800-talet genomfördes avvittringarna i Jämtlands län på ett sätt som gjorde att de renskötande samerna förlorade stora områden renbetesmark. Detta resulterade så småningom i Skattefjällsbrevet år 1841, där de renskötande samernas kvarvarande rättigheter specificerades och skyddades, och i att privata marker köptes in av staten för att upplåtas som renbetesmark (utvidgningshemmanen).

I Jämtlands och Dalarnas län finns en jordbruksbebyggelse belagd i vart fall från medeltiden, i vissa områden från järnåldern. Bebyggelsen har varit koncentrerad till dalgångarna och har ofta följt de gamla färd- och handelslederna mot Norge. Bönderna i områdena har tidigt nyttjat stora arealer utmark mot årlig ränta till kronan genom systemet med avradsland. Avradslanden kunde vara flera mil i omkrets och innefattade ofta jakt- och fiskerätt. De kunde ligga på flera mils avstånd från hembygden.

Landskapen Jämtland, Härjedalen och Dalarna skiljer sig alltså historiskt sett i flera avseenden från Lappland. Det har inte varit fråga om något ursprungligen samiskt sammanhängande land som så småningom koloniserats av bönder, utan förhållandena har i stället varierat betydligt på lokal nivå.

Det finns också fler skillnader mellan markanvändningen, och hur den har behandlats av myndigheter, i Jämtlands och Dalarnas län jämfört med Lappland. Dessa skillnader kommer att beskrivas i nästa avsnitt.

10.5.5 Skattefjällens rättsliga status

Jord indelades förr i tiden i tre kategorier; frälse-, krono- och skattejord. Skattejord var den jord som det utgick jordskatt för. Skattejord var föregångaren till det moderna markägandet så som det ser ut i dag. Frälsejord var fri från skatt och disponerades av kyrkan eller adeln. Kronojord var mark som disponerades av kronan (staten).

Kännetecknande för skattemannarätten till mark var att skattebonden mot jordskatt hade en mot utomstående skyddad rätt att ensam nyttja sin jord och tillgodogöra sig dess avkastning. Jorden gick

i arv och innehavaren hade rätt att förfoga över den genom överlåtelse.³²⁵ Ytterligare ett kännetecken för skattejord var att det fanns bestämda gränser för marken – laga rå och rör, som det kallas i lagstiftningen.³²⁶

När det gäller Lappland var de samiska markrättigheterna historiskt knutna till lappskatteland. Där hade lappskattelandsinnehavarna, som tidigare nämnts, ett rättsskydd i häradsrätterna som i väsentliga delar liknade en skattebondes.³²⁷ Lappskattelandsinnehavaren var den som rådde över jakten och fisket på lappskattelandet och som ensam bestämde om det skulle upplåtas jakt och fiske där. Detta framgår av målen i häradsrätterna där den samiska sedvanan var en del av rättstillämpningen.

I Jämtland och Härjedalen fanns inte några lappskatteland. I stället fanns skattefjäll som användes för samisk renskötsel. En ytterligare specifik företeelse för Jämtland och Härjedalen var det ovan beskrivna systemet med avradsland – utmarker nyttjade av jordbruksbefolkningen mot en särskild avgift till kronan. Systemet med avradsland och skattefjäll benämndes av myndigheterna som att innehavarna av avradsland och skattefjäll böxlade marker av kronan på vissa villkor. Den statliga rådigheten över sådan kronojord var starkare än över skattejorden i den bemärkelsen att frågor om skattejord inte avgjordes av en kunglig befallningshavare utan av häradsrätten med dess lokala förankring och särskilda konstitutionella ställning.

Styrkan i rättsskyddet för skattefjällen bedöms lämpligen med utgångspunkt i en jämförelse med rättsskyddet för lappskattelanden. Vid en sådan jämförelse måste också avradslandens rättsliga status beaktas. Hur starkt rättsskydd innehavaren av ett avradsland eller ett skattefjäll åtnjöt är en indikator på vad som ingick i innehavarens rättighet – ett starkt rättsskydd liknande en skattebondes indikerar en rätt till upplåtelser och tvärtom.

Avradslandens respektive skattefjällens rättsliga ställning har betydelse för frågan om hur stark rätten till jakt och fiske varit på sådana områden. Skulle det för skattefjällens del vara en ställning som i väsentliga delar liknade en skattemannarätt, och ställningen alltså hade likheter med den som följde med lappskattelanden före år 1750,

³²⁵ Se till exempel NJA 1981 s. 1, s. 184.

³²⁶ 1 kap. 4 § första stycket jordabalken.

³²⁷ Intressant att känna till är även att innehavare av lappskatteland i sydsamiskan kallades för "skattiebönte" (skattebonde), Pettersson O.P., 1979, *Kristoffer Sjulssons minnen*, Nordiska museet, s. 55.

talat det för starka rättigheter till jakt och fiske för innehavarna, vilka antagligen inkluderade en rätt till upplåtelser. Skulle skattefjällens rättsliga status snarare likna avradslandens, med en rätt som härleds från staten och där staten hävdade sin ställning som markägare, talat det tvärtom emot att en hävdvunnen ensamrätt till upplåtelser motsvarande Girjas samebys har kunnat etableras.

Vad som kännetecknar ett starkt rättsskydd

Skattebönder och lappskattelandsinnehavare hade gemensamt att de hade ett starkt rättsskydd för sin mark. Ett sådant starkt rättsskydd för jord inbegriper ett laga skydd mot intrång, vilket i sin tur är beroende av geografiska gränsbestämningar. Sådana geografiska gränsbestämningar har utgjorts av laga rå och rör, eller andra erkända fasta gränsmärken.

Gränsbestämningarna har förutsatt ett statligt engagemang eller ett godtagande av myndigheter av ett påstående om att en gräns tidigare har gällt. Äldre gränsbestämningar kan framgå av häradsrätternas praxis. Att häradsrätten var beslutande instans i en gränstvist eller annan markfråga är i sig ett tecken på att det var fråga om skattejord. När det gällde frågor om kronojord var i stället kungliga befallningshavaren behörig myndighet.

Att markinnehavaren utan statens godkännande kunde överlåta sin mark till andra genom försäljning eller gåva visar också på ett starkt rättsskydd. Den som hade en sådan befogenhet hade i regel också en befogenhet att upplåta nyttjanderätter till marken. Om en markinnehavare fritt kunde disponera över överlåtelser och upplåtelser utan att behöva vända sig till kungliga befallningshavaren eller andra statliga representanter, så talar det alltså för att innehavaren hade en ställning som liknade den som skattebönder hade. Enbart den omständligheten att mark kunde gå i arv kan däremot inte tillmätas någon avgörande betydelse, eftersom såväl skatte- som kronojord kunde ärvas.

Instituten skattefjäll och avradsland

Det är antagligt att obebyggd mark enligt svensk rättsåskådning länge betraktades som herrelöst land (*res nullius* eller *res communis*), som kunde ändra status genom ockupation och specifikation, det vill säga

att någon eller några enskilt eller samfällt tog marken i besittning och använde den till sin nytta. I Norge var rättsuppfattningen annorlunda. Den norske kungen Magnus Lagaböters landslag från 1200-talet innehåller ingående bestämmelser om konungens allmänning och bondens jord, bland annat om konungens rätt att ”böxla/bygsla” mark till vem han ville, om straff för olovligt utnyttjande av allmänning och om slitande av gränstvister på det sätt att 12 odalbönder eller andra myndiga män med sin ed skulle bekräfta rätta skiljemärken mellan allmänning och bondens egen jord. En i huvudsak härmed harmoniserande rättsåskådning har sannolikt funnits som bakgrund för utvecklingen i Jämtland.³²⁸ Allmänningar och avradsland finns omnämnda i jämtländska handlingar från så långt tillbaka som 1300-talet. Att begreppet allmänning förekommer så tidigt i Jämtland har, liksom förekomsten av avradsland, att göra med inverkan av norsk rätt; begreppet konungens allmänning var tidigare och starkare utbildat där.

Det bör noteras att bondens jord, det vill säga mark som hörde till enskilda hemman, inte enbart bestod av åker, äng slätter och betesmark utan även kunde omfatta skogs- och utmark, så kallad skatte-skog.³²⁹ Historiskt talades i Jämtland om ”skattemilen” och ”avrads-milen”. Skattemilen var skogstrakten (skatteskogen) närmast gården, den som betraktades som privat egendom. Denna mils frihet gällde om tätare bebyggelse inte utgjorde hinder. Avrads-milen var det som låg närmast utanför skattemilen. Utanför avrads-milen vidtog den obyglade kronoallmänningen. Exempel på detta kan ses i ett avgörande från år 1536 i en skogstvist mellan Våle byamän och Gulle i Kälen, Bodsjö socken. Tvisten avgjordes på så sätt att Gulle skulle vara fri en mil från sin gård emot bygden och en mil från sin gård på andra sidan.

Mer än 100 år senare fanns fortfarande liknande bestämmelser om att gårdar skulle ha ett område på en mil på alla sidor, en halv mil runt sjön och liknande.³³⁰

Avradslandens rättsliga status har beskrivits av flera forskare, bland andra Sten Rudberg och Lars Rumar, och har också undersökts närmare i Skattefjällsmålet av överlantmätaren Valfrid Larsson. Dessa tycks i flera avseenden vara eniga om systemets särskiljande kännetecken, vilka kan sammanfattas enligt följande.

³²⁸ Ahnlund, 1948, s. 443 och Geijer, 1937–1940, *Konungens allmänning och socknarna i västra Jämtland år 1351*, s. 10 och 21.

³²⁹ Larsson, 1978, avskriftssamlingen i Skattefjällsmålet, band 14 b, s. 119.

³³⁰ Bull, 1927, s. 92.

Systemet med avradsland är karakteristiskt för Jämtland och innebär att Jämtland intar en särställning i fråga om gränsdragning mellan kronans och enskild mark.

Avradslanden fanns på skilda håll, även uppe i fjälltrakterna. De kunde ha en utsträckning av flera mil. De utarrenderades av kronan, vanligen inte till en person utan till flera, och avsåg inte att bebyggas utan skulle understödja svaga hemman genom att förse dem med behövliga betesmarker, skog och slätter.

Redan före den svenska tiden tycks avradslanden i praktiken ha bibehållits med ständig besittningsrätt för innehavarna, och en sådan utlovades också så länge avraden betalades, i speciella avradsbrev efter 1666 års rannsakan. Avradsinstitutet synes under denna tid snarast ha inneburit en säkrare garanterad rätt för de enskilda bondeintressena att exploatera utmarkerna, än vad man känner till från andra delar av landet.³³¹

Flera forskare har behandlat frågan om skattefjällens rättsliga natur, sett i ljuset av en jämförelse med avradslanden.

Jur. dr. Gunnar Prawitz uppfattning är att skattefjällsinnehavarna hade ett starkt rättsskydd för sina marker, som i flera avseenden liknade skattebondens. Till stöd för det hänvisar han till juristen Arnold Ræstad. Ræstad i sin tur skriver, att även om man inte kan följa utvecklingen i delar, finns det god grund för antagandet att förhållandet med böxel, i alla fall i Jämtland, går mycket långt tillbaka i tiden. I Jämtland måste lapparnas bruksrätt mycket tidigt ha vilat på en bygsel (böxel) eller därtill svarande ”utvisning” (utpekande) från fogdens sida. Ræstad anger inte uttryckligen vad han menar med mycket tidigt, men eftersom begreppet bygsel inte förekommit i svensk rätt, följer att det måste handla om tiden före år 1645; avradslanden och avradspenningarna går tillbaka sedan medeltiden.³³² Prawitz hänvisar också till att kronan enligt hans uppfattning i vissa rannsakingar inte tycktes ha uppfattat fjälltrakterna som kronans mark, och att häradsrätterna enligt hans bedömning behandlade skattefjällen som skattejord åtminstone före år 1760.³³³

Prawitz bedömning är att länsstyrelsens, alltså kungliga befallningshavarens, befattning med skattefjällsärendena hänför sig till tiden efter 1700-talets mitt.³³⁴ Han redovisar flera fall till stöd för sin

³³¹ Jfr Rudberg, 1957, s. 123.

³³² Prawitz, 1968, *Samernas skattefjäll, II, Renbetesfjällen VI*, s. 18 f, se Ræstad, 1928, s. 236.

³³³ Prawitz, 1967, *Samernas skattefjäll II, Renbetesfjällen IV*, s. 35 f.

³³⁴ Prawitz, 1966, *Samernas skattefjäll I*, s. 176.

bedömning. Det finns dock också ett antal fall i hans sammanställningar där länsstyrelsen ansågs vara beslutande myndighet även före år 1750.³³⁵

Enligt Prawitz synes rättsuppfattningen ha varit att den jakt- och fiskerätt som man betalade avrad för också var en ensamrätt, såväl på avradslanden som i skattefjällen. Av de mål som Prawitz undersökt framgår att det förekom att avradslandsinnehavare och skattefjällsinnehavare tvistade om vem som hade jakträtt i ett visst område. De var i sådana situationer i och för sig eniga om att den som hade avradslandet eller skattefjället också hade jakt- och fiskerätten, men tvisterna gällde var gränserna gick. Det förekom att häradsrätten förklarade att ett fiske skulle vara enbart för skattefjällsinnehavarens bruk eftersom det låg inom skattefjällets gränser. Det förekom också att samer väckte enskilt åtal avseende olovligt fiske och olovlig jakt på skattefjäll.

Prawitz slutsats, mot bakgrund av hans genomgång av domboksprotokoll, är att det historiskt riktiga sättet att se på den samiska rätten på renbetesfjällen är att den inte ingick i kronans äganderätt och inte heller var härledd från kronan, utan rätten motsvarade en skattebondes rätt, det vill säga en äganderätt. Dessa slutsatser avfärdades dock som tidigare nämnts i Skattefjällsdomen, och domstolen lade inte någon avgörande vikt vid att man i äldre tider ibland använt uttryck som "äga" om skattefjällen.³³⁶

Professorn i civilrätt Åke Holmbäcks bedömning är att skattefjällen inte innehades med skattemannarätt. Han stödjer sin uppfattning på att markerna var norska statens när svensk rätt infördes i landskapen.³³⁷ Holmbäcks slutsats är att såväl avradslanden som skattefjällen i grunden utgjorde kronans mark, och att omständigheten att landen gick i arv inte ändrar det förhållandet, eftersom även nyttjanderätt till kronomark kunde ärvas.³³⁸

Överlantmätaren Valfrid Larssons bedömning är att såväl kronoavradsländ som renbetestrakter betraktades som kronomark, och alltså inte som enskilda egendom, och att så har det sett ut ända

³³⁵ T.ex. Johan Anderssons begäran att inrymmas på Axhögen och del av Flatrun år 1734, där häradsrätten tillstyrkte synemännens förslag men hemställde det till landshövdingens gottfinnande, Prawitz, 1967, *Samernas skattefjäll II, Renbetesfjällen IV* s. 17 f. Även i fråga om bättre rätt till skattefjäll år 1698 har häradsrätten anmärkt att den saknar jurisdiktion i frågan, och tydligen menat att målet borde avgöras av kungliga befallningshavaren, s. 26.

³³⁶ Jfr NJA 1981 s. 1, s. 180 f.

³³⁷ Holmbäck, 1922, s. 44 f.

³³⁸ Holmbäck, 1922, s. 25 f.

sedan freden vid Brömsebro år 1645, när norska böxelland också var kronans mark.³³⁹ Detta framgår enligt Larsson bland annat av villkoren för böxel. Han anför ett exempel från mitten av 1600-talet, enligt vilket ett skattefjäll i böxlingsvillkoren beskrevs som kronomark, och det samtidigt förklarades att det inte fick bortböxlas av innehavaren.³⁴⁰ Larsson bedömer att skattefjällen var en sorts avradsland. Som skäl anger han bland annat att villkoren var liknande för de två typerna av markanvändning, samt att man i jordeböckerna använde benämningen avradspenningar både för böndernas avradsland och för lapparnas räntor för fjällen, med hänvisning till 1646, 1696, 1702 och 1708 års jordeböcker.³⁴¹

Larssons bedömning är alltså att varken skattefjälls- eller avradslandsinnehavare var likställda med skattebönder, utan i stället hade en arrendeliknande rätt till kronans marker – och att marken ansågs vara kronomark även före år 1750. Han bedömer också att både skattefjälls- och avradslandsinnehavare hade rätt till jakt och fiske fritt från störningar av intrång på sina arrenderade marker.

Även landsarkivarien Lars Rumar slutsats är att varken avradslanden eller skattefjällen innehades med någon skattemannarätt. Som grund för det uppehåller han sig bland annat vid att förhållandena beträffande såväl avradslanden som skattefjällen var oklara när det gäller deras gränser, vilket visar på rättigheternas svagare natur.

Rumar skriver att gränserna mellan kronans marker och avradslanden var oklara, och att detta i än högre grad gällde skattefjällen. Trots seriösa försök i slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet att bringa klarhet i saken har ingen lyckats identifiera deras omfattning. Skattefjällen stod i praktiken till fri disposition för bondesamhällets behov av betes- och slättermarker. Expansionen av fåbodar i fjällvärlden eller deras omedelbara närhet är bara ett av belägen för detta, enligt Rumar.³⁴² Särskilt i Härjedalen var gränserna ytterst oklara, skriver han.³⁴³ Rumar bedömer att både avradslanden och skattefjällen var avradsland på kronoallmänningar.³⁴⁴

³³⁹ Larsson, 1975, avskriftssamlingen i Skattefjällsmålet, band 10 b, s. 31.

³⁴⁰ Larsson, 1968–1969, avskriftssamlingen i Skattefjällsmålet, band 4 b, s. 25.

³⁴¹ Larsson, 1978, avskriftssamlingen i Skattefjällsmålet, band 15 b, s. 20.

³⁴² Rumar, 2014, s. 24.

³⁴³ Rumar, 2014, s. 140.

³⁴⁴ Jfr Rumar, 2014, s. 31 och s. 90 f. med hänvisning till Dahlgren, 1982, s. 440.

Bedömningen i Skattefjällsmålet

Frågan om likheter och skillnader i rättskyddet mellan skattefjäll, lappskatteland och avradsland var föremål för viss diskussion i Skattefjällsmålet. I domen gör Högsta domstolen betydelsefulla uttalanden om skattefjällens rättsliga natur. Ett sådant handlar om att enligt vad som gällde enligt äldre svensk rätt kunde man knappast tala om äganderätt till mark i modern mening för enskilda ofrälse personer under 1600-talet, och för övrigt inte heller under större delen av 1700-talet. Närmast kunde det bli fråga om de rättigheter som vid denna tid tillkom en skattebonde (skattemannarätt). Väsentliga drag i denna rätt var att bonden hade en mot utomstående skyddad rätt att själv nyttja sin jord och tillgodogöra sig dess huvudsakliga avkastning, att jorden gick i arv, att bonden ägde förfoga över den genom överlåtelse, pantsättning och i vissa fall testamente samt att, om arvejord såldes utanför släkten, bondens släktingar på grund av börsrätt fick lösa den till sig efter uppbud på tinget.

En betydelsefull fråga i Skattefjällsmålet var om samerna på skattefjällen under den aktuella tiden hade en rätt till områdena som var att jämställa med skattemannarätt och som därför på motsvarande sätt kunde utveckla sig till äganderätt i nutida bemärkelse.³⁴⁵

I Skattefjällsmålet noterade Högsta domstolen att domboksmaterial från nordliga Sverige och Finland – alltså det som handlade om lappskatteland – kunde tyda på att samer av lokala domstolar under 1600-talets senare del närmast betraktades som ägare till mark som de innehade i dessa trakter.³⁴⁶ Senare i domen uttalas att man i de nordligaste lappmarkerna får räkna med att särskilda förhållanden hade påverkat myndigheternas inställning till samernas rätt, och att det också var möjligt att samisk landssed i viss mån hade påverkat domstolarnas bedömningar där; i dessa nordliga trakter hade samer nämligen i stor utsträckning deltagit i häradsrätterna som ledamöter i nämnden.³⁴⁷

Beträffande skattefjällen uttalade domstolen att deras norska förhistoria kunde tänkas ha påverkat rättsläget också efter att de kommit under svensk jurisdiktion. Man kunde inte av utredningen kring myndigheternas behandling av skattefjällen dra några bestämda slutsatser om områdenas rättsliga ställning vid tiden för Brömsebrofre-

³⁴⁵ NJA 1981 s. 1, s. 184.

³⁴⁶ NJA 1981 s. 1, s. 187 – i sammanhanget hänvisades till material från Prawitz och Fellman.

³⁴⁷ NJA 1981 s. 1, s. 191.

den. Statens påstående i målet om att skattefjällen vid den tiden utgjorde avradsland var alltså inte styrkt. Vad som framkommit om samernas skatteförhållanden tydde å andra sidan enligt domstolen knappast på att deras rätt på skattefjällen vid denna tid likställdes med en skattemannarätt.³⁴⁸

Domstolens bedömning för skattefjällen var att förutsättningarna vid Brömsebrofreden varit ogynnsamma för att samerna på de omtvistade fjällen skulle kunna ha förvärvat en rätt motsvarande skattemannarätt eller liknande. Samerna hade varit få till antalet i förhållande till områdets storlek och haft få renar. Bruket hade alltså varit föga intensivt. Vidare förekom viss konkurrens om bruket från de bofastas sida. Det var tveksamt om det funnits någorlunda fasta gränser för områdena. I Jämtland, där det var ostridigt att inga samer hade deltagit i häradsnämnden, hade det heller inte framkommit någon benägenhet för domstolarna att på grund av samisk sedvanerätt avvika från annars tillämpade rättsregler. De trakter där det funnits en tendens att likställa samer med skattebönder, särskilt Torne och Kemi lappmarker, låg långt ifrån de omtvistade områdena. Över huvud taget syntes det enligt Högsta domstolen mindre träffande att just i fråga om Jämtland tala om gammalt samiskt land där det funnits etablerade samiska sedvanor som bort respekteras.³⁴⁹

Samerna hade därför inte förvärvat någon rätt motsvarande en skattemannarätt vid tiden efter Brömsebrofreden. Däremot hade samer på skattefjällen omkring år 1645 på grund av sin långvariga användning av fjällområdena en stark bruksrätt till dessa, som åtnjöt skydd hos domstolar och andra myndigheter. Som framgått var det delvis oklart vilka befogenheter de hade på sina områden vid denna tid. De torde enligt domstolen i vart fall ha haft rätt till renbete, fiske och jakt samt till skogs fång för eget behov.³⁵⁰

Några decennier efter Brömsebrofreden gjorde andra faktorer sig gällande, vilka enligt Högsta domstolen talade emot att det samiska bruket skulle kunna grunda en motsvarighet till skattemannarätt till fjällen. Beträffande tiden från mitten av 1600-talet till 1700-talets slut hade det i Skattefjällsmålet lagts fram ett omfattande domboksmaterial som bland annat rörde beslut av häradsrätter om inrymningar på olika fjällområden – en typ av ärenden som vid denna tid

³⁴⁸ NJA 1981 s. 1, s. 192.

³⁴⁹ NJA 1981 s. 1, s. 196.

³⁵⁰ Jfr NJA 1981 s. 1, s. 197.

började bli vanlig. Såvitt gällde nordligare delar av landet tydde materialet på att samer ofta betraktades som likställda med skattebönder åtminstone i vissa avseenden. Rörande skattefjällen i Jämtland var bilden dock oklar enligt Högsta domstolen. Endast undantagsvis syntes samer ha påstått sig vara ägare till skattefjäll eller gjort liknande uttalanden vid domstolen. I några fall hade innehavaren av ett fjäll tydligen ansetts utan tillstånd av domstol eller länsstyrelse kunna förfoga över detta som sin egendom genom att överlåta eller pantsätta det. Inte sällan hade samer förfogat över fiskerätten på fjället. Fram till mitten av 1700-talet tycktes renbetet, jakten och fisket ha tillkommit samer med ensamrätt, om man med ensamrätt menar en rätt som var skyddad mot intrång av andra enskilda, bedömde Högsta domstolen.³⁵¹

Domboksmaterialet i målet gav enligt domstolen sammanfattningsvis inte något väsentligt stöd för att samer på de omtvistade skattefjällen under tiden fram till mitten av 1700-talet hade en ställning som liknade skattebönders. Å andra sidan gav materialet inte heller något klart belägg för att fjällen ägdes av staten framför samerna.³⁵² Domstolen konstaterade att samernas rätt till jakt och fiske historiskt utgjort en starkt skyddad bruksrätt som i vart fall torde ha omfattat rätt till fiske och jakt till husbehov.³⁵³ Vidare ansåg domstolen det bekräftat att detsamma fortfarande gällde år 1789 och att rätten till jakt och fiske då var skyddad mot intrång av enskilda.³⁵⁴

I fråga om samerna historiskt också haft rätt att upplåta jakt och fiske var läget enligt domstolen mer oklart. I äldre tider hade upplåtelser från samers sida förekommit, i vart fall beträffande fiske. Emellertid hade också kronan under 1700-talet och i början av 1800-talet gjort upplåtelser av vissa fiskerätter på fjällen.

Domstolen gick därefter över till att pröva betydelsen av det så kallade Skattefjällsbrevet. Bakgrunden till brevet var att samerna protesterade mot de intrång på renbetesmarkerna som avvitringsarna orsakade. Protesterna föranledde att en kommitté tillsattes som skulle behandla avvitringsfrågor i Hede pastorat i Härjedalen. Hedekommittén fick också i uppdrag att utreda en begäran från de jämtländska samerna där de klagade över brist på renbete sommartid samt begärde att bli skilda från bönder och nybyggare, att få råskillnadskartor och

³⁵¹ NJA 1981 s. 1, s. 201.

³⁵² NJA 1981 s. 1, s. 201 f.

³⁵³ NJA 1981 s. 1, s. 197.

³⁵⁴ NJA 1981 s. 1, s. 234.

att få behålla de trakter som de från äldre tider hade innehaft. På grundval av den utredning som kommittén gjorde tillkom Skattefjällsbrevet den 20 april 1841.³⁵⁵

Brevets väsentliga innebörd var att skattefjällen nu skulle tilldelas vissa avgränsade betesmarker som skulle mätas ut och gränsbestämmas, och att nybyggesverksamheten på fjällen tills vidare skulle stoppas. För markerna skulle lapparna betala årlig ränta. Tvister om gränser mellan skattefjäll, eller mellan skattefjäll och angränsande mark, skulle prövas av länsstyrelsen. Fisket i sjöar och strömmar inom skattefjällen skulle, om det inte redan var räntebelagt, följa betesrätten mot särskild ränta.

Högsta domstolen ansåg att Skattefjällsbrevets innebörd och dess förhållande till tillämpliga avvitringsförrättningar i vissa hänseenden var oklara. Domstolen fann inte stöd för att brevet – vilket sameparterna hade påstått – grundades på någon uppfattning om att samer skulle äga skattefjällen.³⁵⁶ Domstolens slutsats blev att Skattefjällsbrevet inte kunde uppfattas som en bekräftelse på en redan existerande äganderätt för samer, utan att utgångspunkten snarare syntes ha varit att samernas ställning skulle förbättras genom brevet. Det stod enligt domstolen klart att brevet medförde ett väsentligt skydd för samernas näringsutövning på fjällen; deras renbeten, fisken och skogs fång.³⁵⁷

Domstolen sammanfattade utvecklingen under den första hälften av 1800-talet med att myndigheternas behandling av skattefjällen vid den tiden talade för att fjällen behandlades som kronomark.³⁵⁸ Vid tillkomsten av 1886 års lag framstod rättsläget enligt domstolen som så entydigt, att staten då måste anses ha varit ägare till skattefjällen. Samernas rätt till marken inskränkte sig till en stark bruksrätt.³⁵⁹

Sammanfattning och slutsatser

Både i Valfrid Larssons och Gunnar Prawitz undersökningar av skattefjällens historia i Skattefjällsmålet (i vilka alltså samtliga skattefjäll undersöktes, inte enbart de norra) finns en genomgång av ett mycket

³⁵⁵ Jfr NJA 1981 s.1, s. 210 f.

³⁵⁶ NJA 1981 s. 1, s. 215

³⁵⁷ NJA 1981 s. 1, s. 216.

³⁵⁸ NJA 1981 s. 1, s. 217.

³⁵⁹ Jfr NJA 1981 s. 1, s. 229.

stort antal domboksprotokoll och resolutioner från länsstyrelsen (kungliga befallningshavaren), bland annat från tiden från 1600-talets mitt fram till år 1750. Även de övriga redovisade forskarna hänvisar i stor omfattning till exempel ur äldre jordeböcker och domböcker. Ofta är det samma exempel som forskarna lyfter fram som relevanta.

De flesta av forskarna gör bedömningen att gränserna för skattefjällen och avradslanden var oklara. Samma uppfattning uttrycktes i Skattefjällsdomen.

Av domboksmaterialet från Jämtland framgår att det fanns en rättsuppfattning om att arvsrätt och en rätt att sälja själva fjällen förelåg. Det framstår emellertid inte som att rätten var villkorlös, utan frågan om en arvinge eller köpare skulle inrymmas på ett fjäll prövades av länsstyrelsen, i vart fall efter år 1750 men i flera exempel även före det. I samband med det prövades om den tänkte innehavaren framstod som lämplig och skulle kunna betala räntorna för fjället.

Det förekom att både samer och bönder vände sig till häradsrätten eller länsstyrelsen för att begära ändringar i hur kronan upplät fiske eller för att freda redan upplåtna fisken mot intrång. Något sådant starkt rättsskydd för jakt och fiske som rätthistorikerna Kaisa Korpijaakko-Labba och Nils Johan Päiviö med flera forskare kunnat visa från praxisundersökningar i lappmarkerna framkommer dock inte i domboksmaterialet från Jämtland.

Även om det förekommer fall där häradsrätten slitit tvister utan inblandning av kungliga befallningshavaren så är exemplet fler på motsatsen, eller åtminstone på att häradsrätten uppmanat parterna att anmäla sina ärenden till kungliga befallningshavaren. Att kungliga befallningshavarens inblandning krävdes är en omständighet som tyder på ett svagare rättsskydd än för skattebondens mark.

Att jakten och fisket ansågs vara en ensamrätt, i bemärkelsen intrångsskyddad rätt, för skattefjällsinnehavaren liksom för avradslandsinnehavaren, framgår tydligt. Om det därmed följde någon rätt att fritt göra upplåtelser till utomstående av jakt och fiske framstår som mer tveksamt.

I materialet framkommer inte några tydliga beskrivningar av att upplåtelser av jakt och fiske var vanligt förekommande på skattefjällen.³⁶⁰ Det hindrar förstas inte att upplåtelser kan ha skett utan att det noterades hos någon myndighet. Det kan också ha varit så att upplåtelser inte förekom särskilt ofta eftersom det inte fanns något

³⁶⁰ Se t.ex. Prawitz, 1966, *Samernas skattefjäll I*, s. 116–130.

behov av att göra upplåtelse, kanske särskilt bland de skattefjälls-innehavare som bodde långt från jordbruksbygden.

En annan skillnad mot lappskatteland var att samerna i Jämtlands län inte var representerade i häradsrätternas nämnder. Det finns inte heller något som talar för att samisk sedvanerätt tillmättes någon betydelse i de jämtländska häradsrätternas rättsskipning.³⁶¹ Detta är en omständighet som kommittén uppfattar som varande av stor vikt vid bedömningen av markens rättsliga status. Samerna, som tillhörde särskilda lappförsamlingar, fick inte heller sitta i socknarnas kommunala organ. Nämndemännen i domstolarna utgjordes av bönder och även kronans lokala företrädare utsågs bland bönder.³⁶²

Vidare var Jämtlandssamerna, till skillnad från vad som var fallet i Lappland, inte folkbokförda som kommun- och församlingsmedlemmar. Det innebar bland annat att kommunerna i Jämtlands län var fritagna från fattigvårdsansvar för samerna.³⁶³ Det samiska folket kan alltså sägas i administrativt hänseende ha behandlats mer separat från jordbruksbefolkningen i Jämtlands och Dalarnas län jämfört med i Lappland.

Den samiska rättsordningen kan naturligtvis oavsett kronans inställning ha uppfattat siidan eller den enskilda familjen som ägare till skattefjällen, men någon sådan uppfattning hos domstolarna eller andra myndigheter syns alltså inte för Jämtlands del så som den syntes för Lappland.

Det finns sammanfattningsvis vissa omständigheter som talar för att den samiska bruksrätten på skattefjällen under undersökningsperioden har haft likheter med lappskattelandinnehavarnas rättigheter. Ändamålet med skattefjällen var, liksom för lappskattelanden, att mot betalning av skatt ge innehavaren ensamrätt till naturresurser. Högsta domstolen bedömde visserligen i Skattefjällsmålet att praxis från tiden fram till 1700-talets mitt inte gav något väsentligt stöd för att samer hade en ställning som liknade skattebönders, men å andra sidan gav materialet enligt domstolen inte heller något klart belägg för att fjällen ägdes av staten framför samerna. Kommitténs bedömning är dock, särskilt utifrån hur domstolar och myndigheter har agerat, att övervägande skäl talar för att skattefjällsinnehavarna inte haft samma starka rätt till sina marker som lappskattelandsinne-

³⁶¹ Jfr till exempel Rumar, 2014, s. 94 f.

³⁶² Rumar, 2014, s. 94 f.

³⁶³ Thomasson, 2016, *Lappförsamlingarna i Jämtland-Härjedalen 1746–1941*, s. 865.

havarna hade. I stället har de behandlats mer likt avradslandsinnehavarna. Även om en ensamrätt till jakt och fiske skulle kunna konstateras (i bemärkelsen intrångsskyddad rätt), framstår den i ett sådant fall inte som någon bestående, från kronan självständig, ensamrätt. Innebörden är i så fall att det inte har rört sig om enskilt upparbetade privaträttsligt grundade rättigheter till jakt och fiske. Snarare har det varit fråga om en rätt liknande en nyttjanderättshavares, dock med offentlighetsrättsliga inslag – det vill säga en rätt som emanerar från en statligt hävdad dispositionsrätt (och inte bara en av överhögheten betingad beskattningsrätt). Det talar emot att det skulle finnas en hävdvunnen, från kronan självständig, ensamrätt till jakt och fiske på skattefjällen.

Samebyarna i Frostviken (Voernese, Ohredahke och Raedtievaerie) har i inlagor till kommittén argumenterat för att det inte finns stöd i Girjasdomen för en slutsats om att markens status skulle ha någon betydelse för uppkomsten av ensamrätter grundade på urminnes hävd.³⁶⁴ Frostvikenbyarna har bland annat lyft fram att det avgörande för upparbetandet av rättigheter av urminnes hävd enligt Girjasdomen är bruket av marker – om markerna utan invändningar har använts för renbete, jakt och fiske – och inte vem som ägde markerna.³⁶⁵ Inrymningarna var, skriver Frostvikenbyarna, inte grunden för samernas rättigheter och bestämde inte heller omfattningen för dessa. Enligt Frostvikenbyarna ger inte Girjasdomen uttryck för att man kan tillmäta markägarförhållanden någon avgörande betydelse för frågan om ett upparbetande av rättigheter av urminnes hävd, eftersom Högsta domstolen i målet prövade frågan om urminnes hävd utan att ta ställning till vem som var markägare. Dessutom har Frostvikenbyarna lyft fram att även enligt den internationella urfolksrätten ger ett faktiskt, dominerande bruk upphov till ensamrätter till land och naturresurser.

Kommittén har, även med beaktande av Frostvikenbyarnas inlägg, uppfattningen att frågan om markägande inte kan ses som frikopplad från upparbetandet av rättigheter av urminnes hävd. I Girjas-målet var det visserligen tvistigt mellan parterna vem som var ägare till marken, men samebyns talan var utformad så att den var oberoende av äganderätten till markerna. Högsta domstolen uttalade att

³⁶⁴ Skrivelser till Renmarkskommittén från Frostvikens samebyar, dnr komm2023/00061/N 2021:02 nr 2 och 6.

³⁶⁵ Med hänvisning bland annat till NJA 2020 s. 3 p. 153–160, 195, 205.

det mot den bakgrunden inte fanns anledning att ta ställning till vem som ägde området vid tiden för avgörandet.³⁶⁶ Detta kan enligt kommittén inte läsas som att frågan om markägande saknar betydelse. Institutet urminnes hävd kan inte ses som fristående från fastighetsrätten i övrigt.

För att ta ett exempel har en arrendator som mot en årlig avgift arrenderar mark som utgångspunkt en ensam rätt till marken. Detta följer dock inte av bruket av mark, utan av arrendeavtalet. Även om arrendeavtalet, utan protester från markägaren, löper på i 90 år kommer det inte att grunda en ensamrätt av urminnes hävd. Detta eftersom institutet urminnes hävd bygger på att ingen markägare manifesterar sig utåt genom protest eller liknande – markägaren är passiv eller osynlig, vilket ger brukaren av marken förutsättning att genom sin närvaro upparbeta rättigheter.

I Jämtland har kronan dock tidigt påstått sig vara ägare till markerna, och manifesterat det genom systemet med böxel och avrad. Detta skiljer sig från Lappland.

En annan sak är att vissa av markerna i Jämtland har använts av samer innan någon stat uppträtt som markägare. I ett sådant fall delar kommittén Frostvikenbyarnas uppfattning att ett långvarigt bruk utan protester från omgivningen kan vara tillräckligt för ett upparbetande av rättigheter, i första hand genom ockupation. Kommittén vidhåller dock att det för att bedöma innehållet i en rättighet är nödvändigt att känna till hur rättsinnehavaren har behandlats av sin omgivning. Det är alltså av betydelse att se vilket rättsskydd innehavaren har haft för bedömningen av om en ensamrätt till något föreligger. I Jämtland och Härjedalen finns säkert områden där samer brukat marker på ett sätt som skulle kunna vara hävdgrundande innan staten uppträtt som markägare, och innan markerna böxlats. Arkeologiska fynd visar att samer kan ha bott i vissa områden i mer än 1 000 år. Hur ett sådant bruk har sett ut juridiskt kan kommittén dock inte bedöma. Det är förenat med för många osäkerhetsfaktorer att uttala sig om innehållet i en rättighet, innan man kan följa rättsskyddet i häradsrätternas protokoll eller annat trovärdigt material.³⁶⁷

Kommitténs slutsats är därmed sammantaget att skattefjällens rättsliga natur inte har varit sådan att någon ensamrätt till upplåtelse

³⁶⁶ Jfr NJA 2020 s. 3 p. 37 och 38.

³⁶⁷ Det ska klargöras att kommitténs uppfattning alltså inte är att böxelsystemet skulle ha utsläckt några befintliga rättigheter. Men systemet går så lång tid tillbaka att kommittén inte kan uttala sig om vilka rättigheter som kan ha funnits tidigare.

där har kunnat upparbetas av urminnes hävd. Att skattefjällsinnehavarna däremot kan ha haft ensamrätt till jakt och fiske på grund av villkoren för innehavet är en annan sak och utvecklas närmare i avsnitt 10.5.7.

Det ska samtidigt klargöras att den här slutsatsen är förenad med osäkerhet. I Girjasdomen ges begränsad vägledning om de jämtska förhållandena och frågan om skattefjällens rättsliga status och innehåll har inte heller i något annat sammanhang ställts på sin spets i praxis.

Kommittén har med anledning av denna osäkerhet, och för att få en så heltäckande bild som möjligt, gått vidare med en utredning av markkonkurrensen på lokal nivå, för att utreda var förhållandena ur konkurrenssynpunkt kan ha liknat eller skilt sig från dem i Girjas. Slutsatserna i den delen presenteras i nästa avsnitt.

10.5.6 Slutsatser i frågan om det finns Girjasrättigheter

Redovisningen av den samiska markanvändning och konkurrens som har kartlagts görs nedan, med markanvändningen uppdelad per kommun. Redovisningen kan förefalla otymplig eftersom samebyarnas gränser inte följer kommungränserna. Å andra sidan är det inte samebyarnas gränser som är mest relevanta. Av central betydelse är i stället den historiska markanvändningen och i vilken mån det har varit konkurrens om fjällområdena från den jordbrukande befolkningen.

För att följa bebyggelseutvecklingen är det nödvändigt att utgå från de gamla jordebokssocknarna. Dessa är redovisade kommunvis för att underlätta läsningen av texten och en jämförelse med dagens kartor. Texten kompletteras av den digitala karta som beskrivs i avsnitt 10.3.

En komplicerande faktor vid kartläggningen av Jämtlands län är att de nuvarande renbetesfjällen inte helt motsvarar de historiska skattefjällen, utan omfattar även senare tillagda utvidgningshemman. Markkonkurrensen från jordbrukande befolkning har generellt sett varit större i sådana senare tillkomna delar av renbetesfjällen än i de ursprungliga skattefjällen.

I det följande görs därför en särskild notering om materialet tyder på att mindre konkurrens har förekommit i en viss del av det undersökta området som helhet. Det kan till exempel handla om mindre konkurrens på ett enskilt fjäll jämfört med i de övriga skattefjällen i

kommunen. Någon mer detaljerad undersökning än så har dock inte varit möjlig att företa inom ramen för utredningen. Till exempel skulle en undersökning fastighet för fastighet kunna utvisa en lokal variation som annars inte framkommer.

En ytterligare komplicerande faktor är att de för Jämtland specifika avradslanden kunde variera stort i storlek och användningsområde, vilket försvårar konkurrensbedömningen. I flera områden sträcker sig avradslanden som ett band runt fjällområdet, och det skulle krävas en genomgång av varje avradslands särskilda gränser och villkor för att kunna uttala sig om hur långt konkurrensen sträckte sig mer specifikt. Med tanke på att de historiska gränserna mellan avradsland samt mellan avradsland och skattefjäll, enligt vad flera forskare uttalat, inte alltid var tydliga och bestämda, är det osäkert i vilken utsträckning en sådan bedömning skulle kunna göras. I vart fall har det inte funnits förutsättningar att undersöka förhållandena på sådan detaljnivå i denna utredning.

Strömsunds kommun

De samebyar som har åretruntmarker i Strömsunds kommun är Voernese (tidigare Frostvikens norra), Ohredahke (tidigare Frostvikens mellersta) och Raedtievaerie (tidigare Frostvikens södra). Strömsunds kommun omfattar bland annat de historiska jordebokssocknarna Frostviken, Ström och Hammerdal.

Frostvikens lappmark, som ligger i Strömsunds kommun, är av ålder uppdelad i fem skattefjällsområden, nämligen Blåsjöfjäll, Orrnäs-fjäll, Bastunäsfjäll, Mellanskogsfjäll och Klumpvattenfjäll. Valfrid Larsson skriver beträffande gränsdragningen mot Västerbotten att fjälltrakterna i Frostviken bör ha ingått i det landskap Jämtland som genom Brömsebrofreden år 1645 övergick till Sverige. I dessa fjälltrakter inbegriper han nyttjade marker till de fem skattefjällen upp till en gräns med sträckning mellan Tåsjön och Borgasjön i Saxälven med däri belägna sjöar samt vidare med en sträckning mellan Borgasjön och Jadmens klump.³⁶⁸ Området kring Sörli och Nordli förblev dock omtvistat och gränsen reglerades inte förrän genom Strömstadstraktaten år 1751.³⁶⁹

³⁶⁸ Larsson, 1978, avskriftssamlingen i Skattefjällsmålet, band 16 d, s. 17.

³⁶⁹ Wikipediaartikel om Strömstadstraktaten, besökt den 24 januari 2023, <https://sv.wikipedia.org/wiki/Str%C3%B6mstadstraktaten>.

I Frostviken finns tydliga belägg för en samisk närvaro sedan urminnes tider. Frostvikenområdet är det område i Jämtlands län som företer flest likheter med Lappland, i det att det har varit fråga om från början samiskt land som så småningom koloniserats av nybyggare. Det har också, liksom i Lappland, tidigt förekommit fiskefärder från den jordbrukande befolkningen och fisken som varit skattlagda för bönder.

Dessa skattlagda kronofisken byggde ofta på överenskommelser mellan bönder och samer. Ibland förekommer uttryckliga hänvisningar till att fiskerättigheter upplåtits av samer, och ibland nämns att samerna på skattefjällen tillfrågats och godkänt att bönderna fick nyttja fiskevattnen före det att de skattlagts.

Frostviken uppvisar alltså flera likheter med hur situationen har sett ut i Lappland. Det finns en del uppgifter om konkurrens från bönder, men dessa förefaller ha handlat mest om fiskevattnen i Ströms vattudal, väster om renbetesfjällens gränser.

Inom vad som i dag är renbetesfjäll finns ett avradsland som böxlades av fem bönder redan under mitten av 1600-talet. Avradslandet har förts in som ”kronans avradsland och fiske” i jordeboken och låg i områdets södra del. Avradslandet innebar att bönder nyttjade områden vid eller omkring Fiskåfjället för jakt och fiske i mer än 200 år.³⁷⁰

Det finns också uppgifter om att jämtar under medeltiden hade jakträtt i delar av skattefjällen i Frostviken.³⁷¹ I Skattefjällsdomen uttrycktes att jakträtten berörde en del – eventuellt den väsentliga delen – av de omtvistade fjällen, men att det inte var känt om jämtarna fortfarande utnyttjade rätten under 1600-talet.³⁷² I Skattefjällsdomen uttrycktes också att utredningen tydde på att de centrala delarna av skattefjällen synes i stort sett ha lämnats i fred av de bofasta, och där synes inga andra än samerna ha utövat jakt och fiske. I vilken mån samerna på området verkligen ansågs ha en ensamrätt i dessa avseenden hade dock inte klarlagts i målet.

³⁷⁰ Ströms Hembygdsförenings tidning, 1934, s. 14 ff. Finns digitalt här <https://havsnas.se/SB/A1934.pdf>.

³⁷¹ Jämtarna hade enligt 1273 års landsskrå rätt att jaga ”dyr” (det vill säga främst älg eller kanske även vildren) och ekorre inom ett område av cirka nio mil från ”Straum”, vilket kan ha avsett Ströms vattudal. Texten upprepas i 1482 års landsskrå, vilket är en handling som återopats i råskillnadsdeputationer under mitten av 1700-talet. Handlingen finns i avskrift på Gudrun Norstedts hemsida http://www.skogsfrun.se/dokument/1273_jamtgrans.htm.

³⁷² NJA 1981 s. 1, s. 193. Jfr Bergslands tolkning av regleringen i Bergsland, 1975, s. 38 ff. Se även Nordlander, 1899, s. 225 f.

Från samebyarnas sida kan man anföra att den konkurrens som möjligen förekommit tycks ha byggts på överenskommelser med samer, alternativt enligt samernas uppfattning ha varit olovlig. Samtidigt tycks inte alla delar av skattefjällen i Frostviken ha varit utnyttjade av samer. Om någon jagade eller fiskade utan deras samtycke kan det visserligen ha skett utan lov, men samtidigt kan ett i och för sig olovligt utnyttjande, om det skett okvalt och ohindrat under lång tid, ha grundat en hävd som med tiden gjort nyttjandet lovligt, eller i vart fall ha hindrat att urminnes hävd har uppkommit för någon annan.

Kommittén kan sammanfattningsvis konstatera att konkurrensen på samebyarnas områden under den aktuella perioden framstår som liknande den i Girjas och på övriga statligt disponerade marker ovanför odlingsgränsen. Något mer konkurrens kan möjligen ha förekommit i områdets sydligaste del i området runt Fiskåfjället.

Girjasdomen ger inte något bestämt svar på hur mycket konkurrens som krävs för att denna ska anses ha utgjort ett hinder för upparbetande av en rätt grundat på urminnes hävd. Sannolikt skulle konkurrensen anses inte ha varit mer omfattande i Frostviken än i Girjas.

Det finns därmed mycket som talar för att Frostvikens samebyar ostört fram till omkring år 1750 har utövat jakt- och fiskerätt på ett sätt som i sig svarar mot kriterierna för ett upparbetande av urminnes hävd. Bedömningen är dock förenad med osäkerhet, eftersom det är oklart hur den förhållandevis omfattande konkurrens som fanns strax utanför renbetesfjällens gränser ska betraktas i konkurrens-hänseende.

Kommitténs bedömning är också, som framgått av avsnitt 10.5.5, att markanvändningen på skattefjällen rättsligt sett hade likheter med arrenden. Skattefjällens rättsliga ställning bedöms därför, oaktat eventuellt konkurrensfritt bruk av markerna, ha inneburit att någon rätt för samebyarna att på renbetesfjällen upplåta jakt och fiske inte har förelegat eller i dag föreligger. Det ska också nämnas att Skattefjällsdomens rättskraft med stor sannolikhet träffar Frostvikens samebyar, vilket utgör hinder för en sådan talan som Girjas sameby förde i Girjas målet.

Figur 10.16 Strömsunds kommun

Blå markeringar visar gränserna för renbetesfjällen. Gula knappnålar visar samiska skattefjäll. Mörkblå knappnålar visar nybyggen före år 1750. Ljusblå knappnålar visar nybyggen efter år 1750 men före år 1800. Mörkblå droppformade markörer visar kronofisken före år 1750. Ljusblå droppformade markörer visar kronofisken efter år 1750 men före år 1800. Gul droppformad markör visar samiskt fiske. Blå rundade knappnålar visar avradsland före år 1750.

Krokoms kommun

De samebyar som har åretruntmarker i Krokoms kommun är Njaarke (tidigare Offerdals västra/Sösjö), Jovnevaerie (tidigare Offerdals östra/Offerdals) och Jijnjevaerie (tidigare Hotagens) samebyar. Krokoms kommun omfattar bland annat de historiska jordebokssocknarna Föllinge, Offerdal och Alsen. Föllinge gamla jordebokssocken motsvarar i allt väsentligt de senare Föllinge, Laxsjö och Hotagens socknar.³⁷³

Det finns belägg för en samisk närvaro som går mycket långt tillbaka i tiden i stora delar av det berörda området i Krokoms kom-

³⁷³ Larsson, 1967–1971, avskriftssamlingen i Skattefjällsmålet, band 4 b, s. 1.

mun. Några av skattefjällen i den här delen av Jämtland – Grubbdalsfjället, Ansättsfjället och Stenfjället – synes ha varit skattlagda redan när området blev svenskt. Sösjö fjäll och Oldfjället finns redovisade i skattelängder först från år 1695 och framåt. Det finns dock belägg för en samisk närvaro i områdena som går mycket längre tillbaka än så.

Från år 1725 och framåt redovisas Vinklumpfjäll, Gåxsfjäll och Murfjäll som skattefjäll i Hotagen. Hammerdalssamerna har emellertid skattat för fjällen i Hotagen långt tidigare än så, även om fjällen då redovisats under andra beteckningar, som exempelvis ”Hammerdalslapparnas avradsfjäll”.

Det finns uppgifter om konkurrerande markanvändning från den jordbrukande befolkningen. Ett flertal kronofisken har upplåtits i den egentliga fjällmiljön; de flesta av dessa dock först under 1750-talet. Vissa fiskeupplåtelser har byggt på samiska godkännanden i botten, medan det för andra inte finns någon uppgift om att samtycke har efterfrågats av skattefjällsinnehavarna. Det finns också en hel del avradsländ och några hemman i fjällområdets närhet. Det förekommer exempel på tvister om gränser mellan avradsländ och skattefjällen, och tvister om vem som hade rätt att fiska i vissa vatten i fjällområdena. Dessa synes dock framför allt handla om delar av fjällen som samerna senare förlorade vid avvittringen. Det har förekommit påståenden från byamän om att de av ålder haft rätt att nyttja fjällmarker i områdena – år 1696 påstod byamän att Grubbdalsfjäll ”alltid av Sveriges invånare opåtalat hävdats”.³⁷⁴

Konkurrensen tycks ha varit mindre i Hotagens socken, där förhållandena verkar ha varit mer lika dem i Frostviken. I det området ser förutsättningarna större ut för samebyarna att kunna hävda Girjasrättigheter.

På de övriga områdena ser konkurrensen ut att ha varit mer omfattande än i Girjas och på övriga statligt disponerade marker ovanför odlingsgränsen. Bedömningen är dock förenad med osäkerhet, eftersom det är oklart hur den förhållandevis omfattande konkurrens som fanns precis utanför renbetesfjällens gränser ska betraktas i konkurrenshänseende.

Girjasdomen ger inte heller något bestämt svar på hur mycket konkurrens som krävs för att denna ska anses ha utgjort ett hinder för upparbetande av en rätt grundat på urminnes hävd. Konkurrensen i Krokoms kommun förefaller ha varierat i olika delar av vad som

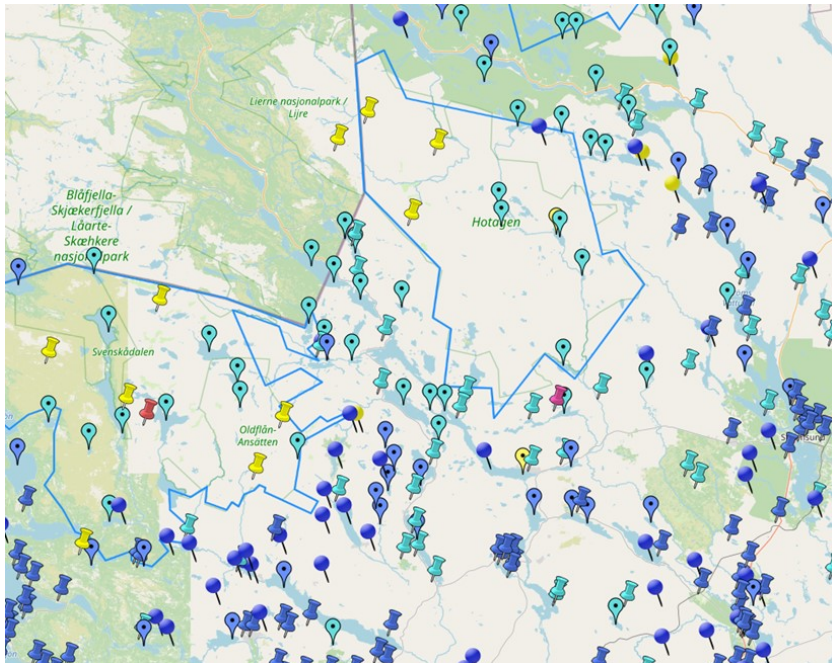
³⁷⁴ Larsson, avskriftssamlingen i Skattefjällsmålet, band 5 b, s. 46.

i dag är renbetesfjäll. I vissa delar har den sannolikt varit betydligt mer omfattande än i Girjas, men i andra delar mer lik.

Det finns en del som talar för att samebyarna i Hotagens socken ostört fram till omkring år 1750 har utövat jakt- och fiskerätt på ett sätt som i sig svarar mot kriterierna för ett upparbetande av urminnes hävd. Bedömningen är dock förenad med osäkerhet, eftersom det är oklart hur den förhållandevis omfattande konkurrens som fanns strax utanför renbetesfjällens gränser ska betraktas i konkurrenshänseende. I övriga delar av kommunen har konkurrensen varit betydligt mer omfattande, vilket talar emot ett upparbetande av urminnes hävd.

Kommitténs bedömning är också, som framgått av avsnitt 10.5.5, att markanvändningen på skattefjällen rättsligt sett hade likheter med arrenden. Skattefjällens rättsliga ställning bedöms därför, oaktat eventuellt konkurrensfritt bruk av markerna, ha inneburit att någon rätt för samebyarna att på renbetesfjällen upplåta jakt och fiske inte har förelegat eller i dag föreligger. Det ska också nämnas att Skattefjällsdomens rättskraft med stor sannolikhet träffar två av samebyarna som verkar i Krokoms kommun, vilket utgör hinder för en sådan talan som Girjas sameby förde i Girjas målet.

Figur 10.17 Krokoms kommun

Blå markeringar visar gränserna för renbetesfjällen. Gula knappnålar visar samiska skattefjäll. Mörkblå knappnålar visar nybyggen före år 1750. Ljusblå knappnålar visar nybyggen efter år 1750 men före år 1800. Rosa knappnål visar ett samiskt nybygge. Mörkblå droppformade markörer visar kronofisken före år 1750. Ljusblå droppformade markörer visar kronofisken efter år 1750 men före år 1800. Blå rundade knappnålar visar avradsland före år 1750.

Åre kommun

De samebyar som har åretruntmarker i Åre kommun är Njaarke, Kall, Tåssåsen och Handölsdalen. Åre kommun omfattar bland annat de gamla jordebokssocknarna Kall, Åre, Undersåker, Mörsil och Hallen.

Först kan konstateras att Åre kommun skiljer sig från övriga kommuner på så sätt att privatägd mark utgör en stor andel av marken i de västra områdena. Här skärs renbetesfjällen av med ett brett bälte av mycket gammal – ofta medeltida – jordbruksbygd. Byarna ligger tätt och har nyttjat stora arealer mark genom systemet med avradsland. Markerna i området har varit privatägda sedan mycket lång tid tillbaka. Renskötande samer har säkert rört sig i områdena men har inte haft några skattefjäll där. Mitt i bältet ligger en förhållandevis liten fjälltrakt som är ett renbetesfjäll; Blåskalfjäll som infördes som skattefjäll först år 1759 och då endast som vinterbetes-

mark, trots böndernas protester, eftersom de menade att det var deras betesmarker.

I norra delen av Åre kommun ligger Skäcker och Kolås fjäll. Uppgifter om att dessa fjäll taxeras finns först från slutet av 1600-talet respektive början av 1700-talet. Det kan naturligtvis ha funnits en samisk närvaro i områdena tidigare än så, men det är först från och med skattläggningen som det finns tydliga belägg för en markanvändning som i någon mån kan jämföras med en skattebondes. Skäckerfjäll beskrevs av den same som nyttjade fjället som beläget ”invid och uti nästgränsande bönders nyttningar”.³⁷⁵

I södra delen av Åre kommun ligger Täveldalen, Bunner, Tranris och Håttö fjäll. För Täveldalen finns tidiga uppgifter om böxling, redan från år 1656 och framåt. Bunner fjäll tycks vid något senare tillfälle ha lagts till skattläggningen för Täveldalen. Tranris/Trondfjället har varit skattlagt sedan mitten av 1600-talet. Håttö fjäll lika länge, men där finns uppgift om att fjället inte nyttjats under en 30-årsperiod under senare halvan av 1600-talet eftersom fjället då ansågs ingå i avradslandet Håttöland.

Möjligtvis med undantag för Håttö fjäll under en period finns alltså tydliga belägg för en samisk markanvändning i renbetesfjällen i de södra delarna av Åre kommun. Det tycks dock även här ha förekommit betydande konkurrens från den jordbrukande befolkningen. Avradslanden Vålådalen och Håttöland sträckte sig in på fjällmarken, några kronofisken i fjällområdet var taxerade för bönder sedan tidigt 1700-tal, och en del avradsland omkring fjällen kan också ha inneburit ett markutnyttjande i själva fjällområdena, särskilt i de östra delarna. Möjligen har konkurrensen varit mindre omkring Täverdalen och Bunner fjäll.

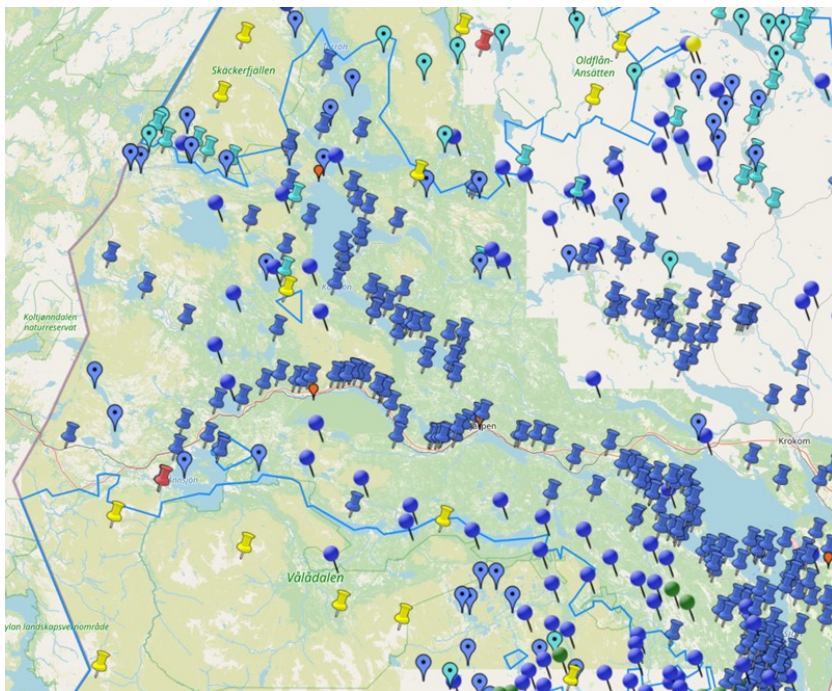
Kommittén kan sammanfattningsvis konstatera att konkurrensen på samebyarnas områden under den aktuella perioden i större delen av områdena framstår som avsevärt mer omfattande än i Girjas och på övriga statligt disponerade marker ovanför odlingsgränsen. Särskilt i de centrala, norra och sydöstra delarna av Åre kommun framstår det som tydligt att bönder och renskötande samer har konkurrerat om samma resurser. I de sydvästra delarna tycks förutsättningarna mer ha liknat vad som krävs för ett upparbetande av rättigheter genom urminnes hävd.

³⁷⁵ Larsson, 1973–1975, avskriftssamlingen i Skattefjällsmålet, band 16 c, s. 14.

Girjasdomen ger inte något bestämt svar på hur mycket konkurrens som krävs för att denna ska anses ha utgjort ett hinder för upp- arbetande av en rätt grundat på urminnes hävd. Konkurrensen i Åre kommun framstår dock som så betydande att det sannolikt har saknats förutsättningar för ett sådant upp- arbetande i större delarna av de här undersökta områdena.

Kommitténs bedömning är också, som framgått av avsnitt 10.5.5, att markanvändningen på skattefjällen rättsligt sett hade likheter med arrenden. Skattefjällens rättsliga ställning bedöms därför, oaktat eventuellt konkurrensfritt bruk av markerna, ha inneburit att någon rätt för samebyarna att på renbetesfjällen upplåta jakt och fiske inte har förelegat eller i dag föreligger.

Figur 10.18 Åre kommun

Blå markeringar visar gränserna för renbetesfjällen. Gula knappnålar visar samiska skattefjäll. Mörkblå knappnålar visar nybyggen före år 1750. Ljusblå knappnålar visar nybyggen efter år 1750 men före år 1800. Röda knappnålar visar bergverk. Mörkblå droppformade markörer visar kronofisken före år 1750. Ljusblå droppformade markörer visar kronofisken efter år 1750 men före år 1800. Orange droppformad markör visar skans. Blå rundade knappnålar visar avradsland före år 1750. Gröna rundade knappnålar visar avradsland efter år 1750 men före år 1800.

Bergs kommun

Bergs kommun omfattar bland annat de historiska jordebokssocknarna Oviken, Storsjö, Berg och Myssjö. Det bör noteras att kommungränsen mellan Berg och Härjedalen inte motsvarar landskapsgränsen mellan Jämtland och Härjedalen. Som nämnts hör Storsjö socken nämligen till Härjedalens landskap (men inte till Härjedalens kommun, utan till Bergs kommun).

I kommunen har Tåssåsens sameby delar av sina åretruntmarker. Handölsdalens sameby har också en del av sina åretruntmarker, de sydliga, i Bergs kommun. Slutligen har Mittådalens sameby sitt nordligaste område i Storsjö socken i Bergs kommun, medan den södra delen ligger i Ljusnedals socken i Härjedalens kommun.

Det finns arkeologiska fynd som tyder på en tidig samisk närvaro i Ovikens socken, bland annat i det område där Tåssåsens sameby i dag ligger. Det är dock först från slutet av 1600-talet och början av 1700-talet som det finns uppgifter om skattat samiskt marknyttjande i socknen, nämligen beträffande Tåssåsfjället. Hundshögens skattefjäll tillkom först i mitten av 1700-talet.

Det finns även här uppgifter om en avsevärd konkurrerande markanvändning. Jordbruksbebyggelsen öster om fjällområdet, på västra sidan av Storsjön, var tidig och omfattande. Redan under mitten av 1500-talet fanns en jordbrukande befolkning i området och framåt mitten av 1600-talet uppgick antalet bönder i Oviken till ett hundratal enligt jordeboken. I samband med en ökande jordbruksbefolkning ökade också böndernas behov av att nyttja avradsland till slåtter, bete, jakt och fiske. Ett stort antal avradsland finns redovisade invid fjällområdet. Dessutom nyttjades tidigt skattlagda fisken, inom avradsland eller fristående, en bit upp i fjällen.

I Storsjö socken finns tidigare belägg för att samer brukat fjälltrakterna mot skatt. Från mitten av 1600-talet finns uppgifter om att Saris fjäll och Flatrun fjäll använts som skattefjäll. För Helagsfjäll finns uppgifter om en ännu tidigare samisk närvaro, även om beskattningen möjligen inte har varit konsekvent för tiden före år 1720.

När det gäller konkurrerande markanvändning fanns även i Storsjö socken tidigt en jordbrukande befolkning i området, om än i mindre omfattning än i socknarna åt öst och nordost. Rumar skriver att bebyggelsen i västra Härjedalen fram till slutet av 1600-talet var begränsad till Ljusnans dalgång, Vemdalen, Vemhån och Glöte, det

vill säga områden i Härjedalens kommun. Under 1600-talet och de följande århundradena skedde dock i hela Härjedalen en expansion i de mer perifera områdena upp mot fjällkedjan.³⁷⁶ Utöver nybyggen finns avradsland och tidigt skattlagda fisken redovisade vid eller inom de nuvarande renbetesfjällen. Det ska också nämnas att Funäsdalsbönder enligt en resolution från år 1692 ägde en generell rätt att jaga älg på fjällen.

Rumar beskriver belysande exempel på konflikter om marken mellan bönder och samer, särskilt när det gäller områdena runt Ljungdalen. I socknens fjälltrakter längst i nordväst, Sylarna med omnejd, synes den konkurrerande markanvändningen dock ha varit begränsad.

Sammanfattningsvis konstaterar kommittén att den belagda skattlagda samiska närvaron i den östra delen av Bergs kommun i Ovikens socken är av relativt sent datum, samtidigt som den konkurrerande markanvändningen där har varit tidig och omfattande.

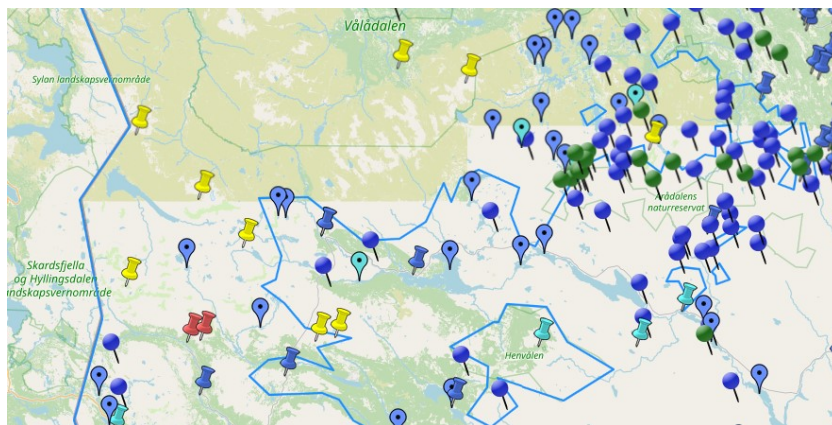
När det gäller de västra delarna av kommunen, Storsjö socken, finns dock tidigare belagda skattefjäll. Där har den konkurrerande markanvändningen varit mindre framträdande.

Särskilt när det gäller fjälltrakterna kring Helagsfjällen och Sylarna skulle en mer detaljerad undersökning, inklusive en genomgång av villkoren för avradslanden i närliggande områden, kunna utvisa Girjasrättigheter lokalt. Där tycks förutsättningarna mer ha liknat vad som krävs för ett upparbetande av rättigheter genom urminnes hävd. Sett för området i stort är markkonkurrensen dock avsevärt mer omfattande än den konkurrens som förekom i Girjasområdet.

Girjasdomen ger inte något bestämt svar på hur mycket konkurrens som krävs för att denna ska anses ha utgjort ett hinder för upparbetande av en rätt grundat på urminnes hävd. Konkurrensen i Bergs kommun framstår dock som så betydande att det sannolikt har saknats förutsättningar för ett sådant upparbetande i större delarna av de här undersökta områdena. Kommitténs bedömning är också, som framgått av avsnitt 10.5.5, att markanvändningen på skattefjällen rättsligt sett hade likheter med arrenden. Skattefjällens rättsliga ställning bedöms därför, oaktat eventuellt konkurrensfritt bruk av markerna, ha inneburit att någon rätt för samebyarna att på renbetesfjällen upplåta jakt och fiske inte har förelagat eller i dag föreligger.

³⁷⁶ Rumar, 2014, s. 26. Med Härjedalen avses här Härjedalens landskap och inte Härjedalens kommun.

Figur 10.19 Bergs kommun

Blå markeringar visar gränserna för renbetesfjällen. Gula knappnålar visar samiska skattefjäll. Mörkblå knappnålar visar nybyggen före år 1750. Ljusblå knappnålar visar nybyggen efter år 1750 men före år 1800. Röda knappnålar visar bergverk. Mörkblå droppformade markörer visar kronofisken före år 1750. Ljusblå droppformade markörer visar kronofisken efter år 1750 men före år 1800. Blå rundade knappnålar visar avradsland före år 1750. Gröna rundade knappnålar visar avradsland efter år 1750 men före år 1800.

Härjedalens kommun

Härjedalens kommun omfattar bland annat Tännäs och Hede socknar. I kommunen har Mittådalen sameby de sydligaste delarna av sina åretruntmarker, medan de nordligare delarna av samebyns marker finns i Storsjö distrikt i Bergs kommun. I kommunen finns dessutom huvuddelen av Ruvhten Sijte samebys åretruntmarker och en mindre del av Idre samebys åretruntmarker. Det kan noteras att Idre sameby räknas till Härjedalssamerna, fastän samebyn har huvuddelen av sina betesmarker i Dalarna.

I Härjedalens kommun finns det historiska skattefjället Grönfjället. Vid avvittringen avsattes Grönfjället och Rutfjället som renbetesfjäll. Dessutom kom delar av renbetesfjället Mittådalen att överföras från Bergs kommun till Härjedalens kommun.

Liksom för stora delar av Jämtland finns arkeologiska spår som tyder på att samernas historia i området sträcker sig långt tillbaka i tiden. När det gäller skriftliga belegg för samisk närvaro och skattläggningar av fjäll för samers brukande, är dessa dock av förhållandevis sent datum.

Delar av Grönfjället ingick i skattefjället Skars- och Helagsfjäll i Storsjö socken enligt en syn av det skattefjället år 1734. Möjligen

ingick även Rutfjället i de områden som omfattades av Skars- och Helagsfjäll. Konkreta uppgifter om brukande av delar av Rutfjällsområdet finns dock tidigast beträffande Lofsdalsskogen, Lofsdalsfjället, Slugufjället och Lillfjället och är av än senare datum; först från 1700-talets andra hälft. Av allt att döma var nyttjandet av Rutfjällsområdet under denna tid dessutom förknippat med hård konkurrens och stridigheter med den jordbrukande befolkningen.

Den jordbrukande befolkningens konkurrerande markanvändning var klart mer omfattande än vad som var fallet i Girjas under motsvarande tidsperiod. Under 1600-talet skedde en kraftig expansion av jordbruksbebyggelsen i de mer perifera områdena upp mot fjällkedjan. Bland annat byarna Messlingen och Lofsdalen härrör från denna tid.

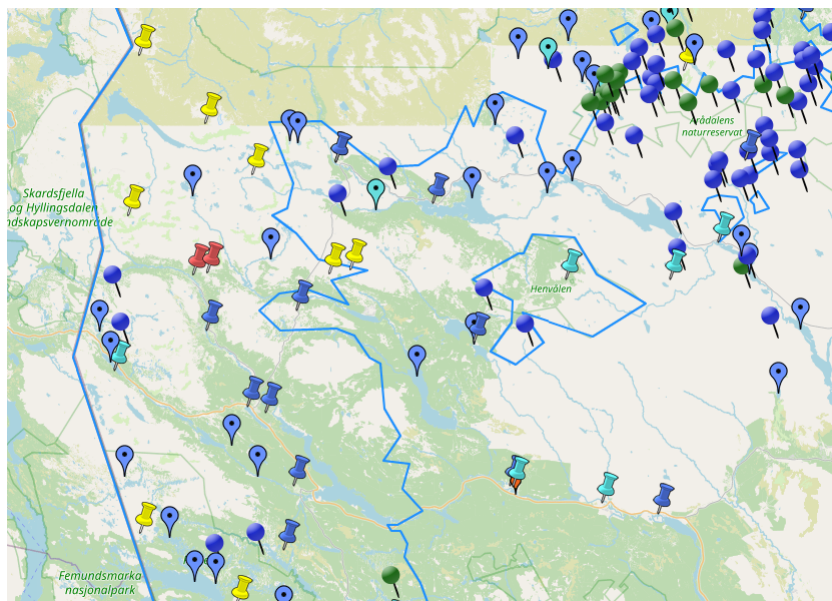
I slutet av seklet hittades dessutom en malmfyndighet nära Ramundberget, vilken kom att bli Ljusnedals bruk. Bergverket ledde naturligen till en ökad aktivitet och markanvändning i området.

Kronoavradsländ och fisken uppläts tidigt långt upp i fjällområdet. Som exempel kan nämnas Tännäs byamän som mot årlig avrad till kronan fick jaga och fiska i ansefluga områden och flera sjöar belägna i fjälltrakterna nära den nuvarande norska gränsen.

Sammanfattningsvis kan kommittén konstatera att beläggen för skattläggning av samisk markanvändning är av relativt sent datum. Samtidigt framstår markkonkurrensen på samebyarnas områden under den aktuella perioden som avsevärt mer omfattande än i Girjas och på övriga statligt disponerade marker ovanför odlingsgränsen.

Girjasdomen ger inte något bestämt svar på hur mycket konkurrens som krävs för att denna ska anses ha utgjort ett hinder för upparbetande av en rätt grundat på urminnes hävd. Konkurrensen framstår dock som så betydande att det sannolikt har saknats förutsättningar för ett sådant upparbetande i större delarna av de här undersökta områdena. Kommitténs bedömning är också, som framgått av avsnitt 10.5.5, att markanvändningen på skattefjällen rättsligt sett hade likheter med arrenden. Skattefjällens rättsliga ställning bedöms därför, oaktat eventuellt konkurrensfritt bruk av markerna, ha inneburit att någon rätt för samebyarna att på renbetesfjällen upplåta jakt och fiske inte har förelagat eller i dag föreligger.

Figur 10.20 Härjedalens kommun

Blå markeringar visar gränserna för renbetesfjällen. Gula knappnålar visar samiska skattefjäll. Mörkblå knappnålar visar nybyggen före år 1750. Ljusblå knappnålar visar nybyggen efter år 1750 men före år 1800. Röda knappnålar visar bergverk. Mörkblå droppformade markörer visar kronofisken före år 1750. Ljusblå droppformade markörer visar kronofisken efter år 1750 men före år 1800. Orange droppformad markör visar skans. Blå rundade knappnålar visar avradsländ före år 1750. Gröna rundade knappnålar visar avradsländ efter år 1750 men före år 1800.

Dalarna (Älvdalens kommun)

Älvdalens kommun ligger i norra Dalarna och omfattar socknarna Särna, Idre och Älvdalen. Idre sameby har större delen av sina åretruntmarker i kommunen. Dessutom har Ruvhten Sijte åretruntmarker på ett område i kommunens nordligaste del. Åretruntmarkerna i kommunen har upplåtits särskilt till renbete genom kungliga brev.³⁷⁷ Det är de marker som beskrivs i 3 § första punkten sista stycket rennäringslagen som marker ”inom de områden i Jämtlands och Dalarnas län som vid utgången av juni 1992 tillhörde staten och var särskilt upplåtna till renbete”.

När författaren Karl-Erik Forsslund under åren 1912–1917 reste till samerna i Idre bodde cirka 40 personer där, fördelade på fyra kåtalog. De hade sina visten vid Hävlingskällorna och Slugufjället. De berättade för Forsslund att en samisk invandring hade skett till

³⁷⁷ Kung. Maj:ts beslut den 31 december 1888 och den 7 april 1899.

Idrefjällen tre gånger: på 1700-talet, omkring år 1850 och på 1890-talet. Av de första invandrarna fanns ingen ättling kvar i lappbyn – de miste renarna och det gick utför på alla sätt med dem; deras ättlingar levde som bofasta i Tännäs i Härjedalen. En familj som kom under mitten av 1800-talet levde fortfarande kvar i byn. Övriga familjer kom vid 1800-talets slut, och var ursprungligen från Jämtland, berättade samerna.³⁷⁸

I fråga om den samiska närvaron kan det sammanfattningsvis konstateras att det finns stöd för att det funnits en tidig samisk närvaro i Dalarna – arkeologiska spår vittnar om att platser har använts som samiska visten mycket långt tillbaka i tiden. Däremot framstår det som att närvaron inte har varit helt kontinuerlig, utan längre uppehåll synes ha skett i det samiska bruket av marker i det område som i dag är samiska åretruntmarker i Älvdalens kommun. Sådana uppehåll kan ha berott på att samer fördrivits från markerna av myndigheter eller bybor. Även om avbrotten i så fall inte har varit frivilliga från samiskt håll innebär det att markanvändningen inte har varit kontinuerlig under dessa århundraden.

Varken i 1725 års eller 1825 års jordeböcker finns för området några uppgifter om lappar eller lappränna. Det finns uppgifter om att samer under 1770-talet skattat för vissa fjäll i Dalarna, men dock för en mer begränsad markanvändning än vad som varit fallet för övriga skattefjäll. Skatten betalades alltså för en markanvändning som inte innefattade full rätt till jakt och fiske. Det står därför klart att samer historiskt inte har skattat för områden i Dalarna på samma sätt som för skattefjällen i Jämtlands län.

Redan av detta skäl är förhållandena i Dalarna så speciella och olika övriga undersökta områden att det inte kan finnas förutsättningar att tala om en hävdvunnen rätt motsvarande Girjas. När det gäller konkurrerande markanvändning kan också konstateras att det tidigt funnits en jordbrukande befolkning i området, som använt områden i fjälltrakterna för jakt och fiske. Jordbruksbygdens befolkning menade sig ha rätt att bruka skogsmarkerna i socknarna för bland annat jakt, och hade delat upp alla marker i socknarna mellan sina hemman utan någon hänsyn till eventuella rättigheter som samer kunde ha där. Jordbrukarna tvistade också sinsemellan om gränserna för de utmarker som påstods höra till respektive hemman. Detta visar på förekomsten av en konkurrerande markanvändning som har

³⁷⁸ Forsslund, 1923, *Med Dalälven från källorna till havet, del 1 Österdalälven*, s. 13 ff.

varit avsevärt mer omfattande än den som förekommit i Girjas samebys område.

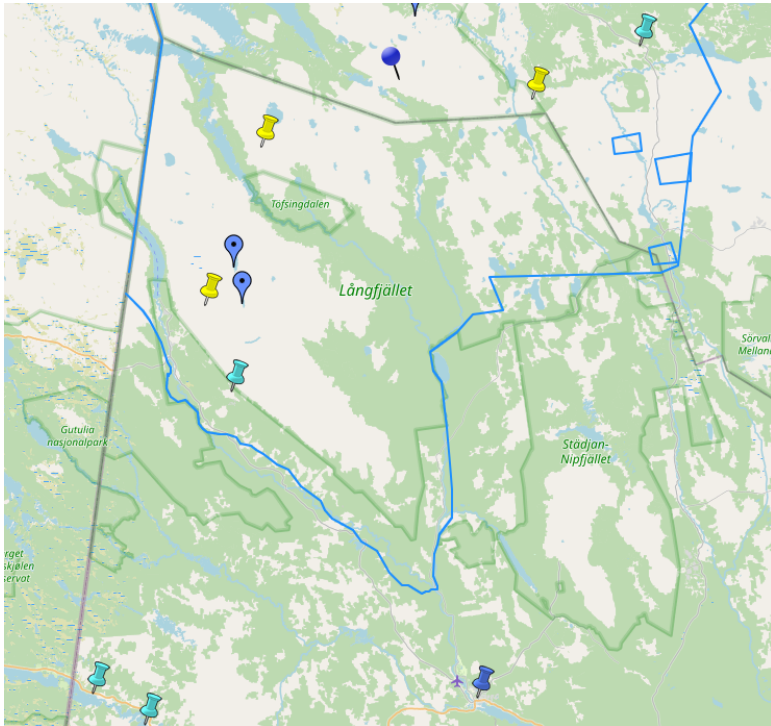
Samerna i Dalarna synes sammanfattningsvis ha haft en särskilt utsatt ställning. De har ibland uppfattats som oönskade av myndigheter och jordbrukare. Det har resulterat i att deras förutsättningar för att upparbeta rättigheter till jakt och fiske har varit mer kring-skurna än i Jämtlands län. Några Girjasrättigheter kan alltså inte antas föreligga där.

I rennäringslagen har renbetesfjällen definierats som mark i Jämtlands län. Mark för renbete har dock också upplåtits genom kungliga brev i slutet av 1800-talet, när renkötseln i Idre sameby formellt tog sin början. De marker som är upplåtna genom sådana brev innehåller speciella villkor om jakt och fiske. På de markerna har samerna i samebyarna rätt till jakt endast på rovdjur, och fiskerätten är begränsad till husbehovsfiske. Villkoren enligt de kungliga breven innebär också att kronan hade öppen rätt att upplåta fiskerätt i övrigt, där sådant kunde ske till fördel för kronan.³⁷⁹ Jakt- och fiskerättigheterna kom alltså att bli svagare på de här markerna än i renbetesfjällen. Skillnaden kvarstår i nuvarande rennäringslag, där samebymedlemmarnas rättigheter på sådana särskilt upplåtna områden är begränsade till rovdjursjakt i den utsträckning som länsstyrelsen tillåter det och fiske till husbehov. Detta skiljer sig alltså från renbetesfjällen där samebymedlemmarna har full rätt att utöva jakt och fiske.³⁸⁰ Med tanke på de annorlunda förutsättningarna görs en särskild rättslig bedömning beträffande Dalarnas län i avsnitt 10.5.7.

³⁷⁹ Jfr Larsson, 1979, *Samernas belärsmarker i Jämtlands och Kopparbergs län*, s. 38

³⁸⁰ 25 § första och fjärde styckena rennäringslagen och 9 § rennäringsförordningen.

Figur 10.21 Älvdalens kommun

Blå markeringar visar gränserna för kungabrevsmarker. Gula knappnålar visar samiska skattefjäll. Mörkblå knappnålar visar nybyggen före år 1750. Ljusblå knappnålar visar nybyggen före 1800 men efter 1750. Mörkblå droppformade markörer visar kronofisken före år 1750. Mörkblå rundad knappnål visar avradsland. Någon fullständig konkurrenskartläggning har inte gjorts i Dalarna på grund av de särskilda förutsättningarna där.

10.5.7 Om samebyarna i Jämtlands och Dalarnas län inte har en Girjasrätt; vilken rätt kan de då ha?

Kommitténs samlade bedömning är att samebyarna i Jämtlands och Dalarnas län inte kan antas ha någon genom urminnes hävd upparbetad ensamrätt till upplåtelser av jakt och fiske motsvarande den som fastställts föreligga på Girjas samebys område; en "Girjasrätt".

Kommitténs slutsatser grundar sig till viss del på uttalandena i Skattefjälldomen och domstolens bedömning av lagen som en uttömmande reglering av vad som gäller i Jämtland (avsnitt 10.5.2). Slutsatserna grundar sig dock framför allt på en sammanvägd bedömning av skattefjällens rättsliga status (avsnitt 10.5.5) och på vad som är känt om den lokala markanvändningen kommun för kommun i Jämtlands

och Dalarnas län (avsnitt 10.5.6). I Dalarna är förhållandena så speciella att det redan här bör påpekas att det som sägs om renbetesfjällen nedan inte gäller för Dalarna. Dalarna behandlas i stället i nästföljande avsnitt.

Det bör noteras att slutsatserna i vissa avseenden är förenade med osäkerhet. I delar av Jämtland ser till exempel den konkurrerande markanvändningen ut att ha varit mer jämförbar med vad som har varit fallet i Girjas.

Samebyarna bedöms ha en rätt till skydd från intrång på renbetesfjällen

Ett anspråk på ensamrätt genom urminnes hävd kan sägas bottna i ett faktiskt bruk av mark utan någons ursprungliga godkännande, där bruket har pågått under lång tid utan att ha ifrågasatts av någon. Några förhållanden som med övervägande sannolikhet skulle kunna grunda en sådan rätt har inte gått att påvisa för området i stort.

Detta utesluter emellertid inte att ett anspråk på skydd av en pågående markanvändning kan göras gällande på en annan rättsgrund.

Den samiska markanvändning som det här är fråga om bottnar historiskt i en koncessions- eller avtalsliknande konstruktion med böxel och avrad. Den rätt till markanvändning som uppkommit inom ramen för den konstruktionen kan alltså inte sägas vara oberoende av den rätt som görs gällande av någon annan – i detta fall kronan eller staten. Rätten härleds i stället från en relation mellan två parter som är särpräglad bland annat såtillvida att relationen inte har någon bestämd begränsning till sin varaktighet.

Man får räkna med att förväntningar kring relationens innebörd och varaktighet utvecklas över tid. Någon gång kan sådana förväntningar framstå som legitima och skyddsvärda. En fråga som då uppstår är om en part – i detta fall staten – ensidigt kan avbryta eller förändra relationen och vilka skäl som i förekommande fall kan krävas för detta.

Rättigheternas historiska bakgrund: före renbeteslagarna

Relationen mellan staten och samebyarna i Jämtlands län har som framgått förändrats över tid.

I början av undersökningsperioden handlade det om en rätt för enskilda samer i egenskap av markanvändare enligt den nyss nämnda avtalsliknande konstruktionen.³⁸¹ Den rätt till jakt och fiske som enskilda samer hade på skattefjällen hade då det innehåll som beskrevs i inrymningsbesluten. Det var nästan alltid en ensamrätt på de områden som avsågs i inrymningsbesluten, på så sätt att rätten var skyddad från intrång.

Det finns inte några tydliga belägg för att rätten i allmänhet skulle ha inbegripit en befogenhet att göra upplåtelse eller att sätta någon annan i sitt ställe. En genomgång av domboksprotokoll och resolutioner från kungliga befallningshavaren ger i stället bilden av att kronans godkännande krävdes för att överlåtelser eller upplåtelse av jakt och fiske skulle vara giltiga.

I och med avvitringen ändrades relationen. Under 1820- och 1830-talen fick nybyggen i skattefjällens närhet sina områden väsentligt ökade på de samiska inrymningsarnas bekostnad. Framför allt under början av 1800-talet upplät kronan också i flera fall kronofisken i fjällen.

Samerna protesterade och som ett resultat tillkom Skattefjällsbrevet år 1841.³⁸² Att samerna hade en rätt att bruka skattefjällen utan intrång uttalades tydligt i Skattefjällsbrevet, även om det nu var fråga om endast den del av skattefjällen som blivit kvar efter avvitringsarna.

Det är enbart fiskerätten som nämns som en ensamrätt för samerna i Skattefjällsbrevet, men det finns inget som tyder på att någon annan skulle ha haft jakträtt i skattefjällen eller att avsikten skulle ha varit att rätten till jakt skulle fördelas på något annat sätt. Det finns ingenting i Skattefjällsbrevet som antyder att staten förbehållit sig möjligheten att ensidigt kunna upphäva eller inskränka de rättigheter som beskrevs där.

³⁸¹ Det kan naturligtvis ha funnit samer i vissa delar av områdena tidigare än det över huvud taget funnits någon stat som manifesterat sig som markägare. Hur förhållandena sett ut rättsligt så långt tillbaka i tiden är dock inte möjligt att bedöma med någon högre grad av säkerhet.

³⁸² Samma dag tillkom också det så kallade Hede brevet, en stadga för avvitringen i Hede pastorat, som innehöll en beskrivning av vissa vinterstamhåll som skulle tilldelas samerna.

En särskild fråga i det sammanhanget är om 1864 års jaktstadga kan ha inskränkt rättigheterna.

Enligt stadgans 3 § hade var och en som ägde jord rätt att jaga där, med de villkor som framgick i stadgan. Enligt tredje stycket i samma bestämmelse var jakträtten på jord som var upplåten till någons bruk tillhörig brukaren, om inte annat hade avtalats. I stadgans 4 § fanns en bestämmelse som gällde fram till 1912 års jaktstadga. Bestämmelsen angav att på oavvittrad skog samt på kronan vid avvitrning tillfallen överloppsmark i de norra länen var jakten tills vidare fri för var svensk man. I stadgans 5 § angavs dock att detta inte gällde om något annat var bestämt genom urminnes hävd, dom, avtal, skattläggning eller annat lagligt sätt.³⁸³

I propositionen med förslaget till jaktstadga uttalades att om jord var upplåten borde jakträtt, liksom fiskerätt och andra dylika rättigheter som är förenade med jordens besittning, tillhöra brukaren, om inte annat hade blivit avtalat. Vidare uttalades att eftersom jakten för invånare i de norra länen utgjorde ett viktigt näringsfång och gränserna mellan kronans och enskildas områden där i allmänhet inte ännu blivit bestämda, borde inte kronan, åtminstone inte för närvarande och så länge detta tillstånd varade, förbehållas jakträtten på dess skogar och marker i Norrland. En sådan reglering skulle dessutom vara svår att få åtlydd och efterlevd. Tills vidare borde därför jakten vara fri på sådana områden som angavs i 4 §.³⁸⁴

Riksdagens sammansatta stats-, lag- samt allmänna besvärs- och ekonomiutskott yttrade sig över propositionen. Utskottet uttalade att eftersom jakträtt enligt sin natur utgör en förmån som bör vara förenad med jordens besittning syntes det mest riktigt, såsom föreslagits i propositionen, att jakträtten på upplåten jord skulle tillhöra brukaren om inte annat överenskommits.³⁸⁵ Utskottet uttalade också att kronans jakträtt sträckte sig till all av kronan tillhörig odisponerad jord, det vill säga även till de oavvittrade skogarna i rikets norra orter och till kronan tillfallen överloppsmark. Men detta hade i allmänhet inte efterlevts, och full kontroll över jakträttens utövande i dessa vidsträckta marker var i själva verket omöjlig. På dessa marker

³⁸³ Kongl. Maj:ts förnyade nådiga Jagt-stadga, 1 oktober 1864.

³⁸⁴ Prop. 1863 nr 94 med förslag till jaktstadga, s. 10 f.

³⁸⁵ Betänkande, i anledning af dels Kongl. Majlis Nådiga Proposition med förslag till ny Jagt-stadga, dels ock enskilda motioner i frågor rörande jagt, bihang till samtliga riks-ständens protokoll vid lagtima riksdagen i Stockholm åren 1862 och 1863, fjerde samlingen, 1sta afdelningen: Stats-utskottets memorial, utlåtanen och betänkanden, fjerde bandet, del 3, s. 4.

hade – trots att det inte var lagligen tillåtet – utvecklats en jakt som för invånarna där utgjorde ett viktigt näringsfång. Det syntes därför enligt utskottet som lämpligt att legalisera det förhållandet, genom att ett undantag från kronans jakträtt infördes i 4 §, varigenom jakten på sådan mark lämnades fri för varje svensk man.³⁸⁶

Frågan om betydelsen av 1864 års jaktstadga innefattar alltså två delfrågor. En första fråga är om skattefjällen utgjorde sådana odisponerade överloppsmarker som tillfallit kronan vid avvittringen där varje svensk man fick jaga enligt 4 §. Om så skulle vara fallet, blir en andra fråga om undantaget från detta i 5 § var tillämpligt.

Svenska Jägareförbundet menar att stadgans 4 § gällde på skattefjällen eftersom de utgjorde överloppsmarker som tillfallit kronan vid avvittringen. Dessutom menar Svenska Jägareförbundet att något undantag enligt 5 § inte gällde på skattefjällen, eftersom något annat än fri jakt inte var bestämt genom urminnes hävd, dom, avtal, skattläggning eller annat lagligt sätt (i Skattefjällsbrevet nämns ingenting om skattläggning för jakt). Detta skulle då innebära att jakten var fri på skattefjällen för var svensk man, fram till dess att denna bestämmelse ändrades i 1912 års jaktstadga.

Enligt kommittén kan dock 4 § i jaktstadgan inte antas ha varit tillämplig på skattefjällen, eftersom dessa hade tilldelats de renskötande samernas bruk vid avvittringen.³⁸⁷ Det var alltså fråga om marker som brukades (disponerades) av någon – av samerna – och jakträtten på de markerna följde med bruket enligt 3 § sista stycket i stadgan – jakträtten på jord som var upplåten till någons bruk var tillhörig brukaren, om inte annat hade avtalats. Även om man skulle bortse från detta förhållande måste undantaget i 5 § anses vara tillämpligt, eftersom annat än fri jakt var bestämt bland annat genom att skattefjällen var skattlagda för de renskötande samerna enligt vad som följer av 1841 års skattefjällsbrev.

Sammantaget bedömer kommittén att 1864 års jaktstadga inte kan antas ha medfört att rättigheterna som de renskötande samerna hade på skattefjällen inskränktes; jakten kan alltså inte antas ha varit fri för var svensk man på skattefjällen, utan samerna hade fortsatt ett

³⁸⁶ Betänkande, i anledning af dels Kongl. Majlis Nådiga Proposition med förslag till ny Jagtstadga, dels ock enskilda motioner i frågor rörande jagt, bihang till samtliga riks-ständens protokoll vid lagtima riksdagen i Stockholm åren 1862 och 1863, fjerde samlingen. 1sta afdelningen: Stats-utskottets memorial, utlåtanden och betänkanden, fjerde bandet, del 3, s. 6.

³⁸⁷ Jfr Riksdagens särskilda utskotts utlåtande i anledning af Kongl. Maj:ts till Utskottet remitterade nådiga proposition med förslag till lag angående de svenska Lapparnes rätt till renbete i Sverige, 2 april 1886, n:o 1, s. 8–10.

rättsligt anspråk på en intrångsskyddad rätt. Detta stöds av Högsta domstolens bedömning i Skattefjällsmålet att det var så rättigheterna hade sett ut historiskt, se avsnitt 10.5.2.³⁸⁸ Det stöds även av uttalanden i senare lagstiftningsärenden, med innebörden att jaktstadgans bestämmelse om fri jakt inte gällde där jakträtten hade förbehållits de renskötande samerna.³⁸⁹ Det ska också noteras att Högsta domstolen i Skattefjällsmålet poängterade att en på civilrättslig grund bestående bruksrätt av sådant slag som det gällde i målet enligt dåvarande bestämmelse om egendomsskydd i grundlagen på samma sätt som äganderätten var skyddad mot tvångsförfoganden utan ersättning.³⁹⁰

Det intrångsskydd som stadgades i Skattefjällsbrevet år 1841 gällde fram till införandet av 1886 års renbeteslag, som beträffande Jämtlands län trädde i kraft år 1889. I och med 1886 års lag förändrades statens relation till samerna bland annat i Jämtlands län så till vida att den kom att beskrivas i lag. Även om grundambitionen synes ha varit att genom lagen befästa en redan existerande relation och ett redan existerande rättsläge, skulle samtidigt lagen avhjälpa vissa oklarheter som staten ansåg föreligga. Detta förefaller ha varit skälet till att vad som dittills framstått som en enskild rätt överfördes till lappbyar, det vill säga rätten gjordes tydligt till samfällad för dem som tillhörde byn.³⁹¹

³⁸⁸ NJA 1981 s. 1, s. 201 och 234.

³⁸⁹ Jfr SOU 1922:16 s. 72 f. och 92 ff. och prop. 1927:120 s. 14 ff. Se även en redovisning av historiken i Bengtsson, SOU 2005:17 s. 17 f. och 21 f. och Bengtsson, *Om jakt och fiske i fjällmarken*, SvJT 2010 s. 78.

³⁹⁰ NJA 1981 s. 1, s. 248.

³⁹¹ Jfr uttalandena på s. 242 f. i Skattefjällsdomen om den tvångskollektiverade rätten och p. 219–221 i Girjasdomen: ”Effekten av lagstiftningen får anses vara att den rätt som före ikraftträdandet av 1886 års lag tillkom enskilda samer på området kom att övergå till medlemmarna i den sameby där området är beläget [...]. Befogenheten att upplåta jakt och fiske kan de dock – i enlighet med allmänna principer om förfogande över samfällad egendom – inte utöva på egen hand. Rätten att göra upplåtelser får i stället anses tillkomma den association som har tillskapats för att tillgodose medlemmarnas gemensamma intressen, det vill säga samebyn”.

Rättigheternas utveckling genom renbeteslagarna

De bestämmelser i 1886 års lag som är centrala för hur rättigheterna har utvecklats finns i 21 och 22 §§.

I 21 § sägs:

Lapparne äro berättigade att till jakt och fiske betjena sig af land och vatten icke allenast å för dem afsatta land och sådana områden i Norrbottens och Vesterbottens lappmarker, som för dem bibehållas, utan äfven å annan utmark inom dessa lappmarker under den tid de ega att å sådan utmark uppehålla sig med sina renar.

I det kommittéförlag som låg till grund för lagen konstaterades att:

... å trakter, der Lappar vistats, hafva de af ålder utöfvat jakt och fiske. Deras befogenhet dertill har inom lagstiftningen varit snarare förutsatt än uttryckligen erkänd. Efter gällande rätt är fördenskull omfånget af nämnda befogenhet obestämt och tarfvar att närmare angifvas. I afseende å de för Lapparne afsatta land lærer väl rättighet till jakt och fiske böra utan tvekan Lapparne medgifvas [...].³⁹²

I 22 § andra stycket sägs:

Rätt till jakt och fiske å de för Lapparne afsatta land må ej af dem till annan upplåtas. Finnes upplåtelse af rätt till jakt eller fiske å dylikt land kunna ske utan skada för Lapparne, ege Konungens Befallningshafvande att, sedan de Lappar, hvilka ega rätt att med sina renar å landet uppehålla sig, blifvit hörde i ärendet, tills vidare tillåta annan att emot afgift å landet jemte dessa Lappar utöfva jakt eller fiske.

Beträffande själva upplåtelseförbudet och dess syfte sades i kommittéförlaget att:

I enahanda syfte, att ej den ene Lappen må till skada för den andre förfoga öfver förmåner, hvilka tillagts flera Lappar gemensamt, har varit angeläget att uppställa den grundsats, att någon upplåtelse af rätt till jakt och fiske å de för Lapparne afsatta land ej må komma till stånd, med mindre de Lappar, hvilka ega rätt att å landet uppehålla sig, dertill samtycka. Enskilde Lappar må alltså ej ega att företaga dylika upplåtelser. [...].³⁹³

³⁹² Förslag till förordning angående de svenska Lapparne och de bofaste i Sverige, afgifna af den dertill utaf Kongl. Maj:t förordnade komité, 1883, s. 105 f.

³⁹³ Förslag till förordning angående de svenska Lapparne och de bofaste i Sverige, afgifna af den dertill utaf Kongl. Maj:t förordnade komité, 1883, s. 105 f.

Riksdagens särskilda utskott yttrade sig över kommittéförslaget. Utskottet anförde – i fråga om renkötselrättens karaktär i allmänhet – följande:

Vid jemförelsen mellan nomadkulturen och åkerbruket har man i allmänhet djupt underskattat värdet af den förra i ett land med våra naturliga förhållanden. Men hvad man i synnerhet förgätit, är att, om nomadkulturen i Sverige ska försvinna, detta likväl bör inträda såsom den naturliga följden af en fri historisk process och icke i yttre hänseende fortskyndas, allra minst på bekostnad af rätten. Ty lappen eger verkligen en rätt att åberopa för utöfningen enligt urgammal sed af det näringsfång hvaraf han lefver. Lappen var den som först tog de nordliga trakterna af vårt land i sin besittning. Innan den förste nybyggaren fälde det första trädet i Norrlands skogar var lappen redan der. [...] Och den förste besittningstagarens rätt till jorden måste anses bättre än den, som senare tillkommit.

Men lappens besittningstagande var icke till sin natur sådant, att det i sig inneslöt alla de befogenheter, hvilka tillhöra eganderättens begrepp. Det sträckte sig icke till andra än dem, nomadlivets inskränkta behof fordrade. Det avsåg endast jordens nyttjande dels till bete för renarne, under sommaren i fjelltrakterna och under vintern i skogslandet, dels till fyllande af de behof, hvilka voro en förutsättning för eller en följd af renbetets begagnande. Lappens rätt till jorden var för den skull alltifrån begynnelsen sådan, att den icke hindrade uppkomsten, så att säga, bredvid sig af eganderätt i kultursamhällets mening. Och en sådan eganderätt utbredde sig med odlingen, samt omfattade till sist äfven de trakter, odlingen ej ännu tagit i anspråk, då för omkring 300 år sedan i vårt land började uttalas och tillämpas den grundsats att, ”sådana egor som obygd ligga höra Gud, konungen och Sveriges krona till”. Men derigenom kan lappens på det tidigare besittningstagandet grundade rätt till de nödvändiga förutsättningarna för sin existens såsom nomad så mycket mindre anses hafva förfallit, som denna rätt till sin natur var sådan, att den kunde bestå jemte enskildes såväl som statens sedermera tillkomna eganderätt.

Utskottet menade alltså att renkötselrätten till sin natur inte var en jordäganderätt, utan att den var inskränkt till vad som behövdes som förutsättning för eller till följd av renkötseln. Utskottet uttalade senare att lappens rätt var äldre än statens, och att staten inte kunnat upplåta jorden med bättre rätt än staten själv innehade den.³⁹⁴

När det särskilt gällde det föreslagna upplåtelseförbudet gjorde utskottet följande uttalanden.

³⁹⁴ Riksdagens särskilda utskotts utlåtande i anledning af Kongl. Maj:ts till Utskottet remitterade nådiga proposition med förslag till lag angående de svenska Lapparnes rätt till renbete i Sverige, 2 april 1886, n:o 1, s. 18 ff.

Uti 22 § äro uppdragna gränser för lapparnes rätt att förfoga öfver bete och slätter samt jagt och fiske å för dem afsatta land, hvilkas gränser naturligtvis bort bestämmas efter den rätt lapparne i dessa hänseenden äga. Ehuru lapparnes befogenhet att till underhåll för sig och sina renar betjena sig af land och vatten å de trakter, der de ega att vistas, är grundad på deras naturliga rätt till deras de för deras existens nödiga förutsättningar, så är med afseende å dessas beskaffenhet denna rätt likväl icke ens inom de för lapparne afsatta land att anse såsom en eganderätt. Den är endast en nyttjanderätt till det omfång, som bestämmes af villkoren för renskötselns bedrivande. Hvad dertill icke erfordras, bör således anses falla utom gränsen för denna rätt. Det bör därför icke ligga i lapparnes fria skön att, på sätt hitills i vissa trakter af Jemtlands län ägt rum, upplåta betes- eller slätterlägenheter åt bofaste, hvilket gifvit anledning till inrättande av fåbodar och dermed följaktig skogsförödelse. Om å något område finnes större tillgång på bete och slätter, än som för de till området hörande lappar behöfves, så bör det vara den myndighet, hvilken har högsta tillsynen öfver lappväsendet inom länet och är i tillfälle att mera i stort öfverskåda lapparnes behof, som skall förfoga öfver den öfverskjutande tillgången.

Jemte det att i 22 § förbjudits lapparne att å de för dem afsatta land åt bofaste upplåta bete eller slätter eller upplåta rätt till jagt eller fiske åt annan, har det därför blifvit uppdraget åt Konungens Befallningshafvande att, der sådan upplåtelse mot lega kan utan skada för lapparne ske, densamma verkställa. Men då dels vilkoret af lapparnes samtycke uti paragrafens senare moment förefallit Utskottet vara i viss mån sväfvande, i ty att det hvarken är tydligt, huruvida *alla* lappar, som ega rätt att uppehålla sig å det ifrågavarande landet, skola samtycka, eller lagförslaget anger någon form för detta samtyckes inhemtande, dels jagten och fisket torde böra betraktas som under alla omständigheter väl behöfliga binärningar till renskötselns, hvarför upplåtelse deraf till annan icke borde utesluta rätt för lapparne att fortfarande sjelfva deraf begagna sig, vill Utskottet förorda, att senare meningen af 2:a momentet uti ifrågavarande paragraf erhåller följande lydelse: ”Finnes upplåtelse af rätt till jagt eller fiske å dylikt land kunna ske utan skada för lapparne, ege Konungens Befallningshafvande att, sedan de lappar, hvilka ega rätt att *med sina renar* å landet uppehålla sig, *blifvit hörde i ärendet*, tills vidare tillåta annan att emot afgift å landet *jemte dessa lappar* utöfva jagt eller fiske; och gälle om användandet af medel, som härigenom inflyta, hvad öfvan i fråga om lega för bete och slätter finnes stadgat.”³⁹⁵

Utskottets bedömning var alltså att kravet på att samerna skulle samtycka till upplåtelser föreföll sväfvande, eftersom dels det inte var tydligt om *alla* samer som hade rätt att uppehålla sig på det ifrågavarande landet skulle samtycka, dels förslaget inte angav någon form för hur

³⁹⁵ Riksdagens särskilda utskotts utlåtande i anledning af Kongl. Maj:ts till Utskottet remitterade nådiga proposition med förslag till lag angående de svenska Lapparnes rätt till renbete i Sverige, 2 april 1886, n:o 1, s. 31 ff.

samtycket skulle inhämtas. Utskottet lyfte samtidigt fram att upplåtelser av jakt och fiske till andra inte borde utesluta samerna från att fortfarande jaga och fiska. Utskottet förordade därför att paragrafen skulle justeras på så sätt att om jakt och fiske kunde upplåtas utan skada för samerna så skulle konungens befallningshavande kunna upplåta det, efter att de renskötande samer som vistades i området hade blivit hörda i ärendet.

De renskötande samerna hade alltså fortsatt ett intrångsskydd genom 1886 års lag på så sätt att de skulle höras innan jakt och fiske upplåts. Utskottet riktade inga anmärkningar mot det av kommittén angivna syftet med upplåtelseförbudet; att enskilda samer inte skulle kunna upplåta jakt och fiske till skada för andra renskötande samer i samma område.³⁹⁶

Av bestämmelserna framgick också att influtna medel för upplåtelser skulle användas till förmån för samerna.

I 1928 års lag³⁹⁷ placerades motsvarande bestämmelser om upplåtelse i 56 §. Där sägs i första stycket att lapp inte får upplåta bland annat jakt eller fiske till annan på område som anvisats till lapparnas uteslutande begagnande. I tredje stycket sägs:

Kan inom sådant område upplåtelse av jakt eller fiske ske utan fara för tillgången på vilt eller fisk och utan besvärande intrång för lapparna, äger Konungens befallningshavande tillåta annan att mot avgift därstädes jämte lapparna utöva jakt och fiske.

Av femte stycket framgår att innan sådan upplåtelse skedde ”skola de lappar, vilka äga uppehålla sig med sina renar å området, höras i ärendet.”

Den kommitté som lämnat ett betänkande inför 1928 års lag hade föreslagit att det skulle införas en rätt för länsstyrelsen att medge statliga tjänstemän befogenhet att under tjänsteresor i obebbyggd trakt för sitt uppehälle fiska och jaga vissa slag av villebråd. I propositionen inför 1928 års lag uttalades att det inte föreföll föreligga något behov av en sådan bestämmelse, mot bakgrund av att det inte

³⁹⁶ I Högsta domstolens betänkande över förslaget angavs att med naturen av den rätt lapparna hade att använda mark som ostridigt var statens tillhörighet, lät det visserligen inte förena sig att lapparna skulle få upplåta rätt till jakt och fiske åt bosatta, förutsatt att inte lapparnas inrymningsbrev gav dem en sådan rätt. Men oavsett det ansåg Högsta domstolen att något lagstadgande om saken inte behövdes, och att den föreslagna ordningen för sådana upplåtelser inte faller inom civillagens område och borde kunna utgå. Jfr Högsta domstolens remissbetänkande över förslaget till förordning, utdrag av protokollet över lagärendet hållet i Kungl. Maj:ts Högsta domstol den 21 november 1884, s. 27 ff.

³⁹⁷ Lag (1928:309) om de svenska lapparnas rätt till renbete i Sverige.

var fråga om civillag.³⁹⁸ Kommittén hade även föreslagit att vissa fiskevatten som kunde erfordras för fiskeriundersökningar skulle undantas från samernas begagnande, och att man för upplåtelser av sportfiske skulle jämka bestämmelsen om lapparnas rätt till hörande. Förslagen ledde emellertid inte till några lagändringar.³⁹⁹

1928 års lag innebar alltså ingen förändring av de renskötande samernas intrångsskydd.

I 1971 års lag finns inte längre något uttryckligt krav på att berörda samer ska höras före upplåtelser, utan där föreskrivs enbart att nyttjanderätt får upplåtas endast om upplåtelsen kan ske utan avsevärd olägenhet för renskötelsen, samt att upplåtelser som avser jakt och fiske måste vara förenliga med god jakt- och fiskevård och kunna ske utan besvärande intrång i samebymedlemmarnas jakt- och fiskerätt (se 25 och 32 §§).

I propositionen angavs att det saknades anledning att frånga de principer som låg bakom de tidigare lagarnas bestämmelser om nyttjanderättsupplåtelser, samt att upplåtelser på dessa marker även i fortsättningen borde gälla endast mindre omfattande nyttjanderättsupplåtelser som inte medförde skada för renskötelsen.

Vid beredningen av lagen hade önskemål framställts från vissa remissinstanser om att bestämmelserna borde utformas så att de skulle främja en från samhällsekonomisk synpunkt optimal markanvändning. Departementschefen ansåg att dessa önskemål gick för långt, men att det var en annan sak att de dåvarande bestämmelserna måhända tillämpades väl restriktivt.

Sámiid Rikkasearvi (Svenska Samernas Riksförbund, SSR) hade under lagstiftningsarbetet begärt att rätten att göra upplåtelser borde tillkomma samebyarna. Enligt de sakkunniga som lämnat ett betänkande inför revideringen av lagen var det dock uppenbart att endast en statlig förvaltning kunde komma i fråga för uppgiften att hantera upplåtelser. En samisk förvaltning torde enligt de sakkunniga i praktiken inte kunna utformas så att den innefattade tillräckliga garantier för att övriga befolkningsgruppers intressen blev tillgodosedda i skälig omfattning. Departementschefen beskrev de sakkunnigas upp-

³⁹⁸ Prop. 1928:43 med förslag till lag om de svenska lapparnas renbete i Sverige, s. 172 och 53. De samiska rättigheterna ansågs vid den tiden vara ett privilegium från staten, det så kallade lappprivilegiet. Se t.ex. samma proposition, s. 42, 54, 56 m.fl. Den uppfattningen visade sig i och med Skattefjällsdomen vara felaktig.

³⁹⁹ Prop. 1928:43 med förslag till lag om de svenska lapparnas renbete i Sverige, s. 172 och s. 135 f.

fattning och konstaterade sedan att han inte fann skäl att föreslå någon ändring i det system för upplåtelser som då tillämpades.⁴⁰⁰

Riksdagen instämde i departementschefens bedömning. Samtidigt behandlade riksdagen två motioner. I den ena motionen framställdes ett yrkande om att nyttjanderätt skulle kunna upplåtas endast om den berörda samebyn medgav det. I den andra motionen framställdes ett yrkande om att tillämpningsföreskrifterna i rennäringslagen borde utformas så att fjällkommunerna blev delaktiga i jakt och fiske genom generösa upplåtelser. Riksdagen avtog båda motionerna.

Jordbruksutskottet anförde i sitt betänkande att rennäringens intressen borde komma i första hand vid bedömandet av om upplåtelser skulle göras. Utskottet delade därför departementschefens bedömning om att det saknades anledning att utforma bestämmelser som medgav en mer optimal användning av marken. Å andra sidan kunde utskottet inte biträda att den berörda samebyn skulle få en vetorätt mot upplåtelser. En sådan vetorätt skulle kunna medföra att övriga befolkningsgruppers intressen inte blev tillgodosedda i skälig omfattning. Samernas berättigade intresse av att det inte sker upplåtelser som skadar rennäringen syntes enligt utskottets mening väl kunna tillgodoses genom att beslut om upplåtelser fattades av lantbruksnämndens rennäringsdelegation, i vilken ingick tre samerepresentanter. Utskottet underströk samtidigt vikten av att, innan beslut fattades om upplåtelse av nyttjanderätt, den berörda samebyn skulle beredas tillfälle att yttra sig i ärendet. Utskottet förutsatte att så skulle ske utan att någon särskild bestämmelse om det behövde infogas i lagtexten. Vidare uttalade utskottet att de dåvarande bestämmelserna om nyttjanderättsupplåtelser torde ha tillämpats väl restriktivt. Vandringstugor i fjällen, enstaka fritidsstugor och begränsade upplåtelser av fiske syntes enligt utskottet inte behöva innebära några egentliga hinder för renskötseln. Enligt utskottets mening omfattade renbetesmarkerna i fjällområdet så betydande arealer att det torde finnas utrymme för ett större antal upplåtelser, till exempel av fiske, utan att samernas rätt trädde för nära.⁴⁰¹

⁴⁰⁰ Se prop. 1971:51 med förslag till en ny rennäringslag med mera, s. 131 f. I ett annat sammanhang (om vissa avgiftsfria upplåtelser) i samma proposition anfördes att det vid bedömningen av om det fanns särskilda skäl för sådana borde stor hänsyn tas till den berörda samebyns uppfattning, s.170.

⁴⁰¹ JoU 1971:37 s. 46 ff.

Vid sin tillämpning av 1971 års lag fortsatte länsstyrelserna att ha en dialog med samebyarna innan upplåtelser gjordes.⁴⁰² I praktiken gick det till så att samebyarna hade ett mycket stort inflytande över beslut om upplåtelser. Upplåtelser av fiske föregicks av att samebyarna fick undanta vissa vatten från upplåtelser. Upplåtelser av småviltsjakt föregicks av att samebyarna i dialog med länsstyrelsen bestämde ramar för var och när upplåtelser skulle göras. De samebyar som önskade det hade i Jämtlands län vissa möjligheter att genom underupplåtelseavtal själva hantera upplåtelseerna. Så skedde till exempel i Tåssåsen och i Mittådalen.⁴⁰³

Nu gällande regler

År 1993 genomfördes reformen om den fria småviltsjakten. Tillståndsplikten för småviltsjakt och handredskapsfiske ändrades genom rennäringsförordningen. Före 1993 års reform hade länsstyrelsen en fakultatativ möjlighet att upplåta jakt och fiske, men behövde inte göra det ens om länsstyrelsen ansåg att det saknades hinder mot en upplåtelse. Nu infördes i stället en skyldighet att upplåta småviltsjakt och handredskapsfiske, dock under förutsättning att vissa villkor var uppfyllda – bland annat att någon olägenhet av betydelse inte skulle uppkomma för rennärningen.

Förordningsändringar åtföljs i regel inte av några förarbetsuttalanden som kan underlätta tolkningen och tillämpningen av reglerna. Skälet är att förordningar beslutas av regeringen och alltså inte underställs riksdagen såsom sker i ett propositionsförfarande. Någon lagrådsgranskning av förordningen med avseende på bland annat grundlagsenlighet sker i regel inte heller.

Viss ledning för tolkningen av förordningen ges dock genom uttalanden i propositionen 1992/93:32 om samerna och samisk kultur med mera.⁴⁰⁴

Reformen genomfördes efter förslag från Lantbrukarnas riksförbund och Svenska Jägareförbundet. Enligt de båda organisationerna

⁴⁰² Såvitt avser älgjakten inhämtas enligt länsstyrelsen i Jämtland fortfarande samebyarnas samtycke inför nya upplåtelser, eftersom älgjakten ses som ett intrång i samebymedlemmarnas jakträtt.

⁴⁰³ Enligt uppgifter nedtecknade i anteckningar från samtal med bland andra tjänstemän på länsstyrelserna i Jämtlands, Norrbottens och Västerbottens län och från en samebymedlem som satt med i Rennäringsdelegationen i Jämtland på 80-talet, diarenr komm2022/00005/N 2021:02 nr 194, se även Lantbruksnämnden i Jämtlands läns beslut den 14 maj 1990, RD 1990:3 nr 1 där historiken kring ripjakten beskrivs.

⁴⁰⁴ Prop. 1992/93:32 bilaga 2.

var småviltsjakten i fjäll och fjällnära områden kraftigt underutnyttjad jämfört med liknande områden i våra grannländer. Den då rådande ordningen för upplåtelser hade skapat missnöje med förvaltningen av statens mark ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen. Småviltsjakten ansågs ha en viktig utvecklingspotential som kunde utnyttjas i väsentligt större omfattning utan att renkötselintresset trädde för när.⁴⁰⁵

Regeringens utgångspunkt var att jakt och fiske i fjällområdet ska vara tillåtet så länge det inte orsakar någon olägenhet av betydelse för rennäringen. Tidigare ansökningsförfaranden avskaffades och det blev fritt att köpa dygns- och årskort för småviltsjakt i praktiskt taget hela det svenska fjällområdet, med undantag för nationalparkerna. Syftet var att väsentligt öka upplåtelseerna av småviltsjakt och fiske på kronomark ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen.⁴⁰⁶ Enligt departementschefen borde de jaktliga resurserna på områdena utnyttjas i så stor utsträckning som möjligt inom den ram som gällande lagstiftning medgav. Samtidigt borde enligt departementschefen vissa begränsade, för renkösteln mycket känsliga områden kunna undantas från jakt, och då särskilt platser där samling, skiljning och slakt sker under hösten, samt känsliga avsnitt av flyttleder. Även vissa andra områden borde enligt vad som uttalades kunna undantas från jakt, i första hand mark runt byar och annan samlad bebyggelse. Departementschefen uttalade i sammanhanget att han räknade med att de områden som skulle behöva undantas från jakt endast skulle vara av begränsad omfattning. I övriga områden borde i princip jakt alltid upplåtas om olägenhet av betydelse inte uppkommer.⁴⁰⁷ Även upplåtelse av sportfiske med krok ansågs böra kunna ske i betydligt större omfattning än tidigare. Grundförutsättningen borde enligt departementschefen vara att alla vatten ska upplåtas om inte något hinder föreligger.⁴⁰⁸

Trots uttalanden i propositionen om att småviltsjaktreformen inte syftade till att innebära någon förändring i samebyarnas rättigheter kan det konstateras att det har uppfattats så på många håll, bland annat av samebyarna. De menar också att de efter småviltsjaktreformen utsätts för väsentligen ökade störningar kopplade till framför allt småviltsjakt. SSR och flera andra samiska organisationer har konsekvent protesterat mot regleringen och gjort gällande att den innebär

⁴⁰⁵ Prop. 1992/93:32 bilaga 2 s. 136, 138 och 140.

⁴⁰⁶ Prop. 1992/93:32 s. 141.

⁴⁰⁷ Prop. 1992/93:32 s. 141.

⁴⁰⁸ Prop. 1992/93:32 s. 148.

en kraftig och otillåten försämring av skyddet mot intrång i renskötselrätten.⁴⁰⁹

Klart är att en faktisk förändring har skett i fråga om intrång i form av småviltsjakt i och med 1993 års reform. Tidigare kunde samebyarna i vissa fall själva hantera upplåtelser genom underupplåtelseavtal, vilket de inte längre får. Vidare har antalet personer som jagar småvilt i fjällen ökat väsentligt, inte minst genom utländska turister. Dessutom upplåts småviltsjakt på betydligt större områden än tidigare.

Det verktyg som samebyarna numera har för att freda områden från småviltsjakt är att begära avlysningar. Samebyarna måste då argumentera för eller påvisa att jakten innebär störningar av viss betydelse. Detta innebär att reformen i fråga om småviltsjakten har medfört påtagliga förändringar för samebyarna.

Beträffande fisket synes reformen inte ha inneburit några väsentliga förändringar, åtminstone inte i Jämtlands län. Det fanns – till skillnad från för jakt – redan före reformen ett etablerat system för sportfiske genom försäljning av fiskekort riktat till allmänheten. Samebyarna fick före 1993 års reform i dialog med länsstyrelsen bestämma undantagsvatten där fiske inte skulle upplåtas, och det får de fortfarande. Samrådet med samebyarna fortsatte i fråga om fiske i princip på samma sätt efter reformen som före den.⁴¹⁰

Rättigheternas faktiska innehåll

Av den ovan beskrivna historiken följer att samebyarna i Jämtlands län under lång tid har haft en intrångsskyddad rätt till renskötsel inklusive jakt och fiske i sina byområden i skattefjällen. Intrångsskyddet har bestått i att de haft ett starkt inflytande över förutsättningarna

⁴⁰⁹ Företrädare för ungdomsorganisationen Sáminuorra protestjojkade i riksdagen när propositionen antogs, i Kiruna genomfördes demonstrationståg och hungerstrejker när beslutet trädde i kraft, och ett av Sametingets första uttalanden efter att det bildats var att man saknade förtroende för regeringens handläggning av samernas jakt- och fiskerätt. Sametinget släppte år 1994 rapporten *Beslutet om småviltsjakten – en studie i myndighetsutövning*; en så kallad vitbok om hur beslutet om jakten och fisket genomfördes där beslutsprocessen fick kraftig kritik, bland annat för att Svenska jägareförbundet och Lantbrukarnas riksförbund ansågs ha haft ett orimligt inflytande medan samerna totalt förbisågs under hela beslutsprocessen. Från Sámiid Rikkasearvis (Svenska Samernas Riksförbunds) sida beskrivs småviltsjaktreformen som den avgörande orsaken till att Girjasmålet inleddes.

⁴¹⁰ Enligt uppgifter nedtecknade i anteckningar från samtal med bland andra tjänstemän på länsstyrelserna i Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län och från en samebymedlem som satt med i Rennäringsdelegationen i Jämtland på 80-talet, diarenr komm2022/00005/N 2021:02 nr 194, se även Lantbruksnämnden i Jämtlands läns beslut den 14 maj 1990, RD 1990:3 nr 1 där historiken kring ripjakten beskrivs.

för upplåtelse av jakt och fiske på deras åretruntmarker, bland annat vad gäller antalet personer som kunnat jaga och fiska där, villkoren för jakt och fiske samt över tider och platser där jakt och fiske inte har fått upplåtas. Rättens omfattning har varierat något lokalt,⁴¹¹ men det står klart att allmänheten historiskt sett inte har haft motsvarande tillgång till småviltsjakt i skattefjällen som i dag.

Vissa personer har kunnat jaga småvilt på samebyarnas områden även före 1993 års reform, men de har då i de flesta fall varit beroende av särskilda personliga tillstånd eller arrendeavtal. Samebyarna hade ett mycket stort, för att inte säga avgörande, inflytande över sådana tillstånd och arrenden, och hade också före reformen en tätare dialog med länsstyrelsen inför ripjaktspremiären. Dessutom rör sig betydligt fler småviltsjägare på samebyarnas marker efter 1993 års reform än innan, och större delar av samebyarnas marker upplåts för småviltsjakt.

Vid bedömningen av innehållet i den rätt till markanvändning som samebyar i Jämtlands län har bör det tillmätas betydelse att staten i förhållande till samebyarna under lång tid har upprätthållit ett intrångsskydd genom att samebyarna har haft ett väsentligt inflytande över småviltsjaktsupplåtelse och undantagsvatten, och att detta rimligen måste ha befast en uppfattning att samebyarnas rätt har varit av en viss kvalitet.

Förhållandet mellan staten och samebyarna som rättighetshavare kan i princip förändras genom lag och förordning inom ramen för grundlag (framför allt 2 kap. 15 § regeringsformen) och Sveriges internationella åtaganden. Sverige har åtagit sig att efterleva bland annat Europakonventionen med dess tilläggsprotokoll. Konventionen gäller också som svensk lag. Detta har ansetts innebära att konventionen kan ges särskild vikt i fall där lagar och rättsprinciper kommer i konflikt med varandra.⁴¹²

Frågan är närmast om detta regelverk medför några krav på styrkan i de skäl som kan anföras för att staten ensidigt ska kunna förändra innehållet i det avtalsliknande rättsförhållandet mellan staten och renskötande samer på renbetesfjällen som har etablerats historiskt; ett rättsförhållande som har etablerats utan att det angetts hur länge förhållandet skulle bestå.

⁴¹¹ På avvitrade områden till exempel har rätten inskränkts, medan den tillkommit på utvidgningshemmanen.

⁴¹² Prop. 1993/94:117 om inkorporering av Europakonventionen och andra fri- och rättighetsfrågor, s. 38.

Det kan knappast råda någon tvekan om att en tidsbegränsad intrångsskyddad rätt till markanvändning av ifrågavarande slag i princip kan betraktas som egendom i den bemärkelse som avses i artikel 1 första stycket i Europakonventionens första tilläggsprotokoll och 2 kap. 15 § regeringsformen.⁴¹³ Med en sådan utgångspunkt uppkommer frågan om utvecklingen efter 1993 års reform såvitt avser småviltsjakten, det vill säga förändringen av intrångsskyddet och samernas minskade inflytande över markanvändningen, är förenlig med artikel 1 andra stycket tilläggsprotokollet och 2 kap. 15 § första stycket regeringsformen.⁴¹⁴

En sådan bedömning är avhängig bland annat av om rådighetsinskränkningen uppbärs av ett allmänt intresse, vars genomslag står i proportion till de möjligheter som samebyarna har att freda sig mot oönskade intrång på annat sätt, till exempel genom att utverka avlysningar, och med beaktande av att en del av intäkterna från upplåtelser tillkommer den berörda samebyn. Det får också beaktas att förekommande upplåtelser inte får medföra någon avsevärd olägenhet för renskötseln eller utgöra något besvärande intrång i sameby medlemmarnas rätt till jakt eller fiske. Bedömningen kan därför delvis bli avhängig av i vilken mån ökade olägenheter och störningar kan påvisas eller antas som orsakade av den beskrivna utvecklingen.

Även Sveriges internationella åtaganden gentemot samerna som urfolk kan inverka vid bedömningen, liksom sedvanerättsliga principer i internationell praxis. I sammanhanget bör noteras att en intrångsskyddad rätt till jakt och fiske som en del av en traditionell näring ses som en resurs som omfattas av skyddet för egendom i artikel 5 d (v) i FN:s konvention om avskaffande av alla former av rasdiskriminering och som även omfattas av skyddet för kultur i artikel 27 i FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter.⁴¹⁵ Det bör också noteras att FN:s rasdiskrimineringskommitté vid flera tillfällen har uttryckt oro över att den lagstiftning som ska skydda samernas rättigheter i deras traditionella områden är otillräcklig i Sverige.⁴¹⁶

⁴¹³ Se t.ex. Douglas Maxwell, 2022, *The Human Right to Property. A Practical Approach to Article 1 of Protocol No. 1 to the ECHR*, s. 99 ff. Justitiekanslern har bedömt att samebyarnas jakt- och fiskerätt omfattas av egendomsskyddet enligt regeringsformen och Europakonventionens första tilläggsprotokoll, se JK:s beslut den 27 juni 2022 dnr 2020/5360.

⁴¹⁴ Jfr Europadomstolens avgörande i *Brunecrona v. Finland*, 41673/98, särskilt punkterna 79–87.

⁴¹⁵ Se t.ex. B. Ominayak, Chief of the Lubicon Lake Band v. Canada, No. 40 (A/38/40), jfr CERD/C/102/D/54/2013.

⁴¹⁶ Se till exempel CERD/C/SWE/CO/22–23 punkterna 16 och 17.

Vidare finns skäl att i detta sammanhang framhålla grundlagens målsättningsstadgande i 1 kap. 2 § sjätte stycket om att det samiska folkets möjligheter att behålla och utveckla sin egen kultur och samfundsliv ska främjas. Den traditionella användningen av marken på renbetesfjällen för renskötsel, jakt och fiske är en väsentlig del av det samiska folkets kultur. Högsta domstolen framhåller i Girjasdomen att grundlagsbestämmelsen kan få viss materiell betydelse vid sådan rättstillämpning där det är fråga om att väga olika faktorer mot varandra, samt att samernas intresse av att kunna vidmakthålla sin kultur, däribland renskötelsen, vid en sådan avvägning ska tillmätas särskild vikt.⁴¹⁷

Frågan om småviltsjaktreformen är förenlig med egendomsskyddet är omdebatterad och har aldrig ställts på sin spets i något domstolsavgörande. Det får i detta sammanhang räcka med att konstatera att flera frågetecken kan resas kring statens hantering av samebyarnas intrångsskydd genom 1993 års fjälljaktreform och att det vore önskvärt att finna en framtida ordning som är bättre förenlig med samernas rätt enligt grundlagen och internationell rätt.⁴¹⁸

Sammanfattning

Sammanfattningsvis är kommitténs slutsats att:

- Samebyarna i Jämtlands län inte har rättigheter genom urminnes hävd till upplåtelser av jakt och fiske.
- Samebyarna däremot under mycket lång tid har haft en koncessions- eller avtalsliknande och senare lagfäst intrångsskyddad rätt till renskötsel, jakt och fiske.

⁴¹⁷ NJA 2020 s. 3, p. 92. I ett särskilt yttrande från Handölsdalens, Mittådalens och Tåssåsens samebyar framförs att ett främjande av samebyarnas möjlighet att fortsätta med traditionell renskötsel, jakt och fiske bör ske genom att samebyarna får lagstadgad rätt att i enlighet med samisk sedvana före 1886 års lag upplåta jakt och fiske på renbetesfjällen. Då skulle upplåtelseerna kunna anpassas till traditionell samisk kunskap om vad naturen i övrigt tål, enligt samebyarna. Se diariet, komm2023/00061/N 2021:02 nr 7.

⁴¹⁸ Frågan om reformen är förenlig med samebyarnas rättigheter är omdiskuterad i den juridiska debatten. Se t.ex. *Vem får jaga och fiska? Rätt till jakt och fiske i lappmarkerna och på renbetesfjällen*, SOU 2005:17. I betänkandet har reformen ifrågasatts av f.d. justitierådet Bertil Bengtsson, f.d. hovrättsrådet Mauritz Bäärnhielm och jur. dr. Kaisa Korpijaakko Labba, men däremot försvarats av LRF:s chefsjurist Fredrik Bonde, Sveaskog AB:s chefsjurist Lars-Göran Lövgren, och Svenska Jägareförbundets förbundsjurist Håkan Weberyd.

- Intrångsskyddet har inneburit att samebyarna har haft ett väsentligt inflytande över om upplåtelser skulle få ske och i så fall hur många, till vilka personer och till vilka villkor. Vissa samebyar har också fått hantera upplåtelser själva.
- Utvecklingen efter 1993 års reform har skapat en grund för en kritisk diskussion om hur reformen förhåller sig till samebyarnas skydd mot rådighetsinskränkningar enligt 2 kap. 15 § regeringsformen och skydd för sin kultur enligt Sveriges internationella förpliktelser.
- Utvecklingen gör det befogat att överväga en ny ordning för upplåtelser av småviltjakt och fiske i berörda områden, utan att detta nödvändigtvis måste bygga på ett bestämt ställningstagande i diskussionen.

Särskilt om Dalarna

Vad som sagts i de närmast ovanstående avsnitten gäller alltså i renbetesfjällen. Dalarna omfattas inte, utan för den sameby som har marker där – Idre sameby – regleras renskötseln genom kungliga brev.⁴¹⁹

Kommittén har dock, i enlighet med uppdraget, utrett den historiska markanvändningen även i Dalarna. Där är uppgifterna om skattefjäll av relativt sen tid och i skattläggningarna har inte full jakt- och fiskerätt ingått. Dessutom avsattes aldrig några marker till renbetesfjäll efter avvittringen i Dalarna. Vidare har den konkurrerande markanvändningen varit omfattande jämfört med vad som var fallet i Girjas. Kommitténs bedömning är därför att Idre sameby inte kan antas ha någon sådan rätt till upplåtelse av jakt och fiske som konstaterades i Girjas målet.

När det gäller frågan om Idre sameby på annan grund kan ha en sådan rätt gör kommittén bedömningen att det i Dalarna inte synes ha funnits inrymda samer med intrångsskyddade jakt- och fiskerättigheter som det har funnits i Jämtlands län.

Renskötseln i Dalarna har i stället formellt reglerats först genom de kungliga breven på 1880-talet. I dessa brev föreskrevs att sameby-

⁴¹⁹ Idre sameby använder även vissa marker i renbetesfjällen, söder om sjön Rogen. För dessa marker gäller vad som sägs ovan om renbetesfjäll. Motsatsvis använder Ruvhten Sijte vissa marker på kungabrevsmarkerna. Avgörande för rättigheternas karaktär är inte vilken sameby som använder markerna utan om det är renbetesfjäll eller kungabrevsmarker. Slutsatserna i detta stycke träffar alltså även Ruvhten Sijte där den samebyn använder kungabrevsmarker.

medlemmarna endast hade rätt till rovdjursjakt och husbehovsfiske på sina betesmarker. Efterkommande renbeteslagar har inte tillerkänt Idre sameby samma jakt- och fiskerätt som de samebyar som verkat i renbetesfjällen och lappmarkerna har haft, utan jakt- och fiskerätten har fortsatt att vila på kungabrev och särskilda regeringsbeslut.⁴²⁰ Dessa regeringsbeslut behandlas i det följande.

Idre samebys särställning har av vissa upplevts som orättvis. Idre sameby har drabbats lika hårt som andra samebyar av intrång i form av jakt, fiske och andra upplåtelse på samebyns åretruntmarker, men får ingen ersättning för intrången. Detta beror på att kungabrevsmarkerna inte finns med i 32 § rennäringslagen, vilket styr vilka samebyar som får intrångsersättning enligt 34 § samma lag.

Länsstyrelsen i Jämtlands län lämnade mot den bakgrunden år 1996 in en begäran till regeringen om att medlemmarna i Idre sameby skulle ges samma rätt till jakt och fiske inom sina åretruntmarker som tillkommer andra samebymedlemmar enligt 25 § rennäringslagen, det vill säga en full rätt till jakt och fiske både för husbehov och till avsalu.⁴²¹ Skälen för det var bland annat att det för länsstyrelsen stod klart att det långt före de kungliga breven funnits renskötande samer i Dalarna, och att man önskade ge en stabil grund för en långsiktig livskraftig och rationell renskötsel där. Länsstyrelsen lyfte också fram att Idre sameby bedrev en synnerligen välordnad renskötsel och att dess medlemmar var medvetna om att renskötseln måste stå i samklang med markägarnas, ortsbefolkningens och andra berättigade intressen till gemensamt nyttjade områden. Som skäl framfördes också att Idre sameby inte får någon del av intäkterna från upplåtelse på åretruntmarkerna.

Olika myndigheter, bland andra Länsstyrelsen i Dalarnas län och Jordbruksverket, lämnade remissvar på länsstyrelsens begäran. Några myndigheter tillstyrkte begäran medan andra avstyrkte. De myndigheter som avstyrkte uppgav som huvudsakliga skäl för sin ståndpunkt att Idre samebys rättigheter vilar på en annan grund än de regler som fastställts baserat på avvitringsarna längs fjällkedjan, att förändringarna skulle ge samebymedlemmarna fördelar gentemot den övriga ortsbefolkningen som inte kunde anses motiverade, och att frågan i stället borde lösas genom civilrättsliga avtal.

⁴²⁰ Jakt- och fiskerätten gäller enligt 25 § första stycket rennäringslagen endast i renbetesfjällen och ovanför lappmarksgränsen när renskötsel är tillåten där. I Dalarna är rätten begränsad till husbehovsfiske och rovdjursjakt, enligt sista stycket i samma bestämmelse.

⁴²¹ Hemställan den 26 juni 1996, dnr 351-5840-96.

Regeringen biföll begäran från Länsstyrelsen i Jämtlands län i ett beslut den 4 juni 1998.⁴²² I beslutet gavs medlemmar i Idre sameby rätt att jaga och fiska för husbehov och för avsalu på statens mark inom de områden i Dalarnas län som upplåtits för renbete genom kungabreven.

Enskilda privatpersoner kontaktade därefter regeringen och begärde att beslutet skulle ändras. Detta eftersom jakträtten i skilda delar av området redan var upplåten till olika jaktlag genom avtal. Regeringen meddelade därefter ett nytt beslut där det framgick att Idre samebys medlemmars jakt- och fiskerättigheter endast avsåg sådan rätt till jakt och fiske som inte tidigare var upplåten till någon annan.⁴²³

För Idre sameby finns alltså endast den jakt- och fiskerätt som grundas på

- de kungliga breven och 25 § sista stycket rennäringslagen – det vill säga en rätt till rovdjursjakt och husbehovsfiske, och
- den rätt som grundas på det sistnämnda regeringsbeslutet – det vill säga en full rätt att jaga och fiska där jakt och fiske inte sedan tidigare är upplåtet till någon annan.

När det gäller den rätt som följer med regeringsbeslutet ska dock noteras att stora delar av marken undantas på grund av att den är upplåten till olika ortsbojaktlag genom avtal.⁴²⁴ Skulle dessa avtal sägas upp av arrendatorerna så bör även dessa områden, som en logisk följd av regeringens beslut, rimligen anses ingå i Idre samebys rätt.

10.5.8 Sammanfattning

Sammanfattningsvis går det inte att, som fallet var i Lappland, göra några generella uttalanden om samernas närvaro historiskt i renbetesfjällen och på kungabrevsmarkerna. I stora delar av renbetesfjällen har renskötande samer levt sedan urminnes tider, men till vissa fjäll har de, enligt vad som kunnat beläggas, kommit först under 1700-talet eller senare.

⁴²² Dnr Jo 1996/2109.

⁴²³ Dnr Jo 1999/1281, 1999-09-09.

⁴²⁴ Enligt uppgift från Länsstyrelsen i Dalarnas län.

Det rättsskydd som samerna har haft sedan de inrymts på skattefjällen kan inte anses ha varit jämförbart med en skattebondes. Det har snarare liknat en avradslandsinnehavares rättsskydd; rättigheterna kan sägas bygga på en relation till kronan som markägare, och det ser ut som att kronan tidigt har haft det avgörande inflytandet över dispositionerna på skattefjällen.

Den jordbrukande befolkningen i Jämtlands och Dalarnas län har levt längs dalgångarna sedan urminnes tider och har tidigt nyttjat fjällområden för bland annat jakt och fiske genom systemet med avradsland. Avradslanden kunde vara flera mil i storlek. Jakt och fiske var vanliga skäl för att inrymma ett avradsland. De renskötande samernas markanvändning i skattefjällen har därför generellt sett utsatts för betydligt mer konkurrens från den jordbrukande befolkningen än vad som varit fallet på de undersökta områdena i Lappland (det vill säga områden som i dag står under statens omedelbara disposition). Vissa undantag finns dock, till exempel i Frostviken, Hotagen, västra Undersåker och västra Storsjö, där konkurrensen förefaller ha varit mindre. För att få fullständig klarhet i den saken skulle omfånget av och villkoren för avradslanden som nyttjades i de trakterna, liksom för annan närliggande konkurrens, behöva undersökas mer detaljerat än vad det funnits förutsättningar för i denna utredning. En sådan undersökning skulle dock få praktisk betydelse först om kommitténs bedömning av skattefjällens rättsliga status skulle anses vara oriktig.

Samebyarna i Jämtlands och Dalarnas län bedöms inte ha någon på urminnes hävd grundad rätt till upplåtelser av jakt och fiske i de undersökta områdena.

För att återknyta till provningsschemat i avsnitt 10.1.2:

- Samerna har, åtminstone i större delarna av de undersökta områdena, återkommande jagat och fiskat under mycket lång tid. Det finns dock lokala variationer och vissa platser där samer synes ha börjat nyttja markerna först mot slutet av undersökningsperioden.
- Rätten till jakt och fiske har varit av stor betydelse för samernas försörjning.
- Samerna har ibland upplåtit jakt och fiske till andra.
- Samernas upplåtelser har i vissa fall godtagits av omgivningen, men i andra fall inte. Kronan har ibland protesterat mot de samiska upplåtelseerna.

- Kronan har upplåtit framför allt fiske, men i vissa fall även jakt, i stora delar av området.
- Den konkurrerande markanvändningen har varit beaktansvärd i stora delar av området.

Det finns lokala variationer i fråga om upplåtelser från såväl samer som kronan och i fråga om konkurrerande markanvändning. I norra delarna av Jämtland synes markanvändningen mer ha liknat den i Girjas sameby.

Kommittén har även utrett vilka rättigheter samebyarna i Jämtlands och Dalarnas län kan ha om de inte har några Girjasrättigheter. Beträffande Jämtlands län bedöms de renskötande samerna ha en intrångsskyddad rätt till renskötsel, jakt och fiske på sina skattefjäll (så småningom renbetesfjäll). Det innebär att de har starka, egendomsskyddade rättigheter till markanvändning, även om de inte har rätt till upplåtelser. Rättigheterna har uppstått i vart fall i och med inrymningarna, har skyddats i och med Skattefjällsbrevet och har kollektiviserats i och med renbeteslagstiftningen. Intrångsskyddet beträffande småviltsjakten har genomgått en förändring i och med 1993 års småviltsjaktreform. Reformen har utsatts för omfattande kritik från samebyarna och dess rättsenlighet har diskuterats i den juridiska doktrinen. Det kan ifrågasättas om utvecklingen efter 1993 års reform, med dess sämre skydd mot intrång i form av småviltsjakt och försvagade inflytande över markanvändningen för samebyarna, utgör en tillåten rådighetsinskränkning i samebyarnas rättigheter. Detta ger kommittén skäl att överväga en ny ordning utan att göra ett ställningstagande i diskussionen.

På kungabrevsmarkerna i Dalarna bedöms i stället att den jakt- och fiskerätt som finns är den som stadgas i kungabreven, 25 § sista stycket rennäringslagen samt i regeringsbesluten från år 1996 och 1999 – det vill säga rätt till rovdjursjakt och husbehovsfiske, samt för medlemmar i Idre sameby rätt att jaga och fiska i områden där jakt och fiske inte sedan tidigare är upplåtet till andra.

11 Vilt som ingår i en jakträtt

Kommittén ska enligt direktiven i delbetänkandet ta ställning till frågan om en samebys ensamrätt gentemot staten till upplåtelser av jakt grundad på urminnes hävd är begränsad till småvilt eller om den gäller allt vilt. I Girjasdomen avsåg Högsta domstolens prövning endast frågan om Girjas samebys rätt till upplåtelser av jakt på småvilt och fiske. Att prövningen begränsades till småviltsjakt berodde på att samebyns yrkande endast avsåg sådan jakt.

11.1 Jakträtt enligt lag

I 10 § jaktlagen (1987:259) anges att fastighetsägaren har jakträtten på den mark som hör till fastigheten, om inte annat följer av andra stycket eller av 10 a § eller 11 §. Vidare föreskrivs att i jakträtten ingår rätt att tillgodogöra sig vilt som omhändertas, påträffas dött eller dödas i något annat sammanhang än vid jakt, om inte annat följer av föreskrifter meddelade med stöd av 25 §.

Den jakträtt som följer av jaktlagen är inte uppdelad på fauna utan innefattar allt jaktbart vilt. Vilket vilt som är jaktbart och under vilka förhållanden jakt får ske regleras med hänsyn till bland annat viltvårdsintressen, djurskydd och säkerhetsskäl.

11.1.1 Småvilt och högvilt

Som har framgått av avsnitt 5.3 finns ingen legaldefinition för småvilt. I Sverige används i stället benämningen högvilt för de arter som enligt lag får fällas endast med klass 1-ammunition. Småviltsjakten omfattar således motsatsvis jakt på alla arter som får skjutas med annat än klass 1-ammunition.

Vilken ammunition som är tillåten för jakt av olika arter följer av Naturvårdsverkets föreskrifter.¹ Genom dessa föreskrifter kan man sluta sig till att till exempel älg, hjort, visent, bison, myskoxe, mufflonfår, varg, björn, säl och vildsvin inte är småvilt. Exempel på arter som kan räknas till småvilt är vildkanin, iller, ekorre, lämmel, bisam, sothöna, ripa, fasan och raphöna samt rådjur och lodjur.

11.1.2 Olika regleringar för olika typer av vilt

Jakträtt enligt jaktlagen innebär inte att det är tillåtet att jaga. Jaktlagens utgångspunkt är tvärtom att viltet är fredat. För att ett visst vilt ska få jagas krävs alltså utöver jakträtten att jakt är tillåten enligt jaktlagen eller enligt föreskrifter eller beslut som har meddelats med stöd av lagen.

Reglerna för olika typer av vilt kan skilja sig väsentligt åt. Många arter är helt fredade från jakt, för andra gäller särskilda jakttider och för vissa arter krävs särskild licens, med begränsning i antalet djur som får skjutas under jakttiden.

Dessutom finns särskilda förvaltningssystem för vissa typer av vilt. Det har till exempel under lång tid byggts upp en särskild ordning för förvaltningen kring älgjakten. Även för jakt efter rovdjur är förvaltningen särskilt reglerad.

11.2 Förekomsten av älg i renskötselområdet

I Girjasdomen konstaterades att samernas markanvändning under en period från 1500-talet till mitten på 1700-talet hade medfört en ensamrätt gentemot staten på grund av rättsinstitutet urminnes hävd. Den av domstolen inte avgjorda frågan om hävden kan omfatta annan jakt än småviltsjakt har diskuterats efter domen, särskilt beträffande älgjakt. Det har då påpekats att det inte fanns älg i Lappland under den tid som hävden upparbetades. Vissa har i diskussionen intagit ståndpunkten att hävden därför inte borde kunna grunda några anspråk på älgjakt.

I kapitel 10 görs en genomgång av de historiska förhållandena runt jakten under tidsperioden 1500-talet till mitten på 1700-talet. Det

¹ NFS 2002:18 6 och 16 §§.

historiska materialet ger underlag för följande uttalanden om förekomst av och jakt efter älg i lappmarkerna.

Älg fanns förmodligen i lappmarkerna i forntiden, dock inte under senare delen av 1500-talet. Då förekom enligt skinnhandelsregistren älghudar enbart hos ”Ångermanna lappar”, det vill säga i nordligaste Ångermanland. För Åsele lappmark finns notiser om älghudar i domböcker under senare delen av 1600-talet. Enstaka älgar kan ha strövat längre upp i lappmarken, men det historiska källmaterialet ger inte stöd för att några bestånd fanns där förrän under senare delen av 1800-talet.² I det historiska underlaget finns också uppgifter om att det i Lycksele lappmark fanns älg på 1600-talet, men inte i Lule lappmark.

Älgens invandring i Norr- och Västerbotten är tämligen väl dokumenterad av länsstyrelserna och Skogsstyrelsen. Under 1850-talet visade sig de första älgarna i Lycksele socken. Från Blajkfjäll i Stensele och från Vilhelminafjällen rapporteras livskraftiga bestånd åren 1875 och 1876. Men vintern 1877–78 var snörik och huvuddelen av stammen utplånades av tjuvjakt. Det ledde till en fridlysning år 1879. Efter en stark tillväxt av älgbeståndet upphävdes fridlysningen år 1887. Åren närmast därefter var snörika och älgstammen började åter krympa. Därför beslutades om en ny fridlysning år 1895. Den varade till år 1900. Därefter kan älgstammen betraktas som stabil i hela Västerbotten.³

I Norrbotten uppehöll sig en fast stam älgar mellan Kalix älv och Ängesån år 1872. Sju år senare fanns älg dessutom i Tärendö och Gällivare socknar. Fridlysning påbjöds år 1879. Den första älgerna i Jukkasjärvi redovisades år 1880; då fanns också två älgar i Pajala samt ett bestånd i Tärendö. Samma år rapporteras att stammen växte i Gällivare samt att älg hade setts flera gånger i Jokkmokks och i Arjeplogs socknar. Älgerna uppgavs vara ”allmänt spridd från kusten ända upp i fjälllandet” när fridlysningen upphävdes i Norrbotten.

11.3 Kommitténs bedömning

Den fråga som kommittén ska ta ställning till är inte om en jakträtt som grundas på urminnes hävd generellt sett omfattar allt jaktbart vilt oavsett vilken jakt som historiskt sett har hävdats. Frågan är mer

² Lundmark, SOU 2005.78 s. 10.

³ Lundmark, SOU 2005.78 s. 10.

specifik; den avser om hävd till jakträtt som en del i renskötselrätten avser allt jaktbart vilt eller endast jakt på arter som samerna kan visa att de har jagat när hävden upparbetades.

I den delen gör kommittén följande bedömning.

En generell utgångspunkt bör kunna vara att en jakträtt har ett och samma innehåll oavsett om rätten grundas på statlig överhöghet, äganderätt eller urminnes hävd. Det saknas i vart fall stöd för antagandet att jakträttens kvalitet skulle vara beroende av vilken av grunderna för jakträtten som görs gällande.

Den faktiska jaktutövningen skulle kunna tänkas ha betydelse om den varit specifikt inriktad på någon viss art, till exempel ett visst pälsdjur. Om jaktutövningen däremot inte har varit selektivt inriktad utan avsett åtkomst av allt vilt som kunnat bidra till försörjningen, bör innehållet i den hävdade rättigheten kunna bestämmas med den nyss nämnda generella utgångspunkten, det vill säga att en på urminnes hävd grundad jakträtt omfattar allt jaktbart vilt. Kommittén har inte funnit belägg för att samerna på de undersökta områdena har begränsat sin jaktutövning till enbart vissa arter. Det framstår tvärtom som klart att jakten har avsett viltet som en resurs för försörjningen och den egna ekonomin i allmänhet.

Det har heller inte framkommit något som tyder på att samerna har accepterat konkurrens i jakten efter någon viss art. Älgjakt bör därför innefattas i den jakträtt som kan ha upparbetats på grund av urminnes hävd till markanvändning i samband med den samiska renskötseln.

Om principerna för urminnes hävd kan bestämmas med dessa utgångspunkter kan rättsinstitutet fungera utan att ge upphov till några påtagligare tillämpningssvårigheter med avseende på det faktum att viltbestånden varierar, både geografiskt och under olika tidsperioder. Variationerna kan bero på bebyggelse, klimat och förekomst av konkurrerande djurarter. De som har jagat på en viss mark för sin försörjning sett över generationer kan alltså antas ha nyttiggjort sig de olika djurarter som råkar ha funnits på markerna från tid till annan. Det skulle möta svårigheter i rättstillämpningen om det skulle krävas bevisning om vilka arter som faktiskt jagades historiskt sett och när jakt på en viss art blev möjlig.

Att viltstammen, till exempel beträffande älg, kan ses som en gemensam resurs – som förvaltas genom en reglering som avser att bland annat trygga ekologiskt hållbara artbestånd på områdes- snarare

än på fastighetsnivå – kan knappast anföras som skäl för att särbehandla jakträtt på grund av urminnes hävd jämfört med jakträtt grundad på fastighetsägande. Ett sådant synsätt skulle logiskt sett göra sig gällande för allt vilt och knappast möjliggöra en avgränsning av jakträtten till gruppen av arter som klassas som småvilt. Införandet av ett sådant områdesbaserat viltförvaltningsperspektiv på jaktrettens omfattning med avseende på specifika arter bedöms också kunna få följdverkningar för synen på jakträttens omfattning i stort oavsett rättsgrund (vilket ligger utanför kommitténs uppdrag).

Utöver detta tillkommer folkrättsliga aspekter på frågeställningen. Det synsätt som råder inom folkrätten innebär att ett urfolks rätt till sin markanvändning bör vara dynamisk, och så kallade *frozen rights* – rättigheter som inte tar höjd för samhällsutvecklingen – bör undvikas. Renskötselrätten, som den hävdvunna jakt- och fiskerätten utövas i samband med, är också till sin natur elastisk. Det innebär att om den begränsas enligt lag i något avseende eller på någon plats, men begränsningen senare tas bort, får rätten återupptas fullt ut igen.⁴

Med beaktande av dessa förhållanden bör utgångspunkten för en bedömning av jakträttens omfattning i detta sammanhang – inklusive rätten till upplåtelse – vara densamma som för jakträtt som grundas på äganderätt till mark. Det vill säga att allt vilt ingår. Att det kan sättas offentlighetsrättsliga begränsningar av vilket vilt man får jaga, eller att ett visst vilt sätts under en särskild förvaltningsstruktur, är en annan sak.

⁴ Bengtsson, Bertil, 2004, *Samerätt*, s. 87 f.

12 Statens avtal på marker med ensamrätt

Den statliga marken ovanför lappmarksgränsen och på renbetesfjällen förvaltas av Statens Fastighetsverk, Naturvårdsverket eller Fortifikationsverket. På renbetesfjällen och ovanför odlingsgränsen hanterar länsstyrelsen en stor del av den praktiska förvaltningen för dessa myndigheters räkning, inklusive upplåtelser av nyttjanderätter.¹ Mellan odlingsgränsen och lappmarksgränsen förekommer det att Naturvårdsverket och Fortifikationsverket upplåter nyttjanderätter som jakt och fiske.

På mark under statens omedelbara disposition löper i vissa fall fleråriga avtal om upplåtelse av jakt och fiske. Sådana avtal kan ha ingåtts av länsstyrelserna, Fortifikationsverket eller Naturvårdsverket.

Enligt direktiven ska kommittén i delbetänkandet analysera vad samebyarnas ensamrätt att upplåta småviltsjakt och fiske får för konsekvenser för statens avtal om nyttjanderättsupplåtelser på statlig mark på renbetesfjällen och ovanför lappmarksgränsen.

12.1 Löpande avtal

Länsstyrelserna upplåter jakt och fiske på de marker som förvaltas av Statens Fastighetsverk. När det gäller Girjas samebys område har staten efter Girjasdomen avvecklat alla avtal där. På övriga marker sker upplåtelseerna i huvudsak genom försäljning av länsårskort, kommunårskort och dygnskort för småviltsjakt och genom försäljning av fiskekort för fiske. Det finns dock också andra typer av avtal. Exempelvis kan ett fjällägenhetsarrende innefatta avtalsvillkor om rätt att

¹ Med stöd av 33 § rennäringslagen (1971:437) och 2 § rennäringsförordningen (1993:384). Beträffande vissa upplåtelser ska länsstyrelserna samråda med Statens Fastighetsverk.

jaga småvilt eller fiska.² I vissa vatten finns också avtal om husbehovsfiske. Antalet sådana avtal har sedan år 2005 successivt reducerats. För närvarande är det fråga om ett tusental avtal ovanför lappmarksgränsen och på renbetesfjällen.³

Länsstyrelserna upplåter jakt och fiske också på de delar av Fortifikationsverkets marker som är belägna ovanför odlingsgränsen. Mellan lappmarksgränsen och odlingsgränsen hanterar Fortifikationsverket självt sina upplåtelser. Det är i dagsläget fråga om fem avtal om jakt, i vissa fall även med fiske inkluderat. Avtalen löper på ett år och tecknas med etablerade lokala jaktlag.

På Naturvårdsverkets marker ovanför lappmarksgränsen finns för närvarande runt 250 avtal om jakt- eller fiskerätt, varav cirka 160 avtal omfattar åretruntmarker. Avtalen beskrivs närmare i avsnitt 12.4.

12.2 Avtal om nyttjanderätt i konflikt med annans bruksrätt

Innebörden av Girjasdomen är att Girjas sameby på den berörda marken är ensam jakträttshavare såvitt avser småvilt. Samebyn har också ensam rätt gentemot staten till fiske på statens mark. I dessa ensamrätter ligger att staten inte har haft någon befogenhet att upplåta småviltsjakt eller fiske på samebyns område. Avtalen saknar alltså rättslig grund och avtalen i relation till samebyn måste betraktas som varande utan verkan.⁴ På Girjas samebys område har länsstyrelsen avvecklat alla avtal som rör upplåtelse av småviltsjakt och fiske.

Att avtal om småviltsjakt eller fiske har tecknats utan rättslig grund kan eventuellt ha utlöst en skadeståndsskyldighet för staten gentemot samebyn, om samebyn skulle visa sig ha lidit skada av upplåtelseerna. Det kan antas att en skadeståndsskyldighet uppkommer först sedan staten kommit i ond tro om sin bristande befogenhet att upplåta.⁵ Skadeståndsskyldighet gäller också i förhållande till de avtalsparter som staten tecknat avtal med, om dessa blivit skadelidande till följd av statens agerande när avtalen inte kan upprätthållas.

² Fjällägenheternas antal är på nedåtgående: I Jämtlands län finns 12 fjällägenheter i dagsläget. I Västerbottens län finns också 12 fjällägenheter. I Norrbottens län finns endast ett fåtal fjällägenheter. Fjällägenheterna är i samtliga län förenade med någon typ av jakt- och fiskearrande.

³ Cirka 450 tillstånd i Norrbotten, varav hälften för Torne träsk, cirka 500 tillstånd i Västerbotten och 97 tillstånd i Jämtland, enligt uppgifter från länsstyrelserna.

⁴ Jfr 7 kap. 25 § och 6 kap. 8 § jordabalken.

⁵ Jfr 5 kap. 1 § jordabalken, som sannolikt skulle tillämpas analogt.

Några processer om skadestånd har dock inte initierats. Det är också svårt att bedöma vad en sådan process skulle innebära rättsligt och ekonomiskt. Skulle det fastställas att fler samebyar har en rätt motsvarande den som konstaterats för Girjas sameby gäller samma sak där.

Risken för framtida skadeståndsprocesser talar för att lagstiftaren bör agera proaktivt och inte avvakta att enskilda samebyar stämmer sig till rättigheter i domstol.

12.3 Särskilt om Fortifikationsverkets marker

Fortifikationsverket har som uppgift att förvalta fastigheter som är avsedda för försvarsändamål. Försvarsmakten bedriver sin huvudsakliga verksamhet på Fortifikationsverkets mark. Delar av Fortifikationsverkets mark är klassade av Försvarsmakten som militära skyddsobjekt enligt skyddslagen (2010:305).⁶

Inom ett skyddsobjekt gäller som huvudregel tillträdesförbud för obehöriga.⁷ Tillträdesförbudet behöver dock inte hävdas permanent eller för hela skyddsobjektet. Försvarsmakten kan i stället välja att aktivera tillträdesförbudet för den tid och det område som behöver stängas (så kallad avlysning).

Ett tillträdesförbud enligt skyddslagen gäller, oavsett om det är permanent eller tillfälligt, generellt i förhållande till alla ”obehöriga”. Tillträdesförbudet gäller således även i förhållande till eventuella rättighetshavare i området, såsom samebymedlemmar eller andra som jagar eller fiskar, antingen med egen jakt- eller fiskerätt eller med stöd av upplåtelser. Förutsättningarna att hävda ett tillträdesförbud påverkas alltså inte av om en sameby har ensam rätt att på området upplåta jakt eller fiske.

Däremot kan en sameby med ensam rätt till upplåtelse på Fortifikationsverkets mark behöva anpassa sina avtal så att samebyn inte

⁶ 5 § skyddslagen anger vilka byggnader, andra anläggningar, områden och objekt som får beslutas vara skyddsobjekt när det gäller militär anknytning. För Fortifikationsverkets mark ovanför lappmarksgränsen, handlar det främst om byggnader, andra anläggningar och områden som staten har äganderätt eller nyttjanderätt till och som disponeras av Försvarsmakten, Försvarets materielverk, Försvarets radioanstalt eller Totalförsvarets forskningsinstitut (punkten 1) och områden där Försvarsmakten, Försvarets materielverk, Försvarets radioanstalt eller Totalförsvarets forskningsinstitut tillfälligt bedriver övningar, prov eller försök eller områden där oförutsedda följder av sådan verksamhet kan inträffa (punkten 2).

⁷ 7 § första stycket skyddslagen. Av paragrafens tredje stycke framgår att om det räcker för att tillgodose skyddsbehovet, får tillträdesförbudet ersättas av ett utbildningsförbud eller av ett förbud mot att bada, dyka, ankra eller fiska.

blir skadeståndsskyldig om upplåten jakt eller upplåtet fiske inte kan bedrivas till följd av ett beslut om tillträdesförbud.

12.4 Särskilt om Naturvårdsverkets marker

Naturvårdsverket förvaltar stora områden där samebyar har jakt- och fiskerätt. Merparten av denna mark är skyddad som nationalparker eller naturreservat.

För nationalparkerna gäller föreskrifter med begränsningar av jakt och fiske. Begränsningarna gäller direkt i förhållande till den som jagar eller fiskar. Naturvårdsverkets förutsättningar att hävda ett förbud mot att jaga eller fiska påverkas alltså inte av om en sameby har ensam rätt att på området upplåta jakt eller fiske. Detsamma gäller de förbud mot bedrivande av kommersiell verksamhet som gäller i nationalparkerna.

När det gäller naturreservat är det ovanligt att inskränkningar i jakt eller fiske ses som nödvändiga för att uppnå ett naturreservats syfte. I det stora flertalet naturreservat görs därför inga inskränkningar i möjligheten att jaga eller fiska.

När Naturvårdsverket köper in mark till naturreservat villkoras köpet ibland med ett avtal om fortsatt jakt- och fiskerätt på området för säljaren. Det kan handla om större markägare såsom skogsbolag eller allmänningar, men det förekommer även att privatpersoner i jaktlag eller fiskevårdsområdesföreningar är parter i sådana avtal. Avtalen gäller på viss tid, med automatisk förlängning om de inte sägs upp. Det finns dock ofta en förväntan om förlängning från den som sålt sin mark, vilket också kan ha legat till grund för att försäljningen till Naturvårdsverket alls blev av. Naturvårdsverkets uppfattning är att dessa avtal utgör ett betydande incitament för bolag och andra markägare att sälja mark till Naturvårdsverket.

Eftersom den mark det rör i dessa fall har varit privatägd, ofta under lång tid, skiljer sig förhållandena på ett grundläggande plan från dem som var gällande i Girjasmålet. Hur sådana avtal skulle bedömas rättsligt rymms inte inom denna utredning att ta ställning till.

13 Andra rättighetshavare

Löpande under kommitténs arbete har det från olika håll påtalats att det finns andra enskilda som har rätt till jakt och fiske i de områden som omfattas av utredningen grundat i avvittringsbeslut eller knutet till ströängar. Det har också påtalats att det kan finnas andra än samebyar och samebymedlemmar som har upparbetat rättigheter till jakt och fiske genom urminnes hävd, och att kommitténs förslag här kan få betydelse.

I den juridiska debatten efter Girjasdomen har det från vissa håll hävdats att Högsta domstolens uttalanden ska tolkas som att det kan finnas andra som har motsvarande rätt som Girjas sameby på den berörda marken, men att domstolen varit förhindrad att pröva den frågan. Det som särskilt har lyfts fram är punkt 39 i Girjasdomen, där Högsta domstolen uttalar följande.

En fråga i målet är alltså om de rättigheter som samebyn gör gällande utgör ensamrättigheter i förhållande till staten. Eftersom samebyn har väckt talan enbart mot staten, får domstolens ställningstagande i målet rättskraft endast mot staten. Domstolen har därför inte anledning att gå in på samebyns rätt i förhållande till andra.

Detta uttalande har av vissa tolkats som en indikation på att det finns andra enskilda eller grupper som har samma rätt som samebyn.

Allmänt kan sägas att det rättssubjekt som enligt domen kan hävda en civilrättsligt grundad rättighet på markerna är samebyn. Samebyn är den rättsliga konstruktion som har skapats för att tillgodose medlemmarnas gemensamma intressen. De gemensamma intressena skulle i avsaknad av en sådan konstruktion i stället få tillgodoses på grundval av allmänna principer om samfällid egendom. Det innebär att det är en på ett visst sätt organiserad samfällighet som utövar delar av de befogenheter som hör till medlemmarnas rättighet och inte de enskilda medlemmarna – medlemmarna får närmast ses som andels-

havare i en samfällad renskötselrätt som är knuten till ett geografiskt avgränsat område.¹

Gruppen fiskare eller gruppen jägare kan inte som kollektiv på motsvarande sätt påvisa en rättslig grund för några civilrättsliga anspråk på markanvändning.

En enskild markanvändare skulle visserligen kunna påvisa en egen rätt av urminnes hävd till jakt eller fiske till vissa specifika områden, prövat mot kriterierna i 15 kap. 1 § äldre jordabalken.² För ett sådant upparbetande krävs att jakten eller fisket har pågått kontinuerligt, med viss intensitet och under en längre tid samt att nyttjandet har avsett ett avgränsat område och inte mötts av några invändningar från andra rättsinnehavare, samt att rättigheten på något sätt kan härledas mellan markanvändarna över tiden.³

Denna typ av enskilda personers upparbetande genom urminnes hävd är dock inte helt jämförbar med de principer för kollektiv urminnes hävd som Högsta domstolen har tillämpat i Girjasdomen. I Girjasdomen utvecklade Högsta domstolen principerna för urminnes hävd med särskilt beaktande av de legitima anspråk på markutnyttjande som samerna bedömdes ha. Högsta domstolen preciserade förutsättningarna för urminnes hävd av det slaget i punkterna 148–167 i domen. Där framgår det bland annat att jakt- och fiskeutövning som bedrivs i anslutning till renskötsel kan grunda rättigheter även om utövandet är förhållandevis extensivt och omfattar ett vidsträckt område, samt att rätten inte behöver kunna härledas över tid till några bestämda markanvändande individer. Det är alltså inte samma principer för urminnes hävd som tillämpas i Girjasdomen som i fallet när någon gör gällande urminnes hävd utan koppling till renskötsel.

Det sagda utesluter inte att det kan finnas enskilda jägare eller fiskare, såväl samer utanför samebyarna som andra, vars förfäder har upparbetat en fiske- eller jakträtt genom urminnes hävd. Det är dock i ett sådant fall inte fråga om någon rätt till så vidsträckta områden som i samebyarnas fall, det vill säga inte all jakt och allt fiske i hela fjällområden. I stället handlar det om specifika marker eller sjöar där sådana enskilda individer har använt markerna kontinuerligt under en längre tid, utan att mötas av invändningar. Det handlar inte heller

¹ Jfr NJA 2020 s. 3 p. 221.

² Det vill säga en sådan urminnes hävd som punkten 4 i övergångsbestämmelserna till jaktlagen (1987:259) och punkten 2 i övergångsbestämmelserna till fiskelagen (1993:787) syftar på.

³ Jfr NJA 2020 s. 3 p. 141. Även ett mer extensivt nyttjande av en viss sjö har ansetts tillräckligt i rättspraxis, se NJA 1984 s. 148.

om ett öppet kollektiv, som gruppen jägare eller gruppen fiskare, som tillsammans kan hävda rättigheter, utan om enskilda personer vars förfäder har upparbetat en rätt. Att det på den berörda marken skulle vara fråga om ett stort antal sådana personer har kommittén inte funnit belägg för i det historiska materialet.

Oavsett om det kan finnas enskilda med upparbetad hävd i det område som kommittén har utrett, bedömer kommittén att de förslag som läggs fram, liksom dem som redovisas i bilaga 3, inte får betydelse för dessa personers rätt. Om råidigheten flyttas från länsstyrelser till samebyar – oberoende av om det sker genom fastställelse i domstol eller genom lag – så upphör inte de eventuella rättigheter som enskilda personer kan ha. Sådana personer – om det så handlar om samer utanför samebyarna, tornedalingar eller någon annan – kan vända sig till domstol och hävda sin rätt. Vilka beviskrav som skulle tillämpas i ett sådant fall blir i så fall en fråga för rättstillämpningen.

Kommitténs förslag får inte heller betydelse för sådana personer som redan i dag har fastställda jakt- eller fiskerättigheter på statlig mark, exempelvis enligt avvitringsbeslut. Sådana rättigheter som har gällt i relationen till staten kan inte upphöra eller förändras genom kommitténs förslag.

14 Samefonden

14.1 Kommitténs uppdrag

Av kommitténs uppdrag följer att en bedömning ska göras av vad eventuella ensamrätter hos samebyar till upplåtelse av jakt och fiske får för betydelse för Samefondens intäkter och arbete.

14.2 Om Samefonden

Samefonden hette tidigare Statens lappfond. Den skapades år 1943 genom en sammanföring av ett antal regionala lappfonder. Samefondens syfte är att främja och stödja rennäringen, samisk kultur och samiska organisationer.¹

Samefondens medel förvaltas av Kammarkollegiet, genom en styrelse som utses av regeringen efter förslag från Sametinget. Samefondens intäkter hänför sig till stor del från avgifter för upplåtelser av nyttjanderätter på statens mark ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen. Fonden får också intäkter genom bland annat ersättning för intrång i renskötselrätten samt ränta och vinst på fondens tillgångar.²

Det nuvarande systemet för upplåtelser av småviltsjakt och fiske innebär att intäkter från sådana upplåtelser tillfaller de berörda samebyarna med en tredjedel, Samefonden med en tredjedel och länsstyrelserna med en tredjedel. Totalt får Samefonden ungefär sex miljoner

¹ 16 § rennäringsförordningen.

² 17 och 18 §§ rennäringsförordningen (1993:384) samt 24 § om styrelsen, där det anges att hälften av ledamöterna utses efter förslag från Sametinget. Sedan år 2007 har det i praktiken gått till så att Sametinget har föreslagit samtliga ledamöter.

kronor per år från länsstyrelsernas upplåtelser av småviltsjakt och fiske.³ Det utgör ungefär hälften av fondens totala årliga intäkter.

Bakgrunden till fördelningen mellan Samefonden och samebyarna beskrivs i förarbetena till rennäringslagen. I det betänkande som lämnades inför 1971 års lag angav de rennärings-sakkunniga att den del som tillfaller Samefonden syftar till att skydda kommande generationers renskötare och även närliggande samebyars renskötare som också kunde påverkas av olika intrång. Departementschefen uttalade i propositionen inför 1971 års lag att ersättningen borde delas mellan samebyarna och Samefonden eftersom renskötselrätten är en för folkgruppen samer kollektiv rätt.⁴ Rennäringspolitiska kommittén, som också hade till uppgift att utreda Samefonden, föreslog i sitt betänkande att intrångsersättningar i sin helhet borde tillfalla samebyarna, eftersom ett sådant synsätt ansågs överensstämmande med vad som råder för expropriations- och intrångsersättningar inom andra områden.⁵ Förslaget ledde dock inte till några lagändringar.

Regeringen fastställer varje år efter förslag från Samefondens styrelse det högsta sammanlagda belopp som får lämnas ur fonden. Styrelsen grundar sitt förslag på det föregående årets sammanlagda intäkter till fonden med avdrag för förvaltningskostnader och styrelsekostnader. Praxis inom styrelsen är att alltid dela ut lika mycket pengar som regeringen har angett som tak för vad som kan delas ut. Under åren 1994–2021 har beloppen varierat, men det har rört sig om mellan sju och tolv miljoner kronor per år. De senaste fem åren har det varit över elva miljoner kronor per år.

Dessa medel har fördelats med ungefär en tredjedel till bidrag till underhåll av renskötsel- och jaktanläggningar och två tredjedelar till samisk kultur och samiska organisationer. Organisationer som företräder rennäringsintressen, till exempel Sámiid Riikasearvi (Svenska Samernas Riksförbund) och Renägarförbundet, får årligen medel ur fonden. Fonden lånar även ut pengar till samebyar som är inblandade i rättsprocesser, förutsatt att processerna behandlar frågor av principiell betydelse för rennäringsintressen. Skälet är att samebyarna saknar möjlighet att få rättsskydds-försäkring för sina processkostnader.

³ I genomsnitt 5,9 miljoner kr per år för åren 2015–2021, enligt uppgifter som sekretariatet fått från länsstyrelserna i Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län om de sammanlagda intäkterna från jakt- och fiskekorts-försäljning i länen.

⁴ Kungl. Maj:ts proposition med förslag till ny rennäringslag, prop. 1971:51 s. 146 f.

⁵ SOU 2001:101, *En ny rennäringspolitik*, s. 402–404.

Ytterligare en post som finansieras genom medel från Samefonden rör underhåll av renskötsel­anläggningar på mark under statens omedelbara disposition. Detta är anläggningar som är av central vikt för renskötseln, som byskiljande stängsel och renvaktarstugor, men som staten betraktar som sin egendom.

Att underhåll av egendom som hör till staten bekostas med medel från Samefonden har återkommande kritiserats. Samefondens styrelse har också framfört att man har svårt att få medlen att räcka till för dessa anläggningar. Skulle fondens intäkter minska ytterligare menar styrelsen att läget i fråga om underhållet av renskötsel­anläggningarna riskerar att bli akut.

14.3 Konsekvenser för Samefonden vid ensamrätt hos samebyar till jakt och fiske

Sedan Girjas sameby konstaterades ha ensamrätt gentemot staten till upplåtelser av småviltsjakt och fiske på sitt byområde får Samefonden inte längre del av intäkter från dessa upplåtelser. Skulle fler samebyar i domstol bedömas ha motsvarande rätt kommer samma sak att gälla på dessa områden. Ju fler samebyar, desto större blir Samefondens intäktsbortfall.

Även vid ett tillerkännande av ensamrättigheter för samebyarna genom lag skulle Samefondens intäkter sannolikt minska betydligt. Med en upplåtelserätt hos samebyarna tillfaller rimligen intäkterna av upplåtelse­na i sin helhet den upplåtande samebyn.

Samefonden kan alltså i båda dessa scenarier få sina intäkter väsentligen minskade. Samtidigt kvarstår behoven av ekonomiskt stöd till samiska organisationer och samiskt kulturliv samt till underhåll av renskötsel­anläggningar oförändrade. I en sådan situation krävs politiska åtgärder för att säkerställa finansieringen, antingen genom Samefonden eller på annat sätt, i enlighet med vad som beskrivs i kapitel 17.

15 Överväganden och förslag

15.1 Kommitténs uppdrag

Kommitténs uppdrag är att lämna förslag till en reglering av upplåtelsebestämmelserna i rennäringslagen (1971:437) som ska kunna gälla tillfälligt till dess att en ny permanent reglering finns på plats. Kommittén ska ta hänsyn till samernas rättigheter men även till den övriga lokalbefolkningens, däribland den nationella minoriteten tornedalingsars, och övriga invånares kultur, traditioner, intressen och behov av att kunna jaga och fiska samt till annan näringsverksamhet såsom skogsbruk och turism.

15.2 Rättsliga utgångspunkter

Girjasdomen innebär att Girjas sameby gentemot staten har ensam rätt att upplåta småviltsjakt och fiske på de delar av byns område som står under statens omedelbara disposition. Staten har alltså inte den jakt- och fiskerätt där som annars följer med äganderätt till mark och vatten.¹

Domslutet i Girjasdomen gäller specifikt för Girjas byområde. Domen har dock prejudicerande verkan, vilket innebär att tillämpande myndigheter och domstolar ska hämta vägledning i domen vid sina bedömningar av liknande fall.

Renmarkskommittén har getts i uppdrag att utreda vad Högsta domstolens prejudikat innebär för upplåtelseätten i andra samebyars områden, till den del dessa områden står under statens omedelbara disposition och ligger ovanför lappmarksgränsen och i renbetesfjällen.

Inom ramen för detta uppdrag har kommittén behövt undersöka och förhålla sig till vissa sakomständigheter som har betydelse för

¹ NJA 2020 s. 3 p. 222.

ett sådant upparbetande av rättigheter på grund av urminnes hävd som har kunnat konstateras för Girjas sameby. Det rör sig bland annat om historiska, geografiska och befolkningsmässiga omständigheter med särskilt avseende på perioden från 1500-talets mitt till mitten av 1700-talet.

Det har, som redovisats i kapitel 10, framkommit att de historiska och befolkningsmässiga förhållandena i Lappland har varierat sett till området som helhet. När det specifikt gäller den mark som i dag står under statens omedelbara disposition framstår dock förhållandena som snarlika dem som rätt i Girjas område under den relevanta tidsperioden. Enligt kommitténs bedömning av förhållandena talar starka skäl för att även andra samebyar där har motsvarande rätt som Girjas sameby.

När det däremot gäller Jämtlands och Dalarnas län är bedömningen en annan. De historiska förhållandena på renbetesfjällen och de så kallade kungabrevsmarkerna i Dalarna skiljer sig från dem som kunnat konstateras för Girjas sameby, på så sätt att någon ensamrätt till upplåtelser av småviltsjakt och fiske genom urminnes hävd inte kan antas föreligga där. Bedömningen för Jämtlands län är dock förenad med viss osäkerhet. Samebyarna kan ha starkare rättigheter i vissa delar av länet. Dessutom bedöms samebyarna i Jämtlands län ha så starka rättigheter till intrångsskyddad jakt, fiske och renskötsel att det kan ifrågasättas om dagens regelverk om fri småviltsjakt är förenligt med deras rätt till skydd.

Detta leder till frågan om vad som bör gälla i en tillfällig reglering av upplåtelsebestämmelserna i rennärlagslagen till dess att en ny permanent reglering finns på plats.

15.3 Kommitténs överväganden

Kommitténs bedömning: Staten bör, i avvaktan på en permanent reglering av upplåtelsebestämmelserna i rennäringslagen, fortsatt upplåta småviltsjakt och fiske på mark under statens omedelbara disposition så länge det inte i en dom som fått laga kraft har fastställts att någon annan har bättre rätt.

De skäl som finns för att avvakta med förslag till förändringar av gällande reglering av upplåtelseätten hindrar dock inte att några begränsade författningsändringar görs för att undanröja vissa otydligheter och skapa en större enhetlighet i statens hantering av upplåtelser av småviltsjakt och fiske. Det bör också säkerställas att lagstiftningen inte hindrar att länsstyrelsen under vissa förhållanden kan överlämna till en förening med bred representation inom lokalsamhället att hantera upplåtelser av småviltsjakt eller fiske.

Även det mellan markägare och jakträttshavare delade viltvårdsansvaret samt ansvaret för fiskevård bör hanteras genom författningsändringar.

I delbetänkandet bör det också presenteras vilken inriktning kommittén ser framför sig i det fortsatta arbetet med frågor om upplåtelse av småviltsjakt och fiske.

Kommittén har bedömt att starka skäl talar för att alla samebyar i Lappland har motsvarande rätt till upplåtelse av småviltsjakt och fiske som Girjas sameby. Beträffande samebyarna i Jämtlands och Dalarnas län är bedömningen en annan. Bedömningarna har bildat utgångspunkt för kommitténs överväganden kring vilket regleringsutrymme som ges inom ramen för svensk grundlag, Europakonventionen och Sveriges folkrättsliga förpliktelser.

Under arbetet har det från olika håll framhållits att dessa bedömningar inte borde ha tagits till utgångspunkt för arbetet, eftersom de är omgärdade av en viss osäkerhet.

Till detta vill kommittén framhålla att lagstiftningsåtgärder inte sällan måste utgå från ett antagande om hur en rättsregel skulle komma att tillämpas på sakomständigheter som de parter som berörs av regeln hypotetiskt skulle kunna tänkas åberopa och eventuellt kunna styrka om konkreta tvister skulle uppstå. En lagstiftning går då typiskt sett ut på att minska ett rådande behov av att lägga resurser på en ofta polariserande tvistlösning i domstol.

Kommittén vill också framhålla ett partsperspektiv på förhållandet att parternas rättsliga bedömningar inför en tvist kommer att vara omgärdade av osäkerhet. En parts beslut att inleda en tvist, liksom den andra partens beslut att bestrida eller medge ett anspråk, är alla beslut under osäkerhet. Parterna måste välja det ena eller det andra och osäkerheten blir de inte av med oavsett vad de väljer.

Parterna kan undvika en tvist om det finns en lösning som i rimlig mån tillgodoser båda parterns behov. Ju sämre utsikter till framgång och ju större de förväntade kostnaderna är, desto större är anledningen för en part att godta lösningen för att undvika en risk att annars hamna i ett sämre läge.

När som i detta fall staten hypotetiskt sett skulle hamna i en partsställning, kan staten välja att agera så att behovet av tvistlösning i domstol minskar eller försvinner. Staten kan då till exempel peka på en lösning och agera genom lagstiftning inom de ramar som ges av rättsordningen. Det kan då sägas att lagstiftning blir ett sätt att hantera rättslig osäkerhet, med en strävan att hitta en lösning som är ändamålsenlig för det svenska folket som helhet.

När det gäller bedömningarna av gällande rätt och hur rättsreglerna kan förväntas att tillämpas på de sakuppgifter som har framkommit anser kommittén att bedömningarna är tillräckligt säkra för att de ska kunna styra inriktningen på kommitténs fortsatta arbete. Bedömningarna, som redovisas i kapitel 10, vilar på rättshistoriska undersökningar och rättsliga analyser av undersökningsresultaten. Bedömningarna har föregåtts av sakgranskning av erkänd juridisk och historisk expertis bland annat i kommitténs expertgrupp; de är inte ett provisorium.

Kommittén har vidare kommit fram till att det knappast kan vara motiverat att ta de kostnader och andra olägenheter som skulle vara förenade med en domstolsprövning för att få ökad visshet kring de rättsliga bedömningarna. Olägenheterna kan dessutom antas huvudsakligen drabba berörda samebyar och andra lokalbor och under lång tid utsätta dessa grupper för ovisshet om vad som gäller i deras närområde. Samhällskonsekvenserna av ett flertal mer eller mindre parallella rättsprocesser är svåra att överblicka.

Kommittén har dock ändå funnit skäl för en viss försiktighet när det gäller möjligheten att låta den rättsliga analysen få fullt genomslag i en tillfällig lagstiftning. Försiktigheten är strukturellt betingad. Rättsområdet är komplext och spänner över ett vitt fält där olika hän-

synstaganden gör sig gällande. Även sakligt sett råder stor komplexitet. De praktiska konsekvenserna av analysen kan bli betydande och berör stora delar av Sveriges yta. En omedelbar övergång av rådhetsen över upplåtelse av småviltsjakt och fiske till samebyar skulle till exempel kunna medföra att berörda länsstyrelser börjar avveckla en administration som har byggts upp under lång tid, medan vissa samebyar snabbt skulle behöva bygga upp en helt ny administration för förvaltning och upplåtelser. Det kan ifrågasättas om det skulle leda till en ändamålsenlig resursanvändning i händelse av att den tillfälliga lagstiftningen skulle behöva justeras eller optimeras på ett sätt som påverkar administrationen.

Mot denna bakgrund har kommittén ansett att de analyser och bedömningar som har gjorts samt den valda inriktningen på en lagstiftning bör underställas en bred och principiell diskussion innan ett slutligt förslag till lagstiftning presenteras. Kommittén har i sina överväganden beaktat att ett sådant förfarande kan komma att ge de slutliga förslagen till en ny reglering ökad legitimitet och verkkningsgrad samt medföra ökad förståelse hos den breda allmänheten.

I sammanhanget är det också av betydelse att de lagtekniska lösningarna i en tillfällig reglering skulle kunna komma att påverkas av det uppdrag som kommittén har avseende behovet av en reformering av gällande rennäringslag i stort. Det är önskvärt att lösningar som innebär en mer genomgripande förändring präglas av stabilitet. Förslag inom ramen för det vidare uppdraget som kommittén har getts skulle kunna föranleda ett behov av att anpassa en tillfällig förändring av rådighetsförhållandena till systemet och renskötselrätten i stort.

Det finns givetvis skäl mot kommitténs försiktiga hållning. Det kan hävdas att samebyarna redan har väntat länge nog på att få sina rättsförhållanden med staten reglerade på ett för dem adekvat sätt och att angelägenhetsgraden har ökat efter införandet av reglerna om den fria småviltsjakten år 1993.

Olägenheterna av att inte genast ge analyserna genomslag kan dock enligt kommitténs mening inte anses vara så påtagliga eller konkreta att man borde avstå från att gå fram på det sätt som nu föreslås.

Sammantaget bedömer alltså kommittén att en tillfällig reglering inte bör innefatta genomgripande förändringar av det nuvarande systemet för upplåtelser av jakt och fiske på mark under statens omedelbara disposition.

För att principerna för en genomgripande slutlig reglering ska kunna diskuteras och förankras brett bör det emellertid redan nu lämnas en redogörelse för kommitténs nuvarande syn på hur upplåtelser av småviltsjakt och fiske bör hanteras i förlängningen, såvida inte några nya sakliga eller rättsliga förutsättningar framkommer. Kommitténs resonemang har lett fram till en modell med ansatser till konkreta författningsförslag och motiv för de valda förslagen. Modellen presenteras i bilaga 3. Älgjakten omfattas inte av modellen. Skälet är att de rättsliga, sakliga och praktiska förhållandena kring älgjakten behöver utredas vidare.

Det finns dock också vissa förändringar i gällande regelverk som lämpligen bör göras redan nu.

En ändring av de nuvarande upplåtelsereglerna bör göras så att det förtydligas att rennäringslagens upplåtelseförbud inte gäller för en sameby när det i dom har fastställts att samebyn (likt Girjas sameby) har bättre rätt än staten att upplåta småviltsjakt och fiske. Det är i överensstämmelse med hur reglerna i dagsläget tillämpas.

Det finns också skäl att göra vissa justeringar i det nuvarande systemet för statens upplåtelser av sådan småviltsjakt och sådant handredskapsfiske som inte bedrivs yrkesmässigt på berörd mark.

I dagsläget skiljer sig de berörda länsstyrelsernas tillämpning av regelverket åt i vissa delar. Detta har kritiserats både av samebyar och av jägare samt i viss mån även av fritidsfiskare. Kommittén anser att det är befogat att i den tillfälliga regleringen föreslå vissa förtydliganden och förändringar som kan skapa förutsättningar för en mer enhetlig tillämpning. Förändringarna kan även ses som ett steg mot de principförslag som presenteras i bilaga 3.

Från flera håll – både från samebyar och lokala jägare och fiskare – har det under utredningens gång framförts att det borde finnas ett utrymme för ett större lokalt inflytande över upplåtelsefrågorna, och att det generellt sett är bra om de grupper som berörs själva får vara delaktiga i beslutsfattandet och ta ansvar för besluten. Det har också framkommit att det finns initiativ för en mer lokal förvaltning av upplåtelse av småviltsjakt och fiske. En fråga har, utifrån detta, varit om lokala föreningar under vissa förutsättningar skulle kunna hantera upplåtelseerna. Det finns enligt kommittén inga bärande skäl för att hindra att sådana frivilliga lokala initiativ under vissa förhållanden ska kunna få genomslag, varför det i delbetänkandet bör föreslås ändringar som öppnar för det.

I förhållande till områden där en sameby enligt en dom som fått laga kraft har rätt att upplåta jakt eller fiske kan det noteras att det inte finns något som hindrar att samebyn ger ett upplåtelseuppdrag till en lokal förening. Den möjligheten står öppen utan att några lagändringar behövs.

Slutligen är det angeläget att ansvaret för vilt- och fiskevård regleras beträffande statlig mark där en sameby enligt en dom som fått laga kraft har bättre rätt än staten till upplåtelser. Det är fråga om känsliga ekosystem där ansvarsfördelningen bör vara tydlig.

Dessa förslag behandlas nedan.

Det kan noteras att det utifrån en ”Girjasrätt” kan finnas behov av att överväga ytterligare revideringar i rennäringslagen, exempelvis gällande förbudet för en sameby att bedriva annan näringsverksamhet än renskötsel och reglerna om samebyns ekonomi. Dessa frågor omfattas dock inte av kommitténs uppdrag i delbetänkandet och är dessutom i delar föremål för ett pågående utredningsuppdrag hos Sametinget. Eventuella utestående frågor får därmed behandlas i kommitténs senare arbete.

15.4 En justering av rennäringslagens upplåtelseförbud

15.4.1 Rennäringslagens upplåtelseförbud

Rennäringslagen syftar till att reglera renskötelsen och samebyarnas organisation. Lagen utgår från renskötselrätten – den samiska rätten att använda mark och vatten till underhåll för sig och sina renar. Enligt 1 § grundas denna rätt på urminnes hävd och det anges att rätten tillkommer den samiska befolkningen. Renskötselrätten får enligt samma paragraf utövas av den som är medlem i en sameby.

Närmare bestämmelser om renskötselrätten finns i 15–25 §§. Av dessa bestämmelser följer bland annat att renskötselrätten innefattar jakt och fiske (25 §).

I rennäringslagens 31–34 §§ finns bestämmelser om upplåtelse av mark och vatten. Enligt 31 § första stycket får en sameby eller en medlem i en sameby inte upplåta en rättighet som ingår i renskötselrätten.

15.4.2 Rättsläget efter Girjasdomen

Högsta domstolen har i Girjasdomen konstaterat att rennäringslagen inte kan grunda någon ensamrätt för en sameby i förhållande till staten att upplåta småviltsjakt och fiske, men har bedömt att en sådan rätt kan grundas på urminnes hävd eller sedvana. Statens inställning i tvisten var att om staten inte ansågs ha den jakt- och fiskerätt på området som normalt följer med markägande, så skulle upplåtelseförbudet i rennäringslagen inte tillämpas. Högsta domstolen ansåg sig därför inte ha anledning att pröva upplåtelseförbudets tillämpning på den rätt som Girjas sameby grundade direkt på urminnes hävd.

15.4.3 Ett förtydligande av upplåtelseförbudets räckvidd

Kommitténs förslag: Det förtydligas att rennäringslagens upplåtelseförbud inte gäller i förhållande till en sameby som enligt en dom som fått laga kraft har bättre rätt än staten till upplåtelse på byns mark.

Länsstyrelsen i Norrbottens län har, i linje med statens inställning i Girjas målet, inte åberopat rennäringslagens upplåtelseförbud som invändning mot Girjas samebys rätt att upplåta småviltsjakt och fiske. I praktiskt hänseende har alltså upplåtelseförbudet hittills inte vållat något problem i förhållande till Girjas.

Upplåtelseförbudet är formulerat så att det endast träffar de rättigheter som ingår i renskötselrätten såsom den är kodifierad i rennäringslagen. Eftersom den rätt som fastställdes i Girjasdomen är mer omfattande än den rätt att jaga och fiska som kommer till uttryck i lagstiftningen,² kan förbudet enligt den nuvarande formuleringen knappast vara tillämpligt på en ”Girjasrätt”. Regleringen är dock i detta avseende otydligt formulerad, vilket är otillfredsställande.

Betydelsen av otydligheten kan öka om fler samebyar skulle få fastställt i domstol att de har en ensamrätt motsvarande den som gäller för Girjas sameby.

Kommittén föreslår därför att det förtydligas att upplåtelseförbudet inte gäller i förhållande till en sameby som enligt en dom som

² Jfr NJA 2020 s. 3 p. 220.

fått laga kraft har bättre rätt än staten till upplåtelse på byns mark. Har en sådan rätt till upplåtelse konstaterats i domstol kan upplåtelseförbudet alltså inte hävdas. Genom förtydligandet undanröjs eventuell ovisshet i fråga om upplåtelseförbudet gentemot Girjas sameby och andra samebyar som kan komma att fastställas ha motsvarande rätt. Detta ligger också i linje med den inställning som staten genom Justitiekanslern hittills har haft.

15.5 Vissa förändringar i den statliga hanteringen av upplåtelser av småviltsjakt och fiske

I 32 § rennäringslagen behandlas de grundläggande förutsättningarna för statens upplåtelser av jakt och fiske på huvuddelen av den mark som omfattas av uppdraget för delbetänkandet, nämligen mark under statens omedelbara disposition ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen.

Bestämmelsens första stycke avser nyttjanderätter generellt, medan det andra stycket behandlar jakt och fiske specifikt. Första stycket innebär att en nyttjanderätt *får* upplåtas endast om det kan ske *utan avsevärd olägenhet* för renskötseln.

Är det fråga om en upplåtelse av rätt att utöva jakt och fiske krävs enligt andra stycket dessutom att upplåtelsen är förenlig med god vilt- eller fiskevård och att den kan ske utan *besvärande intrång* i rätten till jakt eller fiske enligt 25 § (det vill säga samebymedlemmarnas egen jakt och eget fiske). Av samma stycke framgår att upplåtelse av hela fisket i ett visst vatten får ske endast om den berörda samebyn medger det.

Beträffande sådan småviltsjakt och sådant handredskapsfiske som inte bedrivs yrkesmässigt finns det dessutom särskilda bestämmelser om statens upplåtelser i 3 § rennäringsförordningen (1993:384). I det fortsatta avses med begreppen småviltsjakt och handredskapsfiske sådan småviltsjakt och sådant handredskapsfiske som inte bedrivs yrkesmässigt.

3 § rennäringsförordningen infördes i syfte att ge allmänheten ökad tillgång till småviltsjakt och fritidsfiske i fjällen som ett led i reformen om den fria småviltsjakten.

Av paragrafens första stycke följer att rätt till småviltsjakt och handredskapsfiske på statens mark ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen inte bara *får* utan *ska* upplåtas om

1. någon olägenhet av betydelse inte uppkommer för rennäringen,
2. det inte finns något hinder enligt bestämmelserna i 32 § andra stycket rennäringslagen, och
3. jakten eller fisket inte inverkar menligt på miljön, turismen eller andra intressen.

Bestämmelsen kompletteras av Jordbruksverkets föreskrifter (SJVFS 2007:52).³ Av 5 § i föreskrifterna följer att länsstyrelsen vid upplåtelse av småviltsjakt får förbehålla sig rätten att avlysa särskilda områden från jakt för att *förhindra störningar* i renskötseln.⁴

Vid upplåtelse av småviltsjakt och handredskapsfiske ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen kan vad berörda länsstyrelser ska iaktta, utöver hänsyn till vad som är god vilt- och fiskevård, således formuleras enligt följande.

Länsstyrelsen *ska* upplåta om någon olägenhet av betydelse inte uppkommer för rennäringen. Länsstyrelsen *får* upplåta även vid olägenhet av betydelse, däremot inte om upplåtelsen innebär en avsevärd olägenhet för renskötseln. Varken när länsstyrelsen *ska* upplåta eller *får* upplåta får upplåtelsen medföra besvärande intrång i sameby medlemmarnas rätt till egen jakt och eget fiske. Länsstyrelsen *får* vidare avlysa särskilda områden från småviltsjakt för att förhindra störningar i renskötseln och *ska* undanta vissa vatten för att tillgodose sameby medlemmarnas behov av fiskevatten.

Lagens förarbeten ger inte någon närmare vägledning om hur regelverket ska tillämpas. Det framgår inte vem som ska säkerställa att förutsättningarna för upplåtelse är uppfyllda, eller vad som gäller om åberops- eller bevisbörda för förekommande hinder mot upplåtelse.

I förarbetena till lagen sägs att samerna bör vara skyldiga att tåla smärre olägenheter som en upplåtelse kan innebära, men att upplåtelse som innebär avsevärd olägenhet för renskötseln inte är tillåtna.⁵

³ Föreskrifter om ändring i Statens jordbruksverks föreskrifter (SJVFS 1993:95) om upplåtelse av rätt till småviltsjakt och fiske på statens mark ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen

⁴ Av 10 § i föreskrifterna följer att länsstyrelserna i vissa fall ska undanta vatten (undantagsvatten) för att tillgodose sameby medlemmars behov av fiskevatten.

⁵ Kungl. Maj:ts proposition med förslag till ny rennäringslag, prop. 1971:51 s. 133.

Språkligt sett finns ett betydelsespann mellan ”smärre” och ”avsevärd”. Förarbetsuttalandena ger bristfällig vägledning i det spannet. Lagtextens lydelse leder närmast till tolkningen att samerna – det vill säga renskötarna – skulle behöva tåla alla olägenheter intill gränsen för betydande eller avsevärda olägenheter. Förarbetsuttalandena ger däremot närmast vid handen att ”smärre” (relaterande till inga olägenheter alls) är avsett att vara referenspunkten för en prövning. Uttrycken är också i sig vaga och aktualiserar frågan om vems uppfattning om störningens inverkan som bör ges företräde.

Ytterligare tillämpningssvårigheter avser frågan om hur upplåtelser ska bedömas när de visserligen i sig medför att endast smärre olägenheter tillkommer, men de tillsammans med annan markanvändning gör att en olägenhetströskel passeras. En annan fråga är om olägenheten ska utvärderas utifrån den närmast berörda renskötarens perspektiv eller utifrån ett kollektivt samebyperspektiv, och om det ska göras någon skillnad mellan inverkan på renskötseln och inverkan på rennäringen.

Beträffande rennäringsförordningen saknas förarbeten som kan ge vägledning vid tolkningen av dess 3 §. Inför reformen om den fria småviltsjakten gjorde dock departementschefen vissa uttalanden.⁶

Enligt departementschefen borde de jaktliga resurserna på områdena utnyttjas i så stor utsträckning som möjligt *inom den ram som gällande lagstiftning medger* (vår kursivering), men vissa begränsade, för renskötseln mycket känsliga områden borde kunna undantas från jakt, och då särskilt platser där samling, skiljning och slakt sker under hösten, samt känsliga avsnitt av flyttleder.⁷

Uttalandena, som utgår från gällande lag, kan inte antas innebära att renskötande samer skulle behöva tåla mer än tidigare. Tvärtom uttalade departementschefen att en ändring av systemet för upplåtelser av jakt och fiske inte fick medföra att det skydd rennäringslagen gav renskötseln och samebymedlemmars egen jakt och eget fiske trädades för när.⁸

Länsstyrelserna har sammantaget ett betydande tolkningsutrymme beträffande tillämpningen av bestämmelserna. Det har resulterat i att praxis kring framför allt avlysningar varierar regionalt. Detta kan vara befogat på grund av regionala olikheter. Men eftersom länsstyrelser-

⁶ Prop. 1992/93:32 om samerna och samisk kultur, bilaga 2.

⁷ Prop. 1992/93:32, bilaga 2, s. 141.

⁸ Prop. 1992/93:32, bilaga 2, s. 139.

nas beslut inte kan överklagas till domstol har frågan om i vilka situationer som olikheter i praxis är befogade inte kunnat klargöras genom vägledande uttalanden därifrån. Olikheter finns till exempel i fråga om samebyars egen älgjakt kan utgöra grund för avlysning av småviltsjakt. Det råder också olika syn på vilket underlag som krävs av samebyarna inför avlysningar av småviltsjakt av renskötselskäl. Fjälllänsstyrelsernas praxis beskrivs närmare i kapitel 5. Kommitténs bedömning är att förutsebarheten i regelverket kan förbättras.

15.5.1 En tydligare reglering och en effektivare process

Kommitténs förslag: 3 § första stycket rennäringsförordningen överförs med vissa ändringar till en ny bestämmelse i rennäringslagen. Av den nya bestämmelsen följer att på statlig mark ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen ska staten, om det inte finns något hinder enligt 31 § andra stycket eller 32 § andra stycket rennäringslagen, upplåta rätt till sådan småviltsjakt och sådant handredskapsfiske som inte bedrivs yrkesmässigt när det kan ske

1. med endast ringa olägenhet för renskötseln, och
2. utan menlig inverkan på miljön, turismen eller annat intresse av vikt.

Rennäringslagens bestämmelse om överklaganden ändras så att länsstyrelsens beslut om upplåtelse av jakt och fiske får överklagas till förvaltningsdomstol. Liksom tidigare får ett sådant beslut överklagas endast av en sameby.

Kommittén har under arbetets gång uppfattat att det finns ett missnöje från flera håll med statens nuvarande hantering av upplåtelser av småviltsjakt och fiske i fjällen. Framför allt handlar det om långa handläggningstider och utredningarnas omfattning i avlysningsärenden, och om olika förhållningssätt mellan länsstyrelserna i vissa frågor.

När det gäller regelverkets utformning har kommittén utgått från att bestämmelserna fortsatt behöver ge ett utrymme för helhetsbedömningar och medge att regionalt rådande förhållanden får relevans. I de olika länen kan det till exempel råda skilda förutsättningar i fråga om geografi och tillgängliga arealer, hållbart uttag av vilt och fisk,

antalet jägare och fiskare i ett jaktområde eller vid ett vatten samt förutsättningarna för renskötselns bedrivande.

Samtidigt bör regelverket kunna utformas så att det medger en mer förutsebar tillämpning i den mån det är möjligt och därmed ökad rättssäkerhet. Förändringar i den riktningen bör kunna genomföras redan inom ramen för den tillfälliga reglering som ska föreslås av kommittén.

Samlad reglering i rennäringslagen

I dagsläget är de grundläggande förutsättningarna för länsstyrelsernas upplåtelser av småviltsjakt och handredskapsfiske uppdelade mellan rennäringslagen och rennäringsförordningen. Regelverket för dessa upplåtelser bör kunna samlas i rennäringslagen, genom att en ny bestämmelse tillförs där. Därigenom kan också vägledning ges för tillämpningen genom förarbetsuttalanden.

Förutsättningar för upplåtelse

Som framgått får staten upplåta jakt och fiske på de marker som berörs om det kan ske utan avsevärd olägenhet för renskötseln och utan besvärande intrång i rätten till jakt och fiske enligt 25 § rennäringslagen. Ett upplåtelsebeslut måste alltså föregås av en bedömning av vad som är en avsevärd olägenhet och vad som är ett besvärande intrång. För att avgöra om en presumtion för upplåtelse av småviltsjakt och handredskapsfiske föreligger behöver det också med dagens reglering bedömas om någon olägenhet av betydelse kan uppkomma för rennäringslagen som en konsekvens av upplåtelsen. En fråga under utredningen har varit vem som behöver visa vad, sett till de berörda rekvisiten.

En inledande fråga rör de nuvarande rekvisitens utformning.

När det gäller det rekvisit som är avgörande för om upplåtelse *ska* ske – att någon olägenhet av betydelse inte ska uppkomma för rennäringslagen – följer av ordalydelsen att det är inverkan specifikt på näringen som ska bedömas i detta led, det vill säga inverkan på berörda renägars produktionsförmåga och avkastning. Denna negativa inverkan (olägenheten) får inte vara av betydelse om presumtionen ska vara tillämplig. Uttrycket ”inte ... av betydelse” bör enligt kommit-

tén tolkas i anslutning till uttalandet i tidigare lagmotiv; att samerna bör vara ”skyldiga” att tåla ”smärre olägenheter” som en upplåtelse kan medföra.⁹ Länsstyrelsen ska alltså säkerställa att en upplåtelse endast får en smärre inverkan för att presumtionen ska gälla.

Någon tydlig distinktion mellan olägenhet för rennärigen och sådan (avsevärd) olägenhet för renskötseln som sätter gränsen för när upplåtelse *får* ske förefaller inte upprätthållas i länsstyrelsernas praxis. Det är heller knappast möjligt att inom den prövning som länsstyrelsen ska göra skilja renskötseln från rennärigen på ett tillräckligt klart sätt. Kommittén ser ett utrymme för en förenkling så att länsstyrelsen ska utgå från renskötseln vid såväl sin fakultativa som sin obligatoriska prövning.

Kommittén föreslår att det i den nya bestämmelsen i rennäringslagen anges att upplåtelser av småviltsjakt och handredskapsfiske ska göras om det kan ske med *endast ringa olägenhet för renskötseln*. Formuleringen ligger i linje med de nyss redovisade uttalandena i tidigare lagmotiv om ”smärre olägenheter”. Bestämmelsen ersätter i denna del 3 § första stycket 1 rennäringsförordningen.

Liksom tidigare bör undantag från upplåtelse eller avlysning komma i fråga för områden där samling, skiljning och slakt sker under hösten samt känsliga avsnitt av flyttleder. Även i övrigt kan undantag från upplåtelse eller avlysning behöva ske i den mån upplåtelse innebär mer än ringa olägenhet för renskötseln.¹⁰ Jakt eller fiske i ett område där en renhjord befinner sig kan innebära sådan olägenhet, eftersom renarna behöver beta fritt från störningar.

Bedömningen bör göras med avseende på de samlade olägenheter för renskötseln som kan följa av att jakt eller fiske läggs till annan med renskötseln konkurrerande markanvändning. Därvid bör givetvis beaktas hur jakten och fisket kan komma att bedrivas, inbegripet förekomsten av terrängkörning och helikopterflyg, användning av hund med mera. Bedömningen bör vidare som utgångspunkt göras med avseende på inverkan på renskötseln för den sameby eller de samebyar som berörs av den tilltänkta jakten eller fisket. Under vissa perioder kan det vara särskilt viktigt för rensköterna att hjorden inte sprids utanför ett område, och då kan tröskeln för vad som är en störning vara lägre än annars.

⁹ Prop. 1971:51 s. 133.

¹⁰ Jämför prop. 1992/93:32, bilaga 2, s. 140.

När det gäller övriga rättsliga förutsättningar för upplåtelse enligt 3 § första stycket 2 och 3 rennäringsförordningen, nämligen att det inte ska finnas något hinder enligt bestämmelserna i 32 § andra stycket rennäringslagen och att jakten eller fisket inte ska inverka menligt på miljön, turismen eller andra intressen, bedömer kommittén att dessa delar kan överföras i oförändrat skick i sak till den nya bestämmelsen i rennäringslagen. Dock föreslås ett tillägg i form av att det inte heller ska finnas något hinder enligt 31 § andra stycket rennäringslagen. På så sätt klargörs att en förutsättning för bestämmelsens tillämpning är att staten har rätt till sådan upplåtelse som det är fråga om. Om en sameby genom en dom som fått laga kraft visar sig ha en bättre rätt än staten till upplåtelse i berört område, är bestämmelsen inte tillämplig.

En avslutande fråga rör rekvisitet om att upplåtelser av jakt och fiske förutsätter att upplåtelse kan ske utan besvärande intrång i samebymedlemmarnas rätt till jakt eller fiske. Där har en fråga uppkommit om områden bör kunna undantas från småviltsjakt för att samebyns medlemmar ostört ska kunna jaga älg.

Att småviltsjakt under vissa förhållanden kan anses utgöra ett intrång i samebymedlemmars älgjakt ter sig enligt kommitténs uppfattning som förenligt med rennäringslagens ordalydelse. Som huvudregel bör dock småviltsjakt och älgjakt kunna bedrivas parallellt, under förutsättning att samråd och informationsutbyte sker mellan jägarna. Det kan dock finnas vissa tider och områden där det framstår som olämpligt att de olika jakttyperna bedrivs parallellt. Även i andra situationer kan säkerhetsskäl motivera att antalet jägare på ett och samma område begränsas, exempelvis om det är känt för samebyn att ett större antal personer av något skäl ska röra sig i ett jaktområde.

Länsstyrelsens ansvar att säkerställa att upplåtelsemötena möter de legala förutsättningarna

Vid kommitténs kontakter har framkommit att de olika länen har olika syn på vilken utredning som krävs inför ett rambeslut om upplåtelser, liksom inför beslut om avlysning under pågående jaktsäsong.

Inledningsvis kan i detta hänseende konstateras att den rimliga utgångspunkten måste vara att det är länsstyrelsen som i egenskap av

upplåtande myndighet ska säkerställa att de lagstadgade förutsättningarna för upplåtelse är uppfyllda.

Länsstyrelsens bedömning kan dock knappast ske utan att den berörda samebyn hörs och ges tillfälle att lägga fram sin syn på saken. Att den berörda samebyn hörs ligger i linje med länsstyrelsens övergripande skyldighet att samråda med respektive konsultera samiska företrädare i frågor som rör samiska intressen enligt lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk och lagen (2022:66) om konsultation i frågor som rör det samiska folket.

Även om utredningsbördan primärt vilar på länsstyrelsen kan man inom ramen för länsstyrelsens kontakter med samebyarna se det som att utredningsbördan i viss mån är delad. Det kan rimligen krävas att de berörda samebyarna översiktligt redogör för renskötselns planering i området liksom för den jakt och det fiske som samebyns egna medlemmar planerar.

Om en samebys redogörelse framstår som saklig och underbyggd bör den i regel kunna godtas som en utgångspunkt för länsstyrelsens beslut. Det är samebyarna som har kunskapen att kunna bedöma och redogöra för renskötselns förutsättningar. Att höra den sameby eller de samebyar som berörs bör därför i normalfallet innebära att länsstyrelsen har vidtagit tillräckliga utrednings- eller kontrollåtgärder.

Har en sameby och en länsstyrelse undantagsvis skilda uppfattningar om i vilken mån en upplåtelse kan medföra olägenhet för renskötseln är det i slutändan länsstyrelsen som ska fatta beslutet. Ytterligare utredningsåtgärder kan i ett sådant fall behöva vidtas. Det kan till exempel handla om att inhämta närmare uppgifter om den planerade renskötseln och om en renhjords förflyttningar.

Det kan noteras att länsstyrelserna redan i dag tar kontakter med samebyarna inför sina årliga beslut om ramvillkor för småviltsjakt. Dessa beslut innefattar för Norrbottens och Jämtlands del att vissa jaktområden undantas från upplåtelse av hänsyn till renskötseln. I Västerbotten prövas behovet av att undanta områden i stället löpande, vilket kan förklaras med att renskötseln där är mer rörlig i geografiskt hänseende och att behovet av avlysningar därmed är svårare att förutse.

Det sker i viss utsträckning samråd också beträffande fisket, även om förhållandena beträffande fisket generellt sett är mer konstanta. Vatten som undantagits för samebyars enskilda bruk (undantagsvatten) är desamma från år till år, och så även andra vatten som är

undantagna från upplåtelse under hela eller delar av året. I vissa enstaka fall sker dock någon förändring inför ett kommande år, till exempel att ett vatten som tidigare varit öppet för fiske eller en del av det behöver stängas.

Inte i något län hörs samebyarna inför varje enskild jakt- eller fiskekortsförsäljning. Det skulle inte heller vara görligt. Till upplåtelseerna knyts i stället villkor som gör det möjligt att temporärt avlysa vissa områden under pågående jakt- och fiskesäsong.

När det särskilt gäller avlysningar under pågående säsong kan följande noteras. Systemet för avlysningar ska förstås mot bakgrund av att en renhjörd på en samebys område kan flytta på sig beroende på betestillgång, som en följd av väderomslag, rovdjurs- eller parasitangrepp eller på grund av andra yttre störningar. Renskötselns behov av att freda vissa områden från småviltsjakt eller fiske kan därför inte till fullo mötas genom rambeslut inför jaktsäsongen eller övergripande beslut om fiske om inte avlysningarna skulle avse större områden och sträcka sig över längre tid än i dag. Det behöver alltså finnas en flexibilitet i systemet som medger att anpassningar kan göras under pågående säsong. Av betydelse är då vem som har ansvaret för att uppmärksamma behovet av sådana anpassningar när det visar sig eller kan antas att upplåtelser innebär mer än endast ringa olägenhet för renskötseln.

Skäl för länsstyrelsen att frånga en redan gjord bedömning av möjligheterna till upplåtelser kan framkomma i löpande kontakter med berörda samebyar om den planerade renskötseln. Det bör ankomma på den berörda samebyn att ge länsstyrelsen information om ändrade förhållanden och att ta erforderliga initiativ till avlysning om det behövs. Det bör emellertid också ankomma på länsstyrelsen att ha sådana kontakter, särskilt i områden där renskötselns förutsättningar gör att förhållandena är mer föränderliga. Såvitt kommittén erfarit sker också i dagsläget sådana kontakter såväl från länsstyrelsernas håll som från samebyarnas sida.

Liksom inför själva upplåtelsebesluten bör även här en samebys redogörelse för och bedömning av förhållandena som utgångspunkt kunna godtas utan att vidare utrednings- eller kontrollåtgärder behöver vidtas från länsstyrelsens sida. Skäl för en fördjupad utredning kan dock uppkomma i undantagsfall, till exempel om bristfälligt underbyggda ansökningar utmynnar i en begäran om en så omfattande av-

lysning att allmänheten i praktiken utestängs från småviltsjakt eller fiske.

Av betydelse är att handläggningstiden i avlysningsärenden i möjligaste mån begränsas. Såväl från samebyars som från jägares och fiskares sida uppfattas det nuvarande systemet på sina håll som trögt och oförutsebart och flera samebyar har framfört att de i dagsläget ser sig föranledda att ta till marginal både tids- och områdesmässigt i sina ansökningar om avlysning. Kortare handläggningstider skulle i det hänseendet kunna möjliggöra färre och mindre omfattande avlysningar.

En viss framförhållning är samtidigt motiverad för att jägare och fiskare ska ha en möjlighet att kunna anpassa sin planering. Det krav som i dagsläget följer av fjällänens ramvillkor, innebärande att beslut om avlysning ska fattas senast fem dagar före avlysningen, framstår som en rimlig huvudregel. Tidsramen är kopplad till vad som gäller för aktivering av jakt- och fiskekort, nämligen att den aktivering som sker för ett valt jakt- eller fiskeområde görs tidigast fem dagar i förväg. Därmed kan en jägare eller fiskare vid aktiveringen se vilka områden som man vet kommer att vara avlysta eller förenade med särskilda restriktioner. I vissa situationer kan avlysning dock behöva göras med kortare framförhållning. Det kan, som angetts, handla om plötsliga väderomslag, rovdjursförekomst eller andra svårförutsedda förhållanden som påverkar en renhjord och föranleder behov av ett snabbt avlysningsbeslut. I brådskande situationer kan det underlätta om samebyn har möjlighet att ta direktkontakt med dem som har aktiverat sina kort.

En olägenhet kan ibland undanröjas eller reduceras till vad som kan godtas genom mindre ingripande åtgärder än att ett helt område avlyses. Som exempel kan tänkas att endast en del av ett område avlyses, om området är av tillräcklig storlek, eller att antalet jägare eller fiskare i området begränsas. Ett annat sätt att proaktivt hantera olägenheter av småviltsjakt eller fiske och minska behovet av avlysningar kan vara att inför säsongen samråda med samebyarna kring indelningen i jakt- och fiskeområden. En ändring av gränserna mellan två områden kan till exempel innebära att störningar i form av transporter till och från områdena minskar.

Man kan också komma åt olägenheter med system för att informera berörda jägare eller fiskare om ungefär var en renhjord befinner sig eller kan antas komma att befinna sig. Sådan information är av intresse också för dem som ska jaga, eftersom jaktutövningen kan för-

svåras när ren befinner sig i området. Samebyarna, jägarna och fiskarna har incitament till att med berörda länsstyrelser verka för att sådan information, om så inte redan är fallet, blir tillgänglig för jakt- och fiskekortsinnehavare.

Överklagande

Kommitténs bedömning är som framgått att förutsebarheten i regelverket avseende statens upplåtelser kan förbättras. Utöver en tydligare reglering kan vägledande praxis här fylla en viktig funktion. Enligt kommittén åstadkoms sådan vägledning lämpligast genom att statens upplåtelser av jakt och fiske överprövas av domstol, i stället för som i dag av regeringen. Eftersom behovet av en enhetlig tillämpning är lika för all jakt och fiske bör justeringen inte begränsas till småviltsjakt och handredskapsfiske.

När det gäller instans för överprövningen kan mark- och miljödomstolen anses ligga nära till hands med tanke på ärendetypen. En sådan ordning skulle dock innebära att överprövningen av myndighetsbeslut enligt rennäringslagen splittras på tre olika överprövningsinstanser: allmän förvaltningsdomstol, mark- och miljödomstolen och regeringen. En sådan splittring bör undvikas i en tillfällig reglering. Den reglering som ska gälla tillfälligt bör därför, i enlighet med huvudregeln i 99 § rennäringslagen, innebära att berörda beslut överklagas hos allmän förvaltningsdomstol. Behovet av en ändrad ordning för överprövning av vissa beslut bör dock övervägas närmare inom ramen för den allmänna översyn som ska göras av rennäringslagen i utredningens nästa del.

Förslaget innebär att målen prövas av förvaltningsdomstolen i respektive domsaga. Som alternativ skulle målen kunna styras till en viss förvaltningsdomstol.¹¹ Det har inte utretts vidare, men är något som kan övervägas.

¹¹ Jämför 7 g § förordningen (1977:937) om allmänna förvaltningsdomstolars behörighet m.m.

15.6 Ett utrymme för lokala föreningar att upplåta

I 33 § rennäringslagen anges att den myndighet som regeringen bestämmer prövar frågor om upplåtelse enligt 32 § rennäringslagen, det vill säga upplåtelser av nyttjanderätt på mark under statens omedelbara disposition ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen. I 34 § framgår att upplåtelser som avses i 32 § som huvudregel ska ske mot avgift, och att avgiften ska fördelas mellan Samefonden och den sameby som berörs av upplåtelsen enligt bestämmelser som meddelas av regeringen.

Som har framkommit har det från flera olika håll – både från samebyar och lokala jägare och fiskare – framförts att det lokala inflytandet över upplåtelsefrågorna bör öka. Det har också framhållits att det generellt sett är bra om de grupper som berörs själva får vara delaktiga i beslutsfattandet och ta ansvar för besluten. En möjlighet som har lyfts handlar om förvaltning av småviltsjakt- och fiskeupplåtelser i lokal regi, inom ramen för frivilliga, lokala sammanslutningar med representation av dem som huvudsakligen berörs.

Kommittén är av uppfattningen att lagstiftningen inte bör lägga hinder i vägen för sådana initiativ. Tvärtom bör länsstyrelserna, på frivillig basis, kunna pröva och utvärdera sådana initiativ om det finns ett lokalt engagemang. Genom sådan lokal samverkan kan grupper, trots i delar motstående intressen, samarbeta med det gemensamma målet att förbättra och anpassa upplåtelsesystemet till de lokala förutsättningarna. Kommittén föreslår att detta åstadkoms genom tillägg i 33 § och 34 §§ rennäringslagen kombinerat med justeringar i rennäringsförordningen.

15.6.1 Länsstyrelsen får ge uppdrag åt lokala föreningar

Kommitténs förslag: Det görs ett tillägg i rennäringslagen med innebörden att på mark under statens omedelbara disposition ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen där staten upplåter jakt och fiske, får den myndighet som avses i paragrafens första stycke, i dag länsstyrelsen, efter ansökan uppdra åt en lokal förening att upplåta småviltsjakt eller fiske, om länsstyrelsen bedömer det som lämpligt. Länsstyrelsens beslut i frågor om ett sådant uppdrag kan inte överklagas.

Det klargörs vidare att en förening som upplåter småviltsjakt eller fiske får göra det mot avgift. Avgifterna fördelas mellan föreningen och den sameby som berörs av upplåtelsen enligt bestämmelser som meddelas av regeringen. Sådana bestämmelser införs i rennäringsförordningen, där det anges att föreningen får täckning för sina kostnader för bland annat administration och tillsyn, och att resterande del tillfaller den eller de samebyar som berörs. Till skillnad från vad som gäller vid länsstyrelsens upplåtelser utgår alltså ingen del till Samefonden.

I rennäringsförordningen införs också en ny paragraf av vilken följer att associationsformen för en lokal förening ska vara en ideell förening, och att det i föreningens styrelse ska ingå minst en ledamot från varje sameby som berörs, minst en ledamot för det lokala fiske- respektive jaktintresset och minst en ledamot som representerar lokalt näringsliv och turism.

Kommitténs förslag innebär att länsstyrelsen efter ansökan ska kunna uppdra åt en lokal förening att upplåta småviltsjakt eller fiske i ett område på mark under statens omedelbara disposition ovanför odlingsgränsen eller på renbetesfjällen. Ett sådant uppdrag förutsätter att länsstyrelsen bedömer det som lämpligt.

Samma villkor som gäller för länsstyrelsernas upplåtelser i den föreslagna 32 a § rennäringslagen och 3 § rennäringsförordningen bör gälla för föreningens upplåtelser. Det innebär att föreningen bör vara skyldig att upplåta (och hantera avlysningar) under samma förutsättningar som gäller för länsstyrelsen. Däremot bör föreningen inte vara bunden av länsstyrelsernas ramvillkor, utan kunna ta fram egna villkor för hur upplåtelse ska gå till och hur prissättningen ska se ut.

Föreningen kan alltså till exempel besluta om en differentierad pris-sättning eller förmånligare villkor för ortsbor än för turister.

En lokal förening bör inte kunna ges i uppdrag att upplåta annan jakt än småviltsjakt. Däremot bör uppdraget, utöver handredskapsfiske, kunna avse också nätfiske. Det finns enligt kommittén inget bärande skäl emot att låta nätfiskeupplåtelser skötas av en lokal förening, förutsatt att föreningen visar att den har kunskap om det regelverk som gäller för sådana upplåtelser. Det kan alltså inte bli aktuellt att föreningen upplåter nätfiske till allmänheten.

Representation och associationsform

För att en förening ska kunna ges i uppdrag att hantera upplåtelser bör det ställas vissa krav på representation i dess styrelse. Grundläggande för den lokala förankringen bör vara att de olika intressen som kan finnas lokalt representeras. Detta bör säkerställas genom en särskild bestämmelse i rennäringsförordningen.

Av denna bestämmelse bör framgå att det i föreningens styrelse måste finnas minst en representant för varje berörd sameby, minst en representant för det lokala fiske- och fiskevårdsintresset (om föreningen ska upplåta fiske), minst en representant för det lokala jakt- och viltvårdsintresset (om föreningen ska upplåta småviltsjakt), samt minst en representant för lokalt näringsliv och turism.

Sammansättningen bör inte vara uttömmande reglerad, utan föreningen kan utifrån de lokala förutsättningarna utöka styrelsen med ytterligare representanter. Det kan till exempel finnas vissa områden där det är nödvändigt att ha särskilda representanter i styrelsen för samer utanför samebyar eller för den tornedalska minoriteten. Detta för att säkerställa att dessa gruppers intresse av att jaga och fiska på det sätt som är en del i deras kultur tillgodoses.

Det bör framgå av regleringen att ledamöterna för fiske- respektive jaktintresset ska utses efter förslag av den eller de berörda intresseorganisationerna i området. Ledamoten som representerar lokalt näringsliv och turism bör utses av kommunen, som genom sitt näringslivsbolag eller näringslivskontor kan förutsättas ha kännedom om lämpliga personer för uppdraget.

När det gäller den lokala föreningens associationsrättsliga form har kommittén övervägt om formerna för samfällighetsföreningar eller

vilt- och fiskevårdsområden kan ge någon vägledning i fråga om föreningens organisation. Kommittén bedömer dock att den lokala föreningens tänkta sammansättning och rättighetsstruktur skiljer sig betydligt från dessa samverkansformer. Kommittén har också uteslutit formen ekonomisk förening, eftersom syftet med en sådan förening är att främja medlemmarnas ekonomiska intressen. Syftet med de lokala föreningar som kan komma att bildas är ett annat, varför det bör vara fråga om en ideell förening. Detta bör anges i den föreslagna regleringen. En annan sak är att föreningen av olika skäl kan vilja äga andra associationer som en del i förvaltningen. Till exempel kan föreningen välja att bilda ett aktiebolag, som i sin tur anställer personal och anskaffar resurser för förvaltningen.

Den föreslagna regleringen innebär alltså att föreningens associationsrättsliga form och representation i styrelsen regleras. Däremot föreslås inga närmare bestämmelser om medlemskap i föreningen. Det kan finnas behov av att kunna hantera medlemskapsfrågor och formerna för delaktighet i föreningen olika i olika föreningar, anpassat efter föreningens och det berörda området förutsättningar. Ett sådant utrymme bör kunna medges inom ramarna för det öppenhetskrav som gäller för ideella föreningar. Som exempel kan tänkas att föreningen är öppen för alla som är folkbokförda i den eller de kommuner som berörs, eller att medlemskapet på något annat sätt förutsätter viss lokal anknytning.

Föreningens ansvar för vilt- och fiskevård

Ett uppdrag att upplåta småviltsjakt och fiske bör innebära att föreningen, grundat på avtal, är att anse som jakt- och fiskerättshavare i de delar som omfattas av uppdraget. Med jakträtt kommer ett ansvar för viltvård, som i dessa fall blir delat mellan staten som markägare och föreningen, på motsvarande sätt som ansvaret delas mellan staten och en sameby (se nedan) eller mellan staten och en arrendator med jakträtt. Även ett ansvar för fiskevård bör tillkomma föreningen. Dessa frågor bör regleras närmare av länsstyrelsen i avtal med föreningen eller genom själva uppdragsbeslutet.

Föreningen bör genom uppdraget och i sin egenskap av jakt- och fiskerättshavare också ges de befogenheter som behövs för att kunna utöva tillsyn över den upplåtna jakten och det upplåtna fisket. Även

den frågan bör kunna regleras närmare i avtalet eller i uppdragsvillkoren. Ett tänkbart alternativ är att länsstyrelsen på begäran av föreningen utser jakt- respektive fisketillsynsmän i föreningen. Tillsynsbefogenheter för jakt- och fiskerättshavare och regleringen av jakt- och fisketillsynsmän har beskrivits i avsnitt 6.6.

Krav på lämplighet

Utöver de formella kraven bör det också finnas ett särskilt lämplighetskrav. I detta ligger till exempel att föreningens stadgar, arbetsplan, och planerade upplåtelsevillkor framstår som lämpliga. Föreningen bör ha en tydlig plan för hur upplåtelser ska ske i praktiken – till exempel vilka tekniska lösningar som ska användas för administrationen av upplåtelseerna.

Inom ramen för lämplighetsprövningen bör länsstyrelsen också ta ställning till om det planerade områdets storlek framstår som rimligt för upplåtelser. Området bör som huvudregel inte vara mindre än en samebys område, och inte så stort att förutsättningarna för lokala anpassningar påtagligt försvåras.

Av föreningens stadgar bör det framgå på vilket sätt beslut ska fattas, exempelvis om det måste ske enhälligt, genom konsensus (det vill säga i ömsesidig förståelse) eller genom kvalificerad eller enkel majoritet.

Redan i dag är samebymedlemmar, jägare, fiskare, företagare och andra delar av lokalbefolkningen i någon mån ömsesidigt beroende av varandra. Men deras incitament för samverkan kan behöva stärkas. Att en lokal sammanslutning ges tillstånd att upplåta småviltsjakt och fiske innebär frihet under ansvar. Hur upplåtelseerna ska hanteras blir en gemensam uppgift att lösa för lokalsamhällets nyckelaktörer. Målsättningen är att sammanslutningen ska hitta lösningar som alla i lokalsamhället kan dra nytta av. För att det ska vara möjligt måste aktörerna förstå och beakta varandras intressen. Om föreningen eftersträvar konsensusbeslut och att alla röster görs hörda kan detta i sig vara en konfliktlösningsmekanism som gör att föreningen framstår som lämplig, även om beslut inte nödvändigtvis måste fattas i konsensus. Att få göra sin röst hörd och bli förstådd kan vara nog så viktigt för den som verkar i föreningen, även om besluten inte alltid blir som man helst önskat. Genom ett sådant ömsesidigt lärande kan

samverkan också öppna upp för bättre lösningar. På så sätt kan samverkan i sig vara ett medel för att upplåtelser av småviltsjakt och fiske på sikt ska fungera bättre än i dag.¹² Även andra beslutsordningar och mekanismer för konfliktlösning än konsensus kan uppfylla lämplighetskravet.

I lämplighetskravet ligger också att föreningen kan förväntas sköta sitt uppdrag på ett transparent och tydligt sätt, inbegripet att beslut dokumenteras.

I vissa områden kan det som framgått vara nödvändigt att det finns en representant för samer utanför samebyar eller för den nationella minoriteten tornedalingar för att en förening ska anses vara lämplig.

Finansieringsfrågor

En förening som tar över upplåtelsebör, liksom länsstyrelsen, ta ut avgifter för upplåtelsebör, om det inte finns särskilda skäl för avgiftsfrihet. De i rennäringsförordningen angivna undantagen om avgiftsfrihet för bland annat fiskesamer och licensfiskare, bör gälla även när en förening upplåter.

Föreningen bör också, liksom länsstyrelsen, kunna använda en del av avgiften för att täcka sina kostnader för viltvård, fiskevård, jaktbevakning, fiskebevakning och administration. Föreningen kan behöva anlita personal för dessa ändamål och kostnaderna i denna del kan bli betydande. Redan av det skälet föreslås att intäkterna fördelas annorlunda än när länsstyrelsen upplåter, på så sätt att ingen del tillfaller Samefonden.

I stället bör föreningen få tackning för sina kostnader och resterande del av avgifterna tillfalla den eller de samebyar vars områden ingår i föreningens upplåtelseuppdrag. I föreningens kostnader kan utöver tillsyns- och administrationskostnader även ligga ersättning för styrelseuppdrag och mötesarvoden för ledamöter.¹³

Utöver ett utrymme att finansiera föreningarnas förvaltning, skapar den föreslagna fördelningen ett incitament för samebyar att ingå i en frivillig lokal förening. Fördelningen är också i linje med det av

¹² Jfr Johansson, Johanna, Bjärstig, Therese, och Sandström, Camilla, 2020, *Vägar till effektiva samverkansprocesser – styrning, deltagande och dialog inom skogspolitikens ramar*, Future Forests Rapportserie 2020:3, Sveriges lantbruksuniversitet i Umeå, s. 17–19.

¹³ Sådana arvoden skulle till exempel kunna utgå enligt de grunder som framgår av förordningen (1992:1299) om ersättning för uppdrag i statliga styrelser, nämnder och råd m.m. med tillhörande ändringsförordning (2020:1205).

kommittén bedömda rättsläget när det gäller samebyarnas rättigheter (se avsnitt 15.2).

Utöver den interna finansieringen kan det, särskilt under uppstartsfasen, vara intressant för föreningen att undersöka möjligheterna till statligt eller regionalt utvecklingsstöd för företagande eller kompetensutveckling i glesbygd.

Länsstyrelsens insyn i föreningen

Det ska betonas att det föreslagna utrymmet för upplåtelse i lokal regi är formulerat som en för länsstyrelserna och föreningarna frivillig möjlighet. Det finns alltså ingen rätt eller skyldighet för en lokal sammanslutning att ta över upplåtelser av småviltsjakt eller fiske.

Som framgått bör länsstyrelsen innan den ger tillstånd göra en bedömning av föreningens lämplighet. Länsstyrelsen bör också kunna kräva att få den insyn i föreningens verksamhet som behövs för att kunna bedöma om upplåtelse hanteras i enlighet med uppdraget. Någon särskild reglering bedöms inte vara nödvändig för att åstadkomma detta, utan det bör kunna säkerställas inom ramen för själva uppdraget. Om det visar sig att föreningen inte hanterar upplåtelse enligt vad som framgår av lag, förordning eller föreningens stadgar och villkor, eller om upplåtelse av något annat skäl inte sköts på ett tillfredsställande sätt, kan länsstyrelsen, inom ramen för den fakultativa regleringen, ytterst återkalla föreningens uppdrag. Det samma gäller om föreningen inte sköter den jakt- och fisketillsyn som den åtagit sig enligt uppdraget från länsstyrelsen. Återkallelse ska också ske om det brister i de formella förutsättningarna, till exempel om representationskraven inte länge är uppfyllda eller om föreningen inte längre vill ha uppdraget.

Uppdragsförhållandet medför däremot inte att länsstyrelsen har rätt att utöva någon formell tillsyn över föreningen, med möjlighet att meddela förelägganden eller utkräva vite. Kommittén har bedömt att det inte heller finns behov av sådan tillsyn. Skulle behov framkomma, behöver frågan regleras särskilt och länsstyrelsen ges lagstöd för tillsynen. Länsstyrelsen bör i sin roll som uppdragsgivare inte heller kunna reglera föreningens organisation eller villkor för upplåtelse. Som framgått är föreningen bunden av upplåtelsevillkoren i rennäringslagen, men fri att i övrigt utforma egna villkor, exempel-

vis gällande prissättning. Syftet är just att föreningen ska ha möjlighet att göra lokala anpassningar. Hur föreningen ser på dessa delar kan dock beaktas i länsstyrelsens lämplighetsprövning.

Närmare föreskrifter

Kommittén föreslår ett särskilt bemyndigande för regeringen att kunna meddela närmare föreskrifter om sådana lokala föreningar som avses i förslaget. Som framgått föreslår kommittén också särskilda föreskrifter beträffande föreningens representation i styrelsen och fördelning av föreningens upplåtelseintäkter. Tanken är att i övrigt undvika detaljreglering, och i så stor utsträckning som möjligt ge utrymme för lokala anpassningar inom ramen för vad länsstyrelserna bedömer som lämpligt. Det är dock tänkbart att det framkommer ytterligare behov av styrning eller vägledning i frågor som rör uppdragets utformning eller avtalsförhållandet mellan länsstyrelsen och berörda föreningar. Det föreslagna bemyndigandet till regeringen bör i sådant fall kunna möjliggöra närmare föreskrifter.

Frågor om överklagande

En fråga som uppkommit är om föreningens beslut i fråga om upplåtelser kan överklagas.

Den reglering som föreslås innebär att den sameby vars område berörs på frivillig grund ingår i ett samarbete där formerna för upplåtelse beslutas inom ramen för samarbetet. Några förutsättningar för en sameby att förvaltningsrättsligt överklaga beslut som fattas av föreningen finns inte. Däremot kan en sameby som är missnöjd med hur uppdraget hanteras frånträda samarbetet, varvid de formella förutsättningarna för uppdraget brister och uppdraget ska återkallas.

När det gäller enskilda tillåter dagens reglering inte att den som nekas en upplåtelse av jakt eller fiske överklagar. Det finns inget skäl till något annat förhållningssätt sett i relation till upplåtelser som på uppdrag av länsstyrelsen görs av en lokal förening.

En annan fråga är om en länsstyrelses beslut att avslå en ansökan från en lokal förening att få upplåta, eller en återkallelse av ett sådant uppdrag, ska kunna överklagas. Rätt till domstolsprövning av ett beslut gäller för en enskilds civila rättigheter eller skyldigheter enligt

vad som avses i artikel 6.1 Europakonventionen. Att länsstyrelsen ges en fakultativ möjlighet att ge uppdrag till en lokal förening innebär inte att det skapas en sådan civilrättslig rättighet eller skyldighet för en enskild som avses i artikeln. Det finns inte heller andra skäl till att sådana beslut ska kunna överklagas. Ett överklagandeförbud med avseende på sådana beslut föreslås därför läggas till i 99 § rennäringslagen.

Risker och möjligheter med förslaget

Skäl kan anföras emot den föreslagna ordningen med ett utrymme för upplåtelse i lokala föreningars regi. Till exempel har det framförts att det framstår som osannolikt att det kommer bli fråga om särskilt många föreningar, och att det är låg sannolikhet att samtliga berörda ska kunna samsas om de känsliga frågor som upplåtelsehanteringen innefattar.

I vilken mån det finns förutsättningar för lokala överenskommelser mellan olika intressegrupper är inte möjligt att säkert bedöma. Sannolikt är de lokala variationerna stora. Även om det bara skulle vara fråga om något eller några områden bedömer dock kommittén att lagstiftningen inte bör hindra lokala initiativ och samarbetsformer. Tvärtom kan ett eller ett par sådana initiativ tjäna som exempel som kan utvärderas och bedömas vidare.

En mer beaktansvärd risk är att förvaltningen av jakt och fiske kan bli fragmenterad om den hanteras av olika föreningar, liksom att det kan bli en ryckighet i systemet om föreningar börjar upplåta men någon medverkande sedan ändrar sig och upplåtelseerna därför behöver flyttas tillbaka till länsstyrelsen. En fragmentisering behöver inte nödvändigtvis vara negativ – en del av syftet med förslaget är just att bättre möjliggöra lokala anpassningar. Risken för negativa konsekvenser av en fragmentisering mildras också av att länsstyrelsen har möjlighet att återkalla ett uppdrag till en lokal förening om fragmentiseringen skulle innebära ett mer substantiellt problem. Detta innebär dock att länsstyrelsen behöver ha kvar sin kompetens att ta över upplåtelseerna om föreningens uppdrag återkallas, vilket är en resursfråga som regeringen kan behöva säkerställa medel för, se mer om detta i kapitel 17.

Kommittén bedömer att de möjligheter som den föreslagna regleringen innebär överväger riskerna med förslaget. Möjligheterna till ökad dialog, bättre förståelse mellan berörda grupper, och nytta och medbestämmande för lokalbefolkningen i glesbygdsområden talar enligt kommittén med styrka för att i lagstiftningen ge utrymme för lokala initiativ att ta över upplåtelse, i de fall där det kan fungera.

Andra alternativ har beaktats

Det ska nämnas att ett alternativ som kommittén har övervägt är om det vore tillräckligt att en lokal förening har en samrådsfunktion; det vill säga att länsstyrelsen fortfarande fattar beslut men efter samråd med en lokal förening. Detta är i sig en möjlighet, men kräver inga författningsändringar. Ett projekt med sådana inslag pågår i Ammarnäs, se avsnitt 5.8.

Ytterligare ett alternativ som kommittén har beaktat är om en annan myndighet än länsstyrelserna borde hantera besluten om uppdrag, mot bakgrund av att det i vissa grupper finns en misstro mot länsstyrelserna. Motsvarande misstro finns dock även mot Sameetinget, som skulle vara ett naturligt alternativ.

En annan tänkbar myndighet för att hantera besluten är Jordbruksverket, som ligger under samma utgiftsområde som rennäringsfrågor hos regeringen. Det kan finnas en fördel i att besluten i så fall inte skulle delas upp på flera myndigheter, utan hanteras av en särskild myndighet. Statens Fastighetsverk har också övervägts, men av praktiska skäl bedömer kommittén inte det som lämpligt att den myndigheten hanterar beslut om uppdrag.

För länsstyrelserna som beslutsfattande myndighet talar den omständigheten att det är länsstyrelserna som i dag företräder staten som markägare på de berörda områdena och har viltvårds- och fiskevårdsansvaret där. Det framstår också som troligt att eventuella uppdrag om upplåtelse till lokala föreningar endast kommer att gälla delar av respektive läns fjällområde, och att länsstyrelsen kommer att upplåta på övriga delar. Det finns därmed en samordningsfunktion i att kommittén har valt att föreslå länsstyrelserna som beslutsmyndighet.

Det ska slutligen nämnas att kommittén har övervägt en särskild modell för lokala samverkansavtal inom ramen för ett alternativ till framtida reglering där samebyar har rådighet över småviltsjakt och

fiske (se avsnittet *En ovillkorad rådighet för samebyarna över jakt och fiske* i bilaga 3).

15.7 Hantering av det delade viltvårdsansvaret och ansvaret för fiskevård

15.7.1 Det delade ansvaret

Kommitténs förslag: En ny bestämmelse införs i rennäringslagen med befogenhet för staten att vidta vissa åtgärder av viltvårds- eller fiskevårdsskäl. Den innebär att på statlig mark där en sameby enligt en dom som fått laga kraft har bättre rätt än staten till upplåtelse av rätt till jakt eller fiske, får den myndighet som regeringen bestämmer besluta om inskränkningar i jakten eller fisket om det är motiverat av vilt- eller fiskevårdsskäl. Bestämmelsen innebär vidare att regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om åtgärder som i övrigt syftar till att tillgodose vilt- eller fiskevård på statlig mark ovanför lappmarksgränsen och på renbetesfjällen.

En ny bestämmelse införs också i rennäringslagen om samråd i viltvårds- och fiskevårdsfrågor mellan en sameby som enligt en dom som fått laga kraft har bättre rätt än staten till upplåtelse av jakt och fiske, och den myndighet som disponerar marken.

Slutligen görs ett tillägg i jaktförordningen om att staten ska kunna bedriva viss skydds jakt på statlig mark i områden där en sameby enligt en dom som fått laga kraft har bättre rätt än staten till upplåtelse av jakt och fiske.

Som har framgått av kapitel 6 följer av riksdagens miljömål att den biologiska mångfalden ska bevaras och nyttjas på ett hållbart sätt, för nuvarande och framtida generationer.¹⁴ Arternas livsmiljöer och ekosystem samt deras funktioner och processer ska värnas. Arter ska kunna fortleva i långsiktigt livskraftiga bestånd med tillräcklig genetisk variation. När det särskilt gäller fjällmiljöns viltstammar och fiskbestånd ska naturligt förekommande arter knutna till fjällandskapet ha en gynnsam bevarandestatus och tillräcklig genetisk variation inom och mellan populationer.

¹⁴ Jfr 1 kap. 2 § tredje stycket regeringsformen.

Det finns flera verktyg för att säkerställa att Sveriges viltstammar och fiskbestånd har en hållbar nivå. När det gäller jakten handlar det bland annat om vilka arter som får jagas, tider för jakten, krav på licens och närmare regler om jaktmetoder. För fisket kan på motsvarande sätt hotade arter undantas från fiske, och metoder för fisket regleras. Särskilt känsliga områden kan göras till naturreservat med inskränkningar i jakten och fisket vid behov. Länsstyrelserna verkar också genom viltvårdsområden, älgförvaltningsområden och rovdjursförvaltningsområden för en ändamålsenlig viltvård. Ett stort ansvar läggs dock också på enskilda markägare och jakträttshavare, liksom i viss mån på fiskevattenägare.

Av jaktlagen följer att viltet ska vårdas i syfte att bevara de viltarter som tillhör landets viltbestånd och de fågelarter som tillfälligt förekommer naturligt i landet, och främja en med hänsyn till allmänna och enskilda intressen lämplig utveckling av viltstammarna. I viltvården ingår att genom särskilda åtgärder sörja för att viltet får skydd och stöd och att anpassa jakten efter tillgången på vilt. Markägaren och jakträttshavaren svarar för att åtgärderna utförs och att anpassningen sker.

När jakträttshavaren är en annan än markägaren är ansvaret för viltvården delat. Vid jakträtt som grundas på arrende kan ansvarsfördelningen hanteras i det arrendeavtal som grundar jakträtten. Något sådant avtal finns dock inte när jakträtten vilar på urminnes hävd. Hur ansvaret ska fördelas i en sådan situation är oreglerat.

När ansvaret är delat ter det sig näraliggande att staten har det övergripande ansvaret för riksdagens miljömål och bevarandet av den biologiska mångfalden. Ansvaret innefattar vård av arternas livsmiljöer och av ekosystem, deras funktioner och processer. Det kan också uttryckas så att markvårdsansvaret naturligen primärt ligger på staten.

Samebyn och dess medlemmar bör å sin sida ha ett primärt ansvar för att den jakt de utövar eller upplåter är anpassad till de övergripande målen och att jaktryck och jaktmetoder inte kommer i konflikt med uthållighetskraven.

För fisket finns ingen bestämmelse motsvarande den i jaktlagen om markägares och jakträttshavares viltvårdsansvar. Något särskilt reglerat ansvar för enskilda fiskevattenägare och fiskerättshavare att vårda fiskbestånden finns alltså inte. Däremot uttrycks i förarbeten beträffande fiske att det i grunden är fiskevattenägarna som har det direkta ansvaret för fiskevården i de enskilda fiskevattnen, det vill säga

vatten som hör till fastigheter.¹⁵ Kommitténs utgångspunkt är att staten är fiskevattenägare på den mark som omfattas av kommitténs uppdrag. Oavsett vem som upplåter bör det därför vara statens ansvar att vidta eventuella vattenvårdande åtgärder som krävs för att säkerställa hållbara fiskbestånd. Det primära ansvaret för att bevaka fiskbeståndens status, genom provfiske och andra åtgärder, bör dock rimligen ligga hos den som upplåter fiske, eftersom upplåtelseerna måste anpassas efter bestånden. I likhet med vad som gäller för andra enskilda vatten bör kostnaderna för sådana åtgärder i förekommande fall ligga på upplåtaren.

På mark där en sameby enligt en dom som fått laga kraft har bättre rätt än staten att upplåta småviltsjakt och fiske bör det delade ansvaret för vilt- och fiskevården hanteras i linje med vad som nu har sagts. Det bör ske redan i en tillfällig reglering med tanke på vilt- och fiskeresursernas särskilda ömtålighet i fjällområdet.

På mark där en lokal förening tar över upplåtelse med stöd av ett uppdrag från länsstyrelsen är ansvaret för viltvård också delat mellan staten som markägare och föreningen som jakträttshavare. Även ansvaret för fiskevård behöver hanteras. På sådan mark behövs dock ingen särskild reglering. Ansvaret för vilt- och fiskevård kan i stället regleras mellan länsstyrelsen och föreningen genom tillståndet till föreningen, på samma sätt som det kan regleras mellan exempelvis en markägare och en jaktarrendator.

Befogenhet för länsstyrelsen att av vilt- eller fiskevårdsskäl besluta om inskränkningar i jakten eller fisket

I fjällområdet finns starkt hotade arter som kräver särskilt skydd. Det gäller exempelvis fjällräv och jaktfalk. I dagsläget kan dessa arter skyddas genom att jakt inte upplåts i områden där det finns ett bestånd av sådana arter. I fjällmiljön finns också särskilt skyddsvärda vatten. Fjällmiljön är även rent allmänt känslig när det gäller bevarandet av vilt- och fiskeresurser.

Det är av stor vikt att skyddet kan upprätthållas även när jakt och fiske bedrivs och upplåts i privat regi. Kommittén utgår från att samebyarna har kompetens och vilja att göra avvägningar mellan jakt- och fiskeutövning och vilt- och fiskevårdshänsyn. Staten har emellertid

¹⁵ Prop. 1980/81:153 om åtgärder för att främja fritidsfisket, s. 14.

det övergripande ansvaret och bör därför ha befogenhet att besluta om inskränkningar i jakten eller fisket i ett område om det är motiverat av vilt- eller fiskevårdsskäl. Beslutet bör kunna innebära att ett visst område helt ska stängas för jakt eller fiske under en period, eller mindre ingripande inskränkningar i jakt- eller fiskeutövningen inom området.

De statliga myndigheter som ligger närmast till hands för att utöva en sådan befogenhet är länsstyrelserna, som också är regionalt ansvariga för bland annat de svenska miljökvalitetsmålen. Även de myndigheter som för staten disponerar markerna, det vill säga Statens Fastighetsverk, Naturvårdsverket och Fortifikationsverket, kan beröras av en sådan skyddsåtgärd. Länsstyrelsen bör därför inför beslut samråda med den myndighet som har i uppdrag att disponera sådan mark. Dessa myndigheter bör även ha initiativrätt att hos länsstyrelsen påkalla ett inskränkingsbeslut.

Länsstyrelsens beslut att inskränka jakt och fiske av vilt- eller fiskevårdsskäl bör kunna överklagas av den berörda samebyn. När det gäller instans för överprövningen bedömer kommittén, liksom när det gäller överprövningen av statens upplåtelser av småviltsjakt och handredskapsfiske, att den reglering som ska gälla tillfälligt, i enlighet med huvudregeln i 99 § rennäringslagen, bör innebära att berörda beslut överklagas hos allmän förvaltningsdomstol.

Bemyndigande med föreskriftsrätt avseende andra åtgärder för att tillgodose vilt- och fiskevård

Kommittén bedömer att det även finns skäl att, inom ramen för det delade ansvaret för den särskilt känsliga fjällmiljön, ge det allmänna utrymme att meddela föreskrifter om andra åtgärder för att säkerställa vilt- och fiskevården.

Sådana föreskrifter bör till exempel kunna avse begränsande avvikelser från jakttider, högsta tillåtna jakttryck per jaktområde, så kallade bag limits för vilt, begränsning av fångstverktyg vid jakt respektive fiske, maximalt fiskeuttag, minimimått och maximimått på den fisk som tas upp och regler om bete vid fiske.

Föreskrifter bör även kunna avse fångstrapportering av vilt och fisk. Naturvårdsverket har ett uppdrag från regeringen att bland annat ombesörja att åtgärder som rör uppföljning och övervakning av viltstammarna genomförs och att resultat, inklusive årliga sammanställ-

ningar av avskjutningsstatistik och uppskattning av vilttäthet för allt jaktbart vilt, redovisas. Jaktresultat utgör också ett viktigt underlag för Naturvårdsverkets bedömningar avseende jakttider. Även fångst-rapporter vid fiske kan vara av intresse såvitt avser vissa arter.

Det framstår visserligen som lämpligast att föreskrifter om fångst-rapportering meddelas på en mer generell nivå och omfattar även privat mark. Sådana bestämmelser finns i dagsläget i jaktlagstiftningen såvitt avser stora rovdjur, älg och kronhjort. Naturvårdsverket har i samband med ett pågående regeringsuppdrag föreslagit ett tillägg i jaktlagstiftningen om ett bemyndigande att följa viltstammarnas utveckling.¹⁶ Denna övergripande fråga är alltså föremål för beredning på annat håll. Skulle behov finnas, rymmer dock bemyndigandet i den föreslagna bestämmelsen även föreskrifter av detta slag.

Föreskriftsrätten bör inte vara begränsad till områden där same-byar enligt en dom som fått laga kraft har bättre rätt än staten till upplåtelse, utan omfatta all mark under statens omedelbara disposition ovanför lappmarksgränsen och på renbetesfjällen. Föreskriftsrätten avseende viltvård bör ligga hos Naturvårdsverket. När det gäller fiskevården bör eventuella föreskrifter i stället meddelas av Havs- och vattenmyndigheten.

Skydds jakt

Som en del i viltvården kan skydds jakt ingå. Bland det småvilt som finns i fjällen är det framför allt rödräv som är föremål för skydds-jakt. Sådan skydds jakt bedrivs för att skydda renkalv i kalvningsland. Rödräv jagas dock även för att skydda fjällräv och fjällgås.

Skydds jakt som bedrivs till skydd för fjällräv och fjällgås regleras i 26 § jaktförordningen. Med stöd av denna bestämmelse ger länsstyrelsen sina naturbevakare ett uppdrag att genomföra skydds jakten. Det förekommer även att lokalbor ges i uppdrag att utföra skydds jakt efter rödräv.

Skydds jakt med stöd av 26 § jaktförordningen tillkommer jakträtts-havaren. På Girjas samebys område innebär detta att staten inte längre har något utrymme att bedriva skydds jakt med stöd av 26 § på den mark som står under statens omedelbara disposition. Detsamma

¹⁶ Delredovisning av pågående regeringsuppdrag N2021/00013, Naturvårdsverkets diariernr NV-00322-21.

gäller på andra eventuella områden där det fastställs att samebyar har motsvarande ensamrätt i förhållande till staten till upplåtelse av småviltsjakt.

Med hänsyn framför allt till fjällrävens särskilt hotade ställning behöver det säkerställas att skyddsjakt efter rödräv även fortsättningsvis kan bedrivas av det allmänna. Detta bör göras genom ett tillägg i jaktförordningen.

Samråd om vilt- eller fiskevård

I övrigt föreslår kommittén att hanteringen av det delade vilt- och fiskevårdsansvaret i områden där samebyar enligt en dom som fått laga kraft har bättre rätt än staten till upplåtelse av jakt och fiske tills vidare sker genom samråd avseende vilt- eller fiskevården mellan

1. samebyn och
2. den myndighet under vilkens omedelbara disposition marken på samebyns område står (det vill säga Statens fastighetsverk, Naturvårdsverket eller Fortifikationsverket).

Syftet med ett viltvårdssamråd är att samebyn i egenskap av jakträtts-havare, och berörda statliga myndigheter som företrädare för markägaren, ska kunna föra en dialog om vilka åtgärder som lämpligen bör vidtas inom ramen för viltvården på samebyns område. Det kan till exempel handla om ifall tillgången på vilt motiverar avvikelser från av regeringen beslutade jakttider eller om ett visst område helt bör undantas eller avlysas från jakt. Det kan också gälla villkor för jakten, som syftar till att åstadkomma en hållbar och etisk jakt.

Som exempel kan, om det inte har meddelats närmare föreskrifter, nämnas villkor om maximiuttag, krav på viltrapporter, jaktmetoder och vilken typ av vapen eller andra redskap som får användas vid jakten. Det kan också handla om en dialog kring behovet av sådana markvårdande åtgärder som ryms inom markägaransvaret.

När det gäller fisket kan ett samråd på motsvarande sätt röra frågor om fisketider och fredningstider, vilka arter som bör få fiskas och om maximalt uttag. Även frågor rörande minimimått och maximimått på den fisk som tas upp och om vilka redskap och vilket typ av bete som bör tillåtas bör kunna bli föremål för samråd.

Samråd bör hållas om någon av samrådsparterna (det vill säga samebyn eller den myndighet som disponerar marken) begär det. De statliga myndigheterna bör kunna ge i uppdrag åt länsstyrelsen att samråda för deras räkning.

Om det trots ett samråd råder olika uppfattningar mellan en sameby och en samrådande myndighet om nödvändigheten i en åtgärd ankommer det slutligen på den som upplåter – samebyn – att besluta om de viltvårds- eller fiskevårdsåtgärder som påverkas av upplåtelseerna. Det ska dock noteras att samebyn måste förhålla sig till eventuella inskränkningar i jakten och fisket eller föreskrifter avseende vilt- eller fiskevård som meddelas av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer (se föregående avsnitt).

15.8 Samefonden

Kommitténs bedömning av frågorna om vad samebyars ensamrätt till jakt och fiske och lokala föreningars möjlighet att upplåta får för betydelse för Samefondens intäkter och arbete redovisas i kapitel 14. I detta avsnitt redogör kommittén för sina överväganden om förändringar för Samefonden i den tillfälliga regleringen.

15.8.1 Tidigare utredningsförslag om Samefonden

Rennäringspolitiska kommittén föreslog i sitt betänkande år 2001 att de intrångsersättningar som delas mellan Samefonden och den sameby som berörs av intrånget i stället borde i sin helhet tillfalla samebyn. Detta eftersom samebyn är den organisation som förvaltar den samiska renskötselrätten och det därför sågs som rimligt att den sameby som lidit skada av intrånget i renskötselrätten erhåller hela ersättningen för skadan. Rennäringspolitiska kommittén betonade att detta synsätt överensstämmer med vad som råder för expropriations- och intrångsersättningar inom andra områden.

Utöver detta föreslog Rennäringspolitiska kommittén att de renskötselanslagningar som underhålls av Samefonden borde överlåtas till de samebyar som använder dem, vilka därmed också skulle överta underhållsansvaret för dem. I de fall samebyn inte skulle vilja ta emot anläggningen föreslog Rennäringspolitiska kommittén att staten borde bedöma om anläggningen behövs för allmänna ändamål och då med

budgetmedel eller med hjälp av andra medel ta över underhållsansvaret, men om så inte var fallet borde anläggningen rivas. I de fall staten och samebyn skulle komma överens om att en gemensam användning av en anläggning var lämplig, borde förhållandet dem emellan lösas genom avtal. Utgångspunkten enligt Rennäringspolitiska kommittén borde vara att de anläggningar som underhålls av samebyarna också ägs av samebyarna.¹⁷

Som en följd av förslagen från Rennäringspolitiska kommittén tillsattes Renskötselansläggningsutredningen. Utredningen hade till uppdrag att kartlägga de renskötselansläggningar som Samefonden har underhållsansvaret för och bedöma vilka som borde behållas, samt inleda förhandlingar med berörda samebyar om att överta underhållsansvaret för anläggningarna från Samefonden. Utredningen redovisade att samebyarna i och för sig såg fördelar med att själva ansvara för anläggningarna, men att det skulle medföra betydande kostnadsökningar för byarna, och att dessa därför inte såg det som möjligt att träffa avtal om att ta över underhållsansvaret förrän de ekonomiska förutsättningarna var tydliga, bland annat i fråga om ansvaret för eftersatt underhåll. Mot den bakgrunden bedömde utredningen att det inte var möjligt att vid den tiden inleda förhandlingar med samebyarna om ett övertagande av anläggningarna.¹⁸

15.8.2 Kommitténs bedömning

Kommitténs bedömning: Skulle Samefonden tappa intäkter på grund av att fler samebyar får fastställt en ensamrätt till upplåtelser, eller på grund av att lokala föreningar upplåter jakt och fiske, anser kommittén att den fortsatta finansieringen till de organisationer som får medel ur fonden bör säkerställas – antingen genom kompensation till Samefonden eller genom särskilda anslag via Sametinget.

¹⁷ SOU 2001:101, *En ny rennäringspolitik*, s. 402–404.

¹⁸ SOU 2011:62, *Underhållsansvaret för statens renskötselansläggningar*, s. 104 f.

I nuläget, när endast Girjas sameby har en fastställd ensamrätt till upplåtelser, ser kommittén inte att det finns skäl att i delbetänkandet föreslå några förändringar av vad som gäller för Samefonden. Det är också svårt att bedöma i vilken utsträckning fler samebyar kan komma att inleda och vinna processer om motsvarande rätt, liksom det är svårt att bedöma i vilken mån det kan komma att bildas lokala föreningar som ges tillstånd till upplåtelser.

Liksom Rennäringspolitiska kommittén bedömer Renmarkskommittén det som rimligt att på längre sikt arbeta för att intrångsersättningar ska tillfalla den sameby som berörs av intrånget. Detta kommer att medföra ökade intäkter för samebyarna, vilket till viss del kan ge samebyarna och deras egna organisationer, Sámiid Rikkasearvi (Svenska Samernas Riksförbund, SSR) och Renägarförbundet, möjlighet att överväga finansieringsformerna för organisationerna. Fortsatt finansiering till dessa och andra samiska organisationer kommer dock att behövas. Samefonden kan också spela en viktig roll som en samlande kraft för att med gemensamma medel hantera gemensamma samiska frågor; inte enbart kulturfrågor, utan även frågor om markrättigheter och samhällsutveckling.

Skulle Samefonden tappa intäkter på grund av att fler samebyar får fastställt en ensamrätt till upplåtelser, eller på grund av att lokala föreningar upplåter jakt och fiske, anser kommittén att den fortsatta finansieringen till de organisationer som får medel ur fonden bör säkerställas – antingen genom kompensation till Samefonden eller genom särskilda anslag via Sametinget, se kapitel 17. Finansieringsalternativ som kan övervägas är att medel tas genom en omfördelning inom ramen för utgiftsområde 23 – Areella näringar, landsbygd och livsmedel, och/eller utgiftsområde 17 – Kultur, medier, trossamfund och fritid. Även finansiering utanför ramanslaget bör övervägas.

16 Ikraftträdande och övergångsbestämmelser

Kommitténs förslag: Samtliga författningsförslag träder i kraft den 1 juli 2024.

Förslagen är av begränsad omfattning. När det gäller det samrådsförfarande som införs i fråga om vilt- och fiskevård på mark under statens omedelbara disposition där en sameby enligt en dom som fått laga kraft har bättre rätt än staten till upplåtelser, är förfarandet för närvarande begränsat till Girjas samebys område, med Statens Fastighetsverk som samrådspart. Någon längre tid bedöms inte krävas för förberedelse inför att kunna inleda sådana samråd. Inte heller bör någon längre förberedelse tid krävas för den fakultativa reglering som innebär att länsstyrelserna under vissa förutsättningar ska kunna uppdraga åt en lokal förening att hantera upplåtelser av småviltsjakt och fiske. Förslagen bör därmed, med hänsyn tagen till remissförfarande och beredning inom Regeringskansliet och i riksdagen, kunna träda i kraft den 1 juli 2024.

Något behov av övergångsbestämmelser bedöms inte föreligga.

17 Konsekvensanalys

Enligt kommittéförordningen (1998:1474) ska kommittén redovisa vilka konsekvenser som förslagen i betänkandet kan få. De konsekvenser som beskrivs i detta kapitel är alltså sådana konsekvenser som uppstår som en följd av författningsförslagen i kapitel 1, jämfört med om inga förändringar görs. Eftersom förslagen i kapitel 1 är begränsade jämfört med vad som redan gäller i dag, blir också konsekvenserna begränsade.

Om förslagen påverkar kostnaderna eller intäkterna för staten, kommuner, landsting, företag eller andra enskilda, ska en beräkning av kostnaderna redovisas (14 §). Om förslagen innebär samhällsekonomiska konsekvenser i övrigt, ska även dessa redovisas. När det gäller kostnadsökningar och intäktsminskningar för staten, kommuner eller regioner ska kommittén föreslå en finansiering.

Om förslagen har betydelse för den kommunala självstyrelsen, för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet, för små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företags, för jämställdheten mellan kvinnor och män eller för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen, ska konsekvenserna i det avseendet anges i betänkandet (15 §).

Om ett betänkande innehåller förslag till nya eller ändrade regler ska förslagets kostnadsmässiga och andra konsekvenser anges i betänkandet (15 a §).

Enligt 16 § anger regeringen närmare i utredningsuppdraget vilka konsekvensbeskrivningar som ska finnas. I kommitténs direktiv anges att kommittén ska beskriva konsekvenserna av sina förslag och redogöra för kostnads- och intäktsberäkningar samt förslag på finansiering vid kostnadsökningar eller intäktsminskningar för staten, kommuner och regioner. De konsekvenser förslagen får ur ett jämställdhetsperspektiv ska utvärderas. En redogörelse för förslagets konsekvenser

utifrån Sveriges internationella konventionsåtaganden om mänskliga rättigheter ska göras. Förslagets konsekvenser för äganderätt och andra nyttjanderätter till mark samt för andra näringars bedrivande ska också analyseras och beskrivas, inklusive följdverkningarna för samhällsutvecklingen i övrigt. Kommittén ska då ta hänsyn till de mål som har ställts upp av riksdagen för dessa näringars bedrivande.

17.1 Kostnadmässiga och samhällsekonomiska konsekvenser

Samhällsekonomiska konsekvenser avser förändringar i samhällets välfärd. Ett vanligt mått på välfärd är bruttonationalprodukten (BNP). Förändringar som leder till kostnadsökningar som inte vägs upp av motsvarande intäktsökningar innebär att välfärden (BNP) minskar i samhället som helhet. Förändringar som ger upphov till kostnader för en icke-statlig aktör (kommuner, företag, grupper av enskilda) och lika stora intäkter för en annan aktör är omfördelande. Man kan då säga att den ena gruppen vinner och den andra förlorar på förändringen. Mätproblemen kan vara betydande, varför en konsekvensanalys ofta måste göras under osäkerhet.

Analysen av de samhällsekonomiska konsekvenserna av den tillfälliga regleringen utgår, liksom konsekvensanalysen i stort, från vilka förändringar regleringen leder till jämfört med *nuvarande* förhållanden. Dessa innebär att det är staten som upplåter jakt- och fiskerättigheter på berörd mark *utom* på det område som ingår i Girjas sameby. Såvitt det kan bedömas påverkar förslagen i den tillfälliga regleringen endast marginellt samhällets välfärd, eftersom förslagen i huvudsak bygger på att den nuvarande situationen tills vidare ska bibehållas.

17.1.1 Förslagen till förändringar i rennäringslagen och rennäringsförordningen

Kommitténs föreslagna ändring i 31 § rennäringslagen innebär ett förtydligande av upplåtelseförbudets tillämpning när en sameby enligt en dom som fått laga kraft har bättre rätt än staten till upplåtelse på byns mark. Ändringen innebär endast en anpassning till det rättsläge som fastställts i Girjasdomen. Några kostnadmässiga eller samhälls-

ekonomiska konsekvenser bedöms därmed inte uppkomma genom den föreslagna ändringen. Inte heller medför den några kostnader för staten.

När det gäller förslaget till en ny 32 a § rennäringslagen är denna i huvudsak likalydande med nu gällande 3 § första stycket rennäringsförordningen (1993:384). Den förändring som görs innebär att rekvisitet i första punkten ändras från att upplåtelse ska ske om någon olägenhet av betydelse inte uppkommer för rennäringen till att upplåtelsen ska ske om upplåtelsen endast medför ringa olägenhet för renskötsel. Syftet är att bestämmelsens ordalydelse ska svara bättre mot de förutsättningar för upplåtelse som kommit till uttryck i tidigare förarbeten till lagen.

Avsikten med förslaget till den nya paragrafen är också att farandet för avlysningar i viss mån ska kunna göras mer effektivt i och med att samebyarnas uppgifter som utgångspunkt godtas. I vilken mån detta kan föranleda att fler begäranden om avlysningar tillmötesgår är svårt att förutse. Institutet medger, liksom i dag, avlysningar när det är sakligt motiverat. Länsstyrelserna tillmötesgår även med den nuvarande regleringen i relativt hög utsträckning samebyarnas önskemål, vilket talar för att någon märkbar skillnad inte borde följa med förändringen. Även med den föreslagna regleringen har länsstyrelserna dessutom utrymme att närmare utreda förutsättningarna för upplåtelser om det finns skäl att ifrågasätta en samebys begäran om avlysning. Sammantaget är kommitténs bedömning att förslaget inte i någon beaktansvärd utsträckning kan antas påverka jägares och fiskares möjligheter till småviltsjakt och fiske eller turistföretagens verksamhet. Några samhällsekonomiska konsekvenser bedöms därmed inte följa med förslagen. Inte heller medför förslagen några ändringar i länsstyrelsernas uppgifter som kan medföra kostnader för staten. En snabbare hantering kan i stället komma att medföra att samebyar i mindre utsträckning ser sig nödgade att ta till marginal tids- eller områdesmässigt i ansökan om avlysning och att avlysningarna därmed i någon mån kan bli kortvarigare och avse något mindre arealer.

Bestämmelserna i första stycket i den nya 32 b § rennäringslagen innebär att den myndighet som regeringen bestämmer, på ett område där en sameby i en dom har fått fastställt bättre rätt till upplåtelse, får besluta om inskränkningar i jakten eller fisket om det är motiverat av viltvårds- eller fiskevårdsskäl. I 3 b § rennäringsförordningen föreslås att länsstyrelsen ska ges denna befogenhet.

Det finns i dagsläget endast en sameby som kan bli föremål för beslut med stöd av den föreslagna bestämmelsen. Den ökade arbetsbelastning som kan följa med befogenheten bedöms därför vara av marginell betydelse. Även om fler samebyar skulle få fastställt motsvarande rätt medför befogenheten inte någon ökad arbetsbelastning för berörda länsstyrelser, eftersom sådana åtgärder ingår i länsstyrelsernas nuvarande hantering av upplåtelse. Förslagen bedöms därför inte medföra några kostnader av betydelse för staten. Inte heller i övrigt kan de antas medföra någon samhällsekonomisk påverkan.

I andra stycket i den nya 32 b § rennäringslagen föreslås att regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om åtgärder som i övrigt syftar till att tillgodose vilt- eller fiskevård på mark under statens omedelbara disposition ovanför lappmarksgränsen och på renbetesfjällen. I 8 § rennäringsförordningen föreslås att Naturvårdsverket ska ges denna befogenhet såvitt avser viltvård, medan Havs- och vattenmyndigheten föreslås ges motsvarande befogenhet när det gäller fiskevård. Eftersom föreskriftsrätten är av begränsad karaktär bedöms båda myndigheterna kunna hantera en sådan befogenhet inom sina nuvarande budgetramar. Några samhällsekonomiska konsekvenser i övrigt bedöms inte följa med förslagen.

I den nya 32 c § rennäringslagen föreslås en rätt att påkalla samråd om vilt- eller fiskevården på ett område där en sameby har bättre rätt än staten till upplåtelse av jakt och fiske. Även denna ändring är alltså begränsad till samebyar som enligt en dom som fått laga kraft har sådan bättre rätt. Eftersom det i dagsläget bara finns en sådan sameby bedöms samrådsskyldigheten få marginell betydelse för verksamheten hos den eller de myndigheter som berörs. Eventuella kostnader för samråden bör rymmas inom ram. Det är inte möjligt att på förhand närmare bedöma eventuella kostnader för samråd om fler samebyar skulle visa sig ha motsvarande rätt. Skulle en sådan situation uppkomma ankommer det på regeringen att bedöma de kostnadsmässiga förutsättningarna för regeringens myndigheter att utföra sina uppdrag.

De förändringar som föreslås i 33 och 34 §§ rennäringslagen, med tillhörande förslag om en ny 3 a § i rennäringsförordningen och justeringar i förordningens 6 §, innebär att länsstyrelsen ges utrymme att uppdra åt lokala föreningar att hantera upplåtelse av småviltsjakt och fiske. Om en sådan förening ges befogenhet att upplåta småviltsjakt

eller fiske innebär förslagen att de intäkter som tidigare har tillfallit länsstyrelsen i stället går till föreningen. Eftersom föreningen samtidigt tar över såväl själva upplåtelseadministrationen som tillsynen över den småviltsjakt och det fiske som bedrivs på området minskar dock samtidigt länsstyrelsens utgifter, vilka enligt länsstyrelserna i dagsläget överstiger den tredjedel av intäkterna som tillfaller länsstyrelserna. Att upplåtelseerna och tillsynen på det sättet flyttas från länsstyrelsen kan medföra lägre kostnader för myndigheterna. Samtidigt har länsstyrelsen i det fall det blir aktuellt ökade kostnader för beslut om tillstånd eller återkallande av tillstånd till lokala föreningar. Länsstyrelsen behöver också ha kvar sin beredskap att ta över upplåtelseerna om föreningen förlorar uppdraget, vilket kräver resurser hos länsstyrelsen. Kostnaderna för denna beredskap, och för administration av ansökningar om upplåtelsebefogenhet, kan antas bli begränsade under den tid som den tillfälliga regleringen, i avvaktan på en ny rennäringslag, är avsedd att gälla. Sammanfattningsvis bedöms de föreslagna förändringarna därför inte få någon större påverkan på länsstyrelsernas utgifter och intäkter. Blir perioden som den tillfälliga regleringen gäller utdragen i tid, och om det visar sig att möjligheten att som lokal förening ansöka om att få upplåta småviltsjakt och fiske används i mer än begränsad omfattning, kan det krävas att länsstyrelsen tillskjuts medel.

Förslaget om lokala föreningar kan också få betydelse för Samefondens intäkter, eftersom en lokal förening inte delar sina intäkter från upplåtelse med Samefonden. Liksom om en sameby visar sig ha en ensamrätt till upplåtelse i ett avgörande som fått laga kraft, skulle ett uppdrag med stöd av denna reglering innebära att Samefonden tappar intäkter, samtidigt som Samefondens utgifter framstår som oförändrade. Skulle Samefonden tappa intäkter på grund av att lokala föreningar upplåter jakt och fiske, anser kommittén att Samefonden bör tillföras medel som kompensation för detta. Sådana medel bör inte tas från befintliga anslag till Sametinget eller samisk kultur. Alternativt bör den fortsatta finansieringen till de organisationer som får medel ur Samefonden säkerställas genom särskilda anslag via Sametinget.

Förslaget till ändrad lydelse av 99 § i rennäringslagen innebär att en sameby får överklaga länsstyrelsens beslut om upplåtelse av jakt och fiske i området till allmän förvaltningsdomstol, i stället för som i dag till regeringen.

Enligt uppgift från Landsbygds- och infrastrukturdepartementet behandlades i genomsnitt sju överklaganden per år under perioden 2015 till 2021. Det kan inte förväntas att överklagandefrekvensen i någon betydande mån skulle påverkas till följd av en ändrad överprövningsinstans för berörda ärenden, eller annars med anledning av de förslag som kommittén har lämnat. Den förväntade påverkan på måltillströmningen hos berörda förvaltningsdomstolar får därför antas vara av marginell betydelse. Det är inte möjligt att närmare förutse handläggningstiderna för överprövning i domstol jämfört med regeringens handläggningstider.

17.1.2 Förslaget till förändring i jaktförordningen

Förslaget till förändring av 26 § i jaktförordningen (1987:905) innebär att länsstyrelsen ges rätt att bedriva jakt för att förebygga skador av vilt på mark under statens omedelbara disposition, även om en sameby har visat sig vara innehavare av jakträtten.

Eftersom förändringen bevarar länsstyrelsens rätt att bedriva sådan jakt utgör förslaget inte någon förändring i förhållande till nuvarande förhållanden. Det bedöms därför inte medföra några kostnader för staten eller annars ha några samhällsekonomiska konsekvenser.

17.2 Övriga konsekvenser

Förslagen påverkar inte några befintliga ägandeförhållanden eller nyttjanderätter, eller möjligheterna att förvärva sådana. Förslagen förväntas inte heller få någon betydelse för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, den kommunala självstyrelsen och offentlig service i olika delar av landet. Förslagen påverkar inte möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen eller jämställdheten mellan män och kvinnor. Det är vidare kommitténs bedömning att förslagen inte påverkar sysselsättningen i olika delar av landet. I det hänseendet har kommittén beaktat att allmänheten fortsatt ges tillgång till småviltsjakt och fiske på mark där staten upplåter genom presumtionen för upplåtelse i den föreslagna 32 a § rennäringslagen.

När det gäller kommitténs uppdrag att redogöra för förslagets konsekvenser utifrån Sveriges internationella konventionsåtaganden om mänskliga rättigheter är detta en grundläggande beståndsdel i

kommitténs arbete inför en permanent reglering. Med det i beaktande bedöms den tillfälliga reglering som nu föreslås inte få några konsekvenser för Sveriges internationella konventionsåtaganden om mänskliga rättigheter.

18 Författningskommentar

18.1 Förslaget till lag om ändring i rennäringslagen

31 §

En sameby eller en medlem i en sameby får inte upplåta rättigheter som ingår i renskötselrätten.

Förbudet i första stycket gäller inte i förhållande till en sameby som enligt en dom som fått laga kraft har bättre rätt än staten till upplåtelse på byns mark.

En sameby får till den som har varit medlem i byn upplåta rätt att utan avgift till sitt husbehov jaga eller fiska på byns område enligt 25 §.

I paragrafen finns det så kallade upplåtelseförbudet, som innebär att en sameby eller en medlem i en sameby inte får upplåta rättigheter som ingår i renskötselrätten. Övervägandena finns i avsnitt 15.4.

Genom *andra stycket*, som är nytt, förtydligas att upplåtelseförbudet inte gäller när en sameby enligt en dom som fått laga kraft har bättre rätt än staten till upplåtelse på byns mark. Har en sådan rätt fastslagits kan upplåtelseförbudet alltså inte hävdas. Formuleringen i bestämmelsen omfattar även fallet att staten i en rättegång eller skiljevist medger en samebys yrkande om bättre rätt.

Övriga ändringar är endast språkliga.

32 a §

På mark under statens omedelbara disposition ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen ska staten, om det inte finns något hinder enligt 31 § andra stycket eller 32 § andra stycket, upplåta rätt till sådan småviltsjakt och sådant handredskapsfiske som inte bedrivs yrkesmässigt när det kan ske

1. med endast ringa olägenhet för renskötseln, och

2. utan menlig inverkan på miljön, turismen eller annat intresse av vikt.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer, får meddela närmare föreskrifter om upplåtelser av sådan småviltsjakt och sådant handredskapsfiske som avses i första stycket.

Paragrafen är ny och behandlar när staten, på mark under statens omedelbara disposition ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen, ska upplåta sådan småviltsjakt och sådant handredskapsfiske som inte bedrivs yrkesmässigt. Paragrafen ersätter 3 § första stycket rennäringsförordningen, som utgår. Övervägandena finns i avsnitt 15.5.

I *första stycket* finns ett krav på staten att under vissa förutsättningar upplåta småviltsjakt och handredskapsfiske som inte bedrivs yrkesmässigt. Bestämmelsen är i det hänseendet tvingande. Detta är en skillnad mot den generella bestämmelsen om upplåtelse av jakt och fiske i 32 § andra stycket, enligt vilken upplåtelse *får* ske under vissa förutsättningar. Skyldigheten att upplåta begränsar sig till mark under statens omedelbara disposition ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen.

En första förutsättning för upplåtelse är att det inte finns något hinder enligt bestämmelsen i 31 § andra stycket. Med det avses att staten har rätt till sådan upplåtelse som det är fråga om. Om en sameby genom en dom som fått laga kraft visar sig ha en bättre rätt än staten till upplåtelse i berört område, är bestämmelsen inte tillämplig.

En ytterligare förutsättning för upplåtelse är att det inte finns något hinder enligt bestämmelserna i 32 § andra stycket. Genom hänvisningen ställs krav på att upplåtelsen ska vara förenlig med god viltvård eller fiskevård och att upplåtelsen kan ske utan besvärande intrång i den rätt till jakt och fiske som gäller för samebymedlemmar enligt 25 §. Av hänvisningen följer också att upplåtelse av hela fisket i visst vatten får ske endast om samebyn medger det.

Att upplåtelsen ska kunna ske utan besvärande intrång i berörda samebymedlemmars rätt till jakt eller fiske innebär, beträffande jakten, att en bedömning behöver göras av upplåtelsens inverkan på såväl den småviltsjakt som den älgjakt som samebymedlemmarna bedriver på det jaktområde som upplåtelsen avser. I vilken mån andras småviltsjakt kan medföra besvärande intrång kan till exempel bero på jaktområdets storlek, jaktmetod och jakttryck. Ofta bör dock småviltsjakt och älgjakt kunna bedrivas parallellt, under förutsättning att samråd och informationsutbyte sker mellan jägarna.

En ytterligare förutsättning är enligt *första punkten* att upplåtelsen ska kunna ske med endast ringa olägenhet för renskötseln. Villkoret är formulerat i linje med uttalandet i prop. 1971 nr 51 s. 133 om att

samer bör vara skyldiga att tåla smärre olägenheter som en upplåtelse innebär.

Med ringa olägenhet för renskötseln avses en smärre inverkan. Bedömningen av olägenhet får göras med avseende på de samlade olägenheter för renskötseln som kan följa av att jakt eller fiske läggs till annan med renskötseln konkurrerande markanvändning. Andra faktorer av betydelse kan vara hur jakten eller fisket kan komma att bedrivas, inbegripet förekomsten av terrängkörning och helikopterflyg, användning av hund med mera. Bedömningen bör som utgångspunkt göras med avseende på inverkan på renskötseln för den sameby eller de samebyar som berörs av den tänkta jakten eller fisket.

En tredje förutsättning är enligt *andra punkten* att upplåtelsen inte inverkar menligt på miljön, turismen eller annat intresse av vikt.

Det är länsstyrelsen som i egenskap av upplåtande myndighet behöver säkerställa att förutsättningarna för upplåtelse är uppfyllda. Det kräver som utgångspunkt att berörda samebyar hörs inför jakt-säsongen och i fråga om fiske, angående deras syn på vilken inverkan som småviltsjakt eller fiske kan ha på den planerade renskötseln och på samebymedlemmarnas jakt och fiske. Att berörda samebyar hörs ligger också i linje med de krav som följer av lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk och lagen (2022:66) om konsultation i frågor som rör det samiska folket.

Vid dessa kontakter bör det kunna krävas att den berörda samebyn översiktligt redogör för renskötselns planering i området liksom för den jakt och det fiske som samebyns egna medlemmar planerar. Om samebyns redogörelse framstår som saklig och underbyggd bör den i regel kunna godtas som en utgångspunkt för länsstyrelsens beslut. Att höra den sameby eller de samebyar som berörs bör alltså i normalfallet innebära att länsstyrelsen har vidtagit tillräckliga utrednings- eller kontrollåtgärder.

Har en sameby och en länsstyrelse undantagsvis skilda uppfattningar om i vilken mån en upplåtelse kan medföra olägenhet för renskötseln eller intrång i medlemmarnas jakt eller fiske kan vidare utredningsåtgärder behöva vidtas. Det kan till exempel handla om att inhämta närmare uppgifter om den planerade renskötseln eller om en renhjords förflyttningar.

Renskötseln är till sin natur rörlig. Den påverkas också av yttre förhållanden. Det gör att anpassningar kan behöva ske även under pågående jakt- eller fiskesäsong, till exempel genom att ett visst jakt-

område eller ett visst vatten under en period stängs för upplåtelser. Det kan också uppkomma behov av att häva redan gjorda upplåtelser. Det kan då handla om plötsliga väderomslag, rovdjursförekomst eller andra svårförutsedda förhållanden som påverkar en renhjord och föranleder behov av ett snabbt avlysningsbeslut.

Särskilt i områden där renskötselns förutsättningar är föränderliga och renhjordens förflyttningar svårare att förutsäga bör det, inom ramen för länsstyrelsens ansvar för att säkerställa förutsättningarna för upplåtelser, ligga i länsstyrelsens intresse att ha en löpande kontakt med berörda samebyar. Det ankommer dock också på respektive sameby att ge länsstyrelsen information om ändrade förhållanden och att ta initiativ till avlysning om så behövs.

Liksom inför själva upplåtelsebesluten bör en samebys redogörelse för och bedömning av förhållandena som utgångspunkt kunna godtas utan vidare utrednings- eller kontrollåtgärder från länsstyrelsens sida. Skäl för fördjupad utredning kan dock uppkomma i undantagsfall, till exempel om bristfälligt underbyggda ansökningar utmynnar i en begäran om en så omfattande avlysning att allmänheten i praktiken utestängs från småviltsjakt eller fiske.

En olägenhet kan ibland undanröjas eller reduceras till vad som kan godtas genom mindre ingripande åtgärder än att ett helt område undantas från jakt eller fiske. Som exempel kan tänkas att endast en del av ett område avlyses, eller att antalet jägare eller fiskare i området begränsas. Det kan också vara möjligt att komma åt olägenheter med system för att informera berörda jägare eller fiskare om ungefär var en renhjord befinner sig eller kan antas komma att befinna sig.

I *andra stycket* bemyndigas regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer att meddela närmare föreskrifter om upplåtelser av sådan småviltsjakt och sådant handredskapsfiske som avses i första stycket. Sådana bestämmelser finns redan i rennäringsförordningen. Genom ändringen förtydligas regeringens normgivningsbefogenhet.

32 b §

På mark under statens omedelbara disposition där en sameby enligt en dom som fått laga kraft har bättre rätt än staten till upplåtelse av rätt till jakt eller fiske får den myndighet som regeringen bestämmer besluta om inskränkningar i jakten eller fisket om det är motiverat av vilt- eller fiskevårdsskäl.

Regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om åtgärder som i övrigt syftar till att tillgodose vilt- eller fiskevård på mark under statens omedelbara disposition ovanför lappmarksgränsen och på renbetesfjällen.

Paragrafen, som är ny, innehåller bestämmelser som rör vilt- och fiskevård. Övervägandena finns i avsnitt 15.7.

Av *första stycket* följer att den myndighet regeringen bestämmer, kan besluta om inskränkningar i jakten eller fisket i ett område även om en sameby med stöd av domstolsutslag upplåter jakt eller fiske där. Detta under förutsättning att det är motiverat av vilt- eller fiskevårdsskäl. Ett sådant skäl kan vara att bestånden av ett jaktbart vilt lokalt är så låga att jakt under en period inte bör bedrivas. På motsvarande sätt kan ett vatten behöva stängas för fiske om förekomsten av en viss art minskat på ett sätt eller om beståndets sammansättning är sådan att fiske inte bör bedrivas. En annan situation kan vara att ett område behöver fredas från jakt för att skydda individer av en hotad art i området. Det kan också handla om begränsningar vid jakten, som användning av hund, om sådan användning kan störa skyddsvärda viltbestånd.

Ett beslut om inskränkning i jakt eller fiske med stöd av bestämmelsen riktar sig mot den som annars skulle jagat eller fiskat i området. Såväl medlemmar i den berörda samebyn som andra med upplåtelse för jakt eller fiske från samebyn ska alltså följa det som anges i beslutet, om inte särskilda villkor gäller för samebyns medlemmar (jämför Naturvårdsverkets föreskrifter för de olika naturreservaten).

Beslut att inskränka jakt eller fiske av vilt- eller fiskevårdsskäl kan överklagas till domstol av den sameby som berörs, se 99 §.

I *andra stycket* finns ett bemyndigande för regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer att meddela föreskrifter om åtgärder som i övrigt syftar till att tillgodose vilt- eller fiskevård på mark på mark under statens omedelbara disposition ovanför lappmarksgränsen och på renbetesfjällen. Bestämmelsen är, till skillnad från första stycket, inte begränsad till områden där en sameby enligt en dom som har fått laga kraft har bättre rätt till upplåtelse, utan gäller generellt

för området. Såväl myndigheter som samebyar som upplåter jakt eller fiske på berörda områden behöver alltså förhålla sig till meddelade föreskrifter i sina upplåtelser.

Föreskrifter om vilt- eller fiskevård kan till exempel handla om avvikelser från jakttider, högsta tillåtna jakttryck per jaktområde, så kallade bag limits för vilt, begränsning av fångstverktyg vid jakt respektive fiske, maximalt fiskeuttag, minimimått och maximimått på den fisk som tas upp och regler om bete vid fiske.

32 c §

Samråd om vilt- eller fiskevården på mark under statens omedelbara disposition där en sameby enligt en dom som fått laga kraft har bättre rätt än staten till upplåtelse av rätt till jakt eller fiske ska hållas mellan samebyn och den myndighet som disponerar marken, om någon av dem begär det.

I paragrafen, som är ny, finns bestämmelser om samråd om vilt- eller fiskevård. Övervägandena finns i avsnitt 15.7.

På statlig mark där en sameby enligt en dom som fått laga kraft har bättre rätt till upplåtelse av jakt är det viltvårdsansvar som följer av 4 § jaktlagen delat mellan samebyn, i egenskap av jakträttshavare, och staten, i egenskap av markägare. I paragrafen stadgas att samråd avseende viltvården får påkallas av någon av dem. Motsvarande gäller för fiskevård.

De statliga myndigheterna kan ge i uppdrag åt länsstyrelsen att samråda för deras räkning.

Syftet med samrådet är att parterna ska ges ett forum för dialog om vilka åtgärder som lämpligen bör vidtas inom ramen för vilt- och fiskevården på samebyns område. Det kan för viltvårdens del till exempel handla om ifall tillgången på vilt motiverar avvikelser från av regeringen beslutade jakttider eller om ett visst område helt bör undantas eller avlysas från jakt. Det kan också gälla villkor för jakten, som syftar till att åstadkomma en hållbar och etisk jakt. Som exempel kan, om det inte har meddelats närmare föreskrifter, nämnas villkor om maximiuttag, krav på viltrapporter, jaktmetoder och vilken typ av vapen eller andra redskap som får användas vid jakten. Det kan också handla om en dialog kring behovet av sådana markvårdande åtgärder som ryms inom markägaransvaret.

När det gäller fisket kan ett samråd på motsvarande sätt röra frågor om fisketider och fredningstider, vilka arter som bör få fiskas och om maximalt uttag. Även frågor rörande minimimått och maximimått på den fisk som tas upp och om vilka redskap och vilken typ av bete som ska tillåtas bör kunna bli föremål för samråd.

Om det trots samråd råder olika uppfattningar mellan en sameby och länsstyrelsen om nödvändigheten i en åtgärd ankommer det slutligen på den som upplåter – samebyn – att besluta om de viltvårds- eller fiskevårdsåtgärder som påverkas av upplåtelseerna. Det ska dock noteras att samebyn måste förhålla sig till eventuella beslut och föreskrifter som meddelas av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer med stöd av 32 b §.

33 §

Fråga om upplåtelse enligt 32 § prövas av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer.

På mark under statens omedelbara disposition ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen där staten upplåter jakt och fiske får den myndighet som avses i första stycket efter ansökan uppdra åt en lokal förening att upplåta rätt till småviltsjakt eller fiske, om myndigheten bedömer det som lämpligt.

Regeringen får meddela närmare föreskrifter om sådana lokala föreningar som avses i andra stycket.

I paragrafen finns ett bemyndigande avseende prövning av frågor om upplåtelse av nyttjanderätt på mark under statens omedelbara disposition ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen. Övervägandena finns i avsnitt 15.6.

Av *första stycket* följer att frågor om upplåtelse av nyttjanderätt på mark under statens omedelbara disposition ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen prövas av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer.

I *andra stycket*, som är nytt, ges en möjlighet för den myndighet som har befogenhet att pröva upplåtelse – i dagsläget länsstyrelsen – att uppdra åt en lokal förening att upplåta småviltsjakt eller fiske i ett område på mark under statens omedelbara disposition ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen. En förutsättning är att myndigheten bedömer det som lämpligt. Både handredskapsfiske och nät-fiske kan bli aktuellt för föreningen att upplåta, men däremot endast småviltsjakt och inte jakt efter högvilt.

I *tredje stycket*, som är nytt, bemyndigas regeringen att meddela närmare föreskrifter om sådana lokala föreningar som avses i andra stycket. Sådana föreskrifter finns i en ny bestämmelse i rennäringsförordningen.

Länsstyrelsens bedömning av en förenings lämplighet för upplåtelseuppdraget bör göras bland annat mot bakgrund av föreningens stadgar, arbetsplan, planerade upplåtelsevillkor och representation i styrelsen. I lämplighetskravet ligger att föreningen ska sköta sitt uppdrag på ett transparent och tydligt sätt, inbegripet att beslut dokumenteras.

En förening som getts i uppdrag att upplåta småviltsjakt eller fiske enligt bestämmelsen är bunden av de allmänna villkor för upplåtelse som gäller enligt 32 § och 32 a §. Det innebär att föreningen får eller ska upplåta småviltsjakt och fiske under de förutsättningar som anges i lagen. Givet dessa ramar kan föreningen dock ha egna villkor för hur upplåtelse ska gå till och hur prissättningen ska se ut.

Föreningens beslut i fråga om upplåtelser kan inte överklagas.

Ett uppdrag att upplåta småviltsjakt eller fiske innebär att föreningen, grundat på avtal, är att anse som jakt- och fiskerättshavare i de delar som omfattas av uppdraget. Med jakträtt följer ett ansvar för viltvård, som i dessa fall blir delat mellan staten som markägare och föreningen. Även ett ansvar för fiskevård bör tillkomma föreningen. Fördelningen av detta ansvar regleras lämpligen närmare genom det uppdrag som länsstyrelsen formulerar till föreningen.

Föreningen bör genom uppdraget och i sin egenskap av jakt- och fiskerättshavare också ges de befogenheter som behövs för att utöva tillsyn över den upplåtna jakten och det upplåtna fisket.

Föreningens möjligheter att ta ut avgifter för upplåtelse regleras i 34 §.

Utrymmet för upplåtelse i lokala föreningars regi är formulerat som en för länsstyrelserna frivillig möjlighet. Det finns alltså ingen rätt eller skyldighet för en lokal sammanslutning att upplåta småviltsjakt eller fiske. I den fakultativa regleringen ligger också att länsstyrelsen kan återkalla ett upplåtelseuppdrag. Sådan återkallelse bör ske om det brister i de formella förutsättningarna som regleras i rennäringsförordningen. Samma sak gäller om brister uppdragas sett till lämplighetskravet, till exempel om upplåtelse inte hanteras i enlighet med vad som framgår av föreningens stadgar och villkor.

Av 99 § framgår att länsstyrelsens beslut i fråga om lokala föreningars upplåtelseuppdrag inte kan överklagas.

34 §

Statens upplåtelse enligt 32 §, som *inte* avser tillgodogörande av naturtillgångar eller skogsavverkning, *ska* ske mot avgift, om *inte* särskilda skäl föreligger för avgiftsfrihet. Avgiften fördelas mellan Samefonden och *den* sameby som *berörs* av upplåtelsen enligt bestämmelser som meddelas av regeringen.

Avser upplåtelsen tillgodogörande av naturtillgångar, *ska* staten utge ersättning för den skada eller olägenhet för renskötseln som upplåtelsen medför. I fråga om fördelning av ersättning som *inte* utgår till bestämd person äger 28 § andra stycket motsvarande tillämpning.

Också när en lokal förening upplåter småviltsjakt eller fiske enligt 32 § ska upplåtelsen ske mot avgift, om inte särskilda skäl föreligger för avgiftsfrihet. Avgiften fördelas mellan föreningen och den sameby som berörs av upplåtelsen enligt bestämmelser som meddelas av regeringen.

I paragrafen finns bestämmelser om avgifter för upplåtelser av nyttjanderätt på mark under statens omedelbara disposition ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen. Övervägandena finns i avsnitt 15.6.

Av *första stycket* framgår att upplåtelser av annat än tillgodogörande av naturtillgångar eller skogsavverkning som huvudregel ska ske mot avgift och att avgiften fördelas mellan Samefonden och den sameby som berörs av upplåtelsen enligt närmare bestämmelser som meddelas av regeringen. Eftersom det i paragrafen har lagts till ett nytt tredje stycke som behandlar lokala föreningars upplåtelser, har ett förtydligande gjorts om att första stycket avser statens upplåtelser.

Även *andra stycket* avser statens upplåtelser och behandlar ersättning för skada eller olägenhet för renskötseln vid upplåtelser som avser tillgodogörande av naturtillgångar.

Tredje stycket är nytt och avser fall när en lokal förening getts i uppdrag att upplåta småviltsjakt eller fiske enligt 33 § andra stycket. Även i ett sådant fall ska upplåtelsena ske mot avgift. Avgiften ska fördelas mellan föreningen och den sameby som berörs av upplåtelsen enligt bestämmelser som meddelas av regeringen. Sådana bestämmelser finns i 6 § rennäringsförordningen.

Övriga ändringar är endast språkliga.

99 §

Länsstyrelsens beslut enligt denna lag eller enligt föreskrifter meddelade med stöd av lagen får, *om inte annat följer av tredje eller fjärde stycket*, överklagas hos allmän förvaltningsdomstol. *Beslut som avser upplåtelse av rätt till jakt eller fiske får dock överklagas endast av en sameby.*

Sametingets beslut enligt denna lag eller enligt föreskrifter meddelade med stöd av lagen får överklagas hos allmän förvaltningsdomstol. Beslut att bevilja registrering av renmärken får dock inte överklagas.

Beslut om upplåtelse som avses i 32 § *och som inte rör jakt eller fiske* får överklagas hos regeringen.

Beslut enligt 33 § andra stycket får inte överklagas.

Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.

I paragrafen finns bestämmelser om överklagande. Övervägandena finns i avsnitt 15.5 och 15.6.

Ändringarna i första och tredje stycket innebär att länsstyrelsens beslut om upplåtelse av jakt och fiske, som tidigare överklagats hos regeringen, nu överklagas hos allmän förvaltningsdomstol. Liksom tidigare får sådana beslut överklagas endast av den sameby som berörs.

Fjärde stycket är nytt och innehåller ett överklagandeförbud. Innebörden är att en länsstyrelses beslut rörande en ansökan från en lokal förening om att få att upplåta småviltsjakt eller fiske inte får överklagas. Detsamma gäller länsstyrelsens beslut att återkalla ett meddelat beslut om uppdrag för upplåtelse.

Referenser till kapitel 10

Litteratur

- Ahnlund, Nils, 1948, *Jämtlands och Härjedalens historia, första delen, intill 1537*, Norstedts, Stockholm.
- Alinder, Kurt, 1945, *Särna- och Idreskogarnas historia under svensk tid – Ett bidrag till deras rättshistoriska utveckling*, publicerad i Särna–Idre 300 år, Falu nya boktryckeri aktiebolag.
- Almquist, Per Eric, 1928, *Det norrländska avvittringsverket*, publicerad i Svenska lantmäteriet 1628–1928, av Sällskapet för utgivande av lantmäteriets historia, Stockholm.
- Antti, Petter, 2018, *Träskan och gäddan – Torneåböndernas insjöfiske under 1500-talet*, Materangi forskarförening, medlemsblad nr 20, finns tillgänglig digitalt här: https://matarengi.org/onewebmedia/Medlemsblad_Matarengi_Posten_nr_20_2018_05_09.pdf.
- Arell, Nils, 1877, *Rennomadismen i Torne lappmark – markanvändning i kolonisationsepoken i fr.a. Enontekis socken*, Särtryck ur Kungl. Skytteanska samfundets handlingar 17, Umeå.
- Aronsson, Kjell-Åke, 2005, *Arkeologiska och paleoekologiska undersökningar av renskötarpplatser*, Årran skriftserie nr 1.
- Axelsson, Per, 2016, *Kyrkan, folkbokföringen och samerna*, Ingår i: De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna: en vetenskaplig antologi, Skellefteå: Artos & Norma bokförlag.
- Baudou, Evert, 1992, *Norrlands forntid: ett historiskt perspektiv*, Bjästa, Cewe förlag.
- Bengtsson, Bertil, 2010, *Om jakt och fiske i fjällmarken*, SvJT 2010 s. 78.

- Berg, Erik, 1960, *Björnland*, Folket i bild, Stockholm.
- Berggren, *Fisket i Piteå från medeltid till tidigt 1900-tal*, 1995, Piteå museum.
- Bergman, Ingela, och Edlund, Lars-Erik, 2016, *Birkarlar and Sámi – inter-cultural contacts beyond state control: reconsidering the standing of external tradesmen (birkarlar) in medieval Sámi societies*, Umeå universitet, ingår i Acta Borealia vol. 33 nr 1, finns digitalt här: <http://umu.diva-portal.org/smash/record.jsf?language=sv&pid=diva2%3A938077&dswid=-2421>.
- Bergman, Ingela, och Ramqvist, Per H., 2017, *Farmer-fishermen: interior lake fishing and inter-cultural and intra-cultural relations among coastal and interior Sámi communities in northern Sweden AD 1200–1600*, ingår i Acta Borealia, Vol. 34, nr 2. Finns digitalt här: <http://umu.diva-portal.org/smash/record.jsf?language=sv&pid=diva2%3A1161558&dswid=-1533>.
- Bergsland, Knut, 1970, *Jemtlands grense mot Herjedalen i samisk lys*, ur Fornvårdaren 10 (4).
- Bergsland, Knut, 1999, *Bidrag till sydsamenenes historie*, Skriftserie / Universitetet i Tromsø, Senter for samiske studier.
- Bergsland, Knut, 1975, *Samernas vita bok. 3, Fyra utlåtanden i hovrätten i Skattefjällsmålet*, Stockholm, Svenska samernas riksförbund.
- Björkquist, Lennart, m.fl., 1957, *En bok om Offerdal av offerdalingar, del I, Näringarna*, Appelbergs boktryckeri AB, Uppsala.
- Böethius, Axel, 1923, Några anteckningar om lapparna i Dalarna – deras slöjd och skadliga djurfångst, publicerad i *Dalarnas Hembygdsförbunds tidskrift*, tredje årgången.
- Bromé, Janrik, 1954, *Jämtlands och Härjedalens historia, tredje delen, 1645–1720*, Norstedts, Stockholm.
- Bull, Edvard, 1927, *Jemtland och Norge*, Oslo.
- Burman, Fale, 1793–1802 (2010), *Fale Burmans dagböcker över resor genom Jämtland*, utgivna digitalt av Landsarkivet i Östersund och Jämtlands läns fornskriftsällskap, finns digitalt här: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1291332/FULLTEXT01.pdf>.

- Cramér, Tomas, Prawitz, Gunnar, 1966, *Samernas skattefjäll I*, Stockholm, Svenska samernas riksförbund.
- Cramér, Tomas, Prawitz, Gunnar, 1967, *Samernas skattefjäll II*, Stockholm, Svenska samernas riksförbund.
- Cramér, Tomas, Prawitz, Gunnar, 1967, *Samernas skattefjäll III*, Stockholm, Svenska samernas riksförbund.
- Cramér, Tomas, Prawitz, Gunnar, 1968, *Samernas skattefjäll IV*, Stockholm, Svenska samernas riksförbund.
- Forsslund, Karl-Erik, 1923, *Med Dalälven från källorna till havet, del 1 Österdalälven*, Åhlén och Åkerlunds förlag.
- Frödin, John, 1927, *Byggestudier i norra Jämtland*. Lunds. Univ. Årsskrift N.F. avd. 1.
- Korpijaako-Labba, Kaisa, 1994, *Om samernas rättsliga ställning i Sverige-Finland*, Juristförbundets förlag, Helsingfors.
- Geijer, Herman, 1937–1940, *Konungens allmänning och socknarna i västra Jämtland år 1351*, Heimbygdas tidskrift, Fornvårdaren VII, Heimbygdas förlag, Östersund.
- Gothe, Richard, 1933, *Några inledande ord om Frostvikens senaste bebyggelse*, Fornvårdaren V.
- Gothe, Richard, 1948, *Finnkolonisationen inom Ångermanland, Södra Lappmarken och Jämtland*.
- Gustafsson, Gustaf, 1979, *Ångermanlands lappmark*, Ångermanland, Ångermanlands hembygdsförbund, 14.
- Hackzell, Anders, *Beskrivning av Torne och Kemi lappmarker 1738*, tryckt av Isak Fellman i dennes Handlingar och uppsatser angående finska lappmarken och lapparnas leverne, 1918, Helsingfors.
- Hedberg, Magnus, 1992, *Bergverk i Jämtlands län, Dröm och verklighet 1651–1781*, Norstedts, Stockholm.
- Hermanstrand, 2020, *Eie eller leie, valg eller tvang? Samiske bygslere i Vaapste og Raane 1690–1800: Samisk handlingsrom i kongemaktenes grenseland*, finns digitalt här: <https://munin.uit.no/handle/10037/21264>.
- Holm, 2015, *Trading in Viking-Period Scandinavia – A Business Only for a Few? The Jämtland Case*, ingår i *Viking and Medieval Scandinavia*, vol. 11, Stockholms universitet.

- Hülpnern, Abraham, 1777, *Samlingar till en Beskrifning öfwer Norrland. Andra samlingen om Jämtland*, Västerås, finns digitalt här: <https://digital.ub.umu.se/node/785609?fulltext-query=>.
- Hülphers, Abraham, 1922, *Samlingar til en beskrifning öfwer Norrland: femte samlingen*, 3 bandet, Lappmarken.
- Hultblad, Filip, 1968, *Övergången från nomadism till agrar bosättning i Jokkmokks socken*, Almquist & Wiksell, Stockholm.
- Hvarfner, Harald, 1957, *Fångstmän och nybyggare i Ångermanälvens källområden under järnåldern*, Kulturhistoriska för Murberget, Härnösand.
- Jirlow, Ragnar, 1945, *Ur folklivet vid slutet av 1800-talet*, publicerad i Särna–Idre 300 år, Falu nya boktryckeri aktiebolag.
- Johansson, Levi, 1967, *Bebyggelse och folkliv i det gamla Frostviken*, 2 U, Skrifter utgivna genom landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala. Finns digitalt här: <https://isof.diva-portal.org/smash/get/diva2:1095301/FULLTEXT01.pdf>.
- Johansson, Levi, 1945, *Om Frostvikslapparna – en kulturhistorisk överblick*, Jämten.
- Jämt-trønderska föreningen, *Skansar och befästningsverk, reseguide i karolinernas fotspår genom Jämtland och Trøndelag*, finns digitalt här: https://karoliner.com/wp-content/uploads/dokument/Skansar_och_befastningsverk.pdf.
- Larsson, Valfrid, 1967–1980, samlade avskrifter från Skattefjällsmålet, del av akten i NJA 1981 s. 1, sammanlagt 27 band, finns på Riksarkivet och i digitaliserad form hos Åjtte, Svenskt fjäll- och samemuseum.
- Larsson, Valfrid, 1979, *Samernas helårsmarker i Jämtlands och Kopparbergs län*, Östersund, del i serien Länsstyrelsen informerar, Serie A nr 5.
- Larsson, Jesper, 2009, *Fäbodväsendet 1550–1920: ett centralt element i Nordsveriges jordbrukssystem*, Diss. Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet, finns digitalt här: https://pub.epsilon.slu.se/2115/1/larsson_j_091002.pdf.
- Linné, Carl von, *Dalaresa*, 1733, Stockholm 1960.
- Ljung, Tomas, 2004, *Ödebygdsminnen: berättelsen om människorna Nord i marken*, Falun.

- Ljungdahl, Ewa och Aronsson, Kjell-Åke, 2008, *Samernas tidiga historia i Jämtland och Härjedalen (söder om Frostviken) med fokus på Tåssåsens sameby - en tolkning av de arkeologiska spåren*, sakkunnigutlåtande i mål T 879-05 (Rätanmålet), finns digitalt här: <http://www.oloft.com/arkeologi.pdf>.
- Ljungdahl, Ewa, *Sydsamerna – landskap och historia*, redaktörer Norberg, Erik och Stefan Winka, Ulf, Gaaltije.
- Ljungdahl, Ewa, 2009, *Tåssåsens sameby – Kulturmiljöer och turism*, Gaaltije, finns digitalt här: https://gaaltije.se/onewebmedia/Mitt%C3%A5dalen_2011.pdf.
- Ljungdahl, Ewa, 2011, *Mittådalen sameby – Historia, kulturmiljöer och turister*, Gaaltije, finns digitalt här: https://gaaltije.se/onewebmedia/Mittådalen_2011.pdf.
- Ljungdahl, Ewa, Norberg, Erik, 2012, *Ett steg till på vägen: resultat och reflexioner kring ett dokumentationsprojekt på sydsamiskt område under åren 2008–2011*, Gaaltije.
- Ljungdahl, Ewa, 2012, *Kalls, Njarke och Jovnevaerie samebyar – Historia, kulturmiljö och turism*, Gaaltije, finns digitalt här: https://www.gaaltije.se/wp-content/uploads/2022/02/RuvhtenSijte_130628.pdf.
- Ljungdahl, Ewa, 2013, *Ruvhten Sijte – Historia, kulturmiljöer och turism*, Gaaltije, finns digitalt här: [RuvhtenSijte_130628.pdf](https://www.gaaltije.se/wp-content/uploads/2022/02/RuvhtenSijte_130628.pdf) (gaaltije.se).
- Ljungdahl, Ewa, 2013, *Samer i Åre*, Gaaltije, finns digitalt här: https://www.gaaltije.se/wp-content/uploads/2022/02/Samer_i_Åre.pdf.
- Ljungdahl, Ewa 2014, *Jijnjevaerie sameby – Historia och kulturmiljöer*, Gaaltije, finns digitalt här: <https://www.gaaltije.se/wp-content/uploads/2022/02/jijnjevaerie.pdf>.
- Ljungdahl, Ewa, 2016, *Handölsdalens sameby – Historia, kulturmiljöer och turism*, Gaaltije, finns digitalt här: https://www.gaaltije.se/wp-content/uploads/2022/02/Handölsdalens_sameby.pdf.

- Ljungdahl, Ewa, 2018, *Samebyar i Frostviken – Voernese, Obredanke och Raedtievaerie*, Gaaltije, finns digitalt här: https://www.gaaltije.se/wp-content/uploads/2020/01/Eajran_Sijte_191124.pdf.
- Ljungdahl, Ewa, 2019, *Eajran Sijte – Idre nya sameby*, Gaaltije, finns digitalt här: [Eajran_Sijte_191124.pdf](https://www.gaaltije.se/wp-content/uploads/2020/01/Eajran_Sijte_191124.pdf) (gaaltije.se).
- Lundmark, Lennart, 2006, *Samernas skatteland i Norr- och Västerbotten under 300 år*, Institutet för rättshistorisk forskning, Stockholm.
- Lundström, Ulf, 1997, *Bönder och gårdar i Skellefteå socken 1539–1650*, Umeå: Kulturgräns norr.
- Lundström, Ulf, 2008, *Människor och miljöer i Skelleftebygden under 1800-talet – ett bidrag till Skellefteås historia*, D. 1. Skellefteå: Kulturgräns norr.
- Löfvenmark, Gunnar, 1932, *Hembygdsrörelsen i Ström 1906–1931*, Ströms hembygdsförenings skrift, finns digitalt här: <https://havsna.se/SB/A1932.pdf>.
- Lönnerberg, Einar, m.fl., 1922, *Fauna och flora*, sjuttonde årgången, Almqvist & Wiksell, Uppsala och Stockholm, finns digitalt här: <http://runeberg.org/faunaflora/>.
- Matsson, Niss Hjalmar, 1945, *Naturens och människornas liv i ortsnamnens spegel*, publicerad i Särna–Idre 300 år, Falu nya boktryckeri aktiebolag.
- Manker, Ernst, 1945, *Lapparna i Idre*, publicerad i Särna–Idre 300 år, Falu nya boktryckeri aktiebolag.
- Manker, Ernst, 1947, *De svenska fjälllapparna*, Svenska turistföreningens förlag, Stockholm.
- Manker, Ernst, 1960, *Fångstgropar och stalotomter*, Acta Lapponica XV, Uppsala.
- Maxwell, Douglas, 2022, *The Human Right to Property. A Practical Approach to Article 1 of Protocol No. 1 to the ECHR*, Hart Publishing.
- de la Motraye, Aubry, *Sèigneur de la Motrayes resor, 1711–1725*, tryckt 1988, Bokförlaget Rediva, Stockholm.

- Nielsen, Yngvar, 1889–1890, *Lappernes fremrykning mot syd i Trondheims stift og hedemarkens amt*, Det Norske Geografiske Selskabs Aarbog, I, 1889–1890.
- Niemi, Einar, 2001, *Stat og etnicitet i norr. Territorium, grenser og rettigheter: et historisk og nåtidig overblikk. Tre kulturer i møte* (red. Lars-Göran Tedebrand och Lars-Erik Edlund). Kulturens frontlinjer 27. Umeå universitet.
- Nordlander, Johan, 1899, Lapparnes ålder i södra Norrland, publicerad i *Svenska fornminnesföreningens tidskrift* nr 30, tionde bandet tredje häftet, finns digitalt här: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1240874/FULLTEXT01.pdf>.
- Nordlander, Johan, 1902, *Några notiser om ”Jemptelandz Lappemark*, publicerad i *Svenska fornminnesföreningens tidskrift* nr 34, elfte bandet tredje häftet, finns digitalt här: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1240851/FULLTEXT01.pdf>.
- Nordlander, Johan, Om birkarlene, *Historisk tidskrift* vol. 26, 1906, och vol. 27, 1907.
- Norstedt, Gudrun, 2011, *Lapps-kattelanden på Geddas karta – Umeå lappmark från 1671 till 1900-talets början*, Thalassa förlag.
- Norstedt, Gudrun, och Norstedt, Staffan, 2007, *Landskapsgränsen mellan Ångermanland, Västerbotten och Åsele lappmark*, Thalassa förlag.
- Norstedt, Gudrun, 2018, *A land of one's own*, Acta Universitatis Agriculturae Sueciae, finns digitalt här: <https://publications.slu.se/?file=publ/show&id=104192>.
- Norstedt, Gudrun, 2018, *Marknadsplatsen i Granö, en arkivgenomgång*, finns digitalt här: https://sparfran10000ar.se/wp-content/uploads/2018_Gran%C3%B6_rapport_arkivgenomg%C3%A5ng.pdf.
- Norstedt, Gudrun, 2022, *Konkurrerande markanvändning i Öviksfjällen: en fallstudie*, finns i Renmarkskommitténs arkiv
- Pettersson, O.P., 1979, *Kristoffer Sjulssons minnen*, Nordiska museet.
- Poignant, 1872, *Författningar angående de så kallade lappmarks-friheterna*, Ivar Haeggströms boktryckeri, Stockholm.

- Qvigstad, Just Knud, 1912, *Dokument angående flyttlapparna m.m.*, Almquist & Wiksell, finns digitalt här:
<https://digital.ub.umu.se/relation/461395?destination=node/436966/preview/11>.
- Ræstad, Arnold, 1928, *Lappeskatten og lappenes rettigheter i Norge før 1751*, Tromsø Museums skrifter Vol. II.
- Rudberg, Sten, 1957, *Ödemarkerna och den perifera bebyggelsen i inre Nordsverige*, Uppsala, Almqvist & Wiksell.
- Rumar, Lars, 1998, *Historia kring Kölen*, 2 U, Jamtli/Jämtlands läns museum.
- Rumar, Lars, 2008, (Rumar, 2008 a), *Avradsländen, skattefjällen och avvitringen i Jämtlands län*, i Lundmark & Rumar, Mark och rätt i Sameland.
- Rumar, Lars, 2008, (Rumar, 2008 b), *Bruket av historia i Tåssåsenmålet – En kritisk granskning*, finns digitalt här
http://www.lennartlundmark.se/file/sakkunnigutlatande_lars_rumar.pdf/sakkunnigutlatande_lars_rumar.pdf.
- Rumar, Lars, 2008, (Rumar, 2008 c), *Kritisk analys av Valfrid Larssons bevismaterial*, finns digitalt här:
http://www.lennartlundmark.se/file/Valfrid_Larsson.pdf/Valfrid_Larsson.pdf.
- Rumar, Lars, 2014, *Historien och Härjedalsdomen*, Centrum för samisk forskning, Umeå.
- Schmidt, Johann Wilhelm, 1801, *Resa genom Hälsingland och Härjedalen år 1799*, översatt och kommenterad av Anders Lööf, 1992, Lueje förlag.
- Schnitler, Peter, 1742–1745, *Major Peter Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller*, band 1, tryckt 1962, Kjeldeskriftfondet, Oslo.
- Stadling, Jonas, 1931, *Fallgropar för vildren i Jämtland och Härjedalen, en gren av urgammal fångstkultur*, ur Fornvårdaren IV, Uppsala.
- Strøm Bull, Kirsti, 2005, *Yngvar Nielsen med prejudikatvirkninger*, Rettshistoriske studier nr. 16.

- Tervalampi, Jouni, Willenfeldt, Odd, Zachrisson, Inger m.fl., 2004, *Idre sameby: med historiska spår i framtiden*, Gaaltije, bokserie 3, Östersund.
- Thomasson, Lars, 1956, *Om lapparna i Jämtland och Härjedalen: folkmängden och dess förändringar under ett århundrade*, Volym 12 av Acta Lapponica, Nordiska museet, Stockholm.
- Thomasson, Lars, 1985, *Gammalt och nytt i Åre socken*, Åre församling.
- Thomasson, Lars, 2002, *Ur Jämtlandssamernas nutidshistoria – En mer än hundraårig kulturkamp*, Gaaltije, Östersund.
- Thomasson, Lars, 2016, *Lappförsamlingarna i Jämtland-Härjedalen 1746–1941: Gemenskap eller segregering?* Ingår i: De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna: en vetenskaplig antologi, Skellefteå: Artos & Norma bokförlag.
- Tideman, Henning, 1750, *Jämtlands afradsland*, tryckt hos Lars Salvius, Stockholm, finns digitalt här: uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1285047/FULLTEXT01.pdf.
- Torp, Eivind, *Betydelsen av samiska traditioner i svensk rätt*, Arctic Review on Law and Politics, vol. 2/2011.
- Welinder, Stig, 2008, *Jämtarna och samerna kom först*, Jamtli förlag.
- Westin, Gunnar, Olofsson, Sven Ingemar, 1962, *Övre Norrlands historia D. Tiden till 1600*, Umeå: Norrbottens och Västerbottens läns landsting.
- Wiklund, Karl Bernhard, 1763–1767 och 1768–1771, avskriftssamling, SE/RA/760001/Avdelning I/525, Lappmarks Ecklesiastikverks handlingar.
- Wiklund, Karl Bernhard, 1928, *Huru länge har det funnits lappar i Jämtland och Härjedalen?* Ingår i Jämtländska studier, utgiven av Sällskapet Jämtar i Stockholm, Östersund.
- Zachrisson, Inger m.fl., 1997, *Möten i gränsland: samer och germaner i Mellanskandinavien*, Statens historiska museum.
- Zachrisson, Inger, 1991, *Vad kan man med hjälp av arkeologin berätta om samernas nyttjande av Jämtland/Härjedalen?* Ingår i: Samisk sedvanerätt, Östersund, Jämtlands läns museum.
- Ullberg, Gösta, 1969, *En bok om Kall – Gränsbygd i Jämtland*, AB Wisénska Bokhandelns förlag, Östersund.

Offentligt tryck

Proposition 1863 nr 94, Kongl. Maj:ts Nådiga Proposition till Rikets Ständer med förslag till ny Jagt-Stadga, 20 mars 1863.

Betänkande, i anledning af dels Kongl. Majlis Nådiga Proposition med förslag till ny Jagt-stadga, dels ock enskilda motioner i frågor rörande jagt, bihang till samtliga riks-ståndens protokoll vid lagtima riksdagen i Stockholm åren 1862 och 1863. Fjerde samlingen. 1sta afdelningen: Statsutskottets memorial, utlåtanden och betänkanden. Fjerde bandet. Del tre.

Förslag till förordning angående de svenska Lapparne och de bofaste i Sverige, afgifna af den dertill utaf Kongl. Maj:t förordnade komité, Stockholm, 1883, Isaac Marcus' Boktr.-Aktiebolag.

Högsta domstolens remissvar inför 1886 års renbeteslag, Utdrag af protokollet öfver lagärenden, hållet uti Kongl. Maj:ts Högsta Domstol, 21 november 1884.

Utdrag af protokollet öfver justitiedepartementens ärenden, Kongl. Maj:s Nåd. Proposition n:o 2, den 11 december 1885.

Riksdagens Särskilda Utskotts utlåtande i anledning af Kongl. Maj:ts till Utskottet remitterade nådiga proposition med förslag till lag angående de svenska lapparnes rätt till renbete i Sverige, n:o 1, den 2 april 1886.

SOU 1922:10 *Om lappskattelandsinstitutet och dess historiska utveckling.*

SOU 1922:16 *Förslag till vissa ändringar i bestämmelserna rörande jakt och fågelskydd.*

Proposition 1927:120 med förslag till lag angående ändring i vissa delar av lagen den 8 november 1912 om rätt till jakt m.m.

Proposition 1971:51 med förslag till ny rennäringslag m.m.

JoU 1971:37, Jordbruksutskottets betänkande i anledning av Kongl. Maj:ts proposition 1971: 51 med förslag till rennäringslag, m.m., jämte motioner.

Proposition 1992/93:32 om samerna och samisk kultur m.m.

Proposition 1993/94:117 om inkorporering av Europakonventionen och andra fri- och rättighetsfrågor.

Vem får jaga och fiska? Rätt till jakt och fiske i lappmarkerna och på renbetesfjällen, SOU 2005:17.

Vem får jaga och fiska? Historia, folkrätt och miljö, SOU 2005:79.

Samernas sedvanemarkar, SOU 2006:14.

Fördjupad översiktsplan för Tännadalen, Härjedalens kommun, antagandehandling den 28 maj 2010, finns digitalt här: FÖP Tännadalen beskrivning Ant 100528.pdf (herjedalen.se).

Riksantikvarieämbetet, 2022, *Riksintressen för kulturmiljövärden – Jämtlands län (Z)*, finns digitalt här: Jämtland-Z_riksintressen.pdf (raa.se).

Övrigt

Skattefjällsdomen, NJA 1981 s. 1.

Lantbruksnämnden i Jämtlands läns beslut om övergripande policy för ripjaktsupplåtelser den 14 maj 1995, bilaga RD 1990:3 nr 1.

B. Ominayak, Chief of the Lubicon Lake Band v. Canada, No. 40 (A/38/40).

Selbusaken, Norges Høyesteretts avgörande i mål Rt. 2001 s. 769.

Europadomstolens avgörande i *Bruncrona mot Finland*, 41673/98, den 16 november 2004.

Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Concluding observations on the combined 22nd and 23rd periodic reports of Sweden, CERD/C/SWE/CO/22–23, 6 juni 2018.

Girjasdomen, NJA 2020 s. 3.

Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Opinion adopted by the Committee under article 14 of the Convention, concerning communication No. 54/2013, (*Lars-Anders Ågren et al. v. Sweden*), CERD/C/102/D/54/2013, 18 November 2020.

Voernese sameby ./.. staten, JK:s beslut den 27 juni 2022 dnr 2020/5360.

Uppgifter nedtecknade i anteckningar från samtal med bland andra tjänstemän på länsstyrelserna i Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län och från en samebymedlem som satt med i Rennäringsdelegationen i Jämtland på 80-talet, diarienumr Komm2022/00005/N 2021:02 nr 194.

Lista över namn och koordinater på träskfisken identifierade av Ingela Bergman och Per Ramqvist utifrån 1553 års skattelängd, diarienummer Komm2022/00005/N 2021:02 nr 25.

Reservation

Reservation från Kjell-Arne Ottosson (KD), Michael Rubbestad (SD) och John Widegren (M)

Vi menar att kommitténs uppdrag inte kan anses vara begränsat till att i delbetänkandet endast utreda/beskriva faktiska rättsliga förhållanden. Genom att tillsätta en parlamentariskt sammansatt kommitté är det naturligt att de bedömningar och ställningstaganden som kommittén har att göra även inkluderar politiskt betingade överväganden. Det är centralt att inte minst parlamentariskt sammansatta kommittéer inte fräntas möjligheten att ge uttryck för möjliga förändringar för att uppnå de politiska målsättningar som det är möjligt att enas kring.

Annorlunda uttryckt; nuvarande av lagstiftaren beslutade ordning kan inte vara ett skäl i sig för att avstå från att ge uttryck för förändringar av lagar och förordningar om det krävs för att uppnå det som en politisk majoritet vill se på plats. Det omvända förhållandet leder till en förskjutning av den demokratiska makten från politiken till juridiken, en så kallad juridifiering.

Med det sagt anser vi att kommitténs förslag i delbetänkandet bör begränsas. Om det är så att dagens lagstiftning enskilt eller i samverkan med praxis bedöms leda till en förskjutning av råidigheten över småviltsjakt och fiske på statlig mark där renskötsel bedrivs från staten till samebyar menar vi att lagstiftningen inte ytterligare bör befästa denna ordning. Vi anser i stället att i så fall bör lagstiftningen ses över i akt och mening att även värna andra intressen än de som representeras av landets samebyar. Vi reserverar oss således mot samtliga föreslagna förändringar utöver de förslag till lagändringar som kommer som en ren konsekvens av Girjasdomen gällande Girjas område. Vi kan inte heller acceptera att betänkandet innehåller förslag till tillfällig lagstiftning som kan få betydelse för framtida domstols-

prövningar. Vi ställer oss inte heller bakom ändringen av störningsrekvisitet.

Vi anser också att någon bilaga med en tentativ inriktning för slutbetänkandet inte ska gå ut eftersom den bygger på felaktiga antaganden. Att redan nu peka ut en riktning för ett betänkande som ska komma 2025 är fel väg att gå.

Dessutom saknar vi fortfarande underlag, nyckeltal etcetera som tydligt kan peka på vissa påståenden i de promemorior som ligger som underlag för beslut.

Särskilda yttranden

Särskilt yttrande av Isak From och Emilia Töyrä (S)

Ställningstagande från Socialdemokraterna

Vår inställning är att hela utredningen av rennärlagslagstiftningen måste beaktas för att få bästa möjliga förutsättningar att åstadkomma en långsiktigt hållbar lösning när det gäller rätt till upplåtelse av småvilt på statens mark ovanför odlingsgränsen. Därför har vi landat i att utredningen i nuläget bör lägga fram så få skarpa förslag som möjligt.

Det finns många skäl till att vi ser att utredningen om en ny renskötslag behöver mer tid för att landa i färdiga förslag. Dagens lagstiftning är omfattande och långtgående, men också vag och inte helt tydlig i flera stycken. De tilläggsdirektiv som kom den 16 juni 2022 behöver också mer tid.

Betänkandet som vi ställer oss bakom innebär i princip status quo, det vill säga ett oförändrat tillstånd där staten och länsstyrelserna har ansvaret och sköter upplåtelseerna.

Det har varit vår ambition att politiken måste klara av att hantera de intressekonflikter som gång på gång kommer till ytan, men som denna lagstiftning inte alltid klarat av att hantera.

Kommittén behöver därför utföra ett gediget arbete med brett innehåll och ta med aspekter från olika intressenter som på något sätt har en anknytning till texten i lagen, men också utifrån dagens situation där fler än tidigare nyttjar jakten, fisket och friluftslivet, av kulturella och historiska skäl likväl som i rekreationssyfte. Detta ska och måste få ta tid i anspråk, precis som en konsekvensanalys av hur ny lagtext kommer att påverka människorna som idag bor inom området likväl som för andra grupper som besöker det. Mycket är ännu oklart och kräver fortsatt arbete, vilket förhoppningsvis ger resultat när slutbetänkandet ska lämnas.

Om Renmarkskommitténs fortsatta arbete

Tillgången och rätten till jakt och fiske är viktig för många och hur vi ska säkerställa inflytande för tornedalingar, samer utanför samebyarna och övrig lokalbefolkning är något vi i det fortsatta arbetet särskilt vill fokusera på. Inte minst älgjaktens särskilda förvaltningsförutsättningar måste beaktas. Här ser vi en föreningsmodell som en möjlig lösning, men även den måste belysas vidare.

När det gäller bilaga tre, ”villkorad överlåtelse”, den så kallade kontraheringspliktsmodellen så är vi tveksamma; det finns tveklöst många oklarheter som behöver belysas vidare. Om det blir så att regeringen inte brett remitterar utredningens delbetänkande ser vi inga skäl att kontraheringspliktsmodellen utreds vidare.

Grundläggande för den socialdemokratiska människosynen är var och ens lika värde – oavsett könstillhörighet, ålder, etnisk bakgrund, funktionsvariation eller sexuell läggning. Det innebär att alla ska ges samma möjlighet att delta i samhället fullt ut och ges samma utrymme för att göra sin röst hörd.

Den tidigare regeringens arbete för att införa en konsultationsordning var ett viktigt steg för att stärka samernas möjlighet till inflytande och delaktighet i frågor som rör samiska förhållanden. Den nu införda lagen om konsultation i frågor som rör det samiska folket (2022:66) har förbättrat samers rätt till inflytande och delaktighet i beslutsprocesser och inflytande över sina angelägenheter.

För att stärka det samiska folkets rättigheter att bevara och utveckla sitt språk, sin kultur, sina näringar och sitt samhällsliv är arbetet med en nordisk samekonvention centralt och arbetet med konventionen pågår. En nordisk samekonvention kan möjliggöra en bredare lösning mellan Norge, Sverige och Finland vilket blir mer heltäckande och relevant än ILO-konventionen 169.

Vi menar att Renmarkskommitténs arbete här måste beakta att i våra grannländers samiska områden har i vissa fall alla norrmän och finländare möjlighet och rätt att jaga och fiska. I vissa kommuner i finska Lappland har all lokalbefolkning en större rättighet till jakt och fiske. Det är finska Forststyrelsen och norska staten genom statliga bolaget Statskog SF som beslutar och administrerar systemen.

Det innebär att renskötande samers utövning av jakt och fiske i huvudsak vilar på samma premisser som den övriga befolkningens, och att det bara är om samerna är mark- eller vattenägare som de kan

upplåta jakt- och fiskerättigheter. Grunden är att vi tycker att staten är bäst lämpad att göra relevanta avvägningar mellan olika intressen och samtidigt säkerställa att rennäringen inte i onödan störs av upplåten småviltsjakt och fiske.

Kommittén föreslår en ny skrivning i rennäringslagen så att en sameby som enligt ett avgörande som fått laga kraft har större rätt än staten att upplåta småviltsjakt och fiske också får upplåta enligt lagen. Hur det ska gå till och vad som fortsättningsvis ska vara statens roll bör också belysas och utredas vidare. Vår ambition är att en ny framtida reglering ska möjliggöra att upplåta rätt att jaga till privatpersoner, jaktlag, föreningar, sammanslutningar och företagare inom naturturism.

Vi menar att förslaget om lokala föreningar som kommittén undersökt, vore en möjlighet att tillgodose att medlemmar i föreningen kan få rätt att upplåta jakt och fiske. I Arjeplog har ett projekt startat med en modell som denna som går under namnet Rådestit.

Föreningen skulle bestå av till exempel företrädare för samebyar och lokala företrädare för jakt- och fiskeorganisationer, och i vissa fall där det finns behov också företrädare för andra minoriteter eller samer som inte ingår i samebyar. Men här måste föreningsfriheten också möjliggöra olikheter. En större lokal rådighet är något som vi välkomnar.

Vi anser att statens marker på bästa sätt ska nyttjas för att säkerställa tillgång till jaktmark och fiskevatten. Både ovanför odlingsgränsen och genom att nyttja de lämpliga statliga markerna.

Samtidigt anser vi att om vi inte måste så ska vi inte göra om något som i det stora hela fungerar väl. Så i det fortsatta arbetet bör länsstyrelsernas rennärings- och viltförvaltningsdelegationers roll tydliggöras och kanske ses över.

När det gäller älgjakten framgår det i direktiven att utredningen ska ta ställning till om ensamrätten till upplåtelser av jakt enbart gäller småviltsjakt eller om den gäller allt vilt, trots att rennäringslagen i dag inte medför någon sådan rätt för samebyn.

Med jakträtten följer ett ansvar att förvalta viltstammarna. Jakten måste också anpassas efter tillgången på vilt. Vi vill tydliggöra att älgjakten har ett helt annat förvaltningssystem och organisation och kan inte jämföras med småviltsjakten.

Vår jaktpolitik bygger på samförvaltning av en gemensam resurs. Jakten ska ske med hög etik för djuren för djurets bästa, och de ur-

valskriterier som bestämts ska följas; allt för att vi ska ha en så frisk och livskraftig älgstam som möjligt. Vi behöver därför i det fortsatta arbetet se över den så kallade dubbelregistreringen.

Avslutningsvis: Renmarkskommittén har fått ett uppdrag av regeringen att ta fram förslag, vilket är tydligt i kommittédirektiven, och det är utefter det uppdraget vi har arbetat och kommer fortsätta att arbeta konstruktivt. Kommittén väljer ändå att skjuta det allra mesta framåt. Det tycker vi är väl motiverat. Därför står vi bakom delbetänkandet som det ser ut, men hur nu regeringen väljer att hantera delbetänkandet kommer vara avgörande för vårt och hela kommitténs fortsatta arbete.

Samtidigt kan vi konstatera att ledamöter i kommittén som företräder regeringsunderlaget nu väljer att reservera sig mot delbetänkandet. Det tycker vi är ett anmärkningsvärt agerande. Det rimliga hade varit att om de partier som nu tillhör regeringsunderlaget har synpunkter på utredningens inriktning hade de agerat för att ändra direktiven. Så har ju dessa partier agerat avseende en lång rad andra pågående statliga utredningar.

Särskilt yttrande av Linda Modig (C)

Min utgångspunkt

För Centerpartiet utgår samhällsbygget från den enskilda människan. Det individen inte klarar av ensam löser man gemensamt i familjen, byalaget, arbetslaget eller andra grupper av människor. Därför vill Centerpartiet att makten ska finnas så nära dem som berörs som möjligt, att beslut tas på rätt nivå. Många beslut fattas bäst av dem som själva berörs eller i frivillig samverkan mellan människor i familjer, grannskap och föreningar. Vi tror på människans förmåga att ta ansvar för sig själv och för andra. Centerpartiet verkar för decentralisering av beslut så att människor kan öka makten över sina liv.

För att stärka det personliga självbestämmandet, för att öka det regionala och lokala självstyret, måste principen vara att beslut i första hand ska fattas av människor själva, eller så nära den enskilda människan som möjligt. Beslut som endast berör en mer lokal nivå, eller bara individen själv, bör inte flyttas upp till en högre nivå som ofta är fallet idag. Därför är det angeläget att Renmarkskommittén skapar möjligheter som medger lokala lösningar som utformas och styrs av berörda intressenter för jakt- respektive fiskeintresset, lokala samebyar och lokalt näringsliv och att i de fall minoriteten torne-dalingar, kväner och lantalaiset berörs, även företrädare för dessa finns representerade i lokala partssammansatta organ.

Högsta domstolens avgjorde i januari år 2020 det så kallade Girjas-målet, NJA 2020 s. 3, om rätten att upplåta småviltsjakt och fiske inom samebyns område. Konflikter om vem av staten eller samebyarna som besitter dessa rättigheter har pågått i decennier men har hittills aldrig hanterats politiskt. Högsta domstolen fann att Girjas sameby har bättre rätt än staten att upplåta småviltsjakt och fiske inom samebyns område och att denna rätt grundar sig på urminnes hävd. Domen gäller endast Girjas sameby men de principiella slutsatserna är generella, även om det är svårt att säga hur långt HD:s prejudikat når; andra samebyar har ingen motsvarande rätt grundad på domen. Frågan om urminnes hävd måste bedömas i varje enskilt fall.

Det föreligger ett mycket angeläget behov av att utreda frågor om jakt- och fiskerätt för de samer som står utanför samebyarna men även allmänhetens, och inte minst lokalbefolkningens, möjligheter att jaga och fiska måste beaktas. För många som bor i fjälläna, och

för många friluft-, jakt- och fiskeintresserade i hela landet, är möjligheten till rekreation och friluftsliv, jakt och fiske avgörande livskvalitets- och livsstilsaspekter. Denna aspekt får inte glömmas, eller prioriteras, bort. Frågan måste därför hanteras politiskt för att få till stånd närproducerade lösningar i dialog mellan samer såväl som mellan samer och icke-samer. Fler utdragna och upp slitande rättsprocesser är inte önskvärda.

Det är också värt att notera att Girjasdomen hanterar frågan om samebyn som rättighetsbärare; av det samiska folket är dock endast en minoritet medlemmar i en sameby. Samebyarna kan därför inte påklädas rollen som företrädare för urfolket samerna; det är heller inte självklart att stärkta rättigheter för samebyarna innebär stärkta rättigheter för folkgruppen som helhet. Lokala konflikter och interna motsättningar har också blossat upp med anledning av Girjasdomen, en konsekvens av en minst hundra år lång samepolitik där staten förhållit sig passiv i att utreda samiska rättighetsfrågor.

Renmarkskommitténs uppdrag

Med anledning av Girjasdomen tillsatte regeringen Renmarkskommittén. Det sätt på vilket regeringen utformade de ursprungliga direktiven har dessvärre ökat, snarare än minskat, de spänningar som föranletts av farhågor och oro kopplade till Girjasdomen.

Centerpartiet har varken utformat kommitténs ursprungliga direktiv (dir. 2021:35) som den förra regeringen beslutade den 20 maj 2021 i samband med att kommittén tillsattes eller de den 16 juni 2022 beslutade tilläggsdirektiven (dir. 2022:58). Däremot har Centerpartiet aktivt medverkat till riksdagens tillkännagivande (bet. 2020/21:MJU 22 punkt 20, rskr 2020/21:410) om behovet av en inkluderande dialog där hänsyn tas till både till samers rätt och till lokalbefolkningens och övriga i Sverige boendes rätt till småviltsjakt och fiske. Tillkännagivandet, som regeringen i tilläggsdirektiven beaktat, innebär att kommittén under sitt arbete ska ta hänsyn, förutom till samers rättigheter, även till den övriga lokalbefolkningens, däribland den nationella minoriteten tornedalingar, och övriga invånares kultur, traditioner, intressen och behov av att kunna jaga och fiska samt till annan näringsverksamhet såsom skogsbruk och turism.

Renmarkskommitténs kommande arbete

Renmarkskommittén måste enligt Centerpartiets mening fokusera på en både noggrann och balanserad analys av Girjasdomens konsekvenser, med syftet att kunna presentera välförankrade principiella ställningstaganden för hur såväl rennäringslagen som rättsområdet i övrigt kan utvecklas på ett inkluderande och rättssäkert sätt för både samer och andra berörda.

För Centerpartiet är ambitionen att alla som vill ska kunna fortsätta jaga och fiska på statens mark ovanför odlingsgränsen och i renbetesfjällen utan att det blir avsevärt svårare eller dyrare. Jag står bakom kommitténs överväganden att staten fortsatt bör upplåta småviltsjakt och fiske på mark under statens omedelbara disposition till dess att en permanent reglering föreligger. Det innebär att jag står bakom delbetänkandets lagförslag samt att skissen på reglering för upplåtelse av småviltsjakt och fiske på berörd mark ingår i delbetänkandet och därmed blir föremål för sedvanlig remissbehandling.

Jag har inte tagit slutlig ställning till hur en permanent reglering gällande upplåtelse av småviltsjakt och fiske på mark under statens omedelbara disposition ska se ut. Arbetet med att lämna ett förslag fortgår. Jag anser att kommittén i detta delbetänkande bör utvisa en tentativt vald inriktning som det fortsatta arbetet är tänkt att få, om de grundläggande förutsättningarna för inriktningen står sig. Det är av yttersta vikt att kommittén ställer ett tillräckligt konkret underlag till förfogande som möjliggör en meningsfull och konstruktiv diskussion bland berörda och intresserade.

Inriktningen vilar på ett bedömt rättsläge. Kommittén framhåller i regleringsskissen att rättsområdet är komplext, vilket i sig föranleder en bred diskussion. Kommittén fastslår även att skulle en diskussion eller rättsutveckling runt det fortsatta arbetet leda till att de rättsliga bedömningarna behöver omvärderas, får det betydelse för kommitténs slutliga överväganden.

Det är anmärkningsvärt att ledamöter för SD, M och KD som företrädar stora delar av regeringsunderlaget, i stället för att påverka och ta politiskt ansvar för utredningens direktiv, väljer att reservera sig mot delbetänkandet. Renmarkskommitténs fortsatta arbete och förutsättningar att fullgöra uppdraget är avhängigt av regeringens kommande beredning av detta delbetänkande.

Särskilt yttrande av Jessica Wetterling (V)

Vänsterpartiet har under lång tid drivit frågor i syfte att stärka samers rättigheter, inflytande och livsvillkor. Vi har exempelvis motionerat regelbundet sedan 1991 om en ratificering av ILO:s (International Labour Organization) konvention nr 169 om urfolk och stamfolk.

Länge gick statens samepolitik ut på att särskilja och stigmatisera samerna. Samer ansågs endast lämpade för att leva på det sätt som majoritetssamhället definierade som samiskt. Det infördes bestämmelser som inskränkte samers möjligheter att bedriva jordbruk och bygga fasta bosättningar. Barnen fick inte gå i den vanliga folkskolan. Så sent som in på 1960-talet förbjöds samiska barn att använda språket i skolan. Många samer slutade därför att tala sitt språk och att förmedla det till sina barn. 1928 beslutade riksdagen att de samer som inte var renskötare inte heller skulle ha några samiska rättigheter. De fick till exempel ingen särskild rätt att jaga och fiska i de områden där deras förfäder levde. På så sätt drog staten en skarp gräns mellan de samer som lever på renskötsel och de som försörjer sig på annat sätt. Statens samepolitik har lett till dagens motsättningar och konflikter inom det samiska folket och mellan samer och andra grupper i befolkningen när det gäller bland annat markrättigheter. FN:s rasdiskrimineringskommitté har vid ett flertal tillfällen kritiserat Sverige för brister när det gäller samernas rättigheter som urfolk. Kommittén har även rekommenderat Sverige att ändra lagstiftningen så att samernas rättigheter överensstämmer med FN:s konventioner.

Förhandlingar om en nordisk samekonvention inleddes 2011. Förslaget till konvention togs fram av en expertgrupp och remissbehandlades sedan i Sverige, Norge och Finland. Förhandlingarna avslutades i januari 2017 men konventionen har ännu inte antagits. Konventionen är tänkt som en nordisk tillämpning av ILO 169 och är det första regionala urfolksinstrumentet i sitt slag. Vidare är konventionen tänkt att skapa goda förutsättningar för ett förstärkt samiskt inflytande och delaktighet. Vänsterpartiet hoppas att en nordisk konvention som Sametinget står bakom snart kan vara på plats och leda till förbättringar avseende samers ställning i Sverige och i Norden, men vi anser inte att en nordisk konvention ändrar behovet av att även ratificera ILO 169.

Efter Girjasdomen har det blivit ännu tydligare att lagstiftningen måste ses över och anpassas till urminnes hävd, sedvana, gällande rätts-

praxis och det samiska folkets ställning som urfolk med de särskilda rättigheter som följer av internationell rätt. Vidare behöver förutsättningarna för att bedriva renskötsel och andra samiska näringar förbättras.

Det krävs en rad åtgärder för att förbättra samernas situation och skapa förutsättningar för samernas fortlevnad. Det handlar inte bara om att se till att människor överlever utan även om att urfolksrättigheterna ska beaktas och att det finns reella förutsättningar för den samiska kulturen och det samiska språket att fortsätta att existera och utvecklas på sina egna villkor.

Sveriges samepolitik har historiskt baserats på statens slutsatser om vilka behov samerna haft. Politiken har utformats utan delaktighet från samerna själva, och utformningen av dagens lagstiftning utgör inget undantag. Staten har på så sätt haft en normbildande inverkan på det samiska samhället och dess struktur. Sverige har ännu inte implementerat FN:s urfolksdeklaration eller ratificerat urfolkskonventionen ILO 169. Vänsterpartiets förhoppning är naturligtvis att detta sker inom en mycket snar framtid. Oavsett när detta sker så behöver det snarast tas ett helhetsgrepp om samepolitiken, där Renmarks-kommitténs utredning är en del i detta.

Det är mycket angeläget att minska de spänningar och konflikter som finns dels mellan renägande samer och icke renägande samer, dels mellan samers intresse av tillgång till betesmark, jakt och fiske och andras intresse av marktillgångar för exempelvis prospektering, jakt och fiske. Därför behöver en samlad samepolitik ta i beaktande hur olika berörda gruppers intressen kan tas till vara. Samtidigt som rennäringen och renskötseln anses vara en förutsättning för den samiska kulturens fortsatta existens och dessutom räknas som ett riksintresse har rennäringens markanspråk ofta fått träda tillbaka för andra markanvändningsintressen. Vänsterpartiet anser därför att det i samband med arbetet med en samlad samepolitik även bör göras en översyn av riksintressebegreppet och hur det tillämpas när två riksintressen står emot varandra. Vänsterpartiets förslag utvecklas i motionen *En modern samepolitik* (2020/21:166)

Utifrån ovanstående utgångspunkter har jag valt att ställa mig bakom utredningens förslag i delbetänkandet och välkomnar att en majoritet har kunnat enats om att lämna dessa förslag. Förslaget bygger på en kompromiss och utredningen hade enligt min mening kunnat lämna ännu tydligare förslag men jag ser också värdet av att utred-

ningens skiss på reglering redovisas och kan diskuteras öppet under en längre tid.

Jag har stor respekt för att tillgången till jakt och fiske är angelägen för många och att denna utredning skapar stor oro och osäkerhet i dagsläget. Det är dock ur mitt perspektiv en självklarhet att lagstiftningen behöver anpassas så att den tar hänsyn till Girjasdomen och nu gällande förhållanden vad gäller upplåtelse rätt inom Girjas samebys område. Jag anser även att det finns skäl att skapa möjligheter för att låta lokala föreningar hantera upplåtelse utifrån de förutsättningar och utgångspunkter utredningen beskriver i de fall där en sådan gemensam önskan finns.

Jag avser att för Vänsterpartiets räkning fortsatt beakta olika intressen samt att arbeta konstruktivt och lösningsfokuserat utifrån de kommittédirektiv som gäller för utredningen. Avslutningsvis noterar jag att flera ledamöter i kommittén som företräder regeringsunderlaget väljer att reservera sig mot delbetänkandet. Det tycker jag är olyckligt.

Särskilt yttrande av Jakob Olofsgård (L)

Liberalerna anser att det efter Girjasdomen blivit tydligt att lagstiftningen måste ses över och anpassas till urminnes hävd, sedvana, gällande rättspraxis och det samiska folkets ställning som urfolk, med de särskilda rättigheter som följer av internationell rätt. Jakt och fiske ovan odlingsgränsen och i renbetesfjällen bör även fortsatt vara tillgängligt för alla som vill. Detta kräver avvägningar mellan olika intressegrupper såsom samer, andra minoriteter, markägare och kommunala företrädare. Det är viktigt att olika gruppers talan kommer fram och att man på lokal nivå om möjligt finner samförståndslösningar samtidigt som juridiska rättigheter respekteras. Liberalerna välkomnar att dessa frågor får en grundlig belysning i kommitténs arbete.

Liberalerna arbetar även för en ratificering av ILO:s konvention nr 169 efter samråd med olika intressegrupper som samer, andra minoriteter och markägare. Renmarkskommitténs arbete är en viktig del för att kunna ratificera denna urfolkskonvention och för att konfliktnivån i renbetesland ska kunna minska.

Därför står jag bakom utredningens förslag i delbetänkandet tillsammans med den majoritet som har kunnat enats om dessa förslag. Det är viktigt att lyfta fram att endast en kompromiss är vägen framåt för att kunna skapa en bred majoritet över partigränser i detta komplexa rättsområde. Staten bör därför fortsatt upplåta småviltsjakten till dess att en permanent reglering finns på plats. Jag står även bakom delbetänkandets lagförslag och den skiss på framtida reglering som bygger på en hänsynsmodell för upplåtelse av småviltsjakt och fiske. Det är av högsta vikt att denna skiss blir föremål för bruklig remissbehandling för att kommitténs konstruktiva arbete ska kunna fortlöpa.

Slutligen är kommitténs förslag om att lokala föreningar kan få rätt att upplåta jakt och fiske en intressant väg att gå för att på lokal nivå kunna finna konsensus och samförstånd, vilket även politiken bör eftersträva.

**Särskilt yttrande av sakkunniga
Ingrid Inga (Sámiid Riikkabelodat, Samelandspartiet),
Inger-Ann Omma (Guovssonásti) och
Kristina Labba (Sámit, Samerna)**

Renmarkskommittén har i uppdrag att analysera det samiska folkets rätt till jakt och fiske – såväl för de samer som i dag är medlemmar i samebyar som för dem som inte är det. Uppdraget bygger på de slutsatser som kommer till uttryck i Girjasdomen (NJA 2020 s. 3) samt relevanta regler i grundlagen och internationella rättskällor.

Högsta domstolen (HD) konstaterar i Girjasdomen att befolkningen i Lappland (Norr- och Västerbotten) av allt att döma i slutet av 1500-talet bestod av enbart samer. Domstolen konstaterar också att samerna under lång tid, kontinuerligt och utan protester från vare sig kronan eller andra har utövat jakt och fiske inom Girjas sameby. Mot denna bakgrund kom HD fram till att Girjas sameby med grund i urminnes hävd har en exklusiv rätt att (i förhållande till staten) upplåta småviltsjakt och fiske på det område som omfattas av målet.

Som en följd av Girjasdomen tillsatte regeringen den 20 maj 2021 en statlig utredning; Renmarkskommittén. Kommittén ska bedöma inom vilka delar av kronomark dels inom åretruntmarkerna, dels ovanför den så kallade lappmarksgränsen när renskötsel är tillåten där, som samebyar i förhållande till staten genom urminnes hävd har ensamrätt att upplåta småviltsjakt och fiske.

Delbetänkandet bygger på två rättshistoriska utredningar som kommitténs sekretariat har skrivit. Den ena utredningen avser samebyarna i Lappland (Norr- och Västerbotten), och den andra utredningen avser samebyarna i Jämtlands och Dalarnas län. Med grund i de två utredningarna har sekretariatet analyserat och bedömt inom vilka delar av kronomark inom åretruntmarkerna, dels ovanför lappmarksgränsen när renskötsel är tillåten där, dels på renbetesfjällen, som samebyar i förhållande till staten genom urminnes hävd har ensamrätt att upplåta småviltsjakt och fiske.

Sekretariatets bedömning är att samtliga samebyar i Lappland (Norr- och Västerbotten) kan göra gällande motsvarande anspråk som Girjas sameby gjort och fått framgång med i HD. Sekretariatet uttrycker att staten med andra ord bör räkna med att de samebyarna skulle få framgång i en tvist mot staten om ensamrätt till småviltsjakt och fiske.

När det gäller samebyarna i Jämtlands och Dalarnas län bedömer sekretariatet att de inte har någon på urminnes hävd grundad rätt till upplåtelser av jakt och fiske i de områden som har undersökts. Av delbetänkandet framgår också att bedömningen för Jämtlands län är förenad med viss osäkerhet. Samebyarna i Jämtland kan ha starkare rättigheter i vissa delar av landet, såsom i Frostviken, västra Undersåker och västra Storsjön där den konkurrerande markanvändningen har varit mindre förekommande. För att få en fullständig klarhet om den konkurrerande markanvändningen i områdena behöver enligt sekretariatet omfånget och villkoren för avradsland som nyttjades undersökas närmare. Vi stödjer sekretariatets bedömning i denna del. Skälet för detta är att historiska fakta tyder på att avradslanden till största delen hamnade utanför de nuvarande renbetesfjällen, och att stora fjällområden, som vid avvittringen hamnade i privat ägo, tidigare ingick i skattefjällen.

Sekretariatet bedömer även att renskötande samer i Jämtlands län har en stark intrångsskyddad rätt till renskötsel, jakt och fiske på renbetesfjällen. Den intrångsskyddade rätten till jakt, fiske och renskötsel bedöms vara så stark att det kan ifrågasättas om dagens regelverk om fri småviltsjakt är förenligt med deras rätt till skydd. Sekretariatet redogör för att den tidsobegränsade intrångsskyddade rätten som samebyarna har kan betraktas som sådan egendom som uppbär skydd enligt artikel 1 i Europakonventionens första tilläggsprotokoll och 2 kap. 15 § regeringsformen. Historiskt har intrångsskyddet inneburit ett starkt inflytande över under vilka förutsättningar jakt och fiske kunnat upplåtas på samebyarnas åretruntmarker, villkoren för jakt och fiske samt tider och platser där jakt och fiske inte fått upplåtas. När det gäller kungabrevsmarkerna (Idre sameby) regleras jakt och fiske av kungabrev och regeringsbeslut, och de innebär en rätt till rovdjursjakt och husbehovsfiske samt för medlemmarna i Idre sameby rätt att jaga och fiska i områden där jakt och fiske inte sedan tidigare är upplåtet till andra.

Kommittén ska lämna förslag till en reglering av upplåtelsebestämmelserna i rennäringslagen som ska kunna gälla tillfälligt till dess att en ny permanent reglering genomförs. Delbetänkandet innehåller således förslag på detta och de föreslås träda i kraft den 1 juli 2024. Eftersom rättsområdet är komplext och spänner över ett vitt fält där olika hänsynstaganden gör sig gällande, men också för att successivt öka den svenska befolkningens förståelse och acceptans för same-

byarnas rådighet över de områden som utredningen har haft i uppdrag att utreda, har kommittén bedömt att en tillfällig reglering inte bör innefatta genomgripande förändringar av det nuvarande systemet för upplåtelser av jakt och fiske på kronomark. Kommittén har med grund i olika överväganden kommit fram till att staten fortsatt bör upplåta småviltsjakt och fiske på kronomark till dess att en permanent reglering finns på plats. Förslaget innebär även att statens befogenhet att upplåta inte kan gälla ens tillfälligt när en sameby har bättre rätt som är fastställd av domstol genom en dom som fått laga kraft. En tillfällig reglering måste därför göra undantag för domar som fått laga kraft. Länsstyrelsens upplåtelser för småviltsjakt och handredskapsfiske regleras i rennäringslagen och rennäringsförordningen. Kommittén föreslår att reglerna om när småviltsjakt och handredskapsfiske ska kunna upplåtas samlas i en ny bestämmelse i rennäringslagen.

Vi hade helst sett att en tillfällig reglering hade kodifierat slutsatserna i Girjasdomen. Vi noterar att det ursprungliga förslaget såsom vi uppfattade diskussionerna från mötet i januari 2023 under beredningen i kommittén har resulterat i en enligt vår uppfattning påtaglig försvagning av samebyarnas rådighet såsom den enligt vår uppfattning kommer till uttryck i Girjasdomen. I fråga om den tillfälliga regleringen saknar vi bland annat förslaget om en omvänd bevisbörda som skulle gälla vid oenighet om förutsättningarna att neka upplåtelser är uppfyllda, det vill säga att det skulle vara samebyarnas motpart vid sådana tillfällen som har att bevisa att endast ringa olägenhet för renskötseln uppstår vid upplåtelser.

I beredningen av delbetänkandet har kommittén, baserat på ett bedömt rättsläge, utrett tre olika modeller för hur en framtida reglering skulle kunna se ut.

Modell 1: En o villkorad övergång av rådigheten över upplåtelse rna från statlig till privat regi på statens mark ovanför lappmarksgränsen och på renbetesfjällen

Den första modellen skulle i huvuddrag innebära att berörda samebyar genom en föreskrift i lag skulle ges rådighet över upplåtelser av småviltsjakt och fiske, utan någon närmare reglering av hur upplåtelse rna ska hanteras. Kommittén konstaterar att denna modell skulle möta de behov som samebyarna har beskrivit av att kunna styra jak-

ten och fisket på ett sätt som innebär minskade störningar för renskötseln.

Modell 2: Upplåtelser i statlig regi

Den andra modellen som kommittén har utrett skulle i huvuddrag innebära att staten fortsatt ska upplåta småviltsjakt och fiske på kronomark. Kommittén bedömer sammantaget att en återgång till statlig upplåtelse av småviltsjakt på områden där en sameby har bättre rätt än staten till upplåtelser skulle förutsätta tvångsåtgärder av expropriande innebörd. Åtgärderna skulle – vid sidan av de praktiska problem och höga kostnader som uppkommer – möta sådana konstitutionella och folkrättsliga hinder att sådana åtgärder inte bör övervägas vidare.

Modell 3: En rådighet hos samebyar med krav på hänsynsfull utövning av rätten

Den tredje modellen som kommittén har utrett skulle i huvuddrag innebära att det i lag anges att samebyar på kronomark i sina områden ovanför lappmarksgränsen och på renbetesfjällen får upplåta småviltsjakt och fiske, och att staten inte får göra motsvarande upplåtelser. Modellen skulle samtidigt innebära att allmänheten får tillgång till jakt och fiske inom ramen för en hänsynsregel. Innebörden av en sådan regel skulle enligt kommittén kunna vara att berörda samebyar inte utan sakliga skäl får utestänga allmänheten från att jaga och fiska genom att vägra upplåtelser.

Den modell som kommittén har ansett ha de starkaste skälen för sig, utgörs av den tredje. Modellen presenteras i delbetänkandets bilaga 3. Kommittén argumenterar bland annat för att denna modell både beaktar samiska rättigheter och tar hänsyn även till den övriga lokalbefolkningens, däribland den nationella minoriteten tornedalingars, och övriga invånares kultur, traditioner, intressen och behov av att kunna jaga och fiska samt till annan näringsverksamhet såsom skogsbruk och turism. Den tredje modellen innefattar enligt kommittén inte ett avstående av egendom (rådighet), utan en inskränkning av hur rådigheten får användas eller utövas. Den centrala innebörden av den modell som kommittén förespråkar är att krav ställs

på den som har en bruksrätt till kronomark att ta hänsyn även till andras intresse av tillgång till marken.

Vi tar avstånd från den modell som kommittén förespråkar, alldeles särskilt om den skulle innebära att samebyar som i domstol har konstaterats ha en rätt att upplåta småviltsjakt och fiske omfattas. Vi förespråkar i stället den första modellen, eller ett alternativ som liknar den modellen. Det huvudsakliga skälet för vår inställning är att den första modellen är förenlig med de slutsatser som har slagits fast av HD i Girjasdomen. Ett annat skäl till att vi förespråkar den första modellen är att vi anser att inte bara den andra modellen, så som kommittén menar, men även den tredje, skulle strida mot olika bestämmelser i regeringsformen och relevant internationell rätt. Sådan rätt utgörs i detta sammanhang av främst egendomsskyddet som regleras i artikel 1 i Europakonventionens första tilläggsprotokoll och skyddet mot diskriminering som regleras i bland annat artikel 14 i Europakonventionen, artikel 26 i FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter, artikel 21 i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna samt artikel 5 d (v) i FN:s rasdiskrimineringskonvention.

Vi är inte eniga med kommittén när den uttalar att det inte kan ses som diskriminering av samebyar att ställa krav på bara dem, när det föranleds av karaktären på den mark som berörs; statens mark, vars användning angår folket som en helhet. Vi anser att en ordning, som innebär att det av bara samebyarna och inte privata fastighetsägare ska krävas att de ska upplåta jakt och fiske enligt vissa villkor, skulle innebära en otillåten diskriminering av samebyarna. Vi lägger i vår ståndpunkt vikt vid att HD i Girjasdomen konstaterar att svensk rätt inte utesluter att ett rättssubjekt kan ha jakt- eller fiskerätt på ett område som tillhör någon annan, och att HD kom fram till att Girjas sameby har – av äganderätten till området oberoende – rätt att upplåta jakt och fiske som är en ensamrätt i förhållande till staten. Vi menar med andra ord att HD:s inställning talar för att man bör se på upplåtelsesrättens innehåll isolerat från frågan om markägandet, också när man talar om ifall rätten ska kunna villkoras. Ett annat skäl som enligt kommittén talar för att samebyarna inte ovillkorat ska kunna upplåta småviltsjakt och fiske, är att det rör sig om mycket stora sammanhängande arealer fjällmark. Det skulle enligt kommittén, om samebyarna får rätt att utan villkor upplåta, bli fråga om att samla rådgivningen hos ett fåtal privata rättssubjekt som i praktiken får en mono-

polliknande ställning i förhållande till den som vill jaga eller fiska i sitt närområde. Vår ståndpunkt i denna fråga är att alla privata fastighetsägare har "monopol" på sina marker. Storleken på mark kan enligt vår uppfattning inte föranleda slutsatsen att privata markägare och samebyarna inte är i jämförbara situationer. Girjasdomen har visserligen skapat en ny situation, men vår uppfattning är att historiska oförrätter gentemot samer inte får motivera ytterligare oförrätter.

Renmarkskommitténs arbete med delbetänkandet har präglats av stor öppenhet. Det har gett intresserade utanför kommittén möjligheter att under hand följa och kommentera de dokument som har utarbetats av sekretariatet. Under arbetets gång med delbetänkandet har vi sakkunniga upplevt att framför allt jägar- och fiskeorganisationer, skogsindustrin, markägarorganisationer och representanter för kväner, lantalaiset och tordedalingar starkt har ifrågasatt HD:s slutsatser i Girjasdomen. Även samebyarnas rättshandlingskapacitet och förmåga att förvalta upplåtelser av jakt och fiske på renbetesfjällen och på mark ovanför odlingsgränsen har ifrågasatts starkt. Organisationerna har både initierat och uppmuntrat till ett samtals- och debattklimat som ofta har präglats av ytterst polariserande och kränkande yttranden om samiska rättigheter, samer, samebyar och rennäringen, med syftet att påverka lagstiftaren att inte kännas vid de slutsatser som HD har slagit fast i Girjasdomen. Vi sakkunniga finner ifrågasättandena och retoriken synnerligen anmärkningsvärda. Vår uppfattning är att de inte kan uppfattas som annat än en nedvärdering av och ett kränkande synsätt gentemot samer, renskötare och samebyar. Sådana synsätt och den retorik som har utspelat sig hör enligt vår bestämda uppfattning inte hemma i en modern rättsstat och demokrati som Sverige. Att slutsatser som HD kommer fram till inte respekteras av lagstiftaren inverkar negativt på rättsstaten Sverige. Dessutom har det synsätt och den retorik som vi har beskrivit en negativ konsekvens för det samiska samhället i stort. Renskötselrätten, i vilken rätten att upplåta jakt och fiske ingår, har upparbetats genom ett långvarigt och kontinuerligt bruk, med grund i urminnes hävd och sedvana. Renskötselrätten är en civilrättslig rätt som gäller oberoende av lag och som skyddas enligt grundlagens och Europakonventionens regler om egendomsskydd och näringsfrihet.

Det är enligt vår mening hög tid att den svenska staten respekterar, erkänner och i lagstiftning kodifierar renskötselrätten, inklusive samebyarnas rätt att upplåta jakt och fiske ovanför lappmarksgränsen

och på renbetesfjällen, på samma sätt som staten respekterar, erkänner och i lagstiftning kodifierar andra privata rättssubjekts rätt att förfoga över sin egendom. Det är också hög tid för att såväl lagstiftaren som andra allmänna samhällsintressen på ett sakligt sätt förhåller sig till samebyarnas upplåtelse rätt ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen. Om lagstiftaren skulle respektera, erkänna och i lag kodifiera renskötselrätten, inklusive samebyarnas rätt att upplåta jakt och fiske, skulle det enligt vår mening signalera att lagstiftaren inte längre accepterar ett kolonialt och kränkande synsätt på samer, renskötseln och samebyn. Vi tror att det skulle kunna motverka den situation som i dag förekommer och som innebär att samer upplever rasism och diskriminering, samt att renskötande samer upplever hot och hat mot renen, renskötaren och samebyn, i olika sammanhang. Slutligen är det hög tid att staten/lagstiftaren tillsammans med samebyarna och det samiska folket bygger en ny konstruktiv och jämlik relation utifrån det gällande rättsläget inom renskötselområdet ovanför odlings- och lappmarksgränsen och på renbetesfjällen. Utformningen av nya framtida förvaltningslösningar inom renbetesmarkerna kräver detta.

Särskilt yttrande av sakkunnige Torkel Stångberg (Landspartiet Svenska Samer)

Inledning

Genom Högsta domstolens avgörande i Girjasdomen fastställdes att Girjas sameby har bättre rätt än staten till småviltsjakt och fiske på den del av samebyns område som står under statens omedelbara disposition. Staten har ingen sådan rätt. I förhållande till staten har samebyn också ensamrätt till upplåtelser av småviltsjakt och fiske.

Att upplåtelserätten vilar på urminnes hävd som har upparbetats under perioden 1550–1750 innebär att rätten har funnits i hundratals år – först genom att enskilda samer på området har haft den rätten, senare genom en samfällad rätt för medlemmarna i lappbyn, och till sist genom den juridiska personen samebyn.

Detta särskilda yttrande avser delbetänkandet.

Någon uttömmande historisk genomgång finns inte skäl till att redovisa här. Det historiska källmaterialet till delbetänkandet uppfyller sammantaget de krav på historiska rättskällor som förväntas och som i de flesta delar delas av mig. För delbetänkandet och förslagen till den tillfälliga regleringen så är det ändringar i den nuvarande rennäringslagen och ska, som Girjasdomen fastslår, säkerställa Girjas samebys rättigheter.

Jag vill dock belysa vissa saker som fortfarande än i dag påverkar enskilda samer, och samer som inte innehar medlemskap i en sameby.

Samer historiskt fram till år 1886

Samernas politiska kamp är fram till slutet av 1800-talet historiskt redovisad i enskilda källor, där man kan finna enskilda samer, eller mindre grupper av samer som protesterar hos myndigheter och senare lappfogdar, lokalt som regionalt. Många exempel finns historiskt när samer, efter beviljande av audiens hos konungen, företagit den långa resan till Stockholm och huvudstaden, för att sätta ljus på de problem som man upplevt som diskriminerande och särbehandlande.

Jag delar den uppfattning som det historiska källmaterialet ger till handa, att samerna i Lappland till skillnad gentemot Jämtland/Härjedalen, innehade en starkare äganderätt till lappskatteländen än vad Jämtland/Härjedalen och dess skattefjäll framstod som. I redovis-

ningen framgår främst att i Lappland så innehades lappskatteländen med en skattemannarätt och att samerna hade representanter i häradsrätten, vilket inte fanns på motsvarande sätt i Jämtland. Dock så anser jag att det inte finns tillräckligt starka skäl av det som hittills framkommit i utredningen till att särskilja samebyarna i Jämtland/Härjedalen och Lappland. Om fler samer utanför samebyarna därtill inbegrips i lagstiftningen, så finns inga skäl till något särbehandlande på grund av geografisk placering av samebyar och/eller den historik som redovisats. Att samma lagstiftning i stort redan varit gällande i Jämtland/Härjedalen och Lappland sedan år 1886, talar för att ett särbehandlande vore orimligt att införa.

Den rättsliga effekt som innehavet av lappskatteländen fick, som delvis framgår tydligt i kommitténs material, är att en enskild äganderätt tillkommit enskilda samer som så kallade lappskatteländsinnehavare, vilket haft en stor påverkan på det egendomsskydd som renkötselrätten har i dag. Därför menar jag också att det historiska materialet tyder på att samerna haft en stark äganderätt till land och vatten genom lappskatteländen och att den därför anknyter mer mot en äganderätt, än som nuvarande, att den utgör en stark bruksrätt.

Samernas organisering efter år 1886

I slutet av 1800-talet började tanken om att ”lappen var mindre värd” och ”lapp ska vara lapp” få genomslag, även om startsträckan i vissa fall kan bedömas på olika sätt.

Samernas organiserande i början av 1900-talet var till stor del grundat på att man från samiskt håll, själva insåg att samelagstiftningen av 1886 och 1898 års renbeteslagar var ett omyndigförklarande av samerna och de rättigheter man ansågs ha vid införandet av den första renbeteslagstiftningen år 1886.

De samer som ofta kallas för samepionjärer inom den samiska organiseringen och rättvisekampen, hade, trots ett kanske livslångt kämpande väldigt olika status som samer, beroende på vilken samelagstiftnings införande som överlevde. Många samer tappade de flesta rättigheterna främst genom införandet av 1928 års renbeteslag.

Samer som av olika skäl inte kunde leva på sin renhjord föll helt eller delvis in i den assimilering och kategoriklyvning som den svenska kolonialismen medförde. Samer bedömdes enligt 1900-talets tidiga

synsätt från var man levde och vad man gjorde. Man kunde inneha en skaplig renhjörd, men ansågs som ”lapp utan privilegier” om man därtill exempelvis ägde en häst. Vidare fick man inte heller vara bofast, vilket tolkades olika mellan de tre nordligaste länen. Kvinnor som gifte sig med samer, eller icke samer, utanför samebyn förlorade sin rätt till renskötsel. Medan männen inte gjorde det. Exempler kan göras många sett ur det historiska perspektivet.

Jag anser med detta att det krävs kunskap om det ovanstående för förståelsen av hur samer genom renbeteslagstiftningen år 1886, år 1898 och år 1928 uppdelats och särbehandlats.

Utifrån synen av samer som kort beskrivits ovan, så finns det starka skäl till att överväga en utökad lagstiftning omfattande samer utanför samebyarna.

I domskälen för Girjasdomen så anges följande under punkten 219:

Genom de efterföljande renbeteslagarna fick samebyarna en fastare organisation och de tillerkändes slutligen, genom 1971 års rennäringslag, rättskapacitet med behörighet att företräda sina medlemmar. Effekten av lagstiftningen får anses vara att den rätt till renbete som före ikraftträdandet av 1886 års lag tillkom enskilda samer på området kom att övergå till medlemmarna i den sameby där området är beläget, dvs. Girjas sameby.

Detta visar på att det inte kan anses klarlagt hur omfattande rättigheter som samer utanför samebyarna hade och har, och på vilket sätt de i sådana fall har upphört.

Angående begreppet ”olägenhet”

Det som redovisats ovan anknyter direkt till förhållandet mellan de samer som ofrivilligt hamnar utanför samebyarna och samebymedlemmarna. Det kan anses klarlagt att lagstiftningen historiskt kom att dela upp och göra skillnad på samer och samer. En direkt effekt av att tappa möjligheten till att bedriva renskötsel, har varit att fortsätta med jakt och fiske för sitt livsuppehälle. Denna jakt och fiske är i dag en del av samernas immateriella kulturarv och kunskapsöverföringen med att färdas och jaga och fiska på sina traditionella marker startar redan i småbarnsåren. Efter införandet av 1928 års lag, så infördes det utökade krav om avgifter och ansökningsförfaranden för att fortsätta sin jakt och sitt fiske. Även om det skedde inom en sames tradi-

tionella marker, där sämjedelning familjer sinsemellan historiskt varit gällande, så tillkom möjligheten för andra att jaga och fiska på andra samers jaktmarker och fiskevatten. Detta medförde en direkt inskränkning av den enskilde samens upparbetade rätt, men utan möjlighet till att försvara sig mot sådana intrång. Även om lappbyarna hade en stark status, så accepterades emellan samer den sämjedelning av markerna som genom lapps kattelandens brukande hade uppstått. En del av denna sämjedelning lever fortsatt kvar inom vissa områden i Västerbotten.

Förhållandena i dag med det upplåtelsesystem som handhas av länsstyrelsen för till exempel älgjakt, medför att många samer jagar på mark som förvaltas av länsstyrelsen. Denna mark är till stor del dubbelregistrerad och har då funktionen av att mark som upplåts av länsstyrelsen för älgjakt, samtidigt är älgjaktsområde för samebymedlemmar.

Främst i Västerbotten så har organiserad älgjakt skett sedan tidigt 1950-tal, och generationer i rakt nedstigande led har jagat på samma mark under lång tid. Denna upplåtelsejakt är i Västerbotten tidsreglerad, till förmån för samebyarnas älgjakt.

I delbetänkandet och för den tillfälliga regleringen som föreslås, så bör det belysas kraftigare att en möjlighet för samebyarna att vid en viss typ av "olägenhet" kunna avlysa älgjakt för den kategori som till stor del upplåts till samer som orättfärdigt hamnat utanför samebyarna, och därtill är tidsbegränsad, till förmån för samebymedlemmarnas egen älgjakt är orimlig. Jag anser därför att möjligheten att avlysa områden till förmån för samebyarnas medlemmars egen älgjakt, först bör bli aktuell vid en utökad form av samebymedlemskap och att det lämpligen bör kunna ges förslag om det i slutbetänkandet.

Slutord

Slutligen så kan man därför konstatera, anser jag, att för de flesta områden och samebyar har effekten av införandet av 1886 års renbeteslag och därefter tillkommande lagstiftningar fått konsekvenser som fortfarande i dag återspeglas i den samiska rättvisekampen.

Den kategoriklyvning som skapades av dåtidens politiker och lagstiftare, bör därför kommitténs ledamöter ta ett större ansvar för i denna utredning. Detta är en möjlighet till ett tillrättaliggande.

Särskilt yttrande av sakkunnige Anders Erling Fjällås (Sámiid Riikkasearvi, Svenska Samernas Riksförbund)

Undertecknad får som förordnad sakkunnig i Renmarkskommittén avge följande synpunkter och kommentarer avseende delbetänkandet.

Hela kommitténs arbete har präglats av en oförmåga att förhålla sig till den juridiska verklighet som Girjasdomen har skapat och den politiska vardag som präglar samhället idag.

De handlingslinjer som togs fram tidigt i arbetet fokuserade i allt väsentligt tyvärr inte på en implementering av Girjasdomens principer om att samebyarna skulle överta upplåtelseerna av jakt och fiske från staten/länsstyrelsen. Snarare lades fokus på olika avtalslösningar samt huruvida det var möjligt att expropriera den rätt som samebyarna genom urminnes hävd har upparbetat och som Girjasdomen bekräftar. En expropriation av rättigheter upparbetade via urminnes hävd visade sig vara folkrättsligt, konstitutionellt och ekonomiskt problematiskt. Vidare, sett utifrån sekretariatets bedömning, skulle staten i så fall vara tvingad att erkänna samebyarnas upparbetade rättigheter innan en sådan expropriation skulle vara möjlig.

De handlingslinjer som förespråkade avtal mellan samebyarna och olika parter släpptes relativt snabbt eftersom bedömningen gjordes att det inte fanns politiska förutsättningar för att gå vidare med sådana lösningar. Nu har det, i ett sent skede, återkommit en variant som förespråkar lokal förvaltning men som fortfarande inte adresserar grundproblematiken som Girjasdomen tar upp, nämligen upplåtelse-rätten.

Den enda handlingslinje som de facto ligger i linje med kommitténs huvuduppdrag (de förslag som lämnas ska vara förenliga med Högsta domstolens slutsatser i Girjasdomen, NJA 2020 s. 3, och med Sveriges folkrättsliga förpliktelser) är den som finns i PM 24, *Handlingslinje 2: kodifiering av samisk upplåtelse rätt*. Här föreslås en kodifiering i lag för de samebyar som av kommittén bedöms ha bättre rätt än staten till upplåtelse av småviltsjakt och fiske. Detta scenario skulle i allt väsentligt ligga i linje med Sveriges internationella åtaganden samt tillvarata den civilrättsliga grund som tillkommer samebyarna genom urminnes hävd.

Ser man till den grundliga utredning som gjorts av sekretariatet och som har genomgått expertgranskning finner man att majoriteten

av samebyarna, i vart fall ovan lappmarksgränsen, besitter en sådan rätt (PM 18). Sålunda kan man konstatera att de juridiska och historiska förhållandena på ett adekvat sätt korresponderar med kommitténs huvuduppdrag, nämligen att förslagen ska vara förenliga med Girjasdomen och Sveriges folkrättsliga förpliktelser.

Vad avser PM 38 så får undertecknad anföra att det i allt väsentligt krävs en mer djuplodande utredning utifrån de synpunkter och frågeställningar som samebyarna i Jämtland framfört till sekretariatet.

Politiskt har olika intressegrupper, framför allt de som representerar jägare och fiskare, under hela kommitténs arbete bedrivit en kampanj som är rakt motsatt till det som är juridiskt och historiskt vedertaget. Man har från politiskt håll haft svårt att förhålla sig till det nya rättsläget och undertecknad kan konstatera att det har fått ett stort genomslag i det förslag som nu läggs fram i delbetänkandet. Den debatt som förts i lokal och nationell media har präglats av spekulationer, felaktigheter och har ibland legat på gränsen till vad som får anses vara acceptabelt. Ett ifrågasättande av Girjasdomen samt kommitténs arbete har gjort det omöjligt för de politiska representanterna att på ett neutralt sätt förhålla sig till det material som sekretariatet har presenterat.

Detta faktum gjorde att parlamentarikerna i kommittén valde att ändra inriktning på kommitténs fortsatta arbete. Arbetet framåt fokuserades på att göra små förändringar, om alls några, av nu gällande lagstiftning – det är den handlingslinje som betecknas *Handlingslinje 1: status quo* (PM 23). Det är detta som nu blir kommitténs förslag till delbetänkande. Att gå fram med ett förslag som endast innefattar små, obetydliga förändringar av nu gällande lagstiftning är så långt ifrån kommitténs huvuduppdrag som det går att komma. Man väljer medvetet att bortse ifrån juridiska och historiska fakta. Man väljer även att bortse ifrån stora delar av PM 6 – *Sveriges skyldigheter enligt folkrätten*.

Sámiid Riikkasearvi (Svenska Samernas Riksförbund, SSR) och undertecknads ståndpunkt är att detta är djupt olyckligt. Det riskerar att leda till ytterligare rättsprocesser där flera samebyar kommer att stämma staten eftersom staten Sverige är inkapabel att fatta beslut som förvisso är politiskt impopulära men som skulle innebära att man börjar göra upp med sitt koloniala arv och bekräftar i en moderniserad lagstiftning att den rätt som tillkommer samebyarna genom urminnes hävd också får ett erkännande. I det ligger även att man

betraktar samebyarna som fullt kapabla att på ett ekologiskt, ekonomiskt, socialt och hållbart sätt förvalta vilt och fisk, samt att upplåtelser till allmänheten sker på ett för naturen, renskötseln och renen acceptabelt sätt.

Det som betecknas som bilaga 3 i förslaget medför en laglig begränsning och ett inkluderande av Girjas sameby som innebär att regler och skyldigheter om att upplåta skrivs in i lag. Detta är inte acceptabelt på något sätt eftersom det innebär att man sätter en ”överrock” även på de samebyar som har vunnit eller kommer att vinna framtida processer mot staten. Det avspeglar också ett förlegat kolonialt synsätt om att samebyarna är inkapabla att hantera upplåtelser och samtidigt möjliggöra för allmänheten att jaga och fiska. Man talar om att samebyn måste uppvisa sakliga skäl för att välja att inte upplåta småviltsjakt/fiske inom samebyns betesområden. Undertecknad ser inte att en sådan ordning är värdig ett modernt Sverige; motsvarande krav återfinns inte med samma tydlighet inom annan lagstiftning.

Den enda fördelen med att gå fram med ett förslag som inte innebär några väsentliga förändringar är just att de juridiska förutsättningarna för nya processer inte ändras. Detta medför att starka incitament för de samebyar som vill/kan stämma staten i enlighet med Girjasdomen fortlever.

Särskilt yttrande av Jan Rannerud (Vuovdega, Skogssamerna)

Sammanfattning

Sametingspartiet Vuovdega-Skogssamerna är tveksamma till att låta ett delbetänkande ges ett skarpt läge med efterföljande lagförslag. Det verkar skapa ett skarpt läge ur en tänkt prövotid och kan innebära att ett slutbetänkande hindras av detta eller till och med ersätts av delbetänkandet.

Mot bakgrund av de konflikter som redan nu finns i området mellan odlingsgräns och lappmarksgräns finns stora risker att det behövs flera system för upplåtelser och det är inget att eftersträva eftersom vi vill att samebyarna betraktas likvärdigt oavsett var de är placerade. Synen på urfolksrätt och de beslut och inställningar som Sverige redan antagit riskerar att urholkas och kan komma att betraktas som en pappersprodukt utan värde. Vi menar att oaktat de beslut som tas ska de tas utifrån dels Högsta domstolens avgörande i Girjasmålet, dels Sveriges antagna beslut om urfolksrätt.

Det faktum att Sverige konfiskerat de skatteland som samerna under mycket lång tid haft besittning av och med ett enkelt beslut ändrat förutsättningarna för, kan och ska kritiseras i Sverige såväl som internationellt. Risker är att detta beaktas endast som en företeelse och inte som ett faktum.

Vi menar även att den tillsatta Sanningskommissionen inte verkar haft möjlighet till eftertanke i detta arbete, vilket saknas.

Lokal förvaltning

Det första som kommer upp är förslaget till lokala ideella föreningar som i eniga beslut upplåter jakt- och fiskerätt. Skogssamerna står inte bakom detta förslag eftersom förutsättningarna är svåra att uppfylla mellan odlingsgräns och lappmarksgräns. Risker är stor att de konflikter som redan finns fördjupas och att eniga beslut inte kan nås. Risker är överhängande att det än en gång blir olika beslut för skogs- samebyar och fjällsamebyar.

Samefonden

Det kan mycket väl ges medel från staten för att kompensera fonden för uteblivna intäkter inte minst eftersom många intrång inte ersätts. Skogssamebyarna får till exempel ingen ersättning för upplåtelser eftersom dessa sker genom ett kommersiellt statligt bolag och Vuovdega anser att samebyarna måste kompenseras för detta.

Samebyarna

Associationsformen sameby instiftades av staten för att hantera rennärning och binärningar till rennärningen.

Att förändra den delen för att samla de samer som är utanför dagens samebyar riskerar att förändra förutsättningarna för renskötseln och det vore olyckligt. Vi bör fundera över en samisk organisation där samer utanför samebyarna kan förvalta jakt och fiske. Girjasdomen gäller ju för samebyarnas förvaltning och utmaningen blir att samla dessa organisationer för gemensamma beslut. I grunden handlar det om samernas jakt- och fiskeupplåtelser.

Särskilt yttrande av sakkunniga Eva Kvist (Svenska Tornedalingars Riksförbund – Tornionlaaksolaiset)

Svenska Tornedalingars Riksförbund – Tornionlaaksolaiset (STR-T) har tagit del av det presenterade förslaget till delbetänkande och kan konstatera att förbundet är av starkt avvikande mening till innehållet i materialet.

Felaktig historiebild – grundproblematik

STR-T ställer sig starkt kritisk till att Renmarkskommittén i sitt förslag till delbetänkande stöder och utvecklar den felaktiga historiebild som ligger till grund för Girjasdomens utfall. Denna historiebild byggs delvis på så kallad muntlig tradition till följd av de bevislättnader som Högsta domstolen ansåg att Girjas sameby är berättigad att få med hänvisning till ILO 169. Domen medger att ofullständigheter i utredningen om förhållandena på det aktuella området fylls ut genom rimliga antaganden.¹ Domen är tydlig med att utredningen inte medger slutsatser om huruvida det förekom andra folkgrupper på området.² Samtidigt fastställer domen att det står klart att även birkarlar och kustbönder under 1500-talet bedrev jakt och fiske i Lappland och att omfattningen för detta är oklart.³ I vilken uträkning dessa befann sig inne i landet som på aktuella området går enligt domen inte att säga. I samma punkt fastställer domen att det utav allt att döma enbart förekom samer i Lappland i stort. Domen uttrycker sig på detta sätt motsägelsefullt och det råder en klar osäkerhet kring det historiska materialet som ligger till grund för dess slutsatser. Renmarkskommittén är medveten om detta. Kommittén är i dagsläget också fullt medveten om den meänkielitalande nationella minoritetens mycket tidiga och långvariga existens, samt historiska markanvändning på berörda områden.

Renmarkskommitténs sekretariat har emottagit historiskt material från enskilda såsom utdrag av husförhörslängder från kyrkoböcker, domböcker från häradsrätter och beskrivningar från Landsarkivet i Härnösand med mera som styrker den meänkielitalande folkgruppens mycket tidiga närvaro och markanvändning i berörda områden.

¹ NJA 2020 s. 3 p. 163.

² NJA 2020 s. 3, p. 168.

³ NJA 2020 s. 3 p. 173.

Renmarkskommittén är fullt medveten om att i den pågående rättsprocess där Talma sameby väckt talan mot svenska staten, går statens företrädare JK i svaromål med att det förekommit konkurrerande markanvändning på området av en finsktalande befolkning. Renmarkskommittén känner till historieprofessor Dick Harrison som forskat om kväner, deras utbredning och förhållande till statsmakten med mera. En historia som sträcker sig från 800-talet e.Kr fram till dags dato.

Kommittén är medveten om att den meänkielitalande befolkningen ej figurerat i Sveriges rättshistoria i samma utbredning som den samiska minoriteten av den anledningen att det inte funnits konflikter som tvingat tornedalingar, kväner och lantalaiset till att ingå i rättsprocesser i samma omfattning som det funnits beträffande samerna.

Citat Dick Harrison:

Det jag argumenterar för väldigt starkt och det menar jag att jag kan leda i bevisning, det är att det här folket har en kontinuitet från järnåldern in i nutiden. Det är bara det att de har kallats för olika saker. De har fungerat på olika sätt i förhållande till svenska statsmakten. Jag tycker det är olyckligt att vi hamnar i en konfliktsituation där kvänerna framstår som ett folk som inte har några bevisbara rättigheter och inte har funnits här länge, för det har de. Det är bara det att kvänerna har inte haft en problematik som har satt agendan. Samerna har haft det.

I dag ser vi att det behöver vi göra något åt. För kvänerna har funnits här sen urminnes tid också och har därmed naturligtvis rättigheter med, vilket kan historiskt beläggas. Så jag tycker ju att det krävs en seriös diskussion där vi utgår från att det här är nånting som inte behöver vara ett problem. Alla får plats. Det gjorde de förr och det gör de i dag också.⁴

Kommittén har kännedom om avsaknaden av sammanställd historiskrivning om tornedalingar, kväner och lantalaiset på grund av mer eller mindre obefintlig finansiering av forskning om folkgruppen. Den samiska forskningen är i jämförelse med forskning om den meänkielitalande folkgruppen långt fortskriden då åtskilliga statliga miljoner har satsats under årens lopp för just samisk forskning. År 2018 om-satte Vaartoe, Centrum för samisk forskning, 11 miljoner kronor.⁵ Utöver det finns flertalet institutioner, bara i Umeå universitet, som forskar om samer. STR-T vill understryka att det faktum att staten satsat på samisk forskning, ser förbundet inte vara felaktigt, tvärtom.

⁴ https://www.svt.se/nyheter/lokalt/norrbotten/historieprofilen-kvanerna-borde-klassas-som-urfolk-i-sverige?fbclid=IwAR09kCCCh_wiBxI03FEeCp0Ine3LKHTFgi1qo08nJvvBMgc5howWgQafoRXI.

⁵ <https://universitetslararen.se/2019/04/18/nu-deltar-det-samiska-folket-i-forskningen/>.

Det stora felet sitter i negligeringen av den meänkielitalande folkgruppens historia och den uteblivna satsningen på forskning om den. En folkgrupp som levt och verkat på samma område som den samiska befolkningen och i samexistens med den samiska befolkningen i urminnes tid. Den framlagda historiebilden om Lappland i dag är därmed smal och selektiv. Det är också något som tydligt lyser igenom i det framtagna materialet. Källor som utredningen delvis hänvisar till bygger på samisk forskning eller historieskrivning gjord av samer, det vill säga en etnisk folkgrupp som forskar och skriver om sitt eget folks historia. Många av det presenterade förslagets källhänvisningar går till utredningar som i sin tur hänvisar till samisk forskning eller historieskrivning författad av samer. Ursprungskällorna är med andra ord framtagna genom riktad samisk forskning. Det är vida känt att ett och samma material kan tolkas och återges på olika sätt beroende på från vilken angreppsvinkel man tar sig an materialet.

Att stifta lagar med material från ensidig historisk forskning som grund är högst oansvarigt och medför konsekvenser som svenska staten kommer att behöva stå till svars för och hantera i framtiden. STR-T efterlyser denna oerhört relevanta och viktiga aspekt i kommitténs presenterade konsekvensbeskrivning.

Förbundet ställer sig förundrande till varför man i utredningen inte erkänner finska professorer och forskare genom källhänvisning till dessa. Den finska forskningen är av stor vikt och bör tillmätas relevans i utredningen då Finland och Sverige var samma land före 1809.

Den till sekretariatet inkomna historiska dokumentationen med källhänvisning från enskilda är ej presenterad för parlamentarikerna och relevanta uppgifter från materialet återges eller speglas inte i de texter som finns i förslaget till delbetänkande. Ett exempel på uppgifter av relevans som utredningen borde ha uppmärksammat är släkten Karist, vars en av ättlingarna var största lappskattelandsägare på 1600-talet. Han benämndes lapp och hans släkträd visar på att han var lantalainen, tornedaling. Han kom från Armassaari i Finland, då Ylitornio fortfarande var svenskt. Dokumentation om detta kan hittas i kyrkoböckerna, Karesuandos släkthistoria, samt Nils Arells böcker.

Benämningen lapp och tolkningen av den har en starkt betydande roll i hur det historiska materialet presenteras och vilka slutsatser som dras därav. I bland annat kyrkoböcker och rättsdokument går att avläsa hur samma person kunde byta benämning beroende på näringen man utövade. Lantalainen O-P Kuttainen som levde under 1600-talet

benämns som nybyggare i det ena målet men i det andra som lapp. Även Renmarkskommitténs utredning medger att benämningen lapp inte fullt ut är synonym med same men ändå utreds inte begreppet djupare för att säkerställa vilka människor man egentligen åsyftar och vilka rättigheterna således tillhör.

Ur Samlingsdokument 20230526:

[...] Nils Arell, som i sitt verk *Rennomadismen i Torne lappmark – markanvändning under kolonisationsepoken i framför allt Enontekis socken* skriver att det föreligger starkt stöd för antagandet att man på lokal nivå betraktade näringsfånget och graden av bofasthet, och alltså inte etnisk härkomst, som främsta grund för att klassificera en person som lapp (rennomad) eller nybyggare, och att det fanns människor som klassificerades som "lappar" utan att tillhöra den befolkningsgrupp som vi i dag kallar sameer.

Det presenterade materialet vill peka på att nybyggena var få före 1700-talet, så få att de saknade betydelse. Det som inte tas i beaktande är att nybyggen ärvdes som oftast av äldsta sonen. Övriga i familjen levde på lappmannanärningar och betecknades således som lappar i kyrkoböckerna. Detta kan återfinnas i kyrkobokföringen för bland annat Karesuando, bevarad på Umeå universitet. Antalet nybyggen förtäljer därmed inte antalet människor tillhörande slakten och folkslaget på området. Det blir med andra ord missvisande att räkna i nybyggen.

Kommittén ska enligt utredningens direktiv uttryckligen hålla sig informerad om och beakta relevant forskning. Kommittén beaktar inte den relevanta forskningen om den meänkielitalande folkgruppen som historieprofessor Dick Harrison på Lunds universitet bedriver. Någon rimlig förklaring till varför kommittén väljer att inte göra det har inte framkommit. Kommittén beaktar inte den pågående historieforskning om den finsktalande befolkningens markanvändning som bedrivs i samband med Talmamålet.

STR-T anser att det faktum att Luleå Tekniska Universitet påbörjat forskning med så stark relevans till utredningen motiverar ett beaktande av det material som framkommer i målet utan att för den skull föregripa rättsprocessen gällande aktuellt område.

Renmarkskommittén anser att en bedömning av gällande rättsläge får utföras med stöd av antaganden kring a) vad som sannolikt skulle komma att åberopas av parterna om saken skulle komma under en domstolsprövning och b) hur en domstol skulle värdera det som

åberopas. Kommittén stöder med andra ord ett hypotetiskt resonemang för att verka proaktivt och förebygga konsekvenser. Att beakta pågående forskning om den meänkielitalande befolkningen går i linje med kommitténs beskrivna avsikter då slutsatserna av denna forskning sannolikt kan förändra den historiska bilden som kommittén driver sin tes på.

Med hänvisning till kommitténs bedömnings sätt gällande rättsläget vore det dessutom givet att den nationella minoriteten tornedalingar, som är en erkänd starkt berörd part i utredningen, inkluderas i det hypotetiska resonemanget för förebyggande av kostsamma konsekvenser. Därmed bör kommittén också beakta a) Vad en tornedaling, kvän eller lantalaisisk part sannolikt skulle komma att åberopa om saken skulle komma under en domstolsprövning och b) hur en domstol skulle värdera det som åberopas. Kommittén behöver därmed också verka proaktivt i detta avseende.

STR-T ställer sig kritisk till den ovilja och passivitet sekretariatet visat på gällande framtagande, bearbetning och beaktande av historiskt material rörande tornedalingar, kväner och lantalaiset, vars hänsyn till kultur och traditioner enligt tilläggsdirektiv (N 2021:02) ska tas. STR-T ställer sig kritisk till att utredningen marginaliserar den meänkielitalande minoritetens historiska markanvändning utan att inkludera och beakta forskning om den. Utredningen visar på att man i likhet med Girjasdomen tillämpar antaganden som delar av grunden för sin verklighetsbild.

Ur samlingsdokument 230526 kapitel 1. Sammanfattning, s. 6:

Kommittén har i likhet med Högsta domstolen i Girjas målet utgått från att Lappland var befolkat av samer redan innan nationalstaten fick sina nuvarande gränser. Det hindrar inte att andra kan ha vistats i Lappland under perioder, till exempel under handelsresor eller fiskefärder. Den samiska markanvändningen får ändå anses ha varit den dominerande.

Att utredningen inte tar avstånd från det faktafel som Girjasdomen fastställer utan snarare styrker i sin andemening domens svagt underbyggda påstående i punkt 173 är en fortsatt öppen kränkning av den nationella minoriteten tornedalingar, kväner och lantalaiset. Vid ett eventuellt justerande den 19 juni 2023 blir denna kränkning också officiell. Förbundet ser mycket allvarligt på att kommittén stöder ett gravt faktafel som marginaliserar och tillintetgör en hel folkgrupps historiska existens och som dessutom historisk forskning kan motbevisa. Renmarkskommitténs ledamöter har den 19 juni att ta ställning

till om respektive parti står bakom denna, av minoriteten upplevd, starka kränkning.

Att utredningen med vetskap om Girjasdomens faktamässiga brister, inte tar dessa på allvar utan skyndsamt driver på arbetet med att få ett bristfälligt material som följer samma linje godkänt, är i högsta grad anmärkningsvärt och oförståeligt.

STR-T ställer sig också kritisk till det tidsspänn som är valt för att begränsa utredningen kring och därmed exkludera övrig tid för fastställande av rätten till markanvändning. Bedömningen att tiden före 1500-talet inte är intressant innebär att relevant dokumentation från bland annat 1300-tal, bevarad i Riksarkivet, som visar på historiskt fastställande av rättigheter till marker för det kvänska folket, ej tas i beaktande. Bedömningen att från 1750 fram till i dag inte har betydelse för denna utredning kan också ifrågasättas. Det handlar om 270 år med händelserik historia och ökande konkurrens. En konkurrens om markerna som ligger till grund för dagens olika rättstvister, konflikter mellan folkgrupper och mellan olika intressen. En tidsperiod på 270 år är en tillräckligt lång period för att en urminnes rätt rent juridiskt ska kunna uppärbetas och förloras ett antal gånger.

Gällande lag och internationella överenskommelser

Långvarig exkludering

Den långvariga exkluderingen av den nationella minoriteten torne-dalingar, kväner och lantalaiset i Renmarkskommitténs utredning innebär att staten försämrat minoritetens möjligheter till inflytande och delaktighet i en sakfråga som i allra högsta grad berör minoriteten och därmed framledes försämrat förutsättningar för minoriteten att behålla och utveckla sitt kultur- och samfundsliv. Minoriteten har under två års tid genom skriftlig kommunikation påtalat detta för ansvarigt departement och krävt att få komma till dialog, samt krävt inkludering i såväl direktiv som i kommitténs sakkunniggrupp. Förbundet anser att staten agerat i strid mot RF 1 kap. 2 § och ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter artikel 5.

RF 1:2

Samiska folkets och etniska, språkliga och religiösa minoriteters möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv ska främjas.

Ramkonventionen om skydd för nationella minoriteterArtikel 5

1. Parterna åtar sig att främja de förutsättningar som är nödvändiga för att personer som tillhör nationella minoriteter skall kunna bibehålla och utveckla sin kultur och bevara de väsentliga beståndsdelarna av sin identitet, nämligen religion, språk, traditioner och kulturarv.

Denna fråga är framlyft till professor emeritus i internationell rätt, Ove Bring, som gett undertecknad, tillika förbundets representant i sakkunniggruppen, följande skriftliga svar:

Regeringen har först genom sitt sena tilläggsdirektiv den 16 juni 2022 inkluderat tornedalingarnas behov som nationell minoritet i Renmarkskommitténs överväganden, detta som en följd av en riksdagsskrivelse. De ursprungliga kommittédirektiven beslöts av regeringen den 20 maj 2021. Först den 23 mars 2023 har tilläggsdirektiven fått praktisk effekt genom förordnande av en tornedalsk representant bland kommitténs sakkunniga. Fördröjningen har avsevärt försämrat den ifrågavarande nationella minoritetens möjligheter att tillvarata sina intressen. Staten har därmed inte levt upp till regeringsformens krav att främja minoriteters samfundsliv och relevanta intressen (RF 1:2). Staten har därmed inte heller levt upp till Ramkonventionens motsvarande krav till förmån för personer som tillhör nationella minoriteter (Artikel 5).

Det presenterade förslaget till delbetänkande visar inte på ett hänsynstagande till den nationella minoriteten tornedalingar, kväner och lantalaisets kultur och traditioner eller behov av att kunna jaga och fiska i fjällen. Den ensidiga linje, med Girjasdomen som utgångspunkt, som utredningen mekaniskt följer och det innehåll som presenteras i bilaga 3 försämrar och riskerar att helt utsläcka förutsättningar för den meänkielitalande minoriteten ovan odlingsgränsen att bibehålla och utveckla sin kultur och sina traditioner vad gäller jakt och fiske. Därmed agerar staten fortsättningsvis också i strid mot gällande lag i regeringsformen och artiklar i ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter.

Beslutsfattning utan minoritetens inflytande och delaktighet

Med hänvisning till lagen om nationella minoriteter och minoritetspråk, 5 §, anser STR-T att Renmarkskommittén genom sitt beslut om inriktning den 8 maj 2023 inte agerat lagenligt. Strukturerad dialog med minoriteten har inte ägt rum och möjlighet till inflytande i sakfrågan har inte getts minoriteten. Därmed har minoriteten gått miste om hela det resonemang som ligger till grund för förslaget till delbetänkande.

Lag (2009:724) om skydd för nationella minoriteter och minoritetspråk

5 § Förvaltningsmyndigheter ska ge de nationella minoriteterna möjlighet till inflytande i frågor som berör dem och så långt det är möjligt samråda med minoriteterna i sådana frågor.

Samråd enligt första stycket ska ske genom att förvaltningsmyndigheten för en strukturerad dialog med de nationella minoriteterna i syfte att kunna beakta deras synpunkter och behov i myndighetens beslutsfattande.

Förbundet anser att Renmarkskommittén kan betraktas som statlig förvaltande myndighet och att det därmed föreligger en kränkning av gällande lags 5 §.

Ändring av befolkningsproportioner

Efter Girjasdomens utfall kan i dag bekräftas att tillgången på småviltsjakt har kraftigt begränsats i det område där Girjas sameby har upplåtelseätt. Den nu beslutade inriktningen som följer samma modell kommer med stor sannolikhet påverka tillgången till småviltsjakt och därmed också ändra befolkningsproportionerna i berörda områden som bebos av de nationella minoriteterna samer och tornedalingar/kväner/lantalaiset. Detta är kommittén medveten om.

Ur Samlingsdokument 20230526, Bilaga 3, s. 535

Kommittén kan som tidigare nämnts inte heller bortse från att tillgång till småviltsjakt kan ha betydelse för var människor väljer att bosätta sig.

Den beslutade inriktningen och förslaget till delbetänkande strider mot Sveriges internationella åtaganden. Se nedan.

Ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter

Artikel 16. Parterna skall avhålla sig från åtgärder som ändrar befolkningsproportionerna i områden som bebos av personer som tillhör nationella minoriteter och syftar till att inskränka de rättigheter och friheter som följer av principerna i denna ramkonvention.

Ordföranden i kommittén har i en debattartikel i DN 1 juni 2023 uttryckt som följer:

I Sverige brukar lagar komma till efter att en statlig utredning lägger fram ett lagförslag till regeringen, som kan skicka det på remiss och låta lagrådsgranska det för att se till att förslaget inte strider mot grundlagarna eller Sveriges internationella förpliktelser.

Det borde ligga i kommitténs intresse att inte skicka ut ett förslag på remiss som med stor sannolikhet inte kommer att godkännas med hänvisning till de lagar och förpliktelser som innehållet strider mot.

Bristfällig konsekvensanalys och motsägelsefullhet

Att justera och godkänna ett delbetänkande med ett innehåll som strider mot grundlag och internationella förpliktelser är knappast förenligt med kommitténs uppdrag.

Ur Samlingsdokument 20230526, Kap 18, Konsekvensanalys, s. 486

När det gäller kommitténs uppdrag att redogöra för förslagens konsekvenser utifrån Sveriges internationella konventionsåtaganden om mänskliga rättigheter är detta en grundläggande beståndsdel i kommitténs arbete inför en permanent reglering. Med det i beaktande bedöms den tillfälliga reglering som nu föreslås inte få några konsekvenser för Sveriges internationella konventionsåtaganden om mänskliga rättigheter.

Att justera och godkänna delbetänkandet i nuläget är ett agerande emot en grundläggande beståndsdel i kommittéarbetet. Det är ett motsägelsefullt agerande. Det ovan redovisade bekräftar också att den framtagna konsekvensanalysen är bristfällig och behöver göras om.

Statens inkonsekventa beaktande av internationell konvention

Renmarkskommittén redogör i sitt förslag till delbetänkande för hur en internationell överenskommelse kan få betydelse för en stat trots att den inte är av staten ratificerad.

Ur Samlingsdokument 20230536 forts. s. 170

En internationell överenskommelse kan även få betydelse för en stat trots att staten inte har tillträtt den eller trots att överenskommelsen inte har trätt i kraft. Överenskommelsen fungerar då som bevis eller markör för en sedvanerättslig utveckling. En regel i en överenskommelse kan också ses som en precisering av en sedvanerättslig princip. På det sättet kan en stat tyckas bli folkrättsligt bunden av en regel i ett traktat fastän staten inte är part i överenskommelsen som sådan. Ett riktigare synsätt är dock att staten är bunden av sedvanerätten såsom den anses ha utvecklats.

Samspelet mellan internationella överenskommelser som Sverige inte har anslutit sig till, sedvanerätt och nationell svensk rätt kan illustreras av hur Högsta domstolen i Girjasdomen har beaktat ILO-konventionen nr 169, som Sverige inte har ratificerat. Domstolen uttalar att artikel 8 i konventionen (om att vid tillämpningen av nationell lagstiftning ska vederbörlig hänsyn tas till ett urfolks sedvänjor och sedvanerätt) uttrycker en allmän folkrättslig princip. Dessutom hänvisar domstolen till artikel 14.2 i samma konvention (om att nödvändiga åtgärder ska vidtas för att identifiera den mark som ett urfolk traditionellt bebor och ett effektivt skydd av deras äganderätt garanteras) för att motivera en viss bevislättnad för samebyn i målet.

Genom att beakta ILO 169 kunde Högsta domstolen tillämpa bevislättnader åt Girjas sameby. Bevislättnaderna för samebyn var avgörande för Girjasmålets utfall som gav samebyn upplåtelseätten till jakten och fisket på området. När STR-T år 2020 lämnade in en begäran om urfolksstatus med huvudmotivering att minoriteten uppfyller kriterierna i artikel 1 i ILO 169, valde regeringen att inte ens behandla förfrågan med hänvisning till främst att det inte fanns stöd i riksdagen för en ratificering av ILO 169. De olika bedömningarna om beaktande av icke ratificerad internationell konvention talar för inkonsekvent agerande och strider enligt STR-T:s mening emot följande paragraf i regeringsformen:

1 kap. 9 § Domstolar samt förvaltningsmyndigheter och andra som fullgör uppgifter inom den offentliga förvaltningen skall i sin verksamhet beakta allas likhet inför lagen samt iakttaga saklighet och opartiskhet.

Då Renmarkskommitténs utredning strikt utgår från Girjasdomen innebär det i sammanhanget att utredningen stöder detta beaktande och således även den inkonsekventa handlingen till fördel för en minoritet men till förödelse för en annan. Det liknas vid godtyckligt beaktande av internationell konvention.

Agerande i strid mot direktiven

Enligt tidigare beskrivning gällande bristen av hänsynstagande till tornedalingarnas kultur och traditioner, samt behov av jakt och fiske, anser STR-T att Renmarkskommittén inte följer de tilläggsdirektiv som kommittén är ålagd att göra. De framtida konsekvenserna av förslaget till delbetänkande för den meänkielitalande minoriteten kommer med stor sannolikhet att vara förödande. Att staten tilldelar en ensamrätt till jakt och fiske, det vill säga två nationella minoriteters kultur och traditioner, åt endast en av dessa, som i frågan är en jävig part, kommer att verka starkt polariserande. I och med detta tar inte staten de motsättningar som i dag existerar mellan dessa folkgrupper och inom den samiska minoriteten på fullaste allvar. Det nyligen uppkomna förslaget från sekretariatet om lokal förvaltning är beroende av att samtliga parter har ett intresse av att samarbeta, föra dialog och att kompromissa. De renskötande samernas starkaste företrädande organisation, SSR, har tydligt och offentligt uttryckt i media att tiden för kompromisser är förbi. Den inställningen omöjliggör en lokal förvaltning. I förslaget om den lokala förvaltningen har inte tornedalingar inkluderats från start, trots att tilläggsdirektiven varit gällande sedan 16 juni 2022. Det är en negligering av kommitténs direktiv om hänsynstagande till tornedalingarna.

Förändring av störningsrekvisitet

Kommittén föreslår tillägg i nu befintlig rennäringslag (1971:437) en 32 a § som innebär en skärpning av störningsrekvisitet. Tillägget säger att upplåtelse rätt till småviltsjakt och handredskapsfiske ska ske när det kan ske med endast ringa olägenhet för renskötsel. Detta innebär att den nu gällande ordalydelsen i rennäringsförordningen om att upplåtelse ska ske med förutsättning att någon olägenhet av betydelse för rennärningen inte uppkommer, inte längre skulle gälla om för-

slaget om det nya tillägget går igenom. Nyttjanderätt får då endast upplåtas om upplåtelsen kan ske med endast ringa olägenhet för renskötseln.

Innebörden i praktiken blir en ändring som gör att samebyn utan vidare kan utsläcka andras möjligheter till jakt och fiske fullständigt då en ringa olägenhet är det närmaste ingen olägenhet man kan komma och är mycket svårdefinierad. Med den kraftiga polarisering som uppkommit genom statens positiva särbehandling av en nationell minoritet parallellt med en negativ särbehandling av en annan nationell minoritet med gemensamma historiska, geografiska och kulturella nämnare så innebär den föreslagna lydelsen en överhängande risk för ett totalt utsläckande av tornedalingarnas, kvänernas och lantalaisets möjligheter till småviltsjakt och fiske. Att definitionen av ringa olägenhet görs av själva samebyn med villkoret att den är saklig och underbyggd men utan kontrollkrav ger samebyn all makt att utsläcka den rätten. I denna ordalydelse finns inget beaktande av de faktiska förhållandena de två nationella minoriteterna emellan eller de sannolika följderna som detta tillägg i lagtext kommer att få. Inget hänsynstagande av tornedalingarna enligt tilläggsdirektiven är därmed taget. Den reella förändringen blir en konkret inverkan i motsatt riktning.

Kommitténs uppdrag är enligt direktiven också att tydliggöra lagstiftningen och göra den mer lättläst samt ändamålsenlig. Olägenhet av betydelse får rimligen beskrivbara följder. En ringa olägenhet kan knappast tolkas som en olägenhet med konkreta beskrivbara följder. Detta medför att störningsrekvisitet blir mer otydligt och svårtolkat. Tillägget av ordalydelsen beträffande ringa olägenhet går därmed inte i linje med kommitténs uppdrag att förtydliga lagstiftningen.

Sametingets uteslutning av koncessionsrenskötseln

Parallellt med den parlamentariska Renmarkskommitténs arbete pågår en översyn av samebyarnas interna organisation, beslutsfattande och regler för medlemskap. Denna utredning har regeringen gett Sametinget uppdraget att genomföra. Sametinget har under två års tid arbetat med utredningen i dialog med fjäll- och skogssamebyar. Koncessionssamebyarna, inom vilka tornedalingar, lantalaiset och kväner har rätt att äga renar, har involverats först drygt 1,5 år in i utredningen

genom remissutskick med svarstid på två veckor över påsk. Uppdraget inkluderar följande:

Sametinget ska genomföra uppdraget i nära dialog med samebyarna, Svenska Samernas Riksförbund (SSR) och Koncessionssamebyarnas intresseförening.⁶

Inte ett möte hade ägt rum med vare sig koncessionssamebyarna eller Koncessionssamebyarnas intresseförening fram till den 21 april 2023 med undantag för Muonio koncessionssameby. Mötet den 21 april initierades av Koncessionssamebyarnas intresseförening och koncessionssamebyar, vilka reagerat starkt på den negligierande och utslutande behandlingen av koncessionsrenskötseln i en statlig utredning som ser över lagstiftning med inverkan på samebyarnas framtida verksamhet. Under mötet framkom att Sametinget haft viss dialog med Muonio koncessionssameby. Koncessionssamebyar som uteslutits ur dialogen är kritiska till att myndigheten i sin remiss tar tydlig ställning för Muonio samebys mångåriga önskan att enligt lag bli betraktad som skogssameby. Det är en fråga som genomgått flera rättsinstanser, varav samtliga fastslagit att Muonio sameby är en koncessionssameby. Ställningstagandet från Sametinget i denna fråga visar på partiskhet hos svensk myndighet som har regeringens uppdrag att se över samebyarnas organisation i en lagstiftningsprocess. Ställningstagandet och själva frågan ingår inte i Sametingets uppdrag. Ett antal koncessions-samebyar anhöll om förlängd tid att inkomma med remissvar med anledning av exkluderingen och den korta remisstid som Sametinget gett men blev avvisade.

Renmarkskommittén ska i sitt arbete utgå från de slutsatser som Sametinget drar inom ramen för sitt regeringsuppdrag och även under utredningsarbetet ha en löpande dialog med Sametinget om hur arbetet fortskrider. Renmarkskommittén känner till Sametingets agerande i strid med direktiven för sitt uppdrag och myndighetens ställningstagande gentemot tidigare juridiskt fastställda beslut. Det torde vara i Renmarkskommitténs högsta intresse att Sametinget utför sitt uppdrag efter gällande direktiv och med opartiskhet då materialet som myndigheten tar fram ska ligga till grund för lagstiftning. Som företrädare för den tornedalska, kvänska och lantalaisiska minoriteten, vars aktivt renägande, endast är möjlig via koncessionsrenskötseln, är förbundet angelägen att veta Renmarkskommitténs in-

⁶ 2021-05-20 N2021/01633.

ställning till Sametingets hantering av koncessionsrenkötseln i sitt uppdrag, samt vilka åtgärder kommittén avser vidta.

Slutsummering

STR-T avser inte, att i detta yttrande, i mer detalj angripa det omfattande materialet som också är förslaget till delbetänkandet då det innehåller otaligt många angreppspunkter som behöver ifrågasättas, diskuteras och korrigeras, men främst för att de fundamentala delarna som utgör stommen i utredningen är fullständigt felaktiga. Ansvariga för utredningen behöver komma åt grundproblematiken med den nära inpå förvanskande historiebild av Lappland som i förslaget presenteras och med det agerande som går i strid mot befintlig lagstiftning och internationella konventioner.

Kommittédirektiv 2021:35

En ny renskötsellagstiftning – det samiska folkets rätt till renskötsel, jakt och fiske

Beslut vid regeringssammanträde den 20 maj 2021

Sammanfattning

En parlamentariskt sammansatt kommitté ska lämna ett förslag till en ny renskötsellag som ska ersätta den nuvarande rennäringslagen (1971:437). Kommittén ska även analysera det samiska folkets rätt till jakt och fiske – såväl för de sameer som i dag är medlemmar i samebyar som för dem som inte är det. I uppdraget ingår också att föreslå de ändringar i annan författning som kan krävas av hänsyn till renskötselrätten. De förslag som lämnas ska vara förenliga med Högsta domstolens slutsatser i Girjasdomen (NJA 2020 s. 3) och med Sveriges folkrättsliga förpliktelser.

Kommittén ska bland annat

- bedöma inom vilka delar av statligt ägd mark dels inom året-runtmarkerna, dels ovanför den så kallade lappmarksgränsen när renskötsel är tillåten där, som samebyar i förhållande till staten genom urminnes hävd har ensamrätt att upplåta småviltsjakt och fiske
- ta ställning till om ensamrätten till upplåtelser av jakt enbart gäller småviltsjakt eller om den gäller allt vilt
- föreslå hur samebyarna bör vara organiserade

- bedöma om en förlikningsmekanism bör inrättas för att lösa tvister mellan samebyar, markägare och andra nyttjanderättshavare till mark som har med frågor om renskötselrätt att göra
- modernisera språket och förtydliga terminologin i renskötselagstiftningen
- analysera om en rätt till jakt och fiske även tillkommer de samer som inte är medlemmar i samebyar, och vid behov föreslå författningsreglering eller andra åtgärder för att säkerställa den rätten
- föreslå de ändringar som kan krävas i annan lagstiftning om hänsyn till renskötseln.

I uppdraget ingår inte att överväga eller lämna förslag till ändringar i grundlag.

Den del av uppdraget som handlar om att utreda inom vilka delar av statligt ägd mark som samebyar har ensamrätt i förhållande till staten att upplåta småviltsjakt och fiske, och om denna ensamrätt omfattar jakt på annat vilt än småvilt, ska redovisas i ett delbetänkande senast den 21 november 2022. Uppdraget i övrigt ska slutredovisas senast den 20 maj 2025.

Renskötselrätten

Samerna har sedan urminnes tider levt i ett område som i dag sträcker sig över delar av Sverige, Norge, Finland och Ryssland. Genom att använda områden för renskötsel, jakt och fiske har samerna i Sverige genom urminnes hävd förvärvat en rätt, renskötselrätten, till sådan markanvändning. Denna rätt tillkommer enligt 1 § rennäringslagen det samiska folket och beskrivs som en rätt för den som är av samisk härkomst att enligt bestämmelserna i rennäringslagen använda mark och vatten till underhåll för sig och sina renar. När Sverige anslöt sig till EU uppmärksammades renskötselrätten som en ensamrätt för det samiska folket i traditionella samiska områden (protokoll 3 till anslutningsfördraget om det samiska folket, 11994N/PRO/03).

Renskötsel bedrivs i Sverige i stort sett i hela Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län samt delar av Dalarnas och Västernorrlands län. Renbetesmarkerna omfattar cirka en tredjedel av Sveriges yta. Områdena beskrivs i rennäringslagen.

Den nuvarande rennäringslagen

För renskötseln finns enligt rennäringslagen samebyar med samer som medlemmar. En sameby är en särskild typ av juridisk person som har likheter med en ekonomisk förening. Den mark där renskötsel får bedrivas hela året är fördelad mellan samebyarna i särskilda byområden. En sameby har till uppgift att för medlemmarnas gemensamma bästa ordna renskötseln inom byns betesområde. Samebyn företräds av en styrelse som leder renskötseln inom byn och som företräder medlemmarna utåt. Byns kostnader för renskötseln fördelas mellan renägarna efter reninnehavet.

Med renskötselrätten följer en rätt att jaga och fiska på delar av den mark där renskötsel är tillåten. Även andra nyttjanderätter som hör samman med renskötseln framgår av rennäringslagen, till exempel rätten att uppföra vissa byggnader och anläggningar som behövs för renskötseln samt att ta virke till dessa byggnader och till same-slöjd. Samebyarna och deras medlemmar får enligt 31 § rennäringslagen inte upplåta de rättigheter som ingår i renskötselrätten. Det är i stället markägaren eller, när det gäller den statliga marken ovanför odlingsgränsen eller på renbetesfjällen, länsstyrelsen som upplåter nyttjanderätt till mark.

Renskötselrätten tillkommer hela det samiska folket men får bara utövas av den som är medlem i en sameby. Samer som inte är medlemmar i samebyar jagar och fiskar på samma villkor som icke-samer.

En betydande rättsutveckling har skett

Rättsutvecklingen under de senaste femtio åren innebär att urfolket samerna numera har en starkare rätt till skydd för sin kultur än den rätt som ansågs finnas vid rennäringslagens tillkomst. Sedan år 2011 finns en särskild bestämmelse i 1 kap. 2 § sjätte stycket regeringsformen som slår fast att det samiska folkets möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv ska främjas. Bestämmelsen utgör ett så kallat målsättningsstadgande och innehåller en programförklaring för samhällsverksamhetens inriktning när det gäller stödet åt nationella minoriteter, se propositionen En reformerad grundlag (prop. 2009/10:80 s. 188–191). Genom införandet av bestämmelsen markerades tydligt det samiska folkets särställning. Främjandet av

de intressen som omnämns i bestämmelsen blev också en obligatorisk målsättning för det allmänna.

Dessutom omfattas samernas rätt att bedriva renskötsel av regeringsformens regler om egendomsskydd och näringsfrihet i 2 kap. 15 och 17 §§ regeringsformen. Av 2 kap. 15 § regeringsformen framgår bland annat att vars och ens egendom är tryggad genom att ingen kan tvingas avstå sin egendom till det allmänna eller till någon enskild genom expropriation eller något annat sådant förfogande eller tåla att det allmänna inskränker användningen av mark utom när det krävs för att tillgodose angelägna allmänna intressen. Bestämmelsen reglerar även rätten till ersättning vid expropriation eller något annat sådant förfogande och vid så kallade rådighetsinskränkningar. Rätten till egendom skyddas också genom den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen). Varje fysisk eller juridisk person ska enligt ett tilläggsprotokoll till konventionen ha rätt till respekt för sin egendom. Vidare anges att ingen får berövas sin egendom annat än i det allmännas intresse och under de förutsättningar som anges i lag och i folkrättens allmänna grundsatser, samt att dessa bestämmelser inte inskränker en stats rätt att genomföra sådan lagstiftning som staten finner nödvändig bland annat för att reglera nyttjandet av egendom i överensstämmelse med det allmännas intresse. (Artikel 1 i första tilläggsprotokollet.) Begränsningar i rätten att driva näring eller utöva yrke får enligt 2 kap. 17 § regeringsformen införas endast för att skydda angelägna allmänna intressen och aldrig enbart i syfte att ekonomiskt gynna vissa personer eller företag.

Högsta domstolen har i avgörandet Girjasdomen kommit fram till att Girjas sameby inom sitt byområde på statens mark ovanför odlingsgränsen har en ensamrätt i förhållande till staten att upplåta jakt och fiske – trots att rennäringslagen inte ger samebyn någon sådan rätt. Denna ensamrätt grundas på urminnes hävd och har uppstått för enskilda samer som verkade på området i vart fall i mitten av 1700-talet. Genom 1886 års renbeteslag och följande renbeteslagar har samernas ensamrätt till upplåtelser av jakt och fiske på området övergått till medlemmarna i Girjas sameby, som kan utöva den gemensamt i samebyn.

I Girjasdomen gör Högsta domstolen flera uttalanden om Sveriges folkrättsliga förpliktelser, bland annat att en konstaterad samisk sedvana ska beaktas vid lösandet av tvister med koppling till markrättig-

heter som berör samer. Enligt domen kan det vara nödvändigt att tillförsäkra urfolk och minoritetsgrupper fortsatt tillgång till mark som de traditionellt har brukat om det utgör en förutsättning för vidmakthållande av deras kultur.

Uppdraget att föreslå en ny moderniserad renskötellagstiftning

Efter Girjasdomen kan den nuvarande rennäringslagstiftningen inte längre anses generellt tillämplig för alla samebyar. Även före Girjasdomen fanns tillämpningssvårigheter eftersom rennäringslagen innehåller oklara eller ålderdomliga begrepp och en ofullständig reglering av bland annat skadeståndsfrågor. Det behövs därför en ny, modern och tydlig renskötellag som har en effektiv systematik och är anpassad till rättsutvecklingen. I det följande behandlas några centrala frågeställningar som bör regleras i den nya lagen.

Samebyarnas rätt att upplåta jakt och fiske inom vissa områden

I rennäringslagen finns bestämmelser som reglerar upplåtelser av nyttjanderätter i delar av renskötseområdet, bland annat en bestämmelse i 31 § om att samebyar eller deras medlemmar med visst undantag inte får upplåta de rättigheter som följer med renskötserätten. Dessa bestämmelser kan inte längre tillämpas för rätten att upplåta småviltsjakt och fiske i Girjas samebys byområde efter Högsta domstolens avgörande i Girjasdomen. Avgörandet innehåller uttalanden av betydelse även för andra geografiska områden. Det finns ett behov av att utreda inom vilka delar av statligt ägd mark dels inom åretruntmarkerna, dels ovanför lappmarksgränsen när renskötelse är tillåten där, som samebyar i förhållande till staten har ensamrätt att upplåta jakt och fiske på grund av att samer genom urminnes hävd har förvärvat jakträtt och fiskerätt där. (Med statligt ägd mark avses här sådan mark som står under statens omedelbara disposition.)

Avgifter som tas ut för upplåtelser av nyttjanderätter på vissa delar av statens mark inom renskötseområdet tillfaller Samefonden och den sameby som berörs av upplåtelsen (34 § rennäringslagen). Samefonden är en fond vars ändamål är att främja och stödja rennäringen, samisk kultur och samiska organisationer. För upplåtelser på de delar av statens mark där samebyarna har ensamrätt att göra upp-

låtelse bör bestämmelsen om fördelning av avgifter till Samefonden ändras. Det behövs också en analys av hur Samefondens minskade intäkter påverkar fondens roll och förutsättningarna för dess arbete.

Kommittén ska därför i ett delbetänkande

- bedöma inom vilka delar av statligt ägd mark dels inom åretruntmarkerna, dels ovanför lappmarksgränsen när renskötsel är tillåten där, som samebyar i förhållande till staten genom urminnes hävd har ensamrätt att upplåta småviltsjakt och fiske
- analysera vilken rätt till upplåtelser av jakt och fiske som tillkommer samebyarna på de delar av deras byområden som ligger inom statligt ägd mark dels inom åretruntmarkerna, dels ovanför lappmarksgränsen när renskötsel är tillåten där, om någon ensamrätt till upplåtelser genom urminnes hävd inte kan konstateras i området
- ta ställning till om ensamrätten till upplåtelser av jakt enbart gäller småviltsjakt eller om den gäller allt vilt
- analysera vad ensamrätten till upplåtelser av jakt och fiske får för konsekvenser för statens avtal om nyttjanderättsupplåtelser inom områdena
- bedöma vad samebyarnas ensamrätt till upplåtelser av jakt och fiske får för betydelse för Samefondens intäkter och arbete
- lämna förslag till en reglering av upplåtelsebestämmelserna i rennäringslagen som ska kunna gälla tillfälligt till dess att en ny permanent reglering finns på plats.

Har samebyar rätt att upplåta jakt och fiske på mark som ägs av statliga bolag?

Högsta domstolens slutsatser i Girjasdomen kan ha betydelse även på mark som ägs av de statliga bolagen, till exempel Sveaskog. På den mark som staten äger genom bolag dels inom åretruntmarkerna, dels ovanför lappmarksgränsen när renskötsel är tillåten där, behöver kommittén undersöka om samebyarna har rätt till upplåtelser av jakt och fiske. För det fall kommittén kommer fram till att samebyarna kan ha en sådan rätt behövs en analys av vad den rätten kan innehålla, var den kan gälla och vad den kan innebära för bolagens verksamhet

inklusive mark- och nyttjanderättsupplåtelser samt tillståndsprövar. Det behövs även en analys av på vilket sätt sådana rättigheter lämpligen kan återföras till samebyarna, där även de statliga bolagens verksamhet och intressen beaktas.

Kommittén ska därför

- med utgångspunkt i Högsta domstolens slutsatser i Girjasdomen analysera om samebyar på grund av urminnes hävd har rätt till upplåtelser av jakt och fiske på sådan mark som staten äger genom bolag dels inom åretruntmarkerna, dels ovanför lappmarksgränsen när renskötsel är tillåten där
- klargöra var samebyarna i så fall kan ha rätt till upplåtelser och vad rättigheterna omfattar
- om samebyarna kan ha några sådana rättigheter, utreda förutsättningarna för hur de lämpligen ska kunna återföras till samebyarna.

Hur ska samebyarna organiseras?

Renskötselrätten grundas på urminnes hävd och tillkommer det samiska folket. Den får med nuvarande lagstiftning endast utövas av samer som är medlemmar i samebyar. En sameby är en särskild typ av juridisk person som fått rättskapacitet genom 1971 års rennäringslag. Rennäringslagens regler om samebyar har kritiserats för att ha en splittrande effekt bland samer. Det har ifrågasatts om regelverket om medlemskap i samebyar är förenligt med regeringsformens och Europakonventionens bestämmelser om skydd för egendom. Även i förhållande till regeringsformens bestämmelser om näringsfrihet och om samisk kultur har regleringen kritiserats. Skäl för kritiken har bland annat varit att utövandet av renskötselrätten har knutits till medlemskap i en association, där medlemmarna har möjlighet att påverka vilka andra samer som ska kunna utöva rättigheten. Det behövs därför en analys av hur rennäringslagens regler för medlemskap i samebyar förhåller sig till regeringsformens och Europakonventionens rättighetsreglering.

Även de bestämmelser i rennäringslagen som gäller samebyarnas organisation och beslutsfattande i övrigt bör ses över. Exempelvis är samebyar enligt 9 § rennäringslagen förbjudna att bedriva annan ekonomisk verksamhet än renskötsel. Denna bestämmelse bör an-

passas till de regler för upplåtelse av nyttjanderätter som kommittén kan komma att föreslå. Vidare har bestämmelsen i 40 § om fördelningen av kostnader för renskötseln kritiserats för att vara otydlig i fråga om vilka kostnader som avses och hur dessa kostnader får fördelas mellan bymedlemmarna. Dessutom saknar rennäringslagen regler om hur en sameby kan upplösas, delas eller fusioneras. Det bör utredas om sådana regler vore lämpliga, hur ett sådant regelverk kan se ut och vad som i så fall händer med samebyns rättigheter och skyldigheter.

Regeringen har denna dag lämnat ett uppdrag till Sametinget att i nära dialog med samebyarna analysera frågorna om hur samebyarnas interna organisation, beslutsfattande och regler för medlemskap bör se ut. Sametinget ska redovisa sina slutsatser den 21 november 2022. Kommitténs utredning av samebyarnas organisation, beslutsfattande och frågor om medlemskap ska utgå från det underlag som Sametinget redovisar inom ramen för regeringsuppdraget.

Kommittén ska därför

- analysera hur rennäringslagens regler för medlemskap i samebyar förhåller sig till regeringsformens och Europakonventionens rättighetsreglering
- föreslå hur samebyarnas organisation ska se ut i fråga om exempelvis ändamål, relationen mellan styrelse, bystämma och enskilda medlemmar, medlemmars rösträtt samt samebyars och medlemmars rättigheter och skyldigheter, inklusive medlemmars kostnadsansvar för renskötseln
- ta ställning till om samer som bedriver andra samiska näringar än renskötsel eller har annan anknytning till samebyarnas byområden ska kunna vara medlemmar i samebyar och bedöma hur de befintliga medlemmarna i så fall påverkas
- även i övrigt lämna förslag på hur reglerna om medlemskap i samebyar kan förtydligas
- undersöka på vilka sätt en sameby bör kunna delas, fusioneras eller upphöra att existera och hur den i så fall ska avvecklas
- lämna nödvändiga författningsförslag.

En lämplig ansvarsfördelning

Enligt rennäringslagen bestämmer länsstyrelsen det högsta antal renar som varje sameby får hålla på bete inom byns betesområde, och länsstyrelsen kan också besluta om inskränkning av betesrätten (15 §). Länsstyrelsen kan även fatta andra beslut, exempelvis förordna om förlängd betestid, fastställa flyttningsvägars sträckning och förelägga om renräkning (4, 24 och 66 §§). När det gäller indelning i samebyars byområden är det Sametinget som fattar beslut (7 §). Sametinget kan också bland annat bevilja medlemskap för en sökande som vägrats inträde i en sameby, pröva om en samebys stadgar tillkommit i rätt ordning och förordna en syssloman att ta hand om en samebys angelägenheter (12, 39 och 50 §§). I vissa frågor är Sametinget överprövande instans medan länsstyrelsen är det i andra (97 §).

Denna fördelning av ansvaret för olika uppgifter har lett till synpunkter från bland andra Sametinget och flera länsstyrelser. Ansvarsfördelningen anses vara otydlig eller olämplig i vissa delar. Som exempel anser Sametinget att det verkar saknas behov av reglering i vissa delar, och att Sametinget i stället för länsstyrelserna ska kunna förelägga samebyar vid vite att upprätta och fastställa renlängd.

Kommittén ska därför

- klargöra ansvarsfördelningen av olika uppgifter i rennäringslagen
- ta ställning till vilka uppgifter som behöver regleras i lag
- vid behov föreslå en ändrad fördelning av ansvaret mellan länsstyrelser, samebyar och Sametinget samt övriga författningsändringar.

Upphörande av och intrång i renskötselrätten

När mark som används för renskötsel behövs för vissa samhällsviktiga ändamål kan regeringen bestämma att renskötselrätten på den marken ska upphävas helt eller delvis (26 § rennäringslagen). Om upphävande av renskötselrätt medför skada utgår ersättning, som tillfaller Samefonden och den sameby som berörs av upphävandet.

Enligt 30 § första stycket rennäringslagen får den som äger eller använder mark på åretruntmarkerna inte utföra åtgärder som innebär avsevärd olägenhet för renskötseln annat än under vissa förutsättningar. Detta innebär att åtgärder som inte innebär någon avsevärd

olägenhet är tillåtna och får ske för vilka ändamål som helst. I 32 § regleras på liknande vis att nyttjanderätter på vissa delar av statens mark får upplåtas endast om det kan ske utan avsevärd olägenhet för renskötseln. Det har ifrågasatts om dessa bestämmelser är förenliga med att det numera, till skillnad från vid rennäringslagens tillkomst, står klart att renskötselrätten är en grundlagsskyddad bruksrätt av civilrättsligt slag.

Av förarbetena till rennäringslagen framgår att en sameby eller någon annan som lider skada av åtgärder som medför olägenheter för renskötseln kan vara berättigad till skadestånd, även om det inte rör sig om någon avsevärd olägenhet (prop. 1992/93:32 s. 98 och 107 f., jfr prop. 1971:51 s. 130).

Det behövs en analys av under vilka förutsättningar en åtgärd som medför en olägenhet för renskötseln är tillåten och när en sådan åtgärd kan innebära en skadeståndsskyldighet för en fastighetsägare eller nyttjanderättshavare. Kommittén bör föreslå en tydlig reglering. Det kan också finnas anledning att överväga om skadestandsreglerna bör kompletteras med föreskrifter om inbördes skyldigheter. Regleringen behöver ta hänsyn till markägare och övriga rättighets-havare inom renskötselområdet som också har en grundlagsskyddad rätt till sin egendom, och andra näringars rätt till skydd från begränsningar i deras näringsfrihet. Regleringen behöver även i fortsättningen vara ändamålsenlig i förhållande till sådana planerings- och tillståndsprocesser som avses i 30 § andra stycket för att undvika dubbla prövningar av sådana frågor.

Kommittén ska därför

- analysera regleringen i rennäringslagen om intrång i renskötselrätten och bedöma om den är förenlig med grundlagens och Europakonventionens rättighetsreglering, och vid behov föreslå en ny reglering
- redovisa vad som gäller i fråga om när det kan finnas en skadeståndsskyldighet vid intrång i renskötselrätten och föreslå bestämmelser som klargör det
- ta ställning till hur ersättning ska bestämmas vid upphörande av eller intrång i renskötselrätten och huruvida den ska fördelas mellan samebyar och Samefonden

- bedöma vad de föreslagna åtgärderna får för betydelse för Samefondens intäkter och arbete.

En förlikningsmekanism för frågor om renskötsel och nyttjande av mark och vatten i renskötselområdet

Det kan uppstå konflikter som hör samman med renskötseln eftersom det kan finnas flera markanvändare som använder marken intensivt och på kort avstånd från varandra. Det kan till exempel handla om tvister mellan samebyar och markägare eller andra enskilda rättighetshavare om hur och var renskötseln bedrivs, eller tvister inom eller mellan samebyarna. I de delar av renskötselområdet där det samiska folket inte har ensamrätt att upplåta jakt och fiske kan det uppstå konflikter om hur jakten och fisket ska bedrivas. I Norge finns en särskild myndighet, Finnmarkskommissionen, som bland annat har till uppdrag att medla mellan olika rättighetshavare i området Finnmarken där renskötsel bedrivs. Det bör övervägas om en liknande medlings- eller förlikningsmekanism, exempelvis i form av en särskild nämnd, bör inrättas i Sverige för att lösa tvister med anknytning till renskötselrättens utövande. Om kommittén kommer fram till att en förlikningsmekanism bör inrättas ska kommittén också lämna förslag på hur den ska vara utformad, vilka uppgifter den ska ha och om den ska kunna meddela överklagbara beslut eller endast ha en rådgivande funktion. Kommitténs förslag ska utgå från den svenska förvaltningsmodellen och regeringens förvaltningspolitiska inriktning (prop. 2020/21:1 utg.omr. 2 avsnitt 4.5).

Kommittén ska därför

- bedöma om det bör inrättas en förlikningsmekanism för att lösa tvister som uppstår med anledning av renskötselrättens utövande
- om en sådan förlikningsmekanism bedöms som lämplig, lämna förslag på hur den kan vara utformad och vilka uppgifter den kan ha
- vid behov föreslå författningsreglering.

Övriga delar av rennäringslagstiftningen

Även de delar i rennäringslagstiftningen som inte nämns särskilt ovan behöver ses över. Till exempel innehåller rennäringslagen bestämmelser om andra nyttjanderätter som hör till renskötselrättens utövande, som rättigheter att uppföra byggnader eller att ta virke för vissa ändamål. Det behöver utredas om samebyarnas rätt att göra upplåtelse på statligt ägd mark dels inom åretruntmarkerna, dels ovanför lappmarksgränsen när renskötsel är tillåten där, även gäller sådana nyttjanderätter.

Kommittén ska därför

- utreda om samebyarnas rätt att göra upplåtelse på statligt ägd mark dels inom åretruntmarkerna, dels ovanför lappmarksgränsen när renskötsel är tillåten där, gäller andra nyttjanderätter än jakt och fiske, och i så fall vilka
- se över övriga bestämmelser i rennäringslagen och rennäringsförordningen (1993:384)
- lämna de författningsförslag som behövs.

Det behövs en tydlig renskötsellagstiftning

En ny lagstiftning bör göras tydligare och mer lättläst och ha en mer ändamålsenlig struktur. De termer som används för att beskriva renskötselrätten och renskötselområdet bör definieras på ett tydligt sätt och så långt som möjligt förenklas.

Kommittén ska därför

- i sitt förslag till ny renskötsellagstiftning utforma de termer och uttryck som används för att beskriva renskötselrätten och renskötselområdet på ett så enkelt och lättillgängligt sätt som möjligt
- lämna förslag på författningsändringar som innebär en modernisering av renskötsellagstiftningen.

Uppdraget att analysera om en rätt till jakt och fiske tillkommer samer som inte är medlemmar i samebyar

Jakt och fiske är en viktig del av samisk kultur, även för samer som inte är medlemmar i samebyar. Staten ska främja hela det samiska folkets möjlighet att behålla och utveckla sin kultur. Rättigheterna till jakt och fiske har dock knutits till renskötselrätten, som enligt lagstiftningen utövas genom medlemskap i samebyar. När det gäller de delar av renskötselområdet där kommittén kommer fram till att samebyarna har ensamrätt i förhållande till staten att upplåta rätt till jakt och fiske uppstår frågan om vilken rätt de samer som inte är samebymedlemmar kan ha att jaga och fiska och hur den eventuella rätten i så fall ska säkerställas. I detta avseende får det betydelse vad kommittén kommer fram till i fråga om regler för medlemskap i samebyar.

Kommittén bör även analysera de andra nyttjanderätter som hör ihop med renskötselrätten och som i dag endast kan utövas genom medlemskap i en sameby, till exempel rätten att ta slöjdvirke för sameslöjd och rätten att bygga kåtor eller andra byggnader. Det behövs ett ställningstagande till om och i så fall på vilket sätt dessa rättigheter ska kunna utövas av samer som i dag inte är medlemmar i samebyar.

Kommittén ska därför

- ta ställning till vilken rätt till jakt och fiske som kan tillkomma de samer som inte är medlemmar i samebyar
- bedöma om de övriga nyttjanderätter som hör till renskötselrätten kan tillkomma samer som inte är medlemmar i samebyar
- vid behov föreslå författningsreglering – antingen som en del i förslaget till ny renskötsellag eller i en separat lag – eller andra åtgärder som tillgodoser hela det samiska folkets rättigheter i dessa avseenden.

Uppdraget att föreslå ändringar i andra lagar

Av regeringsformens målsättningsstadgande i 1 kap. 2 § regeringsformen framgår att staten ska främja det samiska folkets möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv. Högsta

domstolen uttalar i Girjasdomen att målsättningsstadgandet inte ger upphov till några rättigheter för enskilda men att det ändå kan få viss materiell betydelse vid sådan rättstillämpning där det är fråga om att väga olika faktorer mot varandra, och att samernas intresse av att kunna vidmakthålla sin kultur, däribland renskötseln, vid en sådan avvägning ska tillmätas särskild vikt.

Markägare, samebyar och andra som brukar marken inom renskötselområdet grundar sitt bruk på olika rättigheter till marken och har ibland kolliderande intressen. Det finns därför bestämmelser som syftar till att skydda renskötseln och delar av renskötselområdet i andra lagar än rennäringslagen, till exempel i miljöbalken. Markägares rätt till jakt och fiske, samt skyldighet att bedriva viltvård och fiskevård, framgår av jakt- och fiskelagstiftningen.

Bestämmelser om hänsyn till renskötseln

Som exempel på bestämmelser i annan lagstiftning som syftar till att skydda rennäringens bedrivande kan nämnas bestämmelsen i miljöbalken om att mark- och vattenområden som har betydelse för rennäringen så långt som möjligt ska skyddas mot åtgärder som påtagligt kan försvåra dess bedrivande (3 kap. 5 §). Vidare finns bestämmelser i skogsvårdslagen (1979:429) om hänsyn till renskötseln vid avverkning på åretruntmarkerna (13 b och 14 §§). I minerallagen (1991:45) framhålls att renskötselrätten är en sådan särskild rätt till fastighet som medför en rätt att exempelvis yttra sig över arbetsplaner över undersökningsarbete (3 kap. 5 c § och 17 kap. 1 §).

Det förslag till ny renskötsellag som kommittén lämnar kan leda till att det behövs ändringar i annan lagstiftning som berör renskötseln om lagen föreslås innehålla ändrade regler om skydd mot intrång i renskötselrätten eller ändrade begrepp för att beskriva renskötseln och renskötselområdet. Kommittén ska föreslå sådana ändringar. De förslag som lämnas måste ta hänsyn till nuvarande system för hushållning med mark- och vattenområden. Inom ramen för arbetet i de här delarna behöver kommittén analysera andra rättighetshavares intressen och hur avvägningar kan ske när dessa intressen kolliderar med renskötselrätten.

Kommittén ska därför

- identifiera vilka andra författningar som innehåller bestämmelser om hänsyn till renskötsel
- föreslå de författningsändringar som behövs om den nya lagen innehåller ett förändrat regelverk om skydd mot intrång i renskötselrätten eller ändrade begrepp för att beskriva renskötseln och renskötselområdet.

*Jakt, fiske och viltvård där samer har ensamrätt
att upplåta jakt och fiske*

Enligt 10 § jaktlagen (1987:259) har fastighetsägaren som huvudregel jakträtten på den mark som hör till fastigheten. I jakträtten ingår rätten att tillgodogöra sig vilt som omhändertas, påträffas dött eller dödas i något annat sammanhang än vid jakt. I viltvården ingår att genom särskilda åtgärder sörja för att viltet får skydd och stöd och att anpassa jakten efter tillgången på vilt (4 §). För att åtgärderna utförs och anpassningen sker svarar markägaren och jakträttshavaren. I jaktlagstiftningen har det hittills inte gjorts skillnad på olika rättigheter till jakt efter olika slag av vilt. Det görs till exempel ingen skillnad på jakträtt efter småvilt och övrigt vilt. För fiske gäller enligt 9 § fiskelagen (1993:787) att fisket i enskilda vatten som huvudregel tillhör fastighetsägaren. Det finns ett behov av att se över jaktlagen, fiskelagen och tillhörande förordningar med anledning av Högsta domstolens slutsatser i Girjasdomen. Genom domen förklaras staten sakna rätt till jakt efter småvilt och till fiske på statens mark ovanför odlingsgränsen i Girjas samebys byområde. Detta innebär att bestämmelserna om fastighetsägares jakt- och fiskerätt inte kan tillämpas när det gäller de områden där kommittén kommer fram till att det samiska folket har ensamrätt att upplåta jakt och fiske. Det finns också en bestämmelse i 9 kap. 34 a § jordabalken som reglerar jordägares ansvar för viltskador på jordbruksarrendators egendom. Kommittén bör undersöka vilka följder statens förlorade jakträtt får för det ansvar för viltskador som staten har i egenskap av markägare. I lagen om viltvårdsområden (2000:592) och lagen om fiskevårdsområden (1981:533) finns bestämmelser om att länsstyrelsen kan besluta om att mark eller vatten ska ingå i sådana områden för att främja en samordning av jakten eller fisket och åtgärder till skydd

och stöd för viltet eller fisket (1 § respektive lag). Sådana områden får inte införas inom vissa delar av renskötselområdet där samebyarna har rätt till jakt och fiske (2 § respektive lag). Syftet med att de områdena har varit undantagna från jakt- och fiskevårdsområdena har varit att länsstyrelsen där ska ha tillsyn över att vissa villkor för att skydda samernas jakt och fiske är uppfyllda för att rätt till jakt eller fiske ska kunna upplåtas. När det gäller de delar av renskötselområdet där samebyarna har en ensamrätt att upplåta jakt och fiske kan därför dessa bestämmelser behöva ändras. Det behöver utredas om marken och vattnet där samebyar har ensamrätt att upplåta jakt eller fiske också ska kunna ingå i viltvårds- eller fiskevårdsområden.

Som ovan nämnts ska kommittén i ett delbetänkande redovisa om samernas ensamrätt till upplåtelser av rätt till jakt avser endast småviltsjakt eller allt vilt. Mot bakgrund av kommitténs slutsatser i den delen kan det finnas behov av att ta ställning till om jakträtten ska kunna avse enbart en viss typ av vilt.

Kommittén ska därför

- föreslå nödvändiga ändringar i jakt- och fiskelagstiftningen när det gäller de områden där samebyar har ensamrätt till jakt och fiske
- klargöra vilka följder statens förlorade jakträtt i vissa områden ovanför odlingsgränsen, och eventuellt på andra delar av åretruntmarkerna, innebär för den skyldighet att bedriva viltvård som staten har i egenskap av markägare i dessa områden och för den ersättningskyldighet som staten kan ha gentemot jordbruksarrendatorer för viltskador i dessa områden
- klargöra vilka följder statens förlorade fiskerätt får för fiskevården i de vatten där ensamrätten gäller
- ta ställning till om jakträtten ska kunna avse enbart vissa slag av vilt.

Dubbelregistrering av älgjakt

Inom delar av renskötselområdet tillämpas så kallad dubbelregistrering av älgjakt, vilket ibland leder till konflikter mellan markägare och samebyar. Jaktmarker där en markägare vill jaga älg ska registreras som älgjaksområden hos länsstyrelsen. Samma jaktmarker kan även registreras som älgjaksområden för en samebys medlemmar, vilket innebär att älgjakt då kan bedrivas av två olika jaktlag på samma

område med varsin tilldelning av älg från länsstyrelsen. Förutom att skapa konflikter riskerar systemet att försvåra en planerad förvaltning av naturresursen älg inom renskötselområdet. Riksdagen har tillkännagett att regeringen bör se över den dubbla jakträtt som förekommer inom vissa delar av renbetesområdet och återkomma till riksdagen med ett förslag i frågan (bet. 2015/16:MJU19 punkt 4, rskr. 2015/16:227, bet. 2014/15:MJU9 punkt 1, rskr. 2014/15:154, bet. 2010/11:MJU6 punkt 2, rskr. 2010/11:49 och bet. 1999/2000: MJU17, rskr. 1999/2000:253).

Kommittén ska därför

- analysera de kolliderande rättigheterna mellan samernas och enskilda markägares egendomsskyddade jakträtt
- klargöra hur rennäringslagen förhåller sig till jaktlagstiftningen i det här avseendet
- föreslå åtgärder som kan lösa intresse motsättningar och samtidigt ge förutsättningar för en hållbar älgjakt.

Konsekvensbeskrivningar

Kommittén ska beskriva konsekvenserna av sina förslag och redogöra för kostnads- och intäktsberäkningar samt förslag på finansiering vid kostnadsökningar eller intäktsminskningar för staten, kommuner och regioner. De konsekvenser förslagen får ur ett jämställdhetsperspektiv ska utvärderas. En redogörelse för förslagets konsekvenser utifrån Sveriges internationella konventionsåtaganden om mänskliga rättigheter ska göras. Förslagets konsekvenser för äganderätt och andra nyttjanderätter till mark samt för andra näringsars bedrivande ska också analyseras och beskrivas, samt vad sådana konsekvenser kan få för följdverkningar för samhällsutvecklingen i övrigt. Kommittén ska då ta hänsyn till de mål som har ställts upp av riksdagen för dessa näringsars bedrivande.

Arbetets bedrivande och redovisning av uppdraget

Kommittén ska vara sammansatt med ledamöter som företräder de olika partier som har representation i riksdagen.

Kommittén ska under arbetet redogöra för och beakta de skyldigheter som Sverige har enligt allmänna folkrättsliga principer och överenskommelser, se till exempel FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter (ICCPR), FN:s konvention om avskaffande av alla former av rasdiskriminering (ICERD), FN:s konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (ICESCR) och FN:s deklaration om urfolkens rättigheter (UNDRIP). Dessutom ska kommittén redogöra för och beakta relevanta EU-rättsliga bestämmelser som till exempel principen om fri rörlighet för tjänster och icke-diskriminering. Redogörelserna om folkrätt ska göras i arbetets inledande skede. Kommittén ska se till att de förslag som lämnas är förenliga med Sveriges folkrättsliga och EU-rättsliga förpliktelser.

Kommittén ska vidare beakta riksdagens miljö- och klimatmål, näringslivets konkurrenskraft och de globala målen för hållbar utveckling. Vid utformandet av förslag till ny reglering som kan påverka andra näringar bör kommittén så långt som möjligt förvissa sig om att investeringsklimatet och möjligheter till regional utveckling, internationell konkurrenskraft och tillväxt inte försämras. Kommitténs uppdrag ska bedrivas utåtriktat och i dialog med Sametinget, Svenska Samernas Riksförbund, berörda myndigheter, kommuner, regioner, näringslivet och övriga intressenter. Kommittén ska hålla sig informerad om och beakta relevant forskning och arbete som pågår inom Regeringskansliet. I den utsträckning kommittén lämnar förslag som påverkar gällande rätt ska fullständiga författningsförslag lämnas. I uppdraget ingår inte att överväga eller lämna förslag till ändringar av grundlag.

Regeringen har, som ovan nämnts, denna dag lämnat ett uppdrag till Sametinget att i nära dialog med samebyarna analysera frågorna om hur samebyarnas interna organisation, beslutsfattande och regler för medlemskap bör se ut. Sametinget ska redovisa sina slutsatser den 21 november 2022. Kommittén ska i sitt arbete utgå från de slutsatser som Sametinget drar inom ramen för sitt regeringsuppdrag och även under utredningsarbetet ha en löpande dialog med Sametinget om hur arbetet fortskrider.

Redovisningen av var inom statligt ägd mark dels inom åretruntmarkerna, dels ovanför den så kallade lappmarksgränsen när renskötsel är tillåten där, som samebyarna har ensamrätt att upplåta jakt och fiske, vad den ensamrätten innebär, vad ensamrätten får för betydelse för Samefondens intäkter och arbete, analysen av vad som gäller på sådana delar av de områdena där det inte finns en ensamrätt till upplåtelser, samt författningsförslag som avser upplåtelser av jakt och fiske i rennäringslagen ska lämnas i ett delbetänkande senast den 21 november 2022. Det innebär att kommittén i delbetänkandet ska lämna förslag till en reglering av upplåtelsebestämmelserna i rennäringslagen som ska kunna gälla tillfälligt till dess att en ny permanent reglering finns på plats. Uppdraget i övrigt ska slutredovisas senast den 20 maj 2025.

(Näringsdepartementet)

Kommittédirektiv 2022:58

Tilläggsdirektiv till Renmarkskommittén (N 2021:02)

Beslut vid regeringssammanträde den 16 juni 2022

Utvidgning och förlängd tid för uppdraget

Regeringen beslutade den 20 maj 2021 kommittédirektiv om en ny renskötsellagstiftning – det samiska folkets rätt till renskötsel, jakt och fiske (dir. 2021:35). Enligt direktiven ska en parlamentariskt sammansatt kommitté lämna ett förslag till en ny renskötsellag som ska ersätta den nuvarande rennäringslagen (1971:437). Kommittén ska bl.a. även analysera det samiska folkets rätt till jakt och fiske såväl för de samer som i dag är medlemmar i samebyar som för dem som inte är det. Riksdagen har tillkännagett för regeringen det som utskottet anför om att komplettera kommittédirektiven för Renmarkskommittén (bet. 2020/21:MJU22 punkt 20, rskr. 2020/21:410).

Utöver vad som följer av de tidigare direktiven ska kommittén under sitt arbete bl.a.

- ta hänsyn, förutom till samernas rättigheter, även till den övriga lokalbefolkningens, däribland den nationella minoriteten torne-dalingar, och övriga invånares kultur, traditioner, intressen och behov av att kunna jaga och fiska samt till annan näringsverksamhet såsom skogsbruk och turism,
- föreslå en ändamålsenlig beslutsordning för ärenden om försäljning av mark som står under statens omedelbara disposition ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen samt på vilka grunder eventuella upplåtelse och försäljning av sådan mark ska ske.

Enligt de ursprungliga direktiven skulle den del av uppdraget som handlar om att utreda inom vilka delar av statligt ägd mark som samebyar har ensamrätt i förhållande till staten att upplåta småviltsjakt och fiske, och om denna ensamrätt omfattar jakt på annat vilt än småvilt, redovisas i ett delbetänkande senast den 21 november 2022. Utredningstiden i denna del förlängs. Deluppdraget ska i stället redovisas senast den 31 augusti 2023. Utredningstiden i övrigt ligger fast. Uppdraget ska alltså slutredovisas senast den 20 maj 2025.

Uppdraget att ta ytterligare hänsyn till övriga intressen

Kommittén ska enligt de ursprungliga direktiven bl.a. bedöma inom vilka delar av statligt ägd mark dels inom åretruntmarkerna, dels ovanför lappmarksgränsen när renskötsel är tillåten där, som samebyar i förhållande till staten genom urminnes hävd har ensamrätt att upplåta småviltsjakt och fiske. Kommittén ska dessutom analysera om en rätt till jakt och fiske även tillkommer de samer som inte är medlemmar i samebyar, och vid behov föreslå författningsreglering eller andra åtgärder för att säkerställa den rätten. I uppdraget ingår också att föreslå de ändringar i annan författning som kan krävas av hänsyn till renskötselrätten. Förslagets konsekvenser för bl.a. äganderätt och andra nyttjanderätter till mark samt för andra näringars bedrivande ska analyseras och beskrivas, samt vad sådana konsekvenser kan få för följdverkningar för samhällsutvecklingen i övrigt. Kommittén ska under arbetet beakta bl.a. näringslivets konkurrenskraft och bör, vid utformande av förslag till ny reglering som kan påverka andra näringar, så långt det är möjligt förvissa sig om att investeringsklimatet och möjligheter till regional utveckling, internationell konkurrenskraft och tillväxt inte försämras. Uppdraget ska vidare bedrivas utåt-riktat och i dialog med Sametinget, Svenska Samernas Riksförbund, berörda myndigheter, kommuner, regioner, näringslivet och övriga intressenter.

Riksdagen har i ett tillkännagivande anfört bl.a. följande. Det behövs en inkluderande dialog där hänsyn tas både till samers rätt och till lokalbefolkningens och övriga i Sverige boendes rätt till småviltsjakt och fiske. Möjligheten för övriga jägare i Sverige som önskar åka till fjällen för att bl.a. jaga ripa borde vara en del av utredningens arbete. Direktiven borde också i större grad beakta annan närings-

verksamhet såsom skogsbruk och turism. Lokalbefolkningen samt övriga boende i Sverige som också jagat och fiskat på dessa marker i generationer nämns inte ens i direktiven och inte heller de organisationer som samlar jägare. Direktiven som de ser ut i dag ökar snarare de spänningar som finns än minskar dem. Riksdagen vill därför att direktiven kompletteras med att förslag ska tas fram som tar hänsyn till samers rätt men också beaktar lokalbefolkningens och övriga svenskers tradition, intresse och behov av att jaga och fiska på det sätt som skett under lång tid, och att detta sker i en inkluderande dialog med berörda parter för att hitta en hållbar väg framåt (bet. 2020/21: MJU22 punkt 20, rskr. 2020/21:410).

Kommittédirektiven bör kompletteras på det sätt som riksdagen tillkännagett.

Kommittén ska därför

- under sitt arbete med att ta fram sina förslag ta hänsyn, förutom till samernas rättigheter, även till den övriga lokalbefolkningens, däribland den nationella minoriteten tornedalingar, och övriga invånares kultur, traditioner, intressen och behov av att kunna jaga och fiska samt till annan näringsverksamhet såsom skogsbruk och turism, och
- lämna nödvändiga författningsförslag eller förslag till andra åtgärder som kan motiveras av tilläggsdirektiven.

Uppdraget att föreslå en beslutsordning för ärenden om försäljning av mark som står under statens omedelbara disposition ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen

Enligt 1 § rennäringsförordningen (1993:384) prövar regeringen frågor om försäljning av statens mark ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen. Frågor om friköp av fjällägenheter eller del av dessa samt om nedläggning av en fjällägenhet prövas dock av Statens jordbruksverk.

Ett förslag om ändring av beslutsordningen för ärenden om försäljning av mark som står under statens omedelbara disposition ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen redovisades i en promemoria som upprättats inom Regeringskansliet (N2020/01325). I promemorian föreslås att den prövning som regeringen gör i dag innan staten säljer mark ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen ska

flyttas från regeringen till Statens fastighetsverk. De principer som har legat till grund för regeringens prövning och som har fastslagits i framför allt tre budgetpropositioner föreslås i promemorian fortsatt gälla för Statens fastighetsverk. Detta gäller både försäljning av mark som ingår i en fjällägenhet och för övrig mark. I promemorian föreslås även att principerna ska komma till uttryck i en ny förordning. Det bedöms därtill att det är lämpligt att förordningsmotiv tas fram i samband med att en ny förordning beslutas.

Under remitteringen av promemorian ifrågasattes tidpunkten för att ändra nuvarande ordning med hänsyn till att rennäringslagstiftningen ses över av Renmarkskommittén. Synpunkter i sak, t.ex. på promemorians konsekvensanalys, lämnades också. Frågorna behöver därför utredas vidare. Kommitténs utredning i denna del ska utgå från den nämnda promemorian och ta hänsyn till remissvaren som lämnats med anledning av den.

Kommittén ska därför

- föreslå en ändamålsenlig beslutsordning för ärenden om försäljning av mark som står under statens omedelbara disposition ovan odlingsgränsen och på renbetesfjällen,
- föreslå de grunder på vilka eventuella upplåtelser och försäljning av mark som står under statens omedelbara disposition ovan odlingsgränsen och på renbetesfjällen ska ske med beaktande av att eventuella beslut om försäljningar ska ske med restriktivitet, och
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Redovisning av uppdraget

Utredningstiden för den del av uppdraget som handlar om att utreda inom vilka delar av statligt ägd mark som samebyar har ensamrätt i förhållande till staten att upplåta småviltsjakt och fiske, och om denna ensamrätt omfattar jakt på annat vilt än småvilt, förlängs. Deluppdraget ska i stället redovisas senast den 31 augusti 2023. Utredningstiden i övrigt ligger fast. Uppdraget ska alltså slutredovisas senast den 20 maj 2025.

(Näringsdepartementet)

Skiss på reglering för upplåtelse av småviltsjakt och fiske på berörd mark

Kommittén har på grund av de överväganden som redovisats i kapitel 15 kommit fram till att staten fortsatt bör upplåta småviltsjakt och fiske på mark under statens omedelbara disposition (här används de kortare uttrycken statlig mark eller statens mark) till dess att en permanent reglering finns på plats. Statens befogenhet att upplåta kan dock inte gälla ens tillfälligt när en sameby har bättre rätt. En tillfällig reglering måste därför göra undantag för sådana situationer. Bättre rätt fastställs av domstol genom en dom som fått laga kraft.

Arbetet med att lämna ett förslag till permanent reglering fortgår. Kommittén har ansett att delbetänkandet bör utvisa vilken inriktning det fortsatta arbetet är tänkt att få, om de grundläggande förutsättningarna för inriktningen står sig. Konturerna kring inriktningen bör vara tillräckligt konkreta för att medge en meningsfull diskussion bland berörda och intresserade.

Kommittén hoppas att ur diskussionen kunna få del av synpunkter och praktiska erfarenheter för att bättre kunna värdera hur en reglering efter den tentativt valda inriktningen skulle kunna fungera.

Det ska betonas att inriktningen går tillbaka på ett bedömt rättsläge. Bedömningarna redovisas i kapitel 10. Rättsområdet är komplext, vilket gör att en bred diskussion ter sig särskilt påkallad. Skulle en diskussion eller en rättsutveckling runt det fortsatta arbetet leda till att de rättsliga bedömningarna behöver omvärderas får det naturligtvis betydelse för kommitténs slutliga överväganden.

Presentationen av övervägandena är disponerad så att skälen för inriktningen redovisas först. Därefter prövas hur en författningstext skulle kunna se ut för att ge konkretion åt tankegångarna. Den närmare

innehörden av den tentativa författningstexten utvecklas i en skiss till motivtext.

Skäl för valet av inriktning på det fortsatta arbetet

Girjasdomen innebär att Girjas sameby har en civilrättsligt skyddad rätt att upplåta småviltsjakt och fiske på de delar av samebyns område ovanför odlingsgränsen som står under statens omedelbara disposition.

När det gäller övriga delar av lappmarkerna finns ingen motsvarande i domstol konstaterad upplåtelse rätt. Kommittén har dock, baserat på rättshistoriska undersökningar och rättsliga analyser av undersökningsresultatet, bedömt att starka skäl talar för att motsvarande rättigheter som gäller för Girjas sameby också gäller för de andra samebyarna i Lappland i förhållande till staten, men att samma bedömning inte kan göras för samebyarna i Jämtlands och Dalarnas län. Se kapitel 10 och avsnitt 15.2. Bedömningen för Jämtlands län är dock förenad med viss osäkerhet. Samebyarna kan ha starkare rättigheter i vissa delar av länet. Dessutom bedöms samebyarna i Jämtlands län ha så starka rättigheter till intrångsskyddad jakt, fiske och renskötsel att det kan ifrågasättas om dagens regelverk om fri småviltsjakt är förenligt med deras rätt till skydd.

En grundläggande frågeställning är om en geografiskt sett enhetlig reglering bör eftersträvas trots kommitténs bedömning att det råder skilda rättsförhållanden, eller om olika regler bör gälla beroende på styrkan av de rättigheter som har bedömts föreligga lokalt eller regionalt.

Kommittén menar att inriktningen bör vara att åstadkomma en enhetlig reglering. Det är framför allt följande tre aspekter som här har beaktats.

Det finns en förvaltningsaspekt. Enligt kommittén skulle en hållbar vilt- och fiskeförvaltning tjäna på enhetliga och tydliga regler i ett sammanhållet regelverk. De totala administrativa kostnaderna för ett sammanhållet regelverk kan antas bli lägre än kostnaderna för två eller flera olika regelverk. Ett sammanhållet regelverk ger också bättre förutsättningar för erfarenhetsutbyte och samverkan i förvaltningen.

Det finns en samerättslig och näringsrättslig aspekt. Redan i dag råder skilda förutsättningar för fjällsamebyar och skogssamebyar, vil-

ket bidrar till en rättighetsfragmentering mellan samebyar. En reglering som bygger in fler skillnader mellan olika grupper av samebyar skulle kunna te sig som något som ytterligare splittrar samerna och försämrar förutsättningarna för en enhetlig kulturutveckling baserad på renskötselrätten.

Det finns en förenklingsaspekt, som också kopplar till rättssäkerheten. En enhetlig reglering bör kunna ge den som jagar eller fiskar bättre förutsättningar att veta vilka grundläggande ansvarsförhållanden och regler som gäller på statlig mark i renskötselområdet.

Att regleringen bör vara enhetlig innebär att den bör omfatta

- samebyar som i domstol har konstaterats ha en rätt att upplåta småviltsjakt och fiske,
- samebyar som kommittén bedömer har en sådan rätt, och
- samebyar som kommittén bedömer saknar en sådan rätt.

En reglering som omfattar även samebyar som i domstol har konstaterats ha en rätt att upplåta småviltsjakt och fiske ställer särskilda krav på regleringen. Skulle inskränkningar övervägas i denna rätt måste det säkerställas att inskränkningen görs inom ramen för regeringsformens och Europakonventionens egendomsskydd, liksom Sveriges folkrättsliga förpliktelser i övrigt.

Kommittén har övervägt flera olika modeller som en enhetlig lagstiftning skulle kunna vila på. Några av dessa redovisas nedan.

Den modell som kommittén har ansett ha de starkaste skälen för sig, sett till hur olika legitima behov kan vägas samman inom vad som bedömts vara gällande rätt, redovisas under rubriken *En rådighet över småviltsjakt och fiske hos samebyar med krav på en hänsynsfull utövning*. För att sätta denna modell i sitt sammanhang redovisas dock först två modeller som kommittén har valt att inte gå vidare med. Den första innebär en ovillkorad rådighet för samebyarna (redovisas under rubriken *En ovillkorad rådighet för samebyar över småviltsjakt och fiske*), och den andra innebär en fortsatt statlig upplåtelsebefogenhet (redovisas under rubriken *Fortsatt statlig upplåtelse av jakt och fiske*).

En ovillkorad rådighet för samebyarna över jakt och fiske

Kommittén har övervägt förutsättningarna för en ovillkorad övergång av rådigheten över upplåtelseerna från statlig till privat regi på statens mark ovanför lappmarksgränsen och på renbetesfjällen. Berörda samebyar skulle då genom en föreskrift i lag ges rådighet över upplåtelser av småviltsjakt och fiske, utan någon närmare reglering av hur upplåtelseerna ska hanteras.

Det kan konstateras att en sådan ordning skulle möta de behov som samebyarna beskriver. Det handlar i huvudsak om att kunna styra jakten och fisket på ett sätt som innebär minskade störningar för renskötseln.

Av uppdraget följer dock att hänsyn ska tas även till andra som har starka intressen kring jakt och fiske, till exempel samer utan medlemskap i en sameby, den nationella minoriteten tornedalingar, annan lokalbefolkning och lokal turismnäring. En ovillkorad övergång av upplåtelsehanteringen är svår att förena med en mekanism för sådana hänsynstaganden, även om det finns ekonomiska och sociala incitament för samebyarna att ta sådan hänsyn.

Flera samebyar har betonat att dagens upplåtelseintäkter, som delas med Samefonden, är av stor betydelse i en ekonomiskt trängd verksamhet. Klimatförändringar ställer också ökade krav på stödutfodring av renar och andra kostsamma åtgärder, vilket kan komma att öka behovet av intäkter genom annan markanvändning. Dessutom har många samebyar betonat att de har starka önskemål om att ha en god dialog med till exempel Ortsbojägare och lokala turistföretag. Detta är incitament som talar för att samebyarna skulle upplåta jakt och fiske till allmänheten även med en ovillkorad rådighet.

Från samebyarnas intresseorganisation Sámiid Riikkasearvi (Svenska Samernas Riksförbund, SSR) har man varit tydlig med att det från samebyarnas sida inte finns några generella intentioner att inom ramen för en upplåtelse rätt stänga tillgången till jakt och fiske för personer utan medlemskap i samebyarna. I samebyar där man har hanterat upplåtelser – Tåssåsen och Girjas – har man också inom ramen för upplåtelsehanteringen haft en uttalad strävan att upprätthålla goda relationer med lokalbefolkningen utanför samebyarna.

När det särskilt gäller Girjas samebys upplåtelser kan konstateras att upplåtelseövergången har medfört vissa förändringar såvitt avser allmänhetens småviltsjakt och fiske. Jaktstarten för småvilt har skju-

tits fram med två till tre veckor. Upplåtelseerna har vidare begränsats till kommuninvånare, med undantag för de upplåtelser som administreras via fiskecampen Tjuonajokk. Sett i siffror var antalet jakt dagar för småvilt på Girjas område 63 procent lägre under åren 2020 och 2021 än genomsnittet för perioden 2015 till 2019. De aktuella åren var visserligen pandemiår, vilket kan ha påverkat antalet jakt dagar, men skillnaden för samma period för närliggande samebyar var lägre, ungefär 14 procent. Enligt Girjas sameby har de åtgärder som kan ha reducerat antalet jakt dagar motiverats av sakliga skäl.

Sammantaget är det inte möjligt för en statlig utredning att med säkerhet fastställa i vilken utsträckning allmänhetens tillgång till jakt och fiske skulle påverkas vid en ovillkorad rådighetsövergång. Det kan dock antas att betydande variationer skulle förekomma. Det står också klart att med en ovillkorad upplåtelserätt för berörda samebyar skulle det knappast kunna krävas att skälen för eventuella åtstramningar redovisas eller kan prövas utanför samebyn. Kommittén ser det som svårt att inom ramen för en sådan modell säkerställa de intressen som kommittén ska beakta enligt direktiven.

Det ska nämnas att kommittén även har övervägt en modell för lokala eller regionala avtalslösningar om jakt och fiske inom ramen för en rådighetsövergång till samebyarna. Tanken med modellen var att samebyarna som rådighetshavare och andra lokala intressegrupper, såsom jakt- och fiskeorganisationer, lokalt näringsliv och kommunföreträdare, skulle kunna ges verktyg för att utifrån lokala förhållanden komma överens om förutsättningarna för jakt och fiske. I den tillfälliga regleringen föreslår kommittén en frivillig möjlighet till lokala eller regionala överenskommelser inom ramen för en fortsatt statlig rådighet (se avsnitt 15.6). En modell för överenskommelser som i stället skulle utgå från samebyars rådighet har dock bestämt tillbakavisats av framför allt de organisationer som företräder jaktintressen. Kommittén har därför bedömt att det för närvarande inte finns förutsättningar för att vidare utreda eller överväga en sådan modell. Den modell som presenteras under rubriken *En rådighet över småviltsjakt och fiske hos samebyar med krav på en hänsynsfull utövning* hindrar dock inte dialog och samråd lokalt, eller att den upplåtande samebyn och berörda lokala intressen kommer överens om vissa förutsättningar för upplåtelseerna. Modellen hindrar inte heller att samebyn uppdrar åt en lokal förening att upplåta småviltsjakt och

fiske. Modellen skulle också kunna utvecklas till att kombineras med någon form av ramavtal.

Fortsatt statlig upplåtelse av jakt och fiske

Fram till Girjasdomen har staten i hela renskötselområdet upplåtit småviltsjakt och fiske på statens mark. Under kommitténs arbete har det från vissa håll framförts att detta är en uppgift som även fortsättningsvis bör åligga staten, även om samebyarna skulle ha en civilrättsliga ensamrätt till jakt och fiske på markerna.

Olika gruppers ståndpunkter

Ett skäl som har framförts för fortsatt statlig upplåtelse av jakt och fiske är att staten har hanterat upplåtelsemarkerna på den berörda marken under lång tid, vilket jägare och fiskare har inrättat sig efter. Många personer har också utvecklat en livsstil kring jakten och fisket eller beskriver tillgången till jakt och fiske som betydelsefull, kanske till och med avgörande, för valet av bosättningsort. Särskilt hos den torne-dalska minoriteten, såväl som hos jakt- och fiskesamer utan medlemskap i samebyar, framhålls jakten och fisket som kulturbärande. Det finns på många håll dessutom en utvecklad lokal näringsverksamhet som är beroende av en förutsebar tillgång till jakt och fiske. Den statligt disponerade marken ses i det hänseendet som en gemensam tillgång som bör kunna användas på villkor som bör vara lika för samebymedlemmar och andra.

Från samebyarnas sida framhålls i stället vikten av inflytande över den jakt och det fiske som bedrivs på samebyarnas områden. Särskilt jakten beskrivs som en återkommande störningsfaktor för renen. Såväl lösa jakthundar som högljudda transporter eller ljud av skott kan få hjorden att förflytta sig till fel betesmarker, skingra hjorden eller försvåra samling av renarna till slakt, märkning eller skiljning. Sett till de kumulativa effekterna av klimatförändringar, infrastruktur, avverkningar, mineral- och energiutvinning och turism menar samebyarna att möjligheterna att kunna styra jakten till vissa tider och områden har blivit allt viktigare för renskötseln. Länsstyrelsens administration av avlysningar upplevs i det hänseendet som tungrodd och rättsosäker. Besluten uppfattas ibland vara oprecisa i sin räckvidd.

Långa handläggningstider kan medföra att besluten när de väl meddelas är inaktuella därför att renhjorden har rört på sig. Detta medför enligt flera samebyar att de ofta behöver ansöka om avlysning för större områden och för längre tid än vad som hade varit nödvändigt om samebyarna själva genom snabba beslut hade kunnat styra jakten i tid och till platser där påverkan blir mindre.

En del i att kunna styra jakten på samebyns område handlar också om att kunna skydda den egna älgjakten, vilken enligt uppgift har blivit en allt viktigare del i den egna försörjningen för många renägare under det senaste halvsekle.

Fisket upplevs från samebyarnas sida innefatta väsentligt färre störningar än jakten, men särskilt när det gäller skoterkörning vid vinter- och vårvinterfiske framhålls ett behov av att kunna göra vissa begränsningar.

Närmare om de konstitutionella och övriga rättsliga förutsättningarna för ianspråktagande av enskild egendom

En ensamrätt till jakt eller fiske är en form av egendom. En första konstitutionell förutsättning för att staten alls ska kunna göra anspråk på en enskilds egendom, då mot full ersättning, är att ett sådant ianspråktagande krävs för att tillgodose angelägna allmänna intressen.¹

I förarbetena anges att uttrycket *angelägna allmänna intressen* i första hand avser allmänhetens berättigade krav på en god miljö och möjligheterna att kunna bevara och skydda områden som är av särskild betydelse från naturvårdssynpunkt, liksom intresset av att kunna ge allmänheten tillgång till naturen för rekreation och friluftsliv. Men även samhällets behov av mark för vägar med mera ska kunna tillgodoses. Det är en vedertagen uppfattning att innebörden av uttrycket angelägna allmänna intressen ytterst måste vara föremål för en politisk värdering, där hänsyn ska tas till vad som är godtagbart från rättssäkerhetssynpunkt i ett modernt och demokratiskt samhälle.²

De ändamål för vilka egendom kan tas i anspråk återspeglas i 2 kap. expropriationslagen (1972:719), där det bland annat framgår i 9 § att expropriation kan ske för naturvårds- och fritidsändamål.

¹ 2 kap. 15 § första stycket sista meningen regeringsformen.

² Jfr prop. 1993/94:117, *Inkorporering av Europakonventionen och andra fri- och rättighetsfrågor*, s. 48, prop. 2009/10:80, *En reformerad grundlag*, s. 164 och SOU 2008:125, *En reformerad grundlag*, s. 430.

Expropriation kan enligt den bestämmelsen ske för att tillgodose ett väsentligt behov av mark eller anläggning för idrott eller friluftsliv, om marken eller anläggningen är avsedd att hållas tillgänglig för allmänheten. Begreppet friluftsliv omfattar enligt förarbetena till bestämmelsen även fiske.³

Det har i samband med annat lagstiftningsarbete uttalats att ett slutligt ställningstagande till vad som utgör ett angeläget allmänt intresse måste göras i det enskilda fallet. Det kan då bli fråga om en proportionalitetsbedömning där den enskildes och det allmännas intressen ställs mot varandra, varvid inte varje övervikt för det allmänna kan vara avgörande, utan det allmänna intresset måste vara så angeläget att den enskildes rätt bör vika.⁴ I den juridiska litteraturen anförs att också ideella värden på den enskildes sida kan vägas in när man bedömer det angelägna i ett ianspråktagande av en enskilds egendom och gör en proportionalitetsbedömning.⁵ Sådana ideella värden kan vara av kulturell natur.

En politisk värdering måste bygga på vad som gäller för egendoms- skyddet enligt artikel 1 i Europakonventionens första tilläggsprotokoll. Enligt praxis i Europadomstolen ställs krav på att sådana ingrepp ska vara proportionerliga i varje enskilt fall.⁶ Samma sak gäller enligt regeringsformen.

Proportionalitetsprövningen kan, som har framgått av avsnitt 8.3.3, sägas innefatta tre led. För det första prövas om det aktuella ingreppet är ägnat att tillgodose det avsedda ändamålet (ändamålsenlighet). För det andra prövas om det ändamålsenliga ingreppet är nödvändigt för att uppnå det avsedda ändamålet eller om det finns likvärdiga, mindre ingripande alternativ (nödvändighet). Slutligen prövas om det ändamålsenliga och nödvändiga ingreppet ger det allmänna en fördel som står i rimlig proportion till den skada som ingreppet förorsakar den enskilde (proportionalitet i strikt mening).

I expropriationslagen kommer proportionalitetskravet till uttryck genom 2 kap. 12 §, där det föreskrivs att tillstånd till expropriation inte ska lämnas om ändamålet kan lösas på ett annat sätt eller om

³ Kungl. Maj:ts proposition med förslag till expropriationslag, prop. 1972:109 s. 276.

⁴ Jfr SOU 2013:59, *Ersättning vid rådhetsinskränkningar*, s. 45–49 och prop. 1997/98:45, *Miljöbalk*, s. 320.

⁵ Se Bengtsson, Bertil, 2016, *Ideella värden i fastighetsrätten*, s. 41.

⁶ Jfr t.ex. RÅ 1996 ref. 44 och RÅ 1996 ref. 56, s. 3 samt NJA 2013 s. 350 p. 11 och *Förhandsbeskedet i Värmdö*, NJA 2016 s. 868 p. 15.

nackdelarna med en expropriation är större än fördelarna.⁷ I förarbetena utvecklas detta med att expropriation inte är avsedd att användas i alla situationer där den som vill expropriera anser att det behövs. I praktiken kommer expropriation som regel till användning bara när andra vägar att nå det avsedda målet är stängda. Möjligheterna till frivilliga uppgörelser bör undersökas först, liksom om det finns något mindre ingripande alternativ. Den ledande principen bör enligt förarbetena vara att det alternativ som vållar minst skada ska väljas. Även om de olika rekvisiten för expropriation i och för sig är uppfyllda och den som vill expropriera behöver den aktuella marken och inte kan få tillgång till den på annat sätt, så kan expropriationsmöjligheten ändå vara utesluten.⁸ Det beror på den intresseavvägning som ska göras. Är de motstående intressena, såväl enskilda som allmänna, starkare får sökandens intresse av att ta marken stå tillbaka. Vid bedömningen av de motstående intressenas styrka ska hänsyn tas till både ekonomiska och ideella värden.⁹

Angeläget allmänt intresse

Kommittén bedömer att det i och för sig kan vara ett angeläget allmänt intresse att även andra än samebyarnas medlemmar ges tillgång till småviltsjakt och fiske på nu aktuella marker.

Bedömningen utgår från det generella intresset av att allmänheten har tillgång till naturen för rekreation och friluftsliv. Att denna tillgång ska ges just i form av jakt och fiske kan underbyggas med socialpolitiska överväganden och för vissa även underbyggas med intresset av att skydda kulturella värden. Att sådana överväganden kan göras och föranleda att ett allmänt intresse framstår som angeläget har godtagits av Europadomstolen som något som kan anses ligga inom en stats bedömningsmarginal. Detta även om intresset inte är sådant som samhället i allmänhet gynnas direkt av.¹⁰ Även lokala intressen

⁷ Expropriationslagen är inte direkt tillämplig på renskötselrätt enligt rennäringslagen, 1 kap. 2 § expropriationslagen, utan då tillämpas i stället 26 och 29 §§ rennäringslagen om upphävande av renskötselrätt, som i sin tur hänvisar till expropriationsändamålen i expropriationslagen och säger att expropriationslagens regler om ersättning ska gälla.

⁸ Vad som i förarbetena sägs om mark gäller även nyttjanderätt till mark.

⁹ Prop. 1972:109 s. 217–221. Jfr också NJA 2020 s. 3 p. 92, om att den samiska rätten till kultur ska tillmätas särskild vikt vid en rättstillämpning där olika faktorer ska vägas mot varandra.

¹⁰ Jfr Europadomstolens avgörande i James m.fl. mot Förenade kungariket ECLI:CE:ECHR:1986:0221JUD000879379, särskilt punkterna 39–45 och 47–49.

och intressen som minoritetsgrupper har bör alltså kunna beaktas i en helhetsbedömning.

Småviltsjakt och fiske har kulturell betydelse för många samer som står utan medlemskap i en sameby, liksom för många inom den tornedalska minoriteten. För dem är tillgången till småviltsjakt och fiske på marker där de eller deras förfäder har vistats av stor betydelse för att kunna föra en tradition och en livsstil vidare till kommande generationer.

Tillgång till småviltsjakt och fiske är betydelsefullt även för andra, särskilt för lokalbefolkningen. Möjligheten att ta del av naturen genom jakt och fiske är för många en viktig beståndsdel vid valet av bostadsort, varför tillgången till småviltsjakt och fiske är av betydelse också för att kommuner i området och det lokala näringslivet ska kunna attrahera människor att bosätta sig där.

Fritidsfisket har i tidigare förarbeten framhållits som en mycket betydelsefull del i samhällets uppgift att skapa ett fritidsutbud som står öppet för alla, och som en av de viktigaste rekreationsformerna i vårt land.¹¹ Fritidsfiske utövas av många. Till skillnad från jakt förutsätter fiske inte några särskilda kunskapskrav eller licenser. Fiske kombineras dessutom ofta med annan rekreation, såsom vandring.

Synen på fisket som en del av tillgången till naturen återspeglas i 1985 års reform om det fria handredskapsfisket. Innebörden av reformen var att fritt handredskapsfiske tilläts i enskilda vatten längs stora delar av Östersjökusten och i de fem största sjöarna Vättern, Väneren, Mälaren, Hjälmaren och Storsjön. När betydelsen av reformen värderas bör man dock väga in att den avsåg att tillåta fritt fiske (alltså ett visst intrång i enskildas fiskerätt), inte att staten skulle totalt ta över privata fastighetsägares rådighet över fiskeupplåtelseerna. Det ansågs då att det inte var fråga om något expropriande ingrepp, utifrån den tidens bestämmelser om egendomsskydd. Sedan reformen om det fria handredskapsfisket har dock skyddet för egendom byggts ut avsevärt. År 1994 ändrades grundlagsbestämmelsen om egendomsskydd och det infördes ett skydd också mot rådighetsinskränkningar beträffande fast egendom.¹² Sådana rådighetsinskränkningar omfattas också av det förstärkta skydd för äganderätt som kommit

¹¹ Se t.ex. SOU 1978:75, *Fiska på fritid*, s. 142 och prop. 1980/81:153 om åtgärder för att främja fritidsfisket, s. 14.

¹² Jermsten, Henrik, Karnov, kommentaren till 2 kap. 15 § regeringsformen, Juno, elektronisk version, 2023-04-27.

till uttryck i att ersättningen vid expropriation har höjts.¹³ Reformen om det fria handredskapsfisket är alltså inte helt jämförbar med vad som i dag gäller i fråga om ianspråktagande av en samebys rådighet.

När det gäller jakt kan följande sägas. Andelen av befolkningen som jagar är begränsad. Såvitt avser småviltsjakt ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen handlar det om cirka 0,11 procent av Sveriges befolkning i åldern 18–80 år. Även om jakten är betydelsefull för utövarna framstår det som diskutabelt om tillgång till fjälljakt efter småvilt kan betraktas som ett angeläget allmänt intresse för samhället i stort. Som har angetts är dock detta inte ett krav. Intressen hos till exempel det lokala samhället eller inom en minoritetsgrupp kan vara både angeläget och varande av allmänt intresse. I det sammanhanget måste det beaktas att samer utan medlemskap i någon sameby, den tornedalska minoriteten liksom lokalsamhällena har starka och beaktansvärda intressen i fråga om småviltsjakt. Kommittén kan som tidigare nämnts inte heller bortse från att tillgången till småviltsjakt kan ha betydelse för var människor väljer att bosätta sig.

Sammantaget bedömer kommittén att det finns förutsättningar för att betrakta allmänhetens tillgång till småviltsjakt och fiske på de berörda områdena och i de berörda vattnen som ett sådant angeläget allmänt intresse som avses i regeringsformen.

Proportionalitet

Även om kommitténs bedömning är att det i och för sig kan vara ett angeläget allmänt intresse att även andra än samebyarnas medlemmar får tillgång till småviltsjakt och fiske på de berörda markerna, måste en proportionalitetsprövning göras med avseende på det ingrepp i samebyarnas rätt som ett statligt övertagande av en upplåtelse rätt skulle innebära.

Ett statligt övertagande av en egendomsskyddad rättighet är, även när full ersättning utgår, en mycket ingripande åtgärd som bör användas med restriktivitet. Det är en åtgärd som ska användas när alla andra vägar är stängda. Ett ianspråktagande kan heller inte användas ”för säkerhets skull”, det vill säga utifrån en farhåga om ett framtida scenario där samebyar skulle trotsa de villkor som deras upplåtelsebefogenhet kombineras med enligt den valda inriktningen.

¹³ Prop. 2009/10:162, *Ersättning vid expropriation*, s. 73.

Innebörden av det angivna är att en expropriation i syfte att säkerställa såväl allmänhetens som andra minoritetsgruppers tillgång till småviltsjakt och fiske säkerligen kan ses som ändamålsenlig, men att det kan ifrågasättas om den är nödvändig. För att så ska vara fallet krävs att det behov som föranleder åtgärden inte kan tillgodoses genom mindre ingripande åtgärder, till exempel genom en frivillig överenskommelse.

I det här fallet består det angelägna allmänna intresset i att allmänheten ska ha tillgång till småviltsjakt och fiske, vilket bland annat handlar om att säkerställa kulturella värden hos sameer utan medlemskap i samebyar, tornedalingar och annan lokalbefolkning. Vem som upplåter jakt eller fiske kan i det sammanhanget inte betraktas som avgörande för att intresset ska tillgodoses, utan det som behöver säkerställas är själva tillgången. Kan behovet av tillgång till småviltsjakt eller fiske tillgodoses inom ramen för berörda samebyars upplåtelsehantering är det knappast möjligt att betrakta ett statligt övertagande av dessa samebyars upplåtelse rätt som proportionerligt. Det angelägna allmänna intresse som ska tillgodoses får i så fall mötas på ett mindre ingripande sätt.

Ersättning

Som har nämnts kräver ett statligt övertagande av en samebys rätt att upplåta småviltsjakt och fiske att full ersättning utgår för övertagandet. Att ersättningen ska bestämmas med utgångspunkt i grundlagsregeln om full ersättning innebär dels att man får försöka fastställa ett marknadsvärde för rättigheten, dels att den skada som ingreppet orsakar på renkötseln måste beräknas.

När sådan ersättning bestäms används regelverket i expropriationslagen. Ersättning vid expropriation bestäms med utgångspunkt i ett marknadsvärde för den mark som tas i anspråk. När det gäller expropriation som innebär att en särskild rätt till en fastighet skapas, upphävs eller begränsas, blir utgångspunkten för påslaget på motsvarande sätt vad fastighetsägaren eller rättighetshavaren i en frivillig situation skulle kunna komma överens om i ersättningshänseende. På den summan ska sedan ett schablonpåslag göras med 25 procent

av marknadsvärdet.¹⁴ Dessutom ska andra ekonomiska skador som ianspråktagandet orsakar ersättas.

Ett marknadsvärde för upplåtelse av småviltsjakt och fiske är svårt att fastställa av flera skäl. Ersättningen skulle behöva bestämmas i varje enskilt fall, det vill säga i förhållande till varje enskild sameby som omfattas av ianspråktagandet. Någon schablon skulle inte kunna användas, utan värderingen skulle behöva göras område för område, med beaktande av olika markers skiftande värde för jakt eller fiske.

Vad angår skadan kan en uppskattning av förlorade kulturvärden hävdas ingå som en skadepost. Sådana ideella olägenheter kan anses kompensera genom schablonpåslaget med 25 procent av marknadsvärdet.¹⁵

Kommittén förutser att ersättningsbedömningar skulle bli omvistade och att kostnaderna för staten vid ett ianspråktagande skulle bli betydande – både i form av ersättningar och kostnader för tvister.

Sveriges folkrättsliga förpliktelser

Även Sveriges internationella förpliktelser skulle behöva beaktas vid ett statligt övertagande av en samebys konstaterade upplåtelse rätt. I det hänseendet har, som har framgått av avsnitt 8.4.6, professor emeritus i folkrätt Ove Bring i ett utlåtande till kommittén uttalat att sedvanerätten på det folkrättsliga området innefattar ett direkt förbud mot expropriation av ett urfolks upparbetade rättigheter om en sådan är 1) specifikt riktad mot medlemmar av urfolket, 2) specifikt riktad mot urfolkets upparbetade rättigheter och 3) görs utan föregående effektiv konsultation.

Vid konsultationer med urfolksmedlemmarna ska principen om Free, Prior and Informed Consent (FPIC) tillämpas. Det innebär att urfolksmedlemmarnas samtycke ska eftersträvas och vara ett mål med konsultationerna. Principen innebär inte en kategorisk vetorätt, men ställer krav på konsultationer som ger urfolket en reell möjlighet att påverka resultatet av beslutsprocesser.

Även i folkrättsligt hänseende ställs krav på att åtgärden är proportionerlig, med särskilt avseende på skyddet av urfolksrättigheter,

¹⁴ 4 kap. 1 § expropriationslagen och prop. 2009/10:162 s. 67.

¹⁵ Bengtsson, Bertil, kommentar till rennäringslagens 29 §, Karnov, Juno, besökt 2023-06-12.

vilket kan inverka vid den proportionalitetsbedömning som ska göras med regeringsformen som utgångspunkt.

Folkrätten ställer alltså långtgående krav på konsultationer med de samebyar som skulle beröras av ett ianspråktagande, där samebyarnas samtycke med ianspråktagandet ska eftersträvas och samebyarna ska ha en reell möjlighet att påverka utfallet i varje enskilt fall, det vill säga för varje berörd sameby.

Slutsats

Kommittén bedömer sammantaget att en återgång till statlig upplåtelse av småviltsjakt på områden där en sameby har bättre rätt än staten till upplåtelser skulle förutsätta tvångsåtgärder av exproprierande innebörd. Åtgärderna skulle – vid sidan av de praktiska problem och höga kostnader som uppkommer – möta sådana konstitutionella och folkrättsliga hinder att sådana åtgärder inte bör övervägas vidare.

En rådighet över småviltsjakt och fiske hos samebyar med krav på en hänsynsfull utövning

Girjas sameby har – i förhållande till staten – rådigheten över småviltsjakten och fisket på sitt område. Motsvarande gäller för andra samebyar som visar sig ha motsvarande rätt. Samebyn kan ingå civilrättsliga avtal om upplåtelser eller vägra att ingå sådana avtal. Utgångspunkten är att avtalsfrihet råder. Principen om avtalsfrihet bygger på idén om människans fria vilja och att staten inte ska hindra privata rättssubjekt från att sluta avtal med varandra. I sin mest utsträckta form innebär principen att var och en får avtala med vem man vill, om vad man vill och i vilken form man vill och att parterna får bestämma vilka betingelser som ska gälla för avtalet.

Avtalsfriheten är dock inte obegränsad. Ibland måste en viss form för avtal iakttas, och om en domstol anser att ett avtalsinnehåll är oskäligt kan avtalet jämkas eller lämnas utan avseende. Det finns också sammanhang där en part måste ingå avtal om det inte finns godtagbara skäl för att vägra det (kontraheringsplikt). Detta kan till exempel förekomma när en aktör har monopol eller en monopolliknande ställning. En kontraheringsplikt förekommer också när det av starka sociala eller humanitära skäl framstår som angeläget att en

enskild får träffa avtal på rimliga villkor, något som existerar bland annat inom hyresrätten och försäkringsrätten.

Rådigheten över mark kan ge upphov till konflikter särskilt när det gäller markanvändningens effekter på omgivningen (jämför 2 kap. 2–5 §§ miljöbalken) och när det gäller rådighetshavarens befogenhet att utestänga andra från sin mark (jämför 2 kap. 15 § fjärde stycket regeringsformen). När det gäller rådighet över mark finns en allmän hänsynsregel i jordabalken av innebörden att ägare och nyttjanderätts-havare ska nyttja marken med skäligt hänsynstagande till omgivningen (3 kap. 1 § jordabalken). Denna grannelagsrättsliga regel kan anses uttrycka en fridsbevarande allmän rättsgrundsats som är ägnad att förebygga konflikter utifrån ömsesidigt sunt förnuft och pragmatism.

Kommittén ser det som nödvändigt att åstadkomma en balans där samebyarnas starka rättigheter respekteras, samtidigt som skälig hänsyn tas till de befogade intressen som finns hos andra; i detta fall intresset av att kunna utöva småviltsjakt och fiske på den statligt disponerade marken i fjällområdet.

I det sammanhanget finns det skäl att understryka att den inriktning som föreslås enbart avser relationen mellan samebyar och staten. Andra personer som kan ha jakt- eller fiskerätt, till exempel på ströängar eller i särskilda vatten,¹⁶ påverkas inte av rådighetsövergången från staten till samebyarna. Ingen enskild rättighetshavare kommer alltså att beröras.

Under kommitténs arbete har det från samebyarnas håll flera gånger uttryckts att samebyarna inte har något intresse av att utestänga folk från jakt eller fiske så länge inte renskötseln påverkas negativt. Från jägar- och fiskarhåll har uttryckts att dessa inte vill störa renskötseln. Det förefaller alltså som om det finns en förståelse för behovet av ett ömsesidigt hänsynstagande. Ett sätt att åstadkomma en sådan balans kan vara att med utgångspunkt i detta formulera riktlinjer för hur samebyarna får utöva sin rådighet.

En sådan ordning skulle innebära att det i lag anges att samebyar på statens mark i sina områden ovanför lappmarksgränsen och på renbetesfjällen får upplåta småviltsjakt och fiske. Samtidigt ges allmänheten tillgång till sådan jakt och sådant fiske inom ramen för en hänsynsregel. Innebörden av regeln skulle kunna vara att berörda

¹⁶ Exempelvis fastighetsägare som berörs av lagen 1926:322 om rätten till vissa vatten i övre delen av Västerbottens lappmark.

samebyar inte utan sakliga skäl får utestänga allmänheten från att jaga och fiska genom att vägra upplåtelser.

Innebörden av uttrycket *sakliga skäl* bör kunna beskrivas i anslutning till lagtexten så att tillämpning kan ske på ett tillräckligt rätts-säkert sätt.

Ordningen bör, som angetts, gälla lika för alla samebyar med områden på statens mark ovanför lappmarksgränsen och på renbetes-fjällen. Det bör därmed inte spela någon roll för regleringens till-lämpning om en sameby har bedömts ha en upplåtelserätt som vilar på urminnes hävd eller inte.

Det har under arbetet hävdats att en sådan för samebyarna gene-rellt gällande reglering skulle innebära att staten gynnar vissa enskilda; de samebyar som inte kan anses ha en på urminnes hävd grundad upplåtelserätt. Kommittén har emellertid bedömt att samebyarna i Jämtlands och Dalarnas län har en intrångsskyddad rätt att jaga och fiska på de berörda markerna under statens omedelbara disposition. I Skattefjällsmålet framhölls särskilt att deras rättigheter var skyddade enligt dåvarande regeringsforms regler om egendomsskydd (i nu-varande regeringsform är skyddet ännu starkare). Att förändra inne-hållet i en intrångsskyddad markrättighet på så sätt att rättigheten utvidgas till att också innefatta ett utrymme att upplåta rätten kan inte jämföras med ett statsstöd. Inte heller kan det ses som att staten otillbörligt gynnar en enskild, eftersom det redan befintliga intrångs-skyddet utgör hinder för staten att ge någon annan enskild rätt att upplåta jakt och fiske på marken.

Enligt kommittén borde den redovisade modellen kunna till-godose de beaktansvärda intressen som finns hos både samebyar och andra grupper, samtidigt som regleringen är förenlig med det rätts-läge som följer av Girjasdomen.

Även denna modell för lagstiftning berör egendomsskyddet och behöver övervägas i förhållande till detta. I det hänseendet kan in-ledningsvis konstateras att den nu diskuterade modellen, till skillnad från en modell som bygger på ett exproprierande övertagande, inte innefattar ett avstående av egendom (rådighet), utan en inskränkning av hur rådigheten får användas eller utövas. Även en sådan inskränk-ning måste dock, för att vara tillåten, tillgodose angelägna allmänna intressen och vara proportionerlig. Kommittén gör här följande be-dömning.

En viktig utgångspunkt för regleringen är att rådigheten placeras där den i civilrättsligt hänseende – grundat på urminnes hävd – har bedömts ligga. Samebyn ges också utrymme att vägra upplåtelser eller att anpassa upplåtelseerna utifrån renskötselns behov. Samebyn får dessutom fullt ut intäkterna av upplåtelseerna, till skillnad från i dag när dessa delas med Samefonden. Samebyn ges möjlighet att ta ut adekvat vederlag och kan avväga intäkter mot de kostnader och övriga effekter som en upplåtelse för med sig. Detta ger också en ekonomisk avkastning på vilt och fisk som naturresurs, i likhet med vad andra enskilda jakt- och fiskerättshavare kan få. Ett krav på hänsynstagande bör inte heller inkräkta på samebymedlemmarnas egna möjligheter att jaga och fiska som en del i renskötseln. Samebyarnas medlemmar kommer fortsatt att kunna jaga och fiska på samebyarnas områden.

Den centrala innebörden av den ordning som kommittén förespråkar är i stället att krav ställs på den som har en bruksrätt till statlig mark att ta hänsyn även till andras intresse av tillgång till marken. Inskränkningen syftar alltså till att på vissa villkor ge även andra än samebymedlemmar tillgång till småviltsjakt och fiske på statlig mark. Skälet är bland annat att sådan jakt och sådant fiske är viktiga beståndsdelar i kulturen även för samer utanför samebyar, för minoriteten tornedalingar och för övrig lokalbefolkning. Även hänsyn till lokala turistföretags möjligheter att verka och det lokala näringslivets rekryteringsmöjligheter gör sig gällande.

Sådana krav bör enligt kommittén kunna ställas inom ramen för egendomsskyddet utan att betraktas som oproportionerliga. Inte heller kan det ses som diskriminerande att ställa sådana krav när de föranleds av karaktären på den mark som berörs; statens mark, där användningen angår folket som en helhet. Det rör sig om mycket stora sammanhängande arealer fjällmark. Deras storlek åskådliggörs genom den tryckta karta som bifogas delbetänkandet. Det blir fråga om att samla rådigheten hos ett fåtal privata rättssubjekt som i praktiken får en monopolliknande ställning i förhållande till den som vill jaga eller fiska i sitt närområde. Det saknas i det hänseendet jämförbara privata markägare som råder över liknande arealer fjällmark och det är därför inte säkert att lokalbefolkningens, inklusive andra minoriteters, intresse av fjälljakt och fjällfiske skulle kunna tillgodoses på annat sätt än genom upplåtelser från samebyarna. Inskränkningen av samebyarnas rådighet genom ett upplåtelsekrav skulle alltså inte göras på grund av att rådigheten grundas i just samisk markanvänd-

ning, utan ha sin grund i markens karaktär, både sett till ägande och areal.

Kommittén bedömer att en inriktning mot den ordning som här har beskrivits är förenlig såväl med konstitutionella krav som med Sveriges internationella förpliktelser. Att regleringen ska vara proportionerlig i konstitutionellt hänseende har också varit vägledande för de överväganden som har gjorts med avseende på den närmare utformningen av en tänkbar reglering.

Särskilt om Idre sameby

Idre sameby omfattas inte av rennäringslagens reglering om ersättning för de upplåtelser som görs på statens mark. Samebyns marker finns alltså inte med i 32 § rennäringslagen, som styr vilka samebyar som får intrångsersättning enligt 34 §. Idre sameby får därmed ingen ersättning för de intrång som upplåtelser på samebyns område kan innebära.

Enligt 25 § rennäringslagen har Idre samebys medlemmar inte heller samma rätt till jakt och fiske som de samebymedlemmar som verkar på renbetesfjällen och ovanför lappmarksgränsen. I stället har samebyn rätt till husbehovsfiske och rovdjursjakt på de marker som har upplåtits för renskötsel i Dalarna genom kungliga brev.

I tillägg till de kungliga breven har Idre samebys medlemmar mer omfattande jakt- och fiskerättigheter enligt två regeringsbeslut från åren 1996 och 1998. Av besluten framgår att medlemmarna har rätt att jaga och fiska både för husbehov och för avsalu på statens mark i de områden i Dalarnas län som har upplåtits för renbete genom kungabreven, förutsatt att jakt- och fiskerättigheterna där inte är upplåtna till någon annan sedan tidigare.¹⁷

Idre samebys medlemmars möjligheter att utöva jakt och fiske är därmed – på de marker där jakten och fisket inte är upplåtet sedan tidigare – desamma som andra samebymedlemmars på renbetesfjällen och i Lappland. Enligt kommittén är det rimligt att Idre sameby, så långt det är möjligt, i upplåtelsehänseende behandlas på samma sätt som övriga samebyar. Om det bör åstadkommas genom ändringar i rennäringslagen eller genom särskilda regeringsbeslut får dock över-

¹⁷ Dnr Jo 1996/2109 och dnr Jo 1999/1281.

vägas vidare i samband med översynen av de paragrafer i rennäringslagen som behandlar samebyarnas jakt- och fiskerättigheter.

Författningsskiss

I detta avsnitt redovisas en skiss över hur den reglering som kommittén överväger skulle kunna formuleras om den kommer till uttryck i författningstext. Även om skissen innehåller konkreta förslag till en detaljreglering är tanken i första hand att ange en inriktning och ge en bild av ett regleringsbehov och vilken detaljnivå som kan vara nödvändig.

Rennäringslagen (1971:437)

Skissen utgår från rennäringslagens nuvarande innehåll och paragrafnumrering i de delar som rör ändringar i upplåtelseätten. Anledningen är att det ska bli lättare att överblicka vilka förändringar som sker i förhållande till gällande lag. Det ska dock påpekas att den översyn rennäringslagen ska bli föremål för sannolikt kommer att medföra förändringar i strukturen som påverkar även upplåtelsebestämmelsernas slutliga placering och språkliga utformning.

Nya regler avseende tillsyn och överklagande kan presenteras utan att behöva anpassas till den nuvarande strukturen. Dessa paragrafer har därför i stället försetts med en bokstavsnumrering.

Upplåtelse av småviltsjakt och fiske

30 a § På statens mark ovanför lappmarksgränsen och på renbetesfjällen får en sameby upplåta småviltsjakt och fiske inom samebyns område enligt vad som sägs i 30 b–30 d §§. Staten får inte upplåta småviltsjakt och fiske där. Upplåtelser ska ske i skriftlig form och vara förenliga med god vilt- och fiskevård.

En sameby kan uppdra åt annan att utöva samebyns befogenhet enligt första stycket.

30 b § En sameby får inte utestänga någon från sådan småviltsjakt eller sådant handredskapsfiske som inte bedrivs yrkesmässigt genom att vägra upplåtelse som avses i 30 a § första stycket om det inte finns sakliga skäl för det.

Endast om det finns synnerliga skäl för det får upplåtelse vägras den som utför ripinventering på uppdrag av länsstyrelsen, eller den som sedan minst fem år har

1. bedrivit fiske med licens för yrkesfiske,
2. jagat småvilt eller fiskat med stöd av en upplåtelse från Naturvårdsverket,
3. jagat småvilt eller fiskat med stöd av ett arrende för fjällägenhet, eller
4. fiskat i egenskap av fiskesame.

30 c § Villkor för upplåtelser som avses i 30 a § första stycket bestäms av samebyn om inte annat följer av denna lag.

30 d § En sameby kan för ett visst område besluta om skärpta villkor för redan upplåten småviltsjakt eller redan upplåtet fiske när så krävs med hänsyn till renskötseln. Om sådana skärpta villkor inte är tillräckliga får ett jaktområde undantas från småviltsjakt eller ett vatten undantas från fiske genom avlysning.

Om inte annat har överenskommit ska samebyn vid en avlysning av upplåten småviltsjakt eller fiske eller vid skärpta villkor som avsevärt påverkar förutsättningarna för jakten eller fisket erbjuda ett annat område som skäligen kan godtas av motparten eller utge ersättning för de utgifter som motparten har haft till följd av upplåtelsen.

30 e § Den myndighet som regeringen bestämmer får, på mark där en sameby upplåter jakt och fiske enligt 30 § a, besluta om inskränkningar i jakten eller fisket på ett visst område om det motiveras av vilt- eller fiskevårdsskäl.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om åtgärder som i övrigt syftar till att tillgodose vilt- eller fiskevård på statens mark ovanför lappmarksgränsen och på renbetesfjällen.

30 f § Samråd med en sameby i frågor om samebyns upplåtelser av småviltsjakt eller fiske får påkallas av en lokal avdelning av en ideell organisation som

1. bedriver verksamhet i syfte att främja jakt eller fiske,
2. är riksomfattande med ett lokalt eller regionalt förankrat föreningsliv i minst Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län, och
3. har bedrivit verksamhet under minst tre år på samebyns område.

Samråd enligt första stycket får påkallas vid behov, dock högst tre gånger under ett kalenderår.

30 g § Samråd om vilt- eller fiskevården på statens mark i en samebys område får, om någon av dem påkallar det, hållas mellan

1. samebyn,
2. en myndighet som upplåter jakt eller fiske på området, och
3. den myndighet som disponerar marken.

Samebyn har rätt till skälig ersättning för utgifter och förlust av arbetstid för deltagande i sådant samråd.

Andra upplåtelser

31 § I andra fall än som följer av 30 a § får en sameby eller en medlem i en sameby inte upplåta rättigheter som ingår i renskötselrätten.

En sameby får dock åt den som har varit medlem i byn upplåta rätt att utan avgift till sitt husbehov jaga eller fiska på byns område enligt 25 §.

32 § På statens mark ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen får sådana nyttjanderätter som upplåts av staten upplåtas endast om det kan ske utan att det medför avsevärd olägenhet för renskötseln.

Avser upplåtelsen rätt till jakt eller fiske, krävs dessutom att upplåtelsen är förenlig med god viltvård eller fiskevård och kan ske utan besvärande intrång i rätten till jakt enligt 25 §.

Tillsyn över samebyars upplåtelser av småviltsjakt och fiske

x § Renmarksnämnden för jakt och fiske består av en ordförande och fem andra ledamöter. För ledamöterna finns ersättare. Ordförandens ersättare ska vara vice ordförande.

Ordföranden och vice ordföranden ska vara eller ha varit ordinarie domare. Därutöver ska

- en av ledamöterna utses efter nominering av samebyarnas organisation,
- en av ledamöterna utses efter nominering av jägarnas organisationer,
- en av ledamöterna utses efter nominering av sportfiskarnas organisationer,
- en av ledamöterna utses efter nominering av Sametinget, och
- en av ledamöterna utses efter nominering av Sveriges Lantbruksuniversitet.

Nämnden är beslutsför med ordföranden eller vice ordföranden och två ytterligare ledamöter. Om det med hänsyn till ärendets omfattning och svårighetsgrad är tillräckligt att beslut fattas av en ledamot är dock nämnden beslutsför med ordföranden eller vice ordföranden.

y § Renmarksnämnden för jakt och fiske utövar, efter anmälan och på eget initiativ, tillsyn över att samebyars upplåtelser av småviltsjakt och fiske sker enligt vad som föreskrivs i 30 a–d och 30 f och g §§.

En sameby ska lämna de uppgifter och handlingar som behövs för tillsynen.

Nämnden får besluta om de förelägganden som behövs för tillsynen.

Ett beslut om föreläggande får förenas med vite.

Mer ingripande åtgärder än vad som behövs i det enskilda fallet får inte tillgripas.

Överklagande

z § Beslut av Renmarksnämnden för jakt och fiske får överklagas hos mark- och miljödomstolen.

Prövningstillstånd krävs vid överklagande till mark- och miljööverdomstolen.

å § Mark- och miljödomstolen prövar som första instans mål om utdömande av vite enligt ett föreläggande som har förenats med vite med stöd av y §.

Rennäringsförordningen (1993:384)

3 § utgår.

x § Naturvårdsverket meddelar närmare föreskrifter om åtgärder som syftar till att tillgodose viltvård på statens mark ovanför lappmarksgränsen och på renbetesfjällen.

Havs- och vattenmyndigheten meddelar närmare föreskrifter om åtgärder som syftar till att tillgodose fiskevård i vatten på statens mark ovanför lappmarksgränsen och på renbetesfjällen.

Förordningen (2009:1464) med instruktion för Statens jordbruksverk

28 d § Inom myndigheten ska det finnas ett särskilt beslutsorgan som benämns Renmarksnämnden för jakt och fiske. Nämnden har den sammansättning, beslutsförhet och de uppgifter som framgår av rennäringslagen (1971:437).

Motivskiss avseende regleringen närmare utformning

Ett lagreglerat utrymme att upplåta småviltsjakt och fiske

Skissens innebörd: På statens mark ovanför lappmarksgränsen och på renbetesfjällen får en sameby upplåta småviltsjakt och fiske inom samebyns område enligt vad som följer av lagen. Staten får inte upplåta småviltsjakt och fiske där. Upplåtelser ska vara skriftliga och förenliga med god vilt- och fiskevård.

Utgångspunkten för den skissade regleringen är att småviltsjakt och fiske på statens mark ovanför lappmarksgränsen och på renbetesfjällen upplåts av den sameby som har sitt område på den berörda marken. Privat mark omfattas inte. Inte heller omfattas mark som förvaltas av det statliga bolaget Sveaskog. Hur rättsläget ser ut på mark som disponeras eller ägs av statliga bolag ska utredas under nästa del av kommitténs uppdrag.

Till befogenheten att upplåta småviltsjakt och fiske bör knytas regler för hur befogenheten ska utövas. Förslag till hur detta kan ske behandlas i följande avsnitt.

I lagstiftningen bör dock också anges att upplåtelseerna ska vara förenliga med god vilt- och fiskevård. Ett sådant ansvar följer av jaktlagen och indirekt av fiskelagen.

Viltvården innefattar enligt jaktlagens regler ett ansvar för att genom särskilda åtgärder sörja för att viltet ges skydd och stöd och för att jakten anpassas efter tillgången på vilt. De viltarter som tillhör områdets viltbestånd och de fågelarter som tillfälligt förekommer naturligt i området ska bevaras och samebyarna ska tillse att den jakt som bedrivs främjar en med hänsyn till allmänna och enskilda intressen lämplig utveckling av viltstammarna.

Med fiskevård avses åtgärder till skydd och stöd för fisk samt vattenlevande blöt- och kräftdjur. Fiskevården kan avse en mängd olika åtgärder, till exempel insatser för att bevara hotade fiskarter, utsättning av fisk, återställande eller förbättrande av vattenmiljö, regler för fiskets bedrivande, fisketillsyn och åtgärder som främjar den biologiska mångfalden.

Det ska noteras att en sameby inte ensam ansvarar för vare sig vilt- eller fiskevården på statens mark i sitt område. Såvitt avser viltvårdsansvaret är detta delat med staten. Även när det gäller fisket har staten

ett fortsatt ansvar för fiskevårdande åtgärder. Hanteringen av detta delade ansvar behandlas under avsnittet *Hantering av det delade viltvårdsansvaret och ansvaret för fiskevården* nedan.

Upplåtelser bör, för att tillgodose behovet av transparens inom upplåtelseadministrationen, vara skriftliga.

Utrymme att uppdra åt annan att upplåta

Skissens innebörd: En sameby får uppdra åt annan att utöva samebyns befogenhet enligt första stycket. Även upplåtelser som görs på uppdrag av en sameby ska vara skriftliga.

Det kan inte tas för givet att alla samebyar vill administrera upplåtelser av småviltsjakt och fiske i egen regi. Flera samebyar har begränsade personella resurser och upplever redan med dagens förhållanden att administrativa åtgärder tar värdefulla resurser från rennäringen.

Det finns flera sätt att hantera detta. Ett är samverkan mellan samebyar, ett annat att samebyn tecknar avtal med någon utomstående aktör för hantering av upplåtelseerna. Eftersom en hävdvunnen rättighet är starkt knuten till den person, fysisk eller juridisk, som är bärare av rätten bör det klargöras att lagen inte hindrar att en sameby uppdrar åt någon annan att upplåta småviltsjakt eller fiske.

Ett uppdrag till någon annan att upplåta småviltsjakt eller fiske behöver inte gälla hela befogenheten, utan kan till exempel begränsas till fiske. Ett uppdrag kan också begränsas i tid.

Av samma transparenskäl som när det gäller en samebys egna upplåtelser bör upplåtelser som görs på uppdrag av en sameby vara skriftliga.

Upplåtelse om det inte finns sakliga skäl mot det

Skissens innebörd: En sameby får inte utestänga någon från småviltsjakt eller från handredskapsfiske genom att vägra upplåtelse om det inte finns sakliga skäl för det.

För att vägra upplåtelse av småviltsjakt och fiske krävs i vissa speciella situationer synnerliga skäl. Detta handlar om fall där jägaren eller fiskaren antingen är ripinventerare på uppdrag av länsstyrelsen eller har jagat eller fiskat i minst fem års tid i egenskap av yrkesfiskare, fjällägenhetsinnehavare, fiskesame, eller med stöd av en upplåtelse från Naturvårdsverket.

Kommitténs överväganden innebär att sådan småviltsjakt och sådant handredskapsfiske som inte bedrivs yrkesmässigt, inte bör kunna begränsas till samebyns egna medlemmar, utan att upplåtelse ska ske också till andra. Utgångspunkten bör alltså vara att andra inte ska kunna hindras från småviltsjakt och handredskapsfiske om det inte kan motiveras på sakliga grunder.

Sakliga skäl för att vägra upplåtelse av småviltsjakt och handredskapsfiske

Med dagens regelverk är en grundläggande förutsättning för upplåtelser av småviltsjakt och handredskapsfiske att upplåtelsen ska kunna ske utan avsevärd olägenhet för renskötelsen. Också i en ny reglering behöver utrymmet för upplåtelser balanseras mot det som kan tala emot upplåtelser. Det kan formuleras så att upplåtelse får vägras om det finns sakliga skäl.

Sakliga skäl kan i huvudsak vara hänförliga till renen (i ett ekosystem) och renskötselrätten. Sakliga skäl bör i dessa fall företrädesvis handla om att skydda renen och renskötselrätten mot störningar och oönskade intrång. En sameby bör inte vara skyldig att tåla störningar annat än när de är ringa.

Vidare bör viltvårds- och fiskevårdsskäl innefattas. Det ska dock noteras att det redan av jaktlagens viltvårdsansvar, liksom av den bestämmelse som föreslås om att upplåtelser ska vara förenliga med god vilt- och fiskevård, följer att upplåtelser inte ska ske om det äventyrar vilt- respektive fiskevården.

Upplåtelse av småviltsjakt

En inledande fråga rör vilka jakttider samebyarna ska förhålla sig till vid sina upplåtelser.

Tiderna för allmän jakt efter småvilt bestäms i jaktförordningen. Med en presumtion för upplåtelse bör utgångspunkten vara att dessa jakttider följs. För att jaktstarten ska kunna skjutas upp eller på annat sätt begränsas bör det därmed, enligt den föreslagna regleringen, krävas sakliga skäl. Det bör i de flesta fall vara fråga om omständigheter som kan förutses och beaktas innan någon upplåtelse görs. Det kan till exempel handla om att samebyns renar ska samlas till ett visst jaktområde för slakt. Det kan också handla om att viltpopulationerna lokalt motiverar en senare jaktstart. Däremot bör inte jaktstarten kunna senareläggas till exempel för att vissa exemplar av viltet ska växa till sig. Det får förutsättas att de jakttider som följer av jaktförordningen har beslutats med hänsyn tagen till att jakten ska vara etiskt och jaktmässigt försvarbar.

I kravet på sakliga skäl ligger ett ansvar för att begränsa inskränkningar i jakten i möjligaste mån, såväl i tid som i fråga om jaktområden. En uppskjuten jaktstart för en samebys hela område bör som utgångspunkt inte kunna betraktas som sakligt grundad. För att svara mot kravet på sakliga skäl bör utgångspunkten vara att inskränkningen avgränsas till områden där det bedöms vara nödvändigt, vilket i regel knappast kommer att gälla hela samebyns område.

Sakliga skäl kan också i övrigt motivera att jakt inte upplåts i ett visst område under en viss period. Det kan till exempel handla om att renhjorden kommer att vistas i området den perioden, eller om att planerade flyttningar, kalvmärkning eller renskiljning ska kunna genomföras utan störningar. Även i dessa fall bör samebyn försöka begränsa inskränkningen i den mån det är möjligt.

En särskild fråga rör om samebyn under en viss period och för ett visst område med hänvisning till sakliga skäl ska kunna underlåta att upplåta småviltsjakt för att samebyns medlemmar själva ska kunna jaga älg ostört. Som nämnts bör så kunna ske i undantagsfall, om säkerhetsskäl talar för det. Ofta bör dock småviltsjakt och älgjakt kunna bedrivas parallellt, under förutsättning att samråd och informationsutbyte sker mellan jägarna. Det kan emellertid finnas vissa tider och områden när det framstår som olämpligt att de olika jakttyperna bedrivs parallellt. Även i andra situationer kan säkerhetsskäl motivera

att antalet jägare på ett och samma område begränsas, exempelvis om det är känt för samebyn att ett större antal personer av något skäl ska röra sig i ett jaktområde.

Verktyget att under en viss tid undanta områden från småviltsjakt i syfte att skydda samebyarnas egen älgjakt bör användas med stor varsamhet för att inte på ett omotiverat vittgående sätt inverka på andras möjligheter att jaga. I det hänseendet bör beaktas att den absoluta merparten av småviltsjakten utövas under jaktperiodens två första veckor.

Upplåtelse av fiske

Fiske medför i regel inte störningar i samma omfattning som jakt. Det är framför allt i samband med transporter till och från fiskevatten, till exempel med skoter eller helikopter, som störningar kan uppstå. Det kan alltså finnas sakliga skäl för att vägra upplåtelse av rätt att utöva handredskapsfiske i vatten som företrädesvis nås med motorfordon under perioder som är känsliga för renen eller renskötseln.

Liksom i förhållande till jakt bör det kunna förväntas av samebyn att inskränkningen begränsas i möjligaste mån, såväl i tid som i fråga om fiskevatten.

Samebymedlemmars egen småviltsjakt och eget fiske

En särskild fråga har varit i vilken utsträckning en sameby ska kunna reservera en viss andel av småviltsjakten och fisket till förmån för sina egna medlemmar. Så sker i dag genom rennäringslagens krav på att upplåtelse av jakt och fiske på mark under statens omedelbara disposition ska kunna ske utan besvärande intrång i samebymedlemmarnas rätt till jakt och fiske.

När det gäller småviltsjakt utgör jakt efter ripa en del av den traditionella samiska renskötarkulturen. För många samebymedlemmar är ripan en del av den egna livsmedelsförsörjningen och ripa jagas även för avsalu, som en del i renskötselens näringsverksamhet. Ett anspråk på att kunna reservera ett visst uttag eller en viss andel av jaktmandagarna för samebyns egna medlemmar borde därmed kunna ses som sakligt grundat. Reservation för samebyns egna medlemmar

får dock inte användas som ett instrument för att utestänga allmänheten från småviltsjakt, vare sig från byns område i stort eller för vissa särskilt attraktiva områden. Tillgången på jaktbart vilt och gränsen för ett uthålligt uttag bör som utgångspunkt vara styrande.

Möjligheten till fiskeutövning har historiskt sett varit avgörande för samebymedlemmarnas överlevnad och försörjning. I dagsläget tillgodoses samebymedlemmarnas behov främst genom att vissa vatten reserveras för deras räkning. Även den nya regleringen bör ge utrymme för samebyarna att göra sådana reservationer. Som utgångspunkt bör de vatten som i dag förbehålls samebymedlemmar kunna behålla denna status.

Särskilt om vilt- eller fiskevård som sakligt skäl

Viltvård kan utgöra sakliga skäl mot upplåtelser. Det kan handla om att populationen av ett visst vilt är för låg i ett område för att jakt ska kunna utövas där. Däremot bör, som har angetts, jaktstarten för ett visst vilt inte kunna skjutas upp med hänsyn till att viltet behöver växa sig större. Det får förutsättas att sådan hänsyn redan har tagits inför regeringens beslut om jakttider.

När det gäller fiske kan det på motsvarande sätt handla om att fiskbeståndet i ett visst vatten är för litet eller att dess sammansättning behöver regleras genom att fiske under en period inte bedrivs. Det kan också handla om att ett visst vatten bedöms vara av särskilt vetenskapligt intresse och därför behöver fredas från fiske under en viss tid. I fiskevården ingår också ett ansvar för samebyn att säkerställa att fiske faktiskt bedrivs i vatten där fiskevården kräver det.

Inskränkningar av antalet upplåtelser av vilt- eller fiskevårdsskäl görs lämpligen i samråd med den myndighet som regeringen bestämmer enligt 30 e § första stycket. När det gäller vilt- och fiskevården behandlas i övrigt förslag om särskilda regler under rubriken *Hantering av det delade viltvårdsansvaret och ansvaret för fiskevården*.

Synnerliga skäl för att vägra upplåtelse till licensierade yrkesfiskare, fiskesamer, fjällägenhetsinnehavare, personer som jagar eller fiskar med stöd av upplåtelser från Naturvårdsverket och ripinventerare

På den mark som kommitténs uppdrag omfattar bedrivs inte bara handredskapsfiske. Även yrkesfiske utövas, med särskild licens från Havs- och vattenmyndigheten. Sådan licens meddelas för viss tid. Flera av de licenser som nu gäller har förnyats återkommande under lång tid. Länsstyrelsen meddelar tillstånd till fiske till de personer som har fått en sådan fiskelicens.

Enligt kommittén bör regleringen inte väsentligen inverka på yrkesfiskets förutsättningar. För att säkerställa detta bör också samebyns utrymme för att utestänga verksamma fiskare med licens för yrkesfiske begränsas. Kriterierna för att kunna vägra upplåtelse bör alltså här vara striktare än vid fritidsfiske, vilket kommer till uttryck i ett krav på synnerliga skäl för nekad upplåtelse.

Däremot bör det inte finnas något krav på en sameby att upplåta yrkesfiske genom nytillkomna licenser. Detta bör beaktas av Havs- och vattenmyndigheten vid nya licensprövningar. Ett sätt att hantera detta är att länsstyrelsen, som ska yttra sig inför Havs- och vattenmyndighetens beslut, inhämtar uppgift om samebyns inställning till nya licenser. Detta för att undvika att licenser meddelas som inte åtföljs av en upplåtelse från samebyn.

Ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen upplåts annat fiske än handredskapsfiske, liksom småviltsjakt, också till fjällägenhetsinnehavare och till fiskesamer. Det handlar om fiske för husbehov och för avsalu som ofta har långa traditioner för utövaren. Det kan handla om att fiske har bedrivits i ett och samma vatten i generationer. Även för sådant fiske bör ribban läggas högre för att vägra upplåtelse än när det gäller fritidsfiske. Kravet bör vara att synnerliga skäl ska föreligga för att upplåtelse ska kunna nekas.

När Naturvårdsverket har köpt mark av privatpersoner har säljaren i många fall fått fortsätta jaga och fiska på sin tidigare mark med stöd av avtal med Naturvårdsverket. Avtalen förlängs per automatik om de inte sägs upp. Att ingå sådana avtal har för många varit en förutsättning för försäljningen. Det rör sig om personer som har en nära koppling till den mark och det vatten där jakt och fiske bedrivs. För att en sameby ska kunna neka personer med sådana avtal fortsatt jakt och fiske bör det krävas synnerliga skäl för det. Det bör gälla

även sedan avtalen löpt ut, om upplåtelse söks i direkt anslutning till avtalens upphörande.

Det särskilda skyddet för upplåtelser av jakt och fiske bör i de nämnda fallen endast omfatta personer som med någon varaktighet har jagat eller fiskat på de berörda områdena, och således inte helt nya jägare eller fiskare. Tanken är att värna personer som har en mer långvarig relation till berörda marker och vatten. Det bör därför för bestämmelsens tillämpning krävas att en person har jagat eller fiskat i minst fem års tid i sin egenskap av licensierad yrkesfiskare, fiskesame, fjällägenhetsinnehavare eller avtalspart som jagar eller fiskar med stöd av en upplåtelse från Naturvårdsverket.

En ytterligare grupp som kommittén har bedömt bör få en särskild ställning i upplåtelseregleringen är ripinventerare. Som har framgått av avsnitt 6.5.1 inventeras ripstammen årligen på uppdrag av länsstyrelserna i Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län av företrädesvis erfarna hundförare med stående fågelhund. Inventeringen görs på frivillig basis, men i gengäld får inventerarna, utöver milersättning, möjlighet att lösa kommun- eller länsårskort för småviltsjakt efter deltagande i inventeringen. Den svenska ripinventeringen är världsunik när det gäller den långa tid som samma inventeringsmodell har använts, och det är enligt kommitténs mening av stor vikt att förutsättningarna för inventeringen kvarstår på statens mark även i områden där samebyar upplåter småviltsjakten. En sameby bör därmed inte kunna neka ripinventerare småviltsjakt om det inte finns synnerliga skäl för det.

Villkor för upplåtelse

Skissens innebörd: Villkor för upplåtelser bestäms av samebyn om inte annat följer av lagen.

En sameby ska för ett visst område kunna besluta om skärpta villkor för redan upplåten småviltsjakt eller redan upplåtet fiske när så krävs med hänsyn till renskötseln. Om sådana skärpta villkor inte är tillräckliga får ett jaktområde undantas från småviltsjakt eller ett vatten undantas från fiske genom avlysning.

Om inte annat har överenskommit ska samebyn vid en avlysning av upplåten småviltsjakt eller fiske eller vid skärpta villkor som avsevärt påverkar förutsättningarna för jakten eller fisket erbjuda ett annat område som skäligen kan godtas av motparten eller utge ersättning för de utgifter som motparten har haft till följd av upplåtelsen.

Samebyn beslutar om villkor

Den som hanterar upplåtelser bör också vara den som beslutar om villkoren för upplåtelser. Det bör framgå av lagen.

Eftersom villkoren utgör en del i upplåtelseerna gäller kravet på sakliga skäl även villkor som på ett eller annat sätt begränsar småviltsjakt eller fiske för personer utan medlemskap i samebyn.

Villkor för småviltsjakt och fiske

Skydd för renskötseln, vilt- och fiskevård och hänsyn till omgivningen

Nu gällande villkor för småviltsjakt på statens mark syftar bland annat till att tillgodose viltvården och till att begränsa störningar av renskötseln. Det handlar till exempel om föreskrifter om maximalt antal djur som får fällas under en dag (så kallade bag limits), och om krav på att jägarna håller avstånd till renvaktarstugor, arbetshagar, slaktplatser och områden där renar vistas, samlas ihop, flyttas eller drivs.

Avståndsvillkor ställs också i relation till permanentbostäder, fritids-
hus och inhägnader för får och andra betesdjur.

En sameby bör kunna ställa motsvarande villkor. Vid formuleringen
av villkor ska det dock påpekas att samebyn också i det hänseendet
kommer att behöva förhålla sig till eventuella föreskrifter som med-
delas av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer
(se nedan under rubriken *Hantering av det delade viltvårdsansvaret
och ansvaret för fiskevården*).

En särskild fråga rör i vilken mån samebyar bör kunna begränsa
småviltsjakt med hund genom villkor för jakten.

Att hundar i trakten som huvudregel ska hållas i band eller in-
stängda när renar befinner sig i ett betesområde där renskötsel då är
tillåten följer av 93 § första stycket rennäringslagen. Detsamma gäller
när renar flyttas, om hundens ägare i förväg har underrättats om tiden
för flyttningen.

Detta innebär dock inte att det per definition kan betraktas som
skäligt att genom villkor helt förbjuda jakt med hund i området. Stå-
ende fågelhund är närmast en förutsättning för en stor del av den
ripjakt som bedrivs av allmänheten. Att genomgående begränsa an-
vändningen av hund vid jakt i området kan enligt kommittén knappast
vara motiverat. För att betraktas som sakligt bör tvärtom särskilda
förhållanden krävas för att hund ska kunna vägras vid småviltsjakt.

Ytterligare en fråga rör träning av hundar som används vid små-
viltsjakt. I dagsläget jämsätts sådan träning med jakt, och tillstånd
för träningen löses av länsstyrelserna enligt samma system som när
det gäller småviltsjakt.

Som har framgått är stående fågelhund ett väsentligt inslag i den
småviltsjakt som bedrivs i fjällen. Det förutsätter träning av de hun-
dar som används vid jakten. Enligt kommittén bör förutsättningarna
för hundträning inom de delar av renskötselområdet som är i fråga
kunna underställas samma principer som när det gäller småviltsjak-
ten. Det vill säga att träning av stående fågelhund på samma grunder
som för småviltsjakt kan nekas om det finns motsvarande sakliga skäl
som kan utgöra hinder mot jakt med hund, men att träningen annars
bör vara tillåten. Kommittén bedömer att någon särskild skrivning i
denna del inte är nödvändig, utan att upplåtelse för hundträning hör
till jakträtten och fortsatt kan innefattas i bestämmelserna om upp-
låtelse av småviltsjakt.

Som framgått sker på statens mark ovanför odlingsgränsen också en relativt omfattande hundprovsvksamhet (se avsnitt 5.2.1). Till skillnad från hundträning för jakt kan hundprovsvksamheten även innefatta färdigheter som inte har med jakt att göra, till exempel bruksprov som avser sökande efter människor eller spårning av människor. Kommittén bedömer mot den bakgrunden att provsvksamheten inte är så starkt knuten till jakträtten som jaktträningen utan utgör en självständig typ av markupplåtelse, och att tillståndsgivningen för hundprov därför kvarstår hos staten som markägare.

Liksom beträffande jakt bör en sameby även i förhållande till fiske kunna ställa villkor som grundas i renskötselns behov. Det kan till exempel handla om att under vintertid stänga ett visst vatten som förutsätter skotertransport från fiske när renhjorden befinner sig i närområdet.

De villkor som länsstyrelserna ställer för fiske är i regel främst utformade för att tillgodose fiskevården i fjällområdet. Det handlar till exempel om villkor om fisketider och fredningstider. Även villkor om vilka arter som får fiskas och om maximalt uttag i sjöar respektive i strömmande vatten förekommer. Ytterligare villkor gäller minimimått och maximimått på den fisk som tas upp och vilka redskap och vilken typ av bete som får användas. Det finns även villkor om krav på fångstrapportering avseende vissa arter. Motsvarande typer av villkor bör rimligen kunna ställas av en sameby, om fiskevården motiverar det. Även i denna del kommer samebyn att behöva förhålla sig till förekommande myndighetsföreskrifter.

Företräde vid upplåtelse

En särskild fråga rör i vilken utsträckning det kan vara sakligt motiverat att genom villkor begränsa småviltsjakten eller fisket till vissa grupper, som kommunbor eller länsbor.

I rennäringsförordningens bestämmelse om småviltsjakt och handredskapsfiske finns regler om företräde för vissa grupper vid upplåtelse av småviltsjakt. Det handlar dock om företräde till resursen, inte om att andra grupper helt utestängs från jakt.

Inte heller med den nya regleringen kan det betraktas som sakligt motiverat med en upplåtelsemodell som innebär att jägare eller fiskare från andra delar av Sverige eller från utlandet, oaktat resurstillgången,

helt utestängs från småviltsjakt och fiske. I vilken mån småviltsjakt och fiske ska upplåtas bör i stället bestämmas av om viltstammarna eller fiskbestånden tål ytterligare uttag. Däremot kan det, liksom med den nuvarande regleringen, finnas skäl att ge vissa grupper företräde till resursen.

När det gäller småviltsjakten har den på flera håll starka lokala förtecken. Oron kring vad en övergång av upplåtelse till samebyar kan innebära är också stark lokalt. Jaktens och fiskets lokala förankring och traditioner kring jakt och fiske kan bestå om jägare och fiskare som lever och verkar lokalt ges företräde; företrädeskretsen kan till exempel avgränsas till kommunbor. Företräde för personer med anknytning till området kan också motiveras av renskötselskäl, eftersom boende i området kan antas ha större lokal kännedom och erfarenhet av att vistas i områden där det finns ren. Det kan i sig begränsa jaktens störningar på renskötseln.

I övrigt kan det inte betraktas som en osaklig begränsning av allmänhetens tillgång till småviltsjakt att till exempel följa den företrädesordning som i dag följer av 3 § rennäringsförordningen och som innebär att rätt till småviltsjakt enligt första stycket ska upplåtas till den som är fast bosatt i Sverige och till den som inte är fast bosatt i Sverige, men som omfattas av Sveriges internationella åtaganden om etableringsfrihet, den fria rörligheten för kapital, arbetskraftens fria rörlighet och utbyte av tjänster, och som har uppnått en närmare anknytning till Sverige.

När det gäller fiske gör kommittén en annan bedömning i fråga om företräden än såvitt avser småviltsjakt. Medan småviltsjakt på många håll är lokalt anknuten och utövas som en särskild aktivitet, utgör fisket ofta en del i en rekreation där även andra aktiviteter ingår. Det gör att många som av andra skäl besöker norra Sverige, till exempel för att fjällvandrar, också fiskar. Att så kan ske även fortsättningsvis tillgodoser enligt kommittén ett angeläget intresse. En annan skillnad gentemot småviltsjakten är att fisket inte ställer samma krav på vana vid att vistas i områden med ren för att undvika störningar för renskötseln. Till skillnad från småviltsjakten bör företräde för till exempel kommuninvånare eller länsbor därför inte kunna anses vara sakligt motiverat.

Villkor om guide

Under kommitténs arbete har i flera sammanhang lyfts frågan om det bör kunna krävas av till exempel utländska jägare att jakten sker i sällskap av guide. Från samebyar, och i viss mån även från jägarhåll, har lokalkännedom och vana att vistas i områden med ren framhållits som önskvärt hos dem som jagar. Utan sådan erfarenhet menar man att risken ökar för att exempelvis medföljande jakthundar jagar, ställer eller till och med river ren. Utöver risken för skada och stressrelaterade konsekvenser kan en jakthund som jagar ren skrämja hjorden till andra betesmarker. Följden av det blir kostnader hos samebyn för att samla hjorden. Har renen störts vid betet kan också utfallet vid slakten bli sämre, vilket i så fall blir en direkt kostnad för det berörda renskötsel företaget.

Utifrån det perspektivet borde det enligt kommittén kunna betraktas som sakligt motiverat att ställa krav på att vissa kategorier av jägare ska jaga i sällskap med en av samebyn anvisad guide. Sådana guider bör kunna tillhandahållas av den lokala turistnäringsen eller av samebyn.

Det kan noteras att den som bedriver sådan guideverksamhet behöver förhålla sig också till annan reglering som kan påverka verksamheten. Till exempel kan terrängkörningslagen (1975:1313) påverka var man får färdas med skoter. Eventuell guide- eller annan turistverksamhet som bedrivs kring jakt och fiske inom en sameby kan i det hänseendet inte anses utgöra sådan till renskötseln hänförlig verksamhet som beskrivs i 1 kap. andra stycket 4 terrängkörningsförordningen (1978:594).

Differentierade villkor

I begreppet saklighet ligger att samma villkor ska ställas oberoende av vem som jagar. Om det finns skäl som motiverar det, bör dock avvikelser kunna göras. Det kan till exempel handla om villkor om att traditionella jaktmetoder, som snarning av ripa, kan begränsas till lokalbor med särskild utbildning i jaktformen. Detta för att ge grupper som av tradition har använt sig av jaktmetoden möjlighet att föra traditionen vidare.

Det kan också handla om en i viss mån differentierad prissättning. Till exempel bör en sameby, liksom länsstyrelsen i dag, kunna befria

fiskesamer från avgift. En sameby bör också, för att gynna lokal rekreation och den lokala samexistensen, kunna besluta om lägre priser för personer med lokal anknytning. Sådan differentierad prissättning tillämpas av länsstyrelserna i dag.

Avgifter för upplåtelse

Med en befogenhet att upplåta småviltsjakt och fiske följer att en avgift för upplåtelsen kan tas ut. I förbudet mot att utestänga personer utan medlemskap i samebyn från småviltsjakt och handredskapsfiske om det inte finns sakliga skäl ligger dock att oskäligen höga priser inte kan tas ut och allmänhetens tillgång göras illusorisk.

Eftersom småviltsjaktens och fiskets marknadsmässiga värde i vissa mer attraktiva områden och vatten kan vara högt, har kommittén övervägt om det finns skäl att från statens sida genom subvention säkerställa en allmän tillgång även där. Kommittén bedömer dock att en sådan åtgärd inte bör vidtas i preventivt syfte. I stället bör resultatet av regleringen, och dess konsekvenser för prissättningen, avvägas och utvärderas.

Skärpta villkor och avlysning av redan upplåten småviltsjakt eller redan upplåtet fiske

Även redan upplåten småviltsjakt och redan upplåtet fiske bör under vissa förhållanden kunna avlysas. Detta instrument bör dock användas med försiktighet och vara reserverat för omständigheter som inte skäligen kunnat beaktas av samebyn vid tiden för upplåtelsen. Avlysning av redan upplåten småviltsjakt och redan upplåtet fiske bör också förutsätta att det inte rimligen kan krävas att samebyn ska fullgöra sitt avtal. Det torde företrädesvis röra förhållanden som hänför sig till plötsliga och oförutsedda förflyttningar; till exempel att renhjorden till följd av hastigt väderomslag eller förändrat snöläge i ett visst område behöver kunna beta utan störningar som kan skrämja den till andra betesmarker.

Eftersom avlysning innebär att ett ingånget avtalsförhållande ensidigt frånträds bör avlysning av redan upplåten jakt eller redan upplåtet fiske användas som en sista åtgärd. Kan småviltsjakt eller fiske genomföras, men med justerade villkor, bör detta vara förstahands-

alternativet. Det kan till exempel handla om en omdirigering inom ett jaktområde utan att hela området behöver avlysas. Det kan också handla om att skoter inte får användas för transport till och från ett fiskevatten där renhjorden i närområdet vid tillfället efter upplåtelsen visar sig behöva kunna vistas utan störning från motorfordon.

Om avlysning ändå blir aktuellt, eller om villkoren skärps på ett sätt som avsevärt påverkar förutsättningarna för jakten eller fisket, bör regleringen innefatta ett krav på att samebyn, om inte annat överenskommits, erbjuder ett annat område som skäligen kan godtas av motparten. I skäligheten ligger att det alternativa området bör vara närliggande eller annars i jakt- eller fiskehänseende likvärdigt det avlysta. Om inte annat har överenskommits vid upplåtelsen bör samebyn, när något annat område inte kan anvisas, utge ersättning för de utgifter som motparten har haft till följd av avlysningen (det negativa kontraktsintresset). Det kan till exempel handla om utgifter för boende eller transport. Motparten har dock skyldighet att så långt möjligt vidta åtgärder för att begränsa sin skada, vilket följer av allmänna skadeståndsrättsliga principer. En sådan dispositiv regel är ett uttryck för en riskfördelning mellan privata rättssubjekt som är rimlig som utgångspunkt i de allra flesta fall.

Hantering av det delade viltvårdsansvaret och ansvaret för fiskevården

Skissens innebörd: Den myndighet som regeringen bestämmer får, på mark där en sameby upplåter jakt och fiske, besluta om inskränkningar i jakten eller fisket om det motiveras av vilt- eller fiskevårdsskäl.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om åtgärder som i övrigt syftar till att tillgodose vilt- eller fiskevård på statlig mark ovanför lappmarksgränsen och på renbetesfjällen.

Samråd om vilt- eller fiskevården på statens mark i en samebys område får, om någon av dem påkallar det, hållas mellan samebyn, en myndighet som upplåter jakt eller fiske på området, och den myndighet som disponerar marken.

Den skissade regleringen innebär att de författningsändringar i den tillfälliga regleringen som föreslås i syfte att hantera det mellan markägare och jakträttshavare delade viltvårdsansvaret och ansvaret för fiskevård i sak inkorporeras i den nya regleringen.

När det gäller det föreslagna samrådet om viltvård- och fiskevård bedömer kommittén det som skäligt att den berörda samebyn ska ha rätt till ersättning för sitt deltagande. Bedömningen görs inte minst mot bakgrund av den mängd samråd som samebyar i olika sammanhang är skyldiga att delta i. I den skissade regleringen föreslås därför att en sameby som deltar i ett samråd om vilt- och fiskevård ska ha rätt till skälig ersättning för utgifter och förlust av arbetstid. Någon motsvarande rätt till ersättning finns inte enligt författningsförslaget till tillfällig reglering, vilket har att göra med att kommittén bedömt det som svårt att överblicka konsekvenserna av ett sådant förslag i en tillfällig reglering. I en slutlig reglering bör dock en sådan rätt till ersättning kunna föreslås.

I tillägg till det som anges i motivtexten i kapitel 15.7 ska noteras att kommittén i denna skiss föreslår att det ska inrättas en nämnd med ett särskilt tillsynsuppdrag (se avsnittet om tillsyn nedan). Om denna nämnd i sitt tillsynsuppdrag skulle finna att viltvårds- eller fiskevårdsskäl inte motiverar en viss åtgärd, eller att samebyn tvärtom brister i kravet på att upplåtelseerna ska vara förenliga med god vilt- eller fiskevård, kan nämnden vidta åtgärder för att åstadkomma rättelse. Det ska dock betonas att berörda myndigheter och samebyn inom ramen för samråden bör eftersträva samsyn i möjligaste mån. Har sådan samsyn uppnåtts bör det som utgångspunkt inte finnas grund för några tillsynsåtgärder.

Tillsyn

Skissens innebörd: En särskild nämnd – Renmarksnämnden för jakt och fiske – inrättas under Statens jordbruksverk för tillsyn över att upplåtelse av småviltsjakt och fiske sker enligt den nya regleringen. Nämnden består av en ordförande och fem andra ledamöter. För ledamöterna finns ersättare. Ordförandens ersättare ska vara vice ordförande. Ordföranden och vice ordföranden ska vara eller ha varit ordinarie domare. Därutöver ska en av ledamöterna utses efter nominering av samebyarnas organisation, en av ledamöterna utses efter nominering av Sametinget, en av ledamöterna utses efter nominering av jägarnas organisationer, en av ledamöterna utses efter nominering av sportfiskarnas organisationer och en av ledamöterna utses efter nominering av Sveriges Lantbruksuniversitet.

En sameby ska lämna de uppgifter och handlingar som behövs för tillsynen.

Nämnden får besluta om de förelägganden som behövs inom ramen för tillsynen och förena förelägganden med vite.

Mer ingripande åtgärder än vad som behövs i det enskilda fallet får inte tillgripas.

Beslut av nämnden får överklagas hos mark- och miljödomstolen.

Den föreslagna regleringen innebär att det införs bestämmelser om hänsyn som samebyarna behöver förhålla sig till vid sina upplåtelser. När enskilda på detta sätt åläggs att förhålla sig till vissa krav är det naturligt att det också bedrivs tillsyn över att regelverket efterlevs. Det är också ett sätt att åstadkomma enlighet i tillämpningen av regleringen.

Kommittén föreslår att det inrättas en särskild nämnd under Statens jordbruksverk för sådan tillsyn – Renmarksnämnden för jakt och fiske. Nämndens uppgift ska vara att, efter anmälan eller på eget initiativ, utöva tillsyn över att upplåtelse av småviltsjakt och fiske sker enligt den nya regleringen.

Inom Statens jordbruksverk finns lång erfarenhet av att hantera frågor om nyttjande av mark, sett i relation till renskötseln, vilket motiverar att nämnden placeras där. Under verket finns också redan flera särskilda organ.

Tillsynen kommer av naturliga skäl att i hög utsträckning behöva ta hänsyn dels till renskötselns förutsättningar, dels till förutsättningarna för småviltsjakt och fiske. Det framstår därför som mest ändamålsenligt att nämnden ges en sammansättning som tillvaratar de kunskaper som finns i civilsamhället; i det här fallet företrädesvis hos samebyar, jägare och fiskare. En sådan sammansättning kan också öka allmänhetens förtroende för tillsynen. Dessutom bör Sametinget, som har i uppdrag att se till det samiska folket som helhet, vara representerat. Det finns också skäl att säkerställa att nämnden ges tillgång till den kunskap som finns inom forskningen kring rennäringens förutsättningar och behov, liksom kring småviltsjakt och fiske. En ledamot bör därför utses efter nominering av Sveriges Lantbruksuniversitet. Som alternativ skulle länsstyrelsen kunna övervägas, med tanke på myndighetens omfattande kunskap och erfarenhet i frågor om upplåtelser av jakt och fiske i fjällområdet.

För varje ledamot bör det finnas en ersättare.

I grunden handlar tillsynsuppdraget om de juridiska förutsättningarna för upplåtelse. Ordföranden för nämnden bör därför vara eller ha varit ordinarie domare. Ordföranden bör bistås av en vice ordförande med motsvarande kompetens, som vid behov kan träda i ordförandens ställe. Nämnden bör vara beslutsför med ordföranden eller vice ordföranden och två ytterligare ledamöter närvarande.

För att tillsynen ska bli effektiv och ändamålsenlig bör en sameby vara skyldig att lämna de uppgifter och handlingar som behövs för tillsynen. Det kan till exempel handla om underlag till stöd för åtgärder som samebyarna har vidtagit eller planerar att vidta. Exempelvis kan en bedömning av om det förelegat sakliga skäl för avlysning kräva underlag som visar var renhjorden har vistats.

Nämnden bör inom ramen för tillsynen ha befogenhet att utfärda förelägganden. Det kan handla om förelägganden om att en sameby ska inkomma med underlag eller uppgifter. Det kan också handla om förelägganden om rättelse. Sådana förelägganden kan till exempel komma i fråga om en sameby har varit för restriktiv i sina upplåtelser, om villkor för upplåtelse innebär att småviltsjakten eller fisket begränsas på ett sätt som inte kan anses motiverat av sakliga skäl eller om ansvaret för att genom upplåtelse iaktta god vilt- eller fiskevård inte hanteras på ett sätt som svarar mot behoven. Ett föreläggande bör kunna förenas med vite och vitesbeloppet bör kunna höjas gradvis för att säkerställa att ett föreläggande efterlevs.

Det bör föreskrivas att tillsynsmyndigheten inte får tillgripa mer ingripande tvångsåtgärder än vad som krävs i det enskilda fallet för att åstadkomma att de nya reglerna följs. Det kan till exempel vara tillräckligt att försöka åstadkomma rättelse genom rådgivning eller dialog i stället för att använda sig av en mer ingripande åtgärd som föreläggande vid vite om rättelse eller förbud.

Nämndens beslut om föreläggande bör kunna överklagas. Lämplig överprövningsinstans är enligt kommittén mark- och miljödomstolen, som prövar andra förvaltningsärenden med anknytning till mark och vatten. Även frågor om utdömande av vite bör prövas av mark- och miljödomstolen, vilket behöver regleras särskilt.

Möjlighet för lokala jägare och fiskare att påkalla samråd

Skissens innebörd: I frågor om en samebys upplåtelser av småviltsjakt eller fiske kan en lokal avdelning i en ideell organisation för jakt eller fiske påkalla samråd. Sådant samråd får påkallas högst tre gånger under ett kalenderår.

Samråd om samebyns upplåtelser

I föreningslivet finns en omfattande samlad kunskap om jakt och fiske. De ideella jägarförbunden samlar en stor andel av Sveriges jägare och föreningen Sportfiskarna organiserar mer än 65 000 sportfiskare. Dessa organisationer har också ett stort intresse av hur småviltsjakten och fisket organiseras på den statliga marken.

För att säkerställa att denna kompetens tillvaratas, och för att främja en dialog mellan samebyarna och de föreningar som organiserar dem som köper tillstånd för småviltsjakt och handredskapsfiske, bör det finnas en ordning för samråd. Samråd bör kunna påkallas av en lokalavdelning i en ideell organisation som bedriver verksamhet som syftar till att främja jakt eller fiske. Att det ska vara lokalavdelningen som representerar organisationen vid samrådet grundas i att det är där som kunskapen om de närmare lokala förhållandena finns. Det är också i lokalsamhället som samebymedlemmar och andra som jagar och fiskar företrädesvis möts och samverkar.

För att säkerställa att samråden begränsas till organisationer med viss varaktighet bör det kunna krävas att den organisation vars lokalavdelning påkallar samråd är riksomfattande med ett lokalt eller regionalt förankrat föreningsliv i minst Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län och har bedrivit verksamhet under minst tre år på samebyns område.

Det ska noteras att det inte föreslås några särskilda formkrav för samråden. Det innebär att samrådskravet bör kunna uppfyllas på flera olika sätt, till exempel genom ett digitalt möte eller, om båda parter är överens, genom en kontakt per telefon eller e-post.

För att inte i oskälig grad belasta samebyn bör föreskrivas att samråd får påkallas högst tre gånger per kalenderår. Det ger berörda organisationer möjlighet att påkalla samråd inför jakt- eller fiske-säsongen, samt att under pågående säsong hantera eventuella frågor genom samråd. För att ge goda förutsättningar för en konstruktiv dialog bör det kunna krävas av den som påkallar samråd att denne beskriver vad samrådet ska avse och vilka frågeställningar eller önskemål som organisationen har.

Statens offentliga utredningar 2023

Kronologisk förteckning

1. Skärpta straff för flerfaldig brottslighet. Ju.
2. En inre marknad för digitala tjänster – ansvarsfördelning mellan myndigheter. Fi.
3. Nya regler om nödlidande kreditavtal och inkassoverksamhet. Ju.
4. Posttjänst för hela slanten. Finansieringsmodeller för framtidens samhällsomfattande posttjänst. Fi.
5. Från delar till helhet. Tvångsvården som en del av en sammanhållen och personcentrerad vårdkedja. S.
6. En lag om tilläggs-skatt för företag i stora koncerner. Fi.
7. På egna ben. Utvecklad samverkan för individers etablering på arbetsmarknaden. A.
8. Arbetslivskriminalitet – arbetet i Sverige, en bedömning av omfattningen, lärdomar från Danmark och Finland. A.
9. Ett statligt huvudmannskap för personlig assistans. Ökad likvärdighet, långsiktighet och kvalitet. S.
10. Tandvårdens stöd till våldsutsatta patienter. S.
11. Tillfälligt miljötillstånd för samhällsviktig verksamhet – för ökad försörjningsberedskap. KN.
12. Förstärkt skydd för demokratin och domstolarnas oberoende. Ju.
13. Patientöversikter inom EES och Sverige. S.
14. Organisera för hållbar utveckling. KN.
15. Förnybart i tanken. Ett styrmedelsförslag för en stärkt bioekonomi. LI.
16. Staten och betalningarna. Del 1 och 2. Fi.
17. En tydligare bestämmelse om hets mot folkgrupp. Ju.
18. Värdet av vinden. Kompensation, incitament och planering för en hållbar fortsatt utbyggnad av vindkraften. Del 1 och 2. KN.
19. Statlig forskningsfinansiering. Underlagsrapporter. U.
20. Förbud mot bottenfrålning i marina skyddade områden. LI.
21. Informationsförsörjning på skolområdet. Skolverkets ansvar. U.
22. Datalagring och åtkomst till elektronisk information. Ju.
23. Ett modernare socialförsäkringsskydd för gravida. S.
24. Etablering för fler – jämställda möjligheter till integration. A.
25. Kunskapskrav för permanent uppehållstillstånd. Ju.
26. Översyn av entreprenörsansvaret. A.
27. Kamerabevakning för ett bättre djurskydd. LI.
28. Samhället mot skolattacker. U.
29. Varje rörelse räknas – hur skapar vi ett samhälle som främjar fysisk aktivitet? S.
30. Ett trygghetssystem för alla. Nytt regelverk för sjukpenninggrundande inkomst. S.
31. Framtidens yrkeshögskola – stabil, effektiv och hållbar. U.
32. Biometri – för en effektivare brottsbekämpning. Ju.
33. Ett förbättrat resegarantisystem. Fi.
34. Bolag och brott – några åtgärder mot oseriösa företag. Ju.
35. Nya regler om hållbarhetsredovisning. Ju.
36. Genomförande av minimilöne-direktivet. A.

37. Förstärkt skydd för den personliga integriteten. Behovet av åtgärder mot oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldssingrepp samt omvändelseför-sök. Ju.
38. Ett förstärkt konsumentskydd mot riskfylld kreditgivning och överskuldssättning. Fi.
39. En inre marknad för digitala tjänster – kompletteringar och ändringar i svensk rätt. Fi.
40. Förbättrade möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen. S.
41. Förutsättningarna för en ny kollektiv-avtalad arbetslöshetsförsäkring. A.
42. Ett modernare regelverk för legalise-ringar, apostille och andra former av intyganden. UD.
43. En samordnad registerkontroll för upphandlande myndigheter och enheter. Fi.
44. En översyn av regleringen om frihets-berövande påföljder för unga. Ju.
45. Övergångsrestriktioner – ökat förtroende för offentlig verk-samhet. Fi.
46. Jakt och fiske i renbetesland. LI.

Statens offentliga utredningar 2023

Systematisk förteckning

Arbetsmarknadsdepartementet

På egna ben.

Utvecklad samverkan för individers etablering på arbetsmarknaden. [7]

Arbetslivskriminalitet – arbetet i Sverige, en bedömning av omfattningen, lärdomar från Danmark och Finland. [8]

Etablering för fler – jämställda möjligheter till integration. [24]

Översyn av entreprenörsansvaret. [26]

Genomförande av minimilönedirektivet. [36]

Förutsättningarna för en ny kollektiv-avtalad arbetslöshetsförsäkring. [41]

Finansdepartementet

En inre marknad för digitala tjänster – ansvarsfördelning mellan myndigheter. [2]

Posttjänst för hela slanten.
Finansieringsmodeller för framtidens samhällsomfattande posttjänst. [4]

En lag om tilläggsskatt för företag i stora koncerner. [6]

Staten och betalningarna. Del 1 och 2. [16]

Ett förbättrat resegarantisystem. [33]

Ett förstärkt konsumentskydd mot riskfylld kreditgivning och överskuldssättning. [38]

En inre marknad för digitala tjänster - kompletteringar och ändringar i svensk rätt. [39]

En samordnad registerkontroll för upphandlande myndigheter och enheter. [43]

Övergångsrestriktioner – ökat förtroende för offentlig verksamhet. [45]

Justitiedepartementet

Skärpta straff för flerfaldig brottslighet. [1]

Nya regler om nödlidande kreditavtal och inkassoverksamhet. [3]

Förstärkt skydd för demokratin och domstolarnas oberoende. [12]

En tydligare bestämmelse om hets mot folkgrupp. [17]

Datalagring och åtkomst till elektronisk information. [22]

Kunskapskrav för permanent uppehålls-tillstånd. [25]

Biometri – för en effektivare brottsbekämpning. [32]

Bolag och brott – några åtgärder mot oseriösa företag. [34]

Nya regler om hållbarhetsredovisning. [35]

Förstärkt skydd för den personliga integriteten. Behovet av åtgärder mot oskuldskontroller, oskuldssintyg och oskuldssingrepp samt omvändelse-försök. [37]

En översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga. [44]

Klimat- och näringslivsdepartementet

Tillfälligt miljötillstånd för samhällsviktig verksamhet – för ökad försörjningsberedskap. [11]

Organisera för hållbar utveckling. [14]

Värdet av vinden. Kompensation, incitament och planering för en hållbar fortsatt utbyggnad av vindkraften. Del 1 och 2. [18]

Landsbygds- och infrastrukturdepartementet

- Förnybart i tanken. Ett styrmedelsförslag för en stärkt bioekonomi. [15]
- Förbud mot bottenrålning i marina skyddade områden. [20]
- Kamerabevakning för ett bättre djurskydd. [27]
- Jakt och fiske i renbetesland. [46]

Socialdepartementet

- Från delar till helhet. Tvångsvården som en del av en sammanhållen och personcentrerad vårdkedja. [5]
- Ett statligt huvudmannaskap för personlig assistans. Ökad likvärdighet, långsiktighet och kvalitet. [9]
- Tandvårdens stöd till våldsutsatta patienter. [10]
- Patientöversikter inom EES och Sverige. [13]
- Ett modernare socialförsäkringsskydd för gravida. [23]
- Varje rörelse räknas – hur skapar vi ett samhälle som främjar fysisk aktivitet? [29]
- Ett trygghetssystem för alla. Nytt regelverk för sjukpenninggrundande inkomst. [30]
- Förbättrade möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen. [40]

Utbildningsdepartementet

- Statlig forskningsfinansiering. Underlagsrapporter. [19]
- Informationsförsörjning på skolområdet. Skolverkets ansvar. [21]
- Samhället mot skolattacker. [28]
- Framtidens yrkeshögskola – stabil, effektiv och hållbar. [31]

Utrikesdepartementet

- Ett modernare regelverk för legaliseringar, apostille och andra former av intyganden. [42]